

The Project Gutenberg EBook of Maamme kirja, by Zacharias Topelius

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this ebook.

Title: Maamme kirja

Author: Zacharias Topelius

Translator: Paavo Cajander

Release Date: August 4, 2015 [EBook #49600]

Language: Finnish

*** START OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK MAAMME KIRJA ***

Produced by Kristiina Tammitie and Tapio Riikonen

MAAMME KIRJA

Kirj.

Z. Topelius

Paavo Cajanderin suomennos

Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä.

Teoksen teksti pohjautuu lähinnä 16. suomenkieliseen painokseen, joka ilmestyi 1899 noin vuosi Topeliuksen kuoleman jälkeen.

SISÄLLYS:

Ensimmäinen luku: Maamme.

1. Aamulaulu. 2. Koti. 3. Isänmaa. 4. Maasi. 5. Kuninkaan lahjat. 6. Hädän hetkenä. 7. Maa ja kansa. 8. Meidän maamme ja maailma. 9. Merimiehen ikävöiminen kotiinsa. 10. Maamme alku. 11. Meren neito. 12. Itämeri. 13. Ahvenanmaan laulu. 14. Suomen ylängöt ja laaksot. 15. Maakunnat. 16. Lapin tunturit. 17. Inarinjärvi. 18. Lappiovuara ja Aavasaksa. 19. Oulunjoki. 20. Kallankari. 21. Isokyrö. 22. Satakunnan rannikko. 23. Elämä Ahvenanmaalla. 24. Maan vieremiä Uskelassa. 25. Kuusiston linnan rauniot. 26. Hankoniemen majakka. 27. Pyynikki, Nokiankoski ja Kyröskoski. 28. Paikkarin torppa. 29. Suomen erämaita. 30. Päijänteen vesistö. 31. Saimaa. 32. Punkaharju. 33. Imatra. 34. Luonnonmullistus. 35. Laatokka. 36. Suomen ilmasto. 37. Kirkkaalla jäällä. 38. Kesäyön kirkkaus. 39. Joutsen. 40. Ilmanennustamisesta. 41. Pyterlahden graniittilouhimo. 42. Ruskealan marmorilouhimo. 43. Suomen rauta. 44. Lapin kulta. 45. Kasvien leviäminen. 46. Metsä. 47. Kulovalkea. 48. Pelto ja niitty. 49. Hallayö. 50. Kärsivällisyys. 51. Syötävät sienet. 52. Puutarhoista ja kasvitarhoista. 53. Ystäviä ja vihollisia. 54. Suomalainen hevonen. 55. Karja. 56. Suomalaisia paimenlauluja.

Toinen luku: Kansa.

57. Mathias Aleksanteri Castrén. 58. Suomen kansaheimo. 59. Permalaiset. 60. Vatjalaisia kansanlauluja. 61. Lappalaiset. 62. Lappalaisen poro. 63. Lappalaisia kansansatuja. 64. Päiviön suku. 65. Lappalaisia kansanlauluja. 66. Lappalaispojan laulu. 67. Virolaiset. 68. Virolaisten Kalevipoeg. 69. Virolaisia kansanlauluja. 70. Suomen kansa. 71. Matti. 72. Suomen kieli. 73. Lippo ja Tapio. 74. Kettu ja jänis. 75. Kansantarinoita jättiläisistä. 76. Yhtymyksiä jättiläisten kanssa. 77. Leikkisatuja. 78. Suomalainen kansanrunous. 79. Suomalaisia kansanlauluja. 80. Suomalaisia sananlaskuja. 81. Suomalaisia arvoituksia. 82. Kansanluulo ja taikausko. 83. Karjalaiset. 84. Savolaiset. 85. Kaksi runoseppää. 86. Hämäläiset. 87. Karhunampuja Martti Kitunen. 88. Suomenruotsalainen väestö. 89. Ruotsinkieli. 90. Saaristolalan asukkaat Lounaisessa Suomessa. 91. Uusmaalaiset. 92. Pohjalaiset. 93. Venäläiset Suomessa. 94. Muut, jotka ovat Suomeen muuttaneet.

Kolmas luku: Suomalaisten pakanalliset jumalat ja sankarisadut.

95. Pakanallisten suomalaisten jumalat. 96. Kalevala ja Elias Lönnrot. 97. Maailman luomisesta. 98. Maanviljelyksen alku. 99. Tulen synty. 100. Raudan synty. 101. Väinämöinen ja Joukahainen. 102. Väinämöisen ensimmäinen Pohjolan matka. 103. Ilmarinen takoo Sammon. 104. Lemminkäisen seikkailuja. 105. Lemminkäisen surma. 106. Väinämöinen Tuonelassa. 107. Ilmarinen saapi Pohjolan neidon. 108. Tarina Kullervosta. 109. Sota Sammosta. 110. Väinämöisen laulu. 111. Sota valosta. 112. Väinämöinen ja Jeesus-lapsi.

Neljäs luku: Kertomuksia Suomen katoliselta ajalta.

113. Kivikauden kansa. 114. Suomalaiset pakanuuden ajalla. 115. Ruotsalaiset. 116.

Kuningas Eerik Pyhä. 117. Ensimmäinen ristiretki Suomeen. 118. Kuningas Eerik ja Henrik piispa. 119. Henrik piispan kuolema. 120. Tuomas piispa. 121. Kristinuskon tulo Hämeeseen. 122. Karjalaiset kastetaan. 123. Venäjän valtakunnan alku. 124. Matti Kurki ja pirkkalaiset. 125. Miten erämaat tulivat asutuiksi. 126. Hemming piispa. 127. Kalmarin unioni. 128. Piispa Maunu Tavast. 129. Katolinen oppi. 130. Turun tuomiokirkko. 131. Naantalin luostari. 132. Suomen neljä säätyä. 133. Viipurin pamaus. 134. Kristian tyranni. 135. Kustaa Vaasa. 136. Junkkeri Tuomas ja Eerik Fleming. 137. Piispa Arvid Kurki.

Viides luku: Kertomuksia Suomen sotaisilta ajoilta.

138. Lutherin uskonpuhdistus. 139. Kustaa kuninkaan hallitus. 140. Piispa Mikael Agricola. 141. Suomen herttua Juhana. 142. Eerik kuningas ja suomalaiset. 143. Kaarina Maununtytär. 144. Pontus De la Gardie ja hänen aikansa. 145. Klaus Fleming ja Nuijasota. 146. Kaarle herttua ja Arvid Stålmarm. 147. Juhana Fleming. 148. Kuningas Kaarle IX. 149. Sigfrid Forsius. 150. Kuningas Kustaa Aadolf. 151. Suomalaiset Demminin luona. 152. Breitenfeldin taistelu. 153. Suomalaiset Wiirtzburgin luona. 154. Meno Lech-virran poikki. 155. Liitzenin taistelu. 156. Kristiina kuningatar ja kolmikymmenvuotisen sodan loppu. 157. Kreivin aika ja Turun akatemia. 158. Kuningas Kaarle X Kustaa ja Arvid Wittenberg. 159. Kuningas Kaarle XI:n aikakausi. 160. Suuret nälkävuodet. 161. Kaarle kahdestoista ja Narvan taistelu. 162. Retki Pultavaan. 163. Viipurin valloitus. 164. Napuen taistelu. 165. Kajaanin linna ja kivekkäät. 166. Tapani Löfvingin seikkailut. 167. Isonvihan aika. 168. Kuningas Kaarle XII:n muisto.

Kuudes luku: Kertomuksia Suomen uudemmalta ajalta.

169. Uudenkaupungin rauha ja vapauden aika. 170. Arvid Horn ja Suomen toipuminen. 171. Lappeenrannan taistelu. 172. Hyödyn aikakausi. 173. Kuningas Kustaa III. 174. Anjalan liitto. 175. Porrassalmen taistelu. 176. Kuningas Kustaan kuolema. 177. Kustaa Mauri Armfelt. 178. Henrik Gabriel Porthan. 179. Frans Mikael Franzén. 180. Vuoden 1808 sota. 181. Kaarle Juhana Adlercreutz. 182. Haminan rauha. 183. Vänrikki Stoolin tarinat. 184. Sotilaspoika. 185. Keisari Aleksanteri I ja Porvoon valtiopäivät. 186. Suomi jälleen yhdistettynä. 187. Turun palo. 188. Yliopiston riemujuhla v. 1840. 189. Keisari Nikolai ja Itämainen sota. 190. Keisari Aleksanteri II ja Helsingin valtiopäivät v. 1863. 191. Maamme laki. 192. Maamme kaupungit ja pääkaupunki. 193. Yhteiskunta ja hallitus. 194. Yhteydet ja liikenne. 195. Maamme vaurastuminen. 196. Kirkko ja koulu. 197. Runoilijat ja taiteilijat. 198. Suonion Kotimaan virsi. 199. Kotiintulo koulusta. 200. Isänmaan virsi.

ENSIMMÄINEN LUKU.

Maamme.

1. Aamulaulu.

Tuhansin rannoin raikkahasti heräjä, armas synnyinmaa! Heräjä, aamu hehkuvasti jo ilman äärell' aukeaa! Jo väistyy talves pitkä yö, valosi voitonhetki lyö. Tuhansin rannoin raikkahasti heräjä, armas synnyinmaa!

Kuin kukkaranta aamun heloon, heräjä uuteen aikahan, sill' elon huomen kutsuu eloon ja voittaa varjot kuoleman! Sa kasva kallein muisteloin, työn kunnoin, aattein avaroin! Kuin kukkaranta aamun heloon, heräjä uuteen aikahan!

Kuin kaste aamun tuuliin, sulta kadotkoot kaihon kyyneleet!
Luo vihannoimaan vilu multa,
luo kukkiin posket kelmenneet!
Kaikk' kevään silmut auetkoot!
Ja mielet, toiveet tointukoot!
Kuin kaste aamun tuuliin, sulta kadotkoot kaihon kyyneleet!

Viel' uhkaa soilla usmat hallan, vaan öiset haamut hääädä pois ja turvaa voimaan
Kaikkivallan ajalla kalliin aamukoisi! Sanasta rintakilpes saa ja vahva Herrass'
ole, maa! Viel' uhkaa soilla usmat hallan, vaan öiset haamut hääädä pois!

Sa maani nuori, armas, herää!
Jo virkoo, sinivetten vyö!
Jo tervehtäen päivän terää
sun lintus laulaa, aaltos lyö.
Heräjä tuulten soitteloon,
valohon, aamuun, aurinkoon!
Sa maani nuori, armas, herää!
Jo virkoo, sinivetten vyö!

2. Koti.

Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto.

Suom. sananl.

Tämä kirja kertoo Suomesta. Tämä kirja kertoo isänmaasta. Mikä on Suomi? Maa monien maiden joukossa. Mikä on isänmaa? Se on meidän suuri kotimme.

Minulla on pieni koti, jota rakastan enemmän kuin mitään muuta paikkaa maan päällä. Isäni taloa en saata milloinkaan unhottaa. Siellä olen kotonani, siellä parhaiten viihdyn. Enköpä tuntisi tietä ja veräjätä! Enköpä taloa ja tupaa muistaisi! Kaikki on siellä minulle perin tuttua. Näitä portaita olen niin monasti astunut. Tämän oven olen niin monasti avannut. Ikkunasta olen pihalle katsellut. Takkavalkean ääressä olen lämmiteltyt. Pöydässä olen syönyt. Vuoteessa olen maannut. Jokaisen istuimen tunnen, jokaisen kiven ja polun.

Siellä en eksyisi, en yön pimeydessäkään.

Usein olin mukana, kun hevosta kaivolla juotettiin. Usein saatoin lemmiämme laitumelle. Usein Mustille nauroin, kun se oravata haukkui. Muistan vielä pihlajan, marjoista punertavana, ja koivun, jossa leppäkerttu lauleli. Kesällä olen aholla mansikoita poiminut. Talvella olen siellä mäkeä laskenut. Silloinpa oli iloa, kun järvestä jää sulii ja pääsimme veneellä soutelemaan. Syksyllä taas kuin lintuset liitelimme eteenpäin kirkkaalla jäällä.

Vähätpä siitä, onko kotini ollut rikas vai köyhä. Olen siellä elänyt onnellisena. Siellä on ollut lämmin ja hyvä olla, vaatetta ja ruokaa, hoitoa ja rakkautta olen siellä saanut. Siellä olen lapsesta asti kasvanut. Siellä on isäni työtä tehnyt, siellä on äitini kauniita laulujaan laulanut. Iltaisin maata pannelsamme kuulin äitini rukoilevan. "Hyvä Jumala", sanoi hän, "tee lapsestani hyvä ihminen! Sinä, meidän taivaallinen isämme, anna meidän aina olla uskollisina lapsinasi!" Ja sitten hän opetti minulle tuon kauniin rukouksen: "Jumal', lasten ystävä..."

Niin, tiedän sen, että kaikki hyvyys on taivaallisen Isäni antama lahja. Ja hänen hyviä ja siunattuja lahjojansa on tuo armas kotikin. Siitä tahdon häntä kiittää ja ylistää kaiken elinaikani.

Näinhän siis kyllä tiedän rakastaa tuota pientä kotiani. Mutta en oikein vielä ymmärrä, miten rakastaa sitä suurta kotia, jota sanotaan isänmaaksi. Paljonhan siellä on toisin kuin meillä kotona. Tiet ovat toisenlaiset, talot ovat toisenlaiset, ihmiset ovat toisenlaiset. Saatanhan eksyä siellä, missä en ikinä ole ollut. Kukaan ei minua siellä tunne enkä minäkään ketään tunne. Kuinka saatan vierasta maata rakastaa! Kuinka saatan olla onnellinen, iloinen ja tuttavallinen vierasten ihmisten luona!

Niin vain, kotini kyllä tunnen; mutta mikä on isänmaani!

3. Isänmaa.

Älä siirrä ikivanhaa rajaa, jonka isäsi ovat tehneet!

Salom. sananl. 22: 28.

Eräänä aamuna seisoin korkealla tikapuilla, jotka oli pystytetty tupamme katonräystäään nojalle. Siitä saatoin katsella kauas ympärilleni. Etäällä meidän talostamme näin toisia taloja. Etäällä meidän syöttömaastamme näin niittyjä, peltoja, teitä, vuoria, metsiä ja järviä. Tiesin kyllä maailman suureksi, mutta näin suureksi en sitä luullut. Ja taas juolahti mieleeni tuo kummallinen ajatus, että tämä kaikki on muka *meidän* maamme, *meidän* suuri kotimme.

Kapusin tikapuilta maahan. Äitini oli vastikään lampaansa kerinnyt ja istui nyt portaiden edustalla, erotellen valkeita villoja kopassa mustista. Kysyin häneltä: "Onko kaikki tämä maa, niin kauas kuin silmä näkee, meidän isänmaamme?"

Äiti sanoi: Istu tähän viereeni, niin sanon sen sinulle. Kaikki tämä maa, jonka tässä näet, ja vielä paljon sen lisäksi, on Suomenmaata. Ennen isääsi asuivat hänen isänsä ja esi-isänsä ei yksin tässä talossa, vaan monissa muissa taloissa ja monissa eri osissa maamme. Tämä maa oli heidän, ja senvuoksi tämä maa on meidän isäimme maa, jonka me, heidän lapsensa, olemme perinnöksi saaneet. Täällä he ovat eläneet, työtä tehneet, iloinneet ja kärsineet kauan ennen meitä. Täällä he ovat kuolleetkin ja makaavat maassa haudattuina.

Elleivät nämä meidän isämme olisi niin kärsivällisesti työtä tehneet, niin olisi meidän maamme nyt leivätön erämaa. Elleivät he olisi vaeltaneet Jumalan pelossa ja lapsiansa kasvattaneet totiseen Jumalan tuntemiseen, niin me olisimme nyt sokeita pakanoita. Elleivät he olisi lapsilleen opettaneet hyödyllisiä tietoja, olisimme me nyt tietämättömiä metsäläisiä. Elleivät he olisi maata vihollisten väkivallalta suojelleet, niin ei meillä olisi nyt lakia, ei oikeutta eikä vapautta. Sillä tämä maa on paljon kovaa kärsinyt kylmän ilmanalansa tähden ja paljon väkivaltaa vierailta kansoilta. Mutta tämä maa oli isillemme hyvin rakas, jopa niinkin rakas, että he sen hyväksi uhrasivat vaivannäkönsä, ajallisen onnensa, sydänverensä ja henkensä.

Siksi tulee meidän aina olla isillemme kiitolliset ja pitää heidän muistoansa kunniasa. Meidän tulee kunnioittaa heitä niin kuin isää ja äitiä, jotta menestyisimme ja kauan eläisimme siinä maassa, jonka Jumala on meille antanut. Meidän pitää aina kokea olla isillemme kelvolliset, niin etteivät heidän kuolemattomat henkensä surren ja häveten katsoisi alas kelvottomiin lapsiin. Sitä maata, jota he ovat viljelleet ja kaunistaneet, pitää meidänkin kaunistaa ja viljellä. Sitä maata, jota he ovat niin hellästi rakastaneet ja kuolemaan saakka puolustaneet, pitää meidänkin rakastaa ja puolustaa heidän tavallansa.

Eikä heidän tähtensä ainoastaan, vaan meidän itsemmekin tähden. Sillä tämän maan on Jumala meille sitä varten määrännyt, että se meille antaisi kaikkea, mikä meille maan päällä on välttämätöntä ja tarpeellista. Se antaa meille vaatetta ja leipää, työtä ja palkkaa, ystäviä ja turvaa. Se kasvattaa meitä Jumalan pelkoon ja kaikkiin inhimillisiin avuihin. Se opettaa meitä kirkkonsa ja koulujensa kautta. Se suojelee meitä hallituksellaan ja laeillaan, ettei kukaan saa tehdä meille vääryyttä. Se on meille apuna kaikissa hyvissä ja hyödyllisissä toimissa. Se antaa meille eläessämme asunnon ja kuoltuamme haudan. Senhänvuoksi tämä maa on meidän suuri kotimme. Tämän maan hyväksi tulee meidän uskollisesti työtä tehdä ja, jos Jumala niin tahtoo, kunnialla kuolla.

Muista aina Jumalan antaneen meille tämän maan omaisuudeksemme, jotta se täyttäisi tarkoituksensa, maailmassa ja hänen tahtonsa toteutuisi niin maan päällä kuin taivaassa! Sillä Jumalan oli tämäkin maa ja kaikki, mitä siinä on. Meidän tulee tili tehdä siitä, millä tavalla olemme Jumalan lahjaa käyttäneet. Hän on kerran sanova jokaiselle meistä: “Minä olen sinut pannut taloni hoitajaksi ja tämän maani haltijaksi. Kuinka olet hoitanut taloani? Kuinka olet maatani hallinnut?” — Mitä vastaamme Herralle? Hän, joka julistaa kaikille vanhurskaan tuomionsa, on meissä näkevä ainoastaan syntiä ja puutetta. Mutta vielä ollessamme hänen taloudenhoitajinansa meidän tulee rukoilla häntä, että hän antaisi meille oikein lujan, oikein uskollisen ja alati alttiin rakkauden isänmaatamme kohtaan, niin että tämä maa kukoistaisi hänen kaikkivaltiaassa suojassaan ja julistaisi hänen kiitostansa sukupolvesta sukupolveen.

4. Maasi

Laps Suomen, valoon nostaos ilolla nuori katsantos kunnailtas kasteisilta.
Vapaasti loitos silmäs luo; sun, katsos, kaunis maa on tuo!

Et muiden armost' elä vaan, et ole vieras päällä maan, on jalallasi pohja; perinnön
sait, mi vaatii työs ja valppaan varjelusi myös.

Niin, silmän siintämättömiin, etäisten ilmain hämariin, taa teitten nimetönten,
tienooseen tietymättömään, sait Luojalta maan kaiken tään

Sun, sun tuo meri vapaa on, tuo vallaton ja rajaton, ja kaikki sinijärvet, ja kaikki virrat kuohuvat ja kaikki purot armahat;

ja vaarat päivänpaisteiset ja kedon tähkät, kukkaset, ja kaikki tummat metsät ja salot, saaret, niityt, haat ja talven hanget, kesämaat;

tiet, kylät, torit, kaupungit, loistöllit, hovit kaunihit ja kaikki, jotka niissä turvaavat Luojan apuhun, ne kansas on, ne ovat sun.

Ken on niin rikas, kellä maa
niin ihana on puolustaa
ja armastaa kuin sulla?
Sen rakas Luoja sulle soi
ja rakastettavakses loi.

Laps' Suomen, kasva siinä vaan kuin nuori koivu puistossaan ja sille henkes
uhraa, pyhitä työs ja sydämes sun maalles, maalle isies!

5. Kuninkaan lahjat.

Minä sanoin: Mitenkä voimme tehdä työtä koko maamme hyväksi? Emmehän saata kaikkialle matkustaa ja joka paikassa työtä tehdä. Ja miksikä muille palkatonta työtä tekisimme?

Äitini sanoi: Oli kerran kuningas; hänellä oli kaksi palvelijaa, Autio ja Päiviö. Kuningas sanoi heille: "Te olette ravakoita työmiehiä, minä annan teille kummallekin kaistaleen maata". Ja hän antoi Autiolle kauniin, hedelmällisen maan, jossa oli viljavat vainiot, sinertävät järvet, komeat metsät. Mutta Päiviölle hän antoi hedelmättömän erämaan, joka oli täynnä soita.

Molemmat miehet alkoivat tehdä työtä. Autio ajatteli: tämä on hyvää maata; tästä tahdon rikastua, muut tulkoot sitten toimeen, miten voivat. Sitten hän kaatoi ja poltti metsät, kylvi tuhkaan siementä ja leikkasi siitä viljan toisensa perästä, kunnes oli maasta imenyt kaiken mehun. Samaten hän riisti järvet tyhjiksi ja otti niistä kaikki kalat. Ja hänestä tuli vähäksi aikaa rikas mies, mutta kun maassa ja vedessä ei enää ollut mitään otettavaa, tuli hän köyhäksi, hänen lapsensa tulivat kerjäläisiksi, ja maa jäi autioksi.

Päiviö ajatteli: tämä maa on karua ja hedelmätöntä; tahdon tehdä sen hedelmälliseksi. Hän ojitti suot, kynti maat, perkasi metsät ja hoiti kalavetensä. Se oli pitkällistä, vaivalloista, monien kärsimysten ja puutteiden alaista työtä, mutta viimein tuli kuitenkin palkinto. Päiviö kokosi riistaa latonsa täyteen, hänen lapsensa saivat perinnökseen hedelmällisen tilan, ja maa kukoisti.

Monien vuosien kuluttua kuningas sattui kulkemaan näissä valtakunnan osissa. Tultuaan Aution asunnon lähelle hän kysyi: "Eikö tämä maa ennen ollut kaunista ja viljavaa? Kuka sen on tehnyt näin rumaksi ja autioksi?" Palvelijat sanoivat hänelle: "Sen on Autio tehnyt." Ja taas kysyi kuningas, tultuaan lähelle Päiviön asuntoa: "Eikö tämä maa ennen ollut jylhää ja hedelmätöntä? Kuka sen on tehnyt näin kauniiksi ja viljavaksi?" Palvelijat sanoivat: "Sen on Päiviö tehnyt." Silloin kuningas sanoi Autiolle: "Sinä ahne ja keho palvelija, enkö sinulle runsasta lahjaa antanut siksi, että työlläsi minua ylistäisit ja tekisit monta tulevaista sukupolvea onnelliseksi? Katso, tuo on sinun työtäsi!" Ja hän ajoi sen ahneen palvelijan häpeänalaisena pois valtakunnastaan. Mutta Päiviölle hän sanoi: "Sinä

hyvä ja uskollinen palvelija, minä annoin sinulle halvan lahjan, mutta sinä olet minua ylistänyt rakkaudellasi ja työlläsi, tulevaisten sukupolvien iloksi. Tule, minä annan sinulle vielä paljon rikkaamman maan; sinä saat olla minun uskollisimpana ystävänäni ja kansalleni esikuvana.” [Hyvä on, sinä hyvä ja uskollinen palvelija. Vähässä olet ollut uskollinen, minä panen sinut paljon haltijaksi. Matt. 25: 21.]

“No niin”, sanoi äitini, “miltä sinusta näyttävät nämä kaksi miestä? Kumpi heistä on paremmin hoitanut lahjaa?”

Minä sanoin: “Päiviö.”

“Oikein sanoit”, vastasi äitini. “Autio ajatteli vain itseänsä eikä huolinut muusta kuin omasta voitostaan. Senvuoksi hän sai häpeällä ja häviöllä maasta lähteä. Päiviö ajatteli jälkeentulevaisten onnea ja teki työtä isänmaansa hyväksi. Siitä hän itse vanhoilla päivillään nautti iloa ja kunniaa, ja hänen maansa hyötyi. Hullu on se, jonka huolena on vain hetken voitto; viisas ajattelee tulevia päiviä. Monta, monta vuotta jälkeenpäin, kun nämä molemmat miehet olivat jo kauan olleet kuolleina, osoittivat ihmiset tuota autioksi tullutta maata ja sanoivat: ‘Tuon on Autio tehnyt.’ Ja samoin he osoittivat tuota viljavaa maata ja sanoivat: ‘Tämän on Päiviö tehnyt.’ Kumpi näistä kahdesta miehestä on jälkimaailmalle jättänyt paremman muiston?”

Minä sanoin: “Päiviö.”

“Tee siis niin, kuin hän teki!” sanoi äiti. “Joko maata kynnät tai merellä purjehdit tai käsilläsi työtä teet tai taloutta hoidat tai tiedoilla hyödytät tai jollakin muulla kunniallisella tavalla leipäsi ansaitset, niin katso, että teet hedelmälliseksi sen, mikä ennen oli autiota! Katso, että jälkeesi jätät jotakin parempaa kuin se, minkä itse sait haltuusi! Kun näin teet, niin teet työtä maasi hyödyksi. Ei mikään työ ole niin vähäarvoista, ettei se Jumalalle kelpaisi tai isänmaata hyödyttäisi. Mutta se on tehtävä rakkaudella ja uskollisella ahkeruudella. Kun hyvä työntekijä kuolee ja hänen nimensä unohtuu, jäävät hänen työnsä hedelmät hänen jälkeensä. Kaikki, mikä hyvänä ja hyödyllisenä nyt meitä ilahduttaa ja hyödyttää, on tulos monien tuhansien ennen meitä eläneiden työstä. Me siunaamme heitä, tuntemattomissa haudoissaan makaavia. Mutta ahnas työntekijä ei jätä jälkeensä mitään. Hän on tehnyt työtä omaksi voitokseen eikä kuitenkaan voi ottaa saavutuksiansa mukanaan hautaan. Mitä varten hän on elänyt?”

6. Häden hetkenä.

Minä sanoin: “Pitääkö minun paljonkin rakastaa isänmaatani?”

— “Paljon”, sanoi äitini. “Enemmän kuin kotiasi ja kaikkea omaasi. Enemmän kuin koko maallista onneasi, enemmän kuin henkeäsikin. Mutta ei enempää kuin Jumalaasi, kunniaasi ja omaatuntoasi.”

Sitä en ymmärtänyt. Ymmärsin nyt kyllä, kuinka ihminen saattaa tehdä työtä muunkin kuin oman hyödyn vuoksi. Mutta kohtuutonta ja kovaa minusta oli panna kaikki alttiiksi sen maan puolesta, joka ei ole minun yksin, vaan monen muunkin oma. Miksi juuri minun pitäisi panna omaisuuteni tai henkeni alttiiksi, koska on niin paljon muita, jotka saattavat sen tehdä minun sijastani? Olkoon tämä heidän asiansa; mitä se minuun koskee?

Muutamana päivänä sen jälkeen äitini seisoj kosken partaalla vaatteita huuhtomassa. Oli satanut, ja kivet olivat liukkaita. Äitini jalka luiskahti, ja hän putosi veteen; virta vei hänet

mukanaan; en koskaan sitä unhota. Paljon ihmisiä seiso i rannalla; kaikki olivat hämmästyksissään, mutta yksikään ei voinut neuvoa eikä auttaa. Minä olin vain heikko lapsi; mutta seisoa siinä neuvotonna ja nähdä äitini kuolevan — en, sitä en saattanut. Siinä oli airo; — minä sieppasin sen ja juoksin veteen. Tuskin tiesin, mitä tein. Koski pauhasi ja oli viedä minut mukanaan, mutta ennätin kurottaa äidilleni airon, ja me pääsimme onnellisesti rantaan.

Silloin äitini otti minut kosteaan syliinsä ja suuteli minua rakkaasti. “Miksi sinä uskalsit henkesi minun tähteni?” kysyi hän. “Seisoihan siellä rannalla monta muuta. Miksi juuri sinä panit itsesi minun tähteni alttiiksi? Eikö joku muu olisi saattanut sitä tehdä sinun sijastasi?”

Minä sanoin: “Sitä en ajatellut. Kuinka olisin saattanut nähdä sinut hädässä ja olla sinua auttamatta? Täytyihän minun uskaltaa henkeni sinun tähtesi.”

Silloin äitini hymyili kyyneleet silmissä ja sanoi: “Aivan niin, täytyihän sinun kuulla Jumalan ääntä. Ja samoin on laita, jos isänmaasi on hädässä. Et sinä silloin noita monia muita ajattele. Jumalan ääni sydämessäsi sanoo, että sinun arvelematta täytyy juosta koskeen. Oi lapseni, kun se ääni kutsuu, kun isänmaasi sinua tarvitsee, älä epäröi, vaan ole rohkea ja pane kaikki alttiiksi velvollisuutesi tähden. Niin ovat tuhannet, monet tuhannet ennen sinua tehneet. He ovat kuulleet kosken pauhaavan ja itse seisoneet kuivalla rannalla. He ovat vauraina ja turvassa eläneet kaukana vaarasta, kun etäinen osa heidän maatansa on joutunut hätään. Eivät he kuitenkaan ole epäröineet. He ovat reippaasti lähteneet vaaroihin ja taisteluun; he ovat mielellään antaneet viimeisen roponsa, lapsensa ja itsensä tuolle suurelle, yhteiselle, rakastetulle äidilleen, isänmaallensa. Ja joko he ovat sotaan sortuneet tai, kuten sinä, voitollisina palanneet, — koskaan he eivät ole katuneet urhoollista uhrautumistaan tai kunniallista taistelua. Ne vain, jotka hädän hetkenä ovat maansa jättäneet, nuo uskollisen äidin pelkurit, laiskat ja petolliset lapset, he eivät sen jälkeen koko elinaikanaan ole saaneet nauttia iloa ja rauhaa. Heidän maanmiestensä halveksiminen, heidän oma häpeänsä ja omantunnon soimaukset eivät ole heille suoneet lepoa. He ovat taistelua karttaneet ja saaneet taistelun omaan sydämeensä. He ovat rauhaa etsineet ja saaneet iäisen rauhattomuuden. Se, joka henkeänsä rakastaa enemmän kuin velvollisuuttaan ja kunniaansa, se rakentaa majansa heikolle jälle, ja virta hänet nielee.”

“Oi lapseni, uhraa oma etusi uljain mielin! Silloin on totisesti Jumala siunaava rehellisen tahtosi, ja sinä tulet rakkaan isänmaasi kelpo lapseksi.”

7. Maa ja kansa.

Nyt sen ymmärrän.

Tämä maa on minun isänmaani. Jos nimitän sitä suomenkielellä *Suomenmaaksi* tai ruotsalaisella nimellä *Finland*, on se kuitenkin aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret ovat *yhtä kansaa*, puhukoot mitä kieltä hyvänsä. Jumala on heitä pitänyt yhdessä monta sataa vuotta samassa kotimaassa, samojen lakien ja saman esivallan alaisina. Mitä hyvää tai pahaa toinen on kokenut, se on toistakin kohdannut. He ovat kasvaneet, eläneet ja kuolleet toinen toisensa vieressä saman pohjolan tuntureilla, saman taivaan alla, samaa ankarata työtä tehdessään henkensä elatukseksi. Heillä on sama kristinusko, sama opetus, samat oikeudet, samat velvollisuudet, sama hyöty, sama vahinko, sama vapaus, sama rakkaus ja sama toivo. He ovat maanmiehiä, veljiä ja sisaria kaikiksi ajoiksi. Heillä ei ole

kahta, vaan yksi isänmaa. He eivät myöskään ole kahta kansaa, vaan yhtä kansaa. Jumala suokoon meille kaikille sovinnollisen sydämen! Mitä Jumala on yhdistänyt, sitä ei ihminen saa erottaa.

Muutamissa vieraissa maissa on paljon eripuraisuutta. Erisukuisia ja erikielisiä kansakuntia asuu toinen toisensa vieressä, mutta he eivät voi sopia. He riitelevät kielistään ja eduistaan, toinen tahtoo toista sortaa. Väliin vuodatetaan verta; aina syntyy paljon onnettomuutta. Jos kaikki pysyisivät sovinnossa, niin he olisivat väkevät, mutta eripuraisuus saattaa heidät heikoiksi. Sitten tulee vieras kansa ja saattaa heidät valtansa alaisiksi. He, jotka olisivat voineet olla vapaita ja onnellisia, menettävät silloin kaikki, kun eivät voineet sopia siitä, mitä heillä oli.

Toisissa vieraissa maissa kansat ovat paremmin oman onnensa oivaltaneet. He ovat alkuaan olleet sukuperältään, tavoiltaan ja kieleltään erilaisia ja ovat keskenään riidelleet. Mutta aikojen kuluessa he ovat oppineet kunnioittamaan ja rakastamaan toisiansa, jakamaan hyvyyttänsä ja suomaan yhdenlaisia etuja toinen toiselleen. Näin he ovat yhdessä kasvaneet väkeviksi ja muodostuneet *yhdeksi kansaksi*, jonka etua ei yksikään muukalainen ole uskaltanut loukata. Kaikki suuret ja mahtavat kansat ovat tällä tavalla alkunsa saaneet useista kansakunnista, jotka ovat ensin olleet toisilleen vieraita. Yhteinen isänmaa ja pitkälliset yhteiset elämänvaiheet ovat heidät yhdeksi yhdistäneet. Ei ole yhtään kansaa sukuperältään niin sekoittumatonta, ettei sen esi-isissä olisi vierasta verta; eikä kieltäkään niin puhdasta, ettei se olisi sanoja muilta lainannut.

Jumalan viisas tahto on, että kansojen alituisesti pitää jotakin toisiltaan oppia. Ja kaikki kansat ovat työntekijöitä ihmissuvun suuressa yhteiskunnassa, joka jakaantuu moneen haaraan. Se on mahtavan, vanhan koivun kaltainen: lehtenä olet sinä ja pieni kotisi; oksana on kansasi; runkona on ihmiskunta.

8. Meidän maamme ja maailma.

Oma maa mansikka, muu maa mustikka.

Suom. sananl.

Tiedän, että meidän maamme on vain vähäinen osa maapallon pinnasta. Mutta ennen luulin meidän asuvan keskellä maailmaa. Nyt tiedän, että Suomenmaa on pohjoisessa osassa sitä maanosaa, jota nimitetään *Euroopaksi*, ja sen meren äärellä, jota sanotaan *Itämereksi*. Tiedän myöskin, että lähimpinä naapurimainamme ovat idässä *Venäjä*, lännessä *Ruotsi ja Norja*, etelässä *Viro eli Eesti* sekä edempänä etelässä *Saksa ja Tanska*. Pohjoispuolella maatamme on ainoastaan autio *Jäämeri*. Meiltä on pitkä matka muihin maanosiin ja lämpöisempiin maihin. Maitse pääsemme ainoastaan Venäjän kautta Etelä-Eurooppaan. Meritse pääsemme sinne sekä Itämeren poikki, joka on *Atlantin valtameren* suuri lahti, että nykyisin myös Pohjois-Jäämeren kautta. Talvella jäät usein sulkevat edellisen meritien, mutta voimakkaat höyrylaivat murtavat tiensä jäiden lävitse, ja uljaat merimiehemme vaihettavat meidän tavaroitamme vieraiden maiden tavaroihin.

Sillä Jumala on luonut maat niin kummallisen moninaisiksi, ettei toinen maa ole toisen kaltainen. Muutamat maat ovat hyvin lämpimiä, toiset hyvin kylmiä, toisissa taas on kohtalainen lämmin. Ulkomuoto, vuoret, maan laatu, kasvit ja eläimet ovat eri maissa sangen erilaisia. Tuhat kuusisataa miljoonaa ihmistä asuu maan pinnalla. Eikä näissä ole kahta aivan toisensa näköistä. Mitä toinen maa on vailla, sitä toinen maa tuottaa. Mitä

toinen ihminen ei saa aikaan, sen saa toinen, ja monet yhdessä saavat aikaan enemmän kuin kukin erikseen. Näin ovat kaikki toisilleen hyödyksi ja täyttävät toistensa puutteen. Se on Jumalan säätämä viisas järjestys, että maat ja kansat tarvitsevat toisiaan. Sillä jos jokaisella olisi itsellään kylliksi, niin ei kukaan etsisi toisia, vaan eläisi ja tekisi työtä ainoastaan itseänsä varten. Mutta nyt ihmisten on pakko oppia tuntemaan ja auttamaan toisiansa, jotta kaikki toisiansa veljinä rakastaisivat.

Näin on meidänkin maamme meriliikkeen, kaupan ja tietojen vaihetuksen kautta yhteydessä muiden maiden kanssa. Me tuotamme suolamme Englannista, Portugalista ja Italiasta. Saksasta ja Amerikasta tuotamme raakasokeria sekä viljaa ja jauhoja, kun maassamme on saatu huono sato. Ruotsista tuotamme rautaa, Norjasta silliä, Englannista koneita. Saksasta, Ranskasta, Espanjasta ja Italiasta tuotamme kankaita ja hedelmiä. Amerikasta tuotamme kahvia, puuvillaa ja väriaineita. Kiinasta tuotamme teetä, Itä-Intiasta kanelia, inkivääriä, pippuria ja muita mausteita. Sen sijaan lähetämme ulkomaille lankkuja, lautoja, halkoja, paperia, tervaa, voita, kalaa ja muita tavaroita.

Ulkomailta saamme myöskin kirjoja, taideteoksia ja hyödyllisiä keksintöjä. Sellaisia tuotteita meillä vielä on sangen vähän täältä sinne lähetettäväksi; mutta vuosi vuodelta niitä karttuu.

Muun maailman rinnalla meidän maamme on köyhä ja kaukainen. Meillä ei suinkaan ole mitään syytä ylpeillä. Meidän tulee olla nöyriä, ahkeroita, säästäväisiä ja oppivaisia, jottei tulisi pakko turvautua muiden armoihin. Mutta se ei meitä estä rakastamasta maamme enemmän kuin mitään muuta maailmassa. Se on kuitenkin meidän oma maamme ja oma kotimme. Ei mikään maa ole niin mieleemme mukaiseksi luotu kuin tämä. Johon olemme lapsuudesta saakka tottuneet. Jos ken meistä matkustaa vieraaseen maahan ja siellä saavuttaa onnea, rikkautta ja kaikkea hyvää, ei hän kuitenkaan siellä kauan viihdy. Jonkin ajan kuluttua hän taas alkaa ikävöidä tähän köyhään maahan, ja hän käsittää, että täällä on sentään paljon hyvää, jota ei ole muissa maissa. Älköön siis kukaan kevytmielisesti tai tyytymättömyydestä muuttako vieraaseen maahan. Saavuttakoon siellä mitä hyvänsä, yhden hän kuitenkin on kadottanut, jota hän ei koskaan saa korvatuksi: oman isänmaansa.

Niinkuin pesästänsä paennut lintu on se mies, joka asuinpaikaltansa pakenee. Salom. Sananl. 27: S.

9. Merimiehen ikävöiminen kotiinsa.

Meren kuohuista laskimme riemuiten suvilämpimän Intian maille; vilu talvi ei luntaan seuduille sen ole viskonut viljakkaille, missä palmut ne varjoo kesäisen maan, ja poppelit tarjoo palsamiaan. Mut täällä en saa, mitä miel' odottaa: on kaukana mun ikävöimäni maa.

Minä kyllästyn kesän helteeseen sekä ruokaan herkkuisahanki. Paremp' on kodin kannikka kaunainen, vaikk' oiskin pöytänä hanki. Sen vaaroilla hiihtää on hilpeä työ, kesä viileä viihtää, on valkea yö. Pois sinne, pois jos päästä vois! Kotijärvien luo minun mieleni ois.

Kotimaan jos koivukin mull' olis vaan, jossa rastahat raksuttaisi, lumen kiertää palloksi kourassaan ja tiukuja kuulla jos saisi! Koko Intian aivan nyt vaihtaisin kotiseutuni taivaan ma tähtihin. Pois sinne vaan, kodin maailmaan! Sydämässäni soi nimi Suomenmaan.

10. Maamme alku.

Maamme ei aina ole ollut sellainen, kuin se nyt on. Tuli ja vesi, lämpö ja kylmyys ovat sitä paljon muuttelleet, ennenkuin se on saanut nykyisen muotonsa.

Maa oli alussa hehkuvana pallona, jossa kaikki ne aineet, joista nykyiset vuoret ovat muodostuneet, olivat kuumuuden sulaamina. Vähitellen Jumala antoi maailman avaruudessa vallitsevan kylmyyden jäähdyttää tämän tulipallon. Silloin maanpinta vähin erin jähmettyi ja muodosti kuoren sulan sisustan ympärille. Syvällä jalkaimme alla on kuitenkin vielä tänä päivänä kuumuus niin suuri, että se voi sulattaa kivet kuin kuonan ahjossa. Tällaista sulaa kiveä purkautuu väliin maan sisustasta tulivuorien kautta ja valuu maan pinnalle. Niillä seuduin on usein maanjärityksiä. Meidän maassamme ei ole tulivuoria eikä täällä tapahdu ankaranlaisia maanjärityksiä. Vain joskus tunnemme vieron maantärähdyksen.

Kun maan kuori jäähdyi, kutistui se niin kuin kuivuneen omenan kuori. Silloin syntyi sen pinnalle kurttuja ja poimuja, jotka nyt ovat vuoriharjanteita.

Kaikki vesi oli alkuaikoina maan kuumuudesta haihtunut höyryksi ilmaan. Mutta kun maan pinta kylmeni, jäähdyivät vesihöyryt ja laskivat rankkasateena maahan. Siitä syntyivät meret, jotka täyttivät maanpinnan alavat osat, mutta ylävistä osista muodostuivat mannermaat.

Suomenmaan lujana perustana ovat ikivanhat vuorilajit, etenkin *graniitti*, joka sulaksi sulaneena ainejoukkona on purkautunut maan sisästä ja sitten jähmettynyt. Yhdessä graniitin kanssa tapaamme kuitenkin myöskin monenlaatuksia liuskeita ja muita kivilajeja, jotka alkuaan olivat pehmeitä maakerroksia, mutta sittemmin kovettuivat ja muulla tavalla muuttuivat joutuessaan yhteen sulan graniitti-aineen kanssa. Vuoriperustan päällä on ikäänkuin höllänä peitteenä suuret ainemäärät soraa, hiekkaa ja savea. Nämä irtonaiset maakerrokset ovat syntyneet paljoa myöhemmin.

Kauan ennen, kuin ihmisiä asui näillä maapallon seuduilla, peitti koko maatamme vahva, valkea, hohtava jäävaippa, joka liikkui hitaasti eteenpäin maan ylitse luoteesta kaakkoon. Jää kuljetti mukanaan kalliolohkareita, jotka olivat irtaantuneet vuoriperustasta. Suuri osa niistä mureni jään suunnattomasta painosta ja jäi paikalleen sorakerrokseksi. Tämä *murtokivisoro* on suurta ja pientä teräväsärmäistä kivisirua ja hienompaa kivijauhoa. Kun jää kuljetti soran ja kivet alempien kalliopaasien päällitse, saivat nämä sen pyöreän muodon ja nuo hienot uurteet ja syvät kolot, joita selvästi huomaamme kallioissa, varsinkin saaristoissamme.

Murtokivisoro tuli sitten ikäänkuin huuhtotuksi niissä vesivirroissa, jotka syntyivät jääpeitteen sulaessa; hieno kivijauho valui pois, ja joen pohjalle jäivät karkea hiekka ja sorakivet. Nämä viimeksimainitut ovat kuluneet pyöreiksi ja sileiksi kieriessään virran vedessä. Tällaista *vierinkivisoraa* ja puhdasta *hiekkaa* ovat *hiekkaharjumme*. Monin paikoin hiekka muodostaa myöskin *kankaita* ja nummia. Hienoimman lietteen veivät virrat mereen, jonka pohjalle se laskeutui *savi* kerrokseksi.

Siihen aikaan meri oli paljon ylempänä kuin nykyään; se peitti melkein koko meidän maamme. Kun maa sittemmin kohosi, huuhtoivat meren aallot pois murtokivisoran hienomman osat, ja suuremmat kivet vain jäivät jäljelle. Siksi maan pinta on nykyään alavammilla mailla usein niin kivistä, että sitä ainoastaan vaivoin voi viljellä; mutta metsä

kasvaa sellaisillakin mailla.

Monin paikoin on merenaallokko luonut kivet kapeiksi *rantavalleiksi*, joita nykyään tavataan kaukana kuivalla maalla, tai koonnut ne isoiksi kasoiksi, jotka ovat aivan paljaat ja joita kansa sanoo *hiidenpelloiksi*. Monin paikoin löydetään maasta myöskin meriraakkuja ja merikalojen ruotoja. Kaikki tämä osoittaa, että meri muinoin on peittänyt maan. Tällä tavalla Suomi on ammoisista ajoista asti kasvanut merestä ja kasvaa edelleen vielä tänäkin päivänä.

Maan kohoaminen ei ole kaikkialla yhtäläistä. Pohjois-Suomi kohoaa arviolta metrin, Etelä-Suomi ainoastaan noin puolen metriä sadassa vuodessa. Kun kohoaminen tapahtuu näin hitaasti, emme sitä huomaisi, jos emme näkisi meriveden rannikoillamme alituisesti alenevan. Tämä aleneminen johtuu kuitenkin suureksi osaksi siitäkin, että joet vievät mukanaan hiekkaa ja savea, jotka kerrostuvat rannikoille.

Maa kasvaa näin yhä ulommaksi mereen päin. Kaukana nykyisestä rannikosta on löydetty maasta laivanankkureita ja laivahylkyjä. Missä ennen oli isojen laivojen kulkuväylä, siinä nyt tuskin ui tavallinen vene. Missä vanhat muistavat nuoruudessaan soutaneensa, siinä nyt lapset kävelevät hiekalla kuivin jaloin. Mihin kalastaja ennen lasi verkkojaan, siitä nyt maamies niittää heinää. Lahdet kuivuvat, matalikot kasvavat saariksi ja saaret kasvavat yhteen mannermaan kanssa.

Suuret sisävedet olivat alkuaan merenlahtia, jotka salmien kautta yhdistyivät mereen. Maan kohotessa nämä salmet muuttuivat joiksi ja entiset merenlahdet suolattomiksi sisäjärviksi. Niihin jäi elämään useita kalalajeja, jotka olivat niihin tulleet merestä, mutta myöskin menestyvät suolattomassa vedessä.

Mutta sellaiset kalat ja vesikasvit, jotka viihtyvät ainoastaan suolaisessa vedessä, kuolivat vähitellen sukupuuttoon. Ainoastaan muutamat varsinaiset merieläimet, sellaiset kuin merihärkä ja Saimaan hylje, tottuivat suolattomaan veteen, ja siksi tapamme niitä vielä sisäjärvissämme, vaikka niiden varsinainen koti on Pohjois-Jäämeri.

Sillä tahallansa he eivät ole tietävinään, että taivaat ja samoin maa, vedestä ja vedellä rakennettu, olivat ikivanhastaan olemassa Jumalan sanan voimasta. 2 Piet. 3: 5.

Maasta kasvaa leipä, mutta maan uumenet mullistetaan kuin tulen voimalla. Job. 28: 5.

11. Meren neito.

Ma tunnen neidon kaunoisen, kupeella kuohun suolaisen hän syntyi, lasna liekkui. On meri hänen äitinään, ja voimakkailla käsillään se vielä halua tyttärtään.

Ja tytär varttuu, kasvaa vain, ain' ihanammin kukoistain emonsa rinnall' armaan. Vie kauas, kaaloin aaltohon, hän rajat lapsuusrannikon; se sorja neito Suomi on.

Ei ruhtinatart' ainoaa niin rikasta, niin mahtavaa emonsa antimista. Mait' yhä lahjaks saa hän näät; miss' eilen meri, huomis-säät jo tuottaa touot kultapäät.

On lunt', ei kultaa loistonaan, mut aalloist' aavan kuohukkaan hän nostaa otsan kirkkaan, ja kunniansa, riemuns' on, kaikk' kestäin myrskyt kohtalon, ain nousta vaan päin valohon.

Kuink' olet armas, herttainen, vihannan saaren neitonen, sa meren kaunis tyttö!
Noin meitä neuvo nostamaan ain' uutta rantaa toivon maan ja laillas' valoon
varttumaan!

12. Itämeri.

Se Suomi, joka on merestä kohonnut, on nyt leveä niemimaa, joka idässä on yhteydessä Venäjän kanssa, pohjoisessa ja luoteessa Skandinavian niemimaan (Ruotsin ja Norjan) kanssa. Suomenmaan pinta-ala lasketaan 371,000 neliökilometrimiksi. Suomen mantereen suurin pituus pohjoisesta etelään on noin 1,100 kilometriä. Sen suurin leveys on noin 600 kilometriä, mutta Ahvenanmaan saaret ulottuvat vielä 80 kilometriä lännemmä.

Syytä kyllä on nimittää Suomea meren tyttäreksi, sillä se on merestä kohonnut ja vesi ympäröi sitä. Sen piirissä on myöskin niin monta sisäjärveä, että sitä syystä sanotaan "tuhansien järvien maaksi".

Vesi kaikista näistä järvistä ja lukemattomista soista pyrkii mereen. Suurin osa juoksee Itämereen tai sen lahtiin, ainoastaan vähäinen osa Pohjois-Suomen vesiä virtaa Pohjois-Jäämereen.

Itämeri on pitkulainen merenlahti, joka kolmen kaitaisen salmen (*Juutinrauman, Ison Beltin ja Vähän Beltin*) kautta on yhteydessä *Atlantin valtameren* kanssa. Eteläosa Itämerta on laaja ulappa, jossa on vain muutamia saaria. Se ulottuu etelästä ja lounaasta käsin Saksan ja Tanskan rannikolta pohjoiseen päin aina Ahvenanmaahan asti. Aivan Gotlannin edustalla ovat syvimmat syvänteet; pohjoispuolella tätä saarta on syvyys mitattu 427 metriksi. Sellainen syvyys on kuitenkin vähäinen valtameren syvyyteen verrattuna, jossa mittaluoti on käynyt pohjaan vasta 9 kilometrin syvyydessä.

Itämeri uurtaa Liivinmaahan leveän poukaman (*Riianlahden*) ja tunkeutuu kapeana merenlahtena Ruotsin sisään aina Mälärin järveen saakka, jonka suussa on Tukholma.

Varsinaisen Itämeren pohjoisosasta lähtee kaksi pitkää merenlahtea. Itäänpäin pistää Suomenlahti, jonka syvyys vain ani harvassa paikassa on 100 metriä. Se on alkupäästään kapea, laajenee sitten hiukan ja kapenee taas loppupäässä *Kronstadtin* kohdalla matalaksi merenlahdelmaksi. Tähän laskee Laatokasta leveä *Nevajoki*, jonka suussa on Venäjän entinen pääkaupunki *Pietari*. Suomenlahden etelärannikko on hiekkaista ja laakeata ja kohoaa vasta jonkin matkan päässä rannikosta jyrkäksi vuoriseinämäksi. Pohjoisrannikko on lahtien uurtelema, ja monilukuisia niemiä pistää mereen; pisin on *Hankoniemi*. Tämän rannikon edustalla on monien saarien ja luotojen muodostama kaunis, mutta vaarallinen saaristo.

Pohjoiseen pistää *Pohjanlahti*, jonka Itämerestä erottaa *Ahvenanmaan* sekä *Turun saariston* lukemattomat saaret. Pohjanlahden eteläosa on aukea ja sangen leveä. Sen rannikoilla ei ole saaristoa melkein ollenkaan. Keskikohdalta kapenee tämä merenlahti ja muodostaa salmen, jota nimitetään *Merenkurkuksi* ja joka on täynnä saaria, luotoja ja vaarallisia kareja. Sitten se taas levenee, kääntyy koillista kohti ja on kartalla kuin eteenpäin kumartunut pää, jota pitkä kaula kannattaa. Se muodostaa vähäisen poukaman Oulun edustalla ja useita poukamia Ruotsin puolella. Vaasan ja Kokkolan välillä on tiheä saariryhmä, mutta muuten laakea Suomen rannikko on meren puolelta osaksi suojaton. Koko Pohjanlahti on matalaa, ainoastaan muutamain paikoin 200 metriä syvempää. Suurin syvyys on vähän päälle 300 metrin. Suomen rannikolla on meri matalampaa kuin Ruotsin

rannikolla, jonkavuoksi maan kohoamisen vaikutukset täällä ovat näkyvämpiä.

Muodoltaan Itämeri on kartalla polviaan notkistavan ja hiukan eteenpäin kumartuneen merenneidon kaltainen. Kasvot ja rinta ovat kääntyneet Suomeen, selkä Ruotsiin päin. Sen ojennettuna käsivartena on Suomenlahti, polvet nojautuvat Saksan pohjoiseen rannikkoon, ja se päättyy koukeroon kalanpyrstöön, joka loiskien kiertää Tanskanmaata.

Itämeren laakso on aikoja sitten syntynyt siten, että maa on muinaisien maanjäristyksiä vaikutuksesta laskeutunut.

Koko tämä meri on hyvin myrskyinen, varsinkin syksyisin. Lounaistuulilla vesi nousee pohjoisilla rannikoilla ja laskee eteläisillä, ja talvisin ajautuvat Itämeren jäät rannikoillemme. Pohjatuulilla vesi laskee Pohjanlahdessa ja itätuulilla Suomenlahdessa, ja jäät ajautuvat pois rannikoilta, jos ulompana on avovettä.

Koska niin monta jokea purkautuu Pohjanlahden pohjoiseen osaan ja vedenjuoksu estyy Merenkurkussa, on vesi näillä pohjoisilla rannikoilla hiukan korkeammalla kuin varsinaisessa Itämeressä. Oulun ja Viipurin edustalla vesi on melkein suolatonta, mutta Hankoniemen ja Ahvenanmaan kohdalla siinä on sangen vahva suolan maku. Siinä on näillä paikoin kahta vertaa enemmän suolaa kuin sisimmissä lahdelmissä. Mutta Pohjanmeressä vesi on kuusi vertaa suolaisempaa kuin Oulun edustalla.

Itämeri joutuu pikemmin kuohuksiin kuin Pohjanmeri, mutta sen aalloilla on vähemmän voimaa. Senvuoksi täällä rohjetaan lähteä merelle keveillä veneillä ja varppeilla, jotavastoin Pohjanmeren kalastajan on pakko rakentaa aluksensa jyrkeistä tarveaineista.

13. Ahvenanmaan laulu.

Sen miehen kehnoks sanon vaan, jok' ei voi hoitaa purjeitaan, vaan rannall' on ja kalpenee, kun merell' aallot pauhailee. Kedolla immet istukoot ja kukkasia poimikoot; merille halaa merimies, on aalloilla sen kotilies.

Oi, Itämeri kaunoinen, ja Pohjanlahti myrskyinen, ja Suomenlahti saarines ja purjeines ja voittoines! Jos mistä käyköön tuulen tie, aaltonne Ahvena se vie; ja miehen kehnoks sanon vaan, jok' ei voi hoitaa purjeitaan.

14. Suomen ylängöt ja laaksot.

Tämän maan lujana perustana on graniitti ja muut kovat kivilajit. Harvoin on tarvis kaivaa syvään, ennenkuin vuori tulee eteen, ja tämä luja perusta on maallemme antanut sen muodon.

Vuoriperusta on epätasainen; senvuoksi maakin on epätasainen. Lukematon joukko ylängöitä kohoaa *kallioina*, *vuorina* ja *tuntureina* ylemmäksi ympäröivää alavaa maata. Ja niiden välissä on lukuisia kuoppia ja syvänteitä, joita, kun ovat avonaisia ainakin yhdeltä puolelta, niin että vesi pääsee pois, nimitetään *laaksoiksi*, mutta jotka veden täyttämänä muodostavat *sisäjärvemme*.

Irtaimissakin maakerroksissa on paljon epätasaisuuksia. Sora ja hiekka ovat usein kasautuneet pyöreiksi *kukkuloiksi* tai pitkulaisiksi *harjanteiksi*, jotka monin paikoin ovat niin kapeita, että maantie töintuskin saa tilaa niiden harjalla.

Kaikki nämä epätasaisuudet ovat kuitenkin sangen vähäisiä maan suuruuteen verrattuina.

Jos lentokoneesta katselisimme maata, niin tuskin huomaisimme ylängöitä; maa näyttäisi äärettömältä tasangolta, missä vedenkalvot välkkyvät.

Ainoastaan Lapissa on melkoisen korkeita vuoria. Korkein ja vuorisin kaikista Suomen seuduista on se osa Enontekiäisten Lappia, joka käsivarren näköisenä tunkeutuu Skandinaavian niemimaahan Ruotsin ja Norjan Lapin väliin. Täällä sijaitsee Norjan rajalla mahtava tunturi Halditshokko, jonka lumipeitteinen huippu kohoaa noin 1,250 metriä meren pintaa ylemmäksi. [Europan korkein vuori *Mont Blanc*, on 4,800 metriä korkea.] Halditshokon ympärillä on useita muita tunturivuoria, joista jotkut ovat melkein yhtä korkeita. Kaikki nämä tunturit kuuluvat suureen *Kölen* nimiseen vuoriharjanteeseen, joka on ikäänkuin Skandinaavian niemimaan selkäranka.

Muissakin osissa Lappia on monin paikoin jyrkästi kohoavia paljaita tuntureita, joista eräät ovat 500, jopa 800 metrin korkuisia. Korkeimmat ovat *Saariselän* tunturit Kuolan niemimaan rajalla ja *Ounastunturi* Kittilän Lapissa. Lapin tunturien välinen maa on sangen tasaista, vaikka se on korkealla merenpinnasta.

Erittäin ylävää ja vuorista on Suomen koillinen osa, varsinkin Kuusamon pitäjä ja Kuolajärven eteläinen osa. Täällä laaksot ovat pari sataa metriä merenpintaa ylempänä, ja niistä ylempäs kohoavat vuoret jyrkkinä, muutamat 300 tai 400 metrin korkuisiksi. Lounaispuolella maa laskeutuu Pohjanlahtea kohti, jonka rannikoilla Pohjanmaan tasangot leviävät. Täällä on ainoastaan matalia, yksinäisiä vuoria ja kukkuloita.

Keski-Suomi on suurimmalta osalta noin 100 metriä merta ylempänä. Sen lukemattomista kukkuloista, harjanteista ja vuorista ovat vain harvat 300 metrin korkuisia. Muutamin paikoin ovat kukkulat ja vuoret ikäänkuin hajallaan; toisin paikoin, varsinkin Savossa ja Karjalassa, ovat ylängöt samaan suuntaan kulkevia vuoriselänteitä. Kun tällaista seutua katselee korkealta näköpaikalta, näyttää se pelloilta, jota jättiläisen aura on kyntänyt. Tässä osassa maata on runsaimmin järviä, sillä ylänköjen väliset lukemattomat syvänteet ovat veden täyttämiä.

Järvilaaksoja rajoittavat etelässä suuret hiekkaharjanteet. Nämä kulkevat kahtena valtavana kaarena Hankoniemestä ja suurien järvien, Päijänteen ja Saimaan, eteläpuolitse Joensuun kaupunkia kohti. Eteläpuolista näistä harjanteista sanotaan *Salpausseläksi*, siksi että se ikäänkuin sulku salpaa järvien vedet. Salpausselän läntisintä osaa, Lahdesta Hankoniemeen, sanotaan myöskin *Lohjanseläksi*, siksi että se kulkee Lohjan pitäjän halki. Salpausselän katkaisee kaksi isoa jokea, Kymijoki ja Vuoksi, joiden kautta järvimaan vedet purkautuvat. Edellinen laskee Suomenlahteen, jälkimmäinen Laatokkaan.

Salpausselän ja Suomenlahden välisillä rannikkoseuduilla näkee vuoroin tasangoita ja vuoria, joita paikkapaikoin on tiheässä. Turun läänin sisäosissa on yhtä lakeita seutuja kuin Pohjanmaa. — Tasaisilla rannikkoseuduilla ovat järvet harvinaisia, sillä siellä ei ole syvänteitä, joihin vesi keräytyisi.

Suomen järvet ovat sangen matalia. Päijänteen ja Saimaan syvimät kohdat ovat vain hiukan alempana Suomenlahden pintaa. Jos järvien laskua voitaisiin tarpeeksi syventää, niin niiden vesi melkein kokonaan vuotaisi mereen. Mutta luonto on rakentanut järviemme ympärille graniittisulut. Kun joet raivaavat itselleen uran tällaisten sulkujen poikki, niin syntyy *koskia*.

Kuinka ihmeellisesti järviemme vedet jakautuvat suurempiin alueihin, sen opit paremmin

maantieteestä ja tarkasti katselemalla Suomen karttaa. Mutta parhaiten opit maatasi tuntemaan, jos matkailet sitä katselemassa.

Ei ole monessa maassa sellaista luontoa kuin Suomessa. Se ei ole tasankomaata kuten Venäjä eikä myöskään vuorimaata kuten Norja ja Sveitsi, missä lumipeitteisten tunturien huiput kätkeytyvät pilviin. Meidän maamme on hyvin epätasaista, mutta epätasaisuudet ovat hyvin pieniä, ja senvuoksi voisi Suomea nimittää pikkukallioiseksi maaksi. Senkaltaista luontoa tapaamme ainoastaan Keski-Ruotsissa ja muutamain paikoin Pohjois-Amerikassa.

15. Maakunnat.

Oli kerran urhoollinen sotapäällikkö. Hän oli sodassa saanut suuren voiton, ja kuningas sanoi hänelle: “Valikoi itsellesi Suomen paras ja ihanin maakunta, minä annan sen sinulle.” Sotapäällikkö kiitti kuningasta ja matkusti Suomeen osaansa valikoimaan. Mutta kun hän ei tuntenut tätä maata, meni hän suurille markkinoille, jonne oli kokoontunut paljon kansaa kaikilta maankulmilta, ja lupasi palkinnon sille joka osaisi hänelle ilmoittaa parhaan ja ihanimman maakunnan.

Hänen luoksensa tuli silloin paljon eri seuduilta olevia ihmisiä, ja jokainen kiitti omaa kotiseutuaan parhaaksi. — “Hyvä herra”, sanoi pieni nahkapukuinen mies, “sinun on mahdollon löytää parempaa ja ihanampaa maata kuin *Lapinmaa*. Se on kaukana pohjoisessa tunturien keskellä, suurien jokien ympärillä, eteläpuolella Jäämerta. Siellä näet avaralta äärettömiä nevoja ja korkeita tunturikukkuloita *Inarinjärven* ympärillä. Etkö ole kuullut koskistamme, kullastamme, turkiksistamme, talviemme komeista revontulista ja auringostamme, joka ei mene kesällä koskaan mailleen? Valitse siis Lapinmaa, sillä se on kaikille niin mieluinen, että se on jaettu neljän maan ja valtakunnan kesken, nimittäin Venäjän, Suomen Ruotsin ja Norjan.”

— “Mitä Lapissa muuta on kuin sääskiä ja susia?” sanoi toinen mies, joka seiso siinä hajalla säärin, kuin olisi hän sauvonut venettä koskesta ylös. “Neuvon sinua, hyvä herra, valitsemaan *Pohjanmaan*, jos tahdot suuren ja hedelmällisen maan Pohjanlahden rantamilla. Siellä on sellaisia järviä ja jokia kuin *Oulujärvi* ja *Kemi- ja Oulunjoet*. Oletko nähnyt lohiamme? Etelämpää on kauniita viljavainioita; jokainen talonpoikaistalo on kuin herraskartano, ja jokainen satama on laivoja täynnä. Oletko kuullut Isonkyrön pellostasta ja Limingan niitystä puhuttavan?”

— “Mitä teet tuolla suurella yksitoikkoisella tasangolla?” huomautti nokinen seppä. “Valitse ennemmin *Satakunta*; silloin hallitset kauneinta maata, pitkin sinertävän *Näsijärven* rannoilta aina hiekkarannikkoon asti, jossa *Kokemäenjoki* purkaa vetensä Pohjanlahteen. Siellä saat kaikkea, mitä mielesi haluaa vaikkapa rautanauloja ja myllynkiviä, ja veneesi kiittää kirkkaita vesiä pitkin mereen asti.”

— “Mitähän tuokin merestä tietää?” lausui siihen muuan merimies, vaaputellen ruumistaan. “Hyvä herra, jos sinulla on rohkeutta koetella aavaa merta, niin valitse *Ahvenanmaa*. Siellä näet tuhansittain punertavia kallioita, viheriäisiä saaria, valkeita purjeita ja sinisiä aaltoja. Ei mikään vedä vertoja meidän uljaalle saaristollemme, joka kesät, talvet uhmailee Itämeren myrskyjä.”

Tämän kuuli eräs puutarhuri, joka nojaten rautaharavaansa sanoi sotapäällikölle: “Älä anna merimiehen houkutella itseäsi epävakaiselle merelle ja hedelmättömille kallioille!”

Etsi ennemmin hyviä satamia, rikkaita saaristoja ja niiden takana hedelmällistä mannermaata, jossa omenat ja kirsikat kypsyvät, jossa jokainen kenttä on kuin hedelmätarha, jokainen kaupunki kuin satukirja, jokainen herrastalo muistomerkki ja jokainen kirkko urhojen hauta! Kehoitän sinua, hyvä herra, valitsemaan *Suomen*.”

Sotapäällikkö kysyi: “Ettekö te kaikki ole Suomesta?”

— “Olemme”, sanoi puutarhuri; “siksi nykyään nimitetään yhteisellä nimellä näitä kaikkia maakuntia. Mutta ennen muinoin sanottiin ainoastaan sitä aluetta Suomeksi, joka oli maan lounaisessa kolkassa molemmin puolin *Aurajokea*. Nykyään tätä maakuntaa nimitetään *Varsinais-Suomeksi*, jottei syntyisi hämmennystä sen ja koko maan nimen välillä.”

— “Se aika on mennyt, jolloin Turun seutu oli paras”, puuttui puheeseen muuan mahtava rusthollari. “Jos haluat, hyvä herra, parasta maata, niin valitse *Uusimaa*! Me olemme kaikista rikkaimmat ja koko maakuntamme pohjoisesta etelään, Salpausselästä Suomenlahteen, on pelkkää viljavainiota ja huvitarhaa, Meillä ei ole ainoastaan vuoria, järviä, saaristoja, jokia sellaisia kuin *Kymijoki*, merenlahtia sellaisia kuin *Pohjanlahti* ja niemiä sellaisia kuin *Hankoniemi*; meillä on myöskin vuorikaivoksia, laivoja, tehtaita, herraskartanoita, satamia ja linnoituksia. Ei yhtäkään paikkaa tässä maassa voi verrata Uuteenmaahan.”

— “Kuuleppa tuota”, huudahti muuan ajuri, joka takki yllään seisoi torilla kuormansa vieressä. “Koko Uusimaa mahtuu hyvin yhteen Karjalan kolkkaan. Hyvä herra, tahdotko omaksesi maan, jossa aurinko nousee? Tahdotko soudella kahden meren rannikolla, Suomenlahden ja Laatokan? Jos tahdot omata sadoittain vuorenkukkuloita, järviä, koskia, myllyjä, tahi sellaisen uljaan virran kuin *Vuoksi* on; jos tahdot nopeilla hevosilla ajaa; jos tahdot vanhoja runoja kuunnella; jos tahdot kaskea polttaa silmänkantamattomissa erämaissa ja lankkuja sahata synkissä hongikoissa, niin neuvon sinua valitsemaan Karjalan, sillä ei mitään muuta maata voi siihen verrata.”

— “Minua harmittaa kuulla alinomaa puhuttavan merestä”, lausui muuan varakas ja puhelias voikauppias. “Mitä me merestä huolimme, me, jotka purjehdimme kolmekymmentä penikulmaa järvestä järveen! Hyvä herra, jos kerran näkisit Saimaan kimaltelevan auringonpaisteessa ja kuulisit Imatran kaukaisen pauhinan tai katselisit ihanaa sisämaan-saaristoamme *Punkaharjun* selänneeltä, etpä koskaan valitsisi muuta kuin *Savonmaan*. En puhukkaan karjalaumoistamme, kaskimaistamme ja sahoistamme; mutta oletko kuullut meidän uusia laulumme?”

Viimein tuli vanha, juro karhuntutappaja ja sanoi sotapäällikölle: “Kyllä huomaa, että tulen aivan liian myöhään; mutta lopussa kiitos seisoo. Vaikka kynttilä kädessä halki maamme etsisit, niin et koskaan löytäisi parempaa palaa kuin *Hämeenmaa*. Sellaisia pellavamaita, peltovainioita, kankaita ja komeita kukkuloita et tapaa koko maailmassa. *Päijänteen* ja *Vanajaveden* välillä saat poimia pähkinöitä. Olen aina havainnut sydämen niissä olevan paremman kuin kuoren, ja Hämeenmaa se on tämän maan sydän; muut ovat kuorta. Valikoi mielesi mukaan!”

Urhoollinen sotapäällikkö naurahti ja sanoi: “Olen kuullut tarpeeksi. Teidän maassanne on kahdeksan maakuntaa: Häme, Savo, Karjala, Uusimaa, Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, Satakunta, Pohjanmaa ja vielä lisäksi Lappi, joka ei ole maakuntien luvussa senvuoksi, että se kuuluu neljään maahan. Miten saatan niistä valikoida, kun jokaista kiitetään

parhaaksi? Pyydän kuningasta lahjoittamaan minulle kallion Ahvenanmaan saaristosta, ja siihen rakennan itselleni asunnon. Silloin tuotan rakennusmestarini Pohjanmaalta, leipäni Uudeltamaalta, voini Savosta, omenani Varsinais-Suomesta, hevoseni Karjalasta, pellavani Hämeestä, rautani Satakunnasta, turkkini Lapista ja ystäväni kaikista maakunnista. Enkö ole oikein valinnut?”

— “No niin, kukapa tuon niin tarkoin tietänee?” vastasi markkinaväki.

16. Lapin tunturit.

Lapissa ei ole kaupunkeja, ei teitä, ei siltoja, ei hevosia eikä tavallisia ajokaluja. Talvet, s.o. seitsemän tai kahdeksan kuukautta, ajetaan siellä poroilla, mutta kesällä täytyy jalkaisin kävellä laajain erämaiden halki tahi kulkea virtoja ja järviä. Matias Aleksanteri Castrén kertoo Lapin-matkastaan seuraavaa:

“Laskimme veneellä alas Ivalojokea, joka tuntureilta juoksee pohjoiseen päin Inarinjärveen. Pian kuulimme kuohuvien koskien pauhinan, ja tämä soitto soi kolme vuorokautta yhtämittaa korvissamme. Vaikka kosket näyttivät hirvittävilä, ei meillä ollut muuta neuvoa kuin rohkeasti syöksyä kiehuvien tyrskyjen keskelle, vettä ei Ivalossa ollut erittäin paljon, mutta sittenkin tarpeeksi nielemään meidät ja pienen aluksemme. Alinomaa täytyi meidän pidättää venettä pitkällä sauvoimilla, ettei virta viskaisi meitä kareihin ja kallioihin. Tätä vaivalloista työtä kesti kaiken päivää, ja yön vietimme rannalla nuotiovalkean ääressä. Meillä ei kertaakaan ollut kattoa päämme päällä, vaan kahdeksan päivää vietimme taivasalla yhtämittaisen sateen ja kylmän ilman käsissä.

“Joen varrella on miltei pitkin koko sen latvapuolta korkeita, hirvittäviä tuntureita, jotka paikoittain pystysuorina kohoavat vedenpinnasta ja jatkuvat yhtä mittaa eteenpäin useita penikulmia. Me kiipesimme monasti henkemme kaupalla ylös näitä vuoria, toivoen saavamme vihdoinkin nähdä Inarinjärven. Mutta pohjoisessa ja etelässä, idässä ja lännessä näkyi, niin kauas kuin silmä kantoi, loppumattomia tuntureita. Siinä, missä syvempi laakso oli vuorten välissä, peitti laakson pohjaa usein sumu, näyttäen etäälle isolta järveltä. Silloin luulimme jo saapuvamme ikävöidylle Inarille, mutta opas riisti toiveemme, vakuuttaen meille ettemme Inaria näkisi, niin kauan kuin tuntureita näkyi.

“Muutamia peninkulmia eteläpuolella sitä paikkaa, missä Ivalojoki laskee Inarinjärveen, etääntyivät viimein nämä jylhät tunturit, jotka niin kauan olivat pakenevaa virtaa seuranneet ja sen ahdistaneet kallioittensa väliin. Kaukaa näkyi vielä alastomia tunturikukkuloita hämmöittävä, mutta ympärillämme näimme ainoastaan ihania ruohoisia lakeuksia. Virta hiljensi juoksuaan ja muodosti pieniä saaria, joita tuuheat lehtipuut verhosivat. Pian tuli näkyviin heinäsuovia, aitoja ja muita ihmisten jälkiä. Soudimme voimaimme takaa päästäksemme pian ihmisasunnolle, ja tuskin uskoimme silmiämme, kun näimme synkässä Lapissa suomalaisten uudistalollisten hyvästi rakennettuja kartanoita ja niiden ympärillä viheriöitseviä niittyjä ja kauniita viljavainioita. Ei saata uskoa, kuinka hyvältä moinen näky tuntuu sellaisten matkojen jälkeen, joita olimme kulkeneet. Alinomainen katsominen pilvenkorkuisiin tuntureihin ja pauhaaviin koskiin vaikuttaa mieleen huumaavasti ja synnyttää äänettömän hämmästyksen. Mutta kun tuo jylhä, valtava luonto muuttuu kauniiksi ja rauhalliseksi, silloin elpyvät ihmisen sydämessä iloiset, virkeät tunteet. Ja kun hän ennen on ylistänyt Luojan kaikkivaltaa, ylistää hän nyt hänen koko luonnossa ilmenevää viisauttansa ja hyvyyttänsä.”

Ivalojoki on sama joki, josta kolmekymmentä vuotta Castrénin matkustuksen jälkeen hiekasta löydettiin kultaa.

17. Inarinjärvi.

(Lapissa.)

Etäällä pohjoismailla hylätty järvi on, nimeä saaret vailla, ja ranta iloton. Hein’ajalla sen sulaa jää, kun kesä Lappiin kiirehtää; mut syyskuun yö sen aallot taas jälleen jäähdyttää.

Kuvastuu vuoret illoin sen kalvoon sinervään, ja lappalainen silloin käy kalaa pyytämään. Siell’ uipi sorsa suruton, ja peuralaumat rannall’ on, ja taajat sääskiparvet pimentää auringon.

Mies Lapin kerran tahtoi sen tulla tuntemaan, kuin syvä olla mahtoi tuo järvi Turjan maan. Köys katkes; laulu kuultihin; “Niin syvä oon kuin pitkäkin!” — Sen koommin mittaamatta on pohja Inarin.

18. Luppiovaara ja Aavasaksa.

(Pohjanmaalla.)

Vuolaana kohisten kiemurtelee Tornion rajajoki monien koskien ja putouksien kautta matalaan laskupaikkaansa Pohjanlahden perukkaan. Joen rannoilla on paljon harjanteita, ja niiden joukossa kohoaa joen Ruotsin-puoleisella rannalla, 6 penikulman päässä Tornion kaupungista pohjoiseen päin, korkea ja pyöreä vuorenkukkula, *Luppiovaara*. Jo kaukaa hämmöittää vuori taivaan rannalla matkustajan silmiin, milloin luoden pitkiä varjoja, milloin heleässä valossa kimmeltäen, aina sen mukaan, mistä päin aurinko paistaa ja mikä vuoden ja vuorokauden aika on. Vuoren laella tapaavat suuria kalliolohkareita, kummallisesti toinen toisensa päälle ladottuina. Näiden kallioiden välissä on luolakin, missä väsynyt matkamies joskus lepäilee sen alituisesti kosteilla kivillä, jotka näyttävät jättiläisten portailta.

Paljon kuuluisampi kuin Luppiovaara on kuitenkin *Aavasaksan* vuori, joka kohoaa 7

penikulman päässä kaupungista pohjoiseen päin virran Suomen-puoleisella rannalla, siinä, missä Tenkeliönjoki laskee Tornionjokeen. Tenkeliönjoki juoksee kiertäen kaarena Aavasaksan juurta niinkuin hopeainen vyö viheriän kunnaan ympäri. Itse Aavasaksa ei ole niin korkea eikä niin jylhä kuin moni muu tunturikukkula, mutta ihmeellisen kaunis on sen laelta näköala itään ja pohjoiseen päin. Sieltä näet tuon kiemurtelevan joen ja sen rannalla Ylitornion kirkon ja kirkonkylän. Etäämpänä kohoaa kukkula kukkulan vieressä pitkänä vuorijonona, toiset paljaita, mutta useimmat metsäisiä ja sydänkesän aikana pehmeän vihannuuden peittämiä. Aavasaksan kukkulalla ja tämä kaunis näköala edessään asui vuonna 1736 useita oppineita miehiä köyhässä majassa, ja vuonna 1739 nähtiin siellä taas toisia oppineita. He olivat matkustaneet kauniista ja lämpimästä Ranskasta näin kauas pohjolaan mittaamaan auringon kulkua saadakse selville, millainen maan muoto on pohjoisnavan kohdalla.

Se näet, mikä Aavasaksan on tehnyt muita pohjolan kukkuloita kuulummaksi, ei ole sen korkeus eikä sen näköala, vaan se erikoisuus, ettei ole tarvis matkustaa kauemmas pohjoiseen nähdäkseen auringon kello 12 juhannusyönä. Senvuoksi kokoontuu sinne joka kesä päivänseisauksen aikana paljon matkustajia sekä Suomesta että muista maista sydänyön aurinkoa katsomaan. Ja moni heistä on piirtänyt nimensä muistoksi kallioon, niin että muutamat kallionseinämät ja paadet ovat aivan täynnä nimiä.

Tapahtuupa välistä, että yöt ovat päivänseisauksen aikana pilviset ja että matkustajat näkevät toivonsa laukeavan tyhjiin. Niin epäkohtelias kuuluu aurinko kerran olleen kuninkaallekin, nimittäin Kaarle XI:lle, kun hän oli matkalla Tornionista. Mutta tavallisesti on kolmesta päivänseisauksesta kuitenkin jokin kirkas. Silloin matkustajat kokoontuvat vuoren kukkulalle ja odottavat ikävöiden ja ihmetellen sydänyön hetkeä. Ja silloin nähdään auringon majesteetillisen pyörän verkalleen laskevan taivaanrantaan kohti suoraan pohjoisessa. Siitä se ei enää vaivu alemmas: se näyttää pysähtyvän ja lepäävän pitkästä matkastaan. Se on veripunainen: se on kadottanut osan kirkkauttansa, se näyttää olevan sammumaisillaan. Hiljaista on vuorella, hiljaista metsissä. Luonto on äänetönnä hartaudesta. Rusottava hohde punaa vuoret ja laaksot, puiden latvat ja joen välkkyvän juovan. Sitten tuo suuri punainen pyörä taas alkaa vieriä eteenpäin pitkin taivaanrantaan. Se alkaa raskaasti, hitaasti, juhlallisesti kohota punertavasta ilmanrannasta, joka yhtäkkiä näyttää olevan täpötäynnä säkeniä. Yö on voitettu: se ei ole voinut vangita ja kahleissaan pitää taivaan suurta kuningatarta. Tämä kohoaa jälleen majesteetillisena taivaan laelle, ja kaikissa laaksoissa, kaikilla oksilla alkaa lintujen iloinen viserrys yhdessä aamuauringon kanssa ylistää Luojan kaikkivaltaa.

19. Oulujoki.

(Pohjanmaalla.)

Pohjanmaan rannikko on pitkin pituuttaan jokien ja purojen leikkelemä, jotka juoksevat kaakosta päin luodetta kohti Pohjanlahteen. Pohjoisesta lukien ovat suurimmat näistä joista Tornionjoki, Kemijoki, Iijoki, Oulujoki, Siikajoki, Pyhäjoki, Kalajoki, Ähtävänjoki, Lapuanjoki ja Kyrönjoki. Kaikki ovat maan epätasaisuuden tähden täynnä koskia. Suurin kaikista Suomen joista on Kemijoki; mutta Oulujoki on kulkuväylänä Pohjanmaalle tärkein.

Korkealla koillisessa virtaavat vuolaat vedet vuoriseuduilta alas, suistuvat Ämmäkoskeen

Kajaanin luona ja saavat vähän levätä *Oulujärvessä*, 123 metriä merenpintaa ylempänä. Siitä ne murtavat vuorten välitse tiensä luoteeseen päin ja hyökkäävät koski koskelta pauhaten alas Oulun edustalla olevaan merenlahteen. Se on kaunis ja valtava virta kukkuloiden, kallioiden ja hiekkaisien rantojen välissä. Talvi kietoo tämän jättiläisen jääkahleisiinsa koskien välisissä suvannoissa; mutta keväällä se juopi itsensä täyteläiseksi kaikista sulavista haukivesistä ja murtaa kahleensa hirmuisella ryskinällä. Turhaan jääkappaleet ponnistelevat ja puskevat virtaa vastaan; ne paiskautuvat nurinniskoin, murtuvat rikki kalliioihin ja juoksevat pirstaleina alas Ouluun päin. Täällä ne vielä tekevät vastusta *Merikoskessa*, joka on Oulujoen viimeinen koski. Ne patoutuvat siinä korkeiksi seiniksi ja salpaavat veden juoksun, niin että vesi nousee äyräittänsä yli ja virtaa kaduille. Rannalla asuville tulee hätä, talojen väliä soudetaan. Mutta ainoastaan muutamaksi tunniksi pysähtyy väkevä virta juoksussaan. Jylisten kuin ukkonen se murtaa valtavan jääseinän, vesi juoksee kaduilta pois, ja voitettut jääjoukot hyökkäävät hurjasti paeten hautaansa mereen.

Uskalias oli se mies, joka ensimmäisenä rohkeni veneellä laskea Oulujoen koskia. Nyt nähdään joka päivä kesällä tervaveneitä ja tukkilauttoja ikäänkuin tanssien hyppelevän virtaa alas. Perämies seisoo laskevan veneen perässä tyynenä, leveä mela kädessä. Koski tekee polven, vene syöksyy suoraan kalliota vastaan; vilahtaman verta liian varhain tai liian myöhään olisi varma kuolema edessä. Mutta juuri oikealla hetkellä kääntyy vene, kiittää nopeasti kuin nuoli vaarallisen paikan ohi ja näyttää tuokion ajan olevan kuohuun haudattuna. Rannalta-katsojia tämä näky kauhistuttaa. Turhaa pelkoa. Heti näkyy taas kaitainen, ruskea veneenlaita eheänä kosken alla ja pitkittää huoletta matkaansa seuraavaan koskeen, samoihin vaaroihin ja samaan pelastukseen.

Välistä saattaa vahinkokin tulla, jos perämies on tottumaton ja luottaa toisten ja omaan onneensa. Vanhat, tottuneet koskimiehet eivät joudu vahinkoon. Ja palatessaan he sauvovat venettänsä ihmeteltävän voimakkaasti ja notkeasti koskista ylös.

Tämä joki on hyvin kalainen: se näyttää olevan lohien, harrien, siikojen, nahkiaisten ja muiden kalalajien alituisena kulkutienä. Lohia pyydetään kolmikulmaisilla padoilla, joiden kärki asetetaan virtaa vastaan, ja kalat erotellaan sitten rannalla kokonsa mukaan. Ne myydään enimmäiten huutokaupalla ja lähetetään sitten laajalti yltymperi Suomen ja ulkomaillekin.

20. Kallankari.

(Pohjanmaalla.)

Kaukana meressä Suomen länsirannikon edustalla on kallioita ja kareja, missä kalastajat kesäisin pyytävät silakoita. Muutamat näistä kareista ovat vedenpinnan alla, ja ne merkitään pitkillä viitoilla, joita nimitetään reimareiksi. Kalastaja laskee illalla verkkonsa mereen, jää sitten karille ankkuriin ja makaa veneessään. Seuraavana aamuna auringon noustessa hän nostaa ankkurin ja ottaa ylös verkkonsa. Silloin on kaunista nähdä jo syvällä veden alla hopeahohteisten silakoiden riippuvan verkonsilmissä, ja välistä verkko kiiltää niistä aivan valkeana. Mutta Pohjanlahteen ei ole koskaan luottamista, ja siksi täytyy aina jonkun yöllä olla veneessä vartijana. Sattuu, että odottamatta nousee myrsky, ja aallot silloin alkavat vyöryä karia vastaan. Kalaveneen ankkuria ei aina ennätetä saada ylös; täytyy katkaista ankkuriköysi, jättää verkot mereen ja antaa veneensä mennä myrskyn

mukana minne tahansa, jotta henki pelastuisi. Tällä tavoin saattaa kalaveneitä ajelehtia monien peninkulmien päähän, milloin Ruotsin puolelle, milloin Suomen rannikoille, ja silloin kalastajat menettävät kalliit verkkonsa ja kaiken saaliinsa.

Toisia kalastuspaikkoja ovat meressä olevat paljaat kalliot. Sellainen on *Kallankarikin*, joka on Pohjanmaalla Kalajoen pitäjän edustalla. Siinä on meren keskellä kaksi pitkää kalliota, joille on rakennettu kalastajain majoja sekä huone, jota käytetään kirkkona. Ei ruohoa, ei puuta kasva sellaisella paljaalla kalliolla, jota tuuli ja meren aallot alinomaa pieksevät. Ainoastaan siellä täällä kallionkolossa tapaavat jonkin viheriän korren, ruoholaukkaturpeen tahi surkastuneen kukkasen. Ylt' ympärillä pauhaa meri, kirkuvat kalalokit sieppaavat silakkain perkeitä ja riitelevät saaliista laihojen koirain kanssa, joita juoksentelee pitkin rantoja.

Talvikaudet ovat nämä kalliot autioita ja lumen peitteessä. Tuskin on jää keväällä ennättänyt sulaa, kun jo kalastusveneitä tulee toinen toisensa perästä, tuoden asukkaita autioihin majoihin. Kesäkauden kestää sitten virkeätä liikettä ja alituista työtä tuolla levottoman meren keskellä. Lapset rakentavat rannalle patoja, veneitä tulee ja lähtee, kaloja suolataan tynnyreihin ja nelikkoihin. Välistä nousee veneestä pappi saarnaamaan Jumalan sanaa kalastajaväelle. Mutta syyskuussa, kun rankasti sataa, myrsky vinkuu ja yöt pimenevät, pyrkii toinen vene toisensa perästä takaisin omaan kotirantaan. Majat jätetään kylmilleen, kalalokit huutavat nälissään, ja autio meri vain huuhtoo valkeata vaahtoaan yksinäisiin kallioihin.

21. Isokyrö.

(Pohjanmaalla.)

Koko Pohjanmaan tasanko on entistä merenpohjaa, joka on maan kohotessa kuivunut, ja sen maaperä on meren lietteestä syntynyt. Pohjoisempänä, jossa merenpohja on ollut hietainen, aukeavat Limingan niityt aavana, silmäkantamattomana ruohikkona, johon on kasvanut pajupensaita ja nuoria koivuja. Etelä-Pohjanmaahan meri on jättänyt hedelmällisen savipohjan, ja siihen ihminen on kyntänyt Isonkyrön peltovainiot.

Metsä on jo aikaa sitten näiltä lakeuksilta hävinnyt ja ikäänkuin peräytynyt ilmanrannan ääreen. Lakeuksilla on sinne tänne viskattuja vierinkiviä, kaikenmuotoisia ja kaikenkokoisia, väliin yksinäisinä, vähin ladottuina toinen toisensa päälle suuriksi raunioiksi. Maantie kiemurtelee peltojen, niittyjen, aitojen sekä hauskojen, hyvin rakennettujen ja isoikkunaisten asuinrakennusten väliä, eikä ainoatakaan kukkulaa kohoa tällä laajalla lakeudella. Mutta aivan tasaista ei sen pinta kuitenkaan ole, sillä kevätpurot ovat uurtaneet siihen syviä kouruja, ja leveä joki on kaivanut uomansa pehmeään saviperään.

Tämä maa on siis lakeata, yksitoikkoista, mutta sen hedelmällisyys ja sen viljelykset ihastuttavat matkustajaa. Silmäkantamattomiin lainehtivat täyteläiset tähkähäät viheriä-aaltoisena merenä heinäkuuntuulen tuutiessa. Muistaessaan kaikkia suruja ja puutteita, joita vastaan kansamme niin monin paikoin köyhissä sisämaan seuduissa taistelee, heltyy matkustajan mieli, kun hän näkee, miten runsaan viljan Jumala kasvattaa täällä lähellä Pohjanlahden rannikkoa. Hän kulkee Suomen rikkaimman jyvääitan kynnyksellä, kotopaikalla mainion Vaasanrukiin, joka hyvyytensä ja itävyytensä tähden on ulkomailla niin hyvässä hinnassa. Ja nähdessään hyvinrakennetut kartanot, utteran, vauraan kansan

ja kylläiset karjalaumat, hän kiittää Luojan hyvyttä, joka jakaa erilaisia lahjoja eri seuduille, — toisille kauneutta, toisille varallisuutta, kaikille isällistä hoitoaan ja lohduttavaa armoaan.

Kenellähän olisi sydäntä tuhota näin kaunista viljelystä ja tehdä autioksi näitä siunatuita, hedelmällisiä vainioita! Ja kuitenkin ovat sodan kauhut tämänkin seudun hävittäneet ja veriin upottaneet. Tämän viljan ovat sotaratsujen kaviot maahan tallanneet; nämä jokivarret ovat nähneet hirmuisia taisteluita ja verisiä tappioita. Vielä tänäkin päivänä sattuu usein rauhallisessa pellossa auranvannas ruostuneeseen rautakuulaan tahi puoleksi lahonneeseen ihmisenluuhun. Kyntäjä katselee niitä välinpitämättömänä, viskaa ne syrjään ja jatkaa vakoansa. Mistäpä hän tietää, kuinka voittajain remu tai voitettujen epätoivo kerran on täyttänyt sen paikan, missä hän nyt astelee? Hän on onnellinen ja levollinen, hän ajattelee tulevanvuotisia laineilevia laihojaan ja kylvää siemenjyvänsä entiseen sotatantereeseen, johon hänen isänsä ovat vertaan vuodattaneet.

22. Satakunnan rannikko.

Raumanmereksi nimitetään sitä Pohjanlahden osaa, joka huuhtelee Satakunnan rannikkoa, ja meritautiset pelkäävät näitä kulkuvesiä. Yksitoikkoisen hiekkarannikon edustalla on paikkapaikoin vain pieniä saaria, ja se on alttiina kaikille tuulille, paitsi itäisille. Kartalla se näyttää sahanteräiseltä, sillä siitä ulkonee useita maankärkiä. Myrskyt sitä usein pieksevät, ja lännestä tulevat aallot vyöryvät pauhaten kallioita vastaan. Sentähden laivat pysyvät mielellään aavalla ulapalla, kunnes ne, jotka aikovat Poriin, ohjaavat Kokemäenjoen suuhun ja jäävät ankkuriin Reposaaaren luo, kolmen peninkulman päähän kaupungista.

Kokemäenjoen kautta kulkevat monen sadan järven vedet luodetta kohti mereen. Se on väkevä virta, joka kuohuen syöksyy alas jyrkkää rinnettä myöten. Muutaman peninkulman päässä laskupaikastaan se laajenee, asettuu ja tulee purjehdittavaksi, kantaa lotjia, purjeveneitä ja höyrylaivoja, lennättää Reposaaaren satamaan lankkuja ja täyttää kalastajan nuotan siioilla ja lohilla. Kokemäenjoen siika on ollut kuuluisa kautta koko maamme, ja sitä pyydystetään syksyisin nuotalla, kun se nousee virtaa ylös kutupaikoilleen. Kalastusaikana lasketaan yöt päivät aina vähän väliä nuotta apajalle, ja ainoastaan virran koskipaikkaa — valtaväylää — ei saa tukkia.

Hiekkakankaat ulottuvat kaksi tai kolme peninkulmaa rannikolta, mutta sitten muuttuu seutu vaihtelevammaksi; ylänköjä, järviä, tasankoja ja suomaita vuorotellen. Pohjoisessa virtaa Karvianjoki mereen, etelässä taas *Pyhäjärvestä* lähtevä Eurajoki. Monella Suomen järvellä on sama nimi — pyhä järvi — siitä syystä, että pakanat muinaisaikoina uhrasivat niiden rannoilla. Tässä läntisessä Pyhäjärvestä on luultu havaitun veden nousemista ja monen metrin syvyydessä järven nykyisen pinnan alla näkyy kirkkaalla ilmalla ihmisasuntojen jäännöksiä.

Eurajoesta, kuten monista muistakin joista ja järvistä, on ennen pyydetty helmiä. Tästä kertoo kuuluisa naiskirjailija Fredrika Bremer: “Noilla synnyinmaani rannoilla Kauttuan lepikkorantamilla [Kauttuan rautatehdas on rakennettu siihen paikkaan, missä Eurajoki lähtee Pyhäjärvestä.] kävin lapsena usein helmiä pyytämässä, kun kesän helteessä vesi oli laskeutunut. Vieläkin luulen tuntevani kirkasten, viileäin aaltojen huuhtelevan jalkojani. Vieläkin luulen näkeväni helmisimpukoita, joita koski oli paikoittain hiekkaan kasannut

pienien viheriöiden saarien rannoille. Läjittäin toin näitä simpukoita rannalle, ja kun löysin niistä helmiä, voi mikä ilo! Usein ne olivat vajanaisia, puolinaisia ja vioittuneita, mutta väliin löysin oikein kauniita. Nyt menen jälleen etsimään helmiä, — mutta elämän virrasta.”

23. Elämä Ahvenanmaalla.

Ahvenanmaan saaristo tuhansine saarineen, luotoineen ja kallioineen sijaitsee Suomen ja Ruotsin keskivälillä. Pohjoisessa pauhaa Pohjanlahti, idässä Suomenlahti, etelässä suuri, aava Itämeren ulappa. Ne ovat vaarallisia vesiä, jotka koettelevat purjehtijan taitoa, sillä vihurit hyökkäävät äkkiä aluksen kimppuun kapeiden salmien suussa. Mutta sanomattoman kaunis ja virkistävä on matka näiden lukemattomien saarien ja salmien keskellä. Euroopassa on ainoastaan yksi saariryhmä, joka vie Ahvenanmaan saaristosta voiton, ja se on Kreikan saaristo.

Kun keväällä jää lähtee salmista, heräävät luonto ja ihmiset ikäänkuin unesta. Silloin meren vangit tahtovat elää ja liikkua. Kalalokit huutavat, haahkatelkkä etsii vanhaa pesäpaikkaansa kallioilla, kaikilta rannoilta kuuluu naputuksia ja tuntuu tervanhajua, kun veneitä laitetaan kuntoon kalastusta varten. Kesä kuluu alinomaisessa kamppailussa rauhattoman meren kanssa. Höyryaluksia, purjelaivoja, pursia ja kalastusveneitä kulkee alinomaan ristiin rastiin toistensa sivuitse. Suurimmassa saarella, jonka nimi on “Ahvenan manner”, harjoitetaan kalanpyynnin ohessa myöskin pelto- ja niittyviljelystä, mutta pienten kalliosaarten väestö saa kaiken elatuksensa merestä. Varakkaita kyliä, yksinäisiä kalastajanmökkejä, toisinaan jokin kirkontornina nykyään myöskin Maarianhaminan kaupunki näkyy harmaiden tai punertavien kallioiden välistä, jotka aalto on sileiksi hionut.

Meri on kaikkien kulkutienä. Myrskyjä ei pelätä, mutta kun merellä on kelirikko, on ahvenanmaalainen vankina. Mikäpä muu hänelle neuvoksi, kun jää ei kannata eikä katkea. Tavallisesti kattaa kapeita salmia ja pieniä selkiä talvisin vahva jääsilta; mutta tukalampi on silloin matkustaa Ahvenanmeren poikki Tukholmaan tai Teilin ja Kihdin yli Turkuun. Postin täytyy päästä yli, vaikka henki olisi kysymyksessä, ja postimiesten nähdään silloin lykkäävän edellään venettä jäätä myöten, jotta heillä olisi turvaa sillan murtuessa. Mutta oikein ankarina talvina Ahvenanmeri menee niin vahvaan jäähän, että sitä saattaa ajaa hevosella, ja silloinpa on hauskaa, sanotaan Ekkerössä, kun posti tulee Grisslehamnista kilisevin kulkusin.

Selkeätä talviaamua on sisäsaariston rannoilta ihana katsella. Aamuruskon punaisessa hohteessa kuvastuvat kirkkaaseen jäähän härmäiset koivut ja kuuset. Jos silloin on sunnuntai, näet pyhäpukuisten nuorten miesten luistimilla kiitävän selän poikki, koetellen jäätä pitkillä piikkisauvoilla. Vähän päästä he survaisevat piikkinsä ohueen jääkuoreen, kääntyvät syrjään siinä, missä jää on heikkoa, ja rientävät eteenpäin, missä se on kestävä. Heidän jäljissään seuraavat reissä naiset ja lapset, ja viimeisinä tulevat vanhemmat miehet, jotka lykkäävät rekiä tahi luistelevat omin päin. Kaikilla on halu kirkkoon taas kuulemaan Jumalan sanaa pitkässä talvipimeydessä, kenties myöskin kuulemaan uutisia mannermaalta tahi ystäviltä muista kalliosaarista. Matka kuluu iloisesti. Joskus tulee eteen leveä halkeama, jossa viheriä merivesi pulputen nousee ja laskee, ja silloin täytyy kaikkien tehdä kierros. Joskus kuuluu myös ukkosentapainen jylinä: jää halkeilee pitkiin railoihin. Mutta iloinen matkue pysähtyy vain hetkeksi ja jatkaa taas matkaansa etäisen, lumipeitteisen saaren tummaa rantaa kohti.

24. Maanvieremiä Uskelassa.

(Varsinais-Suomessa.)

Koko Etelä-Suomen rannikko on pitkien kapeiden merenlahtien uurtelema, joihin virtaa jokia ylempänä olevista järvistä. Mutta kaikki vedet eivät juokse maan pintaa pitkin: osa niistä valuu maan sisään ja liottaa alla olevat maakerrokset. Ja kun nämä vettyneet kerrokset ovat syvemmällä maassa, tiedetään harvoin niitä olevan olemassakaan. Ainoastaan kaivoa kaivaessa voi huomata, kuinka paljon vettä on maassa; maa on näet vettynyt kaivon vedenpinnan tasalle.

Osa Uskelan pitäjistä on löyhää savimaata, jonka läpi juoksee Halikon lahteen laskeva joki. Lahden suussa on Kemiön saari, jonka erottaa mantereesta kaksi salmea: Sandön ja Kemiön virrat. Joen rannoilla on alimmainen savikerros usein hyvin vettyynyttä. Eräänä aamuna v. 1770 huomasi pappilan väki kummastuen ja kauhistuen, että pitkä, syvä juopa oli yöllä haljennut maahan aivan lähelle taloa, ja jos maa olisi haljennut muutamia askeleita pitemmälle, olisivat rakennukset kukistuneet. Tämä tapahtuma oli jo aikoja ollut unohduksissa, kun vuonna 1824 maa uudestaan halkesi ja pitäjän vanha puukirkko oli luhistumaisillaan kuiluun, niin että se oli hajoitettava. Eräänä toukokuun päivänä 1827 kuului kummallista jylinää, maa aukeni, ja Veitakkalan säterikartanoon kuuluva iso pelto vieräi maan sisään. Maanvieremä ulottui 8 hehtaarin alalle, osa Perttelin silloiseen kappeliin menevää tietä sortui halkeamaan, ja ilma tuli täyteen pahanhajuisia höyryjä, joita lähti vettyneestä savesta. Joenrannalla oleva mylly kaatui peräseinälleen. Mylläri oli myllyssä eikä saanut mitään vahinkoa, mutta kun hän säikähdyksissään yritti rientää pois, ei hän löytänytkään ovea, sillä se oli ylhäällä hänen päänsä päällä.

Vuonna 1843 kesäkuun 1 päivänä kello 7 aamulla tukki uusi maanvieremä yhtäkkiä joen, niin että vesi vasta kello kolmen aikana iltapäivällä pääsi juoksemaan pois. Samalla vaipui iso osa hautausmaata ruumiineen päivineen maan sisään. Sittemmin on sattunut kaksi pienempää maanvieremää. Tämä seutu on hedelmällistä ja hyvin viljeltyä, ja kun ei ihmishenkiä ole mennyt hukkaan, niin on pian taas unohdettu se omaisuuden vahinko, jonka maanvieremä oli saanut aikaan. Paljon enemmän tekee vahinkoa se vesi, joka vetyttää maan ja siten synnyttää sumuja ja hallaa.

25. Kuusiston linnan rauniot.

(Varsinais-Suomessa.)

Se maakunta, jota ensin sanottiin Suomeksi, on hedelmällistä tasankoseutua, jota pienet joet ja avarat viljavainiot kaunistavat. Rannemmalla kohoavat vuoret esiin ikäänkuin merta taisteluun vaatimaan, mutta meri on syönyt maahan monta syvää lahtea ja luonut monta saarta. Täällä poltetaan kalkkia, täällä viihtyy tammi, täällä kypsyvät jalot hedelmät, täällä on kylä kylän vieressä, monta kirkkoa ja vanhaa herraskartanoa. Tämä, vanhan Turun seutu on maan historian ja vanhimman viljelyksen kehto, ja jos missä täällä liikut, niin kohtaat menneiden aikojen muistoja. Yksi näitä muistoja on *Kuusiston linna*.

Linnan nimi johtuu kuusimetsästä. Eräälle Piikkiön pitäjän rannikolla olevalle saarelle. 1,5 peninkulman päähän Turusta, rakennuttivat Suomen katoliset piispat lujan linnoituksen itselleen varmaksi turvapaikaksi levottomien aikojen varalle. Se oli uljas, kolmikerroksinen linna, torneilla ja ympärismuureilla varustettu, enin osa harmaasta kivistä. Piispat pitivät siellä loistavaa hovia maallisten ruhtinasten tavoin ja säilyttivät

holveissa aarteitaan. Mutta näistä päivistä tuli loppu: tuli teki tuhojaan, viholliset ryöstivät linnan, vihdoin Kustaa Vaasa sen hajoitutti, sillä piispain valta ei häntä miellyttänyt. Osan linnan kivistä käyttivät naapurit rakennuksiinsa. Piikkiön kirkon sanotaan olevan linnan jäännöksistä tehdyn. Ja tuosta muinoin niin mahtavasta Kuusiston linnasta on nykyään jäljellä ainoastaan holvien ja muurien raunioita, joiden sorassa pihlajat kasvoivat ja juurillaan lohkaisivat kiviä liitoksistaan, kunnes rauniot hiljattain paljastettiin soran peitosta.

Aika kuluttaa vahvat muurit, mutta ylt' ympärillä kukoistaa vielä Jumalan vapaa luonto yhtä kauniina kuin Kuusiston mahtavuuden päivinä. Meren vesi on hiukan peräytynyt, mutta vieläkin sama raitis tuuli kuljettaa purjehtijan venettä lukuisien salmien kautta. Kuusisto on linnan sijaan saanut pienen kirkon; sinne näkyy pohjoisesta ja idästä päin Piikkiön rannikot, etelästä Kirjalan, Lielahden ja Harvaluodon saaret, lännestä Kakskerta ja Hirvenluoto, ja etäällä lounaassa Paraisten kauniit salmet.

Kansan suussa liikkuu tarinoita Kuusiston aarnihaudoista. Kerran, niin kertoo satu, oli maassa kallis aika, ja köyhä maanviljelijä pyysi rikkaalta naapuriltaan siemenohria lainaksi. Rikas ei tahtonut lainata, köyhä mies istui murheissaan tyhjinä säkkeineen linnan raunioilla. Silloin hän huomasi ohria vuotavan muurin soran keskellä olevasta kourusta. Heti hän pani säkkinsä kourun alle, sai säkin täyteen ja kylvi ohran. Syksy tuli, köyhä mies sai runsaan sadon, rikkaalle tuli katovuosi. Ohrakourua ei enää löydetty, mutta pikkulintu lauloi muurin kolossa:

Paljon pannaan loistohon,
Vaan vähässä siunaus on.

26. Hankoniemen majakka.

(Uudellamaalla.)

Hankoniemi on Suomen eteläisin kärki, ja sen kapea hiekkarantainen niemi pistää pitkälle Suomenlahteen. Siinä seisoo yksinäisellä kalliolla korkea torni vilkkuloistoineen, joka pimeinä öinä opastaa purjehtijoita vaarallisen rannikon edustalla. [Kaukana Itämeressä, 12 penikulman päässä Ahvenanmaasta, on muutamia yksinäisiä, merenkululle vaarallisia luotoja, nimeltä *Bogskär*. Siellä vihittiin toimeensa 30 päivänä elokuuta v. 1882 Bogskärin seitsemänkerroksinen 26 metriä korkea rautainen tulimajakka. Tästä merkillisestä majakasta keskellä aavaa merta, johon ei ensinkään näy maata, loistaa valo 20 kilometrin päähän, ja sitä pidetään rakennustaiteen ihmetyönä.] Sentähden Hankoniemen loisto sytytetään iltaisin pimeään tultua ja palaa siksi, kunnes tulee selkeä päivä. Niemen sisäosa on merihiekan peittämää, ja monin paikoin tavataan täällä kaukana maalla pitkiä vaakasuoria somerikkotöyräitä, joita meri muinoin, ollessaan korkeammalla kuin nykyään, on rannikoilleen luonut. Siellä oli myös muinaisaikoina kuuluisa satama, ja Kuningattaren vuorella on kallioissa tavattu vanhoja kirjoituksia. Nyt kulkee rautatie nientä pitkin, ja sen lounaisella kärjellä on nykyään Hangon uusi meri-ilmainen kaupunki kylpylaitoksilleen. Edustalla seisoo majakka lujana myrskyä ja aaltoja vastaan. Sen torni ei horju: meri roiskuttaa vaahtoansa sen seinään. Tuollaista lujaa majakkaa voi verrata valvovaan silmään. Senvuoksi onkin olemassa laulu, jonka nimenä on

Hankoniemen silmä.

Ken olet, armas tähti, mi kauas merehen säteität yössä myrskyisessä heität? Sa

hetkin olet kirkas ja hetkin sumuinen, ja joskus loistos kokonaan sa peität. Oletko taivaan tähti, mi silmin lempe'in maan murehisin katsot ja öiden vaaroihin ja lohduttelet harhaan eksyneitä?

En ole taivaan tähti, yön tulitorni vaan, majakka Hankoniemen rannikolla; ma johdan merimiestä, kun päivä jättää maan ja vaarat väijyy salakallioilla. Pimeenä, kirkkahana valoni vaihtelee, ja merimies sen näkee ja iloll' aattelee; "Se mahtaa Hankoniemen silmä olla."

Vihainen myrsky huuhtoo mun juurtan' ainiaan, mut vahvoja se muurejan' ei voita: kuin vuoren seinä kestän mä myrskyt, aallot vaan ja vartioitsen poloisia noita. Sa, ihmislaps', myös ollos näin harrasmielinen ja johda eksyneitä kautt' elon myrskyjen ja valvo, lemmi, lohdutella koita!

27. Pyynikki, Nokiankoski ja Kyröskoski.

(Satakunnassa.)

Pyynikki on korkea, jyrkkä ja kaunis harju lähellä *Tampereen* tehdaskaupunkia. Sieltä on mitä ihanin näköala kukkuloiden, järvien ja laaksojen yli. Pohjoispuolella aukeaa *Näsijärven* laaja, kirkas ulappa, joka muutamain paikoin kuuluu olevan kuudettakymmentä metriä syvä, ja etelässä hiiviskelevät *Pyhjäjärven* ihanat selät korkeiden rantamien välissä. Näiden molempien järvien välillä, *Näsijärvestä* *Pyhjäjärveen* virraten, kohisee leveä ja valtava *Tammerkoski*, josta kaupunki on saanut nimensä.

Tämä uuttera kaupunki levittää kosken partaalle suuria tehtaitaan ja kauniita puistojaan. Kesällä siellä joka päivä näkee höyryalusten savuja järvellä ja kuulee kesät talvet alati liikkuvien vesien pauhinaa. Välistä nähtiin ennen aikaan — jolloin kosken vettä ei vielä käytetty, tehtaiden tarpeiksi siinä määrin kuin tätä nykyä — englantilainen kosken yli vievällä sillalla, kärsivällisesti odottelemassa onkivapa kädessään. Hän ei ollut matkustanut kahtasataa peninkulmaa onkiakseen tässä särkiä ja ahvenia, hän onki lohia, ja saatuaan lohen onkeensa hän saattoi sitten seisoskella siinä päivä- ja viikkokaudet kärsivällisesti odotellen uutta onnekasta saalistaan.

Kaikki tämä ei häiritse Pyynikin harjua. Siellä on yksinäistä ja rauhallista; pauhaava koski, jyskyvät tehtaot eivät äänellään voita synkässä petäjikössä humisevaa tuulen tohinaa. Muutamia sieviä asuntoja on rakennettu harjun rinteelle. Ennen kansa tiesi useita satuja Pyynikistä. Luultiin siellä olevan haltian eli vuorenpaikin, joka oli siellä asunut monta tuhatta vuotta ja jota nimitettiin Pyynikin-ukoksi. Kun oli kuutamo ja sumua vuoren liepeillä, luulivat ihmiset usein näkevänsä Pyynikin-ukon seisovan siellä ylhäällä ja katselevan kaupunkia, ikäänkuin kummastellen, mitä ihmiset siellä puuhasivat. Se, mikä siellä kuutamossa näkyi, oli kenties vain käyrä petäjä tai omituinen kivi. Mutta sitä ei kansa uskonut: se uskoi Pyynikin-ukon siellä olevan.

Pitkä jakso ihania järviä laskee pohjoisesta käsin suureen, syvään *Näsijärveen* ja siitä *Tammerkosken* kautta *Pyhjäjärveen*. Tähän virtaa idästä taas toinen pitkä jakso järviä, ja kaikki nämä vedet kulkevat sitten järvien kautta länteen päin, kunnes laskevat *Kokemäenjoen* kautta *Pohjanlahteen*. *Pyhjäjärvestä* *Kuloveteen* virtaa uljaana ja vaahtoavana *Nokiankoski eli Emäkoski*. Luonto on siellä valtava ja synkkä; kallioiset äkkijyrkät rannat ovat tummien riippakuusien peitossa. Rantojen välitse syöksyvät vedet alas syvänteeseen, jota ei näe kosken törmiltä, mutta josta kuuluu jylinä kaukaisen

ukkosen kaltaisena. Tyynet, rauhaiset järvet ovat kokonaan luonteensa muuttaneet, syöksyessään Emäkoskesta alas. Kiirehtiviä, vaahtopäisiä aaltoja vyöryy alituisesti toinen toisensa päällitse, ja matkustaja pysähtyy ihmettelemään, että nuo äsken niin hiljaisina päilyneet järvet ovat saattaneet joutua näin vihaiseen vimmaan. Mutta tämänkin uljaan kosken täytyy ihmistä palvella, sillä sen partaalla on suuri tehdas, joka hioo puuta, minkä vanukkeesta sitten tehdään paperia, ja onpa siellä paperitehdaskin.

Toisessa Satakunnan osassa, muutamia peninkulmia Nokiasta, Hämeenkyrön pitäjässä on Kyröskoski, jonka kautta Ikaalisten järvet rynnätysten syöksyvät alas jyrkkää kallionkourua myöten. Vuoret ovat korkeammat, putous jyrkempi ja uoma kaitaisempi kuin Emäkoskessa. Ylt' ympärillä on kankaita ja erämaita, syviä, yksinäisiä laaksoja ja metsäisiä kukkuloita. Kyröskoski pauhaa puolen peninkulman päässä valtatiestä. Monen matkustajan mielestä kannattaa sinne maantieltä poiketa, varsinkin keväällä, järvien tulviessa. Silloin luulisi noiden kuohuvien pyörteiden joka silmänräpäyksessä pyyhkäisevän pois tehtaan ja myllyt, jotka ovat uskaltaneet asettua putouksen partaalle ja näyttävät ikäänkuin sen päällä riippuvan. Mutta myllyt ja tehdas pysyvät paikoillaan, ihminen pakottaa kovan putouksen palvelijakseen; sen täytyy jauhaa vilja jauhoksi ja kuusi puuvanukkeeksi, josta sitten vuorostaan tehdään paperia. Joskus näet jonkin huimapäisen pojan kallion reunalta kumartuvan koskeen ja juovan putouksesta. Hän tuntee Kyröskosken pyörteet. Se ei peloita, mitä joka päivä näkee.

Joskus tapahtuu se kumma, että Kyröskoski talven alussa kuivuu niin tyynni, että kaikki myllyt seisahtuvat ja että saattaa kuivin jaloin kulkea kosken kivisen pohjan poikki. Silloin on löydetty koskeen pudonneita kirveitä ja muita kaluja. Ensin ei voitu selittää, miksi vesi herkesi virtaamasta. Mutta sitten havaittiin, että kova pohjatuuli oli repinyt auki järven jään ja kasannut sen roukkioihin ahtaaseen ja matalaan lahteen kosken niskalle. Tästä veden juoksu muutamaksi päiväksi tyrehtyy ja koski kuivuu.

Kyröskoskesta tarina kertoo, että muinaisina sota-aikoina siihen oli hukkunut monta ihmistä. Viholliset hyökkäsivät maahan, ja erään nuoren talonpojan täytyi silloin ohjata heidän venettään niskanpuoleisen järven yli. Mutta tultuansa likelle putousta hän ohjasi veneen väkevään virtapaikkaan ja hyppäsi itse rantakalliolle. Virta sai veneen valtaansa ja suisti sen ihmisineen päivineen kuohuvaan putoukseen.

28. Paikkarin torppa.

(Uudellamaalla.)

Eteläinen Uusimaa on suurimmalta osaltaan hedelmällistä ja hyvin viljeltyä tasankoa, jossa on kyliä ja kauniita herraskartanoita aivan toistensa vieressä. Seitsemän kaupunkia — Hanko, Tammisaari, Helsinki, Porvoo, Loviisa, Kotka ja Hamina — sijaitsee siellä jokien suussa tai merenlahtien rannoilla. Joskus peittää maanpintaa laaja hiekkanutmi. Vuorenkukkuloita ja harjanteita on paljon, mutta niiden välissä on viljavia tasangoita, niin että mäenkunnaat moninkin paikoin ovat kuin yksinäisiä saaria niittyjen ja viljavainioiden keskellä. Rannikolla vuoret painuvat Suomenlahden pinnan alle, vesi peittää syvät laaksot, ja myrskyisestä merestä kohoavat ainoastaan vuorenhuiput tuhansina luotoina ja kareina.

Pohjoinen Uusimaa sitävastoin on kaunista vuorista maata molemmin puolin Salpausselkää, ja siellä on järviä niin paljon, että joka kukkulalta voi nähdä niitä useita. Salpausselän pohjoispuolella on Karjalohjan pitäjä, joka on täynnä vuoria, järviä ja

hiekkaharjuja. Tuo muutoin niin kova ja ankara Suomen luonto on runsaalla kädellä sirotellut lahjojaan näihin onnellisiin laaksoihin. Täällä ei ole koskaan hallaa, ei koskaan katovuotta, ei koskaan hätää; erotuksena hyvään ja huonojen vuosien välillä on vain se, saadaanko enemmän vai vähemmän yltäkylläinen sato viljavista vainioista. Täällä menestyvät jalot hedelmäpuut ja harvinaiset kasvit; kasvi- ja eläinkunta näyttää täällä rehoittavan kauniimpana, voimakkaampana kuin muualla maassamme.

Tästä Luojan siunaamasta seudusta vie metsätie talotonta taivalta pohjoiseen päin Sammatin kappeliin. Luonto käy kolkommaksi ja jylhemmäksi, maa kovemmaksi ja hedelmättömämmäksi. Suurien petäjikkökangasten, jyrkkään kohoavien kukkuloiden ja yksinäisten halmemaiden välistä kimaltelee etäällä piileileviä järviä. Metsä harvenee, pieni tasanko, kylä, koulutalo, vähäpätöinen puukirkko tulevat näkyviin; sitten tie taas painuu syvemmälle salomaihin. Neljän kilometrin päässä kirkolta on jälleen pieni kylä kolmen järven välissä; yksi näistä on nimeltään Valkjärvi, ja sen rannalla kohoaa *Paikkarin* torpan matala katto.

Katsele tätä torppaa; sillä on merkkipaikkansa maastamme kertovassa kirjassa. Se on köyhä ja vaatimaton, kuten useimmat vertaisensa. Siinä on asuinrakennus: tupa ja kamari, navetta ja aitta, lautakatos, muutamia koivuja, ranta, syöttöhaka, kaunis järvi. Sadat Suomen järvimaisemat ovat samankaltaisia. Matalassa tuvassa on kolme pientä ikkunaa, iso takka, kaksi sänkyä, aikaa sitten maalattu seinäkaappi, vanha seinäkello, pöytä, rahi, pari tuolia, kaikki vanhuuttaan mustuneita. Viime vuosisadan alussa asui torpassa köyhä pitäjänräättäli perheineen, ja siitä se Paikkarin torppa on tullut merkilliseksi.

Sillä tässä matalassa majassa syntyi mies, jonka nimi aina muistetaan, niin kauan kuin Suomen kansaa tässä maassa asuu. Tässä suomalaisen kansanrunouden pelastaja, Suomen muinaisuuden herättäjä, isänmaanystävä, kansanystävä *Elias Lönnrot* ensimmäisen kerran näki päivänvalon. Hänestä puhutaan enemmän tuonnempana tässä kirjassa. Mutta maja, jossa hän syntyi, ympäristö, jossa hän kasvoi, se maa, jota hän lapsuudestaan asti oppi niin hellästi rakastamaan, kaikki tämä on silmäimme edessä tätä köyhää torppaa katsellessamme. Seutu on yksinäistä, ja tästä pienestä kylästä, johon tohtori Lönnrot rakennutti itselleen kodin vanhain päivän varaksi, on pitkä matka ihmisten asunnoille. Läheiseltä korkealta vuorelta näet siellä täällä pellon, aidan, kalastajan veneen tahi laitumella käyvän lehmän. Mutta ylt' ympärillä on silmäkantamattomiin synkkiä metsiä ja sinertäviä järviä. Täällä on erämaiden suuri rauha; melu elämän taisteluista tunkeutuu tänne harvoin. Luonto on täällä kaikessa koruttomassa yksinkertaisuudessaan, syvästi vakavana, mieltävän hiljaisena. Metsä tuoksuu, järvet kimaltelevat, ja koivun tuuheiden lehvien kätöksissä yksinäinen lintu laulaa Suomen kauneutta.

29. Suomen erämaita.

(Hämeessä.)

“Saarijärven pitäjä on täynnä luonnonkauneuksia, ja se on siihen etuun nähden useimpien sisämaan seutujen kaltainen. Ei mikään voi valtavammin vaikuttaa matkustajan mieleen kuin noiden äärettömien sydänmaan metsien syvyys. Niissä vaellat ikäänkuin meren pohjalla, muuttumattomassa, yksitoikkoisessa hiljaisuudessa, ja kuulet vain korkealla pääsi päällä tuulen humisevan kuusien tahi pilvenkorkeisten honkain latvoissa. Silloin tällöin tapaat, ikäänkuin käytävänä manan majoille, metsälammen, jonka jyrkkärantaiseen

ja puiden reunustamaan uomaan ei tuulenhenkäys milloinkaan ole eksynyt ja jonka pintaa ei milloinkaan ole väreilyttänyt muu kuin kutevan ahvenparven karkelo tai yksinään kalastelevan kuikan viri. Taivas kaareutuu syvällä jalkojesi alla tyynempänä, kuin miltä se tuolla ylhäällä näyttää, ja luulet olevasi ikäänkuin iankaikkisuuden ovella henkien keskellä, joiden haamuja silmäsi etsii ja joiden kuiskeita korvasi joka hetki odottaa kuulevansa.

“Toisaalta kuulet metsäpuron lirinän. Astut sinne päin, luulet olevasi aivan lähellä etkä kuitenkaan näe muuta kuin kanervaisen hietakankaan ja sen kamarasta tiheässä kasvavain honkain rungot, kunnes kepinheittämän päässä vastaisella rannalla koivujen latvat tulevat näkyviin. Vasta silloin, kun olet tullut kankaan reunaan, näet lehvien välistä vilahduksen kimmeltävää lainetta. Jos laskeutumisesi tueksi tartut oikealla kädellä koivun tyveen, saatat vasemmalla jo nojautua toisen koivun ylimmäisiin oksiin. Puron rannalle päästyäsi näet pääsi päällä vain muutamia syliä leveän kaistaleen taivasta, ja molemmin puolin on läpinäkymätön kudos lehviä ja runkoja.

“Kun pitkät matkat taivallettuasi kankaan yksitoikkoisten puiden keskellä vihdoin saavut sen reunaan, avautuu siinä kuin taikavoiman kautta eteesi mitä vaihtelevin ja laajin näköala: järvi järven vieressä, lehtoisine saarineen ja niemineen, virtoja, tasankoja ja kukkuloita. Ihmeteltäviä ovat, valon ja pimeän lukemattomat vaihtelut, jotka yhtä haavaa sattuvat silmään, alkaen vesiperäisen laakson melkein mustista kuusista ja päättyen petäjämetsään vähän ylempänä ja koivuihin, jotka seppeleen tavoin ympäröivät ylimpänä kohoavan vuoren juurta ja rинnettä. Vieläkin kauniimmaksi käy kaikki tämä, kun pilvien taittamat auringon säteet, kesäisenä päivänä alinomaa vaihdellen, sen yli väreilevät...”

Runeberg.

30. Päijänteen vesistö.

(Hämeessä.)

Kaksi nuorta uudistalolaista, Maunu ja Vilho, asuvat lähellä toisiaan yksinäisessä metsäseudussa Pihtiputaan pitäjässä Pohjanmaan rajalla. Eräänä iltana he joutuvat kiistaan siitä, kuinka kauas heidän kotirannastaan saattaa veneellä kulkea, ja viimein he lyövät vetoa tuppivyöstä. Maunu ottaa viedäkseen veneensä aina Suomenlahteen asti.

Maunu panee eväikseen leipää, voita, suolaisia muikkuja, varustaa keveän veneensä purjeella ja lähtee matkaan laituriltaan vuoriseudussa olevan *Muurasjärven* rannasta. Hän purjehtii pienempään *Alvejärveen* ja siitä kolmen peninkulman pituiseen järveen, jonka nimi on *Kolima*. Toisena päivänä hän näkee Viitasaaren kirkon, laskee *Kymin* koskista jokea ja tulee kauniiseen, 110 kilometriä pitkään, 30 metriä syvään *Keiteleeseen*. Siihen hän näkee lännestä virtaavan suuria vesiä, mutta hän laskee etelään päin ja tulee kolmantena päivänä *Kuhnamon* järveen. Siitähän purjehtii pitkää, virtavaa, jyrkkä- ja korkearantaista jokea myöten; hänellä on ankara työ, ja hänen täytyy välistä rannalta köyden avulla laskea veneensä koskista alas. Väsyneenä hän levähtää neljäntenä päivänä Laukaan kirkolla ja lisää siinä eväitään.

Viidentenä päivänä Maunu viilettää hyvillä mielin yhä etelään päin ja alinomaa myötävirtaa. Hän laskee useita koskia ja näkee isoja järviä sekä vihdoin ihmeekseen kaupungin, nimeltä *Jyväskylä*, *Jyväsjärven* rannalla. Mutta hänellä ei ole aikaa viipyä; hän luulee nyt jo olevansa likellä merta. Kuudentena päivänä hän näkeekin niin suuren selän,

ettei voi maata erottaa suoraan etelässä. Maunu maistelee vettä ja huomaa sen, suureksi kummakseen, suolattomaksi. Hän ei ole merellä, vaan *Päijänteen* vesillä.

Maunu menee maihin Korpilahden kirkon luona ja saa siinä tietää Päijänteen olevan 120 kilometriä pitkän sekä paikoittain 30 kilometriä leveän; mutta monet sen selistä ovat kapeita. Ja Päijänteeseen tulee suuria vesiä myöskin idästä ja etelästä käsin. Mutta koska sen laskupaikka on kaakkoisessa kolkassa, purjehtii Maunu sinne ja tulee yhdeksäntenä päivänä *Kalkkisten* virtaa myöten *Ruotsalaiseen*. Vähän matkan päässä siitä hän näkee *Heinolan* kaupungin. Hän laskee *Jyrängön* virtaa alas ja niin eteenpäin *Konnevesi-*nimiseen järveen. Vesireitti alkaa nyt muuttua yhtämittäiseksi virraksi. Ennenkuin hän tietääkään, on hän jo *Kymijoessa* ja soljuu pitkässä kaarteessa Iitin kirkon sivuitse. Sitten jatkaa Kymijoki kulkuaan, milloin suvantoina, milloin väkevinä koskina. Vaivalla ja vaarankaupalla lasketaan vene *Mankalan* uljaista koskista alas ja vedetään maitse *Anjalan* kosken ohi. Maunu likenee rannikkoa ja näkee Kymijoen jakaantuvan kolmeen laskuhaaraan, jotka nekin haarautuvat useihin pienempiin. Jos Maunu olisi valinnut itäisimmän joenhaaran, olisi hän tullut *Kotkan* kaupunkiin, mutta hän valitsee läntisimmän ja lähestyy *Loviisan* kaupunkia. Siellä hän tapaa vihdoin, 14 päivän vaivalloisen matkan jälkeen, ikävöimänsä meren, Suomenlahden.

Nyt Maunu voi laskea kulkemansa matkan. Muurasjärvestä Päijänteeseen hän on matkustanut 165 kilometriä, Päijännettä pitkin 120 kilometriä, siitä Kymijokea myöten mereen 155 kilometriä eli yhteensä 440 kilometriä venematkaa. Muurasjärvi on alhaisimman laskun mukaan 106 metriä merta ylempänä. Tätä korkeata rinnettä myöten on Maunun vene kulkenut virran mukana. Päijänteellä hän oli vielä 78 metriä merenpintaa ylempänä, mutta sitten jyrkkeni rinne, ja loppuosa matkaa oli vaivalloisin. Suuresti kummastellen veden haaraantumista ja yhteyttä tässä laajassa maassa Maunu palasi höyryaluksella Kokkolaan ja sieltä maanteitse takaisin Pihtiputaalle. Vilho tuskin uskoi silmiään nähdessään naapurinsa palaavan Pohjanlahden kautta. Hän oli vedon menettänyt, ja Maunu voitti tuon komean vyön kiiltävine messinkikoristuksineen.

31. Saimaa.

(Savossa.)

Laajalti yli Itä-Suomen laaksojen levittää Saimaa sinertäviä vesiään. Se ei ole yksinäinen, muista erotettu järvi kuten Laatokka tai Inari tai Oulujärvi. *Saimaaksi* sanotaan niitä suuria vesialoja, jotka pohjoispuolella Suomenlahtea ja länsipuolella Laatokkaa käsittävät pitkän jakson järviä, selkiä, lahtia ja salmia. Kaikki nämä avarat vedet ovat yhteydessä keskenään ja virtaavat etelään päin, toinen toiseensa, kunnes viimein suuren ja vuolaan Vuoksen kautta laskevat Laatokkaan.

Nykyään on näissä pitkissä, kiemurtelevissa vesissä viitoitettuja kulkuväyliä veneille, lotjille ja höyryaluksille. Purjehditaan järvenselältä toiselle, monta peninkulmaa eteenpäin, lukemattomien saarien, niemien, kannasten ja vaihtelevien rantojen sivuitse, aivan kuin merenrannikon saaristossa. Saimaalla näkee kyllä joka taholla maata, mutta suurille selille näkyy maa kaukaa siintävänä. Vesi on niin kirkasta, että selvällä säällä ja tyynellä ilmalla näkyy pohja melkoisen syvältä. Ja tähän kuultavaan veteen kuvastuu taivas niin puhtaana; pienet, valkoiset pilvenhattarat liitelevät kuin kyyhkysset syvällä aallon helmassa. Kun kesällä on lämmin, näyttävät järvet tummansinisiltä. Kukkulain liepeillä nousee siellä

täällä keveitä savupatsaita taivasta kohti: ne ovat kuusien kaihtamien tupien savuja. Toisaalla lepää ohut pilvenkaista puiden latvojen tasalla: se on mäkirinteessä olevan kaskimaan savua. Näihin keveihin savupilviin yhdistyy lämpimässä ilmassa vesihöyryjä, jotka synnyttävät sen hienon udun, jota sanotaan autereksi. Ja auer peittää kuin hienoin harso kukkulat, rannat ja vedet; se vaikuttaa sen, että kaikki näyttää niin pehmeältä, kuin olisi puuvillaan käärittynä. Silloin päilyvät nuo suuret, kauniit, tummansiniset vedet kirkkaiden kuvastimien kaltaisina, jotka ovat kiinnitetyt harsopeitteisiin tummiin kehyksiin; ja tämä on niin kaunista, että koko luonnossa tuskin on kauniimpaa.

Kaikki vedet eivät ole niin ihanan tummansinisiä eikä niin silmää hiveleviä. Vesi ei ole yhtä läpikuultavaa kaikissa, eikä ilma kesällä herätä kaikin paikoin samaa tunnelmaa. Mutta se, joka kerran on nähnyt Saimaan tai Näsijärven tai Mallasveden tai Roineen tai muita sellaisia sinijärviä — niitähän on lukemattoman paljon — se ei saata koskaan unhottaa sellaista näkyä. Se valtaa sydämen, ja ihmisen täytyy kiittää kaiken hyvän luoja, joka hänelle on valmistanut maan päälle niin ihanan asunnon. Vaikka kaikkea tätä kauneutta kestää aivan vähän aikaa, — vaikka Jumala antaa kaiken elollisen vuorotellen viheriöidä ja lakastua, jottei ihminen rakastuisi maahan ja unohtaisi taivaallista kotiansa, — jää kuitenkin aina hyvä ja rakas muisto tästä suloisesta ihanuudesta. Syksy tulee, rannat kellastuvat, Saimaalla vaahtoavat valkeina aallot myrskyn ajamina. Jonkin ajan kuluttua on kaikki jäätyneenä, lumet painavat kuusen oksia, ja sininen vesi on valkeana jäänä. Mutta silloinkin vielä, havumetsät ovat viheriöinä, ikäänkuin toivon enteinä kuoleman keskellä, ja matkustaja katsoo, turkki yllä, suurelle valkoiselle jääkentälle päin ja kuuntelee, kuuluisiko piian ensimmäisen leivosen liverrys. Hän ajattelee kevättä, jolloin Saimaa jälleen on sininen, jolloin kuvastin taas on kirkas ja sen puitteet taas pehmeästi piirtyvinä tuon hienon, utuisen hunnun peitossa, joka leijuu kuusien latvoilla...

32. Punkaharju.

(Savossa.)

Savonmaa on saaristo järvien keskellä; maantie kulkee monin paikoin jyrkkämäkisiä harjuja myöten, joiden molemmilla puolilla on vesiä. Silloin matkustajan usein täytyy lauttauspaikoilla astua rattailta maahan. Kun Parikkalan pitäjältä maanteitse matkustetaan pohjoiseen päin Kerimäelle, Sääminkiin ja Savonlinnaan, on neljä lauttauspaikkaa kuljettavana, mutta se maksaa vaivan.

Tie kiemurtelee veden ympäröimää *Punkaharjua* pitkin, lähes puolen peninkulman pituisen saaren toisesta päästä toiseen. Pitkin pituuttaan on harju niin kaita, että maantie anastaa sen aaltomaisen harjan koko leveyden, ja niin jyrkkä, että syvyys kauhistuttaisi, jos ei luonnolliseksi aitaukseksi olisi rinteille kasvanut havu- ja lehtipuita. Tältä harjanteelta, noiden koivujen ja petäjien huojuvien latvojen päällitse, aukeaa lähellä ja kaukana mitä ihanin ja vaihtelevaisin näköala joka taholle selkien, salmien ja saarien yli. Oikealla puolen on ihana, suuri *Puruvesi*, vasemmalla puolen yhdistynyt jakso pienempiä selkiä, jotka ovat vieläkin avarampaa *Pihlajavettä*. Kaikki nämä vedet luetaan Saimaan järvien joukkoon ja virtaavat hiljalleen etelään päin. Niiden keskellä ui Punkaharju kuin suunnattoman suuri vesilintu levitetyn siivin, ympärillä poikaset, nuo pienet saaret, jotka etsivät turvaa sen kupeilta. Ja pojat jäljittelevät emoansa: ne ovat pieniä kaitaisia harjuja, jotka välistä koukistuvat oikullisen mutkaisiksi, salpaavat kirkkaan veden salmiin ja lahtiin ja puikkelehtivat mitä somimman muotoisina. Niiden siimeksien välitse punoutuu

hopeavöitä toinen toiseensa; järvi järven vieressä kimaltelee niin kauas kuin silmä kantaa. Matkustaja ei väsy katselemaan tätä luonnon suloista leikkiä. Alinomaa hän huomaa jotakin uutta, jota ei luule vielä ennen nähneensä, ja mihin ikänä hän menee, keksii hän uusia, avaroita ja hymyileviä näköaloja, ollen ymmällä siitä, eikö viimeinen näkemänsä ole kaikkia edellisiä ihanampi.

Hyvä ajatus oli johtaa maantie tämän huvipuiston kautta. Punkaharjun tunsivat kauan aikaa ainoastaan ne, jotka sattuivat niillä tienoilla kulkemaan. Tämä harju oli likimmäisten talonpoikaistalojen omaisuutta, ja talonpojat polttivat tavan takaa kaskea sen rinteillä, niin että nämä osaksi paljastuivat. V. 1844 harju lohkaistiin kruununpuistoksi, kiellettiin sakon uhalla kaikki vahingonteko, ja kaksi kaunista asuntoa rakennettiin vartijoille, toinen saaren etelä-, toinen pohjoispäähän. Jälkimmäisessä saivat matkustajatkin majoilla, ja siitä ajasta alkain on Punkaharju tullut laajalti kuuluisaksi. Pieniä huvimajoja on rakennettu muutamille kauniimmille näköalapaikoille, ja siellä kulkee pitkin kesää ihastuneita retkeilijöitä.

Epätietoista on, milloin Punkaharju on ihanimmillaan. Muutamista se on verraton silloin, kun aurinko kohoaa Puruveden takaa ja ulapat kimaltelevat ja koivujen lehdet näyttävät läpikuultavilta, aamuruskossa. Toiset pitävät sitä ihanimpana silloin, kun kuu paistaa Pihlajaveteen ja harjun vastakkainen sivu on synkässä varjossa. Varmaa vain on, että olkoonpa ilta tahi aamu, kesäyö tai auringonpaiste, maassamme ei ole kauniimpaa huvipuistoa. Ja tämä sanoo Punkaharjusta paljon. Se tietää rikkaana olemista kaikkein rikkainten joukossa; se täyttää mielemme kiitollisuudella ja ihailulla.

33. Imatra.

(Savossa.)

Herran ääni liikkuu vetten päällä.

Ps. 29: 3.

Vuoksen alkulasku Saimaasta on enemmän leveän lahden kuin virran näköinen. Tuskin huomaat, milloin vuolle alkaa saarien välissä järvessä, joka sillä kohdalla on 80 metriä leveä ja 13 metriä syvä. Kalliosaaren luona, joka on yksi noita saaria, virta kiihtyy. Niskasaaren kohdalla se kapenee ja käy jo niin vinhana, että pitkiä, kimaltelevia vöitä näkyy vedenpinnalla. Sitten virta tekee polven; vyöt vedenpinnalla muuttuvat notkoselkäisiksi aalloiksi. Alempana virta tulee toista vertaa leveämmäksi, kuohu kovemmaksi, pinta paikkapaikoin vaahtoisemmaksi. Pian se taas kapenee ja syöksyy lumivalkeissa vaahtopäissä alas ensimmäisestä suuresta koskesta, *Tainionkoskesta*, jota sanotaan myöskin "pikku Imatraksi". Tässä on suurenmoisia tehtaita, joita kosken vesi käyttää. Tainionkosken alapuolella virta hiukan hiljenee, mutta on vielä sangen väkevä, niin että lauttaveneen täytyy kulkea viistoon sen poikitse. *Linnankoskelle* kuuluu jo Imatran valtava pauhina.

Suomalainen sananlasku sanoo: "kolme on koskea kovoa, kolme synkkeä saloa, kolme vuotta korkeata: ei ole Vuoksen voittanutta, ylikäynyttä Imatran". Virta, joka putouksen niskassa on 200, jopa paikoittain 400:kin metriä leveä, puristuu tässä kallionhalkeamaan, joka ei ole 30 metriä leveämpi, ja syöksyy alas 10 metrin korkeudesta 350 metrin pituista uomaa myöten. Niin suuressa virrassa kuin Vuoksi, joka jokaisessa sekunnissa nielee 500,000 litraa vettä, on tämä putous hirvittävä. Vesi on jok'ainoassa kohdassa värinsä

kadottanut, se ei enää koskena juokse, se ikäänkuin vilahtaa ohitse pelottavalla vauhdilla. Keskellä uomaa se tapaa pohjassa kallioita ja ryöpsähtää niistä ylös valkeina pylväinä, mutta ennenkuin toinen pylväns ennättää kohota, paiskaa sen jo toinen kumoon. Vesi hyökkää korkealle kallion seinää vastaan ja särkyä vaahdoksi; toinen kuohuaalto loiskauttaa toisen pois tieltään. Siinä on vaahtoa, pauhua ja huimaavaa vauhtia. Vihman kaltainen utu lepää yöt päivät putouksen kohdalla, ja kun aurinko on matalalla, välkkyä utu vesikaaren värisenä.

Imatran ukkosenkaltainen jyminä kuuluu puolta peninkulmaa kauemmas ja putouksen vieressä on toisen vaikea kuulla toisen puhetta. Helposti voit kiven heittää rannalta toiselle, mutta kovintakaan huutoa et voi kuulla kosken ylitse. Kalliot tärisevät jalkojesi alla, ja kun, hetken aikaa koskeen katsottuasi, nostat silmäsi, niin näyttävät kalliot ja metsät hyppelävän sivuitse. Vaikutus on niin voimakas, että heikkohermoisia ihmisiä rupeaa huimaamaan ja he saavat kummallisen halun syökyä tuohon vaahtoavaan syvyyteen.

Lohi nousee kovimmistakin koskista, mutta Imatrassa sen kulkutaito loppuu. Kosken päälle se ei pääse, mutta niin kyllä käy, että se vastoin tahtoansa tempautuu putoukseen. Välistä nähdään hirsiä tulevan alas ja lastujen tavoin katoavan kuohuun, tullakseen alas ja kosken alla näkyviin. Silloin nähdään niissä monta jälkeä kolauksista, joita ovat saaneet hurjassa vauhdissa törmätessään pohjakallioihin. Ei mikään jättiläinen voisi pitää puoliaan Imatran hyökyä vastaan.

Tätä suurta putousta on katseltava kummaltakin rannalta. Läntisellä rannalla, joka on korkeampi ja tuuheaa koivikkoa kasvava, sijaitsee muhkea ravintola, josta näkee kuohuvan kosken. Itäinen ranta on enimmäkseen kalliota, jonka lomissa kasvaa mäntymetsää, katajapensaita ja kanervaa. Kallioissa on lukuisasti hiidenkirnuja, joita veden pyörittämät kivet muinoin ovat niihin kovertaneet. Tällaisia hiidenkirnuja tavataan 8 metriä ylempänä nykyistä koskea, mikä osoittaa, että Imatran vedet kerran ovat vyöryneet sen maan yli, joka nykyään on itäisenä rantana. Senjälkeen on virta uurtanut itselleen uuden väylän ja puristunut kallioseinäin väliin.

Imatran lähistössä tavataan omituisia kiviä, jotka näyttävät veden sorvaamilta. Ne ovat kuitenkin kalkintapaisen aineen pahkuroita, jota ainetta on saveen muodostunut. Matkustaja ihmettelee niiden kummallisia muotoja ja vie niitä mielellään mukanaan Imatran muistona.

Maailmassa on suurempiakin vesiputouksia kuin Imatra, mutta harvoja, joissa on suurempi vesimäärä ja niin kaunis ympäristö. Siksi sinne tulvaa tuhansittain matkustajia sekä omasta maasta että ulkomailta katselemaan putousta. Sen yli on nykyisin rakennettu kapea rautasilta, ja kun illat pimenevät, valaistaan näitä kuohuvia pyörteitä sähkövalolla. Kaunein on Imatra kuitenkin kuutamossa tai silloin, kun se hohtaa välkkyvän valkoisena kesäisessä auringonpaisteessa.

34. Luonnonmullistus.

(Karjalassa.)

Moni luulee, että tämä maa on sellainen kuin aina ennenkin, ja että se aina pysyy sellaisena kuin se nykyään on. Mutta vieläkin näyttää Jumala meille toisinaan, kuinka maanpinta muuttuu luonnonvoimien vaikutuksesta.

Kun Vuoksi on syössyt Imatrasta alas, murtaa se murtamistaan uraa itselleen monien koskien ja ryöpeäin putousten kautta. Se tekee nyt polven itäänpäin, mutta laajenee alajuoksussaan moneksi, kapeaksi ja leveäksi järveksi, joita lyhyet vuolteet yhdistävät. Muuan näistä järvistä, joka on noin 9 tai 10 penikulman päässä Vuoksen niskasta, on nimeltään *Suvanto*, ja se oli muutamia vuosikymmeniä takaperin lähes 4 penikulmaa pitkä sekä sangen syvä. Suvanto läski siihen aikaan Vuokseen erään kannaksen poikki, jota sanotaan *Kiviniemeksi*. Mutta itäänpäin ulottui Suvanto aivan lähelle Laatokan rantaa ja tästä suuresta järvestä sen erotti ainoastaan 300 metrin pituinen ja 12 metrin levyinen hiekkaharju Taipaleen kylän kohdalla.

Suvannon laskuväylä Kiviniemen poikki oli matala, ja kävi niin, että sen vesi nousi keväisin hyvin korkealle ja vahingoitti talollisten niittyjä. Nämä olivat usein aikoneet kaivaa Taipaleen harjun puhki ja siten laskea Suvantoa.

V. 1818 keväällä oli Suvannon vesi niin korkealla, että se nousi melkein harjun tasalle, ja toisella puolella harjua oli Laatokan vesi 12 metriä alempana. Nyt luulivat talonpojat olevan hyvän tilaisuuden hiukan laskea Suvannon liikaa vettä ja saada niittynsä kuiviksi. Taipaleen kylän miehet tarttuivat lapioihinsa, eikä aikaakaan, niin olivat jo kaivaneet harjun poikki pienen uran. Suvannon vesi alkoi juosta uraa myöten Laatokkaan. Talonpojista tämä oli hyödyllistä ja hauskaa, he olivat mielissään tuosta pienestä virranjuovasta ja läksivät tyytyväisinä kotiinsa. Tämä tapahtui Yrjönpäivän edellisenä iltana.

Mutta pian vesi alkoi uurtaa yhä leveämpää uraa löyhään hiekkaan. Mitä isommaksi ura leveni, sitä enemmän virtasi siihen vettä, jonka vauhtia lisäsi Laatokkaan viettävä jyrkkä rinne. Muutaman tunnin kuluttua oli siinä kohiseva koski, joka hetki hetkeltä kasvoi ja vei mukanaan hietaharjua kappaleen toisensa jälkeen. Talonpojat kuulivat kohinan kylään ja ihmettelivät, mitä se mahtoi olla. Pian he huomasivat vaaran ja mielivät nyt tukkia kosken, mutta se oli liian myöhäistä. Siihen tuli kauhistava vedenputous. Suvannon tyynellä pinnalla muuttui pian vähäinen vuolteen alku kuohuvaksi virraksi, joka hurjassa vauhdissaan tempasi mukanaan satavuotisia honkia, kiviä, savea ja monta rakennusta. Ei tullut sinä yönä uni asukkaiden silmiin.

Muuan talonpoika nousi tupansa katolle ja ennätti tuskin sieltä alas, kun virta vei tuvan mukanaan, ja ainoastaan kukon ääni kuultiin sen pirstaleilla kaukaa Laatokalta. Toinen talonpoika Suvannon yläpuolella ei tiennyt mitään koko tapahtumasta, kun hän aamulla meni järven rannalle peltoansa aitaamaan. Hän aikoi suurukseksi saada aidan valmiiksi, mutta vaikka hän kuinka kiirehti, ei hän päässyt koskaan rantaan, sillä ranta pakeni hänen edessään yhä kauemmas. Suvanto tyhjentyi yhdessä ainoassa vuorokaudessa, niin että ainoastaan syvin syväne jäi jäljelle. Kaikki muu oli muuttunut joeksi, joka vähitellen tuli lähes peninkulmaa pitkäksi ja 22 metriä leveäksi entisen järven pohjalla. Suvannon entinen lasku Kiviniemen kohdalla kuivui, paljon kaloja jäi kuoppiin ja saatiin käsin kiinni. Multaiset rannat muuttuivat hedelmällisiksi niityiksi. Asuinhuoneita rakennettiin siihen, missä ennen oli ollut kahta sylvä syvä vesi. Suvannon entisestä pohjasta löydettiin paljon ennen kadonneita kaluja ja myöskin puunkantoja, josta saattoi päätätä, että järvi kerran ennenkin oli ollut kuivana.

Kun Suvanto niin paljon laski, oli syvin osa siitä, mikä vielä on jäljellä, 6 metriä alempana kuin Vuoksen pinta toisella puolella Kiviniemen kannasta. Vuoksen liika vesi teki

ympärillä olevat seudut vesiperäisiksi, ja senvuoksi päätettiin taas johdattaa pois osa vettä Suvannon kautta. Sitä varten oli vain tarvis puhkaista Kiviniemen kannas, joka on 222 metrin levyinen. Ja tämä tehtiin v. 1857 suuremmalla viisaudella ja varovaisuudella kuin Taipaleen miesten työ. Ensin otettiin pois kannaksen ylimmäinen maakerros. Sitten kaivettiin useita pieniä uria Vuoksesta vähäiseen kannaksella olevaan Kotilammen järveen. Näitä uria annettiin veden vähitellen syventää, ja syyskuun 17 päivänä puolenpäivän aikana poistettiin sulut. Kolmetuhatta katsojaa seisoj uteliaana rannalla, mutta he pettyivät odotuksessaan, sillä vesi virtasi hiljalleen uria myöten. Vasta yöllä tuli putous kovemmaksi, nyt se vei suuria maakappaleita muassaan, ja toisena aamuna nähtiin suuren Vuoksen vesien virtaavan Suvannon kautta, sen sijaan että vedet ennen olivat Vuoksen kautta virranneet. Nyt koko Suvanto yhdessä Taipaleen virran kanssa muuttui uudeksi Vuoksen laskuväyläksi, ja virran kaksi entistä laskuhaaraa pieneni paljon. Näin ovat ihmiskädet osoittaneet tien luonnonvoimille ja kokonaan muuttaneet sen seudun entisen muodon.

35. Laatokka.

(Karjalassa.)

Laatokka on Euroopan suurin järvi ja enemmän meren kuin järven näköinen. Sen pituus on 200 kilometriä, sen leveys 120 kilometriä, sen pinta täyttää 18,000 neliökilometrin alan. Se on suuri, varsin syvä, aivan aukea ulappa ja näyttää pitkulaiselta neliskulmalta, joka ulottuu luoteesta kaakkoon päin ja on leveämpi etelä- kuin pohjoispuolelta. Rannat muodostavat leveitä, mutta matalahkoja lahtia, joista molemmat eteläisimmät ovat suurimmat. Laatokan pohjoiset ja luoteiset rannat kuuluvat Suomenmaahan. Tämä seutu jyrkkine vuorineen, syvään pistävine lahtineen ja kapeine niemekkeineen, saarineen ja salmineen on maamme kauniimpia. Venäjälle kuuluvat rannikot ovat enimmäkseen lakeita, hietaisia ja myrskyille alttiita.

Kokonaista 70 suurta ja pientä vesijaksoa juoksee tähän suureen järveen, ja suurin niistä on *Vuoksi*. Nämä vedet virtaavat sitten Laatokan lounaispuolisesta lahdesta leveään *Nevajoen* kautta Suomenlahteen. Joskus lumisten talvien ja sateisten kesien jälkeen Neva ei ennätä viedä pois liikavettä; silloin Laatokan pinta toisin ajoin nousee ja toisin ajoin sitten laskee. Muutamat luulevat huomanneensa järven nousevan 4 vuotta ja taas laskevan 4 vuotta, mutta toiset sanovat, että vesi nousee tahi laskee 7 vuotta perätysten.

Laatokka on kaunis meri, jonka vesi on kirkasta ja suolatonta, mutta se on kovin myrskyinen. Koska suolaton vesi on keveämpää kuin suolainen, niin saattavat tuulet sen pikemmin liikkeeseen, ja tällä suunnattomalla avo-ulapalla käy usein kauhean kova aallokko, varsinkin etelätuulella. Matalan aallon nimi on *kare*, korkean *maininki*. Tavallisesti jäätyy Laatokka loppupuolella tammikuuta ja luo jääpeitteensä huhtikuussa tai toukokuussa. Jäähän ei ole kuitenkaan koskaan oikein luottamista, sillä sen alla käy monta virtaa. Laatokka on myös hyvin kalainen järvi, josta nuotalla saadaan sampia, lohia ja siikoja, ja jossa ominainen hylkeenlaji, Laatokan hylje eli *norppa*, usein sieppaa kalastajan pyydyksestä saaliin.

Kun Sortavalasta, Laatokan luoteisella rannikolla, lasket itää kohti, näet ensin muutamia sieviä saaria ja jyrkkiä vuoria, ja sen jälkeen tuo kirkas järvi levittää eteesi äärettömän laajan pintansa. Maata ei enää näy oikealta eikä vasemmalta puolelta, mutta suoraan edessäsi näet pienen mustan pilkun, joka vähitellen kasvaa ja alkaa auringon paisteessa välkkyä. Hetken kuluttua näet kullattuita torneja ja kupukattoja kohoavan aavan meren keskellä, ja sitten purjehdit pitkää lahtea myöten *Valamon luostariin*. Siellä asuu toista sataa venäläistä munkkia, jotka ovat kreikkalaista uskoa; luostaria, joka on lähes yhdeksänsadan vuoden vanha, pidetään erinomaisen pyhänä paikkana. Sinne ovat tehneet toivoretkiä monen monet ihmiset kaukaisilta tienoilta, tuoden mukanaan lahjoja, joista luostari on tullut ylen rikkaaksi. Ja munkit palvelevat Jumalaa uskonsa mukaan ja ovat vieraanvaraisia, hyviä ihmisiä, jotka mielellään kestitsevät matkailevia muukalaisia. Mutta kaikkien vierasten tulee seurata luostarin sääntöjä; Valamon saarella ei saa ampua eikä hätyyttää minkäänlaista elävää olentoa. Kaikki tämä, nuo erakkomunkit, nuo koreat kirkot, muinaisaikainen luostarielämä paastoineen, messuineen, juhlakulkueineen ja pyhäinkuvineen on Suomessa varsin kummallinen näky. Mutta Valamo on rauhallinen ja kaunis saari, jossa olet ikäänkuin kaikesta muusta maailmasta erotettuna ja tunnet sydämesi ylentyvän Jumalan puoleen, nähdessäsi tätä luonnon yksinäistä suuruutta.

36. Suomen ilmasto.

Etelämaalaiset ovat sanoneet, että Suomessa on yhdeksän kuukautta talvea eikä kolmea kuukautta kunnollista kesää. Joskus sattuu sellaisia kylmiä vuosia, jolloin tämä pilapuhe toteutuu, mutta tavallisina vuosina on meillä melkein yhtä lämmin kuin meren rantamilla Keski-Europassa. Toiset vuodet ovat leutoja, ja saattaa laskea, että Suomessa tavallisina vuosina on viisi tai kuusi kuukautta talvea.

Suuri eroavaisuus on kuitenkin maan eteläisten ja pohjoisten osien samoin kuin rannikkoseutujen ja sisämaan välillä. Niinpä on maa lumen peittämä lounaisella rannikkoseudulla noin neljä kuukautta, mutta Kajaanin itä- ja pohjoispuolella yli kuusi kuukautta ja Enontekiäisten ja Sodankylän Lapissa noin seitsemän kuukautta.

Joulukuussa on Tornion tienoilta etelään päin usein epävakainen alkutalvi. Tammi- ja helmikuussa on vahva sydäntalvi. Vain rantaseuduilla saattavat maat paljastua suojailmoilla. Pakkaset saavuttavat suurimman ankaruutensa ja joskus jäätyy elohopea, mikä saattaa sattua myöskin joulukuussa ja Lapissa vielä maaliskuussa. Meren jäät vahvistuvat yhä ja niillä vahvoilla jäänmurtajilla, jotka avustavat höyrylaivoja satamista merelle, on silloin kova työ, sillä joskus on Itämeren koko pohjoispuoli jään peitossa. Maaliskuun alkupuolikin on vielä täyttä talvea, mutta sen lopulla alkavat lumet huveta ja meren jäät sulaa, huhtikuussa ilma on epävakainen, väliin sataa lunta, väliin vettä, mutta maa paljastuu, puiden silmikat paisuvat, ja ruoho alkaa orastaa.

Nyt alkaa kevät. Lounaisrannikolla on maa lumesta vapaa toukokuun alussa, mutta vasta toukokuun lopulla kinokset sulavat Inarissa. Pari viikkoa lumien kadottua pelloilta luovat joet ja järvet peitteensä. Kuitenkaan eivät sellaiset vuodet ole harvinaisia, jolloin kevät myöhästyy kuukauden tai enemmänkin. Kesäkuun alussa niityt viheriöitsevät ja lehtipuut pukeutuvat ihanaan heleänvihreään lehtipukuun. Mutta useana vuotena tulee jäänlähdon ja lehdenpuhkeamisen jälkeen toukokuussa kylmempi sää, n.s. *takatalvi*, joka toisinaan tulee kesäkuussakin ja saattaa kestää viikon verran tai kauemminkin.

Juhannuksen aikana on aurinko korkeimmillaan taivaalla ja yöt ovat valoisimmat. Silloin on kesä hempeimmillään, mutta suurin lämpö vasta heinäkuussa. Keskellä päivää nousee ilman lämpö varjossa 30, jopa 35 asteeseen. Silloin kaikki rientää elämään, kasvamaan ja kypsymään pitkällisessä, melkein keskeytymättömässä päivänvalossa.

Elokuu alkaa melkein yhtä lämpimänä, mutta jäähtyy vähitellen öiden yhä pidetessä ja on tavallisesti epävakaa. Silloin sataa enimmin ja ukkonen kuuluu usein. Kun käy pohjatuuli, joka illalla tyyntyy, alenee ilman lämpö nopeasti, ja aamulla, useimmin vähän ennen auringon nousua, on halla. Syyskuu on vielä vihanta ja joskus lämmin, mutta silloin alkaa syksy pimeine öineen, sateineen ja myrskyineen. Ilma käy viileämmäksi, hallaöitä on tiheämmässä ja lehdet kellastuvat. Lokakuussa on lehtimetsä kirjavassa väriloistossa, marraskuussa kasvikuunta vaipuu talvitainnoksiin ja suuressa osassa Suomea maa menee routaan ja peittyy lumeen ja vesistöt jäätyvät.

Koska Suomi ulottuu pitkälle pohjoiseen ja etelään päin, on ilmanala eri osissa maattamme hyvin erilainen. Jos lasketaan keskimäärä kaikkien vuodenaikojen lämmöstä ja kylmyydestä, niin havaitaan, että vuoden keskilämpö on Enontekiäisten Lapissa alin eli 2 astetta jäätymäkohdan alapuolella, Oulun, Kajaanin ja Pielisjärven välisillä seuduilla 1 aste jäätymäkohdan yläpuolella, ja Ahvenanmaalla noin 5 astetta jäätymäkohdan

yläpuolella. Vuoden kylmin kuukausi Suomen Lapissa on tammikuu; muussa Suomessa on helmikuu kylmin. Silloin on ilman keskilämpö Oulussa ja Iisalmessa 11 astetta, Vaasassa, Porissa ja Helsingissä 7 astetta sekä Bogskär'issä 3 astetta jäätymäkohtaa alempana. Vuoden lämpöisin kuukausi on heinäkuu, jonka keskilämpö on 17 asteen vaiheella, Oulun ja Kajaanin välisillä seuduilla 15 astetta, Pohjois-Lapissa alle 12 astetta. Rannikot ovat viileämmät kuin sisämaa, koska meret, jotka eivät lämpene yhtä suuressa määrin kuin maa, jäädyttävät siellä ilmaa. Ulkona merellä on ilman lämpö vielä alempi, jääden Pohjanlahden pohjoisosassa ja aavalla Laatokalla alle 13 asteen.

Siitä, että maamme ulottuu pitkälle pohjoiseen ja etelään päin, johtuu sekin, että päivän ja yön pituus eri seuduilla on hyvin erilainen. Pisin päivä kesällä ja pisin yö talvella on Etelä-Suomessa 18,5-tuntinen (auringon nousun ja laskun välillä), mutta Oulussa 22-tuntinen. Enontekiäisissä ei keskikesän aurinko laske kokonaiseen kuukauteen. Mutta koska hämärä on aamuin illoin sitä pitempi, kuta pohjoisemmaksi tullaan, niin on kaikissa pohjoisissa maissa enemmän valoa kuin pimeyttä. Pohjois-Suomessa voi kolmen kuukauden aikana lukea kaiken yötä kuin päivänvalossa. Ja talviyön valaisevat kirkkaat revontulet, joilla Jumala on tahtonut lohduttaa näitä köyhiä pohjolan seutuja niiden pitkällisessä taistelussa pimeyttä ja kylmyyttä vastaan.

Sateen ja lumen tulo on eri vuosina ja myöskin eri osissa maamme erimääräinen. Toimittamalla mittauksia on havaittu, että sateen ja lumen tulo on runsain etelärannikolla ja ympäristöään huomattavasti korkeammassa sisämaan seuduissa ja että se yleensä vähenee etelästä pohjoiseen ja on vähin Enontekiäisissä, Sodankylän pohjoisosissa ja Tenojoen laaksossa, mutta on jo taas suurempi Inarissa. [Läntisellä Uudellamaalla on sademäärä yli 700 mm, Jyväskylässä ja Kuopiossa lähes 600 mm, Oulujoen seuduilla 500-550 mm; Enontekiäisissä noin 400 mm.]

Talvella on taivas enimmäkseen pilvessä, kesällä taas ovat puoliselkeät päivät tavallisimmat. Helsingissä sataa 18 päivää tammikuussa, 15 päivää helmikuussa, 14 maaliskuussa, 12 huhtikuussa ja 13 toukokuussa, 12 kesäkuussa, 14 heinäkuussa, 17 elokuussa ja 18 loka-, marras- ja joulukuussa. [Vuosina 1886-1915 tehtyjen havaintojen mukaan.]

Sateet ja ilman lämpö määrät riippuvat paljon tuulista. Enimmäkseen tuulet käyvät lounaan ja etelän puolelta, mutta myöskin muilta suunnilta käy paljon tuulia keväällä, varsinkin idästä. Maamme itä- ja pohjoisosissa on tuulen keskisuunta eteläisempi kuin lännessä. Sateisimmat tuulet ovat idän ja kaakon puoleiset.

Myöskin meri vaikuttaa ilmastoon. Keväällä, jolloin meren jäät jäädyttävät veden, on ilma merenrannikoilla kylmempää, mutta sademäärä pienempi, kuin sisämaassa. Päinvastoin on syksyllä, jolloin lämmin merivesi antaa rannikkoseutujen ilmalle lämpöänsä. Samasta syystä syvät järvet ja juoksevat vedet suojelevat likeisintä maata hallalta, mutta vesiperäiset maat ovat hallanarkoja.

Kova ja kylmä on tämä pohjanperäinen maa. Luonto on täällä ankara äiti, joka ei hellitele lapsiaan hempeydellä ja yltäkylläisyydellä. Se vaatii heiltä uutteraa työntekoa, paljon kärsivällisyyttä, paljon kieltäymystä. Jos he eivät tahdo tehdä työtä ja kärsiä, täytyy heidän nähdä nälkää ja kuolla. Mutta palkinnoksensa he saavat karaistun ja terveen ruumiin, rohkean ja kestävä mielen. Niinpä on Jumala myöskin antanut tälle maalle lauhkeamman

ilmanalan kuin useimmille muille yhtä kaukana pohjoisessa oleville maille. Ei missään muualla kuin Norjassa ja Ruotsissa ole metsiä, maanviljelystä ja järjestettyjä yhteiskuntia niin lähellä pohjoisnapaa kuin Suomessa. Tämä johtuu osaksi Itämeren ja järvien vaikutuksesta, mutta erittäinkin siitä, että Atlantin valtameren pohjoisosan kautta kulkee lämmin merivirta, Golf-virta, joka välillisesti on aiheena Suomessa vallitseviin etelä- ja lounaistuuliin, jotka tuovat mukanaan etelästä lämpimämpää ilmaa.

37. Kirkkaalla jäällä.

Sa talven välkky-jää, sa kaunis, kirkas kuvastin, miss' äsken myrskysää viel' ärjyi aaloin kuohuvin! Ei lapsi eteläisen maan sun leikkis hurmaa tunnekaan, mi kohtaa, kun hohtaa ja johtaa hopeainen tie, jää-seljät kun heljät taas talven helmaan vie.

Vaikk' onkin kuolemaan jo rannan kukka rauennut ja vaippaan valkeaan maat, metsät, vuoret verhotut, miel' uljas, leikki viaton sun teilläs liiton tehnyt on. Sa kannat, kaikk' annat sa rannat, saaret saavuttaa. Jää vilpas, sun kilpas se liekkiin rinnat saa.

Hei, jalka teräkseen!

Sees silmä, poski purppuraan!

Nyt määrään kaukaiseen
me tuulen lailla lasketaan.

Ja koti-kultaan sielt' on tie
taas vartomaan, ett' armas lie

koht' aikas

ja taikas,

sa raikas Pohjan kevätsää,

kun laukee

ja aukee

taas läikkyyn järven jää.

38. Kesäyön kirkkaus.

Sinä verhoudut valoon niinkuin viittaan, sinä levität taivaat niinkuin teltan.

Ps. 104: 2.

Maalarit ovat koettaneet kankaalle kuvata ihanimmatkin valovaikutelmat. He ovat kuvanneet auringon ja kuun kaikissa niiden asemissa taivaalla, mutta kukaan ei ole vielä kyennyt esittämään pohjolan kesäyön ihmeellistä kirkkautta.

Auringon ja kuun valo leviää yhdestä kohdasta kaikkiin sen valopiirissä oleviin esineihin, jota vastoin muut esineet jäävät varjoon. Mutta kirkkaana kesäyönä loistaa koko taivas, varsinkin pohjan puolella, ja itse ilma näyttää välkkyvän vienossa, suloisessa hohteessa. Kun pohjoinen taivas on pilvessä, ei näy mitään varjoa, koska valo tulee joka suunnalta ja näyttää lähtevän itse esineistä. Kun aurinko on lyhytaikaiseen lepoonsa laskeutunut, täyttää koko luonnon omituinen, uneksiva mieliala. Valon haltiatar on poissa, useimmat linnut ovat ääneti, ihmiset ja eläimet etsivät lepoa, kasvit odottavat yötä, mutta yö ei tulekaan. Sen sijaan valahtaa riutuva kajastus yli rantojen, vesien ja metsien. Se ei ole auringon — eikä kuunpaistetta, ei tähtivaloa eikä hämärää; se on yön oma hiljainen,

kirkastettu hohde, lempeä ja juhlallinen, niinkuin iankaikkinen ilo keskellä maan katoavaa kevättä.

Etsin muita kuvia elämästä tähän verratakseni, mutta en löydä yhtäkään, jonka saattaisin asettaa tämän kirkastetun yön rinnalle, paitsi ehkä illanhohdetta aution talon ikkunoissa, jossa rakkaita ystäviä muinoin on asunut, tahi lempivän silmän loistetta, kun se sanomattoman rakkauden kyynelissä katsoo meihin.

Sellaisessa yökuvassa ei ole mitään, mikä kummastuttaisi. Se ei silmiä häikäise, sydän sykkii rauhallisesti; kaikki näyttää olevan ennallaan, ja kuitenkin on kaikki toisin. Koko luonto loistaa; kaikki on niin pehmeätä, niin selkeätä ja niin hiljaisen mietemielistä. Ruoho on hienoimman sametin kaltaista, kaikki lehdet näyttävät läpikuultavilta; jokapäiväisimmätkin esineet, sellaiset kuin aita, lato, laitumella kävelevä hevonen, näyttävät niin omituisen ja ihmeellisen ihanilta. Jos metsässä kävelen, näyttävät minusta jylhät petäjät pumpuleihin käärityiltä. Jos järvellä soudan, tuntuu minusta ikäänkuin rannat eivät olisi koskaan olleet niin viehättävän kauniita. Lisäksi on kaikkialla hiljaisuus, jonka keskeyttää ainoastaan laulurastaan sulosoituinen sävel, ja yksinäisyyden tunne, jonka yö synnyttää. Kaikki tämä ikäänkuin valuu katsojan sieluun. Hän tuntee itsessään tuon salaisen yhdyssiteen, joka on luonnon ja kaikkien elävien olentojen välillä. On kuin yön kirkkaus siirtyisi ihmisen silmään.

Lintu tietää aikansa: se nukkuu niin vähän kuin mahdollista. Tunniksi tai kahdeksi se kätkee siiven alle päänsä, ja sitten se taas alkaa viserrellä. Maakansa tietää sen myös; moni nukkuu talvella kymmenen tai kaksitoista tuntia vuorokaudessa, mutta kesällä nukuttiin maaseuduilla ennen aikaan usein vain kolme tai neljä tuntia. Herrasväessä varsinkin on niitä, jotka kääntävän nurin luonnonjärjestyksen. Pitkät talviyöt he saattavat valvoa lamppujen ja kynttilöiden valossa, mutta kesän valoisaat yöt he nukkuvat ikkunaverhojen takana. Ja vahinko on sentään näin menettää, mitä on luonnossa kauneinta.

39. Joutsein.

Kesäisen illan kullasta tuo joutsen tultuaan niin tyynnä, täynnä riemua, jo joikui virrallaan.

Suloa Suomen laulu soi, sen ilmain ilontaa, yökaudet kuinka päivän koi unensa unhottaa.

Kuin varjot siell' on runsahat all' leppäin, koivujen, kuin salmet kullan-soiluvat, ja vesi vilpoinen.

Siell' ystäväinen kellä on, kuink' iki-ihanaa; kuink' ompi unhottumaton se uskollisten maa.

Noin vierä vettä, rantoa ylistys koruton; ja joutsen vasten rintoa jo joikui puolison:

“Vaikk' eipä elon unelma käy vuosisatain taa, sait laulaa Suomen suvessa, sen aalloill' armastaa.”

Runeberg.

40. Ilmanennustamisesta.

Oppineet miehet ja luonnontutkijat ovat koettaneet saada selville luotettavia sääntöjä vastaisten säänvaihtelujen tietämiseksi, mutta täydellisen selvyuden saaminen on osoittautunut sangen monimutkaiseksi. Kuitenkin tunnetaan jo vanhastaan erityisiä merkkejä, joista voidaan päätellä tulevasta säästä.

Ilmamerkit voidaan erotella useihin ryhmiin. Yksi ryhmä koskee *viikonpäiviä*. Merkit, jotka niihin kohdistuvat, eivät ole minkään arvoisia. Toisena ryhmänä ovat ne niinkään tyhjänarvoiset merkit, joista ennusteitaan eri vuodenaikojen ja kuukausien vastaisia ilmoja: “viluvuosi viljavuosi”; “kun ei kylmä Kynttelinä, ei palele Paavalina, ei ole helle heinäkuussa, lämmin keskellä keseä” y.m. Eri ryhmän muodostavat n.s. *merkkipäivät*. Merkittävimmät niistä ovat nuo hallanuhkaiset, “*rautayöt*” kesäkuun 10-12 p., lisäksi se halla, joka usein sattuu toukokuun alussa tai keskivaiheella ja joka on kasvullisuudelle erittäin vahingollinen, sekä heinäkuun 19-26 päivän välinen “*naistenviikko*”, joka syystä on huudossa lakkaamattomista sateistaan. Nämä johtuvat siitä, että sadeaika koko Keski- ja Pohjois-Euroopassa sattuu heinä- ja elokuuksi.

Useimmat nyt mainituista “merkeistä” ovat kokonaan arvottomat ilmanmuutoksia arvosteltaessa. Kuunvaiheet, kuun nouseminen ja laskeminen eläinradassa, kiertotähtien keskinäinen asema (almanakassa: “paljon kiertotähtiä liikkeellä”) ovat nekin arvottomia säänmerkkejä. Mutta ne merkit, jotka perustuvat luonnon havaintoihin, etupäässä valoilmiot taivaalla, ovat sangen suuriarvoisia, jonkavuoksi merimiehet, kalastajat ja maanviljelijät niihin paljon luottavatkin. Sellaisista ilmanlaatua osoittavista merkeistä mainittakoon seuraavat: Kaunis ilma tulee, jos tähdet tuikkivat kirkkaasti tai jos yläkuun eli uudenkuun sarvet ovat terävät. Sitä vastoin on ruma ilma ja sade tulossa, kun päivä laskee pilveen, kun hajanaisia pilvenhahtuvia on laineissa kirkkaalla taivaalla, tai kun taivas peittyy hienoon utuharsoon, niin että kehiä ja tarhoja näkyy auringon ja kuun ympärillä. Usein kuullaan kuitenkin sanottavan, että nämä merkit eivät pidä paikkaansa. Se johtuu siitä, että sääilmiöt ovat monimutkaiset ja riippuvat monista syistä.

Jos mieli olla luotettava ilmanennustaja, niin tulee tuntea, millaiset sääsuhteet samaan aikaan vallitsevat koko laajalla alalla sen maan ympärillä, missä asuu. Helsingissä on erityinen laitos (Meteorologinen keskuslaitos), jossa tehdään säähavaintoja. Sähkölennättimen avulla saadaan siellä tietää, millainen on ilman paine, ilman lämpö, taivaan ulkomuoto, tuulen suunta ja voima y.m. monin paikoin Euroopassa. Nämä tiedonannot merkitään erityisillä merkeillä kartalle. Jos viivalla yhdistetään kaikki ne paikat, missä ilmanpaine on sama, saadaan n.s. *isobaari* (samapaineiskäyrä, s.o. viiva, joka osoittaa samanlaista ilmanpainetta). Nämä isobaarit ovat useimmiten umpinaisia, ympyrän tai soikion muotoisia viivoja. Jos ne rajoittavat alueen, missä on alhainen ilmanpaine, niin sanotaan tätä ilmanpaineen *minimiksi*, päinvastaisessa tapauksessa, s.o. jos ilmanpaine on korkea, ilmanpaineen *maksimiksi*. — Ilmanpaineen minimit ovat oikeastaan suuria ilmanpyörtäjäisiä tai rajuilmoja, jotka useimmiten syntyvät Atlantin valtamerellä ja kulkevat sieltä itäistä suuntaa yli Euroopan, useimmiten yli sen pohjoisosien. Ne tuovat mukanaan pilvisään ja suuren kosteuden ja niitä seuraa kovat tuulet, jotka kiertävät pyörtäjäistä vastapäivään ja sen keskustaan päin. Kun sellainen rajuilma lähestyy, laskee ilmapuntari, ja usein näemme kirkkaalle länsitaivaalle nousevan juomuista tai höyhenen muotoista pilvenliennettä. Pian se peittää koko taivaan ja näyttää keräytyvän kahteen vastakkaisilla taivaansuunnilla olevaan kohtaan (“tuulen kourat”), — Ilmanpaineen maksimin ympäri kiertävät tuulet myötäpäivään ja ulospäin korkean

ilmanpaineen keskustasta. Silloin ilma on tavallisesti kuiva, taivas pilvetön ja ilmapuntari korkealla. Ilmanpaineen maksimi tuottaa kesällä kuumuutta, talvella pakkasta.

Meteorologisen laitoksen tehtävänä on laskemalla ja vertailemalla kunkin päivän edellisten päivien sääkarttoja toisiinsa päätellä, mitä muutoksia todennäköisesti on odotettavissa. Tavallisesti nämä laskelmat näyttävät pitävän paikkansa ainoastaan yhteen tai enintään kahteen seuraavaan päivään nähden. Yksityinenkin tarkkaaja, jolla ei ole sääkarttaa käytettävänä, voi tulla sangen hyväksi ennustajaksi, jos hänellä vain on ilmapuntari ja hän panee muistiinsa luotettavia pilvimerkkejä ja muita, jotka ennustavat ilmanmuutoksia.

Olisi sangen tärkeätä voida ennustaa säitä pitkäksi ajaksi eteenpäin. Sentakia tätä seikkaa onkin viime aikoina ahkerasti tutkittu. Etupäässä on koetettu saada selville niitä jaksoja, joita sääilmiöissä esiintyy. On nimittäin huomattu, että sateiset ja kuivat, samoin kuin lämpimät ja kylmät kaudet uusiintuvat aina määrättyjen aikojen perästä, vaikkakaan ei säännöllisesti. Myöskin on tutkittu sitä, missä määrin jonkin vuodenajan sään nojalla voidaan päätellä seuraavan vuodenajan ilmiöitä, ja on m.m. huomattu, että kylmää ja lumista talvea tavallisesti seuraa kylmä kevät.

41. Pyterlahden graniittilouhimo.

Suomen vuoret ovat ikäänkuin luotu tasamielistä ja vakaata kansaa varten. Ne eivät pyri korkealle taivasta kohti; niiden rinteet suistuvat harvoin äkkijyrkästi; enimmäen ne ovat leveitä kallioita, tarjoten vankan pohjan mille rakentaa.

Useimmat tämän maan vuoret ovat semmoista kiveä, jota jokapäiväisessä puheessa sanotaan harmaaksikiveksi. Tavallisemmassa harmaassakivessä eli graniitissa on sekaisin kolmea eri kivilajia, nimittäin *maasälpää*, *kvartsia* eli *ukonkiveä* ja *kiillettä*. Maasälvän tuntee siitä, että se halkeaa sileihin pintoihin, ukonkivi on lasimaista ja niin kovaa, että siitä voi teräksellä iskeä tulta, ja kiilteellä on se ominaisuus, että sen helposti voi halkaista ohuiksi lehdiksi tai somuiksi. Kun kiille on palanut tai kauan ollut vedessä tai ilmassa, käy se usein kullankiiltäväksi, ja moni, joka löytää sellaista *katinkultaa* hiekasta tai vuoresta, luulee löytäneensä oikeata kultaa.

Gneissi sisältää samoja kivilajeja kuin graniitti, mutta siinä on enemmän kiillesuomuja, jotka kaikki ovat yhdensuuntaisia, minkävuoksi kivessä nähdään vuorotellen tummia ja vaaleita juovia, ja se halkee paljoa helpommin yhteen suuntaan kuin toisiin. Vieläkin helpommin halkee *kiilleliuska*, jossa on ainoastaan kiillettä ja ukonkiveä. Koska se on hienorakeista ja kohtalaisen pehmeää, voi sitä käyttää kovasimeksi, jolla viikatteita teroitetaan. Tämä kivilaji on tavallisesti tummanharmaata. Gneissikin on useimmiten harmaata, vaaleajuomuista. Graniitti on valkoista, vaaleanharmaata tai punertavaa.

Graniitti on kovempaa kuin useimmat muut kivilajit, ja siihen voi hiomalla tai kiillottamalla saada hyvin kauniin kiillon. Sitä käytetään rakennusten perustuksiksi, aidoiksi, hautapatsaiksi ja väliin itse rakennuksiinkin. Monta vanhaa kirkkoa, monta jyvääntä, navettaa ja pääkaupunkimme monta kaunista taloa on tehty graniittilohkareista. Sillä täällä on graniittia yltäkyllin, mutta Venäjällä se on niin harvinaista, että tavallisia katukiviä viedään sinne laivoilla kuten muutakin kauppatavaraa.

Etelärannikolla, muutamia peninkulmia Viipurista länteen päin, on pieni merenlahti nimeltä Virolahti, ja siellä Pyterlahti-niminen kylä. Kun Venäjän keisari Pietari Suuri

rakennutti uutta pääkaupunkia Pietaria, tarvitsi hän paljon kiveä, mutta lähiseutu oli kivetöntä. Siihen aikaan olivat venäläiset hiljakkoin valloittaneet Viipurin läänin, ja silloin keisari piti mukavimpana louhittaa graniittia Suomen rannikolta. Tällä tavalla syntyi Pyterlahden graniittilouhos. Kahden vuosisadan aikana on sieltä kuljetettu suunnattoman paljon kiveä Pietariin, ja kuitenkin on ainoastaan vähäinen osa ympärillä olevista vuorista louhittu. Niin upporikas kivistä on kuitenkin köyhä Suomi.

Pyterlahden graniitti on järeärakeista ja sisältää enimmäkseen tummaa, lihanpunaista maasälpää, vähemmän harmaata ukonkiveä ja hiukan mustaa kiiltokiveä. Ne valtavat kivilohkareet, joita täällä ampumalla tai kiilaamalla on louhittu, on laskettu sitten laivoihin ja viety Pietariin, jossa niitä on käytetty kirkkojen, kanavien, siltojen ja muiden sellaisten rakentamiseen. Pietarin suurinta kirkkoa, Iisakin kirkkoa, kannattaa kolmella sivulla kaksinkertainen rivi 17 metrin korkuisia Pyterlahden graniittipatsaita. Mutta suurin, komein ja kuuluisin kaikista täällä louhituista kivilohkareista on se kivipatsas, joka vuonna 1831 pystytettiin Pietarissa Talvipalatsin edustalle keisari Aleksanteri I:n muistoksi. Tämä patsas on runsaasti 25 metriä korkea ja 4 metriä paksu; sen kanta on sivuiltaan 6-metrin nelikulmio. Kahdeksantoista kuukautta teki 275 miestä työtä patsaan hakkuussa, ja täytyi rakentaa kallis silta, jotta kivi saatiin kuljetetuksi laivaan. Pystytettynä se oli tullut maksamaan enemmän kuin 600,000 Suomen markkaa.

Vuonna 1847 tapahtui, että kivilohkareella lastattu laiva joutui lahden suussa haaksirikkoon. Siitä alkain kohoaa siinä vedenpinnasta uusi kallio. Se on Pietariin aiottu kivilohkare, jota ei ole saatu ylös.

Viime aikoina on graniittia louhittu paljon myöskin Hangon kaupungin laidassa olevasta Kuningattarenuoresta. Hangon graniitti on väriltään ruskeanpunaista ja hienompirakeista kuin Pyterlahden graniitti. Monta kivilohkareta on Hangossa hakattu ja hiottu hautapatsaiksi, pylväiksi tai kuuluisain miesten muistomerkeiksi. Sieltä on kotoisin sekin kaunis graniittilohkare, jolle keisari Aleksanteri II:n, Suomen hyväntekijän, patsas Senaatintorilla Helsingissä on pystytetty.

Myöskin Viipurin ja Sortavalan lähistössä sekä Uudenkaupungin ja Kalajoen seuduilla on louhittu suuret määrät harmaata ja punaista graniittia, jota on viety Venäjälle ja joskus Englantiin asti.

42. Ruskealan marmorilouhimo.

Varsin hupaista on oppia tuntemaan kaikki kivilajit ja niiden kokoomukset. Moni tallaa niitä välinpitämättömästi jalkainsa alla tietämättä, kuinka rikkaana ja moninaisena Jumalan luomistyö ilmenee kovassa kivessäkin. Meidän maassamme on niin monta eri kivilajia, että niistä saattaisi kirjoittaa laveita kirjoja, ja yhä löydetään uusia lajeja. Kaikesta tästä saamme lukea kivennäistieteessä eli *mineralogiassa*.

Hyödyllisistä kivilajeista on yleisimpiä meidän tavallinen kalkkikivemme, jota esiintyy runsaasti etelärannikolla. Harvinaisempaa Suomessa on se kallis kalkkikivi, jota nimitetään *marmoriksi* ja käytetään kaikenlaisiin taideteoksiin. Ruskealan pitäjässä Laatokan pohjoisrannikolla on maamme ainoa suurehko marmorilouhimo. Ruskealan marmori on eriväristä: tavallisin on vaaleanharmaata, jossa on valkeita ja tummemman harmaita juovia; paikoittain tavataan myöskin viheriäiseen vivahtavaa tai jokseenkin valkeata marmoriam. Marmori muodostaa siellä yksinäisen vuorenselänten, joka on parin

kilometrin pituinen ja muutamien paikoin kohoaa 45:kin metriä alempana juoksevan pienen joen pintaa korkeammalle. Kun marmorilohkareet ovat neliskulmaisiksi hakatut, viedään ne marmorisahaan, joka ahkerasti, mutta hyvin hitaasti sahaa tai oikeammin viilaa lohkarkeit hiekan avulla ohuemmiksi kappaleiksi. Nämä vietiin sitten Pietariin, jossa niitä käytettiin kallisarvoisiin ja kauniisiin rakennuksiin; niinpä on tätä marmorista tarvittu Iisakin kirkkoon, Talvipalatsiin ja keisarillisiin huvilinnoihin. Ruskealan marmorivuoren löysi vuonna 1765 Sortavalan pastori Samuel Alopaeus, ja ensimmäinen lohkominen alkoi vuonna 1768. Aina siitä asti on mainitusta vuoresta louhittu marmorista, joskus suurillakin kuluilla ja paljolla työllä. Viime aikoina on marmorista ruvettu polttamaan kalkkia, mutta käytetään sitä yhä edelleenkin rakennusaineena.

Valkeata marmorista on löydetty Perniöstä ja Tornion lähistöstä; kirjavaa marmorista monin paikoin.

Mustia kivilajeja, joita käytetään hautapatsaiksi, on myöskin Ruskealassa sekä Simolan aseman luona, Karjan pitäjässä, Helsingin lähistössä, Ahvenanmaalla, Rauman ja Porin välillä, Jyväskylän seuduilla ja monessa muussa paikassa.

Vuolukiveä, joka on niin pehmeää, että sitä voi veistellä ja sahata, tavataan Pielisjärven seuduilla, Sotkamossa ja monessa muussa paikoin Itä-Suomessa. Siitä tehdään uuneja, keittoastioita ja rakennuksien koristeita. Luultavasti Suomessa vielä monessa paikassa löydetään sellaisia kivilajeja, joita kannattaa ottaa käytäntöön.

43 Suomen rauta.

Sangen ihmeellistä on, ettei niin vuorinen maa kuin Suomi ole rikas metalleista. Mutta sitä emme voi vielä varmasti tietää, sillä useita vuoria ei vielä ole tutkittu, ja toisten luokse on vaikea päästä, niin kauan kuin maassamme ei ole parempia teitä. On löydetty hiukan kultaa ja hopeata, tinaa, lyijyä ja sinkkiä. Runsaammin on hyödyllistä rautaa ja kuparia. Rautamalmia louhitaan useissa paikoin vuorista, mutta Itä-Suomessa otetaan ensin osa rauta-ainetta järvistä ja soista. Kuinka saatamme selittää, että metallia, joka puhtaana ei liukene vedessä, kuitenkin on suurin määrin soiden ja järvien pohjassa?

Rautaa on maan päällä niin laajalti, että noin kaksi sadannesta maan pinnasta on tätä metallia. Sitä ei ole ainoastaan vuorissa, vaan hiekassakin ja somerossa, savessa ja monenlaisissa muissa maalajeissa niin yleisesti, että missä vain liikut, niin näet maassa tai vedessä olevissa kivissä sen punaisen tai ruosteenkeltaisen värin, joka osoittaa siinä olevan rautaa.

Mutta tämä rauta ei ole puhdasta metallia, vaan se on ilmasta imenyt itseensä happea. Tästä syntyy erilaisia yhdistyksiä, jotka liukenevat hiilihappoisessa vedessä. Näin muuttuneen raudan liuottavat ja huuhtovat maasta ja vuorien pinnasta sade- ja lähdevedet, joiden myötä se sitten juoksee järviin ja soihin. Näissä rauta erottuu vedestä ja laskeutuu, yhtyneenä happeen ja rahtuseen piihappoa ja fosforia, pohjaan ruskeana ruosteena eli rautamultana. Sellaista ruostetta näkee kaikkien lähteiden pohjalla, joissa on raudansekaisista vettä. Usein muodostuu myös pieniä rautamalmikimpaleita, jotka näyttävät ruudin jyväsiltä, herneiltä ja rahoilta ja ohuilta korpuilta.

Tällä tavoin laskeutuu vuosien kuluessa kosolta rautamalmia järvien ja soiden pohjaan. Jos sellainen järvi lasketaan kuivaksi, voi sen pohjalla kävellä pitkät matkat ikäänkuin ruskealla rautamalmilattialla.

Puhdistamaton rautamalmi eli suomalmi sulatetaan ja puhdistetaan hytyissä ja masuuneissa. Muinaisaikoina valmistivat tällä tavalla Suomessa talonpojat itse enemmän raudan, ja vieläkin tavataan järvien rannoilla ja soiden tienoilla sellaisia pieniä hyttyjä eli sulattoja kuonakasoineen. Mutta tätä nykyä käytetään raudan sulattamiseen malmeista suurempia uuneja ja suurempia kustannuksia. Nykyään saadaankin parempaa ja puhtaampaa rautaa siten, että sulattaessa käytetään kuumaa ilmaa eli liehtomahenkeä. Suomen rautatehtaat ottavat nykyään enemmän osan malmiansa järvistä. Sitten sulatetaan ja puhdistetaan malmi masuuneissa, viedään senjälkeen kankirautapajoihin, taotaan harkoiksi ja ohennetaan kangiksi. Kaikki alkuaineet: tuli, ilma, vesi ja vuorten malmi ovat tässä Jumalan käskystä ihmisten palveluksessa. Niinkuin kirjoitettu on (Ps. 104: 4): "Hän tekee tuulet sanansaattajiksensa ja tulen liekit palvelijoiksensa."

44. Lapin kulta.

Samaan aikaan, jolloin niin monta ihmistä läksi Kaliforniaan ja Austraaliaan kulta etsimään kaukaisista maanosista, alkoi köyhässä Suomessakin kuulua huhuja Lapin kullasta. Jo kauan oli kulkenut tarina, että eräs lappalaisukko muka oli löytänyt ison kappaleen kulta, mutta ei ollut tahtonut löytöpaikkaa ilmaista. Vuonna 1837 löydettiin Kemijoen rannalta kiviä, joissa oli puhdasta kulta. Siitä sai Suomen hallitus aihetta lähettää taitavia miehiä tutkimaan kaukaisen pohjolan vuoriseutuja saadakseen selville, mitä uskottavaa oli kansan kertomuksissa.

Kolmattakymmentä vuotta etsittiin kulta turhaan. Sitä oli kyllä monissa Lapin virroissa ja puroissa, mutta se oli pienen pieninä, hienon hienoina siruina, niin että kokonaisen päivän huuhtomisella saattoi saada kultasirun, jota paljain silmin tuskin erotti. Silloin saatiin vuonna 1867 kuulla, että norjalaiset olivat löytäneet kulta Lapin rajalla olevan Tenojoen rannoilta. Suomen hallitus lähetti taas taitavia miehiä Lappiin, ja he löysivät enemmän kulta. Oulussa oli kaksi merimiestä, Ervasti ja Lepistö, jotka ennen olivat olleet Kaliforniassa kulta etsimässä. Nämä ottivat reput selkäänsä ja lähtivät kesällä v. 1869 yksinään Lapin erämaihin. Siellä he rupesivat jokien ja purojen hiekkaa huuhtomaan, ja kun syksyllä palasivat kotiin, olivat he löytäneet kultahiekkaa 6,000 markan arvosta. Nyt levisi huhu Lapin aarteista; moni valmistautui etsimään äkillistä rikkautta. Annettiin asetus, joka sääti, ettei kukaan saanut etsiä kulta ilman hallituksen lupaa, ja että määrätty osa voitosta oli tuleva Suomen kruunulle.

Kesällä v. 1870 oli jo monta kullankaivajaa kokoontunut Ivalojoen rannoille, mistä nuo molemmat merimiehet olivat enimmin kulta löytäneet. Paljon kokoontui sinne irtainta väkeä puuveitsillä kulta vuolemaan. Mutta useimmat pettyivät ja palasivat tyhjin käsin takaisin kärsittyään paljon vaivoja. Senvuoksi olivatkin ymmärtävämmät liittyneet yhtiöiksi, jotka jakoivat työn ja voiton. Muutamat näistä yhtiöistä löysivät niin paljon kulta, että matkat ja työt tulivat hyvin maksetuksi; toiset löysivät vähemmän. Vuonna 1870 huuhdottiin kulta kaikkiaan 19 kiloa eli enemmän kuin 60,000 markan markan arvosta. Vuonna 1871 osattiin järjestää työ viisaammin ja silloin huuhdottiin 56 kiloa, jonka tuottama raha-arvo oli 175,000 markkaa. Sittemmin on Ivalossa joka kesä löydetty kulta, mutta on epävarmaa, kannattaako työ tulevaisuudessa.

Pikaisesti saatu rikkaus on harvoin pysyväistä, ja moni, joka jätti taatun elinkeinonsa tavoitellaksensa epätietoista kulta, on sitten saanut köyhänä ja kivullosena palata kotiin. Sen, joka mieli lähteä erämaihin, pitää olla terve, rohkea, kestävä ja valmis raskaaseen

työhön, Kruunun virkamiehille on Ivalojoen varrelle rakennettu kunnolliset asunnot, mutta kullankaivajat saivat asua aluksi teltoissa tai huonosti rakennetuissa hökkeleissä. Kaikkien täytyy retkeillä soiden, järvien, vuorien ja virtojen yli, taipaleiden poikki, missä ei ole tietä, ei siltaa ei taloa ja missä täytyy pitkiä matkoja kulkea jalkaisin tahi sauvoa venettään ylös koskista. Kaikki elintarpeetkin on pitkän matkan takaa tuotava; siellä ei saa edes kalaa eikä lintua, joita muualla Lapissa on kesäaikaan runsaasti. Matkustajaa vaivaavat päivällä sääsket ja auringonpaahde, yöllä kylmyys. Hänen täytyy pitää huolta itsestään metsäläisen tavoin ja välistä etsiä suojaa vuorten onkaloista, lumikinoksista tai aavalta lakeudelta.

Mutta likellä Ivalojoen suuta Inarinjärven rantamilla ovat nuo hauskat, Castrénin mainitsevat suomalaiset uudistalot peltoineen ja niittyineen, hevosineen ja lehmineen. Noilla uudisasukkailla on parempi ja onnellisempi elämä kuin monella kullanhakijalla. Se osoittaa, missä Suomen todellinen rikkaus on, nimittäin siinä, että nöyrästi, kärsivällisesti, uutterasti tehdään työtä maanviljelyksen ja muiden hyödyllisten elinkeinojen alalla. Kun kullanhakija monien vaarojen alaisena etsii epävarmaa onneansa, menee uudistalolainen joka ilta rauhassa levolle, ja Jumalan siunaus suojelee hänen vähävaraista kotiansa.

Köyhyyttä ja rikkautta älä minulle anna, vaan anna minun syödä määräosani leipää. Sal. sananl. 30: 7.

45. Kasvien leviäminen.

Luonnonkirja on kertonut meille kasveista. Iloista ja opettavaista on nähdä koko luomakunnan ylistävän Jumalaa. Mutta tässä puhumme ainoastaan kasvien leviämisestä maassamme ja sen kovassa ilmanalassa.

On sängen ihmetyttävää nähdä elävän luonnon taistelevan pohjan pakkasta vastaan. Se, joka Suomessa matkustaa etelästä pohjoiseen päin, näkee kasvikunnan vähitellen käyvän yhä heikommaksi. Ja päinvastoin se, joka matkustaa pohjoisesta etelään, näkee kasvikunnan vähitellen käyvän yhä moninaisemmaksi ja voimallisemmaksi. Ollaanpa nyt matkustavinamme pohjoisesta etelään.

Suomen pohjoisimmassa perukassa, Tenojoen rannoilla ja pohjoispuolella Inarinjärveä, on luonto ikäänkuin aamu-uninen ja iltatorkku. Kaikki kasvu alkaa myöhään, tuleentuu pikaisesti ja lakastuu aikaisin. Muutamassa päivässä kesäkuun loppupuolella on kaikki vihantaa: muutamassa päivässä syyskuun alkaessa on kaikki taas kellastunutta. Tuolla lyhyellä väliajalla on kaikella yötä päivää kiire ennättääkseen elää ja kasvaa.

Peuranjäkälät, ruskean viheriät sammalet ja matalat varvut peittävät tiheinä tunturien rinteet. Ruohot ja jotkut harvat kukat kaunistavat jokivarsia hilpeällä vihannuudella, mutta ylempiä kasvilajeja ei ole monta. Harmaavillaisia *pajupensaita* kumartuu rantaäyräiden yli, ja suomättäiden välistä pilkistävät valkoiset *muuraimenkukat*, joiden marjat ainoastaan lämpiminä kesinä kypsyvät. Täällä kasvaa myöskin *juolukoita ja karpaloita*, ja kuivilla päivänpaisteisilla rinteillä tavataan ensimmäiset *puolukat*, ensimmäiset *mustikat*. — Laaksoissa, jotka ovat suojassa pohjoistuulelta, tapaavat ensimmäiset, vielä kitukasvuiset metsät, jotka kasvavat lyhyt- ja käyrärunkoista tunturikoivua. Mutta ylempänä rinteillä, missä maaperä on kivistä ja laihaa ja missä myrsky esteettömästi raivoaa, siellä koivu lyyhistyy kyyrylleen maahan. Sen seuralaisena on litteäksi painunut *katajapensas*, paikoittain myöskin polvenkorkeinen, risuinen *pihlaja ja haapa*.

Muutaman penikulman päässä Utsjoen kirkolta etelään päin on jokilaaksossa harvaa ja kituvaa petäjikköä ja siellä tavataan myöskin ensimmäinen *tuomi*, ensimmäinen *raita ja harmaaleppä*. Alkaa näkyä *kiulukoita* eli orjantappuroita ja *metsäviinimarjoja*. Utsjoella istutetaan jo perunoita ja nauriita, mutta viljakasveja tavataan vasta etelämpänä.

Jo Inarinjärven pohjoispuolella on laajoja mäntymetsiä. Puut tosin eivät ole varsin pitkiä, mutta niistä tulee kuitenkin hyviä hirsiiä. Koivu kohottaa varttansa ja muutkin puut kasvavat runkoa. Täällä näkee pienissä ryhmissä suippopäisiä, tiheän naavan peittämiä kuusia. Siellä täällä on menestyksellä yritetty maanviljelystä. Ensimmäinen *ohrapelto* ilahuttaa silmää, ja katovuosi on täällä tuskin tavallisempi kuin Etelä-Lapissa.

Inarinjärven etelärannalla, Ivalojoen suussa, tavataan jo useita taloja, joissa on isonlaiset pellot ja laajat luonnonniityt. Pitkin tätä jokilaaksoa on jo varsinaisia kuusimetsiä, ja puut kasvavat poikkeustapauksissa niin pitkiksi, ettei Etelä-Suomessakaan semmoisia joka paikassa nähdä.

Kun mennään vedenjakajan poikki, joka erottaa Jäämeren ja Itämeren jokipiirit, tullaan laajaan erämaahan, jossa on loppumattomiin mäntykankaita, soita ja rämeitä. Kemijoen laaksossa ja sen suunnattomissa noromaissa tapaamme vanhoja hongikkoja, mutta tuntuvasti ei kasvikunta muutu kokoonpanoltaan. Pian kuitenkin nähdään *ruista* ja myöskin *kauraa* ohran rinnalla, jota yleisesti viljellään. *Vattuja* kasvaa joskus kuivien mäkien päivänpuoleisilla rinteillä. Täällä poimitaan ensimmäiset *mesimarjat*, vaikka niiden varsinainen kotimaa alkaa napapiiristä ja ulottuu Vaasan leveysasteen kohdalle. Etelä-Suomessakin ne ovat tavallisia ja kukkivat runsaasti, mutta kantavat vähemmän hedelmiä kuin pohjoisempana.

Pohjanlahden rannikolla kasvaa varsin vähän Lapinmaan kasvistoon kuuluvia kukkasia, mutta toiset sensijaan kaunistavat lehtoja ja niittyjä, ja tällä merenrannikolla tapaamme yht'äkkiä suuren joukon kasveja, jotka ovat Etelä-Suomessa tavallisia. Puulajeista huomaamme *tervalepän ja salavan*, joka kuitenkin usein paleltuu kylminä keväinä; pensaista *paatsaman, heisipuun, useita pajulajeja*, merenpartaalla *pursun, tyrnin*, vähän etelämpänä *kuusaman* ja vielä etelämpänä *taikinamarjan*. *Mansikat* viihtyvät rantaäyräillä, *vehka* kasvaa soissa. Pellot käyvät yhä laajemmiksi, pieniä tupakka- ja humalatarhoja nähdään talojen vieressä; myöskin viljeltyjä niittyjä tavataan paikoittain.

Keski-Pohjanmaalla, Pohjois-Hämeen rajalla, näemme ensimmäisen kitukasvuisen *lehmus*-pensaan. Muita jaloja puulajeja tavataan metsäkasvuisina vasta paljon etelämpänä: *jalava, vaahtera, metsäomenapuu ja pähkinäpuu* Keski-Hämeessä, vielä etelämpänä *saarni; tammi* kasvaa ainoastaan kapealla alalla pitkin eteläistä rannikkoa. Ainoastaan Ahvenanmaalla ja lounaisessa saaristossa viihtyvät *saksanpihlaja, orapihlaja ja marjakuusi* y.m. harvinaiset puut ja pensaat. Kaikki jalot puulajit menestyvät kuitenkin paljon pohjoisempanakin, jos ihminen niitä suojelee ja hoitaa puistoissa ja puutarhoissa.

Hedelmäpuut menestyvät hyvin eteläisimmässä Suomessa, mutta yleisesti niitä viljellään ainoastaan maamme lounaisessa osassa. Tärkein niistä on *omenapuu*, jonka hedelmä kypsyy vielä Hämeenkyrössä, Puumalassa ja Sortavalassa. Pohjoisempana se on arka ja niukkasateinen. *Päärynät, kirsikat ja luumut* kypsyvät nekin Etelä-Suomessa joskus sangen hyväksi. Viljellyistä marjalajeista ovat *karviaiset* yleisimmät, ja ne ovat hyviä vielä Keski-Pohjanmaalla, mutta eivät menesty pohjoisempana. *Viinimarjoja ja hyötymansikoita*

tavataan jo suuressa osassa Suomea. Useita syötäviä puutarhakasveja sekä kauniita ulkomaisia kukkasia kasvatetaan enimmäkseen herraskartanoissa. Hyödyllinen puutarhaviljely leviää kuitenkin yhä enemmän sellaisiin seutuihin, missä se ennen oli tuntematon. *Kaalilajit* ovat yleisimmin levinneitä koko Etelä-Suomessa, *lantut* enemmän länsiosassa, *kupukaali* enemmän idässä. Varsinaisista peltokasveista viljellään *perunoita* nykyisin joka talossa, joka mökissä kautta koko maan. *Herneitä* kylvetään vielä Keski-Suomessa, mutta Karjalassa niitä toistaiseksi ei paljon viljellä. Viljalajeihin kuuluu *vehnä*, jota ainoastaan Lounais-Suomessa viljellään yleisesti, ja mehukas, punakukkainen *tattari*, joka kaunistaa kaskimaita Itä-Suomessa. — Kajaanin seuduille asti viljellään hamppua pienissä, hyvin höystetyissä peltotilkuissa; etelämpänä on *pellava* tärkein kehruu kasvi. — Sellaiset arat ulkomaankasvit kuin viinirypäle, oliivipensas, teepensas, sokeriruoko, viikunapuu y.m. saattavat ainoastaan erinomaisen hoidon avulla kasvaa kalliissa ansareissa.

Selvän erotuksen huomaamme rannikkoseutujen ja sisämaan kasviston välillä. Melkein joka kevät näemme ruohon viheriöitsevän Hämeenlinnan tienoilla silloin, kun eteläisempi Helsingin seutu on vielä kellahtavana ja paljaana. Syksyllä sitä vastoin ovat lehtipuut Helsingin seuduilla vielä viheriöinä, kun lehtimetsät Hämeenlinnan tienoilla jo välkkyvät syksyn kirjavassa väriloistossa. Tiedämmehän meren keväällä jäädyttävän ja syksyllä lämmittävän ilmaa.

Kasveissa ilmenee myös erotus, mikä vallitsee kylmemmän Itä-Suomen ja lämpimämmän Länsi-Suomen välillä niillä seuduilla, jotka ovat samalla leveysasteella, s.o. yhtä kaukana pohjoisessa. Tämä erilaisuus johtuu siitä, että valtameren tasainen lämpö vaikuttaa ilmaan kaikissa lännenpuolisissa maissa, jotavastoin itäiset seudut ovat alttiina suuren pohjoisen mantereiden epätasaisemman ilman vaikutuksille.

46. Metsä.

Missä ikinä Suomessa matkustat, näet ilmanrannalla järviä, vuoria tai metsiä. Ympäröivä maisema on tauluna, metsä sen kehyksenä, ja puiden latvain takana alkaa taivas. Jos et näe etäisen metsän tummaa, pehmyttä aaltoviivaa, tuntuu ikäänkuin ei olisi oikeata rajaa taivaan ja maan välillä.

Jos seisot likellä metsää tahi kävelet siellä, huomaat pian, ettei se ole kauttaaltaan samanlaista. Väliin se kasvaa niin tiheänä, että siellä on synkkä varjo kirkkaalla kesäpäivällä, ja väliin niin harvana, että aurinko valaisee pienimmänkin mättään. Väliin se kohottaa uljaan korkeat runkonsa pilviä kohti; toisinaan se on lyhytkasvuista ja mitätöntä. Harvoin metsä on perattua; usein se on täynnä kaatuneita, puoleksi lahonneita puunrunkoja, joita myrsky on kukistanut, ja niiden välissä on tiheitä pensaikkoja, sammaltuneita kiviä, soita ja pieniä lampia, joihin sadevesi on kokoontunut.

Kaikki metsämme ovat enimmäkseen petäjikköjä, kuusikkoja ja koivikkoja. Petäjät, kuuset ja katajapensaat kasvavat mielellään suurissa ryhmissä; sellaista metsää nimitetään *havumetsäksi*. Petäjä viihtyy kivisessä maaperässä, kuivimmalla ja kovimmallakin hiekkamaalla; vesiperäiselläkin maalla se kasvaa yleisesti, mutta jää matalaksi ja kitukasvuisiksi. Kuusi vaatii tuoretta ja kosteata maata ja kestää kuivuutta vähemmän kuin petäjä. Havupuu on erämaan voimakas poika; sen tiheässä varjossa viihtyvät harvat kasvit ja pensaikat, mutta sensijaan menestyvät pehmeät sammalet, kanervat ja

mustikanvarret. Väliin männyt tai kuuset kovassa maassa kasvavat taajassa; silloin rungot tulevat piikiksi ja hoikiksi kuin viiritangot; heikot kuihtuvat, vahvat jäävät kasvamaan. Jota vanhemmaksi metsä tulee, sitä enemmän tilaa tarvitsee joka puu, sitä useammat jäävät toisten varjoon ja surkastuvat. Metsä käy yhä harvemmaksi, mutta kasvamaan jääneet puut kohoavat pitkiksi mastopuiksi, joilla on tuuhea lakka latvassa, mutta runko sen alla on oksaton. Sellaisia komeita mäntyjä sanotaan *hongiksi*, ja ne ovat pohjoismaiden kasvikunnan mahtavin tuote.

Lehtimetsät ovat enimmäkseen koivikkoja, joissa joskus tavataan jokin pihlaja, haapa, tuomi, raita, pajupensas, leppä tai Etelä-Suomessa joskus tammi, vaahtera, lehmus, jalava, saarni. Tammia, leppiä ja haapoja, niinkuin koivujakin, kasvaa joskus monta yhdessä, muodostaen lehtoja tai viidakkoja; toiset kasvavat hajallaan. Lehtimetsässä menestyy moni kasvi, pensas ja ruoholaji, joista eläimet saavat ravintonsa. Senvuoksi ne seudut, joissa kasvaa lehtimetsää, ovat edullisia karjanhoidolle ja maanviljelykselle, mutta havumetsällä on suurempi arvo hirsipuittensa tähden.

Suomen metsä on hyvin kallis omaisuus, jopa niinkin kallis, että tämä maa metsätönnä olisi kelpaamaton ihmisten asuttavaksi. Metsää tarvitaan polttopuiksi, rakennuksiin, aitoihin, siltoihin, laivoihin, ajo- ja työkaluihin ja moniin muihin välttämättömiin tarpeisiin. Metsä suojelee maata kylmiltä tuuilta ja äkillisiltä kylmän ja lämmön vaihdoksilta. Metsä vetää puoleensa kosteutta ilmasta sekä suojelee kuivuudelta. Metsäisellä seudulla sataa tasaisemmin; lumi ei sula siellä keväisin niin äkkiä. Näiden ominaisuuksiensa vuoksi metsä on ikäänkuin maan turkki. Maa, joka sijaitsee pohjan perillä, tarvitsee hyvän talviverhon, mutta jos se riisuu turkin päältänsä, saa se syyttää itseänsä, jos se paleltuu kuoliaaksi.

Tätä pitäisi muistaa enemmän kuin sitä muistetaan. Ei yksikään maa tarvitse metsäänsä paremmin kuin Suomi, mutta Suomen kansa pitelee metsäänsä kevytmielisesti. Milloin tulee kaskenhakkaaja ja kaataa metsän saadakseen muutamaksi vuodeksi hyvän viljasadon ja laihan laitumen. Milloin tulee talonpojan vaimo lapsineen kokoamaan kerpoja lampailleen: hän silpoo väliäpitämättä nuoren puun tai kaataa sen maahan päästäkseen helpommin lehviin käsiksi. Sitten tulevat halonhakkaajat, tervanpolttajat, sysimiehet, tukinhakkaajat; he kaatavat kaikki, mikä vain kelpaa, jättämättä siemenpuutakaan. Se ei ketään huoleta, että elukat syövät paljaaksi nousevan lehtimetsän ja että miljonittain nuoria puita pilkotaan aidaksiksi. Vuosittain hävittävät kulovalkeatkin laajoja aloja, ja palaneen havumetsän sijaan kasvaa harvaa lehtimetsää. Mutta kivikkomaalla usein ei kasva enää mitään.

Tällä tavalla Suomen kallisarvoiset metsät lasketaan rappiolle ja vähenemään. Voitonhimo houkuttelee monta myymään tahi kaatamaan kaiken metsänsä, sen sijaan että hän vuosittain saattaisi hakata täysikasvuiset puut ja saisi siten metsästänsä pysyväisen hyödyn. Hänen lapsensa saavat hänen jälkeensä köyhän, hävitetyn maan. Nyt jo on suunnattoman suuria maa-aloja autioina ja metsättöminä. Maanviljelijät valittavat kylmien kevätuuhiin turmelevan laihoja taikka kuivuuden ja kevättulvain vahingoittavan peltoja, mutta eivät ajattele sitä, että he useasti itse ovat siihen syypäät.

Muoin, kun koko maa oli tiheiden metsien peitossa, oli välttämätöntä raivata pois metsää, jotta tulisi tilaa viljelyksille. Sen ajan perintöä on kansamme onneton luulo, että metsä on jotakin paha ja etteivät kasvavat puut ole omaisuutta. Pian tulee puute

paremman opetuksen antajaksi. Missä ihminen on halveksinut Jumalan istutusta, siellä täytyy hänen vihdoin sanomattomalla vaivalla itse kylvää metsää.

Muutamissa seurakunnissa on tapana, että rippikoululapset istuttavat nuoria puita muistoksi. Se on kaunis tapa, jonka pitäisi tulla maassamme yleiseksi. Sellaisen puun tuntee ystäväkseen; se rukoilee vertaistensa puolesta, se on rukous koko isänmaamme puolesta.

47. Kulovalkea.

Sydänkesä on kirkas ja lämmin. Kauan on ollut yhtämittaista auringonpaistetta, ei vähääkään sadetta, tuskin pilveäkään sinisellä taivaalla. Ilma on tyyni ja autereinen, maa on kuin kuivuuden polttama. Ruoho on kellastunut, ohrapellot lakastuvat, purot kuivuvat, karja janoo ja tapaa metsässä ainoastaan mutaisen lätäkön, joka vilisee hyönteisiä.

Jono talonpoikia kuormineen kulkee verkalleen maantietä. On puolenpäivän aika. He päättävät levähtää, päästävät hevosensa valjaista ja panevat ne syömään. Itse he asettuvat tienviereen ja tekevät tulen keittäöksensä perunoita. He syövät, nukkuvat tunnin ajan ja jatkavat sitten matkaansa, siirrettyään huolimattomasti kekäleet syrjään. Ojassa ei ole vettä, millä tulta sammuttaa, ja vaikka olisi ollutkin, niin tuskinpa matkustajat olisivat viitsineet vaivautua ammentamaan sitä kekäleille.

Vähän aikaa on kaikki hiljaista. Silloin tulee vieno tuulenhengi ja puhaltaa puoleksi sammuneeseen hiillockseen. Tämä alkaa hehkua, pieni liekki leikuttaa ja sytyttää kuivan ruohon tien vieressä. Liekki leviää tuulessa ja tarttuu kuiviin sammaliin metsän laidassa. Siinä kohden nousee kukkula. Liekki kulkee metsäistä mäenrinnettä ylös luikertelevana kaitaisena tulenkielenä sammalikossa roihuavan, leveämmän lieskan etupäässä.

Jo lähestyvät matkustajan rattaat tiellä. Muuan ylioppilas ajaa hiljaista juoksua sivuitse. Hän huomaa valkean metsänrinteessä, astuu maahan ja yrittää sammuttaa. Se onnistuu yhdessä paikassa, mutta toisessa leimahtaa liekki ilmaan. Hän astuu taas rattaille, sivaltaa hevosta ja ajaa täyttä lentoa likimmäiseen taloon.

Asukkaat ovat poissa niityllä. Ylioppilas rientää sinne ja antaa tiedon uhkaavasta vaarasta. Naiset seisovat haraviinsa nojaten ja katselevat uteliaina ylioppilaan lakissa kiiltävää lyyryä. Miehet hioskelevat viikatteitaan. Yksikään ei suotta aikojaan kiirehdi, ja ylioppilas, turhaan kehoitettuaan heitä rientämään metsään, jättää heidät ja jatkaa matkaansa.

Sillä välin tuo kaitainen tulenkieli on ehtinyt kanervikkoon ja siitä katajapensaaseen. Tämä leimahtaa tuleen ja sytyttää kokonaisen katajikon palamaan. Savu sakenee, säkenet lentelevät, kuusien maahan riippuvat tuuheat oksat syttyvät tuleen. Suuria, leimuavia ja rätiseviä tulipatsaita nousee toinen toisensa vieressä ilmaan, liekit leviävät hirmuista vauhtia. Tulen kuumuudesta kiihtyy tuuli, joka pian levittää tupruavia savupilviä ja sähköyviä säkeniä pitkin tuhon omaksi tuomittua metsää.

Vielä viipyy väki niityllä: he eivät hätäile. Mutta savupilvet käyvät yhä sakeammiksi, ja nyt leimahtaa korkealle kirkas liekki: äsken täytetty heinälato on syttynyt palamaan. Silloin tulee niityllä kiire, sana kiidätetään naapureille, kaikki väki taloista ja kylistä kokoontuu vähitellen, kirveet ja lapiot kädessä, palavan metsän ääreen. Mutta on jo liian myöhäistä. Turhaan kaadetaan puita joukoittain maahan, turhaan kaivetaan leveitä oja

esteeksi palon laajenemiselle. Sitä ei pidätä mikään vastarinta, se ahmii edestään kaikki: aidat, ladot, ruispellot, riihet, yksinäiset metsätorpat ja peninkulmittain kauniita, tuuheita, monen tuhannen markan arvoisia metsiä. Voimattomima ja uupuneina täytyy paikkakunnan asukasten katsella hävitystä, kunnes toivottu sade tekee lopun tästä suuresta, aaltoilevasta tuli- ja savumerestä.

Useita viikkoja tuli kuitenkin kytee lahokantojen alla, ja sitä on yöt päivät pidettävä tarkasti silmällä. Kun se on tekosensa tehnyt, on tuosta äsken niin ihanasta metsästä jälellä ainoastaan suuri, musta erämaa, jossa korkeat hongat kärventyneinä, mutta hiiltymättöminä, kohottavat uhottelevia latvojansa nokisten kallioiden ylitse. Taaskin matkustaa ylioppilas siitä sivuitse. Hän kulkee nyt hävitetyn maan kautta; ilma on häikäistä, tuhka peittää kaunista metsämäkeä, ja puoleksi palaneet puiden rungot ojentelevat aavemaisia, mustia oksiaan iltahämärässä.

48. Pelto ja niitty.

Suomalaiset asuivat muinoin havumetsäisillä karumailloilla, missä oli niukat laitumet. He elivät enimmäkseen metsänkäynnillä ja kalastamisella, mutta heillä oli myöskin tapana polttaa kaskeja. Kaski on vanhempi kuin pelto, ja kaskenviljelystä on vielä viime vuosikymmeninä käytetty muutamissa osissa maata.

Talonpoika katsoo sopivan maan, mieluimmin mäkirinteen, kaataa puut, jättää ne kuivumaan ja panee sitten palamaan. Sitten hän kyntää maan, kylvää tuhkaan ruista, ohraa tai naurista ja saa suurella vaivalla siitä yhden tai kaksi hyvää satoa sekä muutamaksi vuodeksi laidunta. Mutta kun maa ja tukka ovat menettäneet kaiken ravintoaineensa, ei siinä maassa enää kasva mitään. Laki on koettanut rajoittaa kaskenviljelystä, koska se hävittää paljon metsää ja tekee maan hedelmättömäksi.

Pelto vaatii uutterampaa työtä ja huolta kuin kaski, mutta kasvattaa yhä uusia laihoja. Suuri osa Suomen peltoa on kuokittu entisiin soihin ja rämeihin, joista liika vesi on ojittamalla juoksutettu pois. Mättäät ja kannot poltetaan, ja tälle kytömaalle on tapana hajoittaa savea, jotta se tulisi hedelmällisemmäksi. Sitten se lannoitetaan, kynnetään auralla, karhitaan äkeellä, siemen kylvetään, ja vilja kasvaa. Muutamien vuosien kuluttua jätetään kytömaa nurmettavaan, ja se kasvaa sitten jonkin aikaa eteenpäin runsaasti heinää. Sitten kuokitaan tai kynnetään nurmi uudestaan, lannoitetaan, karhitaan, kylvetään, ja sillä tavalla siitä tehdään vanhaa peltoa.

Siinä saattaa käyttää monta eri viljelystapaa. Monin paikoin kylvetään ensimmäisenä vuonna ruista, toisena uhraa, ja kolmantena ei kylvetä mitään: silloin on pelto *kesantona*. Tämän *kolmijaksoisen viljelyksen* sijasta käytetään toisin paikoin *kaksijaksoista*, jolloin pelto kylvetään ainoastaan joka toinen vuosi. Taitavat maanviljelijät käyttävät nykyään *vuoroviljelystä*, jolloin peltoon vuorotellen kylvetään joka vuosi eri viljalajeja, juurikasveja tai heinäsiemeniä.

Ohra on se viljalaji, jota Suomessa aikaisemmin on viljelty. Tätä nykyä viljellään täällä enemmän ruista kuin ohraa, mutta enimmäkseen viljellään kauraa. Etelä-Suomessa viljellään hiukan vehnää ja Itä-Suomessa myöskin tattaria. Ruis on kaksivuotinen kasvi, se kylvetään edellisenä vuonna elokuussa, on talven suojassa lumen alla, alkaa taas keväällä kasvaa, tekee tähkää kesäkuussa, hedelmöi heinäkuussa, tulee sitten jyvälle ja leikataan tavallisesti elokuun alussa. Samoin vehnä. Kaikki muut viljalajit ovat yksivuotisia, ja ne

kylvetään huhtikuun lopulla tai toukokuussa.

Hyvä vuodentulo riippuu suuresti pellon hoidosta, mutta myöskin maan- ja ilmanlaadusta. Kun pelto ei syksyllä oikein jäädy tahi sulaa keväällä liian varhain paljaaksi, turmeltuu rukiinoras. Hedelmöimisen aikana ruis on arkaa, ja sitä saattaa vahingoittaa rankka sade ja myrskyilma. Jyvänteen aikana se on hallanarkaa. Jos se sateesta menee lakoon pohjoiseen päin, viivästyy sen tuleentuminen. Pitkällisistä sateista sen juuret vahingoittuvat tai se itää kuhilaissa; liian myöhään leikatun rukiin jyvät varisevat tähkistä. Kaikki tietävät, miten se leikataan, sidotaan, kuivataan riihessä ja sitten puidaan. Muissa maissa ei käytetä kuivuuriihiä, mutta Vaasan ja Uudenmaan riihikuivat rukiit ovat ulkomailla hyvässä hinnassa siemenviljana.

Kaikki tämä vaati taitoa ja tointa. Suomen maanviljelijällä on vielä paljon oppimista. Hänen tulee varovaisesti koetella uusia opetuksia, mutta hän ei saa luulla, että isän ja isoisan tapa on ainoa oikea. Se, joka ei tunne luonnonvoimia ja maan aineksia, ei tietysti osaa arvostella, mikä parhaiten kullekin maanlaadulle soveltuu. Täällä saadaan nyt tavallisina vuosina harvoin enemmän kuin 6:s tahi 8:s jyvä, ja kuitenkin tiedetään, että huonokin maa kylmässä ilmanalassa voi tuottaa monta vertaa runsaamman sadon, jos sitä hoidetaan niin kuin luonto vaatii.

Samoin on *niitynkin* laita, niin luonnonniityn kuin nurmen tahi kylvöniityn, jota erityisesti kastellaan. Moni luulee tehneensä kylliksi, kun raivaa pois puut ja pajupensaat ja kaivaa niittyyn matalat ojat ja hoitaa niitä huonosti. Mutta sellainen niitty on milloin liian kuiva, milloin liian märkä; usein se ottaa sammalta, tai siihen kasvaa mättäitä vanhain puunjuurten päälle. Senvuoksi taitavat maanviljelijät panevat niittyihin paljon huolta, ojittavat ne hyvin ja pitävät ne kohtalaisen kosteina. Toiset lannoittavat niittyjään ja kylvävät niihin jalompia rehukasveja, esim. apilaa ja nurmitähkiötä. Sillä niitty on pellon äiti. Kun niityt ovat hyvin hoidetut, voi ruokkia suuremman karjan ja siten saada pellot parempaan lantaan. Maa ei voi antaa takaisin enempää kuin mitä se on saanut, ja ellei korvata niitä ravintoaineita, joita kasvit ovat siitä imeneet, niin se laihtuu. Senvuoksi tulee aina olla 4 tai 5 hehtaaria niittyä vastaamassa yhtä hehtaaria peltoa, ja missä on enemmän hiekkamaata kuin savimaata, siellä kannattaa niitty paremmin kuin pelto.

49. Hallayö.

Kovinkaan talvipakkanen ei vahingoita heikkoa rukiinorasta, joka on piilossa lumen alla. Mutta kun maa keväällä paljastuu ja oras on alkanut kasvaa, saattaa sitä halla vahingoittaa tai kuivuus ja märkyys turmella.

Yöhalloja sattuu joskus silloin, kun pellot ovat täydessä kasvussa: toukokuussa, kesäkuussa, heinäkuussa, ja ne saattavat silloin tehdä enemmän tai vähemmän vahinkoa. Mutta vaarallisimmat ovat ne hallat, jotka sattuvat siihen aikaan, jolloin elo tulee jyvälle eikä vielä ole joutunut. Silloin saattaa yhtenä ainoana yönä monta kaunista laihoa kokonaan turmeltua ja monta tuhatta ihmistä jäädä leivättömäksi.

Maamies menee illalla pihalle katselemaan taivaan merkkejä. Päivä on ollut viileä tai taivas pilvinen. Tuuli puhaltaa pohjoisesta, ja hyvä on, että tuulee, sillä kun vain liikkuu tuulenhenki ja pilviä on pohjoisessa, ei ole vaaraa. Mutta illalla tuuli alkaa asettua, ja auringon laskiessa ilma on tyyni. Samaan aikaan näkyy kirkas juova pohjoisessa pilvisellä taivaalla; tämä kirkas sininen ala laajenee pian koko taivaan yli: ei näy enää ainoatakaan

pilveä. Samalla alenee ilman lämpökin. Puolenpäivän aikana lämpömittari osoitti vielä 15 astetta; auringon laskiessa se näyttää ainoastaan 2 tai 4. Mutta vielä on ilmassa lämmintä: viileätä on, mutta vielä ei ole halla. Maamies katselee kaunista peltoaan tuskaisin mielin. “Tuossa on minun leipäni”, sanoo hän hiljaa itsekseen. “Voi, tuo kaunis vainio, nuo kellahtavat tähköpää, jotka äsken vielä tuulella vienosti huojuivat, kuinka paljon vaivaa ne ovat vaatineet ja silmiäni ilahuttaneet! Nyt ne ovat liikkumatta, aivan liikkumatta, eivätkä vielä notkistu jyväinsä painosta! Kaikkivaltias Jumala, varjele niitä vielä kaksi viikkoa — yksi viikko — muutamia lämpimiä päiviä vain, niin ne ovat valmiina leikattavaksi! Kuitenkin toteutukoon sinun tahtosi Jumala, mutta ei minun; sinun tahtosi on aina paras.”

Tulee iltamyöhä, joutuu jo puoliyö; ensimmäiset syyspimeät alkavat, tähdet kiiluvat kirkkaina taivaalla. Ei pilveä, ei tuulenhengähdystä! Ennemmin rankkaa sadetta, ukkosilmaa ja myrskyä kuin tätä hirmuista, selkeätä, kummallista, äänetöntä luonnon hiljaisuutta, joka ennustaa hävittäjän salaista lähestymistä elokuun yönä.

Ilman lämpö on jo alennut likelle jäätymäkohtaa. Maamies ei voi nukkua. Hän tietää tuhon olevan ovella ja miettii keinoja ehkäistäkseen sen seurauksia. Muutamat virittävät tulia pellon pientareille, ja jos ilmassa on tuulenhengen hiventäkään, joka vie savun pellolle, niin on vielä toivoa tähkien pelastumisesta. Toiset pingoittavat pitkiä köysiä, joita hiljaa vetävät pellon päällitse estääksensä liikuttamisella tähkiä paleltumasta. Oikeatahan on koettaa kaikkea, mitä ihminen voi. Mutta luonnonvoimat tottelevat Jumalan tahtoa.

Vihdoin aamurusko ilmaisee aikaisen päivän tuloa, ja auringon noustessa on ilma viileimmillään. Lämpömittari näyttää 2 astetta kylmää; on elokuun hallaöitä, jolloin se näyttää jopa 6 astetta. Hieno jääkuori peittää kaikki pienet vesilätäköt. Aamukaste jäätyy ja laskee valkoisena, kiiltävänä härmänä maahan ja metsiin. Tähkät ovat ikäänkuin hopeoidut; jäätyneen oljen voit helposti taittaa poikki. On ihana aamu; kaikki on hiljaista ja sädehtivän kirkasta. Nouseva aurinko kunnioittaa kaikkivaltiasta Jumalaa.

Vielä on jälellä heikko toivo. On halloja, joita maamies nimittää jäähallaksi ja jotka eivät vahingoita jyvää. Tähkä on kirkkaan jääkuoren peitossa, mutta halla ei ole ollut niin kova, että olisi turmellut jyvän. Tämä johtuu vaihtelevista ulkonaisista seikoista. Usein alkaa lämmin etelätuuli puhaltaa muutaman tunnin kuluttua auringon noususta. Kaunista, hallaista aamua seuraa kaunis, poutainen päivä. Lämmin tulee taas takaisin, mutta liian myöhään.

Alussa ei kasvistossa voi havaita mitään muutosta, mutta sitä myöten kun kuura sulaa ja aurinko alkaa lämmittää, tulee hävityskin näkyviin. Kaikkien arkojen kasvien lehdet ovat vaalenneet ja lerpallaan, perunanvarret mustuvat, kuin olisivat tulen kärventämät. Pellot näyttävät muuttumattomilta. Mutta jos tutkit tähkien tuppiloita, niin huomaat, että puolinaiset jyvät ovat muuttuneet vesikirkkaaksi nesteeksi, josta ei jää jäljelle muuta kuin tyhjä, kuihtunut, ravinnoton kuori.

Sellainen on tämä hirvittävä onnettomuus, joka niin usein on Suomen syössyt kurjuuteen. Ja hallan tiet ovat hyvin erilaiset. Kahdesta lähekkäin olevasta pellostä saattaa toinen paleltua, toinen jäädä vahingoittumatta. Joskus paleltuu toinen osa peltoa, mutta ei toinen. Toisen seudun halla hävittää, toisen jättää koskematta. Tämä riippuu siitä, onko maa märkää vai kuivaa ja ylävää, onko lähistössä matalia ja seisovia vesiä vai syviä ja juoksevia, usein siitäkin, millainen pellon hoito on. Vähäväkisen ja huonosti hoidetun pellon panee halla; väkevä ja hyvästi hoidettu maa vahingoittuu vähemmän.

Mutta ei ole se mitään, joka kylvää, eikä se, joka kastelee: Jumala ainoa kasvun antaa.

50. Kärsivällisyys.

Saarijärven salomailla asui tilallansa hallaisella Paavo, perkas, hoiti ahkerasti maataan, mutta Jumalalta kasvun toivoi.

Vaimoineen ja lapsineen hän siinä niukkaa leipäänsä söi hiess' otsan, ojat kaivoi, kynti, touon kylvi.

Tuli kevät, nietos suli mailta, myötänsä vei puolet orahista, tuli kesä, raekuuro kulki, kaatoi maahan puolet tähkäreistä; tuli syksy, kaikki ryösti halla.

Tukkaa riistäin Paavon vaimo lausui: Paavo parka, kovan onnen lapsi, sauvaan tartu, Herra meidät hylkäs; mikro raskas, raskahampi nälkä.

Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui: Koettelee, vaan ei hylkää Herra. Pane leipään puolet petäjäistä, kaksin verroin minä ojaa kaivan, mutta Jumalalta kasvun toivon.

Pantiin leipään puolet petäjäistä, kaksin verroin ojaa kaivoi Paavo, lampaat myi ja siement' osti, kylvi. Tuli kevät, nietos sulii mailta, mutt' ei orahia vesi vienyt. Tuli kesä, raekuuro kulki, kaatoi maahan puolet tähkäpäistä. Tuli syksy, kaikki ryösti halla. Rintoihinsa lyöden vaimo lausui: Paavo parka, kovan onnen lapsi, kuollaan pois, jo Herra meidät hylkäs; tuska kuolla, tuskempi tok' elää.

Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui: Koettelee, vaan ei hylkää Herra. Pane toinen verta petäjäistä, ojat kahta suuremmat ma kaivan, mutta Jumalalta kasvun toivon.

Pantiin toinen verta petäjäistä, kahta suuremmat loi ojat Paavo, karjan myi ja siement' osti, kylvi. Tuli kevät, nietos sulii mailta, mutt' ei orahia vesi vienyt. Tuli kesä, raekuuro kulki, mutt' ei kaatunutkaan kaunis olki. Tuli syksy, halla kultaviljan koskematta korjaajalle säästi.

Silloin Paavo polvistuen lausui:
Koettelee, vaan ei hylkää Herra.
Paavon vaimo polvistuen lausui:
Koettelee, vaan ei hylkää Herra.
Mutta miehellensä virkkoi vaimo:
Paavo, Paavo, riemull' ota sirppi,
nytpä meillä alkaa ilon päivät,
syrjähän nyt petäjäinen silkko,
rukihisen nyt mä leivän leivon!

Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui:
Vaimo, vaimo, *sit'* ei kuri kaada,
joka toista hädässä ei hylkää.
Pane leipään puolet petäjäistä,
veihän naapurimme touon halla.

Runeberg.

51. Syötävät sienet.

Jumala ei tarkoituksetta sirottele luontoon antimiaan. Pohjoismaissa ei ole hedelmäpuita, mutta korvaukseksi ne ovat saaneet monta hyvää marjalajia. Täällä ei ole niitä syötäviä kasveja, joita eteläisissä maissa on, mutta sen sijaan Jumala on antanut meille yltäkyllin sieniä. Niitä kasvaa kaikkialla varjopaikoissa, kostealla maalla, sekä havu- että lehtimetsissä, ne nousevat äkkiä sateen jälkeen ja surkastuvat muutamassa päivässä.

Tietämättömät ihmiset halveksivat sieniä ja pitivät niitä ruoaksi kelpaamattomina. He eivät huomaa, kuinka mieluisesti karja syöpi muutamia sieniä; he eivät tiedä, että kansa muissa maissa kokoaa näitä kasveja, kuten me poimimme parhaita marjoja, ja käyttää niitä ruoaksi. Totta on, että muutamit harvat sienet ovat myrkyllisiä, esim. punainen kärpässieni, ja näitä pitää oppia tuntemaan, mikä ei olekaan vaikeata. Totta on myöskin, että muutamilla myrkyttömillä sienillä on karvas maku, mutta sellaisen karvauuden saa pois

vedellä. Sieniä kootaan ja valmistetaan seuraavalla tavalla:

Selkeällä ja kuivalla ilmalla leikataan sienen kanta veitsellä poikki, ja mieluummin otetaan sellaisia, jotka ovat nuoria tai vielä keskenkasvuisia; mutta madonsyömiä, vanhoja tai aivan pehmeitä ei oteta. Sitten leikataan hilpeet lakin alta ja ohut kuori päältäpäin; jäännös leikellään palasiksi ja pannaan muutamiksi tunneiksi veteen. Tämä vesi kaadetaan sitten pois ja sienet kiehautetaan uudessa vedessä, joka taas kaadetaan pois. Kun ne sitten pannaan kohtalaiseen suolaan, ovat ne ruoaksi kelpavia, ja niitä saattaa suolattuina syödä särpimenä tai keittää tai paistaa usealla tavalla. Jos tahtoo sieniä säilyttää kauemman aikaa, pitää niitä kuivata tai suolata tai panna etikkaan. Sillä tavalla saadaan maukasta ja terveellistä ruokaa.

Maukkaimmat Suomessa kasvavat sienet ovat: herkkusieni, korvasieni ja ruskosieni; mutta tavallisimmat syötävät sienet ovat lehmänsieni, lampaansieni, voisieni, maitosieni, leppäsieni ja monet muut, jotka kasvavat eri aikoina kesällä, useimmat syyspuolella. Tällaista hyvää ruokaa tietämättömät ihmiset tallaavat jalkainsa alle ja nurkuvat kuitenkin syytellen Jumalaa ja ihmisiä, kun heillä on ruoasta puute, ikäänkuin olisi Jumalan tai ihmisten syy, jos joku halveksii sitä ravintoa, jota näkee jalkainsa edessä. Maan hedelmää pitää vain ymmärtäväisesti käyttää. Jos joku syö perunanpumpuloita tai raakoja perunoita, niin syyttäköön itseään vahingosta, sillä perunain kuoret ja pumpulat sisältävät väkevää myrkyä, jota sanotaan solaniniksi. Senvuoksi heitämme pumpulat pois ja keitämme perunat. Samaten tulee meidän käyttää sieniä: heittää pois se, mikä on kelvotonta, pitää se, mikä on kelvollista.

Niinkuin kirjoitettu on hengellisistä ja ruumiillisista asioista:

“Koettakaa kaikkea, pitäkää se, mikä hyvää on.” 1 Tess. 5: 21.

52. Puutarhoista ja kasvitarhoista.

Suomessa nähdään usein tupakantaimia, punasipulia, sikuria ja kukkia istutettuina pieneen tarhaan talonpojan tuvan viereen. Kun sellaisia pieniä istutuksia huolellisesti hoidetaan, saadaan niistä vähillä kuluilla hyötyä ja kaunistusta. Köyhinkin torppari voisi ruokaansa parantaa pavuilla ja kaalilla. Pienimmänkin mökin voisi kaunistaa ihanilla kukilla. Jos rikkailta on suuria ja kalliita kasvitarhoja, miksi ei köyhillä saattaisi olla iloa pienestä istutuksesta! Luonto ei tee vähintäkään erotusta; aurinko paistaa, sade kastelee ja maa kasvattaa yhtäläisesti kaikille. Erotus on siinä, miten kasveja hoidetaan.

Sillä kasvi on elävä olento. Se kyllä ei voi, kuten eläimet, vapaasti liikkua ja etsiä ravintoansa etäämmältä, Se ei voi tieltä paeta, kun jokin vaara sitä uhkaa, eikä rukoilla armoa vahingoittajaltaan. Mutta kasvi on hyvin herkkä tuntemaan hyvän ja huonon hoidon. Jos annamme sille suojaisen paikan, sopivan maanlaadun, valoa, lämmintä ja vettä, niin näemme, kuinka hyvästi se menestyy.

Sellaiset kasvit, jotka ovat toisesta kotipaikasta meidän maahan muutettuja, ovat senjohdosta tulleet aremmiksi ja tarvitsevat hellempää hoitoa. Ei kukaan hoida metsän koivua eikä vattupensasta eikä mansikantainta, ja kuitenkin ne menestyvät, mutta muutappa ne taloosi, niin heti näet, miten huolellisesti ne pitää istuttaa, jotteivät kuolisi. Jos siis oman maan kasvit muutettaissa vaativat niin paljon hoitoa, kuinka hyvin sitten pitääkään hoitaa ulkomaan kasveja, jotka ovat toisesta ilmanalasta kotoisin! Hedelmäpuut, maustekasvit, ulkomaankukat ovat meille jokapäiväisenä esimerkkinä. Mutta viatonta ja

hauskaa huvitusta on tällä tavoin ikäänkuin kesyttää luonnonvoimia, ja jos hyvin siinä menettelet, voit jalostaa monta kasvia niin, että hedelmät, marjat ja kukat tulevat viljeltyinä isommiksi, paremmiksi, kauniimmiksi kuin mitä ne alkutilassaan ovat. Tämä vaikuttaa vuorostaan hyvää ihmiseen: hänen tapojansa sieventää jokapäiväinen seurusteleminen kaunisten ja hyödyllisten luonnonesineiden parissa. Jos näet pienen, hyvästi hoidetun kasvitarhan, niin ajattelet: tuossa talossa on hyvä järjestys; tai jos näet kukkia köyhän mökin ikkunassa, niin tiedät siinä asuvan hyviä ihmisiä. Raa'at ja ilkeät ihmiset eivät rakasta kukkia. Laiskat ja huolettomat eivät kasvitarhoista välitä. Ihmisen luonne kuvastuu koko hänen ympäristöstänsä. Hän on luomakunnan kruunu, ja missä tahansa hän maailmassa asuukin, painaa hän leimansa siihen maahan, jota hän polkee.

53. Ystäviä ja vihamiehiä.

— “En saata ymmärtää, mikä kasveja vaivaa tänä vuonna”, sanoi Antti Söderholm eräänä päivänä naapurilleen Toivoselle. “Olen ojittanut, lannoittanut ja kyntänyt maani paremmin kuin milloinkaan ennen, mutta ohranoraat ovat juuresta vialla, niitty on harmaana, eikä puutarhassa kasva niin mitään. Siellä on matoja joka paikassa, niitä vilisee lehdillä ja korsilla.”

— “En minä ole nähnyt madoista merkkiäkään maillani”, vastasi Toivonen.

— “Niin, kyllä Jumala tekee väärin, kun jakaa lahjojan noin eri lailla”, huokasi Söderholm. “Ja minä olen kuitenkin pitänyt niin tarkan huolen siemenestä. Olen hävittänyt muurahaispesät, olen maksanut 10 penniä jokaisesta pienestä linnusta ja joka linnunpesästä, minkä pojat ovat minulle tuoneet. Olen lisäksi hankkinut itselleni kissoja, jotka joka päivä pyytävät lintuja, ja täten olen onneksi päässyt siemenvarkaista. Mutta kuitenkin ei mitään kasva; tulee yhä pahempaa: madot syövät kaiken vuodentuloni.”

— “Vai niin, vai niin”, arveli Toivonen, “syytä sitten itseäsi! Minun taloni lähellä saavat muurahaiset olla rauhassa, ei lapset eikä kissat saa tehdä pienille linnuille pahaa. Mielelläni kuuntelen, kun ne visertelevät puissa, ja koska useimmat ovat keväällä tulleet niin pitkän matkan päästä rikkaammista maista, niin emmehän saata heiltä kadehtia heidän pientä pesäänsä. Minulla on tapana joskus ripustaa puihin pönttöjä, joissa on pyöreä reikä ja istumaorsi keskellä. Hyvin hauskaa on nähdä lintujen tekevän pönttöihin pesiään.”

— “Mitä joutavia!” nauroi Söderholm. “Mitähän hyvää siitäkin on?”

— “Kyllä se vaivan maksaa”, vastasi Toivonen. “Etkö ole havainnut, kuinka pienet linnut ja muurahaiset ovat alinomaa kärpästen ja matojen pyynnissä? Milloin ne sieppaavat niitä ilmasta, milloin etsivät niitä maasta tai puiden kuorista ja kasvien lehdiltä. Olen kuullut sanottavan, että pääskynen, varpunen tai peippo näin syö tuhannen kärpästä ja matoa päivässä. Tiedämme kärpäsen tai jonkin muun hyönteisen munivan monta sataa munaa. Jokaisesta munasta ryömii ahnas toukka eli hyönteismato, joka etsii ruokansa kasvikkunnasta. Jos madot esteettömästi saisivat lisääntyä, söisivät niiden toukat kaikki, mitä maassa kasvaa. Siksi Jumala on luonut muurahaiset ja muut eläimet, mutta varsinkin pienet linnut, jotka syövät toukkia ja estävät hyönteisten kohtuutonta lisääntymistä. Muurahaiset ja linnut täyttävät siis tehtävänsä Jumalan taloudessa ja ovat maamiehen ystäviä, yhtä varmaan kuin madot ovat hänen vihollisiaan. Mitä on se vähäinen häiriö, jonka edelliset saavat aikaan, sen sanomattoman suuren avun rinnalla, jota ne joka päivä

meille tuottavat! Hävitä ja hätyytä vain pieniä lintuja, niin näet pian toukkia joka lehdellä vilisevän! Suojele niitä, niin näet, miten kasvit menestyvät!”

Antti Söderholmin mielestä tämä oli sangen yksinkertaista puhetta. Kotiin tultuaan hän lähetti kaikki palkollisensa matoja hävittämään, mutta se ei ottanut oikein luonnistuakseen. Eivät he voineet tonkia maata, lentää ilmaan, kaivautua puunkuorien sisään tai urkkia joka lehteä ja kortta. Kaikki tämä on lintujen tai muurahaisten tehtävää; mutta näitä ei Antti Söderholm voinut kärsiä. Hän nurisi yhä Jumalaa vastaan, ikäänkuin Jumala olisi syypää ihmisten tyhmyyteen.

54. Suomalainen hevonen.

Eläimet saavat usein joitakin ominaisuuksia siitä maasta ja niistä oloista, joissa elävät. Suomen hevonen on jo niin kauan ollut maansa ja kansansa lempilapsena, että nämä ovat siihen jättäneet varsin tuntuvia jälkiä. Muodoltaan se on tanakka, lyhytkaulainen, lyhytselkäinen, jalat vankat ja keskikorkuiset. Koko sen ulkomuoto osoittaa vakavuutta ja kärsivällisyyttä; sen kulku on varma ja luotettava, niinkuin pitääkin olla korkeamäkisessä kalliomaassa, ja jos se talvi-iljanteella on hyvässä kengässä, niin siihen voi luottaa. Ylämäkeä ponnistellessaan se kulkee vinoon toiselta puolen toiselle. Alamäessä se pitää niin itsepintaisesti vastaan, että sitä usein täytyy kehoittaa vähempään varovaisuuteen. Ainoastaan Pohjanmaan hevonen, joka on kasvanut tasankomaalla, osoittaa vähemmän malttia ylä- ja alamäkeä kulkiessaan.

Krinomaisen kestävyytensä vuoksi suomalainen hevonen ei ole ainoastaan oivallinen vetäjä, joka enemmän kuin mikään jaksaa raskaita kuormia kiskoa pitkät matkat, vaan myös erinomainen sotahevonen. Lyhyissä ja pikaisissa hyökkäyksissä on moni hevonen ollut etevämpi, mutta kauemmin kestävässä taistelussa sa on monesti auttanut saavuttamaan loistavan voiton siten, että se aina on pysynyt yhtä ripeänä ja väsymätönnä, kun vihollisten hevoset jo ovat väsymyksestä jalkojaan perässään lahanneet. Kilpa-ajoissa, joissa matkat ovat lyhyet, se ei saata vetää vertoja esim. uljaille arapialaisille, englantilaisille tahi venäläisille hevosille; mutta pitemmillä matkoilla sen ei ole tarvis pelätä kilpailijoita. Sillä kun se vain on hyvin hoidettu ja opetettu, osoittautuu se usein erinomaiseksi juoksijaksi, ja mitä se toisten kiivaan alkuvauhdin rinnalla kadottaa, sen se ajan pitkään voittaa takaisin kestävällä juoksullaan.

Tätä ystäväämme ei ole hellitelty yltäkyläisillä herkkuroilla. Se on kaikista veljistäan tyytyväisin; se pureksii kärsivällisesti heiniään ja silppuaan joko paljaaltaan tai jauhoilla ja kaurioilla sekoitettuna ja tyytyy laihaan laitumeensa. Se kyllä laihtuu kuten muutkin nälästä; sen voimat kyllä usein lannistuvat keväällä, kun se kauan huonolla ruoalla on talvikuormia vetänyt. Mutta kukaan ei saata olla ystävällisestä hoidosta kiitollisempi kuin se, ja jokainen ymmärtävä isäntä huomaa aina, että tämän hyödyllisen palvelijan hyvästä hoitamisesta on etua. Valitettavasti eivät kaikki ymmärrä palkita sen uskollista palvelusta. Monissa osissa maattamme hoidetaan hevosta huolimattomasti ja rääkätään usein mitä raa'immalla tavalla, kiusataan kohtuuttoman raskaiden kuormain vetämisellä ja piestään armottomasti ruoskalla. Muutamat matkustajat pitävät kunnianaan alinomaan ruoskia heikkoa ja väsynyttä kyytihevosta.

Tähän asti on Savossa ja Karjalassa tavattu parhaat ja kalleimmat hevoset, mutta nykyisin alkaa niitä olla jo muuallakin. Sillä kilpa-ajoilla ja palkinnoilla on koetettu saada aikaan

parempaa hevoshoittoa. Eipä ole nykyisin enää harvinaista, että Suomen juoksijoita myydään kalliista hinnasta ulkomaille.

Kestävyys ohessa on suomalaisen hevosen, kuten kansankin, ominaisuutena huomattava itsepäisyys. Jos se on tottunut poikkeamaan syrjätielle, niin täytyy ajomiehen pitää hyvin varansa, ja jos se on saanut tavakseen seisahtua mäissä, niin ei ole helppoa saada sitä muuttamaan mieltään. Se tottelee tottunutta ajomiestä, mutta tottumattoman kanssa se menettelee väliin miten tahtoo. Vikureja ja laiskoja hevosia ei ole täällä enemmän eikä vähemmän harvassa kuin muuallakaan; mutta sellaiset viat johtuvat enimmäkseen siitä, että näitä eläimiä on nuorina pidetty väärin. Hyvin opetettuna ja hyvin hoidettuna on suomalainen hevonen, vaikka se näyttää vähäpätöiseltä, kuitenkin verrattoman kallis liittolainen ihmisille näillä pohjoisilla mailla ja hyvinkin sen arvoinen, ettei sitä kohdella orjana, vaan hyvänä, uskollisena ja luotettavana palvelijana.

55. Karja.

Matti Aho meni karjaansa katsomaan. Oli maaliskuun aika kevättalvella, ja aurinko paistoi sulavaan lumeen, mutta karja oli pimeässä navetassa, sillä pienet ikkuna-aukot olivat lämpimän säilyttämiseksi heinillä tukitut, ja valoa pääsi sisään ainoastaan ovesta. Eikä siellä juuri puhdastakaan ollut; lehmät makasivat kurjan näköisinä pahnoillaan ja olivat nähneet nälkää niin kauan, etteivät jalat niitä enää hevini kannattaneet.

— “Huonolla kannalla on karja, lehmät eivät enää lainkaan lypsä”, sanoi Matti Aho. “Se on tuon rappeutuneen navetan syy; täytyy ruveta rakentamaan uutta.”

Matti Aho rakensi uuden navetan, yhtä pimeän ja ikävän kuin entinenkin. Hän piti lehmät nälkäisinä, kuten ennenkin, eikä ymmärtänyt minkätähden ne eivät lypsäneet.

“Voista maksetaan nykyään hyvä hinta”, arveli Ahon vaimo, “meidän täytyy antaa lehmille parempaa ruokaa ja enemmän juomaa”.

Matti Aho mietti asiaa ja päätti seurata vaimonsa neuvoa. Lehmät alkoivat lypsää paremmin, mutta Anttilan talon lehmät lypsivät kuitenkin pari litraa enemmän päivässä. Tätä ei Ahon ukko taas ymmärtänyt, ja hän meni Anttilan emännältä kysymään, mikä siihen lienee syynä. “Minun lehmäni saavat yhtä hyvää ruokaa kuin teidän”, sanoi hän, “niiden on lämmin ja hyvä olla; miksi eivät lypsä yhtä paljon kuin teidän lehmät?”

— “Siksi, että ne ovat pimeässä ja siivottomuudessa”, vastasi Anttilan emäntä, joka on ymmärtäväinen eukko. “Meidän lehmämme asuvat kuin rouvat: niillä on siistiä ja puhdasta, ne saavat valoa oikeista ikkunoista, niin että voivat nähdä toinen toisensa, ja lehmät rakastavat seuraa. Eihän polttiainenkaan maassa kasva ilman auringonvaloa, mitenkä sitten eläimet viihtyisivät pimeässä! Ja kun ne syksyllä viedään viheriäisestä metsästä sellaiseen pimeään vankeuteen ja epäraitteeseen ilmaan, kuinka luulette niiden siellä menestyvän koko pitkän talven! Minä hoidan eläimiä hyvin niiden itsensä vuoksi ja siksi, että ne ovat Jumalan luomia, joita emme saa pahoin pidellä. Mutta teen sen myöskin saadakseni niistä hyötyä. Hyvä hoito tuottaa aina hintansa.”

— “Niinpä niin”, arveli Matti Aho, “voi on tätä nykyä hyvässä hinnassa; minäpä seuran neuvoanne”.

56. Suomalaisia paimenlauluja.

a) Mipä meidän paimenien, kupa karjan kaitsijoiden? Ei ole paha paimenien, pah' ei karjan kaitsijoiden; kiikumme joka kivellä, laulamme joka mäellä, joka suolla soittellemme, lyömme leikkiä aholla, syömme maalta mansikoita ja juomme joesta vettä. Marjat kasvon kaunistavi, puolukat punertelevi, vesi ei voimoa vähennä, jokivesi ei varsinkana.

(Kanteletar 1: 171.)

b) Jo tulenki, jo tulenki, jo tulenki kotihini! Joko on kylpy joutununna, joko saatu saunavettä, sekä vastat valmihina? Onko huttu keitetynä, puohtimella peitetynä, voita päälle heitetynä; onko lusikat ääressä? maitokupit vieressä? Ptru *Kirjo*, ptru *Karjo*, ptruko haikea *Haluna!* Jo on Kirjo kiinni pantu, Karjo kaarehen rakettu, Haluna hakahan saatu; jo nyt joudunkin tupahan, jo tulenki, jo tulenki, jo tulenki, jo, jo!

(Kanteletar 1: 182.)

TOINEN LUKU.

Kansa.

57. Matias Aleksanteri Castrén.

Kaukana pohjolassa, Kemijoen varrella olevassa Tervolan kappelissa, oli köyhä papinpoika nimeltä *Matias Aleksanteri Castrén*. Hänen sukulaisensa auttoivat häntä, hän teki paljon työtä, kieltäytyi paljosta ja oli tahdoltaan luja. Hän kävi koulua, tuli ylioppilaaksi ja viimein viisaustieteen tohtoriksi. Hän osasi silloin monia kieliä, mutta tahtoi tutkia varsinkin sellaisia, jotka olivat sukua suomenkielelle. Senvuoksi hän lähti pitkille matkoille, ensin Lappiin, sitten Venäjälle. Hän matkusteli monet vuodet noilla avaroilla, autioilla ja harvaan asutuilla mailla, jotka ovat etäällä Jäämeren rannikoilla, ja sieltä hän matkusti eteläänpäin, Keski-Venäjän ja Siperian erämaiden halki kaukaiseen itään, Kiinan rajoille asti. Näillä matkoilla hän sai kärsiä paljon; usein hänen täytyi jalkaisin kulkea lumikinosten ja erämaiden halki, maata taivasalla tai viheliäisissä majoissa, tyytyä mitä huonoimpaan ruokaan ja elää metsäläisten parissa, joilla ei ollut mitään käsitystä ihmistavoista. Hän oli usein hengenvaarassa, usein sairaana ja heitetynä oman onnensa nojaan näissä tuntemattomissa maailman sopissa. Hänen täytyi voittaa lukemattomia esteitä ja keksiä keinoja monissa vastuksissa, joita vähemmän uskalias mies jo aikoja sitten olisi säikähtänyt. Mutta Castrénia ei mikään voinut pelottaa pyrkimästä sitä

päämäärää kohti, jonka hän oli itselleen asettanut.

Ja tämä tarkoitusperä ei ollutkaan vähäpätöinen; sillä Castrén tahtoi oppia tuntemaan kaikki ne monet, melkein unhotetut ja sukupuuttoon häviävät kansat, jotka kerran olivat kuuluneet suureen suomalaiseen kansanheimoon ja nyt olivat kurjuudessa ja hajallaan pitkin maailmaa. Hänen sydämestään uhkui rakkautta ja harrastusta ihmiskunnan unhotettuja kohtaan. Hän otti täyttääksensä kansamme velvollisuuden etsiä köyhiä sukulaisiaan. Hän sääli noita halveksittuja heimolaisia; hän tahtoi tehdä heidät maailmalle tunnetuiksi ja täten valmistaa heille parempaa kohtaloa, samalla kuin hän hyödytti tiedettä ja toivoi levittävänsä valoa Suomen kansan hämärään muinaisuuteen. Sen vuoksi hän etsi heidät heidän tiettömistä erämaistaan, oppi heidän kieltänsä, asui heidän majoissaan, seurasi heitä heidän kalastus- ja metsästysretkillään, saavutti heidän luottamuksensa ja kirjoitti muistiin heidän kertomuksensa. Palattuaan kotimaahan ja omistaen enemmän tietoja tuntemattomista kansoista kuin kukaan muu Suomen mies ennen häntä hän alkoi koota ja järjestellä havaintojansa. Hänen nimensä oli jo silloin laajalti kuuluisa; hän oli saanut matka-apua sekä Suomesta että Venäjältä. Lopuksi tuli hänestä ensimmäinen suomenkielen professori Suomen yliopistoon. Mutta hän ei ennättänyt saada valmiiksi suuria Suomen heimoa ja sen eri kieliä koskevia teoksiaan. Pitkältä ja vaivalloiselta vaellukseltaan hän oli palannut terveydeltään murtuneena: hän kuoli pian sen jälkeen, vuonna 1852, ainoastaan 38 vuoden ikäisenä.

Vain vähäisen osan tutkimuksistaan Castrén oli ennättänyt valmistaa painokuntoiseksi. Hänen kuolemansa jälkeen julkaistiin hänen kootut kirjeensä ja muistiinpanonsa. Paljon oli niissä keskeneräistä, sillä Castrén kaatui keskellä elämäntyötään, juuri silloin, kun nuo suuret tutkimukset alkoivat hänelle itselleen selvitä. Mutta hän ei ollut tehnyt työtä turhaan: hän oli jo saavuttanut osan tarkoitusperästään ja raivannut tien muille. Unhotetut kansat kaukaisessa idässä ja pohjan perillä astuivat nyt maailman näkyviin, heidän kielensä saatiin selville, heidän muinaismuistonsa joutuivat talteen ja loivat valoa Suomensuvun kansoihin. Castrénin tekemä on ensimmäinen tieteellinen esitys suomalaisten pakanallisesta jumalaisopista. Muut ovat sitten hänen esimerkkinsä elähyttäminä jatkaneet hänen työtään, ja nyt rohkenemme luoda silmämme vuosituhansia taapäin tuntemattomaan muinaisuuteen. Senvuoksi ei unhotakaan kukaan Suomen mies eikä nainen tätä uskollista, pelkäämätöntä, kansansa ja ihmiskunnan hyväksi kaikkensa uhrannutta työmiestä. Sellaiset miehet kuin Castrén kohottavat kansain tajuntaa, laajentavat niiden näköpiiriä ja hankkivat niille kunniakkaan sijan ihmiskunnan historiassa.

58.

Suomen kansanheimo.

Itä-Euroopan suurilla tasangoilla asui muinoin laajalla alalla kansa, jota venäläiset nimittivät *tshuudeiksi*. Tällä nimellä on tarkoitettu etupäässä sikäläisiä suomensukuisia heimoja.

Venäläiset tarinat kuvaavat tshuudeja kookkaaksi ja väkeväksi, mutta rauhalliseksi ja sävyisäksi kansaksi. Tshuudit rakensivat asuntonsa yksinäisille kunnaille, pitivät karjaa ja viljelivät maata sekä olivat taitavia seppiä. He tunsivat monta taikakeinoja ja olivat mahdottoman rikkaita, mutta rikkautensa he kaivoivat maahan. Venäläiset alkoivat

ahnehtia tshuudien aarteita, hyökkäsivät heidän kimppuunsa ja ajoivat heidät kauemmas pohjoiseen. Tästä syntyi pitkällisiä sotia. Silloin ehdotti kerran venäläinen ruhtinas, että riita ratkaistaisiin vedolla. Tshuudilaisen ja venäläisen piti kummankin kaataa puu, ja se, joka ensiksi sai työnsä tehdyksi, oli tuleva maan valtiaaksi. Vedosta sovittiin, puut valittiin. Tshuudilainen, joka oli luonteeltaan perinpohjainen, alkoi hakata puutaan juuresta, mutta venäläinen oli viekkaampi ja alkoi hakata puutaan latvasta. Silloin kävi niin, että venäläinen sai ensin työnsä valmiiksi, ja siitä päivin hän on ollut sen maan valtias.

Mutta tshuudit rakastivat vapauttaan eivätkä saattaneet taipua elämään vieraan vallan alaisina. Heistä tuntui paremmalta hautautua vapaina maan alle kuin elää maan päällä orjina. Silloin, niin taru kertoo, he ottivat tavaransa ja menivät vuortenalaisiin onkaloihin, ja vuoret kaatuivat heidän ja kaiken heidän väkensä päälle. Siellä maan alla tshuudit asuvat vielä tänäkin päivänä rikkauksineen: kultineen, hopeineen, karjoineen, majavan- ja ketunnahkoineen ja kalliine turkiksineen.

Yhteisestä kodista Itä-Venäjältä lähteneet suomensukuiset kansat asuvat nyt hajallaan laajalla alueella. Yhteinen kieli on myös kullakin heimolla kehittynyt yhä enemmän omaan suuntaansa, joten nämä kansat eivät enää ymmärrä toistensa puhetta. Kauimpana koillisessa kuljeksivat *ostjakit ja vogulit*. Lännempänä asuvat *syrjäänit ja votjakit*. Näiden eteläpuolella asuvat *tsheremissit ja mordvalaiset*. Toiset näistä ovat köyhiä, puolivillejä kansoja, jotka pystyttävät telttansa tai mökkinsä isojen jokien rannoille, elävät kalustuksen ja metsästyksen varassa tai kuljeksivat porokarjoineen autioita aromaita pitkin. Toiset sitävastoin ovat uutteria maanviljelijöitä. Useimmat tunnustavat ainakin nimeksi kristinuskoa. Toiset ovat vielä pakanoita ja palvelevat taivaan jumalaa. He ovat hyväntahtoisia ihmisiä, jotka mielellään jakelevat vieraalle vähiä varojaan ja suojelevat häntä mökeissään rajuilmoilta.

Suomensukuista kansanheimoa on sekin kansa, jota muut nimittävät *unkarilaisiksi*, mutta joka itse nimittää itseänsä *magyareiksi*. He asuivat muinoin Mustanmeren rantamailla, mutta muuttivat vähän toista tuhatta vuotta takaperin nykyiseen *Unkariin*. Sinne he ovat perustaneet valtakunnan, jolla on ollut omat kuninkansa. Magyarit ovat kaunista, uljasta ja urhoollista kansaa, jonka kielessä suomalainen heimolaisuus vielä selvästi tulee näkyviin. Jos häpeämme Venäjällä asuvia köyhiä sukulaisiamme, niin saattaisivathan rikkaat magyarit hävetä köyhiä suomalaisia sukulaisiaan. Älköön siis kukaan ylvästelkö halvan sukulaisensa rinnalla, vaan tehköön mitä voi valistaakseen ja auttaakseen häntä.

Magyareja lukuunottamatta ovat nykyään kaikki suomensukuiset kansat pohjoismaalaisia. Kauimpana lännessä asuvat *vatjalaiset ja vepsäläiset* (joita on nimitetty myöskin *tshuudeiksi*) Inkerinmaalla ja Aunuksessa, *liiviläiset* enää vain Kuurinmaan luoteisrannikolla, *virolaiset* Virossa ja Liivinmaalla, Venäjän *karjalaiset* Vienan Karjalassa ja Aunuksessa ja *suomalaiset (karjalaiset ja hämäläiset)* Suomessa. Pohjan perillä asuvat *lappalaiset* Venäjän, Suomen, Ruotsin ja Norjan Lapissa. Muutamissa paikoin Pohjois-Ruotsissa ja Norjassa asuu niinkään suomalaisia.

59. Permalaiset.

Mahtavin kansa vanhojen tshuudien joukossa olivat bjarmit eli *permalaiset*, jotka asuivat Vienajoen varrella Pohjois-Venäjällä. Näistä kerrotaan paljon vanhoissa norjalaisissa

saduissa. Permalaisilla oli kaupunkeja ja kuninkaita, he hallitsivat monia kansoja ja olivat yhtä urhoollisia sodassa kuin uutteria rauhantoimissa. Koska he kävivät laajaa kauppaa Intiasta asti tuoduilla tavaroilla, tulivat he hyvin rikkaiksi. Mutta heillä oli tapana, että rikkaan miehen kuoltua hänen omaisuutensa oli jaettava perillisten ja vainajan lesken kesken, ja jälkimmäisen osa kaivettiin maahan Vienajoen rantaan. Tätä paikkaa ympäröi korkea pystyaita, jonka portti oli lukossa ja jota kuusi miestä öisin vartioi. Pystyaidan puolella kiiksi maa kullalta ja kalliilta kiviltä, ja siellä pystytettynä “jumalan” kuva, jonka kaulassa oli raskaat kultavitjat ja polvilla suuri hopeainen malja, reunoja myöten täynnä kultarahoja.

Monta urhoa retkeili Norjasta Permaan saavuttaakseen siellä kunniaa ja rikkautta. Väliin käytiin rauhallista vaihtokauppaa, mutta usein norjalaiset nousivat laivoistaan maihin ryöstämään sen ajan julman tavan mukaan.

Kerran Norjan kuningas lähetti Karli-nimisen miehen tekemään kauppaa permalaisten kanssa. Karlilla oli laivassaan 25 miestä, ja hän otti mukaansa toisen norjalaisen, Torer Hundin, jolla oli aluksessaan 80 hyvin asestettua miestä. Tultuaan Permaan he ensin tekivät asukasten kanssa kauppaa, mutta markkina-ajan loputtua norjalaiset purkivat rauhan ja purjehtivat pois Vienajoen suusta. Sitten he neuvottelivat keskenään ja päättivät yöllä ryöstää “jumalan kartanon” aarteet.

Norjalaiset nousivat maihin jätettyään muutamia miehiä vartioimaan aluksia. Permalaisten ensimmäiset yövartijat olivat äskettäin menneet kotiinsa, ja toiset yövartijat eivät olleet vielä tulleet. Torer ja Karli löivät kirveensä pystyaitaan ja vetivät itsensä käsivoimin aidan ylitse. Portti avattiin, kaikki norjalaiset tunkeutuivat sisään ja alkoivat kaivaa multakasoihin kätkeytyä aarteita. Torer otti hopeamaljan “jumalan” polvilta. Karli aikoi anastaa epäjumalan kaulavitjat ja löi ne kirveellään poikki, mutta lyönti tuli kiireessä liian kova ja sattui jumalankuvan päähän, joka putosi hirmuisesti rysähtäen maahan. Tämän kuulivat uudet yövartijat, jotka samassa tulivat paikalle, ja alkoivat torviaan toivotella. Huutaen ja kiljuen riensivät paikalle permalaiset, joka suunnalta soivat torvet, ja norjalaiset juoksivat, minkä jaksoivat, ehtiäkseen laivoilleen. Pian he joutuivat saarroksien ja olisivat saaneet surmansa, ellei Torer Hund olisi Ruijassa oppinut noitatemppeja ja niillä — niin kertoo satu — kääntänyt permalaisten silmiä, niin etteivät he voineet nähdä vihollisiaan. Täten norjalaiset pääsivät onnellisesti vaarasta ja palasivat jälleen omaan maahansa.

Useita satoja vuosia jälkeenpäin joutuivat permalaiset urhoollista vastarintaa tehtyään venäläisten vallan alaisiksi. Toiset saivat surmansa sodissa, toiset siirtyivät Suomeen tai Norjaan, ja osa jäi Venäjän vallan alle. Castrén sanoo näiden permalaisten olleen karjalaisten esi-isiä. Vielä tänäkin päivänä Venäjän karjalaiset ovat kuuluisia yritteliäisyydestään kauppatoimissa. Monta heistä vaeltaa Suomessa talosta taloon laukku selässä kaupitellen neuloja ja huiveja. Nämä “laukkuryssät” ovat noiden muinoin niin rikasten ja mahtavien permalaisten jälkeläisiä.

60. Vatjalaisia kansanlauluja.

a) Äidin hoito.

Miksi nauran, neito nuori? Miks' iloilen, lysti impi? Siks' iloilen, neito nuori, ett' on eloni suloista. Äidin ko'issa kasvaessa lauloi armas äiti mulle, kaunolauluja

lateli, sulona sanansa soivat, kaunihina kuullakseni. Sua, armas äiti, kiitän, sua kiitän ja ylistän hellimmästä huolestasi, äidin lemmen lämpimästä. Kesän kaunoisen ajalla ja eloa korjatessa muut menivät einehelle, toiset puolipäiväselle, nadot saivat nukkumahan, veikon lapsoset levolle. Mut ei armas äitiseni nukkumaan nujertununna, katsoi aina armastansa, keikutteli kehtoani, hyväeli hempuansa. Muill' oli aikoa lepohon, vaan ei ollut äidillääni, ei hän uupunut unehen: piti pestä käärehiä, minut peittää pehmeähän.

b) Neidot kiikussa.

Annas nähdä kiikkuani! Mistä puist' on kiikku koottu? Ei lepästä kiikku koottu, halavasta ei hakattu: hajoomaan on leppä hauras, norja notkumaan halava. Jalavast' on kiikku koottu, sivutangot vahterista, istuin pantuna pajusta.

Naapurin nopeat pojat, veljet varmat, voivat kyllä kiikuttaa hyvästi kahta kesäsirkkua kevyttä, kahta kevythöyhenistä neittä kullan kalkkareissa.

Naapurin nopeat pojat, elkää kovin kiikutelko, huikeasti huiskutelko, ettemme maahan mätkähtäisi, kirpoaisi kiikustamme! Ent' ei olis auttajata, maasta ylös nostajata?

61. Lappalaiset.

Castrén kertoo Lapin-matkastaan seuraavaa:

Lappalaiskylä ei ole kesällä mikään miellyttävä nähtävä. Joka taholla näkee maassa kalansuolia, kalansuomuja, mädäntyneitä kaloja ja muuta törkyä, joka myrkyttää ilman. Telttain mataloista oviaukoista ryömii esiin joukko lian peittämiä ihmisiä. Itse he eivät siitä ole millänsäkään. Kohteliaisuus vaatii, että kaikki, yksin pienet lapsetkin, tervehtivät matkustajaa kättä lyöden. Kun tämä kaikessa hiljaisuudessa on tapahtunut, saa olla valmiina vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: "Onko maassa rauha? Kuinka voi keisari, piispa ja maaherra?" — Väliin tiedusteltiin kotipaikkaani, ja kun sanoin sen olevan kaukana tunturien takana, kysyi minulta eräs lappalainen, olinko kotoisin siitä maasta, missä tupakka kasvaa.

Ihmeellistä oli nähdä, kuinka sukkelasti nuo lyhyet ja kömpelöt lappalaisnaiset juoksivat teltalta teltalle. Kohta kutsuttiin meidät pieneen pimeään hökkeliin, joka oli olevinaan tupa. Kuitenkin nukuin siinä varsin hyvin ja tunsin sen jälkeen itseni niin virkistyneeksi, että uskalsin astua erääseen lappalaiskotaan. Sen neliskulmainen perustus oli tehty kolmesta päällekkäin asetetusta hirrestä, ja sen yläpuoli oli keontapainen ja laudoista kokoonkyhätty. Tavataan pyöreitäkin, kivilattiaisia kotia, jotka lämpimän säilyttämiseksi päällystetään turpeilla. Sisäpuolelta asunto on hirsillä jaettu yhdeksään osaan. Kuusi niistä on säilytyspaikkoja, kahdessa asuvat ihmiset, ja keskimäinen osa on tulisijana. Tulisijan oikealla puolella asuvat isäntä ja emäntä, vasemmalla muu talonväki. Lappalaisella on kala-aittojakin, jotka on rakennettu korkeiden pylvästen varaan, jotteivät peto-eläimet niihin pääsisi.

Paikalle saapuessamme tapasimme lappalaiset yksinkertaisessa arkipuvussaan, joka on parkituista poronnahoista tehty paidantapainen. Meidän nukkuessaan he pukeutuivat jonkinlaiseen verkapaitaan, joka on heidän juhlapukunansa. Sen päällä on naisilla liivit, kaulassa liinainen kaulus ja päässä hevosenkengän muotoinen koristua. Miehillä ja naisilla

on vyötäisillä vyö, joka oli runsaasti koristeltu hopea- tai messinkisoljilla. Kengät ja housut olivat pehmeästä poronnahasta.

Lappalaisen vartalo on lyhyt, otsa matala, silmät pienet ja poskipää ulkonevat. Luonteeltaan hän on hidas, raskasmielinen ja juro. Häntä syytetään kateelliseksi, leppymättömäksi ja viekkaaksi, mutta toiset kiittävät hänen hyvää sydäntään, hänen vieraanvaraisuuttaan, jumalanpelkoaan ja siveätä käytöstään, milloin hän ei joudu viinan kiusaukseen. Joka päivä hän lukee ruokalukunsa, aamu- ja iltarukouksensa; hän opettaa myöskin huolellisesti lapsilleen sen vähän, minkä itse tietää. Vaimoan ja lapsiaan hän rakastaa hellästi. Eräs lappalaisukko kertoi minulle, ettei hän kolmeenkymmeneen vuoteen ollut vaihtanut torasanaa vaimonsa kanssa eikä koskaan puhutellut häntä muuten kuin lempisanalla *loddadsham*, s.o. lintuseni. Kun eräs lappalaisperhe antoi yhden pojistaan palvelukseen muutamalle vieraalle matkustajalle ja poika sitten kuoli, pidettiin tätä Jumalan rangaistuksena vanhemmille siitä, että olivat saattaneet lapsestaan luopua.

Maaliskuun lopulla monet lappalaiset muuttavat Jäämeren rannikoille norjalaisten kanssa kalastamaan. Heinä- ja elokuulla he kalastavat omissa järvissään. Silloin on lappalaisen kultainen aika, kun hän saa kylläisenä nukkua teltassaan, rauhassa sääskiltä ja huoletonna. Nämä kalastajalappalaiset pienine porokarjoineen asuvat kuitenkin talvella huoneissa, ja heitä pidetään sivistyneempinä kuin varsinaisia salomaan lapsia, tunturilappalaisia, joilla ei ole muita asuinhuoneita kuin muutettavat telttansa, joissa on neljä kaarevaa, maahan kiinnitettyä salkoa ja niiden päällä sarkapeite. Huipussa on savureikä, keskellä harmaista kivistä ladottu tulisija; paljaalle maalle on levitettyä koivunvarpuja ja niiden päälle porontaljoja. Niin asuskelee tunturilappalainen kesät, talvet. Kun vain porot pysyvät koolla ja säilyvät susilta, ei hän mitään parempaa toivo. Hän pitää itseänsä onnellisena ja rikkaana; hän ei vaihtaisi tuntureitansa mihinkään maalliseen onnelaan.

62. Lappalaisen poro.

Lappalainen ja hänen poronsa ovat kaksi kumppania, jotka eivät koskaan erkane toisistaan. Kun porovasikka on nuori, leikittelee se lappalaisten lasten kanssa, ja nämä oppivat jo varhain kesyttämään sen vilkasta, vallatonta luontoa. Poro syö ruohoa, lehtiä, puolanvarsia ja muuraimia, mutta varsinkin se etsii tarkalla vainullaan lumen alta peuran jäkäliä. Kun jäkälä yhdestä paikasta loppuu, on lappalaisen pakko muuttaa karjoineen, ja senvuoksi hän muuttelee alinomaa.

Kesällä lappalaisen porot käyvät laitumella öisin, jolloin helle ja sääsket niitä vähemmän vaivaavat. Aamuisin koirat ajavat porot varvuista tehtyyn aitaukseen.

Ja siinä lypsetään naarasporot eli vaatimet. Mutta tämä ei käy hyvällä päinsä; ne on otettava kiinni suopungilla (heittopaulalla), joka nakataan niiden sarviin, ja sidottava puihin. Illalla ne taas ajetaan yöksi laitumelle. Silloin pitää koirien ja paimenten olla niitä vartioimassa, sillä susi seuraa porolaumojen jälkiä ja väijyy pensastossa.

Jos lappalaisella ei olisi poroa, ei hän voisi erämaassaan elää. Poronnahasta hän tekee melkein kaikki vaatteensa. Poronmaito, poronjuusto ja poronliha ovat hänen ruokansa. Tahtoessaan ostaa jauhoja hän myy porojansa Norjaan tai ajaa niitä Ouluun. Siellä seisoo sadoittain noita kauniita eläimiä salvattuina pihatarhaan ja vuodattaen kyyneleitä nähdessään kumppaniensa kuolevan.

Poro on lappalaisen hevonen, ja se valjastetaan pienen reen eteen, jota sanotaan pulkaksi

eli ahkioksi ja joka on keskeltä poikkisahatun ja selkänøjällä varustetun veneen näköinen. Vetohihna menee pulkan suiposta keulasta poron vatsan alitse nahkaiseen vyöhön, joka on valjastettu poron rintapäille. Pulkan perässä istuu lappalainen, kaulaa myöten kääriytyneenä sarkaiseen tai hylkeennahkaiseen peittoon, ja ohjaa poroan ajohihnalla, joka on kiinnitetty päitsien vasemmalle puolelle ja viskataan selän päällitse oikealle. Ajohihnan päähän on solmittu pieni kalikka, jota lappalainen pitää kädessään, jossa kalisee irtonaisia rautarenkaita. Ajaminen vaatii suurta taitoa; senvuoksi ajetaan usein perätysten pitkässä jonossa, taitavin etupäässä. Silloin saa pitää hyvin varansa eikä pelätä, kun mennään täyttä vauhtia yli vuorien, mäkien ja kinosten. Tuo juonikas ja virma eläin, kaulassa kilisevä kello, ei millään pysähdy: milloin pulkka töksähtää lumen alla olevaan kantoon, milloin taas keikahtaa kumoon, eikä poro siitä huoli vähääkään. Se kiittää vinhaa vauhtia eteenpäin, ja matkustaja itse katsokoon, kuinka hän siitä jälleen selviää. Mutta omituista ja kummaa on, ettei poro mielellään juokse etelään päin; on ikään kuin sen mieli palaisi maan navalle: se juoksee mieluummin pohjoiseen päin.

Poro on hevosen rinnalla heikko eläin. Kolme poroa tarvitaan vetämään sitä, minkä yksi hevonen vetää. Pulkassa istuu ainoastaan ajaja, ja kenties pieni lapsi lisäksi. Yksi matkustaja tarvitsee kolme poroa: yhden itseään, toisen kyytimiestään ja kolmannen tavaroitaan varten. Kun lappalaisperhe muuttaa, hiihtää opas edellä taluttaen poroa, jolla on kulkuset kaulassa. Sitten seuraavat irtonaiset porot, joita koirat ja hiihtomiehet pitävät koolla, ja viimeisinä tulevat kuormaporot vetäen telttaa, talouskaluja, lapsia, sairaita ja vanhuksia. Silloin on autioilla tuntureilla vilinää: kulkuset soivat, koirat haukkuvat, lappalaiset hoputtavat karjaansa kaikuvin huudoin, ja porojen sorkat kapsavat valkeassa lumessa.

63. Lappalaisia kansansatuja.

a) Vedenpaisumus.

Lappalaiset ovat muinaisina aikoina poroineen kuljeksineet pitkin koko Suomenmaata sen asujamina, ja siksi on vielä tänä päivänä monella paikalla nimensä heistä. Mutta lappalaiset itse sanovat, että ennen heitä täällä asui vanhempi kansa, ennenkuin Jumala kaatoi maailman kumoon. Tämä tapahtui siten, että Jumala (Jubmel) pyöräytti maan ylösalaisin, niin että vesi järvistä ja joista virtasi maan yli ja hukutti kaikki ihmiset, paitsi kaksi lasta, pojan ja tytön. Nämä Jumala otti kainaloonsa ja vei heidät korkealle vuorelle, jonka nimi oli Passevaare eli pyhä vuori. Kun vaaraa ei enää ollut ja Jumala oli laskenut lapset menemään, erkanivat nämä toisistaan ja menivät eri suunnille katsomaan, olisiko maailmassa muita ihmisiä. Kun olivat kulkeneet kolme vuotta, ihmisiä löytämättä, kohtasivat ja tunsivat he taas toisensa, sitten he erkanivat, vaelsivat taas kolme vuotta, kohtasivat ja tunsivat toisensa. Mutta vieläkin kolme vuotta samalla lailla vaellettuaan he eivät enää toisiansa tunteneet. Heistä tuli silloin mies ja vaimo, ja näistä kaikki nykyään elävät ihmiset polveutuvat.

b) Jättiläinen ja ihminen.

Ennen vanhaan asui maassa suuri ja julma jättiläinen, jonka nimi oli Stalo. Hänen vaimonsa nimi oli Rutakis, ja tämä oli ilkeä noita-akka. Stalo oli ihmissyöjä ja olisi väkevyydellään vienyt kaikista muista ihmisistä voiton, jollei hän olisi samalla ollut mahdottoman tyhmä. Tätä käytti hyväkseen eräs viekas ihmislapsi, jonka nimi oli

Askovis, ja petkutti jättiläistä. Kerran Askovis oli joutunut Stalon valtaan ja ehdotti jättiläiselle, että he koettaisivat voimiaan siten, että juoksisivat puuta vastaan ja puskisivat päänsä puun sisään. Stalo oli kohta valmis ja juoksi kaikin voimin paksua petäjää vasten, mutta ei saanut päätänsä siihen pusketuksi. Askovis sanoi säästävänsä kokeen huomiseksi; mutta yöllä hän koverteli koloja useihin puihin ja peitti kolot kaarnalla. Seuraavana päivänä onnistui hänen kokeensa erinomaisen hyvin: hän juoksi puulta puulle ja puski päänsä niihin korvia myöten. Stalo ihmetteli suuresti.

Askovis meni koivun luokse ja alkoi väentää vitsaksia. — “Mitä sinä niillä teet?” kysyi Stalo. — “Enpähän mitään erityistä; laittelenhan vain vitsoja, joilla kannan pois hopeat aitastasi.” — “Älähän toki, poikaseni!” arveli jättiläinen. “Pidähän hattuaasi tuossa, niin ajan sen hopeita täyteen!” — Askovis piti hattuaan, mutta oli salaa leikannut siitä pois pohjan ja kaivanut kuopan maahan sen kohdalle. Jättiläinen ajoi ajamistaan, mutta hattu ei milloinkaan näkynyt täyttyvän. — “Sepä vasta on syvä hattu”, sanoi jättiläinen. — “Tavallisen syvä”, vastasi Askovis, “mutta ehkä mielummin täyttäisit laukkuni?” — “Enkä”, arveli jättiläinen, “onpa jo hatustakin parahiksi urakkaa”.

Stalo viritti verkkoja majaville, teki tulen metsään ja laskeutui levolle. Verkkoonsa hän oli sitonut nuoran ja tämän toiseen päähän kulkusen, kuullakseen milloin majava meni verkkoon. Jopa soi kulkunen, Stalo rientää verkolleen, mutta ei löydä mitään, sillä viekas lappalaisukko oli tempaissut nuorasta ja polttanut jättiläisen vaatteet hänen poissa ollessaan. Stalo palasi takaisin ja pahoitteli varomattomuuttaan, kun oli pannut vaatteensa niin likelle tulta. Hetken kuluttua soi taas kulkunen; jättiläinen rientää verkolleen, ei öydä mitään, ja hänen poissa ollessaan on lappalainen sammuttanut tulen. Nyt alkaa Staloa surkeasti palella, hän nostaa kätensä kuun puoleen, joka nousee taivaalle, ja valittaa sille: “Katso, isä, poikaasi palelee!” Mutta kuulla on muuta tekemistä: se kokee pitää puoliansa noitia vastaan, jotka syövät sen toista kylkeä, eikä kuule poikansa rukouksia. Näin paleltui jättiläinen Stalo kuoliaaksi.

64. Päiviön suku.

Pälöjärvi-nimisessä kylässä asui kauan aikaa sitten rikas lappalainen, nimeltä Päiviö. Hänellä oli niin monta puroa, että hän tarvitsi 30 renkiä ja 30 piikaa niitä varioimaan; mutta hopea-aarteensa hän kätki maahan. Lappalaiset palvoivat siihen aikaan kummallisia puita ja kiviä, joita nimittivät seidoiksi. Kun porot kerran kuolivat tautiin, lähti Päiviö poikineen epäjumalan, seidan, tykö, kaunisti sen kuusenhavuilla ja uhrasi poroja sen kunniaksi, rukoillen siltä apua. Päivän odotti Päiviö poikineen turhaan merkkiä siitä, oliko epäjumala kuullut heidän rukouksensa. Silloin he nousivat, kantoivat kuivia puita seidan ympärille ja polttivat sen. Kylän pakana-asukkaat tästä kovin pahastuivat ja tahtoivat tappaa Päiviön, mutta hän vastasi heille Gideonin sanoilla: “Jos hän on Jumala, niin kostakoon itse!” Päiviö tuli perheineen kristityksi ja lähetti poikansa Vuolabban Inarin kylään hävittämään kaikki siellä olevat seidat.

Päiviö oli väkevä sotasankari, mutta hänen kolme poikaansa tulivat vielä mainiommiiksi. *Vuolabba* (Olavi) oli väkevimmän nimi. Hän oli niin nopea, että juoksussa saavutti peuran, tavoitti hännästä kiinni kiitävän suden ja löi sen murskaksi kallioon. Isoa venettä hän kantoi yksinään olallaan, ja kivet, joita eivät jättiläiset jaksaneet nostaa, hän kantoi helposti paikoilleen. Siihen aikaan oli Venäjän karjalaisilla tapana käydä hävitysretkillä Lapissa. Vuolabba kantoi suunnattoman suuren hirren tunturille telttansa yläpuolelle ja sai

karjalaiset uskomaan, että hänen kolmivuotias poikansa oli sen siihen kantanut. Silloin ei kukaan uskaltanut häntä ahdistaa.

Päiviön toisen pojan nimi oli *Iisakki*. Hän oli niin tarkka jousimies, että ampui harrin, kun tämä koskessa hypähti ylös vedestä. Iisakkikin kävi sotaa Venäjän karjalaisia vastaan. Näiden johtajana oli päällikkö, joka oli kiireestä kantapäähän puettuna vaskivarustuksiin ja niin kankea, ettei itse voinut syödessään viedä haarukkaa suuhunsa, vaan palvelijan piti häntä syöttää. Iisakki oli kauan väijynyt tuota päällikköä ja survaisi sellaisen aterian aikana kahvelin päällikön kurkkuun.

Päiviön kolmannen pojan nimi oli *Juhani*, ja hän oli niitä mahtavia noitia, joita ei nyt enää synny maailmaan. Hänkin kävi karjalaisia vastaan sotaa ja käytti heitä vastaan hirmuisia taikakeinojaan. Kerran he saivat hänet kiinni ja pakottivat hänet opastamaan heitä yöllä tunturin poikki. Pallastunturilla oli hyvin jyrkkä kohta. Siinä Juhani loitsi niin, että karjalaiset kuulivat kellojen soivan ja näkivät tulien loistavan kylästä jyrkänteen alapuolelta. Juhana kehoitti nyt opastettaviaan seuraamaan ihan hänen jäljessään, kun hän heille näytti tietä tulisoihdulla. Samassa hän viskasi soihdun jyrkänteen alas, mutta itse sai jalalleen sijan vuorenkolossa. Karjalaiset tulivat suksillaan täyttää vauhtia syöksyen tulisoihdun perästä ja hävisivät näin kaikki pimeään syvyyteen.

65. Lappalaisia kansanlauluja.

a) Kuljeskelen kukkuloilla tuolla tunturien laella: on muassa nuolet nopsat, varalla vasamat pitkät; ammun peuroja paraita, metsän karjan kallihia, sitte vietän vihkiäiset, häät hyväiset ja komeat.

b) Mik' on tuulista parempi, mikä toista herttaisempi? Onkopa suvi hikinen, tuuli pilvi-ilmahinen, eteläinen leuto leyhkä? Eikö pohjoinen parempi, raitis tuuli tuntureilta?

c) (Karhu herättää poikansa.)

Joutukaa jo poikaseni! Suksi luistavi lumella, sivakka sivahteleepi. Paha pyytäjä tuleepi, ärjytään sen ampumalle, suuhuni sen nuolet sullon, kurkkuhun kuparisehen.

d) (Heinäsiirkka kysyy sääskeltä:)

“Mitä teet sä kesän kaiken?”

— “Mitä teenkö, aina laulan.

Kuinka itse kesäs vietät?”

— “Minä tanssin laulellessas.”

66. Lappalaispojan laulu.

Juokse, porosein, poikki vuoret maat! Seistä, syödä saat majall' impyein. Siellä verraton jäkäl'-aarre on.

Päiv' on lyhyinen,
mutta pitkä tie,
laulaissain nyt vie
matka joutuen!

Tääll' on sudet vaan
usvamajoissaan.

Jos ma lentäisin, niinkuin kotka tuo, kultapilven luo, ehkä näkisin silmät
lemmityn, huulten hymyilyn.

Sydämeni sä kohta kiedoit niin lemmen pauloihin, etten selviä; — vedät totta
kuin koski innostuin.

Sinut nähtyän suurest' ikävöin, aina päivin öin mietin mielessäin: on se onni
vaan, kun sun omaks' saan.

Vaikka kätkeisit laakson kiven taa taikka porolla metsään rientäisit; kivet, hongat
ois tieltäin käypä pois!

F. M. Franzén. — Olli Vuorinen.

67. Virolaiset.

Virolaiset eivät asu Suomessa eivätkä kuulu meidän kansaamme, mutta ovat suomalaisille
likeistä sukua. Virolaiset ja suomalaiset, niin myös vatjalaiset, vepsäläiset, liiviläiset ja
karjalaiset olivat muinoin yhtenä kansana, siihen aikaan, jolloin asuivat yhdessä nykyisellä
Venäjällä.

Mutta kun venäläiset tunkivat heidät syrjään ja heidän oli siirryttävä luoteeseen päin, niin
kansa jakautui. Suomalaiset menivät Suomenlahden pohjoispuolelle ja asettuivat
Suomeen; virolaiset asettuivat eteläpuolelle tätä merenlahtea Viron- ja Liivinmaahan. Sillä
Vironmaa on Suomenlahden etelärannikolla ja on vähäinen, taajaan asuttu maa, jossa on
järviä, jokia ja viljavia peltovainioita. Siellä on luonto toisenlainen kuin Suomessa: ei ole
graniittivuoria, ainoastaan aukea hiekkarannikko merta vastassa. Muutamia
graniittilohkareita, joita merenjäät ovat muinoin Suomen puolelta sinne vieneet, näytetään
Virossa jonakin kummana.

Virolaiset joutuivat seitsemänsataa vuotta sitten saksalaisten vallan alle. Sen jälkeen he
ovat olleet useiden vierasten valtain alaisina ja kärsineet paljon hävittävästä sodista; nyt he
ovat Venäjän vallan alaisuudessa. Heidän saksalaiset herransa ovat kohdelleet heitä
julgasti ja ottaneet heiltä pois heidän maansa, niin että virolaiset ovat olleet
ritarikartanoiden alueilla aina näihin asti saksalaisten lampuoteina. Kovan sorron alaisina
he eivät ole saaneet samaa vapautta ja opetusta kuin heidän suomalaiset veljensä, mutta
nykyään se maa edistyy ripeästi. Kaikissa vaiheissaan virolaiset ovat uskollisesti
säilyttäneet oman kielensä, omat muistonsa ja oman kansallisluonteensa. He ovat vilkasta,
tunteellista ja sitkeätä kansaa, joka suuresti rakastaa isänmaatansa. Usein nähdään heidän
avonaisissa veneissään purjehtivan Suomen puolelle, ja siellä heidät tunnetaan pitkistä
ruskeista takeistaan, solakasta vartalostaan ja vilkkaista ruskeista silmistään.

Virolaisten kieli on niin suomenkielen kaltaista, että suomalaiset ja virolaiset helposti
oppivat ymmärtämään toisiansa, kun vain kerran ehtivät tottua vieraanvoittoiseen
puhumistapaan. Virolainen on ikäänkuin katkonut suomalaiset sanat ja lainannut useita
sanoja saksan- ja venäjänkielestä. Muuten ovat virolaiset ja suomalaiset siinäkin toistensa
kaltaisia, että kummatkin rakastavat lauluja ja vanhoja satuja, jotka kovina aikoina ovat
olleet heidän lohtunaan. Koska nämä kansanmuistot ovat suomalaisten satujen ja
kansanlaulujen kaltaisia, ikäänkuin kaksi samasta juuresta lähtenyttä haaraa, niin

mainitsemme niistä tässä muutamia.

68. Virolaisten Kalevipoeg.

Virolaisilla on monta kaunista kansansatua ja yksi suuri 20-runoinen sankarirunoelma, jolla on heidän suurimman kansansankarinsa nimi: Kalevipoeg (Kalevan poika). Hänestä kerrotaan seuraava satu:

Eräs eukko paimensi lehmiään metsässä ja löysi sieltä naarasteiren munan. Niistä kasvoi kaksi kaunista neitoa, Salme ja Linda, joille tuli monta kosijaa. Salme joutui naimisiin pohjantähden kanssa, mutta Linda otti miehekseen jumalista polveutuvan väkevän sankarin, jonka nimi oli Kalev (Kaleva). Linda ja Kalev saivat kolme poikaa, ja nuorin poika syntyi isänsä kuoleman jälkeen. Kun nämä kolme poikaa olivat metsästävässä, tuli "tuulentarkka" noita Suomesta ja ryösti heidän äitinsä. Linda huusi avuksensa taivaan jumalaa, Ukkoa, ja tämä muutti hänet kallioksi Tallinnan kaupungin läheiselle Iruvuorelle.

Pojat etsivät äitiään turhaan. Vanhin heistä meni Venäjälle, ja hänestä tuli taitava kauppamies; keskimäinen matkusti pohjolaan ja varttui mainioksi soturiksi. Nuorin, Kalevipoeg, jota verrattiin rautakynsi-kotkaan, sai kokea monta ihmeellistä elämänvaihetta. Hän ui Suomenlahden poikki Suomeen, etsi salomailta käsiinsä noidan ja löi hänet tammentyvellä kuoliaaksi. Äitiään hän ei voinut löytää; tämä näyttäytyi hänelle unessa kauniina neitona, ja siitä ymmärsi hän, ettei äiti enää ollut hengissä.

Sitten seuraa koko joukko seikkailuja. Kalevipoeg käy kuuluisan Suomen sepän luona ja ostaa tältä niin verrattoman miekan, että hän sillä halkaisee sepän alasimen maahan asti, pienimmänkään naarmun näkymättä miekanterässä. Hänen hurja luontonsa herää. Hän tappaa sepän pojan, ja onneton isä kiroo miekan tulemaan kerran oman omistajansa surmaksi. Kalevipoeg palaa Viroon ja tekee veljensä kanssa sellaisen sopimuksen, että se, joka jaksaa kauimmas nakata kallionlohkareen, pääsee maan kuninkaaksi. Kalevipoeg nakkaa kauimmas, tulee Viron kuninkaaksi ja kyntää maan jättiläishevosella ja jättiläisauralla. Sudet repivät hänen hevosensa; hän hävittää pedot ja viljelee maata. Hän aikoo rakentaa linnan, kulkee lautataakka selässä Peipsenjärven poikki ja painaa maahan niin syviä jälkiä, että vuoret litistyvät. Hänen levähtäessään rannalla varastaa pahanilkinen noita hänen miekkansa ja viskaa sen järveen. Kalevipoeg herää ja lupaa, että miekka saa järvessä olla siksi, kunnes toinen yhtä väkevä sankari tulee sen sieltä ottamaan, mutta jos hän itse tulee, saa se purra häntä jalkaan. Sitten hän lyö lautansa kappaleiksi noidan poikiin ja lähtee toisia lautoja noutamaan. Tällä matkalla hän joutuu manalaan, kuolleiden valtakuntaan. Siellä hallitsee pahahenki, Sarvik, äärettömiä rikkauksia. Kalevipoeg voittaa Sarvikin, pelastaa kolme vangittua neitoa ja palajaa suurine saaliineen päivän valoon.

Nyt Kalevipoeg aikoo etsiä maailman äärtä ja rakentaa sitä varten hopeaisen laivan. Hän purjehtii pohjoiseen päin Lappiin ja joutuu suuriin vaaroihin. Kerran hänet nielee merenpyörre, josta valaskala hänet pelastaa. Toisen kerran hänet poimii jättiläisneito esiliinaansa ja vie hänet ihme-elukkana isälleen. Hän käy tulivuorilla ja näkee revontulen hengetärten sotivan hopeakeihäin ja kultakilvin. Viimein sanoo hänelle eräs viisas mies, että, ennenkuin hän kohtaa maailman äären, saavuttaa hänet oma loppunsa. Kalevipoeg palaa takaisin Viroon, voittaa taistelussa maansa viholliset, astuu vielä kerran kuolleitten valtakuntaan ja sitoo Sarvikin kahleisiin. Mutta nyt tulee rautapukuisia miehiä meren

takaa Viroa ahdistamaan. Syntyy taas verinen taistelu. Kalevipoeg voittaa, mutta hänen parhaat soturinsa ovat kaatuneet. Hän seisoo yksinään kuin "kuivettunut koivu". Erakkona hän asuu suuressa metsässä. Silloin hän eräänä päivänä kulkee Peipsenjärven rannalla ja näkee entisen miekkansa kimaltelevan vedessä. Kaihoisin mielin hän kahlaa veteen sitä ottamaan, mutta miekka, joka muistaa kirouksen ja lupauksen, leikkaa hänen molemmat jalkansa poikki polvia myöten. Niin kosta miekka ennen vuodatetun viattoman veren.

Kalevipoeg kuolee, mutta jumalat panevat vainajan jalatonna vartioimaan manalan portteja ja kahleisiin nidottua Sarvikia. Siellä Kalevipoeg lyö kädellään vuoren porttiin, mutta käsi tarttuu kiinni sen rakoon ja joka kerta kun Kalevipoeg yrittää tempautua irti, tärisee maa ja syntyy maanjäristys.

69. Virolaisia kansanlauluja.

a) Kotoinen neito.

Kesä on ja päivänpaiste, lirittää yläällä leivo, lehdet ovat lehtipuissa, kaikki niitytkin kukissa. Koivun latvat koukistuvat, oksissaan ovat omenat, pähkinät ovat pehkoissansa, kotoneidot laulelevat.

Kesä loppuu, syys käsissä, niityn kasvit niitetähän, kirves kaatavi petäjät, piilu koivut pirstoaapi, halla ottaapi omenat, ukonilma pähkinäiset, mies kosii kotoisen neidon. Ikäväst' on niityn itku, mets' on keltaisna mureesta, hirnuvat isänsä varsat, ammovat vasikat äidin, mölisevät veljen möllöt, syöttäjätänsä surevat, kaipoavat katsojaansa, hoitajansa helleyttä.

Iloll' eikö impi käynyt ennen päivän nousemista laulain aina läävässänsä? Meni partehen vasikan ilman äidin tietämättä, ennen noustua isänsä; heinät antoi helmastansa, kantoi kaurvoja etehen, veipä vettä juotavaksi isän, äidin tietämättä. Eikö tätä muistettaisi!

b) Kotopaikan kiitos.

Kylä kultainen kotini, kylä, jossa ennen kasvoin, armas entinen oloni, kasvoit poikasi komeiksi, tervehiksi tyttäresi. Olet kylä kelvollinen; peltos kasvavat eloa, niityt heiniä hyvästi, pääll' on pelto, niitty alla, keskipaikka pellavassa; kuminoit' on kunnahalla, vainiot on vaaleoina, kypsyneinä karviaiset, orapihlajat vihannat, omenat hyvänhajuiset.

Voi kylää, kuhun koteusin, sua, jonk' omaksi jouduin, hyi häpeetä, hyi hävytön! Sua kiusoin kiitetähän, ivaten ylistetähän, kylä ruma, sotkusoinen, paha puhdasten sydänten, paha parjaaja hyvälle, viete äidin tyttärille!

Kiitänpä omaa kylääni, kotopaikkaani ylistän. Olet kylä kelvollinen, niinkuin kirkko kukkulalla, Herran huone korkealla, armas nähtävä yläällä. Yks' on ainoa asia, mikä arvosu alensi, alle Tallinnan aseman, alle arvon Rahkavierin: ei sua lähene laivat, laivat rikkaat riistastansa, eivät tuo tavarojansa, makeitansa maalle saata, eivät liinalastiansa.

[Rahkavieri (Viroksi Rakvere) = Wesenberg, muinoin tärkeä kauppakaupunki.]

70. Suomen kansa.

Tämä on Suomen kansan kartta:

Maamme itäosissa: Karjalassa, Savossa, pohjoisessa ja koillisessa osassa Pohjanmaata asuu *karjalaisia*. Maamme länsiosassa: Hämeessä, Satakunnassa, Varsinais-Suomessa, Uudenmaan pohjoisosassa ja Pohjanmaan kaakkoisosassa asuu *hämäläisiä*. Suomeen kuuluvassa osassa Lapinmaata asuu *lappalaisia*. Uudenmaan eteläosassa, Etelä-Pohjanmaan rannikolla ja Ahvenanmaan saaristossa asuu *ruotsin*-sukuista kansaa. Etelä-Suomeen on muuttanut vähäinen lukumäärä venäläisiä, ja sitäpaitsi asuu maassamme muutamia saksalaisia, englantilaisia, ranskalaisia, norjalaisia, tanskalaisia sekä joitakuuta harvoja muihin kansallisuuksiin kuuluvia.

Tässä maassa asuu siis erisukuista ja erikielistä kansaa. 100:sta Suomen asukkaasta on 86 suomalaista sukuperää, 13 ruotsalaista, 1 venäläistä, saksalaista tai muuta kansallisuutta. Monella on ruotsalainen isä ja suomalainen äiti tai suomalainen isä ja ruotsalainen äiti; muutamilla on venäläinen isä ja suomalainen äiti tai ovat heidän vanhempansa tai esivanhempansa muuttaneet tänne vieraasta maasta. Harvat ovat niin sekoittumatonta sukuperää, ettei jonkun heidän sukuunsa jäsenen suonissa ole virrannut toisten kansakuntain verta. Mutta sanottu on, että kaikki, jotka pitävät ja rakastavat tätä maata isänmaanansa, — kaikki, jotka noudattavat tämän maan lakeja ja tekevät työtä sen menestymiseksi, — ovat yhtä kansaa. Heitä yhdistää heidän isänmaanrakkautensa, heidän lainkuuliaisuutensa, heidän yhteinen onnensa. Jos joukko merimiehiä, jotka ovat kotoisin eri kansoista, purjehtii samassa laivassa aavalla merellä, niin täytyyhän heidän työskennellä sovinnossa päästäkseen satamaan; muutoin he laivoineen kaikkineen hukkuisivat. Ja samoin, jos Jumala on yhdistänyt eri kansoista polveutuvia asukkaita

elämään samassa maassa yhteisen vastuun alaisina, niin täytyy heidänkin pysyä sovussa ja yksimielisyydessä, jotta he menestyisivät ja jotteivät muut yksimielisemmät kansat riistäisi heiltä heidän perimäänsä maata. Heidän täytyy olla kuin yksi mies ja yksi sydän isänmaan puolesta.

Tämä kansa on kasvanut yhdeksi, kuten monesta puusta tulee suuri metsä. Petäjät, kuuset ja koivut ovat eri puulajeja, mutta yhdessä ne muodostavat metsän. Toisen maakunnan kansa eroaa toisen maakunnan kansasta ulkonäöltään, vaateparreltaan, tavoiltaan ja elämänlaadultaan. Helposti voimme erottaa hämäläisen karjalaisesta, uusmaalaisen pohjalaisesta; vieläpä tunnemme yhden pitäjän asukkaat monien muiden naapuripitäjäläisten joukosta. Mutta jos matkustamme ulkomailla ja tapaamme siellä maanmiehiä eri osista maatamme, niin huomaamme, että heillä on keskenään yhtäläisyyttä. Ja jos muukalainen matkustaa Suomessa, huomaa hän, että tämän maan asukkaat ovat toistensa kaltaisia. Sillä täytyyhän niillä, jotka lapsuudestaan asti ovat kasvaneet samassa maassa, samojen lakien ja elämänolojen alaisina, kaikkine eroavaisuuksineen yhtäkaikki olla paljon keskinäistä yhtäläisyyttä.

Sellainen kansan keskinäinen samankaltaisuus eli erikoisuus (*kansanluonne*) on helpommin tunnettavissa kuin selitettävissä. Se on se leima, jonka Jumala on painanut jokaiseen kansaan, antamalla sen kauan asua yhdessä. Tämän leimansa kukin säilyttää, kulkekoon minne tahansa maailmassa. Se kyllä saattaa kulua kasvatuksen, tapojen ja elämänvaikutelmien muokkaamana, mutta harvoin se kokonaan häviää.

Sen leiman, jonka Jumala on Suomen kansaan painanut, saatamme paraiten erottaa, jos tarkastamme tämän kansan menneitä vaiheita. Se on näihin aikoihin asti säilyttänyt muiston esi-isäinsä pakanallisesta uskosta, mutta kun se oli saanut Jumalan ilmoitetun sanan, on tämä aina ollut sen kalleimpana aarteena. Se on siis varmaan sellainen kansa, jossa on syvä ja totinen *jumalanpelko*. Se on tuhat vuotta yhtämittaa työskennellyt maansa raivaamiseksi ja viljelemiseksi: — se on varmaan *uuttera ja kestävä* kansa. Se on muokannut kovaa maaperää, pohjolan ankarassa ilmanalassa: — se on varmaan *karaistunut ja voimakas* kansa. Suuria onnettomuuksia ja hävityksiä on tämä kansa saanut kokea enemmän kuin useimmat muut; sen on monesti ollut pakko taistella katkerinta puutetta vastaan, se on ollut maahan masennettuna, sen on täytynyt poltetuista taloistaan paeta synkimpiin sydänmaihin, ja kuitenkin se on elänyt, toivonut ja jälleen noussut pystyyn: se on varmaan *kärsivällinen, kieltäytykseen altis ja elinvoimainen* kansa. Koskaan ei ole Suomen kansasta lähtenyt valloittajaa, joka olisi muita kansoja ahdistanut ja valtansa alle pannut: se on siis varmaan *rauhallinen* kansa, jolla ei ole vallanhimoa ja joka ei ole luotu anastamaan itselleen sijaa maailman mahtavain joukossa. Mutta se on viimeiseen veripisaraan asti puolustanut omaa isänmaatansa; se on synnyttänyt mainioita sotapäälliköitä ja maailmankuuluja sotamiehiä: — se on varmaan kuitenkin *urhoollinen ja sotakuntoinen* kansa. Kukistettuna, voitettuna, valloitetuna, mutta ei koskaan tuhottuna, se on vieraan vallan alaisena aina pitänyt oman ajatus- ja elintapansa: — se on varmaankin äärettömän *sitkeäluontoinen ja itsepitäinen* kansa. Se on alistunut vieraan hallitsijan ylivaltaan niin kauan kuin tämä noudatti vannomiansa lakeja. Mutta huomattuaan joutuneensa väkivallan ja sorron alaiseksi se ei suostunut jäämään sortajan ikeen alle: — se on varmaan *vapautta rakastava* kansa. Ja vihdoinkin se on yksinäisissä metsissään, kaukana sivistyneen maailman keskuksista, hiljaksensa ja kovien vaivojen kanssa kamppaillen kohonnut valistukseen: — se on varmaan *tiedonhaluinen ja oppia rakastava*

kansa.

Sellainen on pääominaisuuksiltaan se kansa, jonka Jumala on valinnut viljelemään pohjolan perukoita. Siihen toimeen kysytään sellaista kansaa. Ja Jumala on asettanut tämän kansan etupäässä esimerkiksi ja opettajaksi monille köyhille, tietämättömille heimokansoille, jotka ovat hajallaan pitkin maailmaa. Suuri on tehtävä, jonka Suomen kansa on saanut täytettäväkseen. Siihen vahvistakoon sitä Jumala totuudellaan ja voimallaan!

Autuas on se kansa, jonka Herra on Jumala; se kansa, jonka Hän itsellensä on perinnöksi valinnut. Ps. 33: 12.

71. Matti.

Eräällä isännällä oli kolme palvelijaa. Iivana oli venäläinen, Eerikki oli ruotsalainen, ja Matti oli suomalainen. Muutamana kesäaamuna isäntä lähetti palvelijansa kuokkimaan kivistä mäkeä pelloksi ja osoitti heille kappaleen kullekin. Iivana kuokki iloisesti laulellen ja sai puolipäivään osansa valmiiksi. Eerikki kuokki, vuoroin nauraen, vuoroin nuristen, ja sai osansa iltapäivällä valmiiksi. Matti näytti juroilta, mielti ensin kotvan aikaa ja sai vasta iltamyöhällä osansa valmiiksi.

Kun he olivat työnsä päättäneet, tuli isäntä sitä katsomaan. “Iivana on tehnyt sukkelimmin työtä”, sanoi hän; “mutta Iivana on jättänyt kivet paikoilleen. Eerikki on raivannut pois pienet kivet, mutta jättänyt suuret paikoilleen. Matti on raivannut pois suuret kivet, mutta jättänyt pienet maahan. Jokaisella teistä on ansionsa ja vikansa. Ensi kerralla panen Iivanan karhitsemaan peltoa, Eerikin ojittamaan niittyä ja Matin vääntämään kiviä, siihen hän on luotu.”

Matista tuli siis kivenvääntäjä. Jos ketä haluttaa tutustua tähän mieltivään mieheen, niin hän on vartaloltaan keskikokoinen, hartiakas, jänteväkätinen ja hyvin kestävä. Hänellä on ruskeahko tukka, harmaat silmät, harmaa iho, hiukan kivityvä pystynenä, ohuet huulet, leveät kasvot. Hän ei siis ole mikään kaunis mies, mutta hänellä sanotaan olevan kauniita ruskeasilmäisiä veljiä ja sieviä, keltatukkaisia sisaria. Käytökseltään Matti on kankea ja jörö, kuten kivenvääntäjän sopiikin. Hän kävelee pitkät matkat vakavasti ja verkalleen astuen. Nuorena sanotaan hänen tanssineenkin, mutta se lienee vain panettelua, sillä nykyään ei kukaan saata huomata hänessä minkäänlaista tanssitaitoa.

Luonteeltaan Matti on niitä, jotka eivät hätäile. Hän on juromielinen ja ujosteleva. Mutta kun hän on istunut jonkin aikaa hyväin ystävien seurassa, näyttää hän lauhtuvan ja ikäänkuin lähtevän liikkeelle pesästään. Hänen äkeä muotonsa lientyy, hän saattaa tulla iloiseksi, jopa laillaan sukkelaksikin. Eipä luulisi sellaisen yksitotisen miehen osaavan ilvehtiä ja laskea leikkiä niin, kuin hän kuitenkin osaa, ja silloin hänestä on sanomattoman huvittavaa tehdä omiansa ja muiden tyhmyyksiä naurunalaisiksi. Vaikka hän tavallisesti on harvapuheinen ja vaitelias, saattaa hän silloin puhua enemmän, kuin mitä toinen jaksaa kuunnellai. Matin vikoja on näet sekin, että hän usein on vaiti, milloin pitäisi puhua, ja joskus puhuu, milloin olisi parempi olla vaiti.

Matti on niin tuiki rehellinen mies, että hänen täytyy lainata *varkaan* nimitys toisesta kielestä. Hän on myöskin tyyni mies. Jyrkän kosken laskeminen, karhuun tähtääminen viiden askeleen päästä, ruutikellarin palavan katon sammuttaminen ei häntä vähääkään pelota. Sodassa hän ei myöskään ole milloinkaan voinut oppia juoksemaan. Hän ei

koskaan pelkää vaaran tullen eikä sen kestäessä, mutta *jäljestäpäin* hän on hyvin varova. Että hän on hidas ja myöhäinen, sen koko maailma tietää. Jos hän tapaa jonkin tutun tiellä, ei hän ennätä tervehtiä, ennenkuin toinen on jo kappaleen matkaa ohi. Kuitenkin saattaa sattua, että hän, liian kauan mietittyään jotakin asiaa, yhtäkkiä saa kummallisen kiireenpuuskan. Matin on tapana kauan miettiä ja sitten hätiköidä. Hän on niin monet ajat tullut joka paikkaan liian myöhään, on odotuttanut itseänsä ja tavannut muita, jotka ovat ennättäneet ennen häntä, että uusien rautateiden täsmälliset määräajat ovat saattaneet hänet suureen pulaan. Mutta Matti on hyvä oppimaan: nyt hänellä on usein tapana, varmuuden vuoksi, tulla paikalle tuntia aikaisemmin. Koko maailma senkin tietää, että Matti on itsepintainen kuin synti; hänen itsepintaisuutensa onkin hänen kestävyytensä nurja puoli. Minkä hän kerran on saanut päähänsä, sen hän tahtoo saada käymään. Missä hänen tulee seisoa, siinä hän seisoo; mutta jos se ei häntä haluta, niin on turha vaiva ruveta häntä houkuttelemaan. Yksi Matin veljiä, pitkä mies, hukutti itsensä vesiämpäriin; se ei ollut helppo tehtävä, mutta hän tahtoi hukkuu ja hukkuikin. Aina Matti tarvitsee miettimisaikaa. Hän epäilee kaikkea uutta, mutta hän voi tottua siihen vähitellen. Senvuoksi häntä inhoittavat kaikki uudet kuosit ja tavat, mutta kun muut ovat herenneet niitä käyttämästä, niin saattaa sattua, että Matti niihin mielistyy. Hänen suvussa onkin vähän uudenyrittäjiä, mutta paljon mukaan-yhtyjä. Kun aloittaja laskee työn käsistään, niin hellittävät kaikki muutkin. Ja tyhjäntoimittajat ovat hyvin ahkerat moittimaan niitä, jotka jotakin toimittavat.

Matin hitaisuutta on sekin, että hän kärsii paljon, ennenkuin suuttuu, mutta kun hän kerran vihastuu, niin vihastuu hän usein silmittömästi. Hän kärsii nöyränä kovan katovuoden, mutta nurisee, jos vähäinen sade tulee sopimattomaan aikaan. Hän voi antaa anteeksi sille, joka on ryöstänyt häneltä kaiken omaisuuden, mutta jos joku varastaa häneltä marhaminnan, tekee Matti siitä kärjäasian.

Matti rakastaa hevostaan, peltoaan, venettänsä, saunaansa, pajaansa ja tarkkaa vanhaa luotipussyään. Muutamat veljeksistä käyvät kauppa ja kulkevat maa- ja vesimatkoilla. Mieluisimmin Matti kuitenkin tahtoo elää rauhassa pirtissään, huoletonna huomenesta, ja hän pitää itseänsä rikkaana, jos hänellä tänään on rukiista leipää, puuroa, muikkuja tahi silakoita ja perunoita. Hätätilassa hän syö pettua. Kun hän on oikein kylläksensä syönyt omaansa tai muiden ruokaa, sattuu joskus, että hän rupeaa laiskottelemaan; muuten hän on vankka työmies. Ei olisi haitaksi, jos Matti paremmin laskisi tulonsa ja menonsa, sillä huomispäiväksi säästäminen ei ole hänen tapojaan. Kun hän näin vuorotellen tuhlaa ja näkee nälkää, rikastuvat muukalaiset hänen kustannuksellaan. Hän saattaa nähdä kulturaläjiä jalkainsa edessä, mutta ei tule kättänsä kurottaneeksi niitä ottamaan. Matilla on hyvä luonnollinen ymmärrys, mutta ketään ei voi niin helposti pettää kuin häntä. Hän luulee tehneensä hyvän kaupan, kun vaihettaa pois virkun hevosensa ja saa pattijalkaisen sijaan.

Muuten Matti on avulias, vieraanvarainen, luotettava ja uskollinen; makaa talvella, valvoo kesällä, kuuntelee mielellään soitantoa, sepittää kauniita lauluja ja mielistyy kaikkeen, missä kysytään miettimistä. Hän on taitava arvaamaan arvoituksia ja keksimään älykkäitä sananlaskuja. Hän tahtoo kaikessa olla perinpohjainen; hän kaivaa kaivonsa niin syväksi, kuin tahtoisu sen kaivaa maan lävitse, ja jos hänelle lapsuudessa on sattunut katkismuksenluku kangertamaan, saattaa hän sitten vuosikausia miettiä, miksi Jumala hänet tähän maailmaan on luonut.

Emme huoli kertoa Matin hienommista veljistä ja sisarista: he ovat ulkonaisesti muiden hienompain ihmisten näköisiä, mutta sisäisesti heissä kuitenkin on aina Matin luonnetta. Jumala siunatkoon tuota leveää kouraa ja rehellistä mieltä! Matilla on vikansa, Matilla on oma päänsä, mutta kun Jumala tahtoo maan päällä väännättää kiviä,, lähettää hän Matin kivimäkeen. Tämä on Matin virka. Herra tietää parhaiten, mihin me kelpaamme.

72. Suomenkieli.

Ne kielet, joita Euroopassa enimmäin puhutaan, muodostavat kolme suurta ryhmää, jotka ovat: *latinalaiset* kielet (ranska, italia, espanja y.m.), *germaanisaiset* kielet (ruotsi, saksa, englanninkieli y.m.) ja *slaavilaiset* kielet (venäjä, puola y.m.). Mutta suomenkieli ei kuulu yhteenkään näistä, vaan on ensimmäisiä omassa suuressa kieliryhmässään, *suomensukuisten* kielten joukossa. Nämä kielet ovat enemmän sukua turkinkielelle ja muille itämaisille kielille kuin Euroopan valtakielille: onpa suurempi erotus suomen- ja ruotsin- kuin ruotsin- ja venäjänkielen välillä. Suomensukuisiin kieliin luetaan unkarin- ja lapinkieli sekä ne kielet, joita Venäjällä asuvat heimolaisemme puhuvat. Vironkieli on suomelle läheinen sukulaismurre.

Suomessakin puhutaan erilaisia kielimurteita. *Itä-Suomen* murre eli puhekieli Savossa ja Karjalassa on pehmeämpää ja ääntiörikkaampaa kuin kovempi ja voimakkaampi *Länsi-Suomen* murre, jota puhutaan Hämeessä ja maamme läntisissä osissa. Itä-Suomen murre on lainannut muutamia sanoja venäjänkielestä, jota vastoin Länsi-Suomen murre on niitä lainannut useampia ruotsinkielestä. Monet asukkaiden siirtymiset ovat vaikuttaneet sen, että Itä- ja Länsi-Suomen murteet ovat useissa paikoin tunkeutuneet toinen toisensa alalle, ja muutamilla seuduilla ne ovat ikäänkuin kasvettuneet yhteen. Senvuoksi on eri paikkakuntien kielenparressa eroavaisuuksia, ei kuitenkaan sen suurempia, kuin että kaikki ymmärtävät toisiansa. Sisämaassa ja Pohjoissuomessa puhutaan puhtaampaa kieltä kuin rannikkoseuduilla. Muutamit arvelevat kauneinta suomea puhuttavan koillisessa Hämeessä, mutta tätä eivät pohjoispohjalaiset eivätkä savolaiset hevin myönnä.

On kulunut lähes neljäsataa vuotta siitä, kun suomenkieltä ensin ruvettiin käyttämään kirjoituksissa ja painetuissa kirjoissa. Sen johdosta, että raamattu suomennettiin Länsi-Suomessa, tuli Länsi-Suomen murre varsinaisen kirjakielen pohjaksi ja kehittyi aikaisemmin. Sittemmin on ruvettu kieltä rikastuttamaan käyttämällä mitä parasta sen eri murteissa on, ja monet ahkerat tiedemiehet ovat tutkineet kielimme ominaisuuksia, niin että suomenkielen kielioppi on kohta maailman parhaiten selvitettyjä.

Ja suomenkieli ansaitsee jo itsensä tähden kaiken sen suuren rakkauden ja huolen, jolla sitä hoidetaan. Eipä ole monta kieltä, jotka niin selvästi ja niin rikas-, niin hienovivahteisesti voivat ilmaista ajatusten moninaisuutta ja eri tunnelmia. Eikä ole myöskään monta, jotka voivat niin ihmeteltävän osaavasti kuvata luontoa. Vieras, puolueeton mies, kuuluisa tanskalainen kielentutkija Rask, kuvailee tätä kieltä seuraavin sanoin:

“Suomenkieli on luonnonrikkaimpia, säännöllisimpiä, helpoimmin muodostuvia ja soinnukkaimpia kieliä maan päällä. Siinä on mitä kaunein kerakkeiden ja ääntiöiden sopusointu, jossa kohden se on italiankielen kaltainen. Siinä ei ole ensinkään noita inhottavia suhuäänteitä eikä noita kovia huokuäänteitä, joita tavataan slaavilaisissa ja lapinkielessä. Siinä on aivan määrätty sointu niinkuin ranskankielessä. Siinä on useampia

muotoja ja vähemmän taivutustapoja ja poikkeuksia kuin latinassa, s.o. suurempia etuja ja vähemmän vaillinaisuuksia. Siinä on tavattoman runsaasti sanajohdannaisia ja -yhdistyksiä, kuten kreikan- ja saksankielessä. Se näyttää siis valinnee ja yhdistäneen mitä parasta on kaikissa muissa Euroopan kielissä; mutta koska ei ole mitään täydellistä taivaan kannen alla, niin ei ole suomenkielelläkään sitä, mikä näyttää olevan tärkeämpää kuin kaikki sisälliset edut, nimittäin suurta kirjallista käyttöä, laajaa alaa, lähempää yhteyttä heimokielten kanssa ja kunniaa olla loistavan hovin puhekielenä.”

Sen jälkeen kun Rask kirjoitti nämä sanat (v. 1820), on melkoinen määrä kirjoja ilmestynyt suomenkielellä, ja sitä on enemmän vertailtu heimokieliin. Sitä tuntevat ja pitävät suuressa arvossa ulkomaalaisetkin kielentutkijat; mutta ruhtinaat ja hovit eivät puhu suomea, ja Euroopan muille kansoille tämä kieli on niin käsittämätöntä kuin lintujen liverrys. Ainoastaan joskus kuuntelee muukalainen ihmeissään suomalaisten kansanlaulujen sointuvia sanoja. Ja lukiessaan kauniita runoelmiamme muille kielille käännettyinä hän ei tiedä, kuinka paljon syvää tunnetta kääntäessä on haihtunut. Sillä suomenkieli on läpinäkyvän verhon kaltainen, josta kaikkialta kansan henki kuultaa. Se on vielä löytölapsi Euroopassa, silkkiin kapaloituna, mutta erämaahan heitettyinä. Kun tämä lapsi kasvaa ja voi näyttää toteen sukuperänsä, niin tunnetaan se kuninkaantytäreksi. Se on kerran tuleva yhtä rikkaaksi suurista ajatuksista, kuin se nyt on rikas viattomasta ihanuudesta. Se on kykenevä ilmaisemaan mitä parhaita ja ihaninta ihmissydän on synnyttänyt. Sillä siihen on Jumala sille antanut suuria, kuninkaallisia lahjoja, ja tätä lasta tulee meidän käsillämme kantaa ulos maailmaan.

73. Lippo ja Tapio.

(Kansansatu Karjalasta.)

Kolme miestä meni kerran metsälle. Yhden nimi oli Lippo, liukas mies, metsänkävijä. He tapasivat kolme peuraa. Kaksi oli sarvistaan takertunut toisiinsa kiinni, kolmas oli irrallaan. Lippo pyysi kumppaneitansa ajamaan takaa niitä kahta, itse hän lupasi ajaa kolmatta. Hän ajoi, hiihti, tuli yö. Lippo ei ollut tavannut peuraa kiinni. Tuli viimein talo eteen metsässä. Peura juoksi pihatarhaan ja Lippo meni perässä. Isäntä seisoj pihalla: vanha ukko, parta, hiukset, kaikki kuusennaavasta. Talo oli Tapiola, ja isäntä oli Tapio, metsän kuningas.

Vanhus taputteli peuraa kaulalle ja sanoi: “Kuka, kunnoton se on oriini hikeen ajanut?” Lippo astui esiin ja vastasi: “Minähän sen ajoin.” Tapio sanoi: “No, kun olet iltaan pimeään orittani ajanut, niin käy tupaani yöksi.”

Lippo menee Tapion pirttiin ja katso: täällä on peuraa, hirveä, täällä karhua, rehoa, sutta ja kaikkea metsän riistaa, mitä vain olla saattaa. Tapio syötti Lipolle iltasen ja hyvänä piti. Aamulla Lippo sitten teki lähtöä, mutta eipä löytänytkään suksiaan. Tapio sanoi hänelle: “Etkö tahtois jädä tänne vävyksi taloon, minulla yksi tytär vain on.” Lippo vastasi: “Jäisin kyllä, mutta mies olen köyhä.” — “Älä siitä huoli”, sanoi Tapio, “ei köyhyys ole mikään vika, meiltä saat mitä mielesi tekee”. Sitten Lippo, liukas mies, metsänkävijä, jäi sinne ja tuli Tapiolle vävyksi.

Kolmen vuoden kuluttua sai Lipon vaimo pienen pojan. Lippo sitten tahtoi mennä kotiinsa käymään ja pyysi Tapiota viemään hänet sinne. Tapio sanoi: “Kun teet sukset minulle mieltäni myöten, niin kyllä pääset.”

Lippo heti meni metsään ja rupesi suksia tekemään. Sielläpä tiainen puunoksalla istuu ja laulaa:

Tii, tii, tiainen,
Vati, kuti, varpunen:
Pane oksa olkahasen,
Pää aseta pälkähäsen.

Lippo viskasi palikalla tiaista: “Mitä, herja, siinä vielä vinguttelet?” Teki sitten sukset valmiiksi ja vei Tapiolle. Mutta Tapio sanoi: “Eivät ole sukset pätevät minulle.” Lippo meni toisena päivänä metsään, ja tiainen lauloi samaa laulua. Lippo torui häntä ja teki uuden parin suksia, mutta nekään eivät sopineet. Kolmantena päivänä meni Lippo metsään, ja tiainen lauloi samaa laulua. “Jahka teen kuten käskee”, sanoi Lippo, “eihän tuo turhia laulane”. Teki taas uudet sukset ja jätti ison oksanhaarukan suksen koroon ja asetti sen pään jalan alle. Ja Tapio sanoi: “Kah, nämähän ovat minun suksemi! Nyt pääset pois kotiisi.” Läksi saattamaan Lippoa ja sanoi: “Kun nyt edellä hiihdän, seuraa minun jälkiäni ja jää siihen yöksi, missä somman sijan näet: mutta tee maja tarkka, etteivät taivaan tähdet lävitse paista!”

Lippo lähti pois vaimoineen ja lapsineen. Iltapuolella hän näki Tapion somman ensimmäisen sijan, ja siinä oli hirvi paistettu illalliseksi. Lippo teki majan siihen havuista hyvän, katon ylen tarkan laati päälle ja veti ahkion, jossa lapsi oli, sisään ja lepäsi vaimoineen majassa yön. Toisena päivänä jatkoi matkaansa, tapasi taas Tapion somman sijan, ja siinä oli peura paistettuna. Taas teki Lippo tarkan majan ja jäi siihen yöksi. Kolmantena päivänä hän kulki eteenpäin, tapasi kolmannen sommansijan, ja siinä oli vain metso paistettuna. “Nyt, katso, koti loittona ei ole, kun metso vain on paistettu”, mietti Lippo. Majan vain harvan teki ja veti ahkion lapsen keralla sisään. Taivas kajastui yöllä ja tähdet taivaasta rupesivat havujen lävitse paistamaan majaan. Aamulla nousi Lippo makaamasta: hänen vaimonsa oli poissa. Lippo meni ulos katsomaan: suksenlatua ei näkynyt. Lippo istui lapsineen majan edessä eikä tiennyt, mihin päin hiihtää. Ilta tuli. Hirvi juosta myhötteli sivuitse. Lippo jäi siihen yöksi. Aamulla taas oli metso paistettu, ja taas juoksi hirvi sivuitse. Niin eleli Lippo siinä lapsineen monta, monta vuotta. Joka aamu oli metso heille paistettuna, ja joka päivä hirvi siitä sivuitse juoksenteli.

Sillä aikaa kasvoi lapsi suureksi ja hänestä tuli ylen viisas poika. Poika pyysi isäänsä tekemään semmoisen pillin, josta he katsoisivat, onko koti loittona. Lippo joutessansa tekikin pillin moisen pojalleen, ja se kun katsoi pillistä vain, sanoi heti: “Emme olekaan kodista loittona, aivan olemme pellon aitavieressä.” Ja he siitä kun läksivät vain, niin pääsivät samassa kotiinsa.

Siitä se on Lapin alku lähtenyt, siitä pojasta. — Sen pituinen se.

74. Kettu ja jänis.

(Kansansatu Satakunnasta.)

Kerran tulivat kettu ja jänis yhteen. Kettu sanoi jänikselle: “Eipä sua kukaan pelkää!”

— “Kukas sua pelkää?” vastasi jänis.

— “Kaikki mua pelkäävät”, tuumasi kettu. “Mulla on pitkä häntä, niin kaikki luulevat mua sudeksi, kun matkan päästä näkevät. Siksi mua pelätään, mutta ei sua pelkää kukaan.”

“Pannaan veto!” sanoi jänis. “Minä näytän, että mua pelätään.”

Toinen suostui siihen, ja pantiin veto. Läksivät sitten yhtenä kävelemään, niin jänis eräessä kohden havaitsi lammasmaun aidan sivulla makaamassa. Sen keksittyään hyppäsi se kohta lammasmaun. Lampaat, pelästyen sitä, läksivät hyppäämään, minkä kerkesivät. Jänis siitä ilosta, että hän nyt vedon voitti, rupesi nauramaan ja nauroi niin mahdottomasti, että suu repesi ristiin. Ja siitä ruveten onkin jäniksen suu ollut ristiin halki.

Sen pituinen se.

75. Kansantarinoita jättiläisistä.

Kerrotaan ennen muinoin jättiläisiä asuneen useassa paikoin Suomea. He olivat niin pitkiä, että metsään valkeata tehdessään ensin sytyttivät kuusenlatvat palamaan, ja jokaiseen roihuun meni kokonainen metsä. Kerran kulki jättiläinen Sääksmäeltä suoraan Mallasveden poikki, joka on hyvin syvä ja toista peninkulmaa leveä. Tultuaan toiselle rannalle Pälkäneen puolelle jättiläinen tunsu hiukan väsymystä ja sanoi: “Kah, kun vesi rupesi jo nousemaan saapasvarsien suista sisään.”

Toinen jättiläinen istui hajareisin Maarian kirkon harjalla Turun lähellä ja paikkasi kenkiään. Hänen pikilankansa oli niin pitkä, että se ulottui molemmin puolin maahan asti. Sattuipa silloin, että talonpoika tuli rattailta ajaen tietä myöten Turusta päin ja tarttui kiinni pikilangan silmukseen, juuri kun jättiläinen veti ommeltaan kiinni. “Ohoh”, sanoi jättiläinen, kun talonpoika hevosineen ja rattaineen tuli ompeleeseen, “mistähän rikkoja pikilankaani tarttui? Mutta en minä viitsi solmua avata.” — Sitten lyödy naputteli hän vasarallaan päälle ja sanoi: “Kyllä siihen nyt tuli vähäinen pahkura!”

Kerran pani jättiläinen selälleen maata maantien poikki polvet koukussa, ja kaikki matkustajat ajoivat solkenaan polvien alitse. Kun joku kummasteli tätä, kuultiin äänen metsästä sanovan: “Sehän on vain kolmivuotias lapsi!”

Vuoksen tienoilla eräänä iltana kaksi jättiläistyttöä istui laulaen, toinen Lohikalliolla, toinen Ruskeavuorella. Näiden vuorten väliä on viisi neljänestä, mutta neidot voivat kuulla kumpikin toisensa äänen ja lauloivat samassa tahdissa. — Pahempaa jyskettä piti muuan jättiläinen litissä. Kun hän taputti käsiään, kuului pauke ympäri koko maailman.

Näillä jättiläisillä oli kokonsa mukaan voimaakin. Kun heistä oli vaivalloista kahlata järvien poikki, vierittivät he suuria kiviä veteen ja tekivät niistä siltoja. Jättiläistyöt kantoivat esiliinoissaan vuorenkokoisia sammaltaakkoja, joita heittivät järviin ja joista sitten syntyi veteliä soita. Useissa paikoin on vielä nähtävänä jättiläis-raunioita eli röykkiöitä, jotka ovat muodostuneet raskaista kivistä ja kallionlohkareista, joita jättiläiset ovat nakelleet. Tarjanteen järvessä on puuton saari, jota nimitetään Munkholmaksi ja johon jättiläiset olivat koonneet suuria kiviröykkiöitä Ruoveden ja Virtain väliselle kulkuväylälle. He aikoivat nakata kivet ohikulkeviin veneisiin. Mutta Munkholma on saanut nimensä munkeista, joiden luultiin olleen pahoja noitia.

Enimmin uhkasivat jättiläiset kivenheitoillaan kirkkoja. Sanotaan jättiläisten hyvästä maksusta rakentaneen monta kirkkkoa, mutta jäljestäpäin katuneen työtään ja koettaneen hävittää ne. He eivät sietäneet kuulla kellojen soimista, ja kaikki ristit olivat heille tuskaksi. Senvuoksi oli jättiläisillä tapana asettua vuorten kukkuloille, välistä yhden tahi useamman penikulman päähän, ja sieltä heitellä kivilohkareita kirkkoja kohti.

Koskaan ei ole kuultu heidän niihin osanneen, mutta heidän viskaamiansa kiviä näytetään vielä tänä päivänä kirkkojen lähellä, milloin kuivalla maalla, milloin järvessä.

Jättiläinen Raisionkin kirkon rakensi. Hän aloitti työnsä keväällä kolminaisuuden sunnuntain jälkeen ja sai sen melkein valmiiksi ohran vihneelle tullessa. Rakennusmestari ei ollut papin mieleinen, ja tämä sattui eräänä yönä kuulemaan jättiläisen vaimon laulavan lapselleen kehtolaulua vuoren onkalossa:

“Killi kirkkoja tekee,
Nalli nauvoja takoo
Rahallisess’ Raisionmaass’.”

Mutta pappi tiesi, että noitien mahti on nimessä, niin että se, joka tietää heidän nimensä, pääsee heistä voitolle. Seuraavana päivänä hän näki jättiläisen apumiehineen hajareisin istuvan kirkonharjalla ristiä asettamassa. Pappi silloin huusi heidän nimensä:

“Pois, Killi, kirkosta!
Pois, Nalli, harjalta!”

Kohta muuttuivat jättiläiset kahdeksi mustaksi korpiksi, jotka räakkyen lensivät tiehensä. Jättiläinen Killi tahtoi kuitenkin kostaa ja kahlasi mereen noutamaan sieltä suurta kallionlohkareta murskatakseen sillä kirkon. Kun hän ei enää löytänyt tietä sinne, viskasi hän kallionlohkareen Ruissalon edustalle, puolen penikulman päähän Turusta. Siellä on vielä tänäkin päivänä meressä nähtävänä suuri kallio, jota sanotaan Kukkarokiveksi siitä syystä, että jättiläinen oli kantanut sitä kukkarossa selässään.

76. Yhtymyksiä jättiläisten kanssa.

Koleana syysiltana purjehti muutamia merimiehiä jaalallaan [Jaalaksi sanotaan Viipurin läänin rannikoilla tavallista nopeasti purjehtivaa purtta, jossa on omituinen taklaus.] pitkin merenrannikkoja Viipurin lähellä, ja he huomasivat rannalla suuren valkean. He olivat viluissaan, menivät maihin lämmittelemään ja näkivät kauhukseen nukkuvan jättiläisen makaavan kehänä nuotion ympärillä, jalat pänaluksena. Merimiehille tuli kiire palata takaisin merelle, mutta samassa jättiläinen heräsi. “Mistä te, Suomen pojat, olette?” — “Tuolta, tuolta”, änkyttivät merimiehet ja osoittivat Viipuriin päin. Jättiläinen sanoi: “Kyllä minä Viipurin tunnen ja sen suuren kiven kirkon seinässä oven kohdalla: sen olen itse nuorena ollessani vienyt sinne Neitsytniemestä. Mutta, Suomen pojat, eikö teillä ole mitään hyviä tuomisia Viipurista?”

Merimiehet toivat jaalastaan tynnyrin tervaa, ja jättiläinen tyhjensi yhdellä siemauksella koko tynnyrin. “Kiitoksia”, sanoi hän, “se oli sitä vanhaa Viipurin juomaa. Mutta menkää nyt matkoihinne, ennenkuin poikani palaavat! He ovat nuoria ja vallattomia; saattaisi käydä teille pahoin.”

Merimiehet eivät toista käskyä odottaneet. He juoksivat jaalaansa ja olivat tuskin ennättäneet purjeensa nostaa, kun näkivät kaksi jättiläistä rannalla. Toinen niistä nakkasi niin raskaan kiven, että jaala oli upota. Toinen juoksi veteen ja tarttui niin kovasti peräkeulaan, että jaala täysissä purjeissa ei paikaltaan liikahtanut. Hädissään tarttuivat merimiehet kirveihinsä ja saivat hakatuksi jättiläisen toisen käden poikki, minkä jälkeen hän hellitti ja antoi heidän jatkaa matkaansa. Jäljestäpäin merimiehet punnitsivat tuon katkaistun käden ja, mikäli on heidän kertomustansa uskomista, painoi se 13 vanhaa

leiviskää.

Terva näyttää olleen jättiläisten mielijuomaa. On toinenkin kertomus muutamista talonpojista, jotka veivät tervaa Helsinkiin ja tapasivat tiellä jättiläisen, joka pyysi heiltä ryydyn Suomen paloviinaa. Ei ollut hyvä kieltää; talonpojat käskivät hänen pitää hyvänään, mitä heillä oli kuormissansa. Jättiläinen nosti kolme tynnyriä perätysten huulilleen, joi niistä tervan, pyyhki partaansa ja sanoi hyvillä mielin: “Kyllä sillä on vielä vanha hyvä makunsa.”

77. Leikkisatuja.

Tässä maassa on jossakin kylä nimeltä Hölmölä, ja siinä asuvat hölmöläiset. Nämä hölmöläiset ovat erinomaisen varovaista kansaa ja miettivät tarkkaan, ennenkuin mihinkään ryhtyvät, ettei mitään vahinkoa tulisi liiallisen kiireen tähden. Heistä kerrotaan, paitsi monia muita viisaita yrityksiä, seuraavaa:

a) *Elonleikkuu*. Kun hölmöläisten piti ruista leikata, tarvitsivat he siihen seitsemän henkeä. Yksi painoi alas rukiinoljet; toinen piti puukappaletta niiden alla; kolmas löi oljet poikki; neljäs kantoi oljet lyhteeseen; viides satoi lyhteet; kuudes kantoi lyhteet kokoon ja seitsemäs pani ne kuhilaille. Matti sattui kerran näkemään heidän työtänsä, ja häntä kummastutti heidän suuri toimeliaisuutensa. Illalla oli puoli sarkaa leikattuna ja toinen puoli leikkaamatta. Matti tahtoi auttaa hölmöläisiä ja rupesi yöllä leikkaamaan ja sitomaan sen, mikä vielä oli leikkaamatta. Kun hän oli lopettanut työnsä, laski hän sirpin viimeiselle kuhilalle ja meni nukkumaan. Hölmöläiset tulivat aamulla, näkivät rukiin leikattuna ja sirpin kuhilalla. Yleistä ihmettelyä. Kauan neuvoteltuaan tulivat kaikki siihen päätökseen, että sellainen pikatyö, kuin tämä leikkuu, oli tehty noitakeinojen avulla ja että noita oli muuttanut itsensä sirpiksi. Tämä oli siis hukutettava, jottei se enää toista kertaa hätiköimällä pilaisi väen perinpohjaista työtä. Mutta ei ollut hyvä koskea niin vaaralliseen kapineeseen; senvuoksi otettiin pitkä seiväs, sidottiin sen nenään silmukka, ja sillä tavalla saivat sirpin vedetyksi maahan. Koko joukko näki nyt ihastuksissaan, kuinka sirpin täytyi kulkea mukana järven rantaan, vaikka se kaikin voimin harasi vastaan ja takertui kantoihin ja ojansyrjiin. Vihdoin sirppi saatiin veneeseen ja nyt soudettiin keskelle selkää. Varteen sidottiin lujilla köysillä iso kivi, jottei se jäisi veden pinnalle, ja sitten se ilosta huutaen viskattiin järveen. Mutta pahaksi onneksi sattui sirpin koukero terä tarttumaan veneen laitaan, kivi painoi, vene kaatui, ja hölmöläiset töin tuskin pelastuivat noidan häijyistä juonista.

b) *Tupa*. Hölmöläiset rakensivat itselleen tuvan ja tekivät työnsä niin perinpohjaisesti, että unhottivat hakata ikkuna-aukkoja seinään. Kun tupa saatiin valmiiksi, huomasivat he sen pimeänlaiseksi ja miettivät kauan, kuinka saisivat sinne päivänvaloa. Viimein keksivät hyvän keinon: heidän tuli tuoda valoa sisään säkissä. He siis pingoittivat säkin auringonpaisteeseen, sitoivat suun tarkasti kiinni ja kantoivat säkin tupaan. Täällä se avattiin, mutta kaikkien ihmeeksi ei tupa tullut vähääkään valoisammaksi. Kun tämä odottamaton pettymys huolestutti heitä, sattui Matti tulemaan ja sai kuulla heidän huolensa. “No”, sanoi Matti, “jos annatte minulla sata markkaa, niin minä hankin tupaan valoa!” Hölmöläiset olivat mielissään, kun niin huokealla hinnalla saivat valoa, ja antoivat kohta vaaditun maksun. Sitten Matti hakkasi aukon seinään, ja katso, kohta tuli auringonvaloa tupaan! Hölmöläiset ihastuivat niin tästä keksinnöstä, että päättivät hakata tuvasta koko seinän pois. Valoa he saivat nyt kylläksi, mutta samassa koko tupa romahti

maahan.

c) *Metsästys*. Kerran lähtivät hölmöläiset talvella karhunajoon. Tultuaan karhunpesälle he istuivat ensin syömään vahvan suuruksen. Sitten neuvoteltiin ja päätettiin, että Pekka konttasi ensin pesään tuomaan karhun ulos. Varmuuden vuoksi sidottiin köysi hänen jalkaansa ja sovittiin, että, jos hätä tulisi, Pekan piti potkaista ja toisten vetää hänet ulos. Pekka konttasi pesään, ja kun oli parahiksi päässyt sisään, puri karhu häneltä pään pois. Hiukan sätkytteli Pekka koipiansa, mutta heitti samassa henkensä. Mutta ulkopuolella olevat kumppanit sanoivat: “Nyt Pekka potkaisi; siellä sisällä ei liene niinkään hauska olla.” Silloin he vetivät Pekan ulos, ja Pekka oli päätönnä. “Niin, totisesti, päätönnä!” sanoivat hölmöläiset ja neuvottelivat, mitä tämä merkitsi. Joku heistä väitti, ettei ollut niin varmaa, oliko Pekalla päätä pesään kontatessaan. — “Älähän”, sanoi toinen, “enkö sitä tietäisi; näinhän selvästi hänen partansa liikkuvan, kun hän söi herneitä suuruukseksi.”

d) *Ruoka-ateria*. Eipä käynyt paremmin toisellakaan kerralla, kun hölmöläiset polttivat kaskea järven rannalla. Toisella rannalla kävivät heidän lehmänsä laitumella; susi tuli ja repi yhden lehmän kuoliaaksi. Hölmöläiset soutivat järven poikki ja päättivät laittaa itselleen suuruspaistin lehmästä, koska se jo muutenkin oli kuollut. Koska nyt kaski paloi toisella rannalla, katsoivat he tarpeettomaksi tehdä uutta tulta, vaan hakkasivat lehmästä kappaleen lihaa ja nostivat sen paistumaan vastapäätä olevan valkean loisteessa. Hetken perästä katsottiin paisti kypsyneeksi ja ruvettiin syömään, mutta eipä paisti maistunutkaan. Joku arveli silloin, että kala maistuisi paremmalta, ja kun siinä rannalla riippui nuotta teloillaan, niin potkittiin se hiekkakankaalle ja vedettiin apaja, mutta saatiin ainoastaan varpuja ja kanervia. Taas pidettiin neuvoa, mitä saataisiin ruoaksi, ja yleinen mieli oli, että puuro maistuisi paraalta. Mutta kun kaikkien oli nälkä eikä heillä ollut pataa semmoista, joka olisi kaikille riittänyt, päätettiin odottaa talveen asti, jolloin voitaisiin keittää avannossa. Talveen asti odottaminen ei ollut helppoa nälkäisille vatsoille, mutta hölmöläiset odottivat, kuten sopii perinpohjaisen kansan, joka ei hätäile. Talvi tuli ja järvi meni jäähän. Silloin meni yksi joukosta ja hakkasi jäähän avannon, minkä jälkeen toinen kantoi jauhosäkin paikalle, pudisti jauhot avantoon ja alkoi sekoittaa. Kun arveltiin puuron olevan valmiin, astui keittäjä avantoon maistamaan keitosta ja jäi sinne. Toiset odottivat hetken aikaa, mutta kun kokki ei tullutkaan takaisin, alkoivat he luulla, että hän yksinään söi kaiken heidän puuronsa. Toinen astui sitten jään alle päästäkseen pidoista osalliseksi ja jäi sinne kuten ensimmäinenkin. “Kah”, sanoivat toiset, “nyt he syövät kahden kaiken puuron.” Sitten he kaikki kömpivät toinen toisensa perästä avantoon ja jäivät sinne.

78. Suomalainen kansanrunous.

Laulu ja soitanto ovat ihmiselle ikäänkuin toinen, pyhempi kieli, jolla hän mielellään ilmaisee surunsa ja ilonsa, toivonsa ja kaipuunsa. Kaikkina aikoina on Suomen kansa suuresti rakastanut *runoja*, jotka laadultaan ovat joko laulurunoja, loitsurunoja, opetusrunoja tai kertomarunoja. Sellaisten kansanrunojen joukkoon ei lueta virsiä ja hengellisiä lauluja, eikä sellaisia taidetekoisia runoja, joita herrasväki laulaa. Kansanlaulun erottaa näistä viimeksimainituista sen yksinkertaisuus ja elävä luonnollisuus, niinkuin metsä eroaa keinotekoisesta puistosta.

Vanhassa suomalaisessa kansanlaulussa on älykäs, syvämielinen sana pääasiana, ja sävelmä on hyvin yksinkertainen, jopa niin yksitoikkoinen, että useimmissa on sama kahdeksantavuinen säerakenne, ja niitä lauletaan samalla nuotilla, ikivanhalla

runosävelmällä. Vanha laulu ei myöskään käytä tavallista loppusointua, vaan sensijaan siinä on alkusointu, niin että vähintään kaksi sanaa samassa säkeessä tavallisesti alkaa samalla äänneellä. Uusilla lauluilla on sitävastoin vaihtelevat runomuodot ja sävelmät, mutta sanat eivät ole niin älykkäät, niin yksinkertaiset eivätkä niin syvämieliset kuin vanhojen runojen. Ainoastaan Karjalassa saa joskus vielä kuulla vanhoja runoja, jotka vuosisatoja ovat kulkeneet suusanallisena perintönä suvusta sukuun, ja nämä runot katoavat yhä katoamistaan. Kaikissa muissa osissa maatumme kuulee ainoastaan uudemmanaikaisia lauluja, joista muutamit ovat ruotsin- ja saksankielestä suomennettuja, mutta useimmat kansan keskuudessa syntyneitä. Sillä kansan mieli on kuin kumpuava lähde, sen täytyy alinomaan purkaa syviä suonivesiänsä päivänvaloon.

Suomen kansanrunous kumpuaa kahdesta syvästä lähteestä, yksinäisyydestä ja surusta. Tässä maassa ihmiset usein asuvat kaukana toisistaan ja etsivät senvuoksi ystäviä ja seuraa koko luonnosta. He kuvailevat mielessään, että kaikilla luonnonesineillä on henki, tunto ja puhelahja. Kun joku tulee vieraaseen maahan, ovat aurinko ja tuuli hänen vanhoja tuttujaan. Kun nuori morsian muuttaa kodistaan ja suree sitä, että kaikki siellä hänet unhottavat, tietää hän, että ainakin aidan vitsat ja pellon seipäät hänet tuntevat, kun hän takaisin tulee. Neito haastelee yksinäisyydessään ilman linnuille:

“Tule tänne, pieni lintu, lennä tänne, linturukka, haastele halusi mulle, ikäväsi ilmoittele! Mie sanon sinulle jälleen, haastan mielihaikeani; sitten vaihdamme vajoja, kahdenkesken kaihojamme.”

Siksi hän uskoo surunsa metsällekin:

“Menen metsähän mäelle, puhelen Jumalan puille, haastan haavan lehtisille, pakajan pajun vesoilte.”

Tietääpä hän, että ne kaikki säälivät hänen kohtaloansa:

“Tuota saarikin saneli, saaren rannat raukotteli, tuot’ itki ihanat nurmet, ahot armahat valitti, nuoret heinät hellitteli, kaikatti kukat kanervan emontuoman turmelusta.”

Onneton mies kääsee korpin kantamaan pois hänen huolensa ja hukuttamaan ne lampiin, kuitenkin varoen, ettei veisi kalallisiin vesihin, sillä:

“kalat kaikki huolestuisi, ahvenet alas menisi, suuret hauit halkeaisi; sären lillit liukeneisi, saisi siikaset surua, kaikki mustuisi mujehet minun hoikan huolistani ja mustan murehistani.”

Mutta iloiset ja onnellisetkin etsivät luonnon seuraa. Iloiset immet kääsevät käen kukkua heille hopeaa ja kultaa. Vuoret, puut, eläimet ilmaisevat ajatuksensa toisilleen ja ihmisille. Luonto on ollut kansan paras laulunopettaja. Senvuoksi sanookin vaatimaton laulaja:

“Omat on virret oppitnani, omat saamani sanaset, tiepuolista tempomani, risukoista riipomani, kanervista katkomani, vesakoista vetelemäni, kun olin piennä paimenessa, lasna lammasten keralla metisillä mättähillä, kultaisilla kunnahilla. Tuuli toi sata sanaa, tuhat ilma tuuditteli, virrat aaltolina ajeli, lausehet vetenä vieri.”

Lapsilla on omat laulunsa, nuorilla omansa, naineilla omansa, vanhoilla omansa. Elämä

antaa kyllä alinomaa uusia aiheita. Suomen kansa on kaikessa vakaamielisyydessään hyvin taipuva laskemaan leikkiä omistaan ja muiden heikkouksista, ja senvuoksi sillä on myöskin pilkkarunoja, joissa viat ja tyhmyydet tehdään naurunalaisiksi. Kansan monista runoista on laulurunoa pidetty vanhimpana, loitsurunoa sen jälkeisenä ja kertomarunoa nuorimpana. Mutta Kalevalan vanhimmat runot ovat vuosisatoja eläneet. Monet laulavat, mutta monet eivät itse tee laulujaan. Koitereen järven rannalla eli monta vuotta sitten kahdeksankymmenvuotias, ennen vanhaan kuuluisa laulajatar, nimeltä Mateli Kuivalatar. Kun kerran luin hänelle lauluja, joita olin kirjoittanut muistiin muilla kaukaisilla tienoilla, sanoi vanha Mateli: “No, vieläkö nyt sitäkin maassa muistellaan, ja ken sitä teille lauloi? Minä sen ennen nuorra tyttönä ollen tein.” — Ne olivat kulkeneet suusta suuhun ja suvusta sukuun.

Monet viisaat miehet, Suomen ulkopuolellakin, ylistävät suomalaista kansanrunoutta ihanimmaksi ja kauneimmaksi maan päällä. Muut kansat saattavat laulaa hehkuvammalla tunteella, mahtavammalla, rohkeammalla ja voimakkaammalla innostuksella. Mutta hartaammin sydämen pohjasta ei laula mikään kansa. Ja yksinkertainen, suloinen, liikuttavan ihana suomalainen laulu on kaikkien kansanlaulujen helmi.

(Elias Lönnrotin mukaan.)

79. Suomalaisia kansanlauluja.

a) Laulunopettajatar.

Kun olin ennen nuorempana, kasvavaisena kanana, tuli eukko tuonnempata, laulaja Lapin perältä, joka virsiä veteli, monet laulut laulatteli. Annoin rätsinän akalle, hyvän paian palkastansa, siirrytin sinikeräiset, puottelin punaiset langat hyvän laulun laulamasta, paremman pajattamasta, virret kielin kertomasta, suin sanat sovittamasta. Kuules eukko, kuin nyt laulan, kuules akka, kuin sanelen: Tuo nyt jälle rätsinäni, palauta paitavaate, työnnä pois punaiset langat, siirrytä sinikeräiset! On nyt virttä neuvomatta, saamatta sanoja kyllin; kyllä huoli virttä tuopi, mure virttä muistuttavi, kaiho kantavi sanoja, miel’alani arveloita.

Kanteletar 2: 1

b) Kodittomat.

Oli meillä, kuin olikin, oli ennen aikoinansa siskoilla sininen silta, veikoilla vene punainen. Nousi tuuli tuulemahan, ilman ranta riehkimähän, tuuli puut havuttomaksi, kanervat kuluttomaksi, heinät helpehettömäksi, Siitä taittoi siskon sillan, veikolta venon hajotti, jätti veikot veen varahan, siskot siirrältä saloille, jätti sormet soutimiksi, kämmenet käsimeloiksi, hongan oksat huonehiksi, katajat kamariloiksi.

Kanteletar 1: 16

c) Ohoh kultaista kotia!

Lämmin paita liinainenkin oman äidin ompelema; vilu on vaippa villainenkin vaimon vierahan tekemä. Lämmin on emosen sauna ilman löylyn lyömättäkin; kylmäpä kyläinen sauna, vaikka löyly lyötäköhön.

Korea kotoinen leipä, jos on täynnä tähkäpäitä; vihavainen vieras leipä, vaikka voilla voituohon. Villainen emosen vitsa, ruokoinen isosen ruoska, jospa viikon virpokoohon, rupeaman ruoskikoohon; vitsa vierahan verinen, kyläläisen kynnäppäinen, josko kerran iskeköhön, tahi puolen koskekohon. Ohoh kultaista kotia, armasta ison eloa! Jos oli leipeä vähempi, niin oli unta viljemmältä; ei toruttu torkunnasta, makaamasta ei manattu.

Kanteletar 1: 75.

d) Morsiamen hyvästijättö.

Enpä mieltään ennen ollut mustin muita neitosia, kalpeampi veen kaloja; tulini muita mustemmaksi, kalpeammaksi kaloja. Millä maksan maammon maion, millä isoni hyvyen? Kiitän mä, iso, sinua entisistä eloista, parahimmista paloista, murkinoista muinoisista; kiitän, mä, emo, sinua nuorra tuuviteltuasi, pienoissa pietyäsi, maioin ruokitettuasi! Kiitän mä koko perehen, kaikki kasvinkumppalini, joiden joukossa elelin, kasvoin kanssa kasvinajan! Lähen nyt tästä kuin lähenkin tästä kullasta ko'ista, ison saamasta salista, äitin kestikellarista. Jää nyt, pirtti, terveheksi, pirtti lautakattoinesi! Hyvä on toiste tullakseni, kaunis kaaputellakseni. Jää nyt, sintsi, terveheksi, sintsi lautasiltoinesi! Jääppä, piha, terveheksi, piha pihlajaisinesi! Jätän kaikki terveheksi: maat ja metsät marjoinensa, järvet saoin saarinensa kankahat kanervinensa.

Kalevalan ensimmäisestä painoksesta.

e) Nuori sotamies.

Suku suuresti surevi, laji kaikki kaihoavi heimokunta hellehtivi, saavani minun sotahan, tykin suuren suun etehen, rautakirnujen kitahan, sortuvan sotatiloilla, vainoteillä vaipuvani. Vaan älä sure, sukuni, kaihoa, lajini kaunis; en mä silloin suohon sorru, enkä kaa kankahalle, kun minä sotahan kuolen, kaaun miekan kalskehesen. Sorea sotainen tauti, sorea sotahan kuolla, hemme miekan helskehesen: äkin poika pois tulevi, potematta pois menevi, laihtumatta lankeavi.

Kanteletar 2: 265.

f) Leikkiruno.

Tule meille, Tuomas kulta, tuoppa joulu tullessasi! Tule, kekri, joudu, joulu, sekä pääse, pääsiäinen! Kyll' on kystä aitassamme, paljon pantua eloa: sirkan reisi, paarman jalka, peipposen peräpakara, sammakon sakarivarvas, sisiliskon silmäpuoli.

Kanteletar 1: 23.

g) Saimaan rannalla.

Kultani kukkuu, kaukana kukkuu, Saimaan rannalla ruikuttaa; ei ole ruuhta rannalla, joka minun kultani kannattaa.

Ikävä on aikani, päivät on pitkät, surutont' en hetkeä muistakaan; voi, mikä lienee tullutkaan, kun jo ei kultani kuulukaan!

Toivon riemu ja autuuden aika suruani harvoin lievittää; rintani on kuin järven jää — kukapa sen viimeinkin lämmittää?

Kotka se lenteli taivahan alla, sorsa se souteli aalloilla; kulta on Saimaan rannalla, lähteä ei tohdi tuulelta.

Tuuli on tuima ja ankarat on aallot, ruuhet on rannalla pienoiset; ruuhet on rannalla pienoiset, kultani sormet on hienoiset.

Älä lähde, kultani, aaltojen valtaan, aallot ne pian sinun peittäisi! Sitten ei suru mua heittäisi, ennenkuin multakin peittäisi.

Kanteletar.

80. Suomalaisia sananlaskuja.

Viisaasta kuningas Salomosta kerrotaan, että hän puhui kolmetuhatta sananlaskua ja että hänen virsiensä luku oli tuhat ja viisi. Jos viisaus lasketaan tämän mitan mukaan, niin olisi Suomen kansa Salomoa viisaampi, sillä sen talteenkirjoitettujakin sananlaskuja on kahdeksattuhatta, ja sen lauluja, joita ei kukaan ole laskenut, on varmasti useita tuhansia. Siitä älkäämme kuitenkaan ylvästelkö; muilla kansoilla saattaa olla yhtä paljon. Mutta totta on, että miettivä Suomen kansa on pannut monta älykästä ajatusta lauluihinsa, paljon syvää viisautta sananlaskuihinsa ja arvoituksiinsa. Jo vuonna 1842 painatti tohtori Lönnrot kokoelman, jossa on 7,077 sananlaskua, ja senjälkeen on vielä useita muistiin kirjoitettu. Useimmat ovat vanhaan runomuotoon puettut ja pysyvät siten helpommin muistissa. Kieli niissä on omituisen älykästä ja lyhyttä.

Moni kansanihminen höyryää puolet puhettansa sananlaskuilla. Jos köyhä tahtoo lohduttaa mieltänsä uuden onnettomuuden sattuessa, sanoo hän: “Köyhä ei kaadu korkealta: luudan päältä lattialle.” — Kun jotakuta nuhdellaan liiasta luottamisesta muiden apuun, sanotaan: “Paha on mielellä asunto, kun on mieli muiden päässä.” — Jos tahdotaan osoittaa, että rikkaillakin on huolensa, niin ajatellaan kellokaslehmää ja sanotaan: “Jolla on kello kaulassa, sen on pää painossa.” — Kun muistutetaan köyhää tyytymättömyydestään, sanotaan: “Vaski on kulta köyhän miehen, tina vaivaisen hopea.” — Jos joku valittaa kadottaneensa lapsensa, huokaa hän: “Yksin pojiton pinolla, tyttäretön huhmarella.” — Kerskujalle sanotaan: “Ei saa siltoja sanoista, puita siihen tarvitahan.” — Jos tahdotaan torjua ansaitsematon kiitos tahi moite, lausutaan: “Ei niin hyvää, ketä ei moitita, eikä niin paha, ketä ei kiitetä.” — Ja niin keksitään sananlaskuja kaikkiin elämän tilanteihin. Panemme tähän näytteeksi muutamia yksi- ja kaksirivisiä sananlaskuja:

- Hyvin tehty, paljon voitu.
- Ei aika miestä odota.
- Ei mies nimellä elä.
- Kun on olutta, niin on ystäviä.
- Ei koirakaan kotiväkeä hauku.
- Ei syvästä kaivosta vesi lopu.
- Ei taito ole taakaksi.
- Ei tuki suovaa alenna.

- Ain' on laiska aikehessa.
- Ei yksi kauan naura.
- Humalassa on rikkautta.
- Älä karhua vitsalla lyö.
- Huono vahti tekee monta varasta.
- Ei kysyvä tieltä eksy.
- Joka kauan elää, se paljon näkee.

- Auta miestä mäessä,
 älä mäen alla.
- Ei kaunis kaskelle jouda,
 vereväinen viertämähän.
- Etehen elävän mieli,
 kuollut taakse katsokohon.
- Harvoin syötti harva verkko,
 silloin suurilla kaloilla.
- Älä ennen vanhaa moiti,
 kuin uuden tavat tunnet.
- Ken pahat hyviksi saapi,
 Suomen suot se siltoaapi.
- Kierrä minut, älä kiroa,
 sanoi kivi kyntäjätä.
- Eipä sitä koira purrut,
 jonk' on laki langettanut.
- Ei salli savinen pelto
 koreata kyntäjätä.
- Kell' ei kummaa suurempata,
 kummeksikoon juopunutta.
- Ehdon valta ahvenella,
 ottaa onkeen, jos tahtoo.
- Eipä meri siitä pilau,
 jos koira laidalta latkii.
- Terävä tekevän veitsi,
 tylsä veitsi tyhmän miehen.
- Omat maat on armahimmat,
 omat metsät mieluisimmat.
- Miehen on mela kädessä,
 Jumala venettä viepi.

Muita sananlaskuja.

- Sanasta miestä,
 sarvesta härkää.
- Ennen mies maansa myöpi,
 ennenkuin sanansa syöpi.
- Ilta aamua viisaampi.
- Ei suuret sanat suuta halkaise.
- Huuto on hädän veli.

- Isännän askeleet pellon höystävät.
- Tyvestä puuhun noustaan.
- Kärsivä kaikki voittaa.
- Ei susi koiran kuolemata itke.
- Ennen vettä veljeltä kuin vieraalta olutta.
- Aikoja on se kuollut, joka itseänsä moitti.
- Joka kuritta kasvaa, se kunniatta kuolee.
- Kiitä muille muita maita,
itselle omia maita.
- Ennen lyhyt rikan maasta,
kuin pitkä tähden taivaasta.
- Ei se ole mies, joka viran saa,
vaan se, joka sen pitää.
- Akka tieltä pyörteleikse,
ei uros pahanenkana.
- Hyvä lintu on harakkakin,
kun sen harvoin näkee.
- Tie ei tiedä kävijätänsä,
eikä leipä syöjeänsä.
- Ei niin kauan ole hätää,
kun on vielä viime keino.
- Antaa hyvä vähästänsä,
paha ei paljostansakaan.

(Elias Lönnrotin mukaan.)

81. Suomalaisia arvoituksia.

Jos suomalaisia sananlaskuja on monta tuhatta, niin ei ole arvoituksiakaan vähemmän. Kansa rakastaa suuresti tätä älykästä ajatuksilla leikkimistä, jolla lasten ymmärrystä pienestä pitäen totutetaan johtumaan tutusta asiasta tuntemattomaan. Senvuoksi käytetäänkin rangaistusta sille, joka ei arvaa määrättyä lukua arvoituksia. Kun perhe pitkinä syys- ja talvi-iltoina istuu koolla tuvassa, on joukossa tavallisesti joku arvoitusten taitaja, joka koettelee toisia, ja jos siinä on joku, joka ei osaa arvata kolmea arvoitusta, niin lähetetään hänet *Hymylään*. Tämä näyttää olevan jokin ilvepaikka, jossa joudutaan kaikenlaisen pilan alaiseksi. Koska muutamia arvoituksia saattaa selittää monella tavalla, syntyy joskus riita siitä, onko rangaistusta käytettävä, ja moni ilmoittaa jo alussa, ettei hän ota lähteäkseen *Hymylään* vähemmältä kuin kuudelta arvoitukselta.

Jos nyt joku ei ole osannut arvata, ja vain yksi määrästä enää uupuu, kuiskaellaan hänestä: “Aha, joko alkaa silmät *Hymylään* päin kääntyä.” Kun määrä on täysi, alkaa arvuuttaja luetella kaikki ne arvoitukset, jotka ovat jääneet arvaamatta, ja sanoo jokaisen arvoituksen jäljestä:

“Hyys, hyys, *Hymylään*, kun et sitäkään tiedä!”

Rangaistuksenalainen puetaan nyt niin hullunkurisen näköiseksi kuin mahdollista ja lähetetään *Hymylään*, mikä tapahtuu siten, että hänet käsketään pois tuvasta. Sitten kerrotaan, millaisen vastaanoton ja kestityksen hän saa *Hymylässä*. *Hymylän* lapset

käsketään katsomaan, mitä koirat haukkuvat, ja he tuovat vastauksen, että on tulossa ryysyinen tolvana, jolla on hiiri hevosena, kissa ajajana, rikkinäinen kapusta rekena j.n.e. Hymylän emäntä pudottaa säikäyksissään lieteen vasta leivotun leivän; toinen kaataa vetelän veliinsä vieraan silmille. Tämä kun nyt tahtoo pestä silmänsä, niin hänelle annekaan tervasanko, minkä jälkeen häntä neuvotaan pyyhkiytymään höyhenpuolikossa, ruumenhinkalossa ja nokisiin kodan orsiin. Hymyläiset kysyvät, mitä uutta maailmalta kuuluu, ja kun hänellä ei ole muuta kertomista kuin nuo arvaamatta jääneet arvoitukset, kummastelevat hymyläiset sellaista raukkaa, ja sitten viimein luvataan hänelle ruoaksi likavettä, perunankuoria, kalanruotoja, homehtunutta leipää ja muuta sentapaista.

Sellaisen matkakertomuksen jälkeen pidetään matkustaja takaisin tulleena, kutsutaan tupaan ja kysytään, miten Hymylässä nykyään voidaan. Hän kertoo sitten jotakin, mitä mieleen johtuu, esim. kuinka siellä keitettiin puuroa kirveellä ja hakattiin puita padalla, kuinka lehmät leipoivat leipää ja naiset olivat kytkyessä navetassa j.n.e. Nyt hän on vapaa rangaistuksestaan, saapi palata paikallensa seuraan ja sitten itse ruveta arvuuttelemaan toista, joka vuorostaan saattaa tulla rangaistukseen tuomitukseksi, jollei voi arvata. Ei kukaan tahtois mielellään lähteä Hymylään, ja kaikki koettavat jännittää älyään sekä arvaamaan että muistamaan vanhoja arvoituksia ja myös keksimään uusia. Vieraan ei ole niinkään helppo saada näitä harjaantuneita arvoitusten arvaajia Hymylään; paljon helpommin hän voipi itse saada kunnian päästä sinne. (Elias Lönnrotin mukaan.)

Seuraavat arvoitukset olkoot tässä näytteenä:

1. Kultaa kujaset täynnä, hopeata tanhuaiset, eik' ole omistajata?
2. Kädetön, jalaton, seinää nousee, kiukaalle pääsee?
3. Aitta alla, mylly päällä, tihku viita myllyn päällä?
4. Akka loukossa, sata hammasta suussa, puree eikä niele?
5. Ei huku vedessä, ei pala tulella, eikä mahdu maan rakoon?
6. Elää maailman alusta maailman loppuun asti, ei koskaan viidettä viikkoa näe?
7. Lahdet kaidat, niemet pitkät, kalliot nenässä nienten?

8. Pojat sotaa käyvät, isä vasta syntymässä?

9. Ensin nahka nyljetään, sitten villat keritään?

10. Hakee, hakee, eikä soisi löytävänsä?

11. Helsingissä hakataan, tänne lastut lentelee?

12. Herrain herkku, kuningasten ruoka,
ei syö siat, eikä koske koirat?

13. Henki alla, henki päällä,
siinä hengetön välissä?

14. Hepo tallissa,
häntä katolla?

15. Huutaa yöt, huutaa päivät, ehdätystä ei saa?

16. Isä lynkä, äiti länkä, tyttäret litulatuiset, pojat hyörynpyöryläiset?

17. Jalatonna juoksee, siivetönnä lentelee päivässä kymmenen kylää?

18. Kaarne lensi liipotteli, vesi siivistä sirisi?

19. Kaksi laivaa merellä, iän kaiken purjehtivat, eivät toistansa tapaa?

20. Kaksi kultaista käkeä, kuun kierti, päivän kierti, ei kierrä Jumin kekoa?

21. Kaksi makaa, kaksi seisoo, yksi edestakaisin soutaa?

22. Kannettava väsyy, kantaja ei väsy?

23. Ken vieraalle tupaan tullessa ensiksi suuta antaa?

24. Kesän leski, talven leski, syksyllä miehen morsian?

25. Kullassa kulajaa, hopeassa heläjää, ikkunasta pirttiin tulee, ovest' ei sinä ilmoisna ikänä?

26. Kirppu metsään menee, ei tuhannella hevosella kotiin saada?

27. Kolmasti päivässä päälleen pukee, enimmät ajat alasti seisoo?

28. Kulkee maata kuin kuningas, vaeltaa kuin valtaherra, joka vuosi varrotaan köyhimpäänkin kotihin?

29. Kun metsään menee, niin kotiin katsoo, kun kotiin tulee, niin metsään katsoo?

30. Lensi lintu siivetönnä, istui puuhun jalatonna, tuli neitsyt suuton, söi sen linnun suolatta, paistoi ilman valkeata?

31. Lyhyt akka lylleröinen, pää tasainen talleroinen, kaiken kansan syöttelee, perhen elättelee?

32. Lyhyt mänty mättähällä, mesimöykky männyn päässä?

33. Piimä kaatui pirtin päälle, rasva lattiaan tipahti, ei lähde vuollen vuolimella, eikä pesten pesimellä, eikä luudalla lakaisten?

34. Mieleton, kieleton, kaikille toden sanoo?
35. Mies musta, nenä nykerä, pantu vuorten vartijaksi, rahakirstun paimeneksi?
36. Musta lintu, punaisia munia hautoo?
37. Ken vieraalle tupaan tullessa irvistää?
38. Neljä oritta tallissa, viides käypi ympäritse?
39. Näet veljesi, kättä koukkaa,
ei tule puheille?
40. Omiaan on pirtti täynnä,
eikä tunne puoliakaan?
41. Pikku lintu liinahäntä, läpi seinän lentelee?
42. Päivällä lihaa ja verta täynnä, öillä tyhjänä?
43. Kuollehet kotihin tuotiin, varas puuhun hirtettiin, tie kumohon kaadettiin?
44. Tiainen tikun nenässä, ruotsiksi ruikuttaa?
45. Vaippa ilmassa kudottu, tänne helmat hepsasevat?
46. Valkea pelto, siemenet mustat, kylvää ken taitaa?
47. Äiti lapsiansa imee?
48. Tie uupui, hete janostui, leipä nälkää näkee?

Arvoitusten selitykset.

1 Päivänpaiste, kuutamo. — 2 Taikina pytyssä tai tiinussa. — 3 Ihmisellä vatsa, suu ja hiukset. — 4 Karsta, häkilä, riivinrauta. — 5 Mimi. — 6 Kuu. — 7 Sormien välit, sormet ja kynnet. — 8 Kipunat tulta iskiessä. — 9 Kenkä tai saapas riisutaan ensin, sitten sukka. — 10 Verkonpaikkaaja reikiä. — 11 Rahapaja, kirjapaino. — 12 Suolat. — 13 Ratsu, ratsastaja, satula. 14 Tuli pirtissä, savu katolla. — 15 Koski. — 16 Humalistossa seipäät, köynnökset, lehdet ja humalankävyt. — 17 Sanoma. — 18 Soutuvene. — 19 Kuu ja aurinko taivaalla. — 20 Silmät; Jumin keko on pää. — 21 Ovenpielet, kynnys ja ovi. — 22 Soutaja ja vene. — 23 Tuvan lämmin. — 24 Riihi. — 25 Päivänpaiste, kuutamo. — 26 Tulikipuna. — 27 Ruokapöytä. — 28 Joulu, pääsiäinen, kekri. — 29 Kirves tai kuokka olalla. — 30 Kaste tai kuura ja päivänpaiste. — 31 Jauhosäkki. — 32 Muurain, lakka suolla. — 33 Päivänpaiste, kuutamo. — 34 Puntari, mitta. — 35 Lukon avain. — 36 Pata tulella. — 37 Seinän-rako. — 38 Sukkapuikot, sukkavartaat. — 39 Varjonsa näkee. — 40 Askelten jälkiä. — 41 Neula ja rihma. — 42 Kenkä, lakki. — 43 Kalat, nuotta ja vene. — 44 Valkea päreessä. — 45 Pilvet ja sade. — 46 Paperi, muste ja kirjoittaminen. — 47 Meri tai järvi, jokia. — 48 Vapahtajan kärsimys.

82. Kansanluulo ja taikausko.

Suurten erämaiden yksinäisyys on valtavasti vaikuttanut kansan mielikuvitukseen. Metsät, vuoret, järvet, kosket, pitkä talvinen pimeys, pitkä kesäinen valo, kaikki tämä on herkyttänyt Suomen kansan mielen ihmeellisiä uskomaan, ja sen loitsutaito on kauan ollut kuuluisa muiden kansojen keskuudessa.

Taikoihin uskomisen on perua pakanuuden ajoilta. Silloin luultiin, että kaikilla luonnonesineillä oli henki, ja että ihminen saattoi sanan voimalla kaikkia luotuja hallita. Jos siis joku tiesi oikeat sanat, voi hän niillä nostaa tahi parantaa tauteja, taltuttaa myrskyjä, ja löytää kätkeytyjä aarteita, ennustaa tulevia asioita ja tehdä kaikenmoista muuta.

Jäännöksiä tästä luulosta on vielä monissa paikoin maassamme. Noitia ja noita-akkoja pitävät oppimattomat ihmiset arvossa ja etsivät niitä pitkien matkojen päästä. Jota edempänä he ovat, sitä suurempi on heidän arvonsa. Etelä-Suomessa pidetään Hämeenpuolen kansaa loitsutaitoisena; Hämeessä kysytään neuvoa pohjalaisilta, ja nämä taas pitävät lappalaisia kaikkia muita taitavampina. Usein nämä noidat pettävät herkkäuskoisia, usein he itsekin uskovat omia loitsujaan. He vaativat hyvän maksun ja kestityksen, ovat taidostaan kateelliset eivätkä mielellään opeta niitä muille kuin lapsilleen. He käyttävät monenlaisia taikakeinoja, mutta loitsusanat ovat tehoisimmat, eikä ilman niitä voi mitään toimittaa. Jos joku tahtoo kirjoittaa muistiin näitä loitsurunoja, jättää noita kaksi tai kolme sanaa pois, josta loitsun luullaan kadottavan voimansa.

Loitsuja eli "lukuja" käytetään nykyään enimmästi parannuskeinona. Ennen kaikkea täytyy tietää kivun synty. Jos avunhakija on terävän raudan haavoittama, niin pitää tietää raudan synty. Jos hän on polttanut itsensä, täytyy tietää tulen synty. Jos häntä on purrut karhu, susi, koira, käärme tai ampiainen, täytyy tietää näiden synty. Jos vaivana on tavallinen sisällinen vika, kertoo tietäjä taudin nimen ja synnyn, sen vanhemmat, sisaret ja veljet. Jos vamma on tavatonta laatua, arvaa hän sen vihollisen panemaksi tahi muista syistä syntyneeksi. Jos ei tämä auta, luettelee hän kaikki neljä alkuainetta, sillä jonkin näistä täytyy olla taudin alkuna. Tätä osaa loitsusta sanotaan *syntysanoiksi*, niiden jälkeen tulevat *manaussanat* ja vihdoin *lääkityssanat*. Tietäjä nuhtelee tautia kovilla sanoilla, manaa kipua asettumaan ja pakenemaan etäiseen korpeen, kovaan koskeen tai pohjattomaan suohon, ja silloin luvataan hevonen matkalle. Jos tauti ei tästä tottele, uhkaa tietäjä valittaa sen vanhemmille, ja jos se on jonkin vihamiehen lähettämä, uhataan tälle kovinta rangaistusta. Jos tauti ei sittenkään tottele, lausutaan *pakkosanat*, jotka sisältävät kovimpia uhkauksia, ja sen jälkeen käsketään mehiläisen lentää yhdeksän meren ylitse noutamaan lääkkeitä; mutta jos eivät pakkosanatkaan auta, silloin on tauti Jumalan lähettämä, eikä sitä voi ihmisvoima parantaa.

Muoin luultiin, että kaukana pohjoisessa Kemijoen rannalla oli Kipuvuori. Vuoren keskustalla kohosi korkea kukkula; kukkulan laella oli pieni kota, kodassa lähde, lähteessä maksankarvainen kivi ja kivessä yhdeksää sylvä syvä reikä. Tähän reikään manattiin kivut. Kuoleman kolme tytärtä, Kivutar, Tuonetar ja Äkäätär ottivat ne vastaan, keräelivät ne kipukintahat kädessä vaskikauhoihin, puhdistivat, pohtivat ja seuloivat ne, ja sitten paistettiin ja keitettiin kivut rautakattilassa, siksi kunnes ne viimein kaadettiin reikään. Luultiin, etteivät kivut voineet vuorella viatonta vahingoittaa.

“Ei kivi kipuja itke,
Paasi vaivoja valita.”

Monet muutkin, jotka eivät tahdo käydä tietäjistä, käyttävät kaikenlaisia taikoja, suojellakseen itseään tahi karjaansa pahojen henkien vaikutuksilta. Moni uskoo myöskin kotihaltioita ja metsänhaltioita olevan. Harvat ovat maassamme ne vuoret ja järvet, joissa ei sanota haltiata nähdyksi.

Mutta sen sijaan, että puhuisimme sellaisesta taikauskosta, joka on perintöä esi-isiltämme ja nykyisin on yhä häviämässä, muistelkaamme niitä kauniita tulia, joita juhannusyönä poltetaan mäenkukkuloilla monissa paikoin Suomenmaata. Moni ei tiedä, että nämä viattomat juhannuskokot ovat muistoa pakanallisesta auringonpalvonnasta. Pakanallisilla esivanhemmillamme oli tapana viettää juhlaa siihen vuodenaikaan, jolloin aurinko on taivaalla korkeimmillaan. Mutta me tiedämme, että aurinko on ainoastaan Jumalan luoma kappale, ja riemuitessamme kokko valkean loisteessa valoisasta juhannusyöstä, emme enää palvo aurinkoa, vaan ylistämme Jumalaa, luojaamme, joka niin ihmeellisesti koristaa luonnon ihanimmalla kauneudella.

83. Karjalaiset.

Suomen kansa on puun kaltainen, joka levittää juurensa maahan. Sen suurimmat ja vahvimmat juuret ovat kaksi samansukuista, kauan erillään ollutta, mutta sitten yhdistynyttä heimoa, nimittäin karjalaiset ja hämäläiset. Nämä ovat jakaneet tämän maan keskenään niin, että karjalaiset asuvat Itä-, Kaakkois- ja Pohjoissuomessa, mutta hämäläiset Länsi- ja Etelä-Suomessa. Muinoin oli näiden heimojen välillä paljon eripuraisuutta, mutta nyt ne ovat kauan eläneet rauhassa vieretysten, kuitenkin luopumatta muutamista erikoisominaisuuksista, joista heidät helposti voi tuntea.

Karjalainen on varreltaan solakka, hänellä on ruskea kihara tukka ja vilkkaat, siniset silmät. Hämäläiseen verrattuna karjalainen on avomielisempi, ystävällisempi, liikkuvampi ja toimeliaampi, mutta myöskin kielevämpi, kerskailevampi, uteliaampi ja närkkäämpi. Matkustus ja kauppa ovat hänen mielitöitään; hän kulkee pitkiä matkoja omassa maassa ja vie tavaroitaan Venäjälle. Hän on herkkämielinen; tulee herkästi surulliseksi ja helposti iloiseksi; rakastaa leikinlaskua ja kauniita lauluja, joita hänen omat runoniekkinsa sepittävät. Sen vuoksi on hänen maastaan löydetty kauneimmat laulut, jotka hän on muistissaan tallettanut esi-isäin ajoilta.

Karjalainen käyttää sukunimiä, ja hänen taloansa, jonka isossa tuvassa monta ihmistä asuu yhdessä, nimitetään suvun mukaan. Muinaisten sotien jälkeen on niin erilaista väkeä muuttanut Karjalaan, että usein yhden kylän väki ei ole likeisimmän naapurikylän väen näköistä. Koko eteläosassa Viipurin lääniä asuu aivan sekaisin vanhempaa väestöä, *äyrämöisiä*, ja myöhemmin muuttaneita *savakoita*. Nämä kaksi kansanainesta on näihin asti erottanut toisistaan erilainen vaateparsi, ja kun joku äyrämöisnainen naidaan savakkosukuun tahi päinvastoin, sovitaan jo edeltäkäsinkin tarkkaan, minkälaista vaatepartta nuorikon tulee käyttää.

Karjalaisten alinomainen markkinapaikka oli viime aikoihin asti Pietari. Siellä he ansaitsivat rahaa pikkukivilläkin, ja helposti tullut raha meni taas yhtä helposti. Sillä karjalaiset ovat iloista ja anteliasta väkeä, joka mielellään itse elää hyvin ja mielellään tarjoaa omastaan toisellekin. "Kun leipä on lopussa, syödään vehnästä." Etelä-Karjalassa leipoo emäntä joka päivä tuoretta pehmeätä leipää, mutta köyhässä Pohjois-Karjalassa kelpaa kovakin leipä, johon katovuosina täytyy sekoittaa pettua.

Karjalainen on ikäänkuin Suomen kansan päivänpuoli: avomielinen, luokseenlaskeva, vilkas ja kevytmielinen, helposti ohjattava ja helposti eksytetty, herkkäuskoinen kuin lapsi, ei kuitenkaan suomalaisen itsepintaisuutta vailla, mutta hyväoppinen ja varustettu luonnonlahjoilla, jotka vain tarvitsevat hyvää kasvatusta, asettaakseen hänet kansansa

etevinten joukkoon.

84. Savolaiset.

Savolaiset ovat samaa heimoa kuin karjalaisetkin, mutta ovat aikaisemmin asettuneet asumaan Saimaan vesien varsille ja sentakia kehittyneet tavoiltaan ja luonteeltaan erilaisiksi. Kun karjalainen on kärsinyt paljon sortoa mahtavilta hovien omistajilta ja siitä joskus käynyt liiankin nöyräksi, on savolainen varttunut varakkaammaksi, omintakeisemmaksi ja saanut itseluottamusta, joka välistä tekee hänet pöyhkeäksi, mutta jolla on oma arvokkaisuutensa. Tiedonhaluisena ja hyväpäisenä hän on maakansan sivistyneimpiä; hänen itäsuomalainen kielimurteensa on levinnyt Lappeenrannasta Kajaanin lähiseuduille saakka. Varakkaammassa pitäjässä Kuopion ympäristöllä käytetään ylenmäärin hopeata, silkkiä, mausteita, viinejä ja sikareja, joita ei muualla tavata suomalaisen talonpojan tuvassa. Vanhat tavat ovat näillä tienoilla paljon muuttuneet sen jälkeen, kun höyryalukset ovat alkaneet savuta kaikilla vesillä, ja uusi aika on tuonut mukanaan pahaa jos hyvääkin. Syrjäisemmissä osissa Savonmaata asuu yksinkertaisempaa kansaa yksinäisissä taloissa kaskimäkien keskellä.

Savolainen on ymmärtäväisempi ja etuansa enemmän katsova kuin hyväntahtoinen karjalainen. Hänen kauppansa onnistuu tavallisesti paremmin, ja hän nauraa naapureitaan, jotka tänään syövät enemmän kuin eilen ansaitsivat.

Paitsi kaskenviljelykseen ja metsänhakuuseen panevat savolaiset enimmin huolta hevos- ja karjanhoitoon. Heidän hevosensa ovat maamme parhaita juoksijoita; lehmistään he saavat niin paljon voita, että lähettävät sitä monta tuhatta kiloa vuodessa ulkomaille. Nykyään tosin valmistetaan enin voi meijereissä, mutta ennen se kirnuttiin kotona. Savolaistyttö ujostelee näyttäytyä yksinkertaisessa työpuvussa, ikäänkuin tahtois sanoa meille: “En ole niin köyhä, kuin miltä tässä näytän, minulla on monta kauniimpaa pyhähametta, huiivia ja esiliinaa säästössä aitassamme.” Me vastaamme hänelle: “Älä ole puvustasi milläsikään, kun siinä ahkerassa työssäsi puuhaat uskollisena voikirnun ääressä! Yksinkertaisuus ja ahkeruus ovat parhaimmat kaunistuksesi; ainoastaan työ tekee meidät kaikki rikkaiksi, ainoastaan jumalanpelko, kainous ja hiljaiset, kotoiset avut tekevät Suomen neidon kotinsa aarteeksi ja synnyinmaansa arvokkaaksi tyttäreksi.”

85. Kaksi runoseppää.

Kansankielessä puhutaan runojen *sepittämisestä*. Niinkuin seppä takoo tulikuuman raudan hyödyllisiksi kaluiksi, samoin sepittää laulaja hehkuvat ajatuksensa sanoiksi ja sävelmiksi.

Savo on uusien runoseppien varsinainen kotiseutu. Vanhojen kansanlaulujen sijasta, jotka yhä enemmän jäävät unohduksiin, laulaa kansa nyt uudempia lauluja, vähemmän yksinkertaisia ja hartaita, mutta usein sukkelia ja älykkäitä. Tässä puhumme kahdesta myöhemmän ajan runoniekasta.

Paavo Korhonen oli nuori talonpojanpoika Rautalammin pitäjältä sepittäessään sukkelan pilkkalaulun eräästä nimismiehestä, joka otti talonpojilta lahjuksia ja antoi heidän luvattomasti polttaa viinaa. Laulu tuli tutuksi ja huvitti useita. Korhonen noudettiin häihin ja muihin pitoihin, usein pitkien matkojen päähän, laulamaan vieraille. Ja sanat vuotivat virtana hänen huuliltaan, hän lauloi väliin päiväkaudet, väliin myöhäiseen yöhön, milloin surullisia, milloin lystillisiä lauluja. Hän lauloi uudesta kirkosta, hyvästä vuodentulosta, kovasta katovuodesta, kauniista, mutta silloin halveksitusta suomenkielestä ja vielä

monesta muustakin, mitä kansa ymmärsi ja mikä koski sen sydämeen. Joskus sattui, että hän jälkeensä kirjoitti paperille, mitä oli laulanut, tai että muut muistista kirjoittivat hänen laulujansa, ja monta jäljennöstä levisi laajalle. Korhonen itse ei tietänyt, kuinka monta laulua hän oli sepittänyt; hän arveli vain, että niistä kyllä täytyisi iso kirstu. Itse hän sanoi miettineensä parhaat laulunsa yksinäisillä metsämatkoilla ja kalastusretkillä. Kotiin tultuaan hän kirjoitti paperille, mitä oli sepittänyt. Moni laulu jäi kirjoittamatta, toiset hävisivät jäljennöksineen, ja ainoastaan vähäinen osa niistä on painettuna.

Isänsä kuoltua Paavo peri talon, mutta hän piti enemmän vapaasta vaeltajanelämästä ja jätti tilan nuoremmalle veljelleen. Vanha äiti suri poikansa huikentelevaisuutta; mutta tämä rakasti paljon äitiänsä ja antoi hänelle kaikki ansaitsemansa rahat. Kuolleesta sisarestaan hän kirjoitti kauniin muistorunon.

Vielä vanhanakin miehenä Paavo Korhonen kulki mielellään yksinään järvellä. Eräänä syysaamuna lokakuussa v. 1840 löydettiin hänet kuolleen veneestä läheltä kotirantaa. Hän oli silloin 65-vuotias. Rannan koivut ja järven aallot olivat nähneet hänen kuolevan.

Suonnejoen pitäjässä asui majatalonisäntä, nimeltä *Pentti Lyytinen*. Samoin kuin Korhonen oli Lyytinenkin halpa-arvoinen, oppimaton mies, jota lukeminen huvitti ja joka omin päin hankki itselleen tietoja. Mutta kuten Korhosesta ei ollut maanviljelijäksi, niin ei Lyytinenkään kelvannut majatalonpitäjäksi, vaikka hän oli siinä toimessa 64 vuotta. Hänestä oli hupaisempaa käydä puhuttelemassa kaikkia matkustavaisia, kuin hoitaa hevosia ja kyytejä. Hänkin sepitti monta suosittua laulua, joita sitten kirjoitti paperille ja jotka jäljennöksinä kulkivat kansan keskuudessa. Hän lauloi kirkosta, talosta, pellostä, ajan nopeasta kulusta, työmiehen kunniaa ja laiskurin mielettömyyksistä. Ja näin hän tuli vanhaksi harmaapääksi, kun hänen laulunsa vielä elivät nuorina kansan huulilla. Helmikuussa vuonna 1871 hän vaipui kuolemaan uneen, 88 vuoden vanhana.

86. Hämäläiset.

Mitä lauhkeata, valoisaa ja avomielistä suomalaisessa luonteessa ehkä on havaittavissa, se on kaikki karjalaista perintöä; mitä vakaata, hiljaista ja karkeata on kansassamme, se on etenkin hämäläisiltä perittyä. Varsin kummallista on, että Jumala on asettanut nämä kaksi erilaista heimoa niin lähelle toisiaan, jotta toinen täydentäisi toisen vajavuuden. Ja jos Jumala ei olisi asettanut vilkkaita ja huikentelevaisia karjalaisia itään Venäjätä vastaan, samalla kuin hän asetti hitaat ja jäykät hämäläiset länteen Ruotsia vastaan, niin olisi totisesti nykyään moni seikka maassamme toisin.

Hämäläinen on rotevampi, kankeampi ja hartevampi, kestävämpi, jurompi ja jäykempi kuin hänen veljensä karjalainen. Hänellä on suurempi, usein ruskea, joskus pellavankarvainen tukka; silmät ovat pienet ja harmaat tai vaaleansiniset; kasvot leveämmät, iho harmaampi, katsanto tylympi. Hämäläinen on myöskin harvapuheisempi ja vakaamielisempi, pitkälle ajatteleva ja itsepintainen, hidas vihastumaan ja hidas suomaan anteeksi. Hänen uppiniskaisessa luonteessaan on paljon uskollisuutta. Hän ottaa hyvän ja pahan päivän vastaan samalla järkähtämättömällä tyyneydellä.

Hämäläinen on siis se varsinainen kivenvääntäjä, joka on leimansa painanut kansansa enemmistöön. Kestävämpää miestä et tapaa, jos hän on ottanut jotakin tehdäkseen, etkä hitaampaa, jos hänen päähänsä on pistänyt olla mitään tekemättä. Vaikka hän väliin pidoissa mielellään elää herroiksi tai sunnuntaisin komeilee kiiltävissä kääseissään, on hän

muulloin vaatimattomin kaikista kansalaisistaan. Kun hän kesäaikana karkea mekko yllä on ulkotyössä, tyytyy hän puolikypsään *talkkunaan*, keitettyihin ohra- ja kaurajauhoihin, joita hän tuohisessa sekoittaa piimään. Hämäläiset asuvat joskus yhdessä suurissa kylissä, aina niistä ajoista asti, jolloin heidän täytyi puolustautua vihollisten hyökkäyksiä vastaan, ja niin tarkan huolen pitää hämäläinen pellostaan, että panee tunkion niin likelle kartanoa kuin mahdollista. Hän pitää hyödyn ja kauneuden aivan samana, ja vaikka laulu ja iloinen viulunsoitto ei ole hänelle vastenmielistä, ei luonto ole kuitenkaan aikonut häntä laulajaksi eikä viuluniekaksi. Samoin hän pitää myös saduista ja sananlaskuista, joita muut kertovat, mutta itse hän on unohtanut melkein kaikki, mitä hänen esi-isänsä ovat kertoneet. Hän itse on vanhan sadun kaltainen: sellainen kuin hän nyt on, hän on ollut monta sataa vuotta.

Täytyy kuitenkin lisätä, että tätä puhdasta vanhaa hämäläisluonnetta on enää löydettävissä ainoastaan muutamissa Hämeen sisä- ja pohjoisosissa. Lännempänä ja etelämpänä on hämäläiskansa tullut vilkkaammaksi ja toimeliaammaksi sekä uuden ajan ja naapuriensa vaikutuksille alttiimmaksi. Etelä-Hämeessä, Uudenmaan pohjoisosassa ja Satakunnan sisäseuduissa on kantaheimosta vielä hiukan jälkiä; mutta Varsinais-Suomessa, länsirannikolla ja Etelä-Pohjanmaalla hämäläinen on niin toiseksi muuttunut, ettei ole paljon muuta jäljellä hänen alkuperästään kuin ne yleiset piirteet, jotka hän on kansaansa painanut.

87. Karhunampuja Martti Kitunen.

Suomalaiset ovat aina pitäneet väkevien petojen tappamista urotyönä. Senvuoksi he ovatkin pitäneet karhua suuressa kunniaa kuten arvokasta vastustajaa ainakin, ja kun karhu kaadetaan, on metsästäjillä tapana viettää suurella komeudella sen peijaisia. Kaadetulle karhulle annetaan vanhoissa runoissa mitä hellimmät lempinimet: metsänkulta ja -hopea, metsänomena, metsän kaunis mesikämmen. Ja pidoissa metsästäjät ylistävät sen syntyä, sen urotöitä ja sen kunniaakasta kuolemaa.

Kitusen tilalla Virroilla, Pohjanmaan rajalla, oli eräällä talonpojalla kuusi poikaa. Viisi oli rotevaa ja voimakasta, jonka vuoksi he kävivät isän kanssa työssä, mutta vanhin, jonka nimi oli Martti, oli lapsena pieni ja heikko. Hän sai olla omissa valloissaan, kulkea pyssy olalla metsässä ja ampua metsoja, teeriä ja pyitä, joita toiset mielellään söivät. Tästä Martti tottui sukkelaksi, tarkkasilmäiseksi, vakaväkätiseksi ja rohkeamieliseksi pyssymieheksi. Eräänä aamuna myöhään syksyllä hän, kuusitoistavuotiaana, kohtasi yht'äkkiä metsäpolulla ison karhun. Talviuninen otso, joka ei ollenkaan kunnioittavasti kohdellut hintelää poikaa, tuli möristen kahdella jalalla häntä vastaan, ikäänkuin olisi mielinyt sanoa: "Pois tieltä, ketale!" Tämä Marttia suututti. Hän tähtäsi tarkalla luodikollaan, pamaus kuului ja — karhu hyppäsi sydän läpiammuttuna hirmuisesti karjahtaen ainakin pari metriä korkealle ilmaan ja kaatui sitten kuolleena maahan. Nyt vasta Martti pelästyi ja kiipesi puuhun; mutta karhu makasi paikoillaan, ja hengästyksissään poika juoksi taloon tapausta ilmoittamaan. Siellä ei kukaan ollut alussa uskoa häntä; kuitenkin hän sai isänsä hevosen ja reen. Suurella vaivalla vedettiin nyt raskas otus metsästä kotiin, ja siitä päivästä lähtien nimitettiin pientä Marttia "urhoolliseksi pojaksi".

Martti Kitusesta rupesi pian maine kertomaan, että hän oli kotiseutunsa paras ampuja ja paras pyssyseppä. Hänen seikkailunsa täyttäisivät kokonaisen kirjan. Kerran hän hiihti metsoja ampumaan Keuruulle asti ja kuuli, että siellä Liukon korvessa oli karhuja. Oli

maaliskuu kulumassa. Martti otti mukaansa kaksi kumppania, ja eräs ukko oli oppaana. Mutta tie oli pitkä, ukko väsyi, kääntyi takaisin ja nauroi sellaisille hupsuille, jotka ottivat nähdäkseen niin tarpeetonta vaivaa. Vähän aikaa senjälkeen tulivat nämä kolme pyssymiestä karhun pesälle ja näkivät kolme aika kontiota vallan mukavasti siinä loikomassa. Heti pidettiin sotaneuvottelua: kukin otti karhun osalleen. Martti ampui ensimmäisen, ja lisäksi seitsemän pentua, kumppanit kaatoivat toiset, ja seuraavana päivänä raastettiin kymmenen kuollutta karhua Liukon taloon. Nyt ei ukko enää nauranut: hän uskoi nyt lujasti, että Martti Kitunen oli tietäjä.

Karhun oli usein tapana käydä talonpoikain kaskihalmeissa ahmimassa parhaillaan kypsyvää ruista. Martti oli kärkeä näkemään, miten tämä tapahtui, ja kiipesi eräänä kesäiltana kaskan laidassa kasvavaan petäjään. Karhu tulikin tapansa mukaan, nuuski ensin varovasti kaikki lähipaikat, mutta kun ei löytänyt epäiltäviä jälkiä, astui keskelle ruishalmetta. Martti kapusi alas puusta, hiipi hiljaa karhun jäljestä ja laukaisi pari luotia sen selkään. Ärjyen hypähti karhu ilmaan. Martti heittäytyi maahan pitkäkseen, ja mesikämmen juoksi hänen ylitsensä pysähtymättä. Seuraavana päivänä se löydettiin pahasti haavoitettuna metsästä ja joutui ampujan saaliiksi.

Martti Kitusella oli tapana ampua karhuja myöskin lavalta. Sellainen rakennetaan metsään likelle sitä paikkaa, missä karhu on kaatanut lehmän, sillä mesikämmen tulee tavallisesti kolmantena yönä takaisin syömään paistiaan useammassa ruokaverossa. Silloin asettuu kaksi pyssymiestä lavalle vartioimaan ja kolmas kävelee pois päin tervatut kengät jalassa. Sillä karhu on niin viisas, että se epäilee kaikkia paikalle vieviä jälkiä, mutta kun se näkee toisten jälkien johtavan paikalta pois, luulee se olevansa turvassa. Ja silloin se piankin saa luoteja turkkiinsa. Muutoin se kantaa tappamansa lehmän suohon, kaivaa kuopan ja kätkee paistinsa sammalten alle seuraavaksi kerraksi.

Sota karhuja vastaan oli usein hyvin vaarallista, ja kolme kertaa Kitunen haavoittui pahasti. Ensimmäisellä kerralla löi karhu hänet kumoon lumihankeen ja puri häntä päähän, kunnes Kitunen sai veitsen laukustaan ja surmasi sillä vihollisensa. Toisella kerralla hän kiipesi puuhun, mutta karhu veti häntä koivista ja pureskeli hänen jalkojansa. Silloin Kitunen putosi suoraan karhun selkään, tarttui sen turkkiin ja kiljaisi: "Hei, eteenpäin!" Tästä karhu säikähti niin, että laukkasi ratsastajinensa metsään, mutta Kitunen hyppäsi maahan, ja muutaman tunnin kuluttua ampuivat veljet karhun. Kolmannella kerralla Kitusen pyssy ei lauennut, kun karhu hyökkäsi pesästään. Kitunen löi sitä pyssynperällä korvalle, mutta kun tästä ei ollut apua, pisti hän oikean kätensä karhun avonaiseen kurkkuun. Karhu puri käden pahaksi, mutta hätäytyi samassa ja toiset pyytäjät ampuivat sen.

Martti Kitunen ampui 74 vuoden vanhana viimeisen karhunsa Laukaassa. Hän oli silloin kaatanut kaikkiaan 198 täysikasvuista karhua ja karhunpoikia niin monta, ettei niiden lukuakaan muistanut. Tultuaan niin vanhaksi, ettei enää nähnyt tarkkaan tähdätä, hän eli vielä 11 vuotta maanviljelijänä ja kalastajana hyvällä maatilallaan Virroilla ja kuoli vuonna 1833, lähes 86 vuoden vanhana. Tämä mainio karhunampuja oli lempeäluonteinen, ilomielinen ja jumalinen mies, erinomaisen kohtuullinen ja ahkera; kaikki, jotka hänet tunsivat, rakastivat häntä. Hän oli elänyt onnellisena 60 vuotta vaimonsa kanssa ja kiikutteli lastensa lastenlapsia niinkuin karhunpoikia polvillaan.

88. Suomen ruotsalainen väestö.

Eivät kaikki meidän maamme pojat ja tyttäret ole synnyltään karjalaisia ja hämäläisiä. Jos matkustamme pitkin Suomen eteläisiä ja läntisiä merenrannikoita tahi purjehdimme merensaaristoissa, tapaamme toista väestöä, joka puhuu toista kieltä ja eroaa tavoiltaan ja luonteeltaan suomalaisesta väestöstä. Nämä rannikkolaiset ovat alkuaan Ruotsista tullutta rotua ja puhuvat ruotsalaista kieltänsä, kuten muutamat suomalaisista polveutuvat Ruotsissa puhuvat suomalaista kieltään. Mutta kun he ovat muuttaneet tänne jo ammoisina muinaisaikoina ja sitten monta vuosisataa eläneet ja taistelleet Suomen muiden asukasten rinnalla, kun he rakastavat maamme ja tunnustavat sen isänmaakseen eivätkä ensinkään siitä tahdo enää erkautua, niin he ovat kasvaneet kiinni Suomen kansaan ja ovat tässä mielessä suomalaisia, kuten me kaikki. He ovat hengeltään ja sielultaan meikäläisiä, ja mitä kieltä suu puhuneekin, on täällä ainoastaan yksi kansa, jossa yksi sydän sykkii isänmaalle.

Entisinä aikoina on maamme ruotsalainen väestö ollut taitavampaa kuin suomalainen ja sen vuoksi pitänyt itseään parempana. Sillä Ruotsi ei ole hallinnut Suomea ainoastaan suuremmalla voimallaan, vaan vielä enemmän varhaisemmalla ja pitemmälle ehtineellä sivistyksellään. Nyt ovat olot paljon muuttuneet, kun Suomi ei enää ole Ruotsin yhteydessä. Nyt edistyy suomalainenkin väestö vuosi vuodelta tiedoissa, ja nyt ovat kaikki toistensa vertaiset.

Suomen ruotsalainen väestö asuu kolmella alueella: Ahvenanmaalla ja sen saaristossa, Etelä-Uudellamaalla ja Etelä-Pohjanmaalla. Aikaisemmin, eli toista tuhatta vuotta takaperin, muuttivat ahvenanmaalaiset saarilleen ja levisivät sieltä useihin Turun saariston saariin. Uusmaalaiset muuttivat maahamme Ruotsista eri aikoina, toiset tuhatkunta vuotta takaperin, toiset myöhemmin. Ruotsalaiset pohjalaiset muuttivat todennäköisesti kuusi tahi seitsemän sataa vuotta sitten kaitaisten merensalmien poikki Suomen rannikolle. Ei kukaan enää muista, milloin kaikki nuo muutokset ovat tapahtuneet. Tiedetään vain, että sittemmin on niillä mailla tapahtunut useita uusia väestön siirtymisiä sotien, ruttojen ja nälkävuosien takia, niin että nyt kuulee puhuttavan ruotsia siellä, missä ennen puhuttiin suomea, ja suomea siellä, missä ennen puhuttiin ruotsia.

Nämä rannikkoseudut ovat tiheästi asutuita ja hyvin viljeltyjä. Niiden ruotsalainen väestö on liikkuvampaa, levottomampaa, epävakaisempaa kuin suomalainen väestö, sukkelampaa päätöksissään, ripeämpää toimissaan. Samalla se on omaksunut hiukan suomalaisen väestön vakavuutta ja tullut tavoiltaan toisenlaiseksi, kuin Ruotsin ruotsalaiset ovat. Sen kiihoittava voima on saanut suomalaisen väestön suurempaan vauhtiin, ja molemmat naapurit ovat jotakin toisiltaan oppineet.

Hyvin erilaista on ruotsalainen väestö eri maakunnissa; eivätpä edes kahden naapuripitäjän asukkaat ole toistensa kaltaisia. Meri on kasvattanut kaikki nämä rannikkoasukkaat merimiehiksi ja kalastajiksi. Ahvenanmaalainen on näistä kolmesta paras kauppamies, uusmaalainen paras maanviljelijä, pohjalainen paras kirvesmies. Ahvenanmaalainen viettää puolet aikaansa merimatkoilla. Pohjalainen kulkee työansiolla Venäjällä ja Amerikassa asti; uusmaalainen pysyy kotonaan peltonsa ja nuottansa ääressä. Kaikki kolme ovat enemmän järjen kuin tunteen ihmisiä. He laulavat laulujaan sävelmien vuoksi eivätkä paljon välitä sanoista. Kaikki kolme ovat myöskin arkoja vapaudestaan ja itsenäisyydestään: uusmaalainen vähimmin, hän kun on ollut herraskartanoiden alustalaisena, pohjalainen enimmin, koska hän on ollut aina vapaa maanomistaja. Ja

vaikka ahvenanmaalainen on varhaisimmin muuttanut Ruotsista, on hän näistä kolmesta enimmin ruotsalaisen emäkansan kaltainen siksi, että hän asuu niin likellä Ruotsia ja niin usein matkustaa siellä.

89. Ruotsinkieli.

Noin tuhatkunta vuotta sitten puhuivat ruotsalaiset, norjalaiset ja tanskalaiset samaa kieltä. Tämä kieli, jota nimitämme pohjoismaiden alkukieleksi, oli likeistä sukua niille kielille, joita saksalaiset, hollantilaiset ja englantilaiset puhuvat. Sittemmin, kun nuo kolme kansaa olivat kauan eläneet erillään tahi käyneet keskenään sotaa, alkoi tanskankieli saada pehmeämmän, vienomman soinnun läheisen saksankielen vaikutuksesta. Ja koska Norja oli kauan Tanskan vallan alaisena, pysyivät tanskan- ja norjankielet likimain samana kielenä, kuitenkin niin, että norjankieli on kovemmalta kalskahtavaa. Mutta näistä molemmista erosi ruotsinkieli, joka säilytti vanhan pohjoismaisen kovuutensa, vaikka se aikaa voittaen muuttui vähemmän karkeaksi ja sointuvammaksi.

Aluksi tämä kieli oli vain useina murteina, mutta kun Ruotsin maakunnat vähitellen yhdistyivät yhdeksi valtakunnaksi, jolla oli yhteinen laki [Maunu Eerikinpojan maalaki vuodelta 1347], niin tuli se murre, jota puhuttiin Keski-Ruotsissa, valtakieleksi. Virkamiehet rupesivat sovittelemaan puhettansa tämän kielen mukaiseksi, ja näin se aikaa voittaen erosi yhteisen kansan kielestä. Tämä muinaisruotsalainen valtakieli tuntuu meistä hyvin karkealta, ja sen kirjoitus oli tavaukseltaan epätasaista. Uskonpuhdistuksen aikana, jolloin raamattu käännettiin ruotsiksi, ruvettiin sitä yhä enemmän käyttämään puheessa ja kirjoituksessa. Siihen lainattiin tällöin monta uutta sanaa saksasta ja muista vieraista kielistä. Ääntäminen muuttui, ja uusruotsalainen kieli syntyi. Suuret runoilijat ja tiedemiehet alivoivat julkaista tällä kielellä kirjoja, ja niin se vähitellen on kehittynyt. Mutta kaikki muutokset eivät tule näkyviin kirjoituksessa, sillä vanha merkitsemistapa on monessa sanassa säilynyt viime aikoihin saakka.

Ruotsinkieli ei ole niin pehmeätä, taipuisaa ja hienovivahteista kuin esim. suomenkieli; mutta se on miehuullista ja voimakasta, se kalskahtaa kuin teräs kallioon. Koska suuret runoilijat ovat sillä runoilleet, on se tullut niin yleväksi ja loistavaksi, että harvat muut kielet vetävät sille vertoja. Mutta kun Suomen runoniekat ovat ruotsiksi runoilleet, on heidän kielensä tullut yksinkertaisemmaksi ja harrasmielisemmäksi, ikäänkuin heijastukseksi maamme kansasta ja luonnosta. Täällä Suomessa äännetään ruotsia toisella tavalla kuin Ruotsissa, ja siksi meistä tuntuu siltä, kuin ruotsalaisella olisi laulava puhunta. Ruotsia puhuessamme teemme paljon virheitä; sekoitamme siihen suomalaisia sanoja ja lausetapoja, joita emme itse huomaa. Ja jos emme vaali ja säilytä ruotsinkieltä puhtaana, niin se tulee liian poikkeavaksi Ruotsin ruotsista, ja siitä olisi meille vahinkoa.

Maamme ruotsalainen rahvas puhuu kieltänsä monella murteella, ja eräät niistä ovat niin vanhanaikuisia, että muiden on vaikea niitä ymmärtää. Se johtuu siitä, että ruotsalaiset maanmiehemme ovat niin kauan eläneet erillään Ruotsista ja toinen toisistaan, että niiden kieli on sill'aikaa kehittynyt toisenlaiseksi kuin sivistyneitten puhe. Mutta nykyisin saavat kaikki lapset kansakouluissa oppia käyttämään kirjakieltä.

90. Lounais-Suomen saaristolaiset.

Ahvenanmaan tuhansilla saarilla ja luodoilla sekä osittain Turun eteläpuolella olevassa saaristossa asuu ruotsalaista väestöä merimiehinä ja kalastajina. He viljelevät hiukan eloa

ja perunoita, heillä on hevosia ja karjaa, he polttavat kalkkia ja tiiliä, laivaavat ulkomaille puita, mutta heidän varsinainen peltonsa ja niittyensä on meri. Muutamat ovat laivanisäntiä, rakentavat suuria aluksia ja purjehtivat vieraisiin maihin saaden hyvän voiton. Toiset vievät pursillaan ja kaljaaseillaan kaloja, halkoja, kalkkia ja muuta tavaraa Tukholmaan, Turkuun, Helsinkiin ja Tallinnaan. Nämä koulunkäymättömät laivurit purjehtivat, yksi tai kaksi miestä laivaväkenä, enimmäen maantunnuksien mukaan tutuilla kulkuvesillään, jäävät vastatuulella ankkuriin luotojen suojaan, mutta joutuvat usein luotojen niemekkeissä tuulenpuuskien ja vihurien käsiin. Toiset elävät koko kesän kalastusveneissään ulkona merellä ja vievät syksyllä suolatuita silakoita ja turskia kaupunkeihin. Miehet, naiset ja lapset ovat kokeneet merta joka säällä, he eivät vaahtopäisiä aaltoja säikähdä, mutta aikansa vaivoja kärsittyään he asettuvat mielellään lepoon ja pitävät hyviä päiviä. Suomalaisen luonteen rauhallisuus tekee heidät kärsivällisiksi ja huolettomiksi ajanhukastaan. Sellaisia ovat enimmäen rannikkolaisemme; heidän elämänsä on vuorotellen ankaraa työtä ja mukavaa lepoa.

Kotona he asuvat pienissä kylissä tai yksinäisissä tuvissa, joiden kaikkien päätyseinällä on viiritanko. He viettävät juhlien joulunsa ja valvoen juhannusyönsä, tanssivat vahvasti häissä ja syövät vahvasti lukukinkereissä. Nämä länsisuomalaiset saaristolaiset ovat matkoillaan oppineet kohteliasta käytöstapaa. He pukeutuvat pyhäpäivin melkein herrasväen tapaan ja nauttivat pidoissaan mielellään herrasruokia. Saattaa kyllä köyhyys vaivata väliaikoina, kun kalastaminen ei onnistu; mutta kun hyvää pitää olla, silloin ei säästetä. Talvella he kutovat verkkoa ja nuottaa: käsitöitä tehdään siellä enemmän kuin Uudellamaalla, ja entisaikoina naiset kutoivat paljon, ennenkuin tuli tavaksi ostaa tehtaan kankaita.

91. Uusmaalaiset

Ruotsalaiset uusmaalaiset harjoittavat, osa maanviljelystä hedelmällisellä maallaan, osa kalastusta lahdissaan ja merenrannikoillaan. Mutta maanviljelijällä on myös nuottansa, kuten kalastajallakin peltotilkkinsä. Heti pohjoisempana asuu suomalainen väestö, jolla on toisenlaiset tavat. Uudenmaan ruotsalainen on hyvin toimeentuleva, ilomielinen, ymmärtäväinen, puhelias, mukavuutta rakastava. Hän asuu rakennuksissa, joissa on pienet ikkunat. Hedelmäpuita on ikkunain alla ja merileviä rannalla. Kaupunkien lähistössä hän on oppinut herrastapoihin ja kaupungin hintoihin, mutta syrjäisempien seutujen asukkailla on vielä paljon vanhoja tapoja, vaikka ei vanhaa vaatepartta. Helsingistä itäänpäin asuva väestö eroaa tuntuvasti Helsingistä länteenpäin asuvasta ja puhuu erilaista ruotsinmurrettaan.

Keväällä, maaliskuu- tai huhtikuussa, lähtee rannikkolainen täällä kuten muuallakin hylkeenpyyntiin jälle. Hän vetää silloin vaatteittensa päälle valkean paidan, panee päähänsä valkean jäniksennahkaisen lakin ja lähenee, vatsallaan ryömien, jään reunalla olevia arkoja hylkeitä. Hylje kuuntelee, pyytäjä on hiljaa, hiiskahtamatta. Pam, pyssy paukahtaa, pyytäjä juoksee saaliinsa luokse ja iskee siihen rautakoukun, ennenkuin hylje ennättää sukeltaa veteen. Nahasta ja rasvasta saadaan hyvät rahat, mutta pyyntikeino on vaarallinen ja vaivalloinen. Usein ajautuu pyytäjä irtaantuneella jääkappaleella merelle, usein hän putoaa halkeamaan; väliin hän on viikkokausia poissa, monen peninkulman päässä merellä. — Pohjanmaalla pyydetään hylkeitä myöskin harvoilla verkoilla, joihin hylje sotkeutuu, kun tuntee olevansa kiinni. Silloin ei ole helppoa nostaa veneeseen

sellaista raskasta, elävää otusta, joka väliin saattaa painaa 125:kin kiloa ja joka urheasti pitää puoliaan terävillä hampaillaan.

Uusmaalainen rakastaa hauskoja satuja. Hänen kertomuksensa bemböleläisistä ovat hyvin niiden kaltaisia, joita jo tunnemme hölmöläisistä. Bembölen härkkimellä sekoitettiin puuroa järvessä. Bemböleläiset pitivät kalliina ostaa suoloja kaupungista ja päättivät säästäväisyydestä kylvää niitä peltoon. Kun pelto oli karhittava, tekivät he lujat purilaat, jolle panivat hevosen seisomaan, jottei se sotkisi siementä. Neljä miestä kantoi näin hevosta pitkin peltoa ja veti karhia perässään. Kun sitten voikukkia kasvoi siihen, mihin oli suoloja kylvetty, maistelivat bemböleläiset näitä kasveja, tunsivat ne jokseenkin karvaiksi ja sanoivat toisilleen: “Ne eivät vielä ole oikein kypsiä, mutta kyllä ne jo hiukan suolalta maistuvat.”

Uusmaalaisella on myöskin paljon lauluja, vanhoja ja uusia, surullisia ja iloisia. Sävelmät ovat usein kauniita, mutta sanoista hän ei pidä niin suurta lukua, kunhan ne vain kauniilta kuuluvat. Niiden laita on samoin, kuin nimipäivätoivotuksien hänen tupansa seinällä: pääasia on, että ne ovat koreiksi maalatut.

Otamme tähän näytteeksi kaksi uusmaalaisista kansanlaulua suomennettuina. Ensimmäinen on Ruotsinpyhtään pitäjältä:

Kah' hyv' iltaa, terveeksi,
valittuni armaani!
Kuink' on maailmassa asias nyt?

Ootko terve, voimissas,
niinkuin luulen olevas,
onko hauskaa, se ilahuttais.

Onko rahaa, kultia
sulla arkullisia,
jospa on, se mun iloni ois.

Onko mieles suruton?
Se sun rikkautes on,
se on kalliimpi kultiaakin.

Kun mä sua muistelen,
liikkuu veri suonien;
älä unohda mua, kultasein!

Katso kiiltäväisiä
taivaan pikkutähtiä,
alas maahan lenteleviä.

Ennen meret kuivukoot
niinkuin rantain hietikot,
kun mä lemmin muuta neitosta.

Pernajalainen merimieslaulu.

Kas, kuinka merimiehet urheesti astuvat; kaikk' kauniit neitoksetkin heit'
armastelevat. Kosk' ovat miehekkäät he ja ilomielisnä merellä uskaltavat näin

nuoret henkensä.

Maamies se pellon kyntää tai työss' on niityllään, saa öisin levoll' olla ja maata sängyssään. Me, nuoret merimiehet, merelle menemme, ain' oomme valvehella, vain harvoin nukumme.

Ja tämän laulun teimme kotiimme tullessa Englannin kanaalissa hyvässä tuulessa. Kun ilma oli kaunis ja aika hupainen, niin laadimme me laulun näin aivan lyhyen.

92. Pohjalaiset.

Pitkin koko Vaasan läänin rannikkoa, Vähänkyrön pitäjää lukuunottamatta, ulottuu ruotsalaista asutusta 2 tai 3 peninkulmaa sisämaahan päin, jossa suomalainen asutus alkaa. Kahdesta lähekkäisestä kylästä toinen puhuu ruotsia, toinen suomea, muutamat ymmärtävät kumpaakin kieltä, mutta ruotsalaisen kylän nuoriso ei mene naimisiin suomalaisen kylän nuorison kanssa eikä päinvastoin. Kuitenkin naapurit ovat kumpikin toiseltaan omaksuneet paljon tapoja. Hyvin rakennetut talot ja aitat ulkonevine luhteineen ovat kummallakin melkein yhtäläiset. Asuinhuoneiden sisustus, sahrat, rattaat, silat, puukkovyöt ja valitettavasti puukotkin ovat yhtäläiset ruotsalaisissa ja suomalaisissa kylissä. Kieltä lukuunottamatta, jota puhutaan eri murteilla, on siellä melkein yhtä suuri erotus ruotsalaisilla pitäjillä keskenään kuin ruotsalaisten ja suomalaisten pitäjien välillä.

Pohjanmaan ruotsalaisilla on maassamme sekä hyvä että paha maine. Taitavina työmiehinä tavataan heitä kaikkialla kaupungeissa ja herrastaloissa. He rakentavat laivoja ja veneitä, taloja ja tehtaita paremmin kuin muut, mutta väliin puhkeaa heissä ilmi tuo vanha peritty sotainto. Liikaksi nauttineina he pian ryhtyvät tappeluun. Ei missään osassa maattamme ole vuodatettu niin usein verta kuin heidän ja heidän suomalaisten naapuriensa pidoissa. Vielä jokin aika sitten saattoi joskus kahden kylän nuoriso keräytyä maantielle vartavasten tappelemaan. Tuossa ajoi matkustaja; tappelijat keskeyttivät ottelunsa, siirtyivät tieltä syrjään ja jatkoivat tappeluansa matkustajan ehdittyä ohitse.

Näissä tappeluissa vuotaisi paljon enemmän verta, jolleivät naiset, usein oman henkensä kaupalla, tulisi erottajiksi. Kun miehet ovat työansiolla, hoitavat naiset maanviljelystä, käyden muutenkin väliaikoina miesten töissä. He ajavat hevosta, kyntävät, kaivavat ojaa, hakkaavat puita. Pienet lapset jätetään silloin toisten lasten hoitoon ja kuolevat usein.

Pohjanmaan ruotsalaisten saduista otamme tähän ainoastaan yhden, jossa ilmenee tuota vanhaa sankariluonnetta. Se on kansansatu.

Väkevistä Matista.

Oli kerran poika, nimeltä Väkevä Matti. Hän oli nuorin ja tyhmin sisaruksistaan. Kun hän ei kotona mihinkään kelvannut, lähetettiin hänet maailmalle, ja hän tuli erääseen pajaan. Seppä pani hänet lietsomaan ja sanoi: "Lietso nyt aika lailla!" Matti kääri hihansa ja tarttui palkeen tankoon, ja ensimmäisellä painamalla paukahtivat palkeet halki kuin saippuakupla, ja hiilet tuprahtivat tulisateena ahjosta. "Ei kelpaa", sanoi seppä, "ota moukari ja lyö vuoron mukaan!" Matti löi muutamia kertoja varovasti. Seppä sanoi: "Lyö lujemmasti!" Matti nosti moukarin kattoon, lyöä jysähytti ja ajoi yhdellä iskulla alasimen pölkkyineen päivineen maan sisään.

Sepästä tämä uusi renki oli liian kovakourainen, ja hän antoi Matille matkapassin. Matti

rupesi rengiksi herrastaloon, ja hänet pantiin vetämään halkoja metsästä kotiin. Kun hän oli latonut puut kuormaan, oli se hevoselle liian raskas. Matti riisui hevosen valjaista, pani sen kuorman päälle ja veti itse kuormaa. Reki särkyi. Matti teki lujemman reen ja veti kuormansa kotiin. Reki ei mahtunut portista. Matti veti, portinpylväät taittuivat kuin päreet, ja kuorma tuli kuin tulikin pihalle.

Nyt rupesivat toiset rengit pelkäämään Mattia ja päättivät tappaa hänet. Matti määrättiin kaivamaan kaivoa, ja hän kaivoi sen niin syvän, että hän itse näytti pieneltä kuin mato kaivon pohjassa. Olipa myllynkivi kartanolla; sen rengit pudottivat kaivoon. Myllynkivi sattui putoamaan ikäänkuin renkaaksi Matin kaulaan niin että hänen päänsä pisti esiin kivenreiästä. "Heh", sanoi Matti, "mistä ovat löytäneet äitini vanhan rukinkehän?" Matti jatkoi kaivamistaan. Rengit noutivat kirkontornista ison kellon ja pudottivat sen kaivoon. Matti otti sen ilmasta kiinni, katseli ja sanoi: "Kah, mistähän ovat löytäneet isäni vanhan kirkkohatun?"

Matti kaivoi kaivon valmiiksi, eikä kukaan uskaltanut enää häntä häiritä. Syttyi sitten sota, vihollinen ryntäsi suurin sotavoimin maahan. Matti lähetettiin sotaan. Siinä syntyi suuri taistelu, mutta Matin oli nälkä ja hän istahti ensin syömään. Voileipää tehdessään hän näki mustia rakeita lentelevän voirasiaansa. "Katsoppas noita, kun nakkelevat mustikoita voihini!" mietti Matti luodeista. Tämä suututti Mattia, hän tempasi maasta suuren hongan juurineen, meni vihollista vastaan ja löi ympärilleen niin rajusti, että koko vihollisjoukosta ei jäänyt jäljelle muuta kuin pieksunnauhat. Semmoinen se juttu, ja tosipa se lienee.

93. Venäläiset Suomessa.

Suomalaiset ja venäläiset asuvat niin lähellä toisiaan, että heidän täytyy käydä toistensa maassa kaupoilla ja muilla asioilla. Siitä on ollut seurauksena, että monia suomalaisia on asettunut Venäjälle ja monta venäläistä Suomeen. Nämä venäläiset ovat tulleet kauppamieheksi kaupunkeihin tahi ostaneet tehtaita ja maatiloja tahi tulleet tänne muurareiksi, puutarhureiksi ja käsityöläisiksi. Enimmin on heitä Itä-Suomessa ja muutamain paikoin Etelä-Suomea, mutta sangen vähän läntisissä ja pohjoisissa osissa maattamme.

Paitsi tilallisia venäläisiä on maassamme myös venäläistä sotaväkeä. Nämä venäläiset marssivat aina jonkun ajan kuluttua pois ja toisia tulee tilalle. Usein on heillä tässä maassa niin hyvä olla, että he, sotapalveluksesta eron saatuaan, jäävät tänne asumaan. Tilallisia venäläisiä ei ole Suomessa monen monia, ja heidät luetaan maan väestöön. Useat oppivat maan kielen ja heidän lapsensa kasvavat maan omien lasten tavalla. Mutta kaikilla näillä venäläisillä on oma erityinen kristinuskonsa, jota sanotaan kreikkalaisen seurakunnan uskoksi, ja muutamissa kaupungeissa heillä on omat kirkkonsa vahakynttilöineen, tauluineen ja pyhäinkuvineen. Viipurin läänissä on suomalaisiakin talonpoikia, jotka esi-isiensä lailla tunnustavat kreikkalaista uskoa.

Entisinä sota-aikoina ei tässä maassa hyvillä mielin katseltu venäläisiä, sillä he tulivat silloin vihollisina; mutta nyt he tulevat ystävinä, naapureina ja liittolaisina. Ja vaikka he monessa suhteessa ovat toisenlaisia kuin tämän maan kansa ja puhuvat keskenään omaa venäläistä kieltään, jota ei ole helppo oppia, tulevat he hyvin toimeen maan asukkaitten kanssa. Sillä venäläiset ovat ahkeria, ilomielisiä, hyväsohuisia ja lapsia rakastavia; heillä on virkeämpi luonne kuin suomalaisilla, he rakastavat soittoa ja laulavat mielellään.

Heidän joukossaan on monia, jotka säästäväisyydellään ovat tulleet rikkaiksi, ja monta, jotka ovat tehneet hyvää köyhille. Joskus näet venäläisen sotamiehen jakavan ison leipäkakkunsa köyhille, pitävän talonpojan lapsia polvillaan ja laulavan heille vieraskielisiä laulujaan.

Nuo pitkät vaaleatukkaiset maakauppiaat, jotka kulkevat kylästä kylään laukku selässä ja joita nimitetään laukkuryssiksi, eivät ole venäläisiä, vaan karjalaisia, jotka asuvat Pohjois-Venäjällä ja tunnustavat kreikkalaista uskoa.

94. Muut, jotka ovat Suomeen muuttaneet.

Monia saksalaisia on muuttanut Suomeen ja ryhtynyt täällä kauppamieheksi, käsityöläiseksi tai taiteilijaksi. Heitä on enimmin Viipurissa, jossa vielä kuulet puhuttavan saksaa suomen-, ruotsin- ja venäjänkielen rinnalla, mutta myöskin Helsingissä, Turussa ja muutamissa muissa maamme kaupungeissa. Saksalaiset ovat uutteria työntekijöitä ja ovat tuoneet tänne saksalaista kauppatavaraa, mutta myöskin paljon hyödyllisiä tietoja. Muutamat heistä muuttavat takaisin omaan maahansa, kun ovat täällä koonneet varoja; toiset jäävät tänne ja heidän lapsensa omaksuvat itselleen maan kielen ja tavat.

Tehtaisiin ja kaupunkeihin on asettunut joitakuuta taitavia *englantilaisia*. Myöskin *ranskalaisia*, *sveitsiläisiä*, *tanskalaisia* ja *puolalaisia* asuu Suomessa, joskin vähemmän.

Juutalaisia, jotka ennustuksen mukaan ovat hajaantuneet ympäri maailmaa, on laillisesti kielletty asettumasta meidän maahamme. Mutta koska laki sallii palveluksesta eronneiden juutalaissukuisten sotamiesten perheineensä harjoittavan elinkeinoja tässä maassa, niin tavataan Helsingissä ja Viipurissa muutamia satoja juutalaisia, jotka pitävät vanhojen vaatteiden ja huonekalujen kauppaa, ja joilla on omat synagogansa, joissa he pitävät jumalanpalveluksiaan Mooseksen lain mukaan. Useimmat ovat köyhiä ja halpa-arvoisia, eivät rikkaita ja mahtavia, niin kuin juutalaiset muissa maissa, mutta kaikki tuntevat heidät tuoksi merkilliseksi kansaksi, joka oli muinoin Jumalan kansaa, kunnes Jumalan rangaistus kohtasi heitä.

Toinenkin vieras ja hajonnut kansa on maailmaa vaeltaessaan tullut tänne Suomeen asti. Tämä kansa on nimeltään *mustalaiset*. Heitä on täällä muutamia satoja, ja heidän tunnusmerkinään on ruskea iho ja tummat etelämaan silmät. Turhaan on heitä koetettu saada asettumaan ja hankkimaan itselleen elatusta maanviljelyksellä tahi muilla luvallisilla elinkeinoilla. He kuljeksivat mieluummin Keski- ja Itä-Suomessa talosta taloon ja kylästä kylään ilman omia koteja. Heidän tavallisena toimenaan on hevosten kengittäminen, sairaiden eläinten parantaminen, vanhojen kattiloiden paikkaaminen ja käsistä ennustaminen. Hevosten vaihtajina ja hevosten varkaina heillä on huono maine, kun he tulevat kyliin, nuo mustatukkaiset, puolivillit lapset ja kaikki muut tavarat yksille rattaille kuormattuina. He puhuvat keskenään omaa vierasta kieltään, mutta muiden kanssa he puhuvat maan kieltä. Moni pelkää heitä ja kruununpalvelijoilla on heistä paljon vaivaa; mutta meidän tulee kuitenkin muistaa, että he ovat köyhiä maanpakolaisia, niin kuin juutalaisetkin. Siksi meidän tulee sääliä heitä; sillä juutalaisista ja mustalaisista me näemme, kuinka suuri onnettomuus on olla vailla isänmaata. Silloin ihminen on niin kuin aavalla merellä, hän ei näe rantaa, ei löydä satamaa. Hän elää ja kuolee vieraana maan päällä.

KOLMAS LUKU.

Suomalaisten pakanalliset jumalat ja sankarisadut.

95. Pakanallisten suomalaisten jumalat.

Jo kauan ennenkuin Jumala kaikkivaltias oli ilmoittanut totisen oppinsa ihmisille, oli hän itse laskenut hämärän aavistuksen heidän sydämiinsä. He näkivät päänsä päällä taivaan ukkosineen ja salamoineen, edessään avaran meren ja viheriän maan, ympärillään päivän ja yön, talven ja kesän, elämän ja kuoleman yhtenäisen vaihtelevan. He tunsivat itsensä vähäpätöisiksi ja voimattomiksi, heidän elämänsä lakastui kuin kukkanen kedolla, ja he etsivät Jumalaa turvautuakseen johonkin iankaikkiseen, joka ei ollut maallisten muutosten alainen.

Mutta he etsivät Jumalaa näkyväisessä maailmassa eivätkä tietämättömyydessään tietäneet, että Jumala on näkymätön henki, joka kaikkialla läsnäolevana ilmaisee voimansa luonnossa. Siinä sokenivat heidän silmänsä, ja he etsivät häntä turhaan. Suomalaiset uskoivat hänen olevan näkyväisessä taivaassa ja nimittivät häntä *Jumalaksi* ("hyväksi"). Koska vanhuutta pidettiin suurella kunnialla, sanottiin taivaan Jumalaa myöskin *Ukoksi*. Hänen luultiin hallitsevan pilvien kulkua, ukkosta, lunta, rae- ja vesisadetta. Häntä ei voinut kukaan vastustaa; pilvi oli hänen paitansa, salama hänen nuolensa, ja hän näkyi joskus taivaan rannalla, siniset sukat ja kirjavat kengät jalassa.

Ukon puolison nimi oli *Rauni* ja hänelle oli pihlaja, "pyhä puu", pyhitetty. Aurinko, kuu ja tähdet olivat eri jumalia, joilla oli nuoria, kauniita poikia ja tyttöjä: *Päivätär*, auringon tytär, *Kuutar*, kuun tytär, *Tähdetär*, tähden tytär. Yksi auringon pojista oli *Panu*, tulen henki. *Luonnottaret* olivat luonnon kolme tytärtä, jotka synnyttivät raudan, ilman tytär, *Ilmatar*, oli avullisena maailman luomisessa, mutta *Tuulen tytär* oli huonosti kasvatettu tyttö, joka kutoi huonoja paitoja. Etelätuulen tytär, *Etelätär*, antoi kovan poudan aikana sadetta, ja kesän tytär, *Suветar*, suojeli metsässä karjaa.

Veden jumalan nimi oli *Ahti*, arvokas ukko, jolla oli pitkä, merenruohoinen parta. Hän asui kallioluolassa, *Ahtolassa*, ja hänellä oli äärettömät aarteet, joita hän oli merenkulkijoilta ryöstänyt ja harvoin antoi takaisin. Hänen vaimonsa oli antelias *Vellamo*, jolla oli yllä sininen lakki, kaislapaita ja vaahtoinen vaippa. Heillä oli monta kaunista, mutta huikentelevaista lasta, ja aallon tytär, *Aallotar*, suki välistä kalliolla pitkiä hiuksiansa harjalla hopeapäällä.

Maan valtava äiti oli *Maan-emo*, ja häneltä rukoiltiin runsasta vuodentuloa. Metsän kuningas oli vanha ruskeapartainen *Tapio*, jolla, oli päässä korkea havuhattu ja yllä naavaturkki. Hänen asuntonsa oli kaunis *Metsola*, jossa Tapiolla oli kolme linnaa ja raha-aitta, jonka kultaista avainta hänen vaimonsa *Mielikki* kantoi vyöllään. Tältä pyysi metsästäjä hyvää metsäonnea, ja jos hän näki hänet vihaisena, rumissa, huonoissa vaatteissa, kävi metsästys huonosti; mutta jos hän näki hänet lykkyvaatteissa, kädet kullan kääreissä, kaula helmissä hyvissä, silloin hän oli varma onnestaan. Sillä kaikki metsäneläimet olivat Tapion karjaa; hänellä oli monta palvelijaa ja kauniita, hyvästi kasvatettuja lapsia. *Nyyrikki* veisti pilkkoja puihin, jottei metsästäjä eksyisi; *Tellervo* johdatti karjan kotiin; *Tuulikki* levitti punaisen silkkihuivinsa sillaksi ojan poikki. *Metsänpiika*, Tapion pieni palvelustyttö, eli sulalla medellä ja soitteli niin suloisesti huilullansa, että *Mielikki* heräsi aamu-unestaan ja kuuli metsästäjän rukoukset.

Hiitolassa, kaukana autiossa vuoristossa, asui julma *Hiisi*. Koko hänen sukunsa oli häijyjä noitia, hän oli kipujen ja kauhujen haltija, hän hioi miekat terävimmät. Maan alla, *Tuonelassa*, oli kuolleiden valtakunta, johon vainajia kuljetettiin yhdeksän meren ylitse. Sen verenhimoinen kuningas oli *Tuoni*, jonka häijy vaimo oli miehensä apuna kuolleita vartioimassa. Pojilla oli vaskisormet, tyttäret olivat rumia ja ilkeitä, mutta häijyyn oli sokea *Loviatar*, kipujen äiti.

Paitsi näitä oli monta muuta sekä hyvää että pahaa olentoa, jotka milloin auttoivat, milloin vahingoittivat ihmisiä. Joka puussa, joka vuorella, joka lähteessä asui *haltia*: kaikessa oli eloa, koko luonto oli täynnä eläviä henkiä. Ja niin oli Jumala kaikkivaltias pakanain käsityksessä ikäänkuin särkynyt moneksi tuhanneksi pirstaleeksi, jokainen pirstale Jumalasta oli johonkin luonnonesineeseen kiintynyt.

Ihmisen henki yksistään oli vapaa. Viisas ihminen voi hallita luontoa ja lumota jumalat sanan voimalla. Hän voi *luvuillaan* luoda luonnonesineitä tai muuttaa ne muuksi. Hän voi loihtia esiin ukontulen, raesateen, hallan, vedentulvan, hän voi nostaa tauteja ja karkoittaa niitä. Tätä kaikkea varten hänen tuli tietää kappalten synnyt, ja silloin hän oli kaiken hallitsija, paitsi kuoleman, jota hän ei voinut lumota, kun ei tietänyt sen syntyä.

Kaikessa tässä oli hiven jumalallista totuutta. Sillä Suomen kansa on kaikkina aikoina miettinyt korkeita asioita ja rakastanut viisautta, jota se on kunnioittanut enemmän kuin väkevyyttä. Mutta se tarvitsi Jumalan ilmoittamaa sanaa löytääkseen sen Jumalan, jota se niin kauan oli turhaan etsinyt.

Suomalaisten pakanallinen jumalanpalvelus oli hyvin yksinkertaista. Heillä oli pyhiä puita, pyhiä vuoria, pyhiä järviä, pyhiä jokia ja lähteitä, pyhiä eläimiäkin, esim. karhu. Luullaan heillä myöskin olleen epäjumalia ja epäjumalankuvia. He palvoivat jumaliaan rukouksilla ja uhreilla, joita toimitti perheenisä, perheenäiti tahi kansan viisaat miehet. Metsästäjä ripusti peuransarvet pyhään puuhun. Kalastaja antoi lihavimman osan saaliistaan, kaskenviljelyä uhrasi kasken jyviä, perheenemäntä tiputti maahan muutamia maitopisaraita maahisille. Metsästäjä leikkasi haavan peukaloonsa ja vuodatti muutamia veripisaraita muurahaispesään Tapiolle uhriksi.

96. Kalevala ja Elias Lönnrot.

Piispa Agricola alkoi, enemmän kuin 370 vuotta takaperin, ensimmäisenä kirjoittaa muistiin kohtia suomalaisesta mytologiasta eli jumalaistarustosta, ja sittemmin ovat toiset

paremmalla menestyksellä keräilleet tämän pakanallisen uskonnon jäännöksiä. Kauan aikaa tiedettiin, että vanhoja suomalaisia runoja vielä kansan keskuudessa laulettiin. Papistolle eivät nämä pakanuuden jätteet olleet mieluisia, ja moni harras kristitty katseli niitä pelolla ja kauhistuksella. Niin tapahtui, että paljon näitä muinaisajan runoja, jotka eivät olleet kirjaanpantuja, vaan kulkivat muistissa polvesta polveen, joutui unohduksiin ja säilyi ainoastaan Karjalassa ja muutamissa muissa etäisissä paikoissa. Mutta sielläkin moni valitti, että heidän lapsuutensa aikana isät lauloivat paljon lauluja, jotka sitten olivat jääneet unohduksiin, ja nuoremmat laulajat eivät enää voineet muistissa ja voimassa vetää vanhemmille vertoja.

Sata vuotta on nyt kulunut siitä, kun professori Porthan Turussa alkoi muistiin kirjoittaa muutamia näitä vanhoja runoja ja huomasi ne suuriarvoisiksi kansan muinaisajan tuntemiselle. Hänen aikanaan ja hänen jälkeensä rupesivat oppineet miehet, semmoiset kuin Ganander, Lencqvist ja muut, etsimään runoista, mitä tahtoivat tietää pakanuuden uskonnosta. Näiden jälkeen alkoi tohtori Topelius koota ja painattaa runoja, joita karjalaiset laulajat hänelle lauloivat. Yhä useampia sellaisia runoja löydettiin, niiden arvoa ruvettiin käsittämään, mutta ei kukaan ollut vielä aavistanut, että ne voisi yhdistää kokonaiseksi, suureksi kansanrunoelmaksi.

Silloin tohtori *Elias Lönnrot* otti kierrelläkseen ne seudut Suomen ja Venäjän Karjalaa, joissa vielä harmaapäät viisaat lauloivat runoja. Hän löysi vielä paljon enemmän tällaisia muinaisajan runoja, kuin muut ennen häntä olivat löytäneet, ja kirjoitti ne muistiin. Kummakseen hän havaitsi silloin, että runot olivat yhteydessä keskenään ja kertoivat samoista tapahtumista tai samoista henkilöistä. Sitten hän yhdisti kaikki kertomarunot isoksi kokoelmaksi, jonka hän nimitti *Kalevalaksi*, vanhan jättiläisen Kalevan muistoksi, jonka sanottiin olevan suomalaisten sankarien esi-isän. Toiset runot taas, joissa kansa lauloi ilojaan, hän keräsi *Kantelettareen*, joka sai nimensä kanteleesta, suomalaisten vanhasta kielisoittimesta. Paitsi tätä hän kokosi suomalaisia sananlaskuja, arvoituksia ja loitsurunoja, kirjoitti monta opettavaista virttä ja painatti monta hyödyllistä kirjaa, muiden muassa suuren Suomalais-ruotsalaisen sanakirjan. Näin hän oli kuuluisimpia ja enimmin; rakastettuja miehiä, mitä koskaan on Suomessa elänyt.

Mutta tohtori Lönnrot piti oman kunniansa halpana. Hän kiitti Jumalaa, joka oli valinnut hänetkin työaseekseen maan päällä, ja piti ainoana kiitoksenaan sen, että oli yksi niistä monista, jotka tekevät työtä isänmaan hyväksi. Oltuaan kauan lääkärinä Kajaanissa hän tuli suomenkielen professoriksi Helsingin yliopistoon ja muutti lopuksi syntymäpaikkaansa Sammattiin, tehden aina suuressa nöyryydessä työtä lähimmäisten avuksi ja kansansa valistukseksi. Siellä hän kuolikin maaliskuussa v. 1884, 82 vuoden iässä, koko kansansa kunnioittamana. Hänen kauttansa Suomen kansa on oppinut tuntemaan hämärän muinaisaikansa ja saanut rohkeutta pysymään omintakeisena, itsenäisenä kansana muiden kansojen rinnalla.

Kalevala ilmestyi ensimmäisen kerran painosta v. 1835, toisen kerran v. 1849 Lönnrotin lisäämänä ja toisin järjestettynä painoksena. Tämä kirja on herättänyt suurta huomiota ei ainoastaan Suomessa, vaan monin paikoin Euroopassa, vieläpä Amerikassakin. Se on käännetty ruotsiksi ja kymmenelle muulle vieraalle kielelle. Sitäpaitsi on siitä osia käännetty vielä kolmelle eri kielelle. Kaikkialla on oltu sitä mieltä, että Kalevala on merkillisimpiä kansanrunouden tuotteita, mitä milloinkaan on ilmaantunut, ja kiitetty

Suomen kansaa onnelliseksi siitä, että sillä sellainen on. Sillä Kalevalan kaltaista kansanrunokokoelmaa ei ole ainoatakaan muuta koko maailmassa. Se kuvastaa Suomen kansan ominaisuuksia, ja vaikka siinä on paljon semmoista, mikä meidän ajallemme näyttää pakanalliselta ja eriskummaiselta, ilmenee siinä kuitenkin syvä viisaus, yksinkertainen kauneus ja liikuttava isänmaanrakkaus.

Uudemmassa Kalevalassa on viisikymmentä runoa, joissa on yhteensä 22,795 kahdeksantavuista säettä. Se sisältää kertomuksen Suomen kansan muinaisista sankareista ja heidän elämänsä vaiheista. Me luemme siinä vanhasta, viisaasta runolaulajasta *Väinämöisestä*, urheasta sepostä *Ilmarisesta*, nuoresta, urhoollisesta ja uhkamielisestä *Lemminkäisestä*, ylen voimallisesta, kovaonnisesta *Kullervosta*, kerskailevasta *Joukahaisesta* ja lisäksi maailman luomisesta, laulun synnystä, Pohjolasta, Väinölästä ja monesta muusta. Kerromme tässä lyhyesti muutamia kappaleita Kalevalasta niille, jotka eivät ole tätä ihmeellistä kirjaa lukeneet.

97. Maailman luomisesta.

Kalevalan 1:sestä runosta.

Noin kuulin saneltavaksi, tiesin virttä tehtäväksi: “Yksin meillä yöt tulevat, yksin päivät valkeavat, yksin syntyi Väinämöinen, ilmestyi ikirunoja, kapehesta kantajasta, Ilmattaresta emosta. Olipa impi, ilman tyttö, kave Luonnotar korea, ilman pitkillä pihoilla tasaisilla tanterilla. Ikävystyi aikojansa, ouostui elämätänsä aina yksin ollessansa, impenä eläessänsä ilman pitkillä pihoilla, avaroilla autioilla. Jop’ on astuiksen alemma, laskeusi lainehille; tuli suuri tuulen puuska, iästä vihainen ilma, meren kuohuille kohotti, lainehille laikahutti. Tuuli neittä tuuitteli, aalto imepä ajeli ympäri selän sinisen, lakkipäien lainehien. Vuotta seitsemän satoa, yheksän yrön ikeä vierä impi veen emona, uipi iät, uipi lännet, uipi luotehet, etelät, uipi kaikki ilman rannat. Itkeä hyryttelevi, sanan virkkoi, noin nimesi: ‘Voi, poloinen, päiviäni, lapsi kurja, kulkuani! Jo olen joutunut johonki, iäkseni ilman alle, tuulten tuuteltavaksi, aaltojen ajeltavaksi. Parempi olisi ollut ilman impenä eleä, kuin on nyt tätä nykyä vierähellä veen emona; vilu tääll’ on ollakseni, vaiva värjötelläkseni, aalloissa asuakseni, veessä vierieilläkseni. Oi, Ukko ylijumala, ilman kaiken kannattaja, tule tänne tarvittaissa, käy tänne kutsuttaissa, käy pian, välehen jou’u, välehemmin tarvitahan!’ Kului aikoa vähäisen, pirahteli pikkaraisten, tuli sotka suora lintu, lenteä leluttelevi, etsien pesän sijoja, asuinmaata arvaellen. Lenti iät, lenti lännet, lenti luotehet, etelät, ei löyä tiloa tuota, paikkaa pahintakana, kuhun laatisi pesänsä, ottaisi olosijansa. Liitelevi, laatelevi, arvelee, ajattelevi: ‘Teenkö tuulehen tupani, aalloille asuinsijani, tuuli kaatavi tupasen, aalto vie asuinsijani!’ Niin silloin veen emonen, veen emonen, ilman impi nosti polvea merestä, lapaluuta lainehesta sotkalle pesän sijaksi, asuinmaaksi armahaksi. Tuo sotka, sorea lintu, liiteleikse, laateleikse, keksi polven veen emosen sinerväisellä selällä, luuli heinämättähäksi, tuoreheksi turpeheksi. Lentelevi, liitelevi, päähän polven laskeuvi, siihen laativi pesänsä, muni kultaiset munansa, kuusi kultaista munoa, rautamunan seitsemän. Alkoi hautoa munia, päättä polven lämmitellä; hautoi päivän, hautoi toisen, hautoi kohta kolmannenkin; jopa tuosta veen emonen, veen emonen, ilman impi, tuntevi tulistuvaksi, hipiänsä hiiltyväksi. Vavahutti

polveansa, järkytti jäseniänsä; munat vierähti vetehen, meren aaltohon ajaikse; karskahti munat muruiksi, katkieli kappaleiksi. Ei munat mutahan joua, siepalehet veen sekahan; muuttuivat murut hyväksi, kappaleiksi kaunoisiksi: munasen alainen puoli alaiseksi maa-emäksi, munasen yläinen puoli yläiseksi taivahaksi, yläpuoli ruskeaista päivöseksi paistamahan, yläpuoli valkeaista se kuuksi kumottamahan; mi munassa kirjjavaista, ne tähiksi taivahalle, mi munassa mustukaista, nepä ilman pilvilöiksi. Ajat eellehen menevät, vuoet tuota tuonemmaksi. uuen päivän paistaessa, unen kuun kumottaessa; aina uipi veen emonen, veen emonen, ilman impi, noilla vienoilla vesillä, utuisilla lainehilla, eessänsä vesi vetelä, takanansa taivas selvä. Jo vuonna yheksäntenä, kymmenentenä kesänä nosti päätänsä merestä, kohottavi kokkoansa, alkoi luoa luomiansa selvällä meren selällä, ulapalla aukealla. Kussa kättä käännähytti, siihen niemet siivoeli; kussa pohjasi jalalla, kalahauat kaivaeli; kussa ilman kuplistihe, siihen syöverit syventi. Kylin maahan kääntelihe, siihen sai sileät rannat; jaloin maahan kääntelihe, siihen loi lohia-pajat; päin päätyi maata vasten, siihen laitteli lahelmat. Ui siitä ulomma maasta, seisattelihe selälle: luopi luotoja merehen, kasvatti salakaria, laivan laskemasijaksi, merimiehen pään menoksi. Jo on saaret siivottuna, luotu luotoset merehen, ilman pielet pistettynä, maat ja manteret sanottu, kirjattu kivihiin kirjat, veetty viivat kallioihin, viel' ei synny Väinämöinen, ilmau ikirunoja. Vaka vanha Väinämöinen kulki äitinsä kohussa kolmekymmentä keseä, yhen verran talviaki noilla vienoilla vesillä, utuisilla lainehilla. Arvelee, ajattelevi, miten olla, kuin eleä. Sanovi sanalla tuolla, lausui tuolla lausehella: 'Kuu keritä, päiväyt päästä, saata maalle matkamiestä, ilmoillen inehmon lasta, kuuta taivon katsomahan, päiveä ihoamahan, Otavaista oppimahan, tähtiä tähyämähän.' Kun ei kuu kerittänyynnä, eikä päiväyt päästänyynnä, siitä suistui suin merehen, käsin kääntyi lainehesen; jääpi mies meren varahan, uros aaltojen sekahan. Virui siellä viisi vuotta, sekä viisi, jotta kuusi, vuotta seitsemän, kaheksan; seisottui selälle viimein, niemelle nimettömälle, manterelle puuttomalle. Polvin maasta ponnistihe, käsivarsin käännälthihe, nousi kuuta katsomahan, päiveä ihoamahan, Otavaista oppimahan, tähtiä tähyämähän. Se oli synty Väinämöisen, rotu rohkean runojan."

98. Maanviljelyksen alku.

(Kalevalan 2:sesta runosta.)

Monta vuotta asui Väinämöinen nimettömällä niemellä. Maa oli autiota ja hedelmätöntä; puuta ei kasvanut, linnun ääntä ei kuulunut avaroissa erämaissa.

Silloin Väinämöinen ajatteli: kenpä maita kylvämään? Pellervoinen, pellon poika, Sampsa, poika pikkarainen, meni maita kylvämään. Hän kylvi mäet männiköiksi, kummut kuusikoiksi, kankahat kanervikoiksi, notkot nuoriksi vesoiksi. Väinämöinen meni katsomaan Sampsan työtä ja näki puut ylennehiksi, mutta yksi on taimi taimimatta, juurtumatta puu Jumalan.

Viikon perästä nousi viisi nuorta vedenneittä utuisen niemen rannalle nurmea niittämähän, kastekortta katkomahan. Minkä niittivät, sen haravoivat ja vetivät karhille. Tulipa silloin merestä jättiläinen Tursas, tunki heinät tuleen, poltti ne poroksi ja istutti tuhkaan lemмен lehden, tammenterhon. Tästä kasvoi kaunis tammi, jonka latva täytti taivahille, lehvät

ilmoille levisi ja pidätti pilvet juoksemasta, päivän paistamasta ja kuun kumottamasta.

Nyt tuli sellainen pimeys, että ihmiset maan päällä ja kalat meressä tuskastuivat elämäänsä. Ei yksikään mies ollut niin voimakas, että olisi taitanut tammen kaataa, ja Väinämöisen täytyi rukoilla äitiään Ilmatarta lähettämään veden väkeä avuksi.

Meren syvyydestä nousi pieni mies. Ei ollut tuo suuren suuri eikä aivan pienen pieni: miehen peukalon pituinen. Hänellä oli vaskihattu hartioilla, vaskisaappahat jalassa, vaskikintahat kädessä, vaskivyöhyt vyölle vyötty, vaskikirves vyön takana. Väinämöisestä oli tuo mies näöltään ja uros silmänluonniltaan, mutta oli vain liian pieni.

“Mi sinä olet miehiäsi, ku kurja urohiasi?” kysyi hän.

“Olen mie mokoma miesi”, vastasi kääpiö ja kasvoi samassa sellaiseksi jättiläiseksi, että hänen päänsä pilviä piteli. Hän kohotti kirvestään ja iski puuta. Tuli tuiski kirveestä, panu tammesta pakeni, ja kolmannella lyönnillä tammi kaatui. Ken nyt siitä oksan otti, se otti ikuisen onnen, ken latvan taittoi, se taittoi ikuisen taian, ja ken lehvän leikkasi, se leikkasi ikuisen lemmen, lastut muuttuivat laivoiksi ja veneiksi, joita meren läikkä veden selällä läikytteli.

Nyt paistoi taas aurinko ja kuu, pilvet pääsivät juoksemaan, taivaan kaaret kaartamaan, lehti tuli puuhun, ruoho maahan, linnut puuhun laulamahan, kukat kultaiset kedolle. Ohra yksin oli nousematta.

Miettien käveli Väinämöinen meren rannalla ja löysi hietikosta seitsemiä siemeniä. Nämä hän kätki nädännahkaan ja läksi siementä sirottamaan Kalevan kaivon viereen. Silloin tirskuu tiainen puusta: “Kaada metsä, polta kaski! Muutoin ei nouse Osmon ohra, ei kasva Kalevan kaura.”

Väinämöinen kaatoi suuren kasken, mutta jätti yhden ainoan koivun kaatamatta. Tuli kokko, ilman lintu, lentäen. “Miksi on jätetty koivu kaatamatta?” — “Lintujen lepeämiksi, kokon ilman istuimiksi.” — “Hyvinpä sinä teit”, sanoi kokko. Silloin iski tulta ilman lintu ja sytytti kasken palamaan. Väinämöinen kylvi tuhkaan nuo seitsemät siemenensä, lausuen:

“Minä kylvän kyyhättelen Luojan sormien lomitse, käen kautta kaikkivallan.”

Sitten hän rukoili oraillensa maasta voimaa ja taivaasta sadetta. Ukko kuuli hänen rukouksensa, ohra kasvoi mieltä myöten, tähkät kuudelle taholle, korret kolmisolmuksina. Ja kevätkekönen tuli tuohon yksinäiseen koivuun aamuin illoin kukkumaan Suomenmaalle rikkautta.

99. Tulen synty.

(Kalevalan 47:nnessä ja 48:nnessä runossa.)

Siihen aikaan, jolloin Pohjan akka, harvahammas, oli sulkenut auringon ja kuun vuorehen teräksisehen, oli taivaassa ja maassa yhtämittäinen yö. Taivaan ukko etsi kadonneita valkeitaan, mutta ei löytänyt niitä. Silloin hän iski miekalla tuliterällä tulta kynnestään ja kätki tulikipunan hopeiseen kehään. Ilman impi pantiin tulta tuudittelemaan ilman partahalla kultaisessa kätkyessä, hihnoissa hopeisissa. Mutta kipuna putosi varomattomalta immeltä, repäisi taivaan reikihin ja suikahti maahan puhki pilvien, läpi taivaan yhdeksän.

Väinämöinen sanoi veljelleen Ilmariselle: “Lähtekäämme katsomahan, mikä tuo taivaasta maahan valahti!” Uroot lähtivät, soutivat Nevajoen poikitse ja tapasivat Ilmattaren, joka kertoi tulen raivoisan kulun. Se oli ensin pudonnut Tuurin uuteen tupaan, vahingoittanut väen ja polttanut lapsen kätkyessä. Siitä se kulki polttaen maita ja soita, ja vierähti viimein aaltoihin Aluenjärven, joka sähköyellen kuohui yli äyräittänsä. Silloin sinervä siika nieli tulisorosen, ja Aluenjärvi asettui. Mutta tuska tuli siialle, kipuna poltti ja hän pyysi lohelta apua. Lohi nieli siian, joutui samaan tuskaan ja pyysi hauelta apua. Hauki nieli lohen, mutta tuska tuli haullekin. Väinämöinen ja Ilmarinen kutoivat nyt niinisen nuotan ja kokivat turhaan pyydystä haukea.

Sitten he kylvivät pellavaa ja kutoivat uuden liinaisen nuotan, joka oli perältä sata syltä, siulat seitsentä sataa. Nuotta vietiin vesille, vedettiin ja vennättiin, mutta turhaan. Silloin jatkettiin siuloja viidellä sylisadalla ja pyydettiin Ahtia ja Vellamoä avuksi. Viimein saatiin hauki, mutta kukaan ei uskaltanut sitä halkaista. Päivän poika sai isänsä kultapäisen ja hopeateräisen veitsen ja halkaisi sillä hauen, löysi sen vatsasta lohen, lohen vatsasta siian, siian sisästä sinikeräsen, siitä punaisen kerän ja punaisesta kerästä kipunan. Mutta kipuna pääsi Päivän pojan käsistä, poltti Väinämöisen parran, Ilmariselta vielä pahemmin poskipäitä ja käsiä kärventeli ja meni taas hävittämään maailmaa. Viimein Väinämöinen tapasi sen lahkannon alta, tempasi sen koivun kääpihin ja kantoi vaskikattilassa tupaansa. Siitä ajasta alkaen on tulta takassa, valoa tuvassa ja hiilos Ilmarisen ahjossa.

Mutta tulen vihoja parantamaan pyydettiin Turjan tyttöä ja Pohjan poikaa Lapista tulemaan, hyyssä sukka, jäässä kenkä, hyinen vyöhyt vyölle vyötty, hyinen kattila kädessä, viskomaan hyydettä ja vilua vettä haavoille. Ja jos ei tästä tulisi apua, rukoiltiin Ukkoa ylijumalaa lähettämään jäätä ja hyvää voidetta paranteeksi tuimille tulen vihoille.

100. Raudan synty.

(Kalevalan 8:nnessa ja 9:nnessä runossa.)

Siitä vanha Väinämöinen läksi veistohon venosen, satalauan laittelohon, vuorelle teräksiselle, rautaiselle kalliolle. Veikaten venettä veisti, purtta puista uhkaellen; veisti päivän, veisti toisen, veisti kohta kolmannenki. Niin päivällä kolmannella Hiisi pontta pyörähytti, Lempo tempasi tereä, kävipä kivehen kirves, kasa kalkkoi kalliohon, kirves kilpistyi kivistä, terä liuskahti liha’an, polvehen pojan pätöisen, varpahasen Väinämöisen; sen Lempo lihoille liitti, Hiisi suonille sovitti, veri pääsi vuotamahan, hurme huppelehtamahan. Vaka vanha Väinämöinen loihe siitä loitsimahan luki synnyt syitä myöten, mutt’ ei muista muutamia rauan suuria sanoja, joista salpa saataisiin, luja lukko tuotaisihin noille rauan ratkomille, suu sinervän silpomille. Jopa tuskaksi tulevi, läylemmäksi lankeavi, vaka vanha Väinämöinen itse itkuhun hyräytyi, pani varsan valjahisin, ruskean reen etehen, siitä reuoikse rekehen, kohennaikse korjahansa, laski virkkua vitsalla, helähytti helmisvyöllä, virkku juoksi, matka joutui, reki vierä, tie lyheni, jo kohta kylä tulevi, kolme tietä kohtoavi. Laski virkkua vitsalla, ajoa suhuttelevi, ajoi matkoa palasen ylimmäistä tietä myöten, ylimmäisehen talohon. Yli kynnyksen kysyvi, lausui lakkapuun takoa: “Oisiko talossa tässä rauan raannan katsojata, veren summan sulijata?” Ukko uunilta urahti, halliparta paukutteli: “On sulettu suuremmatki, jalommatki jaksettuna, Luojan kolmella sanalla, syvän synnyn säätämällä, joet suista, järvet päistä, virrat niskalta vihaiset, lahet niemien

nenistä, kannakset kapeimmilta.” Siitä vanha Väinämöinen itse korjasta kohosi, tuosta pirttiin tulevi, alle kattojen ajaikse. Tuoahan hopeatuoppi, kultakannu kannetahan, ei veä vähäistäkänä, pikkuistakana piätä verta vanhan Väinämöisen, hurmetta jalo urohon. Ukko uunilta urahti, halliparta paukutteli: “Mi sinä lienet miehiäsi, verta on seitsemän venettä sun poloinen polvestasi lattialle laskettuna; muut on muistaisin sanaset, vaan en arvoa alusta, mist’ on rauta syntynynnä, kasvanunna koito kuona.” Silloin vanha Väinämöinen sanan virkkoi, noin nimesi: “Itse tieän rauan synnyn, arvoan alun teräksen: ilma on emoja ensin, vesi vanhin veljeksiä, rauta nuorin veljeksiä, tuli kerran keskimäinen. Tuo Ukko, ylinen luoja, itse ilmojen Jumala, ilmasta veen erotti, veestä maati manterehen, rauta on raukka syntymättä, syntymättä, kasvamatta. Ukko, ilmainen Jumala, hieroi kahta kämmentänsä, vasemmassa polven päässä: siitä syntyi kolme neittä, koko kolme Luonnotarta, rauan ruostehen emoiksi. Astui immet pilven äärtä, lypsit maalle maitojansa, lypsit maille, lypsit soille, lypsit vienoille vesille. Ku on lypsi mustan maion, siitä syntyi meltorauta; ku on valkean valutti, siit’ on tehtynä teräkset; ku on puikutti punaisen, siit’ on saatu räähkyrauta. Oliipa aikoa vähäisen, rauta tahteli tavata vanhempata veikkoansa, käyä tulta tuntemahan. Tuli tuhmaksi rupesi, kasvoi aivan kauheaksi, oli polttoa poloisen, rauta raukan veikkosensa. Rauta pääsi piilemähän tuon tuiman tulen käsistä. Siitä sitten rauta piili heiluvassa hettehessä, läikkyvässä lähteessä, suurimmalla suon selällä, tuiman tunturin laella, jossa joutsenet munivat, hanhi poiat hautelevi. Piili vuoen, piili toisen, piili kohta kolmannenki kahen kantosen välissä, koivun kolmen juuren alla; ei toki pakohon pääsnyt tulen tuimista käsistä. Susi juoksi suota myöten, karhu kangasta samosi, suo liikkui suen jälissä, kangas karhun kämmenissä, siihen nousi rautaruoste, ja kasvoi teräskaranko suen sorkkien sijoille, karhun kannan kaivamille. Syntyi seppo Ilmarinen, sekä syntyi, jotta kasvoi, se syntyi sysimäellä, kasvoi hiilikankahalla, vaskinen vasara käessä, pihit pikkuiset pioissa. Yöllä syntyi Ilmarinen, päivällä pajasen laati. Etsi paikkaa pajalle, levitystä lietsimille, näki suota salmekkehen, näki rautaiset orahat, teräksiset tierottimet suen suurilla jälillä, karhun kämmenen tiloilla. Sanovi sanalla tuolla: ‘Voi sinua rauta raukka, kun olet kurjassa tilassa, suolla sorkissa sutosen, aina karhunaskelissa! Mitä tuostaki tulisi, josp’ on tunkisin tulehen, ah johon asettelisin?’ Rauta raukka säpsähtihe, kun kuuli tulen sanomat, tulen tuimat maininnaiset. Sanoi seppo Ilmarinen: ‘Ellös olko milläskänä, tuli ei polta tuttuansa, herjaele heimoansa! Kun tulet tulen tuville, siellä kasvat kaunihiksi, ylenet ylen ehoksi, miesten miekoiksi hyviksi, naisten nauhan päättimiksi.’ Semp’ on päiväyden perästä rauta suosta sotkettihin, vetelästä vellottihin, tuotihin sepon pajahan. Tuon seppo tulehen tunki, alle ahjonsa ajeli, lietsoi kerran, lietsoi toisen, lietsoi kerran kolmannenki. rauta vellinä viruvi, kuonana kohaelevi sepon suurissa tulissa, ilmivalkean väessä. Siinä huuti rauta raukka: ‘Ota pois minua täältä tuskista tulen punaisen!’ Sanoi seppo Ilmarinen: ‘Jos otan sinut tulesta, vielä veistät veljeäsi, lastuat emosi lasta.’ Siinä vannoi rauta raukka, vannoi vaikean valansa ahjolla, alasimella, vasaroilla, valkkaimilla: ‘Onpa puuta purrakseni, kiven syöntä syöäkseni, etten veistä veikkoani, lastua emoni lasta; parempi on ollakseni, eleäkseni ehompi, kulkijalla kumppalina, käyvällä käsi-asenna, kuin syöä omaa sukua, heimoani herjaella.’ Silloin seppo Ilmarinen rauan

tempaisi tulesta, asetti alasimelle, rakentavi raukeaksi, tekevi teräkaluiksi, keihä'iksi, kirvehiksi, kaikenlaisiksi kaluiksi. Viel' on pikkuista vajalla, rauta raukka tarpehessa: eipä kiehu rauan kieli, ei sukeu suu teräksen, rauta ei kasva karkeaksi, ilman veessä kastumatta. Siitä seppo Ilmarinen, laati pikkuisen poroa, lipeäistä liuotteli, teräksen tekemujuiksi, rauan karkaisu vesiksi. Koitti seppo kielellänsä, hyvin maistoi mielellänsä, itse tuon sanoiksi virkki: 'Ei nämät hyvät minulle teräksen tekovesiksi, rautojen rakentomaiksi.' Mehiläinen maasta nousi, sinisiipi mättähästä, lentelevi, liitelevi, ympäri sepon pajoa. Niin seppo sanoiksi virkki: 'Mehiläinen, mies kepeä, tuo simoa siivessäsi, kanno mettä kielessäsi kuuen kukkasen nenästä, seitsemän on heinän päästä teräksille tehtäville, rauoille raketaville!' Herhiläinen, Hiien lintu, katselevi, kuuntelevi, katseli katon rajasta, alta tuohen tuijotteli. Lenteä hyrähtelevi, viskoi hiien hirmuloita, kantoi käärmeheh kähjä, maon mustia mujuja, sammakon salavihoja teräksen tekemujuihin, rauan karkaisuvetehen. Itse seppo Ilmarinen, takoja alinomainen, luulevi, ajattelevi, mehiläisen tulleheksi, tuon on mettä tuoneheksi, kantaneheksi simoa; siihen tempasi teräksen, siihen kasti rauta raukan, pois tulesta tuotaessa, ahjosta otettaessa. Sai siitä teräs pahaksi, rauta raivoksi rupesi, petti vaivaisen valansa, söi kuin koira kunniansa, veisti raukka veljeänsä, sukuansa suin piteli, veren päästi vuotamahan, hurmeheh hurahamahan." Ukko uunilta urahti, parta lauloi, pää järähti: "Jo nyt tieän rauan synnyn, tajuan tavat teräksen. Ohoh, sinua, rauta raukka, rauta raukka, koito kuona, siitäkö sinä sikesit, siitä kasvoit kauheaksi, ylen suureksi sukesit! Et sä silloin suuri ollut, etkä suuri, etkä pieni, et kovin korkeakana, etkä äijältä äkäinen, kun sa maitona makasit, rieskasena riuottelit pitkän pilven rannan päällä, alla taivahan tasaisen. Etkä silloin suuri ollut, kun sa liejuna lepäsit suurimmalla suon selällä, tuiman tunturin laella. Etkä silloin suuri ollut, kun sua hirvet suolla hieroi, susi sotki sorkkillansa, karhu kämmenyksillänsä. Etkä silloin suuri ollut, kun sua suosta sotkettihin, vietihin sepon pajahan, alle ahjon Ilmarisen. Etkä silloin suuri ollut, kun sa kuonana kohisit tuimissa tulisijoissa, vannot vaikean valasi ahjolla, alasimella, vasaroilla, valkkaimilla, Joko nyt suureksi sukesit, äreäksi ärtelihit, rikoit, vaivainen, valasi, söit kuin koira kunniasi, kun sä syrjit syntyäsi, sukuasi suin pitelit! Tule nyt työsi tuntemahan, pahasi parantamahan, ennenkuin sanon emolle, vanhemmallesi valitan, enemp' on emolla työtä, vaiva suuri vanhemmalla, kun poika pahoin tekevi, lapsi tuhmin turmelevi. Pitäy veri vuotamasta, hurme huppelehtamasta, veri seiso kuni seinä, asu hurme kuni aita, kuin miekka meressä seiso, saraheinä sammalessa! Vaan jos mieli latinevi liikkua lipeämmästä, niin sä liikkuos lihassa sekä luissa luistaellos; sisässä sinun parempi, alla kalvon kaunihimpi suonissa sorottamassa sekä luissa luistamassa. Tyy'y nyt, tyyris, tippumasta, punainen putoamasta! Tyytyi ennen Tyrjän koski, joki Tuonelan tyrehtyi, meri kuivi, taivas kuivi sinä suurna poutavuonna, tulivuonna voimatoinna. Jos et tuostana totelle, huan Hiiestä patoa, jolla verta keitetähän. hurmetta varistetahan. Kun ei lie minussa miestä tämän tulvan tukkijaksi, onp' on taatto taivahinen, pilvenpäällinen Jumala, joka miehistä pätevi veren suuta sulkemahan. Oi, Ukko, ylinen luoja, taivahallinen Jumala! Tule tänne tarvittaissa, käy tänne kutsuttaissa, tunge turpea kätesi, paina paksu peukalosi tukkeheksi tuiman reiän, paikaksi pahan veräjän, veä päälle lemme lehti, kultalumme luikahuta veren tielle

telkimeksi, jottei parsku parralleni, valu vaaterievuilleni!” Sillä sulki suun vereltä, tien on telki hurmehelta. Pani poikansa pajahan tekemähän voitehia, noista heinän helpehistä, tuhatlatvan tutkaimista, me’en maahan vuotajista, simatilkkan tippujista. Tuli poikanen pajasta tekemästä voitehia, rasvoja rakentamasta, ne työnti ukon kätehen. Koki ukko kielellänsä, maistoi suullansa sulalla, tunsi katsehet hyviksi, voitehet väkäisiksi. Sitä voiti Väinämöistä, pahoin tullutta paranti, voiti alta, voiti päältä, kerran keskeä sivaiti, sanovi sanalla tuolla, lausui tuolla lausehella: “En liiku omin lihoini, liikun Luojani lihoilla, en väiky omin väkini, väikyn väellä kaikkivallan, en puhu omalla suulla, puhelen Jumalan suulla, josp’ on mulla suu suloinen, suloisempi suu Jumalan, jospa on kaunoinen käteni, käsi Luojan kaunihimpi.” Tukun silkkiä sivalti, sitehiksi suoritteli, sitoi niillä silkkillänsä polvea pojan pätöisen. Siitä vanha Väinämöinen jo tunsi avun totisen, siirsi silmänsä ylemmä, katsahtavi kaunihisti päälle pään on taivosehen, sanovi sanalla tuolla, lausui tuolla lausehella: “Tuoltapa aina armot käyvät, turvat tuttavat tulevat ylähältä taivahasta, luota Luojan kaikkivallan. Ole nyt kiitetty, Jumala, ylistetty, Luoja yksin, kun annoit avun minulle, tuotit turvan tuttavasti noissa tuskissa kovissa, terän rauan raatamissa.” Siitä vanha Väinämöinen vielä tuon sanoiksi virkki: “Elkätte, etinen kansa, kansa, vasta kasvavainen, veikaten venettä tehkö, uhkaellen kaartakana; Jumalass’ on juoksun määrä, Luojassa lopun asetus, ei urohon osoannassa, vallassa väkevänkänä.”

101. Väinämöinen ja Joukahainen.

(Kalevalan 3:nnessä runossa.)

Pohjolassa asui nuori mies, nimeltä Joukahainen. Hän kuuli sanoman Väinämöisen viisaudesta, tunsi kateutta mielessään ja päätti lähteä kilpailemaan tuon mainion laulajan kanssa. Turhaan häntä kielsi isä ja äiti. Joukahainen vastasi: “Hyvä on isäni tieto, emoni sitä parempi, oma tietoni ylinnä; laulan laulajan parahan pahimmaksi laulajaksi.”

Hän valjasti tulisen ruunansa korjan kultaisen etehen ja lähti kopeana matkalle. Kolmantena päivänä hän ajaa suhutteli Väinölän ahoille. Siinä hän kohtasi Väinämöisen, joka ajeli hiljaa tietään, ja aisa tarttui aisan päähän, rahe rahkeeseen takistui. Heidän välillään syntyi nyt seuraava haastelu:

Väinämöinen: “Kuka sinä olet, joka ajat niin tuhmasti eteen ja särjet sekä valjaat että reen?”

Joukahainen: “Minä olen Joukahainen. Mutta kuta kurjaa sukua ja joukkiota sinä olet?”

V:n. “Minä olen Väinämöinen. Jos olet Joukahainen, niin anna minulle tietä, sillä sinä olet minua nuorempi.”

J:n. “Vähä on miehen nuoruudesta ja vanhuudesta, vaan kumpi on tiedoilta parempi, muistannalta mahtavampi. Ruvetkaamme laulamaan, ja se, joka vähemmän tietää, siirtyköön syrjään sen tieltä, joka tietää enemmän.”

V:n. “Mitäpä minä tietänen, joka aina olen aikani elellyt näillä yksillä ahoilla ja kotipellon pientarilla kuunnellut kotikäkeä? Sinä, joka tiedät enemmän, kerro minulle, mitä tiedät!”

J:n. “Tiedänpä minä jotakin. Tiedän, että reppänä on liki lakea ja että lieska on liki kiuasta. Hylje syöpi luotansa lohia ja siikoja, hauki kutee hallalla, ahven ui syksyt syvillä ja kutee

kesät matalalla. Kun ei tuosta kyllin liene, niin tiedän senkin, että pohjola kyntää porolla, etelä emähevolla, takalappi tarvahalla. Kolme on koskea kovoa, kolme järveä jaloa ja kolme vuotta korkeata tämän ilman kannen alla: Hämeheß' on Hälläpyörä, Kaatrakoski Karjalassa, ei ole Vuoksen voittanutta, ylikäynyttä Imatran. Tiedä se!”

V:n. “Lapsen tieto, naisen muisti, ei ole partasuun urohon. Sano syntyjä syviä!”

J:n. “Tiedänpä tiaisyn synnyn, tiedänpä linnuksi tiaisyn, kyyn viherän käärmeheksi, kiiskisen veden kalaksi. Vuoresta on veden synty, tulen synty taivahasta ja raudan alku ruostehesta. Mätäs on märkä maita vanhin, paju puita ensimmäinen, hongan juuri huonehia, paatonen patarania. Tiedä se!”

V:n. “Muistatko mitä enemmän, vai joko loppuivat lorusi?”

J:n. “Muistanpa vielä jotakin, muistan kuluneen ajan, kun olin merta kyntämässä, kalahaudat kaivamassa, louhet luomassa kokohon. Seitsemäntenä urosna olin maata muodostamassa, ilman pieliä pistämässä, taivaan kaartaa kantamassa, aurinkoa auttamassa, Otavaa ojentamassa, taivasta tähdittämässä. Tiedä se!”

V:n. “Sen varsin valehteletkin, ei sua silloin nähty, kun merta kynnettihin, maata muodostettiin, ilman pielet pistettiin, aurinko, kuu ja tähdet pantiin tarhojaan kiertämään.”

J:n. “Kun ei liene minulla mieltä, kysyn mieltä miekaltani. Lähdepä laulaja laveasuinen, kanssani miekan mittelöhön.”

V:n. “En noita pahoin pelänne, miekkojasi, mieliäsi.”

J:n. “Joka ei uskalla kanssani miekkailla, sen laulan lantatunkiolle, läävän nurkkahan nutistan.”

Ja samassa nuori Joukahainen murti suuta, väänti päätä, murti mustoa haventa. Mutta kovin suuttui tästä vanha Väinämöinen ja loihe itse laulamaan. Ne laulut eivät olleet lasten lauluja, eivät naisten loruja; ne olivat partasuun urohon mahtavia loitsuja, joiden voimasta järvet läikkyivät, maa järisi, vuoret vaskiset vapisivat. Huonosti kävi nyt nuoren Joukahaisen. Hänen hevosensa, rekensä, vempелеensä, rahkeensa, ruoskansa, jousensa, nuolensa, lakkinsa, kintaansa, vyönsä, kaikki laulun tenho hajoitteli ja muuksi muutti. Mutta hänet itsensä lauloi Väinämöinen vyötäisiä myöten suohon.

Siitä nuori Joukahainen joutui hätään, rukoili henkensä puolesta ja lupasi antaa lujat lunnaat. Hän lupasi toisen jousistaan, toisen pursistaan, toisen hevosistaan, lupasi kultia, hopeita, aumoja, hietapeltoja, mutta vaipui yhä syvemmälle, niin että oli leuan liettehessä, suun suossa, sammalissa. Silloin hän lupasi nuoren Aino sisarensa lunnaiksi. Väinämöinen siitä ihastui ikihyväksi, pyöрти pyhät sanansa, ja Joukahainen palasi allapäin kotiansa.

Mutta Ainosta kerrotaan sitten kaunis satu, kuinka hän itki yöt päivät eikä tahtonut mennä Väinämöiselle vaimoksi, vaan syöksyi mieluummin mereen sisareksi veden kaloille. Siitä syntyisi tässä liian pitkä jutelma.

102. Väinämöisen ensimmäinen Pohjolan matka.

(Kalevalan 6:s, 7:s ja 8:s runo.)

Tähän aikaan oli rauha ja ystävyys Väinölän ja Pohjolan välillä.

Väinämöinen päätti kadonneen Ainon sijaan noutaa itselleen vaimon

Pohjolan tyttäristä.

Mutta Joukahaisen mielessä kyti kostonhalu. Hän takoi itselleen tulisen jousen, punoi janteen Hiiden hirven suonista, vuoli pinon nuolia, joiden varret olivat tammesta ja päät tervaksesta, karkaisi ne käärmeen myrkyssä ja sulitti ne pääskysen pienillä sulilla. Näin varustettuna hän väijyi vanhaa Väinämöistä.

Kauan hän odotti; viimein hän keksi muutamana aamuna mustan pilkun merellä. Se oli Väinämöinen, joka matkasi Pohjolaan olkisella oriillaan, kavioiden aalloissa kastumatta.

Joukahainen otti jousensa. Äiti kielsi häntä: “Älä tapa Kalevan poikaa! Hän on sukua suurta, hänen kanssansa katoa laulu ja ilo maan päältä!”

Joukahainen mielti vähäisen, mutta ampui vihdoin. Ensimmäinen nuoli kävi pilviin. Toinen meni maan sisään. Kolmas sattui Väinämöisen hevosen vasempaan lapaan, ja ratsastaja suistui selästä mereen. Silloin Joukahainen korskaeli ja sanoi: “Et sinä vanha Väinämöinen sinä ilmoista ikänä, kuuna kullan valkeana astu Väinölän ahoja.”

Mutta Väinämöinen ei ollut kuollut, sillä laulun voima on kuolematon. Yhdeksän päivää ajeli häntä myrsky ympäri meren selkää, ja hänen jäsenensä alkoivat kylmästä kangistua. Silloin lensi ilman halki Lapin kokko, jonka toinen siipi vettä viesti, toinen taivasta lakaisi. Kiitollinen kokko muisti vielä koivun, jonka Väinämöinen oli jättänyt kaskeensa linnuille leposijaksi, ja kantoi uroon selässään rannalle nimettömälle perimmäiseen Pohjolaan. Siellä oli Pohjan piika pikkarainen tehnyt liiton auringon ja kuun kanssa herätäksensä ja noustaksensa yksin ajoin. Ennen päivän koittoa hän oli jo kerinnyt kuusi villaista lammasta, pessayt pöydät, lakaissut lattian ja kantanut rikat pellolle. Hän kuuli Väinämöisen valituksen, ilmoitti sen emännälle, joka urohon nouti tupaan ja virvoitti häntä.

Jonkin ajan kuluttua Väinämöinen kyllästyi vieraana olemaan vieraassa maassa ja lupasi kultaa ja hopeata, jos hänet vietäisiin omille maille. Siihen vastasi *Louhi*, Pohjolan emäntä: “Kullat on lasten kukkasia, hopeat hevonen helyjä; mutta jos tahdot takoa Sammon yhdestä joutsenen kynästä, maholehmän maitosesta, yhden orasen jyvystä, yhden uuhun untuvasta, niin annan sinulle tyttäreni vaimoksi ja saatan sinut kotiisi.”

— “En taida Sampoakaan takoa”, vastasi Väinämöinen, “mutta lähetän veljeni Ilmarisen, joka on takonut taivaankannen; hän täyttää tahtosi.” — “Hyvä on”, arveli Louhi. “Lähetän sinut nyt kotiisi; mutta varo, ettet päätäsi ylennä, ennenkuin hepo uupuu tai ilta ennättää, muuten kohtaa sinua tuho.”

Väinämöinen lähti hevosella ja reellä paluumatkalle, mutta ei ennättänyt kauas, kun kuuli surinaa ylhäältä pänsä päältä ja nosti silmänsä ja katsahti taivaalle. Siinä hän näki verrattoman kauniin Pohjan neidon istuvan valkeankiiltävissä vaatteissa taivaankaarella keräämässä kultalankaa kultakankaaseensa. Ihastuneena Väinämöinen pyysi kaunista neitoa astumaan maahan ja tulemaan hänelle vaimoksi. Mutta neito ilvehti ja käski hänen ensiksi halkaista jouhen veitsellä käretyksellä, sitten hän käski hänen vetää munan solmuun, kiskoa kivistä tuohta ja vihdoin särkeä jäästä aidaksia ilman pilkkehen pirahtamatta. Nämä kaikki teki Väinämöinen; mutta kun neito vielä käski hänen tehdä venettä hänen kehrävartensa muruista ja työntää veneen vesille ilman kouran koskematta, löi Väinämöinen kirveellä polveensa, kuten ennen on kerrottu raudansyntyä sadussa.

103. Ilmarinen takoo Sammon.

(Kalevalan 10:nnessä runossa.)

Väinämöinen palasi kotiin huolissaan siitä, että oli luvannut lähettää veljensä, Ilmarisen, Pohjolaan. Hän keksi sentähden juonen ja lauloi tien viereen taivaantasallisen kuusen, jonka oksilla kuu ja otava riippuivat.

Väinämöinen tapasi Ilmarisen pajassa ja houkutteli häntä katsomaan tuota kukkalatva-kuusta. Rehellinen seppä antoi vietellä itsensä ja kiipesi kuuseen taivaan valoja ottamaan. Kuusi pilkkasi häntä ja sanoi: "Voi, urosta mieletöntä, lapsen lailla nousit latvaani kuvakuuta ja valetähteä noutamaan!"

Heti lauloi Väinämöinen raivohon ilman, tuppurihin tuulen, joka viedä viiletti hänen veljensä Pohjolaan ohi kuun, alatse päivän. Louhi, Pohjolan emäntä, otti Ilmarisen ilolla vastaan, syötti häntä, juotti häntä ja esitti hänelle tyttärensä, valittuihin vaatteihin puettuna. Saadakseen tämän vaimokseen Ilmarinen lupasi takoa Sammon.

Mutta takomiseen oli tarpeen paja, palkeet, vasarat ja alasin, ja näitä kaluja ei ollut Pohjolassa. Ilmarinen tiesi neuvon: hän katsoi sopivan paikan kallioiden välissä ja laittoi siihen, mitä tarvitsi. Työ alkoi, orjat painoivat palkeita. Kolmantena päivänä seppä veti ahjosta kultaisen jousen, mutta jousella oli pahoja tapoja: joka päivä pään kysyvi. Ilmarinen murti sen kappaleiksi, viskasi tuleen ja veti toisena päivänä ahjosta veneen, jonka kokat olivat kullasta ja hangat vaskesta. Silläkin oli pahoja tapoja, se lähti suotta sotahan, ja siksi se työnnettiin takaisin tuleen, kuten jousikin. Seuraavana päivänä tungeikse tulesta kultasarvinen lehmä, jolla oli auringon ja otavan merkit otsassa, mutta sillä oli tapana makaella metsässä ja kaataa maitokiulunsa. Se työnnettiin tuleen, ja nyt vedettiin ahjosta kultainen aura. Tällä taas oli tapana kyntää kylän peltoja, ja se työnnettiin tuleen kuten muutkin. Ilmarinen pani nyt tuulen lietsomaan. Itä lietsoi, lietsoi länsi, etelä enemmän lietsoi ja pohjoinen kovin porotti. Tuli tuiski pajan ikkunoista, säkenet säihkyivät, tomu nousi taivaalle ja savu pilvihin sakeni.

Näin kului kolme päivää, ja viimein tungeikse Sampo ahjosta. Ilmarinen lyöä lynnähytteli ja takoa taputteli taitavasti Sammon valmiiksi. Tämä oli salaperäinen, kallis taikakalu. Sen yhdessä laidassa oli jauhomylly, toisessa suolamylly, kolmannessa rahamylly; se jauhoi yhden purnun syötäviä, toisen myötäviä, kolmannen kotipitoja. Louhi ihastui niin, että hän salpasi Sammon yhdeksän lukon taakse, yhdeksän sylen syvään, vaaran vaskisen sisähän.

Mutta kun Ilmarinen vaati palkintoa, keksi Pohjolan neito monta estettä. Hän ei joutanut kesäisiltä kiirehiltä: marjat oli maalla poimimatta, lahden rannat laulamatta, lehdot leikin lyömättä, ja jos hän nyt muuttaisi pois, kukapa sitten kunnahilla käkiä kukuttaisi ja lintuja laulattaisi! Ilmarinen tuskautui näihin verukkeihin, ja kun Louhi, päästyään toiveittensa perille, ei tahtonut estää Ilmarista kotiin palaamasta, matkasi tämä veneellä takaisin omille mailleen, Väinölän ahoille.

104. Lemminkäisen seikkailuja.

(Kalevalan 11:s ja 12:s runo.)

Kaukoniemen kainalossa, utuisen niemen nenässä kasvoi äitinsä luona satujen lemmikki, urhokas, nuori ja kaunis Lemminkäinen, jota myös nimitettiin Ahdiksi (veden jumalaksi),

Saarelaiseksi ja Kaukomieleksi. Hänellä oli kala ruokana, ja hänestä tuli komea, punaverinen nuorukainen, mustatukkainen, hyväpäinen ja vahvakätinen. Mutta hänen luonteensa oli meren aaltojen kaltainen, huikentelevainen, kopea, ja siksi hän joutui moniin seikkailuihin, jotka eivät aina olleet miehen ja uroon arvon mukaisia.

Saarella nimettömällä asui siihen aikaan kaunis impi, *Kyllikki*, jonka tylyys kaikkia kosijoita kohtaan oli niin tunnettu, että kerrottiin auringon, kuun ja tähden turhaan häntä pojillensa kosineen. Kaikki tämä tuli Lemminkäisen tiedoksi; hän päätti, vastoin äitinsä neuvoa, saada tämän ylpeän neidon vaimokseen ja lähti matkaan niemelle nimettömälle.

Alku ei ollut kehuttava. Lemminkäinen tuli Saareen ja ajoi veräjään rekensä kumoon. Ilvehtien sanoivat Saaren tyttäret, että sellainen uros saisi olla karjankaitsijana kaskimailla. Mitä huoli Lemminkäinen, rupesi paimeneksi. Mutta hänen mielensä paloi Kyllikkiin; hänen tähtensä hän sata saapasta kulutti, sadat aivot poikki souti. Tuo ylpeä Saaren neito hylkäsi hänen rakkautensa. Ei sanonut joutavansa hänelle vaimoksi, ennenkuin oli kiven kuluksi jauhanut, petkeleen periksi piessyt ja huhmaren sukuksi survonut.

Kului aikaa vähäsen, niin karkelivat neitoset eräänä iltana mannerpuolella saloa, Kyllikki ylinnä muita. Lemminkäinen silloin ajoi valitulla varsallaan keskelle kisaketoa ja koppoi Kyllikin korjahansa. Kyllikki rukoili, uhkasi; viimein hän alkoi leppyä. Lemminkäinen vannoi ei enää käyvänsä sotia ja Kyllikki vannoi ei enää menevänsä kylän karkeloihin. Niin vei Lemminkäinen nuoren vaimon kotiinsa; äiti otti heidät ystävällisesti vastaan, ja he elivät jonkin aikaa onnellisina Kaukoniemellä.

Kerran viipyi Lemminkäinen kauan kalastusmatkalla. Aika kävi Kyllikille pitkäksi, ja hän meni iloa pitämään kylän nuorison seuraan. Lemminkäisen sisar, Ainikki, ei malttanut olla tätä ilmoittamatta, ja Lemminkäinen kotiin tullessaan suuttui ja sydäntyi. “Äiti”, sanoi hän, “laita minulle sauna; Kyllikki on rikkonut valansa, minä matkustan Pohjolaan hakemaan sieltä toista vaimoa. Ota minun harjani, ja silloin on hukka Lemminkäisen, kuin harja hurmehin valuvi.”

Turhaan itki Kyllikki, turhaan rukoili ja varoitti äiti. Lemminkäinen vyöteleikse rautapaitoihin ja teräsvöihin, sitoo kupeelleen terävän miekkansa eikä unohda mahtavilla loitsusanoilla varaella itseään vihollisista. Yhden ainoan hän unohti: sanat käärmeenpistoa vastaan. Ylpeänä taidostaan hän vihelsi hevosensa viidakosta ja ajoi Pohjolaan. Siellä hän kuuli laulua ja soittoa suuresta tuvasta. Rohkeasti hän astui sisään ja lauloi itse niin mahtavasti, että turkinhelmat iskivät tulta ja silmät valoivat valkeata. Hän lauloi Rutjan koskeen nuoret ja vanhat, miehet miekkoinensa, urohot aseinensa. Yhden ainoan pahaisen heitti laulamatta, Ulappalan sokean paimenen. Mutta sellaista häpeätä ei paimen saattanut kärsiä; hän lähti pois ja meni Tuonelan joelle Lemminkäistä odottamaan.

105. Lemminkäisen surma.

(Kalevalan 13:s, 14:s ja 15:s runo.)

Ylpeänä urotöistään Lemminkäinen kysyi Pohjolan kaunista tytärtä vaimokseen. “En anna”, vastasi äiti, “häntä ei saa kukaan muu kysyä kuin se, joka on hiihtänyt Hiiden nopeajalkaisen hirven.” Lemminkäinen otti suksensa, liukkaat kuin käärmeet, ja hiihti niin, että tuli suihki ympäri laajan Lapinmaan. Hirvi pääsi pakoon, sukset taistuivat. Ei ollut enää muuta keinoa kuin pyytää uusia suksia Ukolta ja rukoilla Tapion pienoista neitiä

simapillillä herättämään nukkuvaa metsänemäntää. Mielikki heräsi, Tapio vaatetti metsän hopeaan, ja metsästäjä palasi tuoden hiihtämänsä hirven Pohjolaan.

— “Vielä puuttuu jotakin”, sanoi Pohjolan emäntä. “Ennenkuin saat tyttäreni, pitää sinun suistaa Hiiden ruskea, tulta pärskyvä hevonen.” — Lemminkäinen otti kultaohjokset ja hopeisen marhaminnan ja näki kuusikossa hevosen, jonka tukka tulta tuiski, harja savua suihki. Eipä ollut muuta neuvoa kuin rukoilla Ukkoa satamaan rautaisia rakeita liekkien jäähdyttämiseksi, ja rakeista säikähtyneenä hevonen pisti hyvällä päänsä kultaisiin päitsiin.

— “Vielä et saa tytärtäni”, sanoi Pohjolan emäntä “ennenkuin ammut yhden nuolen nostamalla kauniin joutsenen Tuonelan joesta.” — Lemminkäinen lähti Tuonelaan, mutta tiellä väijyi häntä Pohjolan sokea paimen, joka otti vesikyyn vedestä ja ampui sen nuoren uroon maksan läpi. Liian myöhään katui nyt Lemminkäinen, ettei ollut muistanut kysyä käärmeen sanoja, ja ajatteli kuollessaan rakastettua äitiänsä. Paimen syöksi hänet Tuonen mustaan jokeen, ja siinä hänet Tuonen verenhimoinen poika löi kappaleiksi hirmuisella miekallansa.

Sillä välin olivat Lemminkäisen äiti ja hänen hylätty puolisonsa joka päivä levottomasti silmäilleet tuota ennustavaista harjaa. Eräänä aamuna he näkivät sen verta vuotavan. Äiti kokosi kourin helmansa ja juoksi kadonnutta poikaansa etsimään. Rakkaus häntä joudutti, hänen juostessaan mäet mätkyivät, norot nousivat, vaarat vaipuivat. Viimein hän tuli Pohjolaan. — “Missä on minun poikani?” — “En tiedä” sanoi emäntä, “kenties ovat karhut ja sudet hänet jäällä repineet. Tahi lienee katala raukka hukkunut kuohuviin koskiin.”

— “Jo vaimen valehteletki”, sanoi äiti, “lausu tarkkoja tosia, taikka surmasi tulevi!”

Nyt täytyi Pohjan emännän kertoa Lemminkäisen vaaralliset koetukset. Äiti lähti etsimään kadonneen jälkiä. Hän raivasi tieltään kannot ja kivet, juoksi suuret suot, samosi vetten halki, kysyi hongilta, tieltä ja kuululta. Kaikki sanoivat itsellään olevan kyllin huolta omista tehtävistään. Mutta armas aurinko kertoi hänelle Lemminkäisen onnettoman lopun.

Äiti sai silloin Ilmariselta vaskisen haravan, jonka piit olivat sata syltä pitkät. Aurinko lähetti hiostavan helteen pimeään Tuonelaan ja nukutti Tuonelan kansan. Äiti meni poikaansa haravoimaan Tuonen mustasta virrasta, joka juoksee Manalan halki. Kauan hän teki työtä väsymättä ja löysi viimein lemmittynsä paloitettun ruumiin. “Heitä mies vetehen”, huusi korppi, “siika on syönyt häneltä silmät, hauki on hartiat halaissut”. Mutta äiti ei epäile. Hän rukoili suonten hoitajatarta, soreata Suonetarta, solmeilemaan kuolleen suonet, rukoili Jumalaa liittämään luut lihoa myöten; rukoili mehiläistä tuomaan mettä Tapiolasta. Kaikki kuulivat hänen rukouksensa. Mehiläinen lensi yhdeksän meren ylitse ja palasi takaisin, sylissä seitsemän kuppia täynnä voiteita. Kuolleen ruumis parani, mutta henkeä siinä ei ollut.

Taas lähetti äiti mehiläisen ylös tähtien välitse Luojan kellareihin, joissa hyvät henget valmistelivat hopeisissa kattiloissa voiteita, ja sieltä palasi mehiläinen tuoden tullessaan kalliit voiteet. Lemminkäinen heräsi ikäänkuin unesta. — “Kauan olen nukkunut”, sanoi hän. — “Olet”, sanoi hänen armas hoitajansa, “vielä kauemmin olisit nukkunut, jos ei äiti raukkasi olisi valvonut sinun tähtesi.”

— “Oi”, huokasi Lemminkäinen, “sydämeni on tuolla Pohjolan neitosissa. Vielä en ole

ampunut Tuonelan joutsenta.”

— “Heitä herjät joutsenesi”, torui äiti, “ja kiitä onneasi ja julkista Jumalaasi, sillä itsestäni en minä ole voinut mitään. Jumala ainoastaan voipi kuolleet Tuonen tuvilta henkiin herättää.”

Ja he palasivat kotiin.

106. Väinämöinen Tuonelassa.

(Kalevalan 16:nnessa runossa.)

Väinämöinen olisi veistänyt venheen, vaan puuttui tarvepuita. Pellon poika, Sampsu Pellervoinen, lähti etsimään metsästä puita ja tuli haavan luokse. “Älä minuun koske”, sanoi haapa; “kolmasti tänä kesänä söi toukka sydämeni, vuotava vene minusta tulee ja pursi uppoavainen”. Sampsu tuli hongan luokse. “Älä minuun koske”, sanoi honka; “minä olen honka huolainniekka, kolmasti tänä kesänä korppi koikkui latvassani”. Sampsu meni tammen luokse, ja tammi sanoi olevansa aivan vikautumaton; käki vain sen oksilla oli kukkunut ja linnut lehvillä levänneet. Sampsu kaatoi tammen, ja Väinämöinen alkoi laulamalla veistää venettä.

Hän oli jo puuttanut pohjan ja liittänyt laidat, kun havaitsi parraspuita päättäessään uupuvansa kolme sanaa. Mistäpä hän saisi nämä sanat? Saisiko pääskysen pääläelta, joutsenkarjan juonen päästä, hanhilauman hartioilta? Hän tappoi pääskysiä, joutsenia ja hanhia laumoittain, mutta ei saanut puoltakaan sanaa. Hän etsi sanoja kesäpeuran kielen alta, suusta valkean oravan, sai monta sanaa, mutta kaikki avuttomia. Sitten hän päätti etsiä sanoja Tuonen pimeästä kodista, Manalan ikimajoista.

Väinämöinen lähti matkaan, kulki kolme viikkoa vitsikkaa, tuomikkaa ja katajikkaa; silloin hän näki kaukana Manalan saaren Tuonen mustassa virrassa ja huusi Tuonen tytärtä tuomaan hänelle lauttaa. Tuonen pieni tytär pesi poukkuja rannalla ja kysyi, miksi hän taudin tappamatta, surman musertamatta oli tullut Manalan majoille? Väinämöinen vastasi kielastellen: “Tuoni minut tänne tuotti, Mana mailtani veteli, rauta mun Manalle saattoi, vesi ja valkea toivat minut Manalaan.” Mutta Tuonen neitoa ei ollut niin helppo pettää. “Jos Tuoni olisi tuonut sinut tänne, olisi sinulla Manan kintahat kädessä: jos rauta olisi sinut tappanut, niin verin vaatteesi valuisi; jos vesi olisi sinut hukuttanut, niin vesin helmasi herahteleisi; jos tuli olisi sinut polttanut, niin olisihan partasi palanut.”

Väinämöisen täytyi tunnustaa, että reki oli rikkoutunut runoilta ja jalas taittunut lausehilta. “Voi hullua miestä”, sanoi Tuonen neito, “kun tulet syyttä ja tauditta Manalan majoille! Palaa hetimiten maillesi; paljon on tänne tullevia, ei paljon palannehia.”

Väinämöinen vastasi: “Akka tieltä kääntyköhön, ei mies pahempikaan.” Väinämöinen siis saatettiin mustan virran poikki. Tuonelassa tarjottiin vieraille olutta, mutta matoja ja sammakoita mateli juomatuopissa. Sanoja ei hänelle aiottu antaa, ja sanottiin, ettei hän täältä pääsisi sinä illoina ikänä kotihinsa kulkemaan.

Väinämöinen uuvutettiin unehen, mutta mies makasi, vaate valvoi. Tuonelassa oli vanha käykkäleuka akka ja kolmisormi ukko. Akka kehräsi vaskilankoja, ukko kutoi niistä pitkän satasyllisen nuotan. Tuonen rautanäppi poika veti nuotan vinoon Tuonelan joen poikki, jottei Väinämöinen pääsisi pakenemaan. Mutta Väinämöinen havaittuaan tuhon tulevan, muuttelihe käärmeeksi ja luikerteli vaarallisen paikan lävitse. Aamulla meni Tuomi poika

kokemaan nuottaansa. Sai siitä satoja taimenia ja tuhansia pieniä kaloja, mutta Kalevan uros oli päässyt pakoon ja palannut onnellisesti kotiinsa.

Hyvin iloinen oli Väinämöinen, kun näin oli päässyt kuoleman pauloista. “Älköhön”, sanoi hän, “älköhön hyvä Jumala sitä suvaitko, itsemennyttä manalle; paljo on sinne saaneina, vähän sieltä tulleina. Ja älköön kukaan tehkö syytä syyttömälle, sillä pahoin palkka maksetaan Tuonelan kodissa: vuode on siellä kuumista kivistä, peitto kyistä ja käärmehistä kudottu.”

Sitten kertoo toinen satu, kuinka Väinämöinen voimallisella laulullaan herätti kuolleista jättiläisen, Vipusen, ja vaati häneltä nuo kolme sanaa. Jättiläinen nielaisi liian rohkean laulajan suureen kitaansa, mutta Väinämöinen laati hänen vatsaansa pajan ja vaivasi jättiläistä siksi, että tämän täytyi ilmoittaa hänelle sanat ja päästää hänet ilmoille jälleen.

Nyt Väinämöinen sai veneensä valmiiksi eikä tarvinnut siihen nauvoja eikä kirvestä. Vene syntyi veistämättä, laiva lastun ottamatta.

107. Ilmarinen saapi Pohjan neidon.

(Kalevalan 18-25 runoissa.)

Väinämöinen pani haahden haljakkaan, kuvasi kokat kullalla ja purjehti kosiomatkalle Pohjolaan. Annikki hyväniminen, yön tytti, hämärän neiti, näki hänen purjehtivan, urkki häneltä toet totiset ja ilmoitti ne veljellensä Ilmariselle. Tämä kiirehti Väinämöisen jälkeen, tapasi hänet ja teki hänen kansansa sellaisen sopimuksen, että Pohjolan neito saisi valita heistä, kumman tahtoisi.

Pohjolan isäntä, kuultuaan linnan hallin haukkuvan, panetti pihlajaisia puita takkaan ja sanoi: “Jos puista vuotaa verta, tulee sota, mutta jos vettä vuotaa, saamme elää rauhassa.” Ei verta, eikä vettä, vaan mettä vuoti pyhästä pihlajapuusta. Kosiomiehet olivat terve tulleet, äiti koetti houkutella tytärtään menemään viisaalle ja rikkaalle Väinämöiselle eikä köyhälle Ilmariselle. Neito vastasi: “En mene osan hyvyydelle enkä miehen mielevyydelle; menen sille, joka on meille Sammon takonut, kirjokannen kalkutellut.” Niin sai Ilmarinen neidon sydämen.

Mutta Pohjolan emäntä viekasteli. Morsian ei ollut vielä valmiina; hänen jalkansa oli vielä kesken kenkimistä. Sillä aikaa Ilmarisen tulisi kyntää kyinen pelto ilman auran nostamatta.

Ilmarinen kysyi apua morsiameltaan, ja tämä antoi hyviä neuvoja. Ilmarinen takoi itselleen kultaisen auran, rautaiset jalkineet, rautapaidan, rautakintaat ja kynti näin kyisen pellon. Sitten määrättiin hänelle toinen koetustyö: hänen piti tuoda Tuonen karhu ja suistaa Manalan susi, joka oli tappanut sata urosta. Tämäkin tehtävä onnistui; seppä teki neidon neuvon mukaan teräksiset suitset, ja ututyttö, Terhenetär, seuloi sumua kentälle. Mutta vielä pantiin hänelle kovin koetus: hänen piti pyytää suuri hauki Tuonelan joesta.

Ilmarinen takoi itselleen tulisen vaakalinnun ja laskeusi jokeen. Syntyi kauhea taistelu. Vetehinen, veden hirviö, tuli avuksi haulle, jonka kita oli kolmen kosken verta, ja ilman kokon avutta se olisi varmaankin niellyt Ilmarisen. Mutta kokko painoi Vetehisen pohjemmaksi ja iski kyntensä hauen niskaan. Ylpeänä Ilmarinen vei hauen pään Pohjolaan. Nyt vihdoin Pohjolan emäntä suostui väkinäisesti häiden pitoon. Alla päin, pahoilla mielin purjehti Väinämöinen kotiinsa, varoittaen kaikkia vanhoja miehiä koskaan kilvoin neittä kosimasta nuorten urosten keralla.

Pohjolassa laitettiin suuret pidot. Karjalasta tuotiin tavattoman suuri härkä: sen pää keikkui Kemijoella, häntä häilyi Hämeessä, ja pääskynen tarvitsi päivän lentääksensä sarvien väliä. Eipä uskaltanut kukaan teurastaa sellaista härkää; mutta mies musta merestä nousi, joka, alle maljan maata mahtui, alle seulan seisomahan, sillä oli kivistä hattu, kivistä kengät ja veitsi kultainen kädessä. Hän teurasti härän. Leipiä leivottiin, olutta pantiin, kun ensin oli saatu tietää oluen synty. Kun kaikki tämä oli tehty, lähetettiin pienoinen Pohjolan palkkapiika kutsumaan häävieraita, muun muassa sokeita ja rampoja, mutta etenkin vanhaa Väinämöistä. Lemminkäinen yksinään jätettiin häihin kutsumatta.

Vieraat tulivat ja heitä kestettiin parhaalla tavalla. Monta kaunista laulua laulettiin, ja Väinämöinen kiitti Luojan viisautta, joka muuttaa meren virrat mesiksi, suoloiksi meren somerot, lehdot laajat leipämaiksi. Sitten Ilmarinen vei morsiamen kotiinsa, heidät otettiin vastaan suurella kunnioituksella, ja he elivät kauan yhdessä onnellisina.

Kaikesta tästä on monta kaunista runoa. Toinen satu kertoo, kuinka Lemminkäinen suuttui, kun häntä ei kutsuttu häihin, ja kuinka hän kopeasti tuli Pohjolaan kostamaan tätä häpeätä, mutta kuinka hänen täytyi urheasti taisteltuaan välttää väkevämpäänsä. Tästä syntyi sitten pitkälinen sota.

108. Satu Kullervosta.

(Kalevalan 31-36 runoissa.)

Karjalassa asui kaksi veljestä, Untamo ja Kalervo. Nämä joutuivat sotaan kalavesistä ja kaskimaista. Sota päättyi niin, että Untamo tappoi veljensä Kalervon suvun ja poltti hänen talonsa. Kalervon onneton vaimo vietiin orjaksi ja synnytti vähän ajan kuluttua pojan, jolle pantiin *Kullervo* nimeksi. Tällä pojalla oli jo pienenä erinomainen voima. Kolmen päivän vanhana hän repi kapalovyönsä ja särki kätkyensä. Untamo ihastui hänen voimastansa ja luuli saavansa hänestä väkevän orjan, tuhansien vertaisen.

Kun poika oli polven korkuinen, alkoi hän jo miettiä, miten kostaisi isänsä kuoleman ja äitinsä kyyneleet. Tämän havaitsi Untamo, joka pelkäsi verikostoa, pani pojan tynnyriin ja heitti hänet veteen. Kolmen päivän perästä, kun käytiin katsomaan, näki hän pojan istuvan aaltojen selässä, vapa vaskinen kädessä. Untamo teki suuren rovion tervaksista ja tuohista; rovio sytytettiin ja poika viskattiin tuleen, mutta kolmen päivän perästä nähtiin hänen hiilikoukulla kekäleitä kohentelevan, karvankaan katoamatta, kutrisen kähertymättä. Nyt Untamo hirtätti pojan puuhun, mutta kolmen päivän päästä hän tapasi hänet iloisena piirtämässä kuvia puun runkoon. Untamo vihdoin väsyi suorimasta surmiensa ja sanoi: "Jos elät kauniisti ja siivolla, niin saat olla talossa ja toimitella orjan töitä."

Kullervo kasvoi väkeväksi ja toimitti huonosti orjantehtävänsä. Hänet pantiin lapsen katsontaan; mutta hän katkoi lapsen käden, kaivoi päästä silmän, tapatti sen taudilla ja poltti kätkyen tulella. Silloin hänet pantiin kaskan kaadantaan; mutta hän kaatoi maahan koko metsän. Sitten hänet määrättiin aidantekoon; hän asetteli kokkahongat aidaksiksi ja korpikuuset seipäiksi ja teki aidan aukomattoman. Siitä hänet pantiin puimaan, rukiita, mutta hän pui kaikki ruumeniksi. Viimein Untamo suuttui ja myi tämän huimapäisen orjan halvasta hinnasta Ilmariselle.

Kullervo pantiin nyt paimentamaan talon karjaa ja sai emännältä evääkseen leivän, johon oli keskelle leivottu kivi. Kullervo paimensi karjaa, rupesi illalla syömään ja karahutti isänsä veitsen kiveen. Surusta ja vihasta tuimistuneena hän sortii karjan suohon kuolemaan, lauloi sudet lehmiksi, karhut karjaksi ja ajoi ne taloon. Ilmarisen vaimo meni lypsämään lehmäänsä, ja pedot repivät hänet kuoliaaksi. Se oli meno nuoren naisen, tuon ihaillun ja ikävöidyn Pohjolan neidon. Häntä ei voinut Ilmarinen koskaan unhottaa, ja hänen mielensä oli musta kuin pajan sysi.

Tämän raivotyön tehtyään Kullervo pakeni henkipattona metsiin ja tuli viimein piilopirttiin, jossa löysi vanhempansa, jotka jo luuli kuolleiksi. Hän tahtoi nyt rehellisesti tehdä työtä, mutta pahasti kasvatettuna hän teki kaikki nurinpäin. Veneen hän souti rikki,

nuotan hän tarpoi tappuroiksi; viimein hänestä tuli suuri pahantekijä. Sitten kirosi hänet oma isä, ja hän itse kirosi omaa onnetonta kohtaloansa. Äiti yksin häntä rakasti, kun muut hänet hylkäsivät.

Kullervo kulki Untamon kartanoon, kosti verisesti sukunsa häpeän ja hävitti koko Untamon suvun. Tämän kovan tappelun perästä hän palasi kotiin isänsä tupaan. Ei ollut siellä ketään kättä antamassa, tupa oli autio, hiilos kylmä, kaikki kuolleet, paitsi Musti, talon uskollinen koira. Kullervo itki äitinsä haudalla ja kuljeskeli rauhatonna pitkin erämaita. Viimein hän tuli sille paikalle metsässä, jossa oli tehnyt suuren rikoksen, ja siinä olivat kanervan kukat lakastuneet. Silloin Kullervo tempasi miekkansa ja kysyi, haluaisiko se juoda viallista verta. "Mielelläni", vastasi miekka, "miksi en sitä tekisi, kun olen niin usein juonut viallonta verta!"

Ja voimakas Kullervo, Kalervon poika, suistui siinä omaan miekkaansa.

Mutta Väinämöinen, kuultuaan Kullervon kadonneeksi, varoitti tulevia sukupolvia, etteivät kaltoin kasvattaisi lapsiaan, sillä sellaisista lapsista tulee harvoin hyviä ja viisaita ihmisiä. Kullervo kasvatettiin halveksittuna orjana: senvuoksi hänestä tuli mieletön pahantekijä ja onneton mies.

109. Sota Sammosta.

(Kalevalan runoissa 39-43.)

Kalevala on satu kahdesta kansasta eli suvusta: Kalevalan suvusta, joka asui Väinölässä, ja Pohjan kansasta, joka asui Pohjolassa. Muutamat luulevat Väinölän olleen Laatokan eteläisellä ja Pohjolan sen pohjoisella rannalla. Näiden molempien kansain välillä oli kilpailu, ensin rauhallinen, lopulta sotainen. Senvuoksi Kalevala jakaantuu kahteen osaan, ja satu Kullervosta, joka saattoi hengiltä Ilmarisen vaimon, Pohjolan lemmikin, on ikäänkuin raja-aitana molempain välillä.

Ilmarinen murehti kuollutta vaimoansa. Turhaan hän takoi itselleen vaimon hopeasta ja kullasta: tällä ei ollut sydäntä, millä osoittaa vastarakkautta. Turhaan hän ryösti entisen vaimonsa nuoremman sisaren Pohjolasta: tämä häntä vihasi ja kohteli uhalla; Ilmarinen muutti hänet kalalokiksi. Entinen ystävyys Väinölän ja Pohjolan välillä oli muuttunut vihaksi, näiden kesken syttyi verinen sota.

Väinämöinen ja Ilmarinen päättivät ryöstää Sammon, joka oli tehnyt Pohjolan rikkaaksi. Matkalla ratsastaessaan he kuulivat veneen rannalla itkevän ja valittavan, että muut veneet saavat käydä sotia ja tuoda täytensä rahoja.

Urhot päättivät silloin matkustaa meritse. Heidän seuraansa yhtyi nuori Lemminkäinen, joka aina halusi urotöitä ja seikkailuja. Tiellä vene tarttui suunnattoman suuren hauen hartioille. Ilmarinen ja Lemminkäinen taistelivat turhaan tätä hirviötä vastaan. Silloin Väinämöinen miekallaan löi hauen kahdeksi kappaleeksi ja teki sen päästä ensimmäisen kanteleensa.

Nuo kolme urosta tulivat Pohjolaan ja vaativat osansa Sammosta. Louhi vastasi: "Ei pyyssä kahden jakoa", jonka jälkeen hän kutsui Pohjolan kokoon varjelemaan aarrettansa. Silloin Väinämöinen otti kanteleensa ja lauloi Pohjolan väen uneen. Urhot murttihe yhdeksän portin kautta vaskiseen vuoreen, veivät Sammon veneeseensä ja soutivat kaikin voimin kotiansa kohti. Matkalla alkoi Lemminkäinen, joka aina oli kevytmielinen,

iloissaan laulaa karjaldella käreällä äänellensä. Siitäpä kurki kannon päässä säikähti, lenti poikki Pohjolaan ja herätti parkunallaan Pohjolan väen. Louhi säikähti nähdessään Sammon olevan poissa ja rukoili Udutarta seulomaan utua merelle. Väinämöinen sivalsi miekallaan udun halki, ja missä miekka veteen sattui, siinä sima siukui kalvan tiestä. Mutta nyt paukahti aalto, puna putosi Ilmarisen poskilta, ja veneen vieressä nosti Iki-Turso merestä hirveännäköistä päätään. Väinämöinen tarttui tätä korviin ja pakotti hänet iäksi päiväksi painumaan meren syvyyteen. Ukko lähetti ärjyvän rajutuulen; laineet vaahtopäät hakkasivat alusta, veivät hauenluisen kanteleen ja olivat niellä koko veneen. Väinämöinen oli yhä neuvokkaana ja tyynenä. Hän asetteli tuulta. Lemminkäinen laittoi lujat varppeet, ja vakavasti vene kulki eteenpäin mäkipäitä kuohuja myöten.

Pahin vaara oli vielä jäljellä. Pohjolan sotaurhot ajoivat Louhen johdolla pakenevia takaa ja olivat jo saamaisillaan heidät kiinni. Siinä alkoi nyt molemmin puolin kummallinen ja hirmuinen taistelu voimakkailla taikakeinoilla. Väinämöinen tunkihe tuluksihinsa, otti piitä ja taulaa, nakkasi ne mereen ja niistä kasvoi salakalho, johon Pohjolan vene puuttui ja lensi poikki. Louhi muutaltihe suunnattoman suureksi kokoksi, jolla oli viikatteen kynsinä, veneen laidat siipinä ja sata miestä siiven alla. Tämä lensi urosten purjepuun nenään. Lemminkäinen sivalsi miekallaan kokkoa, Väinämöinen iski melalla sen kynnet muruiksi. Pohjolan miehet melskahtivat mereen, mutta kokko tarttui kiinni Sampoon, joka särkyi kappaleiksi ja ajelehti muruina meren pinnalla. Siitä tulivat meri ja Suomen rannat ikipäiviksi rikkaiksi. Valtansa menettäneenä Louhi palasi Pohjolaan eikä saanut Sammosta muuta kuin kannen, ja nuo kolme urosta tulivat hekin kotiansa, tuoden Sammon muruja muusaan.

110. Väinämöisen laulu.

(Kalevalan 41:ssessä ja 44:nnessä runoissa.)

Turhaan Väinämöinen etsi merestä kadonnutta kanneltansa. Silloin hän kuuli koivun valittavan rannalla. — “Miksi itket, ihana koivu?” — “Miksi en itkisi”, vastasi koivu, “kun tässä vaivainen varatonna seison. Miehet kuorivat valkean vyöni, lapset juovat mahlani, tytöt lehväni leikkelevät, halla vie kaunihin hameeni ja jättää minut alastomaksi pakkasessa värisemään.” — “Älä itke, puu vihanta”, sanoi Väinämöinen; “saat sinä olevan onnen, kohta itkenet ilosta.”

Väinämöinen otti koivun ja teki siitä kanteleen. Kun kevätkäki tammessa tanhualla kukahti, kumpusi kultaa sen suusta kultaiselle kunnaalle, ja siitä saatiin naulat kanteleeseen. Aholla istui neitonen nuori, sulhoansa odotellen. Ei se impi itkenynnä eikä varsin iloinnutkaan; ilman lauloi itseksensä kauniin kesäillan kuluksi. “Anna, impi, hiuksiasi!” sanoi Väinämöinen. Ja impi antoi hienoja hiuksiansa viisi kuusi hasta: siit’ on kielet kanteleessa.

Väinämöinen istui hopeaiselle mäelle ja lauloi; kantele oli poikkipuolin polvella ja hänen sormensa hyppelivät kielillä. Siinä soitti Väinämöinen, ja koko luonto riemahti ilosta. Vuoret loukkui, paaet paukkui, petäjät piti iloa ja kannot hyppi kankahalla. Soitto kuului kauas, eikä ollut sitä otusta, joka ei kuulemaan tullut. Kaikki metsän eläimet, kaikki ilman linnut, veden kalaset kaikenlaiset ja matosetkin maanalaiset tulivat kuuntelemaan tuota soittoa suloista. Itse karhukin samosi petäjäisestä pesästään ja kavahti kuuseen paremmin kuullakseen. Kokko heitti pentunsa pesään, kun kuuli sorean Suomen soiton. Allit tulivat

syviltä aalloilta ja joutsenet sulilta soilta, ja tuhansittain pieniä peippoja, sirkkuja ja leivoja istui haastellen laulajan hartioilla. Tapiolan ukko ja kaikki Tapion kansa kulki vuoren kukkulalle soittoa tajuamahan. Mielikki siroikse sinisukkaan, punapaulaan. Ilman impyät ihanat istuivat kuuntelemassa, mikä taivaan kaarella, mikä pienen pilven rusoreunalla. Kuutar korea impi ja Päivätär neiti kutoivat paraikaa kultakangasta, ja kun soiton äänen kuulivat, suistui heiltä sukkula kädestä, kultarihmat katkesivat ja hopeaniidet helkähivät. Veden ukko ruohoparta luikahaikse lumpehelle, ja Vellamo nousi vesikarille ruoistoon. Sotkottaret, rannan ruokoiset kälykset, hiipoivat pitkiä hiuksiansa ja pudottivat ihastuksissaan harjansa veteen.

Yhtä ihmeellisesti vaikutti kanteleensoitto ihmistenkin sydämiin. Kun se soi tuvassa, niin katto kajahteli, lattiat ja akkunat iloitsivat, kiuas liikkui ja patsas pajahti. Eikä ollut niin uljasta urosta, ei miestä eikä vaimoa, ei vanhaa eikä nuorta, joka ei ilosta itkenyt, kanteleen kaunista soittoa kuunnelleensa. Miehet olivat kaikki lakit kädessä, eukot käsi poskella, pojat maassa polvillansa, tyttäret vesissä silmin, ja pienet tytöt jättivät leikkinsä kesken. Ei sinä ilmoisna ikänä, kuuna kullaan valkeana, ole tuota ennen kuultu, noin suloista soitantoa. Väinämöisen omista silmistä vierivät vesipisarot kuuden kultavyön kautta mereen. Korppi yritti niitä poimimaan, mutta ei saanut. Tuli sotka ja poimi ne ja toi kalliit kyöneleet Väinämöiselle; ja katso, ne olivat toisiksi muuttuneet, helmiksi heristyneet, simpukoiksi siintyneet, kuningasten kunnioiksi, valtojen iki-iloiksi.

111. Sota valosta.

(Kalevalan 47:nnessä ja 49:nnessä runossa.)

Vaka vanha Väinämöinen kauan soitti kanteletta, sekä soitti jotta lauloi, jotta ilmankin iloitsi. Soitto kuului kuun tupihin, ilo päivän ikkunoille, kuu tuvastahan tulevi, päätyi päivä linnastansa, loihe latvahan petäjän kanteletta kuulemahan, iloa imehtimähän. Louhi, Pohjolan emäntä, Pohjan akka harvahammas, siitä päivän kiinni saapi, kuuhuen käsin tavotti; ne kohta kotihin saattoi pimeähän Pohjolahan, kätkei kuun kumottamasta kirjarintahan kivehen, lauloi päivän paistamasta vnorehen teräksisehen itse tuossa noin saneli: “Ällös täältä ilman pääskö, nousko, kuu, kumottamahan, kun en käyne päästämähän, itse tulle noutamahan!” Kun oli kuun kulettanunna sekä päivän saattanunna Pohjolan kivimäkehen jopa valkean varasti, tulen Väinölän tuvilta; sai tuvat tulettomaksi, Pirtit valkeattomaksi. Jo oli yö alinomainen, Pitkä pilkkosen pimeä, oli yö Kalevalassa, noilla Väinölän tuvilla sekä tuolla taivahassa, Ukon ilman istuimilla. Vilu viljalle tulevi, karjoille olo kamala outo ilman lintusille, ikävä imehnoisille, kun ei konsa päivytt paista, eikä kuuhuet kumota. Hauki tiesi hauan pohjat, kokko lintujen kulennan, tuuli haahan päiväyksen; ei tieä imehnon lapset, milloin aamu alkanevi milloin yö yrittänevi nenässä utuisen niemen, päässä saaren terhenisen. Nuoret neuvoa pitävät ikäpuolet arvelevat, päätyvät sepon pajahan, sanovat sanalla tuolla: “Nouse, seppo, seinän alta, takoja, kiven takoa takomahan uutta kuuta, uutta auringon keheä.” Nouse seppo seinän alta takomahan uutta kuuta, uutta auringon kehäistä; kuun on kullasta kuvasi, hopeasta päivän laati. Seppo kuuhuen kuvasi, takoi päivän valmihiksi, noita nosteli

halulla, kaunihisti kannatteli; kuun on kuusen latvasehen, päivän pitkän männyn päähän, hiki vierii viejän päästä, kaste kantajan otsasta työssä tuiki työlähässä, nostannassa vaikeassa. Saipa kuun kohotetuksi, auringon asetetuksi, eipä kuu kumotakana, eikä päivä paistakana. Itse vanha Väinämöinen, tietäjä iän-ikuinen, leikkasi lepästä lastut, laittoi lastut laullensa, kävi arvat kääntämähän, sormin arvat suortamahan. Sanovi sanalla tuolla, lausui tuolla lausehella. “Kysyn Luojalta lupoa: sano totta, Luojan merkki, juttele, Jumalan arpa, minne meiltä päivä päättyi, kunne meiltä kuu katosi?” Toi arpa toet sanomat, sanoi päivän saaneheksi Pohjolan kivimäkehen. Vaka vanha Väinämöinen jopa läksi jotta joutui pimeähän Pohjolahan. Astui päivän, astui toisen, päivänpä kolmantena ja näkyvi Pohjan portti, kivikummut kuumottavi. Ensin huuti huikahutti tuolla Pohjolan joella: “Tuokatte venettä tänne!” Niin sanovi Pohjan poika: “Ei täältä venehet joua, tule sormin soutimina.” Siinä vanha Väinämöinen arvelee, ajattelevi: “Sep’ ei miesi lienekänä, ku on tieltä myösteleikse.” Meni haukina merehen, pian uipi salmen poikki, astui jalan, astui toisen, Pohjan rannalle rapasi. Niin sanovi Pohjan poiat: “Käypä Pohjolan pihalle, tules Pohjolan tupahan!” Meni Pohjolan tupahan. Siellä miehet mettä juovat, simoa sirettelevät, miehet kaikki miekka vyöllä, urohot sota-aseissa pään varalle Väinämöisen, surmaksi Suvantolaisen. Nuo kysyvät tullehelta: “Ku sanoma kurjan miehen?” “Kuusta on sanomat kummat, päivästä iki-imehet: minnes meiltä päivä päättyi, kunnes meiltä kuu katosi?” Pohjan poikaset sanovi: “Tuonne teiltä päivä päättyi kirjarintahan kivehen, sielt’ ei pääse päästämättä, selviä selittämättä.” Silloin vanha Väinämöinen itse tuon sanoiksi virkki: “Kun ei kuu kivistä pääsne, pääsne päivä kalliosta, käykämme käsirysyhyn, ruvetkamme miekkasille.” Veti miekan, riisti rauan, tempasi tupesta tuiman, jonka kuu kärestä paistoi, päivä västistä välähyi, hepo seisovi selällä, kasi naukui naulan tiessä. Mentihin ulos pihalle, tasarinnan tanterelle. Siitä vanha Väinämöinen löip’ on kerran leimahutti, listi kuin naurihin napoja, lippasi kuin liinan päitä, päitä Pohjan poikasien. Siitä vanha Väinämöinen kävi kuuta katsomahan, päiveä kerittämähän kirjarinnasta kivistä. Astui tietä pikkuruisen, niin näki vihannan saaren, saarell’ on komea koivu, koivun alla paasi paksu, alla paaen kallioinen, yheksin ovia eessä, saoin salpoja ovilla. Keksi piirtämän kivessä, valeviivan kalliossa; veti miekkansa tupesta, kirjoitti kivehen kirjan miekalla tuliterällä: katkesi kivi kaheksi, paasi kolmeksi pakahtui. Vaka vanha Väinämöinen katsovi kiven rakohon: siellä kyyt olutta juovat, maot vierrettä vetävät. Leikkasip’ on pään maolta, katkoi kaulan käärmeheltä, kourin koitteli ovia, salpoja sanan väellä; ei ovet käsin avau, salvat ei sanoista huoli. Silloin vanha Väinämöinen kohta lähtevi kotia alla päin, pahoilla mielin. Sanoi lieto Lemminkäinen: “Miks’ et ottanut minua kanssasi karehtijaksi, oisi lukot luikahtanna, takasalvat taittununna.” Vaka vanha Väinämöinen itse tuon sanoiksi virkki: “Ei salvat sanoilla taitu, lukot loihulla murene.” Meni sepponsa pajahan, sanan virkkoi, noin nimesi; “Ohoh, seppo Ilmarinen, taos kuokka kolmihaara, tao tuuria

tusina, avaimia aika kimppu, jolla kuun kivistä päästän, päivän päästän kalliosta!” Se on seppo Ilmarinen takoi miekan tarpehia, takoi tuuria tusinan, avaimia aika kimpun. Louhi, Pohjolan emäntä, Pohjan akka, harvahammas, siitti siivet sulkinensa, levahutti lentämähän poikki Pohjolan merestä sepon Ilmarin pajalle. Aukoi seppo ikkunansa, katsoi, kuin tulisi tuuli: ei ollut tulento tuulen, oli harmoa havukka. “Mit’ olet otus hakeva, istut alla ikkunani?” Lintu kielelle paneikse: “Mitä seppo siitä laait, kuta, rautio, rakennat?” “Taon kaularenkahaista tuolle Pohjolan akalle, jolla kiinni kytketähän vaaran vankan liepehesen.” Louhi, Pohjolan emäntä, Pohjan akka, harvahammas, jo tunsi tuhon tulevan, hätäpäivän päälle saavan, heti loihe lentämähän, pääsi poies Pohjolahan, laski kuun kivistä irti, päästi päivän kalliosta; itse muuksi muutaltihe, kyhäisihe kyyhkyseksi, lenteä lekuttelevi sepon Ilmarin pajahan, virkkoi kyyhky kynnykseltä: “Jopa kuu kivistä nousi, päivä pääsi kalliosta.” Se on seppo Ilmarinen astuvi pajan ovelle, katsoi tarkkaan taivahalle, katsoi kuun kumottavaksi, näki päivän paistavaksi. Meni luokse Väinämöisen: “Ohoh, vanha Väinämöinen, käypä kuuta katsomahan, päiveä tähyämähän!” Vaka vanha Väinämöinen itse pistihe pihalle, varsin päätänsä kohotti, katsahtavi taivahalle: kuu oli nousnut, päivä pääsnyt, taivon aurinko tavannut. Silloin vanha Väinämöinen sai itse sanelemahan: “Terve, kuu, kumottamasta, kaunis, kasvot näyttämstä, päivä kulta, koittamasta, aurinko, ylenemstä! Kuu kulta, kivistä pääsit, päivä kaunis kalliosta, nousit kullaisna käkenä, hopeisna kyyhkyläisnä elollesi entiselle, matkoillesi muinaisille. Nouse aina aamusilla tämän päivänki perästä! Teepä meille terveyttä, siirrä sama saatavihin, pyyntö päähän peukalomme, onni onkemme nenähän! Käy nyt tiesi tervehenä, matkasi imantehena, päätä kaari kaunihisti, pääse illalla ilohon!”

112. Väinämöinen ja Jeesus-lapsi.

(Kalevalan 50:nnessä runossa.)

Kalevala loppuu eriskummaisella ja älykkäällä kertomuksella siitä, kuinka Väinämöisen täytyi heittää valtansa vastasyntyneelle Jeesus-lapselle. Tämä runo on seipitetty kristityn ajan alussa, jolloin pakanuuden muistot vielä elivät tuoreessa muistissa. Liikuttavaa on nähdä, kuinka kansa ikäänkuin uhraa lemmitymän uroonsa Herralle Jeesukselle Kristukselle, jonka edessä parhain, viisainkin ihminen on ainoastaan syntinen ja hullu. Jeesus, kertoo tämä suomalainen satu, syntyi köyhänä ja ylenkatsottuna Ruotuksen [kuningas Herodeksen] tallissa, ja hänen äitinsä Marjatta [neitsyt Maria] piilotteli kultaista omenatansa pahansuovilta ihmisiltä. Eräänä päivänä poika istui äitinsä sylissä, ja tämän hapsiansa harjatessa poika yht’äkkiä katosi hänen polviltansa. Säikähtyneenä ja levotonna äiti meni etsimään lastansa ja etsi mahdottomimmistakin paikoista: jauhavan myllynkiven alta, juoksevan jalaksen alta, seulottavan seulan alta, kannettavan korvon alta, mäiltä, männiköiltä, kanervikoilta ja katajan juurten alta. Hän kysyi tähdeltä, kysyi kuulta, ja ne vastasivat: “Jos tietäisimme, missä hän on, emme sitä sinulle sanoisi, sillä hän on meidät luonut.” Viimein hän tapasi auringon, kumarteli ja kysyi:

“Oi, päivy, Jumalan luoma,

etkö tieä poiuttani?”

— “Kyllä tieän poikuesi”, sanoi aurinko. “Hän se on minutkin luonut, ja nyt hän on suossa suonivyöstä.”

Marjatta löysi poikansa suosta. Tämä kasvoi kauniiksi lapseksi, mutta kukaan ei tiennyt hänen nimeänsä. Äiti sanoi häntä kukkaseksensa ja kultaomenaksensa; vieraat sanoivat häntä pilkalla vennon joutioksi. Tarvittiinpa nyt kastajata tälle köyhälle lapselle, ja Marjatta pyysi tähän toimeen Virokannas-nimistä ukkoa. Tämä vastasi: “En minä kasta sellaista riivattua ja katalaa, ennenkuin on tutkittu, onko siitä elämään.” — Sillä pakanuuden ajalla oli sellainen julma tapa, että heikot tai köyhät lapset, jotka nähtiin eloon kelvottomiksi, vietiin erämaahan kuolemaan.

Kukapa nyt tutkijaksi ja tuomariksi? Viisaimman tehtävä se oli. Kutsuttiin siis Väinämöistä, hän tuli tutkimaan lasta ja tuomitsi, että koska poika oli suolta saatu, vietäköön se suolle takaisin, ja puulla päähän lyötäköön.

Silloin kaksiviikkoinen lapsi alkoi puhua ja lausui:

“Ohoh, sinua, ukko utra, ukko utra, unteloinen, kun olet tuhmin tuominnunna, väärin laskenna lakia. Eipä syistä suuremmista, töistä tuhmemmistakana itseäsi suolle viety, eikä puulla päähän lyöty, kun sa miesnä nuorempana lainasit emosi lapsen oman pääsi päästimeksi, itsesi lunastimeksi. Ei sinua silloinkana, eip’ on vielä suolle viety, kun sä miesnä nuorempana menettelit neiet nuoret alle aaltojen syvien, päälle mustien mutien.”

Tästä hämmästyneenä Virokannas heti kastoï lapsen Karjalan kuninkaaksi. Mutta Väinämöinen suuttui ja häpesi. Hän ei voinut elää siinä maassa, missä pieni lapsi oli tehnyt hänen viisautensa hulluudeksi. Hän meni merenrantaan, lauloi vaskisen aluksen ja laski sillä selvälle meren selälle. Istuen purtensa perässä hän lauloi nämä sanat jäähyväisiksi Suomelle:

“Annappas ajan kulua, päivän mennä, toisen tulla, taas minua tarvitahan, katsotahan, kaivatahan, uuen sammon saattajaksi, uuen soiton suorijaksi, uuen kuun kulettajaksi, uuen päivän päästäjäksi, kun ei kuuta, aurinkoa, eikä ilmaista iloa.”

Ja siitä vanha Väinämöinen laskea karehteli yläsihin maaemoihin, alaisihin taivosihin, jättäen jällelle kanteleensa,

soiton Suomelle sorean, kansalle ilon ikuisen, laulut suuret lapsillensa.

NELJÄS LUKU.

Kertomuksia Suomen katoliselta ajalta.

113. Kivikauden kansa.

Monin paikoin maassamme on tavattu kummallisia kiviä, jotka näyttävät ihmiskäsien muodostamilta ja ovat kaikenlaisten työkalujen näköisiä. Niitä löydetään väliin peltomaasta, väliin turvesuosta, väliin kivi- ja multakasoista, väliin kuivattujen järvien pohjasta. Muutamia on nähtävästi käytetty kirveinä, toisia veitsinä, toisia talttoina, kairaina, keihään- ja nuolenkärkinä, nuotankiveksinä ja moneen muuhun tarkoitukseen, josta useinkin on vaikea saada selvää. Muutamia tällaisia kiviaseita kansa on sitten tallettanut ja katsellut niitä taikauskaisella kunnioituksella, luullen niiden olevan taivaasta pudonneita ukkosen vaajoja ja pitäen niitä tehokkaina parantamaan tauteja sekä suojelemaan kaikenlaisesta pahasta.

Nykyisin on koottu monia tuhansia tällaisia esineitä, sillä tiedetään, että niitä ovat käyttäneet ihmiset, jotka eivät vielä tunteneet metallien käyttöä. Jo ammin, luultavasti muutamia vuosituhsia ennen meidän ajanlaskumme alkua, siihen aikaan, jota nimitetään *kivikaudeksi*, on sellaisia ihmisiä asunut meidän maassamme ja monissa muissa maissa. Heidän oli tarvis veistää puusta veneitä ja metsästysvehkeitä, mutta kun eivät tunteneet rautaa, etsivät he jonkun kovan kiven, joka ei helposti murentunut, ja hakkasivat tai hioivat sitä muilla kivillä, kunnes se tuli kirveen muotoiseksi. Siihen he tekivät puusta varren, joka pistettiin kivessä olevaan reikään tahi sidottiin kiinni sen yläpäähän, ja näin oli kivikirves valmis. Samoin tehtiin muitakin kivikaluja hakkaamalla ja hiomalla. Parempain puutteessa tultiin näillä vajavaisilla työkaluilla ja aseilla toimeen, ja niitä valmistettiin usein suurella huolella ja taidolla, niin että muutamat niistä ovat hyvinkin siroja. Mutta kun nuo muinaisajan ihmiset oppivat tekemään parempia työkaluja, ensin vaskesta ja sitten raudasta, hylättiin tai unhotettiin kiviaseet, jotka silloin joutuivat tarpeettomiksi, ja myöhemmät sukupolvet luulivat niitä taikakaluiksi. Muutamia kivikaluja käytetään vielä tänäkin päivänä, esim. tahkoja, nuotan kiveksiä ja kaavinkiviä, joilla karvat kaavitaan parkittavista nahoista.

Tuiki vajanaiset ovat tiedot siitä muinaiskansasta, joka meidän maassamme on näitä kiviaseita käyttänyt. Mutta vertailemalla toisiinsa Suomesta ja Ruotsista löydettyjä kiviaseita on kuitenkin tultu siihen johtopäätökseen, että jokin ruotsalais- tai saksalaissukuinen kansa on jo siihen aikaan asunut Lounais-Suonaessa eli länsipuolella Kymijokea, Hämeen järviä ja Ähtävänjokea. Itä-Suomesta löydetty kiviaseet osoittavat, että niillä seuduilla on asunut ihmisiä, jotka ovat olleet yhteydessä nykyisessä Venäjänmaassa asustaneiden kansojen kanssa. — Kivikauden ihmiset olivat varmaan raakalaisia, jotka elivät metsästämisellä ja kalastamisella ja asuskelivat vuorenrotkoissa tahi maakuopissa. Heistä kerrotaan jylhissä vuorimaissa vielä monta satua. Heitä sanotaan vuorenpeikoiksi, hiidenväeksi, ja mahdollista on, että juuri nämä ovat satujen jättiläisiä. Nämä metsäläiset ja myöhemmin tulleet kansat lienevät keskenään taistelleet henkeen ja vereen saakka maan omistamisesta. Heikommat metsäläiset silloin puolustautuivat viekkaudella ja väijymällä, ja senvuoksi heitä pidettiin pahoina peikkoina. Mutta kaikkialla täytyy raakain, tietämättömien ihmisten viimein väistyä taidokkaampien ja

väkevempien tieltä. Niin on näiden maamme ensimmäisten villiasukastenkin käynyt. Heidän on täytynyt paeta synkkiin erämaihin, ja he ovat sieltä vähitellen hävinneet tahi sekaantuneet voittajiin.

114. Suomalaiset pakanuuden ajalla.

Suomalaiset tulivat tänne Venäjältä, mutta ei yksin ajoin, vaan vähitellen monien vuosisatojen kuluessa. Sentähden on mahdoton tarkalleen sanoa, milloin he ovat tänne muuttaneet. Tiedetään lappalaisten tulleen ennen hämäläisiä ja hämäläisten ennen karjalaisia, mutta kainulaisista tiedetään vain, että niitä jo tuhat vuotta takaperin asui Ruotsissa ja Pohjois-Suomessa.

Kalevalasta, muista vanhoista taruista ja vierasten kansain vajanaisista kertomuksista voipi saada jonkinmoisen käsityksen Suomen kansan pakanuudenaikaisista elintavoista. Aivan varmaa tietoa ei niistä kuitenkaan saa, sillä pakanalliset suomalaiset eivät ole piirtäneet muistomerkkejä vuoriin eivätkä jättäneet itsestään kirjallisia kertomuksia, kun eivät tunteneet kirjoitustaitoa. Saatamme kuvitella heidän eläneen seuraavaan tapaan:

Oli kolme veljestä: Kimmo, Kammo ja Kumma. Kimmo asui havumetsässä ja muutti usein asuinpaikkaa. Se ei ollutkaan vaikeata, sillä hänen majanaan oli muutamia riukuja, jotka työnnettiin maahan pystyyn toinen toisensa nojaan kartion muotoon. Riukujen päälle hän satoi peuran-, hirven- ja karhunaljoja, pani tuohia väliin ja loi talvella lunta päälle, jotta kota tulisi lämpimämpitäväksi. Keskellä kotaa oli harmaista kivistä tehty tulisija; savu meni kodan huipusta ilmaan. Lattiana ja vuoteena oli paljas maa, jolle oli taljoja levitetty. Kanto oli pöytänä, hirsi penkkinä, saviastia patana. Kimmo metsästi koirineen metsissä, kalasti järvissä ja vaihtoi itselleen eloa veljeltään Kammolta. Hänen nuoret poikansa purjehtivat sotaisille retkille ja toivat kotiin voittosaaliita.

Kammo asui laaksossa lehtimetsän keskellä eikä muutellut majaa. Hänen tupansa oli tehty pyöreistä hirsistä. Siinä oli katto, seinät, lattia ja laudalla suljettavat ikkuna-aukot; tulisija keskellä, reppänä katossa, penkit, pöytä, kenties vielä sänkykin. Kammo metsästi ja kalasti kuten hänen veljensäkin, mutta hän oli myöskin maanviljelijä, hänellä oli kaskimaa, hevonen, muutamia härkiä, lehmiä, lampaita, vuohia ja sikoja. Hän oli rikkaampi ja taitavampi kuin Kimmo. Hänen tuvassaan soitettiin kanteletta ja laulettiin vanhoja runoja. Hän matkusti joka kesä merenrannikolle vaihtamaan itselleen suoloja saksalaisilta kauppalaiivureilta. Maksuksi hän antoi ketun- ja majavannahkoja. Rahaa hänellä ei ollut, mutta kun saksalaiset kaupittelivat lasihelmiä ja messinkisolkia hänen tyttärillensä, maksoi Kammo niistä tukuittain nädän- ja oravannahkoja. Kammon vaimolla oli vaskikattila, kultainen rannerengas, hopeinen solki ja lisäksi villahame ja sukat, kun muilla oli vain nahkavaatteet. Kummallakin veljellä oli tapana uhriksi jumalille ripustaa pyhään tammeen hirvensarvia ja karhunpäitä; mutta Kammon vaimolla oli sitäpaitsi tapana tiputtaa muutamia maitopisaroita maahan suostuttaakseen maahisia.

Kimmo ja Kammo olivat kuninkaina perhekunnissaan. He rakastivat vapautta eivätkä tietäneet muusta laista eikä kuninkaasta. Eräänä päivänä he tapasivat toisensa elojuhlalla pyhässä laaksossa. Kimmo kertoi, että muukalaisia kävi hirvenajossa hänen metsämaillaan ja lohenpyynnillä hänen koskissaan. Kimmo ja Kammo menivät kolmannen veljensä Kumman luokse, joka oli mainio seppä, sankari ja noita. Hän takoi miekkoja, keihäitä ja nuolenkärkiä. Miehet asestautuivat, ottivat orjat mukaansa, lukivat loitsujaan ja lähtivät

sotaan. Muukalaisetkin olivat koonneet aseellista väkeä; kentällä lähellä järven rantaa syntyi ankara taistelu. Nuo kolme veljestä voitettiin. Kimmo kaatui, Kammo joutui vangiksi, Kumma pääsi muutamien miehiensä kanssa pakoon ja rakensi jyrkälle vuorelle muureja harmaasta kivistä. Siinä hän piti puoliaan; kaukana asuvia sukulaisia tuli hänelle avuksi, ja he valitsivat Kumman, sukunsa urhoollisimman, päälliköksensä. Viimein hän uskalsi rynnätä vihollisten kimppuun, jotka olivat hajallaan metsissä otuksenpyynnissä. Nyt voitti Kumma vuorostaan, pelasti veljensä Kammon ja teki kaikki vangit orjikkeen. Senjälkeen voittajat viettivät iloista juhlaa pyhän järven rannalla, uhraten jumalille, ja heidän nuoret tyttärensä tanssivat laulaen pyhän tammen ympärillä.

115. Ruotsalaiset.

Ruotsi ja Norja ovat valtakuntia, jotka nyt ovat yhdistyneet saman kuninkaan hallittavaksi, mutta joilla muinoin oli kumpaisellakin oma kuninkaansa. Norjalaiset ovat vähäinen, mutta voimakas ja sivistynyt kansa, joka muinoin purjehti uskaliailla sotarekillä pitkin kaikkia Euroopan rannikoita. He tulivat harvoin Itämerelle, ja senvuoksi suomalaiset eivät olleet paljon tekemisissä heidän kanssansa, mutta sitä enemmän likempänä asuvain ruotsalaisten kanssa, ensin vihollisina, sitten ystävinä.

Ruotsalaisia oli alkuaan kaksi eri heimoa, *göötalaiset ja svealaiset*, jotka sitten yhtyivät. Ennenkuin he kääntyivät kristinoppiin, palvoivat he luonnonvoimia, joita he mielessään kuvailivat ihmismuotoisiksi jumaliksi. Heidän mahtavin jumalansa oli *Tor*, hyvänsävyinen ja suunnattoman väkevä mies, jolla oli kädessä rautakintaat ja aseena raskas vasara. Kun hän ajoi ukkosen vaunuilla yli taivaan, iskivät pyörät tulta, ja jyrinä kuului ympäri koko maailman. Pelottava oli hän murskatessaan salamallaan puita ja kallioita, mutta hyväntekeväinen antaessaan janoavalle maalle sadetta. Hän oli talonpojan jumala, ja hänestä tuli aikaa voittaen kodin suojelija. Hänen vasaraansa vedoten vihittiin morsian, annettiin lapselle nimi, vannottiin vala, ja sen merkki kuvattiin vielä hautakiveenkin. *Frej* (herra) oli nuori, kultakypäräinen mies. Hän ajoi vaunuillaan maita mantereita tuoden ihmisille vuodentulon, rauhan ja mielihyvän. Silloin vallitsi kaikkialla ilonaika ja juhla. Hänen nimensä oli myös Yngve Frej, ja hänestä tuli erään kuningassuvun (Ynglingasuvun) kanta-isä. Hänen vaimonsa oli nimeltään *Freja*. Ilmaa hallitsi *Odin*. Hänet kuvailtiin vanhaksi, ahavoituneeksi mieheksi, jolla oli kädessä keihäs. Tuulen kohistessa hän ratsasti vainajien henkien etunenässä halki ilman, ja pohjoismaalainen luulee vielä nytkin kuulevansa tuon hurjan ajon kiitävän. Odinista tuli aikaa voittaen sodanjumala, joka vei kaatuneet sankarit (valr) *Valhallaan*, manalassa eli vuoren sisustassa olevaan "vainajien linnaan". Hän oli päällikköjen ja viikinkien jumala. Keskiviikko, torstai ja perjantai ovat saaneet ruotsinkieliset nimensä (onsdag, torsdag ja fredag), Odinista, Torista ja Frejstä.

Muinais-pohjoismaisessa jumalaistarustossa kerrotaan monista muista jumalista, mutta ei tiedetä, ovatko ruotsalaiset niitä palvoneet. Niitä ovat *valkyriat*, jotka kulkivat sankarien edellä taistelussa ja valitsivat ne, joiden oli kaaduttava, ja *nornat*, jotka kehräsivät elämänlangat.

Pohjoismaiset sadut kertovat jumalien luoneen maailman Ymer jättiläisen ruumiista, meren hänen verestään, taivaan hänen päkallostaan. Keskellä maata oli jumalien linna Midgård, ja jättiläiset asuivat merenrannalla. Kerran jumalat löysivät rannalta kaksi kuivettunutta puuta ja loivat niistä ensimmäiset ihmiset, *Askin ja Emblan*, jotka saivat asua

Midgårdissa. Satu kertoo myös, että maailma häviää viimeisenä päivänä *Ragnarökissä*, ja silloin kaikki jumalat kaatuvat taistelussa pahoja valtoja vastaan, mutta nousevat taas ylös parempaan elämään: ainaiseen kunniaan ja voitonriemuun.

Pakanuudenajan ruotsalaisilla oli temppeleitä, joissa erityiset papit kansan puolesta uhrasivat jumalille ruokaa ja juomaa, mutta suurissa juhlissa elukoita ja ihmisiäkin. Laajalti tunnettu oli svealaisten Upsalaan rakentama loistava temppeli, jossa oli Torin, Odinin ja Frejn kuvat.

Ruotsalaiset olivat jonkin aikaa useiden pikkukuningasten alaisina, mutta näitä hallitsi yhteinen ylikuningas. Tämä oli kansan ylimmäisenä pappina, mutta ei voinut tehdä mitään sen tahtoa vastaan. Sillä tämä kansa rakasti vapautta niin suuresti, että talonpojat valitsivat kuninkaan, ja jokainen talonpoika oli mielestään yhtä hyvä kuin kuningaskin.

Ruotsalaiset pitivät jo vanhastaan suurimpana kunniana sotaista urhoollisuutta. Heidän mielensä ikävöi yhtenäen suuria urotöitä, ja kuuluisaa nimeä. He eivät viihtyneet kauan omassa maassaan, joka silloin oli suurten metsäin ja erämaiden vallassa. Vanhin poika peri isänsä talon, ja nuorempain poikain täytyi itse hankkia elantonsa. Kevään tullessa nämä työnsivät vesille aluksensa, joita nimittivät louhikäärmeiksi (drakar), pukeutuivat sota-asuun ja lähtivät viikinkiretkille, saavuttaakseen vieraisissa maissa kunniaa ja saalista. He retkeilivät laajalti ja nousivat maihin Itämeren rannikoille, milloin missäkin, ahdistivat siellä asuvia kansoja, pakottivat niitä maksamaan veroa ja ryöstivät kaikki, mitä voivat viedä mukanaan laivoihinsa. Väliin he rakensivat rannikoille vahvasti varustettuja linnoja, ja asettivat niihin sotaväkeä kiskomaan veroa. Niin he nousivat maihin Suomenkin rannikoille ja olivat kaikkialla pelättyjä vihollisia, kun ei kukaan voinut heitä vastustaa.

Syksyn tullen merirosvot palasivat sotaretkiltään kotiinsa ja viettivät pitkän talven sotaleikeillä tahi simasarvien vaiheilla vieraspidoissa, joissa runoilijat lauloivat sankarien kunniaa ja sankarit tekivät lupauksia lähteäkseen uusille urotöille kesän koittaessa. Nämä pelättävät sotijat olivat kuitenkin uskollisia ystäviä, sanassaan pysyviä, vieraanvaraisia, rakastivat laulua ja pitivät elämäänsä hukkaanmenneenä, elleivät jättäneet jälkeensä kunniaakasta nimeä.

116. Pyhä Eerik kuningas.

Jo tuhat vuotta sitten oli Jumalan ilmoitettua sanaa ja Kristuksen pyhää oppia saarnattu suurimmassa osassa Eurooppaa. Eteläpuolella Itämerta asuvat kansat kärsivät paljon pohjoismaiden viikinkien väkivallantöistä ja toivoivat, että nämä käännytettäisiin kristinuskoon, joka opettaa ihmisiä rakastamaan toisiansa. Saksasta ja Englannista lähti silloin hurskaita, rohkeita miehiä saarnaamaan kristinoppia pohjoismaiden pakanoille. Näillä miehillä oli kova ja hengenvaarallinen työ; moni heistä kärsi kuoleman uskonsa tähden, mutta heidän sijaansa tuli yhtenäen uusia opettajia, jotka eivät pitäneet suurta lukua hengestään, kun vain saivat sieluja Jumalan valtakunnalle. Viimein eräs Ruotsin kuningas kastatti itsensä. Hänen nimensä oli Olavi, lisänimeltä Sylikuningas. Hän eli 1000 vuotta jälkeen Kristuksen syntymän. Etelä-Ruotsi tuli silloin kristityksi, mutta Pohjois-Ruotsi oli vielä pakanuuden vallassa, ja siellä kesti vielä pitkiä, verisiä sotia kristittyjen ja pakanain välillä 150 vuotta, ennenkuin pohjoisten seutujen kansa saatiin tunnustamaan “valkeata Kristusta”, joksi he Vapahtajaa nimittivät.

Upsalassa hallitsi Eerik niminen kristitty kuningas pakanallisia svealaisia. Hän oli oikeutta

harrastava kuningas ja urhoollinen sotasankari sekä lisäksi sydämeltään hurskas mies. Hän pakotti vihdoon uppiniskaisimmatkin pakanat pyhään vesikasteeseen, ja hänen aikansa, vuoden 1150:n vaiheilla Kristuksen syntymän jälkeen, tuli siis koko Ruotsi kristinuskoon käännetyksi. Viikinkiretket taukosivat, kirkkoja rakennettiin kaikkiin valtakunnan osiin, ja ikäänkuin uuden valon kaunis aamurusko koitti tuolle villiä maalle ja sen jäykälle, sotaiselle kansalle.

Itämeren rannikoilla asuvat pakanalliset suomalaisheimot olivat nyt vuorostaan alkaneet ahdistaa Ruotsin rannikoita merirosvoiksillaan. Eerik kuningas päätti kukistaa heidät ja sai tukea Rooman paavilta.

Tähän aikaan oli suuria sotajoukkoja kristitystä Euroopasta lähtenyt valloittamaan Jerusalemiä ja Vapahtajan hautaa takaisin uskottomilta, jotka tunnustivat väärän profeetan, Muhammedin, oppia. Sellaisia retkiä nimitettiin *ristiretkiksi*, koska näet kaikilla niihin osallisilla oli ristinmerkki. Mutta kun pyhä hauta oli voitettu takaisin, tehtiin ristiretkiä muihinkin pakanamaihin. Ylt' ympäri koko Ruotsia saarnattiin nyt sellaista ristiretkiä Suomen pakanoita vastaan. Sitä sanottiin pyhäksi sodaksi, jossa jokainen sotija oli saava syntinsä anteeksi ja se, joka kaatui, iankaikkisen autuuden. Ruotsalaiset olivat sodanhimoisia, ja heillä oli nyt rauha omassa maassaan; he olivat aina valmiit sotimaan saavuttaakseen kunniaa ja voittoa. Nyt luvattiin heille lisäksi autuus siitä, mihin heidän hartain halunsa paloi; eivätkö he siis mielellään olisi kuulleet sellaista kehoitusta!

Monet tuhannet urhoolliset miehet tarttuivat aseihin, kuvasivat ristin kilpeensä tai ompeluttivat sen vaatteihinsa, ja valtakunnassa syntyi riemu ja palava kiihko kristinopin levittämiseen. Se, joka itse on saanut jotakin hyvää, mikä täyttää koko hänen sielunsa ilolla, tahtoo mielellään jakaa samaa hyvää muillekin.

117. Ensimmäinen ristiretki Suomeen.

On arveltu, että ensimmäinen ristiretki Suomeen tehtiin vuonna 1154 Vapahtajamme syntymän jälkeen.

Siihen aikaan nimitettiin ainoastaan maamme lounaista kolkkaa Suomeksi, ja koko maata sanottiin Itämaaksi. Tähän Lounais-Suomeen purjehti kuningas, ja hänen luullaan nousseen väkinensä maihin Aurajoen suussa nykyisen Turun lähistössä.

Tässä osassa maata asuivat ne sotaiset hämäläiset, joita nimitettiin *suomalaisiksi*. Kerrotaan kuninkaan edeltäpäin lähettäneen heille sanan ja kehoituksen, että luopuisivat pakanallisista jumalistaan ja antaisivat kastaan itsensä totisen Jumalan oppiin: muutoin kuningas oli päättänyt rangaista heitä sodalla. Suomalaiset eivät huolineet tästä kehoituksesta. Jos ruotsalaiset olivat jäykät, olivat suomalaiset vielä jäykemmät eivätkä tahtoneet ollenkaan luopua vanhoista jumalistaan uuden Jumalan takia, jota eivät tunteneet. He myöskin katsoivat urhoolliselle miehelle arvottomaksi totella vieraan valloittajan käskyä ja kokoontuivat vastarintaa tekemään, suojellaksensa vapauttaan ja isäinsä uskoa.

Molemmat sotajoukot kohtasivat toisensa ja ryhtyivät taisteluun. Se oli varmaankin ankara ja verinen ottelu, kuten odottaa sopii, kun kaksi mahtavaa sotajoukkoa taisteli parhaan ja pyhimmän asiansa puolesta. Kristityt pitivät henkensä halpana iankaikkisen autuuden rinnalla, ja pakanat tahtoivat ennen kuolla kuin antaa itsensä ja maansa vieraan vallan

alaiseksi. Senvuoksi sanotaankin paljon miehiä kaatuneen molemmin puolin. Vihdoin sai kuitenkin ruotsalaisten paremmin järjestetty sotajoukko voiton; pakanalliset suomalaiset voitettiin kokonaan ja hajoitettiin. Ne, jotka pelastuivat kuolemasta, pakenivat metsiin tahi joutuivat vangeiksi. Sanotaan kuninkaan, katsellessaan veristä sotatannerta, vuodattaneen kyyneleitä, ei omain kuolleittensa tähden, sillä niidenhän katsottiin autuaina kuolleen kristinopin puolesta, vaan kaatuneitten pakanain tähden, jotka eivät olleet tulleet osallisiksi autuaaksi tekevästä uskosta.

Tämä taistelu oli murtanut suomalaisten ensimmäisen vastarinnan, ja monta heistä kastoi Henrik piispa Kupittaaan lähteellä likellä Turkua. Tähän ei silloin kysytty katkismuksen taitoa. Uskonkappaleet luettiin ääneen, ja tulkki käänsi ne pakanain kielelle. Kun nämä sitten olivat myöntäneet ja vastanneet amen, puettiin heidät valkeihin vaatteisiin, pappi siunasi heidät tehden ristinmerkin ja kaatoi lähteestä vettä heidän päällensä. Moni näistä kastetuista ymmärsi aivan vähän, jos ollenkaan, tätä uutta oppia, mutta totisesti oli kuitenkin se päivä merkillinen, jolloin Eerik kuningas kastatti nämä suomalaiset Kupittaaan lähteellä. Kristinoppi tuotiin maahamme väkivalloin, ja väkivalta ei koskaan saata rakentaa pysyväistä työtä. Mutta väkivaltaa seurasi rakkaus; sen työ jäi pysyväiseksi, ja senvuoksi ovatkin jälkeentulevaiset syystä siunanneet Kupittaaan päivää.

118. Eerik kuningas ja Henrik piispa.

Kun Eerik kuningas oli pystyttänyt ristin Auran rannalle, kulki hän myöhempään kesällä pitkin rannikkoa itäänpäin ja jätti osan seuralaisiaan siihen seutuun, jota nyt sanotaan *Uudeksimaaksi* ja jossa jo sitä ennen asui ruotsalaisia. Sitten hän purjehti laivoinensa takaisin Ruotsiin ja hallitsi siellä viisaana kuninkaana vielä kolmatta vuotta. Tapahtui silloin, että sanoma tuotiin vihollisten hyökkäyksestä, kun kuningas paraikaa vietti messua vanhan Upsalan kirkossa Kristuksen taivaaseenastumisen päivänä. Eerik kuningas tahtoi kuulla messun loppuun asti, paljasti sitten miekkansa ja taisteli kuin mies, mutta joutui vihollisensa, tanskalaisen prinssin, Maunun, vangiksi ja mestattiin.

Ruotsalaiset rankaisivat väkivallantekijää ja surivat suuresti hurskasta kuningastaan. Kuolemansa jälkeen häntä palvottiin pyhimyksenä ja valtakunnan suojelushenkenä, joka alinomaa rukoili Jumalan istuimen edessä Ruotsille menestystä. Hänen kuvansa oli katolisena aikana maalattuna valtakunnan lippuun ja asetettuna kaikkiin kirkkoihin. Hänen kuolinpäivänsä, toukokuun 18 päivä, sai hänestä Eerikinmessun nimen, ja sitä vietettiin kauan aikaa pyhäpäivänä.

Suomesta lähtiessään Eerik kuningas oli jättänyt seurakumppaninsa Henrikin tänne suomalaisten piispaksi. Henrik oli englantilainen ja yksi niitä pakanain apostoleita, jotka pitivät halpana oman henkensä ja onnensa, kun vain saivat sieluja Kristukselle. Meidän puolivillissä maassamme, viholliskansan keskellä, josta enin osa vielä oli pakanallista, Henrik piispa antautui suuriin vaivoihin ja alinomaisiin hengenvaarioihin, opettaaksensa ja kastaaksensa noita oppimattomia pakanoita. Kun nämä eivät tahtoneet tulla hänen tykönsä, meni hän heidän luokseen. Hän kulki rohkeasti ja pelkäämättä kaukasiin paikkakuntiin, kesällä ratsastaen, talvella reessä ajaen. Silloin ei ollut maassamme vielä yhtäkään kirkkoa; senvuoksi Henrik piispa usein saarnasi ladoissa ja riihissä. Kauan tiesi kansa kertoa sellaisista paikoista, siksi että niitä sittemmin pidettiin pyhinä. Ylistaron kylän maalla Kokemäen pitäjässä, lähellä Porin kaupunkia, on vielä rappeutunut aitta, jossa piispa Henrikin sanotaan pakanoille saarnanneen. Jotteivät sen seinähirret ja

lattiapalkit kokonaan hajoaisi kappaleiksi, on aitan ympärille rakennettu tiilirakennus.

119. Piispa Henrikin kuolema.

Kaikissa maissa ovat ensimmäiset kristityt ilolla uhranneet henkensä Jumalan ilmoitetun sanan puolesta, ja niin tapahtui Suomessakin. Kun Henrik piispa jonkun aikaa oli pelkäämättä saarnannut kristinoppia, menetti hän henkensä levittäessään Jumalan valtakuntaa pakanain keskuuteen.

Kauan tiesi kansa kertoa useita tarinoita hänen kuolemastaan. Täällä sanottiin olleen Lalli nimisen pakanallisen miehen, joka vihasi piispaa. Eräällä matkallaan sanotaan piispan tulleen Saaristen kartanoon, joka oli Lallin oma. Lalli ei ollut kotona, ja piispa pyysi ruokaa hänen vaimoltaan Kertulta. Kun ruokaa ei annettu, käski piispa palvelijainsa ottaa, mitä he tarvitsivat, mutta maksoi kaikki, mitä olivat ottaneet, ja matkusti eteenpäin. Lalli tuli renkineen metsästä kotiin, ja Kerttu valitti piispan ja hänen väkensä käytöksestä. Heti valjastutti Lalli hevosensa, ajoi piispaa takaa, tapasi hänet kahdeksan peninkulman päässä Köyliön järven jäällä ja löi hänet kirveellä kuoliaaksi.

Eräs pyhimystaru kertoo piispan peukalossa olleen kalliin sormuksen. Lalli löi peukalon poikki saadakseen sormuksen, mutta peukalo putosi jäälle lumeen, eikä sitä löydetty. Seuraavana keväänä souti sokea ukko poikineen Köyliön järvellä, ja poika näki korpin nokallaan nokkivan veden pinnalla kelluvaa jääkappaletta. He soutivat sinne ja löysivät Henrik piispan peukalon sormuksineen. Kun tuo sokea vanhus kosketti katkaistulla peukalolla silmiänsä, sai hän näkönsä jälleen. Ja Henrik piispan muistoksi on vielä tänäkin päivänä katkaistu peukalo sormuksineen kuvattuna Turun tuomiokapitulin sinetissä.

Toinen kertomus tietää, että Lallilla kotiin tullessaan oli piispanhiippa päässä, ja kun hänen vaimonsa Kerttu kysyi häneltä, mistä hän oli saanut niin kauniin päähineen, yritti Lalli ottaa hiipan päästään, mutta silloin lähtivät hiipan mukana hiukset päästä. Sitten nähtiin kauan kaikissa Suomen kirkoissa maalattuja puukuvia, jotka kuvasivat Henrik piispaa jaloillaan polkemassa murhaajaansa. Ja Lalli oli niissä hiuksettomaksi kuvattuna.

Kolmas satu kertoo uskollisen palvelijan ottaneen huostaansa piispan ruumiin ja ajaneen eteläänpäin, ensin hevosella, sitten härällä. Siihen paikkaan, mihin härkä väsyneenä pysähtyi, rakennettiin Nousiaisten kirkko, ja siinä säilytettiin kauan Henrik piispan luita. Vuonna 1300 ne vietiin hyvin juhlallisesti Turun tuomiokirkkoon, ja tätä päivää, kesäkuun 18:tta päivää, vietettiin sitten juhlapäivänä. Luut pantiin hopeiseen arkkuun kirkon pääalttarin viereen, ja niitä pidettiin kalliina pyhänjäänöksinä. Sillä samoin kuin Eerik kuningasta palvottiin Henrik piispaakin kuolemansa jälkeen pyhimyksenä. Häntä pidettiin Suomen suojeluspyhimyksenä, jonka alinomia luultiin rukoilevan Jumalalta menestystä Suomelle. Kansa palvoi kauan pyhää Henrikiä, jotta hän rukoilisi kaikkien maamme sairasten, kaikkien hädänalaisten, kaikkien onnettomien ja murheellisten puolesta. Varsinkin anottiin tätä Henrikinmessuna, jota vietettiin pyhimyksen kuolinpäivänä, 19 p:nä tammikuuta, ja joka hänestä on saanut nimensä. Silloin oli Turussa markkinat, jotka ovat pysyneet aina meidän aikoihimme asti.

120. Tuomas piispa.

Pyhän Henrikin kuoltua olivat Suomen kristityt kovassa ahdingossa. Heidän turvanansa oli Aurajoen suussa sijaitseva Turun linna mataline torneineen ja korkeine, paljaine muureineen. Tämä Suomen vanhin linna, jota tulipalot ja viholliset ovat monta kertaa

hävittäneet, on pystyssä vielä tänäkin päivänä, ja on niin vanha, ettei kukaan tiedä milloin se on rakennettu. Se luullaan rakennetuksi jonkin aikaa Eerik kuninkaan ristiretken jälkeen. Pakanalliset suomalaiset olivat vielä luvultaan ylivoimaiset ja vihasivat tulisesti uutta oppia. He eivät sitä käsittäneet, vaan tahtoivat puolustaa vanhaa uskoansa.

Useat, jotka olivat saaneet kasteen, luopuivat kristinopista. Pakanat hyökkäsivät kristittyjen kimppuun, kävivät ryöstöretkillä Ruotsissa saakka ja polttivat vanhan, mainion Sigtunan kaupungin. Suomessa oli hätää ja rauhattomuutta; Turun kaupungin ensimmäisen pienen alun, joka oli linnan turvissa syntynyt, polttivat venäläiset. Suomen toisen piispan, Rudolfin, raastoivat karjalaiset mukanaan; kolmas piispa, Folkvinus, surmattiin. Silloin ei ollut helppoa saada sielunpaimenta ja opettajaa onnettomille Suomen kristityille.

Noin 50 vuotta pyhän Henrikin kuoltua lähetettiin tänne piispa, nimeltä Tuomas. Hän oli, kuten myös Henrik, syntynään englantilainen ja niitä munkkeja, joita sanottiin dominikaaneiksi eli mustiksi veljeksiksi, heillä kun oli yllään musta kauhtana ja köysi vyönä. Nämä munkit olivat tunnetut pelottomasta rohkeudestaan, mutta samalla säälimättömästä julmuudesta kaikkia kohtaan, jotka eivät tahtoneet alistua Rooman paavin valtaan. Sellainen oli Tuomaskin.

Häntä vastustamassa olivat lähinnä pakanalliset hämäläiset. Nämä riensivät rakentamaan liittoa entisten vihollistensa karjalaisten kanssa. He saivat apua myöskin venäläisiltä, jotka kyllä olivat kristittyjä, mutta eivät Rooman paavin alaisia. Nyt syntyi pitkälinen, julma ja hävittävä sota. Pakanat raivostuivat, kun heidän pyhät puunsa kaadettiin maahan. Kerrotaan, että he löivät kastettuja lapsia kuoliaiksi, puhkaisivat vangeilta silmät, pakottivat kristittyjä pappeja juoksemaan puiden ympäri, kunnes nämä kuolleina kaatuivat maahan. Näin kostettiin väkivalta pahoilla töillä, ja sotaa käytiin kauan vaihtelevalla onnella.

Paavi käski saarnaamaan uutta ristiretkeä pakanoita vastaan, ja uusia ristijoukkoja lähti vuonna 1240 Nevajoelle venäläisiä vastaan, mutta ne voitti ruhtinas Aleksanteri, lisänimeltä Nevski, jota venäläiset ovat siitä asti pyhimyksenä palvoneet.

Silloin tuo jäntevä Tuomas piispa alkoi väsyä. Omantunnon vaivoissa hän pyysi paavilta eron piispanvirastaan, meni Gotlannin saarella olevaan luostariin ja kuoli siellä maanpakolaisena vuonna 1248. Hän oli valtioviisas mies ja tarmoltaan sankari; mutta hän kylvi tuulta ja niitti myrskyä. Hän ei käsittänyt Kristuksen rakkautta, ja hänen työnsä raukesi tyhjiin. Suomen pakanat olivat nyt saaneet melkein täydellisen voiton. Ainoastaan Turun seuduilla taisteli vielä vähäinen, oman onnensa nojaan jäänyt kristittyjen joukko uskonsa ja henkensä puolesta.

121. Kristinuskon tuonti Hämeenmaahan.

Mutta Jumalan tahto ei ollut jättää Suomen kansaa ainiaaksi pakanuuden pimeyteen. Siihen aikaan hallitsi Ruotsia eräs pyhän Eerikin jälkeläinen, jota sanottiin *Eerik Sammalkieleksi*, koska hän puhuessaan sammalsi. Hänellä oli jaarlina eli sotapäällikkönä jäntevä ja mahtava mies, nimeltä *Birger*, kuninkaan lanko. Ruotsissakin oli kauan aikaa ollut riitoja ja keskinäistä sotaa, eikä kellään ollut aikaa miettiä Suomen asioita. Mutta Birger jaarli rankaisi kaikkia väkivallantekijöitä ja palautti valtakuntaan järjestyksen. Tämän mainion sankarin puoleen paavi kääntyi pyytämään apua Suomen onnettomille kristityille. Eerik Sammalkieli antoi suostumuksensa.

Niinpä saarnattiin taas uutta ristiretkeä Suomeen. Moni urhoollinen ritari otti ristinmerkin, monta ammoin ruostunutta miekkaa hiottiin taas kirkkaaksi, ja jäähyväisiä heittäessään moni suloinen Ruotsin rouva vuodatti katkeria kyyneleitä. Kesällä v. 1249 purjehti Birger hyvin varustetulla laivastolla "Hämäläisten satamaan" Uudenmaan rannikolle. Muutamat luulevat tämän sataman olleen Pohjan pitäjän lahdessa tai Porvoonjoen suussa. Siihen Birger jätti laivastonsa, nousi sotajoukkoineen maihin ja kulki pohjoiseen päin Hämeen sydänmaille.

Sotaisat hämäläiset näyttävät tulleen yllätetyiksi ennenkuin ennättivät koota sotavoimansa, sillä ei tiedetä heidän ainoassakaan suuressa taistelussa itseään puolustaneen. Heidän kimppuunsa hyökättiin, heidät voitettiin ja pakotettiin antautumaan Ruotsin vallan alaisiksi. Keskellä heidän aluettaan on Vanajavesi, josta lähtee sisämaahan päin monta sivuhaaraa. Siihen Birger jaarli rakennutti linnan, jota jonkin aikaa sanottiin Kruunuporiksi, mutta jonka tavallisempänä nimenä on Hämeenlinna, ja joka muinoin vallitsi ympärilläolevia seutuja. Sillä vaikka linna oli pieni, oli se kuitenkin ikäänkuin salpana hämäläisten ovella ja sulki heiltä tien. Siitä alkaen tämä jäykkä kansa vastahakoisesti alistui Ruotsin valtaan, luopui sotaretkistään ja suostui kristinuskoon.

Silloin tapahtui, että kuningas Eerik Sammalkieli kuoli ja ruotsalaiset valitsivat Birger jaarlin kymmenvuotiaan pojan, Valdemarin, kuninkaaksensa. Jaarli arveli, että Ruotsin kuninkaankruunu olisi paremmin sopinut hänen omaan päähänsä ja riensi vihoissaan takaisin Ruotsiin.

Kuusitoista vuotta hän hallitsi Ruotsin valtakuntaa viisaasti ja miehuullisesti poikansa, Valdemar kuninkaan, nimessä. Hän sääti viisaita rauhanlakeja. Suomeen hän ei tullut enää koskaan.

122. Kristinuskon tuonti Karjalaan.

Birger jaarli oli Folkungein sukua, ja hänestä polveutui sarja kuninkaita. Heidän aikansa oli Ruotsin valtakunnassa paljon eripuraisuutta ja lopulta paljon onnettomuutta. Jäntevin kuningas oli *Maunu*, jota sanottiin *Ladonlukoksi* siitä syystä, että hän suojeli talonpoikain omaisuutta. Hänen kuoltuaan tuli hänen vanhin poikansa *Birger* kuninkaaksi. Mutta Birger oli ainoastaan 9-vuotias, ja hänen holhoojansa *Torgils Knuutinpoika* hallitsi valtakuntaa. Tämä oli oikeutta harrastava ja urhoollinen ritari. Ruotsin valtakunta oli hänen aikansa hyvin vauras, ja hän päätti saattaa Suomen karjalaiset sen vallanalaisuuteen.

Nämä vapaat pakanat olivat olleet liitossa venäläisten kanssa ja häirinneet naapureitaan hämäläisiä hävittäväillä sotaretkillä. Mutta venäläiset mielivät saada karjalaiset veronalaisiksi ja käännyttää heidät kreikanuskoon. Tämä oli karjalaisille yhtä vastenmielistä, kuin ruotsalaisten valta oli ollut hämäläisille, ja *Torgils Knuutinpoika* päätti erottaa nämä riitaiset ystävät toisistaan.

Ristiretkien aika oli jo ohitse muussa maailmassa, mutta entiset Suomeen tehdyt retket olivat vielä tuoreessa muistissa. Vahva sotajoukko varustettiin, monet ritarit ottivat taas ristinmerkin, ja vuonna 1293 purjehti suuri ruotsalainen laivasto itäänpäin karjalaisten rannikolle. Täällä ruotsalainen sotajoukko nousi maihin Viipurin lahden rannalle ja rakensi lahden pohjukan suussa olevaan saareen Viipurin linnan. Tämä luja varustus on pystyssä vielä tänäkin päivänä, samaten kuin Turun- ja Hämeenlinna. Se on kauan ollut Suomen lukkona ja suojamuurina; sitä on urhoollisesti puolustettu monissa verisissä sodissa.

Viipurin kaupunki on syntynyt linnan turvissa, ja on sekin ollut muureilla ympäröitynä, niin että linna ja kaupunki yhdessä kauan olivat maamme mahtavimpana varustuksena.

Samoin kuin Hämeenlinna oli nöyryyttänyt hämäläiset, nöyryytti Viipuri karjalaiset. Heidän vastarintansa loppui, ja he suostuivat kristinuskoon. Kansa kastettiin, sen opettamiseen ei pantu paljon aikaa, ja karjalaiset pitivät kauan Väinämöistä yhtä suuressa kunniaa kuin neitsyt Maariaa.

Täten oli suurin osa Suomea saatettu Ruotsin vallan alaiseksi. Torgils Knuutinpoika purjehti syksyllä takaisin Ruotsiin, mutta palasi seitsemän vuoden kuluttua laajentamaan Ruotsin valtakuntaa Nevajoelle ja Laatokan rantamaille asti. Siellä hän kohtasi venäläiset. Alkoi ankara taistelu, ruotsalaiset valtasivat maata ja rakensivat Nevan rannalle varustuksen. Tämän venäläiset valloittivat, mutta Torgils Knuutinpoika ei saanut enää aikaa tehdä uutta sotaretkeä. Tämän urhoollisen ritarin kuningas palkitsi kiittämättömyydellä, ja hänet tuomittiin vihdoon kuolemaan. Venäläiset pitivät omanaan Inkerinmaan, ja siitä ajasta alkaen ruotsalaiset ja venäläiset kuudettasataa vuotta taistelivat Suomen omistamisesta. Ruotsi oli valloittanut Suomen kolmessa erässä. Kauan aikaa myöhemmin pääsivät venäläiset voitolle ja valloittivat maamme samoin kolmessa erässä, osan toisensa jälkeen.

123. Venäjän valtakunnan alku.

Venäläiset ovat *slaavilaisten* suurta kansaryhmää ja muuttivat tuhat vuotta takaperin nykyiseen maahansa. Silloin asui suomensukuisia heimoja suuressa osassa nykyistä Venäjää. Siitä syystä kertoo vanha tarina, että Kaleva-jättiläisen kaksitoista poikaa hallitsi Venäjää.

Eteläpuolella Laatokkaa on järvi, jonka nimi on Ilmajärvi, ja sen vesi laskee Laatokkaan Velhojokea myöten. Ilmajärven ympärillä oleva maa on hedelmällistä, ja siinä asui suomalaisia ja slaavilaisia kansoja toistensa vieressä. Ruotsin viikinkejä purjehti pitkin Nevajokea Laatokkaan ja siitä Velhojokea myöten Ilmajärveen, hävittäen ja kiskoan veroa. Ilmajärven seuduilla asuvat kansat olivat hädässä, mutta eivät voineet keskenään sopia. Silloin he päättivät kutsua viikinkien päällikköjä hallitsijoikseen. Näitä oli kolme veljestä, joiden kotimaata suomalaiset kansat sanoivat *Ruotsiksi*. Yksi veljeksistä oli nimeltään *Rurik*, ja hän tuli Ilmajärven ympäristöllä asuvien suomalaisten ja slaavilaisten kansain ruhtinaaksi. Mutta slaavilaiset kansat lienevät olleet uskaliaammat ja viisaammat kuin suomalaiset. Suuren suomalaisen valtakunnan sijasta syntyi siellä suuri slaavilainen valtakunta. Ja slaavilaiset perivät ruhtinaansa maasta ja kansasta nimen *Rhos* (Ruotsi), mistä *ryssäin* nimi johtuu, joten siis tämä nimitys alkuaan on tarkoittanut ruotsalaisia.

Venäjän valtakunnan perusti ruotsalainen Rurik vuonna 862 Kristuksen syntymän jälkeen. V. 988 otti suuriruhtinas *Vladimir* kasteen, ja silloin Venäjän kansa sai kristinopin ja joutui Konstantinopolin kreikkalaisen kirkon yhteyteen. Valtakunnan pääkaupunkina oli jonkin aikaa Kiova; sitten muutti kaikkien venäläisten suuriruhtinas asuntonsa *Moskovaan*, ja nyt asuu keisari Pietarissa. Ilmajärven rannalla syntyi jo aikaisin rikas ja vapaa kauppakaupunki, nimeltä *Novgorod*. Se tuli niin mahtavaksi, että Venäjällä oli puheenpartena: kuka voi olla Jumalata ja suurta Novgorodia vastaan! Sama Novgorod kukisti monta suomalaista kansaa alamaisikseen ja hävitti permalaisten valtakunnan. Tapahtuipa sitten, että mahtava tatarilainen kansa, jota sanottiin mongoleiksi, hyökkäsi

Venäjälle ja piti 250 vuotta venäläisiä kovassa orjuudessa. Novgorodinkin täytyi maksaa veroa mongoleille; mutta se oli etäällä, säilytti paremmin vapautensa ja tuli uuden venäläisvaltakunnan pääosaksi. Se oli Suomenkin lähin naapuri ja joutui usein sotaan Ruotsia vastaan siitä syystä, että kumpikin tahtoi saada Suomen valtaansa.

Vuonna 1323 tehtiin Pähkinäsaarella, siinä, missä Nevajoki lähtee Laatokasta, ensimmäinen rauhansopimus Ruotsin ja Novgorodin vapaakaupungin välillä. Silloin jaettiin karjalaisten maa molempien kesken niin, että Novgorod sai itäisen puolen, joka taten tuli Venäjän omaksi, ja Ruotsi sai läntisen puolen, joka näin tuli Suomen omaksi. Raja kulki Suomenlahdesta pitkin Rajajokea ja siitä pohjoiseen päin Vuoksen poikki, joten koko Laatokan rantamaa jäi Venäjän haltuun. Tämä oli ensimmäinen Suomen ja Venäjän välinen raja. Suomalaiset tiesivät nyt paremmin, mikä oli heidän isänmaansa; mutta toinen puoli karjalaisia joutui Venäjän alamaisiksi, ja näin Suomen kansa heidät kadotti korvaamattomaksi vahingokseen.

124. Matti Kurki ja pirkkalaiset.

Vielä Birger jaarlin aikana kuljeskelivat lappalaiset porokarjoilleen Pohjois- ja Keski-Suomessa aina Pirkkalan pitäjään asti Satakunnassa. Tämä pitäjä on saanut nimensä *pirkkalaisista*, aseellisista kauppamiehistä, joilla oli varastopaikka näillä tienoin. He kävivät kauppaa lappalaisten kanssa ja saivat sitten kuninkaalta luvan kantaa näiltä veroa, jotta lappalaiset siten tulisivat Ruotsin vallan alamaisiksi. Ja pirkkalaiset osoittivat, lappalaisia kukistaessaan suurta julmuutta ja omanvoitonpyyntöä.

Erään pirkkalaisen päällikön sanotaan olleen nimeltään Matti, ja hän oli rohkeana sankarina laajalti kuuluisa. Hänestä kerrotaan seuraava tarina. Venäläisten suuriruhtinaalla oli tavattoman väkevä sankari, nimeltä Pohto. Tämän lähetti suuriruhtinas vaatimaan parhaimman Ruotsin kuninkaan uroista kaksintaisteluun. Pohto tuli, eikä kukaan uskaltanut astua häntä vastaan. Silloin lähetettiin sana Matille, joka asui Vesilahdella. Matti oli heti valmis ja vaati ainoastaan, että taistelu jätettäisiin seuraavaan aamuun. Matti tiesi, että Pohto oli loitsuilla tehty haavoittumattomaksi, ja käytti yöaikaa, Pohdon nukkuessa, heikontaaksensa hänen loitsuvoimaansa vielä tehokkaammilla loitsusanoilla.

Seuraavana aamuna valittiin eräs Vesilahden järven saari taistelutantereksi. Uroot soutivat sinne kumpikin veneessään. Matti tarttui Pohdon veneeseen ja työntää rysähytti sen järven poikki toiselle rannalle. — “Mitä sinä teet?” kysyi Pohto. — “Ken tällä saarella leposijan saa, se ei tarvitse venettä”, vastasi Matti. Silloin Pohto tempasi julmistuneena miekkansa ja löi ensimmäisellä sivalluksella Matin oikean käden poikki. Matti vaipui polvilleen, ja Pohto huusi ilkkuen: “Sinähän hyppäät kuin kurki.” Mutta Matti, joka oli vasenkätinen, karkasi pystyyn ja huusi: “Vielä minä osaan lentääkin!” ja sivalsi samassa Pohdon pään poikki. Palkinnoksi tästä urotyöstä Matti sai kuninkaalta Laukon kartanon Vesilahdella, ja siitä ajasta asti hänen nimensä oli Kurki. Hänestä tuli mainion Kurki-suvun kantaisä.

Pirkkalaiset samosivat pakenevien lappalaisten jäljessä, surmasivat monta heistä ja tunkeutuivat Pohjanmaalle. He ottivat sen maakunnan valtaansa, perustivat Kyrön pitäjän ja tulivat kalan ja turkistavarain kaupalla niin rikkaiksi, että elivät kuin ruhtinaat. Mutta lappalaiset köyhtyivät köyhtymistään ja pakenivat yhä kauemmas pohjoiseen päin, kunnes viimein saivat turvapaikan pohjolan lumisissa erämaissa.

125. Miten erämaat tulivat asutuiksi.

Pähkinäsaaren rauhansopimuksen jälkeen alkoivat nuo neljä keskenään vihollista heimoa, jotka siihen asti olivat asuneet tässä maassa — karjalaiset, hämäläiset, lappalaiset ja ruotsalaiset — vähitellen liittyä yhdeksi kansaksi. Heille tuli nyt yhteinen isänmaa, yhteiset viholliset, yhteiset ystävät, yhteinen esivalta, yhteinen kristinusko, yhteiset lait ja rauhallinen kanssakäyminen keskenään kaikkien eduksi. Tästä kasvoi vähitellen nykyinen *Suomen kansa*, joka ennen oli ollut olemassa ainoastaan pirstaleina. Ja monta sataa vuotta kului, ennenkuin tämä kansa liittyi yhteen rakkaudessa ja sovinnossa, kestäpä tätä liittymistä vielä tänäkin päivänä. Ainoastaan lappalaiset jäivät kaukaisen asuinpaikkansa tähden enemmän erilleen.

Etelä-Suomi oli kauan ollut asuttuna, kun suurimmassa osassa Keski- ja Pohjois-Suomea ei ollut muita asukkaita kuin kuljeskelevia lappalaisia. Näissä erämaissa oli etelämpänä asuvain suomalaisten tapana kesäisin metsästä ja kalastaa, mutta syksyllä he muuttivat takaisin kotiseuduillensa. He pitivät erinäisiä järviä ja metsästysmaita ominaan eivätkä sallineet kenenkään muun niissä kalastaa eikä metsästä. Jokainen talonpoika hallitsi kuin kuningas suuria takamaita, jotka olivat useiden peninkulmain päässä talosta.

Kun ruotsalaiset toivat maahamme kristinuskon, muutti monta pakanaa takamaille saadakseen rauhassa elää vanhassa uskossaan. Muutamat kulkivat pirkkalaisten mukana pohjoiseen päin; toiset muuttivat sisämaahan, jossa luulivat saavansa enemmän tilaa. Vihollisen hyökkäykset Venäjän rajan takaa pakottivat monen muuttamaan kauemmas länteen ja pohjoiseen. Useimmat eivät olleet tottuneet tasaamaan maata naapuriensa kanssa. Naapuria pidettiin melkein vihollisena. Lestijärven kappelissa asui mies Hiidenniemellä. Tämä tapasi kerran naapurinsa, joka asui 8 peninkulman päässä Himangalla, ja joutui hänen kanssansa riitaan metsämaista. Viimein he tekivät semmoisen sopimuksen, että suuri kangas määrättiin heidän väliseksi rajakseen. Kokemäen pitäjässä sanotaan muinoin olleen ainoastaan yhden talon. Talon isäntä näki lastun kulkevan virran mukana ja arvasi siitä, että hän oli saanut naapurin. Hän lähti kohta etsimään naapuriensa ja tapasi hänet siinä, missä nyt on Kaukolan kylä Tyrvään pitäjässä, 6 peninkulman päässä Kokemäeltä.

Kun oli vaikea raivata teitä synkkiin metsiin, muutti kansa enimmäkseen jokivarsia myöten tahi järvenrantoja pitkin. Väestö levisi merenrannikoilta sisämaihin. Senvuoksi useat pitäjät Länsi-Suomessa jatkuvat kauas itään päin jokivarsia pitkin; mutta poikkipäin pohjoisesta etelään ne ovat kaitaisia. Laiksi säädettiin, että se, joka ensinnä tahtoi asua ja viljellä autiota seutua, oli saava omakseen maan, metsän ja kalaveden sillä ehdolla, että hän määrävuosien kuluttua alkoi maksaa kruunulle veroa.

Maakunnat ovat tulleet viljellyiksi ja asutuiksi seuraavassa järjestyksessä. Ensiksi Etelä-Karjala, Uusimaa, Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, Etelä-Häme ja ne osat Pohjois-Pohjanmaata, joissa kainulaiset asuivat. Sitten Etelä-Satakunta, Etelä-Savo ja Pohjanmaan rannikko. Viimeksi tulivat asutuiksi Pohjois-Satakunta, Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala, Pohjois-Häme sekä Pohjanmaan asumattomat sydänmaat. Mutta Suomi on niin suuri ja kansa niin vähälukuinen, että täällä vielä nykyaikanakin on paljon autioita tai harvaan asuttuja seutuja. Ja aikojen kuluessa on paljon siirtymisiä tapahtunut paikasta paikkaan, siirtymisiä, joista ei enää voi muuten kuin arvailemalla saada selkoa.

126. Hemming piispa.

Turun kahdestoista piispa oli nimeltään *Hemming*. Hänen aikanaan juurtui kristinoppi kaikkialla maassamme. Missä oli kirkko ja pappi, siihen syntyi pitäjä. Ja pitäjät olivat hyvin erikokoisia. Turun lähistössä oli monta pientä, tiheästi asuttua pitäjää, mutta Pohjanmaalla oli ainoastaan kolme, nimittäin Kyrö (Isokyrö), Pietarsaari ja Kemi. Koko Savossa ja Karjalassa oli, paitsi Viipuria, ainoastaan yksi kirkko ja yksi pitäjä, Savilahti, jonka nimenä nyt on Mikkeli. Ja kun piispa maassamme matkusti, täytyi hänen väliin viettää yönsä metsässä taivasalla, kun oli niin pitkät talottomat taipaleet.

Hemming piispalla oli varustettu linna, *Kuusisto*, likellä Turkuja, ja matkustaessaan hänellä oli henkivartiona 40 aseellista miestä. Hän oli ankara järjestyksen mies ja uuttera ylipaimen. Hän sääti asetuksia papeille, jotta kaikki kävisi oikein, ja vaati kansalta kymmenennen osan kaikesta korjatusta viljasta, kaikesta kalansaaliista ja muista tuloista, jota veroa nimitettiin kymmenyksiksi. Tämä ei ollut kansan mieleen, ja useissa paikoin ei tahdottu kymmenyksiä maksaa. Silloin piispa julisti vastahakoiset pannaan. Se oli kova rangaistus. Pannanalainen oli erotettu kristittyjen ihmisten yhteydestä; hän ei koskaan saanut mennä kirkkoon, ei kukaan saanut antaa hänelle ruokaa, kun hänen oli nälkä, eikä juomaa, kun hänen oli jano, ja kuka tahansa sai rangaistuksetta tappaa hänet. Tapahtuipa niinkin, että koko pitäjä julistettiin pannaan. Silloin suljettiin kirkon ovet, kelloja ei saatu soittaa, pyhäin kuvat peitettiin, ei yhtään lasta saatu kastaa, ei morsiusparia vihkiä, ei kuolleita haudata. Tämä herätti niin suurta pelkoa, että uppiniskaisimpienkin vihdoin täytyi suorittaa kymmenykset.

Tähän aikaan raivosi koko Euroopassa kauhea rutto, jota sanottiin *mustaksi surmaksiksi eli hirmukuolemaksi*. Monin paikoin kuoli melkein kaikki väki, niin että vain yksi tahi kaksi lasta jäi henkiin. Suuria aloja metsittyi; korkeata metsää kasvoi autioksi jääneiden kirkkojen ympärille. Tämä hävittävä rutto raivosi kaiketi Suomessakin. Sen lisäksi tuli sota, katovuodet ja nälkä, niin että maassamme oli suuri hätä. Hyvä oli että Suomessa silloin oli niin mahtava piispa kuin Hemming. Sillä hän oli valtakunnanneuvoston jäsen ja tuotti sellaisena maallemme suurta hyötyä.

Ruotsissa hallitsi siihen aikaan heikko kuningas, nimeltä *Maunu Eerikinpoika*, joka

vihamiehiltään sai pilkkanimen *Liehakko*. Silloin oli tapa ja laki semmoinen, että Ruotsin kansa valitsi kuninkaan Moran kentällä Uplannissa. "Itämailla" eli nykyisellä Suomella ei ollut siihen saakka ollut oikeutta olla kuningasta valitsemassa, mutta vuonna 1362, kun Haakon kuningas tuli isänsä, Maunu kuninkaan, hallitsijakumppaniksi, saivat "Itämaiden" laamanni, piispa pappeineen sekä 12 rahvaan miestä oikeuden olla osallisena Ruotsin kuninkaan vaalissa. Siitä johtui maamme oikeus olla edustettuna Ruotsin valtiopäivilläkin. Ja siitä lähtien ei Suomea enää pidetty valloitetuna maana, vaan sillä oli sama oikeus kuin Ruotsin vanhoilla maakunnilla, neuvotella ja määrätä valtakunnan tärkeistä asioista.

Sillä ruotsalaisille on kunniaksi ja kiitokseksi, etteivät tahtoneet kansaa sortaa. Vuodesta 1335 lähtien ei saanut yksikään kristitty mies eikä nainen Ruotsin valtakunnassa enää olla orjana. Siitä ajasta on myöskin jokainen suomalainen vapaa mies, jonka tulee noudattaa ainoastaan oman valtakunnan lakia. Ruotsin lait pantiin Suomessa voimaan vähitellen ja kansan omalla suostumuksella eikä väkivallalla; sillä suomalaisilla ei ollut omia säädettyjä lakeja. Vuonna 1347 säädettiin koko valtakunnalle yhteinen laki, ja Suomella oli oma laamanninsa ja omat oikeusistuimensa.

Hemming piispa kuoli vuonna 1365. Pitkän ajan kuluttua, vuonna 1514, kaivettiin hänen luunsa haudasta ja pantiin kallisarvoiseen lippaaseen. Häntä kunnioitettiin sitten Suomen toisena pyhimyksenä; mutta pyhää Henrikiä pidettiin suuremmassa arvossa.

127. Kalmarin unioni.

Meidän maamme on kauan ollut yhdistettynä Ruotsiin, saman kuninkaan alaisena; mutta jonkin aikaa se on myös ollut Tanskan ja Norjan yhteydessä saman kuninkaan hallittavana. Näin oli laita Kalmarin unionin aikana.

Maunu kuningas oli tehnyt onnettoman sotaretken venäläisiä vastaan, ja Ruotsin valtakunnassa oli paljon sekasortoa. Kaksi vuotta ennen Hemming piispan kuolemaa karkoitettiin Maunu ja hänen poikansa Haakon, joka samalla oli myöskin Norjan kuninkaana, Ruotsin valtaistuimelta. Tässä valtakunnassa oli nyt monta suurta herraa, jotka olivat tottuneet menettelemään oman tahtonsa mukaan, ja nämä kutsuivat Saksasta Ruotsiin Maunu kuninkaan sisarenpojan, *Albrektin*. Hän tuli kuninkaaksi, antoi herrain hallita ja saksalaisten voutien sortaa kansaa. Suomen hän otti sotavoimalla haltuunsa, mutta koetti saavuttaa kansan suosiota. Pohjalaiset saivat kauppavapauden. Kokemäenjoen varrelle rakennettu uusi linnoitus hajoitettiin, kun talonpojat valittivat rasittavista päivätöistä. Silloin oli hyvin rikas ja kopea herra, nimeltä Boo Juhonpoika Grip. Tällä herralla oli useita Ruotsin ja Suomen linnoja panttina lainoista, joita hän oli antanut Maunu kuninkaalle. Kun Boo Juhonpoika kuoli, mieli kuningas Albrekt ottaa takaisin ne linnat ja lisäksi muitakin tiloja, joita aateliset ja papit olivat itselleen anastaneet. Tästä nämä vihastuivat niin, että kutsuivat kuningatar *Margareetan* Tanskasta Ruotsin hallitsijaksi. Tämän sotapäällikkö voitti ja otti vangiksi kuningas Albrektin v. 1389.

Margareeta oli Haakon kuninkaan leski. Hän oli isältänsä perinyt Tanskan kruunun ja puolisonsa kuoltua tullut Norjan hallitsevaksi kuningattareksi. Nyt hänestä tuli Ruotsinkin hallitsija. Hän kutsui kokoon piispat ja korkeat herrat kaikista kolmesta valtakunnasta Kalmarin kaupunkiin, ja siellä kruunattiin vuonna 1397 hänen sukulaisensa, Eerik Pommerilainen, jota Ruotsissa sanottiin Eerik XIII:ksi, Tanskan, Norjan ja Ruotsin kuninkaaksi. Siitä lähtien Tanskan kuninkaat katsoivat itsellään olevan oikeuden Norjan ja

Ruotsin kruunuihin, ja sitä liittoa, joka näin syntyi näiden kolmen valtakunnan kesken, sanottiin *Kalmarin unioniksi* eli valtakuntainliitoksi. Oiva oli ajatus tehdä kolme heikkoa valtakuntaa ja kolme heimokansaa mahtavaksi ja onnelliseksi yhdistämällä ne uskolliseen liittoon. Kuitenkin Kalmarin unioni koitui onnettomuudeksi näille kaikille siitä syystä, että kaikki etsivät ainoastaan omaa hyötyänsä ja että Tanska tahtoi alistaa Ruotsin ja Norjan valtaansa.

Tähän aikaan harjoitettiin paljon väkivaltaa. Aatelisherrat linnoittivat kaikkialla kartanonsa. Rauhaa ei ollut maassa, kukaan ei pitänyt väliä laista eikä oikeudesta, veli vastusti veljeänsä, poika isäänsä, ja talonpoika-raukkaa sortivat kaikki. Merirosvolaivastot liikkuiivat hävittäen Itämerellä ja Suomen rannikoilla. Näinä väkivallan aikoina, Maunu ja Albrekt kuningasten hallitessa, rakennettiin Suomeen kolme varustettua linnaa: *Raasepori* Uudellemaalle, *Kastelholma* Ahvenanmaalle ja *Korsholma* Pohjanmaalle. Kahdesta ensinmainitusta on vielä jäännöksiä, mutta Korsholman linnasta on vain vallit jäljellä.

128. Piispa Maunu Tavast.

Margareeta kuningatar kuoli v. 1412, ja samana vuonna tuli Maunu Tavast Turun piispaksi. Hän oli syntyisin suomalaisesta aatelissuvusta ja oli suuri sekä nimeltään [Maunu = Magnus; suuri] että maineeltaan. Ei yksikään muu Suomen piispa ole ollut niin mahtava ja arvossapidetty kuin piispa Tavast. Hän oli hurskas, hyväatekeväinen ja valtioviisas, pelätty ja rakastettu. Hän oli kuten myöskin Hemming kuninkaan neuvoskunnan jäsen, ja kun kansa kärsi vääryyttä, mutta kuningas oli kaukana, turvautuivat suomalaiset mahtavaan piispaansa. Hän kuunteli heidän valituksiaan, ratkaisi heidän riitonsa ja koki hankkia kaikille oikeutta.

Margareetan kuoltua hallitsi Eerik Pommerilainen yksinään näitä kolmea valtakuntaa. Hän oli epävakainen ja kevytmielinen herra, joka lupasi paljon ja unhotti pian, mitä oli luvannut. Mutta Maunu piispa ymmärsi hankkia häneltä hyödyllisiä laitoksia Suomelle. Hänen aikanaan jaettiin maamme kahteen laamannikuntaan, ja tänne perustettiin ylioikeusto, jota sanottiin maanoikeudeksi. Täällä oli siihen aikaan Turussa rahapajakin, jossa lyötiin hopearahoja (Turun markkoja).

Ruotsalaisia rasittivat kuninkaan saksalaiset voudit. Silloin taalalaiset nousivat kapinaan vuoritulallisen *Engelbrektin* johdolla, saivat maanmiehiltään apua ja karkoittivat kuninkaan voudit. Tämän kuuluivat pohjalaiset ja tarttuivat aseihin. He taistelivat kuninkaan väkeä vastaan Länsi-Suomessa. Kevytmielinen kuningas karkoitettiin valtakunnasta (v. 1439) ja eli sitten merirosvona Gotlannissa.

Mutta herrat olivat keskenään kateellisia ja kutsuivat taas Ruotsiin saksalaisen kuninkaan, jonka nimi oli *Kristoffer*. Häntä nimitettiin *pettukuninkaaksi*, koska silloin oli maassa katovuosi. Hän kuoli pian, ja sitten asetettiin hallitsijaksi Suomessa syntynyt ruotsalainen ritari, jonka nimi oli *Kaarle Knuutinpoika*, Bonde-sukua. Muutaman vuoden kuluttua herrat tahtoivat mieluummin olla Tanskan kuninkaan hallittavina, jonka nimi oli *Kristian I*. Kaarle Knuutinpoika lähti silloin Suomeen ja piti seitsemän vuotta hovia Viipurissa, joka oli annettu hänelle hyvitykseksi kruunusta. Muutaman vuoden kuluttua karkoitettiin Kristian I vuorostaan. Kaarle Knuutinpoika kutsuttiin taas kuninkaaksi, karkoitettiin uudelleen ja kutsuttiin taas takaisin. Jonkin aikaa hän asui köyhänä ja hylättynä Raaseporin linnassa. Se oli rauhatonta aikaa, kun kuninkaita yhtenäen vaihdeltiin ja herrat

ja piispat hallitsivat valtakuntaa.

Maunu piispa koetti kaiken elinaikansa toimia rauhan ja sovinnon pysyttämiseksi. Elämänsä lopulla hän perusti Naantalin luostarin ja rakensi itselleen talon sen lähistöön. Siellä hän vietti rauhassa viimeiset päivänsä ja kuoli v. 1452 yhdeksänkymmenen viiden vuoden vanhana, Suomen kansan hartaasti kaipaamana.

129. Katolinen oppi.

Ensimmäiset kristityt uskoivat Jumalan sanan, jota apostolit ja evankelistat olivat heille saarnanneet. Tämä sana säilyi niissä pyhissä kirjoissa, joita sanotaan *raamatuksi*. Mutta kirjoja ei vielä osattu painaa. Kun kaikki kirjat oli käsin kirjoitettava, olivat ne kalliita ja harvinaisia. Mynämäen kirkkoon ostettiin kerran kirja, josta annettiin maksuksi Kintikkalan maatila. Loimaan kirkkoon ostettiin myöskin kirja, josta maksettiin suuri rahasumma. Harvat osasivat lukea Jumalan sanaa raamatusta, ja erehdyksiä syntyi.

Toiset maailman kristityistä seurakunnista olivat suuremmat ja rikkaammat kuin toiset. Senvuoksi pidettiin niiden esimiehiä (piispoja) suuremmassa arvossa. Jonkin ajan kuluttua olivat Rooman ja Konstantinopolin piispat suurimmassa arvossa. Nämä tahtoivat olla kaikkia muita paremmat ja joutuivat keskenään riitaan. Kristityt jakaantuivat silloin kahdeksi suureksi osastoksi eli uskokunnaksi. Rooman piispa tuli läntisen, *latinalaisen* eli niin sanotun *katolisen* (yleisen) uskokunnan päämieheksi. Konstantinopolin, silloisen kreikkalaisen keisarikunnan pääkaupungin, piispa tuli itäisen eli *kreikkalaisen* uskokunnan päämieheksi.

Rooman piispaa sanottiin *paaviksi*. Hän katsoi perineensä piispanarvon apostoli Pietarilta, jolle Vapahtaja oli antanut taivaan valtakunnan avaimet. Senvuoksi hän piti itseänsä Jumalan käskynhaltijana, jolle keisarien, kuningasten ja kaikkien kansain tuli olla alamaiset. Hän tahtoi myöskin yksin selittää kristinoppia, niin että kaikkien oli uskominen hänen sanaansa, niinkuin se olisi Jumalan sanaa. Se, joka ei uskonut, niin kuin paavi tahtoi, oli *kerettiläinen* eli vääräuskoinen ja joutui vainon tai pannan alaiseksi taikka polttoroviolle.

Se kristinoppi, joka ensin tuotiin Suomeen, oli katolinen eli paavin oppi. Siinä oli paljon inhimillistä erehdystä, mutta parempaa ei silloin ollut. Se oli kuitenkin kristillinen usko, joka tunnusti Vapahtajamme Jeesuksen Kristuksen ja iankaikkisen elämän. Se tuotti siis aikoinaan kansallemme paljon hyvää, ja monta hurskasta kristittyä on tullut autuaaksi tälläkin vaillinaisella uskolla. Paavi pappeineen opetti kuitenkin kansalle paljon semmoista, mikä ei perustunut Jumalan sanaan. He opettivat paavilla olevan vallan hallita ihmisten uskoa ja omiatuntoja. He opettivat, että ihminen voi ansaita autuuden omalla kärsimisellensä tai hyvillä töillään, vaikka Jumalan sana opettaa meille, että meidän ainoa vanhurskauttajamme ja autuuttajamme on Jeesus Kristus yksin. Mutta katoliset papit antoivat synninpäästön (*anteen*) niille, jotka lukivat määrätyn luvun rukouksia tai paastosivat määrättyinä aikoina tai ruoskivat ruumistaan tai kuuntelivat messua tai antoivat kirkolle almuja ja lahjoja. Tapahtuipa viimein sellainenkin kauhistus, että synninpäästöä myytiin rahasta.

Lisäksi paavi opetti, että kuolleitten sielut kiirastulessa poltetaan puhtaiksi synnistä ja että niitä voi siitä pelastaa sielumessuilla. Katolilaiset palvoivat neitsyt Maariaa ja pyhimyksiä; senvuoksi meidänkin maassamme jokaisella oli oma suojeluspyhimyksensä, jota hän

rukoili, vaikka kaikki pyhimykset ovat olleet samanlaisia vaivaisia syntisiä kuin mekin. Mutta katoliset papit uskottelivat ihmisille, ettei kukaan heidän, pappien, välityksettä saattanut tulla autuaaksi. Kaikkien piti tunnustaa syntinsä heille, ja heidän tuli voidella kaikkia kuolevia siunatulla öljyllä. Sillä heidän oli tapana siunata öljy, vesi, viini, sota-aseet, huoneet, kartanot ja alukset. Vihmoivatpa he vettä kirkonkellojenkin päälle, ja heillä oli monta kummallista ja taikauskoista tapaa, jotka nyt ovat maastamme hävinneet.

130. Turun tuomiokirkko.

Suomen piispat asuivat ensin Nousiaisissa ja sitten Räntämäellä, jota nyt nimitetään Maarian pitäjäksi. Silloin oli ainoastaan pieniä ja vähäpätöisiä puukirkkoja, mutta vähitellen alettiin rakentaa kirkkoja kivistä. Piispa Maunu Tavastin aikana rakennettiin monet noista vanhoista kivistä kirkkoista, jotka vielä ovat pystyssä jyrkkine kattoineen ja pienine kaari-ikkunoineen. Se, joka antoi apua kirkon rakentamiseen, sai määrääjäksi synninpäästön. Se, joka vei kirkon seinään suuremman kiven, sai suuremman synninpäästön kuin se, joka toi pienemmän kiven. Senvuoksi nähdään vanhojen kirkkojen seinissä niin suuria kiviä, että oikein kummastuttaa, kuinka ihmiskädet ovat jaksaneet niitä nostaa. Ja tämä on monin paikoin synnyttänyt tarinoita, että muka vanhat kirkot ovat jättiläisten rakentamia.

Kaikista Suomen kirkoista oli Turun tuomiokirkko suurin ja mahtavin. Se vihittiin vuonna 1300, paloi useita kertoja, joutui useita kertoja vihollisten ryöstettäväksi, mutta laitettiin kuntoon ja kaunistettiin uudestaan. Vielä tänäkin päivänä se kohoaa kunnianarvoisena muistona menneistä ajoista, ja sen lattian alla on monta piispaa ja ylhäistä sukua haudattuna.

Idän puolella, vastapäätä isoa ovea, oli pääkuori ja pääalttari. Siinä säilytettiin pyhän Henrikin luut hopealippaassa. Siinä olivat kirkon kalliit ehtoollisastiat, Vapahtajan, neitsyt Maarian, Pyhän Henrikin ja muiden pyhimysten kullatut kuvat. Siinä paloi paksuja vahakynttilöitä hopeaisissa kynttiläjaloissa, ja piispa itse tai hänen tuomiorovastinsa luki messun. Kirkon kummallakin sivuseinustalla oli kaikkiaan 16 sivuosastoa eli kappelia, kussakin eri alttari, rippituoli ja oma pappi. Joskus juhlapäivinä toimitettiin ripitystä ja messuttiin yht'aikaa pääkuorissa ja kaikissa sivukappeleissa. Juhlallinen hämärä vallitsi tuossa suuressa kirkossa, jossa oli vain pienet, värikkäät ikkunaruudut. Kynttilät paloivat, pyhät savut täyttivät ilman, kuoripojat lauloivat, urut soivat, papit lukivat latinaisia messujaan ja pirskoittivat vihkivettä polvistuneen kansan päälle. Penkkejä ei ollut, kaikkien täytyi seisoa tai kumartua polvilleen: Hartaat ihmiset tekivät ristinmerkin, supisivat latinalaisia rukouksia ja siirsivät joka rukoukselta puisen tai luisen helmen, joita kantoivat nauhassa kupeellaan. Tämä oli *rukousnauha*, jonka helmiä käytettiin rukousten laskemiseen. Luultiin Jumalan tahi pyhimysten paremmin kuulevan monia rukouksia, vaikka rukoilija itse ei niitä ymmärtänytkään. Ja papit määräsivät, kuinka monta *paternosteria* (isämeitä) oli joka päivä luettava.

Suurina juhlapäivinä varsinkin pääsiäisenä ja Henrikinmessuna, asetettiin pyhänjäännökset katseltaviksi ja niitä kannettiin juhlakulkueessa pitkin katuja. Silloin ripustettiin kullalla kirjailtuja lippuja, kauniita pukuja ja paljon muita koreuksia kansan ihmeteltäviksi. Missä juhlakulkue meni sivuitse, lankesivat katsojat polvilleen ja tekivät ristinmerkin. Sitten jaettiin anteita ja lopuksi pidettiin markkinat, jolloin monet pitkämatkaiset, jotka harvoin tulivat kirkkoon, saattoivat ostaa ja myydä tavaroita.

Tietämätön kansa ei kristinopista paljoo ymmärtänyt. Silloin ei pidetty rippikoulua eikä lukukinkereitä, kuten meidän aikanamme; ainoastaan papit osasivat lukea ja kirjoittaa. Hyvältä kristityltä ei silloin muuta vaadittu, kuin että hän osasi isämeidän ja uskonkappaleet ulkoa, tunnusti syntinsä, paastosi määrääaikoina ja oli perjantaisin lihaa syömättä. Väliin kirkoissa saarnattiin, mutta useimmiten luettiin kertomuksia pyhimyksien elämästä ja kuolemasta. Tuomiokirkon ohessa oli koulu; siinä opetettiin niitä, jotka halusivat ruveta papeiksi tahi lukkareiksi; mutta ne, jotka mielivät saada suurempaa oppia, matkustivat ulkomaille. Näin jäi kansa tietämättömäksi; ainoastaan harvat saivat parempaa oppia. Katolinen kirkko on kuitenkin tuonut Suomeen koulut, tieteet, maalaustaiteen, kuvanveistotaiteen, rakennustaiteen ja kirkkosoitannon. Sen toimesta perustettiin sairashuoneita, jaettiin almuja ja ruokittiin monta köyhää. Pappien huolenpidosta rakennettiin ensimmäiset tiet, ensimmäiset sillat, ja useita hyödyllisiä parannuksia pantiin toimeen. Niin on katolinen kirkko, puutteellisenakin, kuitenkin aikoinaan vaikuttanut paljon hyvää.

131. Naantalın luostari.

Muoin oli monen hurskaan erakon tapana paeta erämaahan rukoilemaan yksinäisyydessä. Toiset perustivat erityisiä rakennuksia, joita nimitettiin *luostareiksi* ja joissa monta henkeä asui yhdessä maailmasta erotettuina. *Munkeilla* oli eri luostarit ja *nunnilla* samoin. He elivät ankarien sääntöjen mukaan ja alinomaisissa hartauden harjoituksissa. Moni hylätty, moni onneton ja vainottu sai toivomansa turvapaikan hiljaisten luostarinmuurien suojassa.

Katolisena aikana oli Suomessa seitsemän luostaria. Fransiskaanimunkeilla, joita harmaiden kaapujensa tähden sanottiin *harmaiksi veljeksiksi*, oli luostari Viipurissa ja Raumalla. Dominikaanimunkeilla eli *mustilla veljeksillä* oli luostari Turussa, toinen Viipurissa ja kolmas Köökarissa. Sitäpaitsi oli *Birgitan nunnakunnalla*, jonka Ruotsin pyhä Birgitta oli perustanut, luostari Naantalissa, ja tämä tuli kaikista luostareistamme kuuluisimmaksi.

Naantalın luostarin perusti piispa Maunu Tavast vuonna 1443, ja siitä tuli pian Suomen rikkain luostari. Moni lahjoitti sille maatiloja "sielunsa autuudeksi" tahi saadaksensa siinä asunnon kuolinpäiväänsä asti ja sitten leposijan luostarin pyhässä kirkkomaassa. Toiset antoivat koristuksia ja rahaa, jotta siellä luettaisiin messuja ja ainaisia esirukouksia heidän ja heidän lastensa puolesta. Lisäksi luostari osti maatiloja ja oli niin rikas, että sillä oli taloja, myllyjä ja kalavesiä kaikissa osissa maattamme, kivitaloja Turussa ja Tukholmassa, vieläpä maatiloja Ruotsissakin.

Tämän luostarin tilat olivat koko maan parhaiten viljeltyjä. Niissä pantiin toimeen järjestetty maanviljelys, niissä istutettiin hedelmäpuita, viljeltiin pellavaa, hamppua ja humalaa, jotka nyt tulivat Suomessa yleisemmin tunnetuiksi. Luostarin vieressä oli suuri puutarha, jossa oli paljon hyödyllisiä kasveja. Ja ahkerat nunnat kutoivat sukkaa ja pitsejä sekä neuloivat korko-ompeluksia ja mutta kauniita käsitöitä. Heidän aikansa kului rukouksissa, työskentelyssä ja hyväntekeväisyydessä. Kaikki köyhät saivat luostarissa ruokaa, ja nunnat veivät sairaille alinomaa lääkkeitä, sillä siihen aikaan ei maassamme ollut lääkäreitä.

Ensimmäiset nunnat tulivat tänne Ruotsista, Vadstenan luostarista, mutta sittemmin

vihittiin nunniksi suomalaisia neitoja; he leikkauttivat pitkät tukkansa, pukivat yllensä harmaan nunnanpuvun, valkean päähineen ja mustan hunnun. Eri rakennuksessa asui munkkeja, jotka ripittivät ja jakoivat anteita. Koko luostari oli rauhoitettu, niin että pahantekijätkin saivat siellä turvapaikan. Siellä luettiin messuja yöt päivät, siellä nunnat ja munkit juhlapäivinä kulkivat juhlasaattueissa. Monta toivioiretkeläistä tuli kaikilta seuduilta sinne rukoilemaan pyhää Birgittaa ja saamaan syntinsä anteeksi. Niin syntyi vähäinen kukoistava kaupunki, sekin Naantali nimeltään, hyötyen noista monista pyhissäkävijöistä.

Sellainen oli Naantali katolisella ajalla. Sitten tuli uskonpuhdistus, joka teki luostareista lopun. Munkit tulivat papeiksi maalle, nuoremmat nunnat menivät naimisiin, luostari rappeutui, menetti maatilansa ja tuli niin köyhäksi, että sen täytyi pyytää kuninkaalta armolahjaa. Muutamia nunnia jäi sinne rukoilemaan salaisesti pyhää Birgittaa. Viimeinen abbedissa eli johtajatar oli Briita Kurki, joka kuoli v. 1577. Viimeisen nunnan nimi oli Elina Knuutintytär, joka eli vielä vuonna 1592. Mutta Naantalin luostarikirkkoa käytetään vielä tänäkin päivänä luterilaisena kirkkona. Vuonna 1628 keväällä eräs nuori herra ampui huvikseen naakkaa, joka istui kirkon katolla. Kävi niin huonosti, että kirkko syttyi palavasta etupanoksesta tuleen ja paloi kokonaan. Kansa sanoi, että se oli Pyhän Birgitan sallima rangaistus ampujan väkivallanteosta, koska kaikki elävät olennot siellä olivat rauhoitetut. Kiviseinät jäivät palamatta, kirkko laitettiin uudestaan kuntoon. Muutamia messupukuja ja pyhäinkuvia on näihin asti siellä säilynyt katolisen ajan muistoina. Ja Naantalin kaupungissa on sukankudonta ja villateosten valmistus yhä pysynyt muistona ahkerain nunnain töistä.

132. Suomen neljä säätyä.

Alussa oli kaikilla vapailla miehillä samat lakiin perustuvat oikeudet. Mutta pian alkoivat mahtavat, rikkaat, viisaat, ahkerat hankkia itselleen erikoisia etuoikeuksia muihin verraten. Näin syntyi katolisena aikana Suomen *neljä säätyä* eli yhteiskuntaluokkaa, joilla oli kullakin omat etuutensa eli erioikeutensa.

Ensimmäinen sääty oli *papisto*, jolla jo oli sellaiset erioikeudet, kun se tuli maahamme ja toi tänne katolisen kirkonopin. Pappi ei maksanut veroa, ja häntä eivät saaneet muut tuomita kuin papit. Senjälkeen alkoivat rikkaat ja mahtavat miehet muodostua eri säädyksi, jota sanottiin *aatelissäädyksi*. Aatelismies ei maksanut maastaan veroa, kun vain asetti ratsumiehen ja hevosen kuninkaan palvelukseen sodassa. Sitten alkoivat kaupunkien *porvarit* hankkia erioikeuksia kaupallensa, ja viimein saivat myöskin *talonpojat* erioikeutensa, jotteivät herrat saisi heitä sortaa. Tämä kaikki tapahtui vähitellen ja monien keskinäisten riitojen riehuessa. Papistolla ja aatelistolla oli katolisena aikana melkein kaikki valta, ja niitä nimitettiin *vapaasäädyiksi*, koska niille kuuluva maa oli verosta vapaa. Porvareita ja talonpoikia, jotka maksoivat veroa, sanottiin aatelittomiksi. Myöhemmin on ainoastaan aatelia nimitetty vapaasäädyksi, ja kaikki muut ovat aatelittomia.

Aatelismies kasvatettiin lapsesta alkaen sotilaaksi. Kun hän tuli 7-vuotiaaksi, sai hän hovipoikana tehdä palvelusta ylhäisille herroille ja rouville. Nelitoistavuotiaana hän sai miekan ja saattoi lähteä muiden mukana sotaan. Senjälkeen hän tuli asemieheksi ja viimein ritariksi, kun oli ansiokkailla urotöillä osoittanut kuntoa.

Kun hänet oli ritariksi lyötävä, täytyi hänen paastota ja yksinään valvoa yö kirkossa aseet mukana. Senjälkeen hän teki ritarivalansa, luvaten aina olla uskollinen, pelätä Jumalaa, kunnioittaa kuningasta, olla naisille kohtelias ja suojella turvattomia. Sitten hän notkisti polvensa, ja kuningas tai joku vanhempi ritari antoi hänelle ritarilyönnin miekanlappella hartioihin. Hänet puettiin nyt rautaan kiireestä kantapäähän, sai kypärin, haarniskan, kilven, kullatun vyön ja kullatut kannukset. Kun ei sotaa ollut, sai hän näissä tamineissaan astua niihin sotaisiin leikkeihin, joita sanottiin *turnajaisiksi*. Kiertoradan ympärillä istui siinä katselijoina monta ylhäistä herraa, rouvaa ja vapaasukuista neitoa. Ritarit ratsastivat täyttä vauhtia toisiaan vastaan ja koettivat pitkällä keihäillä syöstä toisiansa hevosen selästä maahan. Se, joka sai voiton, ratsasti sitten voittosaatossa pitkin aitauksen vierustaa ja sai palkintonsa kauneimman vapaasukuisen neidon kädestä.

Ainoastaan ritareja nimitetään siihen aikaan herroiksi ja heidän vaimojaan rouviksi. Moni uljas suomalainen ritari, mainioista Kurki-, Tavast-, Djekn-, Frille-, Stjernkors-, Ståalarm-, Tott-, Spåre-, Horn-, Fleming- ja muista suvuista, oli kuuluisa loistavista urotöistään. Kotona linnoitetuissa kartanoissaan he elivät hyvin kohtuullisesti, panivat aikansa kuluksi toimeen metsästyksiä ja söivät isossa tammipöydässä palvelijoineen samaa ruokaa. Juhlina ja pidoissa he olivat puettuina komeihin, kullalla kirjailtuihin vaatteihin, ja silloin paistettiin kokonaisia härkiä, silloin tuotiin pöytään oivallisia ruokalajeja, silloin vuoti viiniä ja simaa suurista tynnyreistä monta päivää pääksytysten. Alhaisempi kansa ei tuntenut muuta komeutta kuin loistavat kirkot. Ainoastaan Turussa ja Viipurissa oli rikkaita porvareita. Köyhä talonpoika oli iloinen, kun hänen ei tarvinnut sekoittaa leipäänsä pettua.

133. Viipurin pamaus.

Siihen aikaan eli eräs huimapäinen ja omavaltainen ritari, nimeltä Eerik Akselinpoika Tott. Hän rakennutti vuonna 1475 *Savonlinnan*, jota nimitettiin myöskin Olavinlinnaksi; ja se on kolmine torneineen vieläkin pystyssä. Eerik Akselinpoika varusti Viipurinkin kaupungin muureilla. Ja kun hänellä oli nämä kaksi linnoitusta, paisui hän niin ylpeäksi, että omin päin julisti sodan Venäjän suuriruhtinasta vastaan ja hyökkäsi hänen maahansa hävittäen sitä 20 peninkulman alalta.

Tästä ja muista rajaseuduille tehdyistä partioretkistä syntyi ensin eripuraisuutta ja viimein suuri sota Venäjän ja Ruotsin kesken. Venäläiset, jotka tähän asti olivat olleet mongolien orjuudessa, mutta vastikään siitä vapautuneet, samosivat maahamme suurin sotajoukoin ja hävittivät isoimman osan Suomea aina Tornion seudulle asti. Jokainen suomalainen mies tarttui aseihin ja lähti vainolaista vastaan, mutta tämä oli jo nopeilla hevosillaan vienyt pois saaliinsa. Savonlinnaa ja Viipuria eivät venäläiset voineet valloittaa.

Viipurissa oli silloin päällikkönä urhoollinen ruotsalainen ritari, nimeltä *Knut Posse*. Hän oli nuoruudessaan ollut ylioppilaana ja matkoillaan ulkomailla tullut muita oppineemmaksi. Senvuoksi kansa luuli Possen osaavan noitua. Hänestä kerrotaankin monta taikauskoista tarinaa. Sanottiin hänen saaneen paholaiselta hevosen ja rengin, jotka hän kerran sydäntalvella lähetti ilman halki viemään sanaa Tukholmaan. Kerrottiin myöskin, että Posse, kun hän linnantornissa ravisti patjasta höyhenet ilmaan, käänsi vihollisten silmät niin, että jokainen höyhen näytti heistä sotalaivalta. Kun hän piirsi laivankuvan hiekkaan, tuli siitä kohta oikea laiva. Kerrottiinpa lisäksi hänen osanneen keittää kauhistavaa ainetta sammakoista, käärmeistä, elohopeasta, lipeästä ja kalkista.

Mutta tämä aine ei ollut muuta kuin ruutia, vaikka harvat vielä silloin oikein tiesivät, mistä sitä valmistettiin.

Syyskuussa vuonna 1495 ryntäsi suuri venäläinen sotajoukko Viipuria vastaan. Venäläisiä sanottiin olleen kuin puita metsässä, ja he toivat muassaan 7 metrin pituisia tykkejä, joilla ampuivat kiviä muureja vastaan. Knut Posse puolustautui urhoollisesti vähäisellä linnaväellään lähes kolme kuukautta. Mutta kovasta ampumisesta kaatui viimein kaksi tornia, ja kolmanteen ilmestyi jo suuria aukkoja. Marraskuun 30 päivänä venäläiset pystyttivät yhdeksät pitkät tikapuut muurien nojaan ja alkoivat kiivetä muureille. Tätä Posse odottikin ja oli pannut ruutia vielä pystyssä olevan tornin alle. Venäläiset hyökkäsivät muurin ylitse ja täyttivät tornin. Silloin sytytettiin ruutimiina, torni luhistui hirmuisesti ryskähden ja hautasi raunioihinsa kaikki sisällä olevat viholliset. Venäläisten muu sotalauma säikähti hirmuisesti, kun maasta suitsusi tulta. Toiset kaatuivat pyörtyneinä maahan, toiset pakenivat. Posse, joka väkineen oli kellareihin kätkeytynyt, hyökkäsi ulos ja surmasi paljon vihollisia. Piiritys lakkasi, ja Viipuri oli pelastettu.

Tätä tapahtumaa sanottiin sitten Viipurin pamaukseksi. Varmaan ei tiedetä, kuinka siinä kävi, mutta sen verran tiedetään kuitenkin, että venäläiset vetäytyivät takaisin, voimatta Viipuria valloittaa. Posse tuli maankuuluksi, ja pamauksesta kerrottiin sitten monta tarinaa. Possen sanottiin käskeneen miestensä tukkia korvansa vahalla, mutta muutamat, jotka eivät käskyä totelleet, kuolivat pamauksesta. — Nykyaikanakin käytetään usein sodassa ruutimiinoja; mutta yksikään muu ei ole tullut niin kuuluisaksi kuin Viipurin pamaus.

134. Kristian tyranni.

Kalmarin unionin viiden viimeisen vuosikymmenen aikana eivät ruotsalaiset eivätkä suomalaiset tahtoneet olla Tanskan kuninkaan alamaisina, vaan valitsivat itselleen omat valtionhoitajansa. *Sten Sture vanhempi* hallitsi Ruotsia kiitettävällä tavalla lähes 30 vuotta, mutta vähän oli hänellä aikaa pitää Suomesta huolta, jota silloin sota hävitti. Hänen jälkeensä tuli valtionhoitajaksi *Svante Sture*, urhoollinen ja ankara sotilas. Viimeksi hallitsi valtakuntaa *Sten Sture nuorempi*, lempeä ja suosittu herra, joka kaatui vuonna 1520 sodassa tanskalaisia vastaan.

Tanskan kuninkaat eivät tahtoneet luopua Ruotsin kruunusta. Yksi heistä oli *Hannu* niminen. Hän hallitsi jonkin aikaa Ruotsia ja Suomea, mutta hänet karkoitettiin pois, ja silloin syttyi sota Tanskaa vastaan uudelleen. Siihen aikaan eivät tanskalaiset olleet suosittuja vieraita Suomessa. He nousivat laivoistaan rannikoille, ryöstivät ja polttivat taloja sekä riensivät saaliineen takaisin laivoihinsa. Rannikoilla asuvilla talonpojilla oli harvoin apua sotaväestä, ja heidän täytyi itse puolustautua. He laskivat kiviä ja paaluja kulkuväyliin, virittivät jännitettyjä jousia metsäteille ja vierittivät vuorten jyrkiltä rinteiltä suuria kiviä ryntävään vihollisen päälle. Kaikki tämä ei paljon auttanut. Eräänä yönä elokuussa vuonna 1509 heräsivät Turun kaupungin porvarit hälinään ja aseiden kalskeeseen. Tanskalaiset olivat hyökänneet kaupunkiin, tunkeutuivat huoneihin, tappoivat monta asukasta ja ryöstivät kaikki, mitä käsiinsä saivat. Rikas Turku ei sitten enää päässyt entiseen vaurauteensa, ja maassamme oli siihen aikaan paljon rauhattomuutta.

Hannu kuninkaan jälkeen tuli hänen poikansa *Kristian II* Tanskan, Ruotsin ja Norjan kuninkaaksi. Hän oli niin viisas ja rohkea, että hän olisi ollut pohjoismaiden suurimpia

kuninkaita, jollei samalla olisi ollut viekas ja julma. Hän lupasi valtakunnan ylhäisimmille herroille rauhan ja kuninkaallisen suosionsa, jos he tulisivat hänen kruunausjuhlaansa Tukholmaan. Suomen herrat eivät luottaneet kuninkaan lupauksiin, vaan jäivät kotiinsa. Ruotsin herrat menivät. Kahtena päivänä oli suuret, iloiset pidot; mutta kolmantena päivänä suljettiin Tukholman portit. Useita vangittiin, syytettiin ja tuomittiin vääräuskoisina kuolemaan, koska paavi oli julistanut pannaan Sten Sturen puoluelaiset. Kaksi piispaa, monta herraa ja porvaria mestattiin kuninkaan silmäin edessä Tukholman Isolla torilla. Tätä julmaa lupauksen rikkomista nimitettiin *Tukholman verilöylyksi*, ja siitä päivästä alkaen sanottiin kuningasta Kristian tyranniksi.

Sitten pystytettiin hirsipuita monin paikoin Ruotsissa, ja mestaaaja sai paljon työtä. Kuningas lähetti Suomeen Hemming Gadin, Ruotsin suurimman valtiomiehen, joka monta vuotta oli maatansa palvellut, mutta elämänsä 90:ntenä vuotena palveli Kristian kuningasta. Hemming Gad kertoi täällä, että Kristian oli hyvä ja rehellinen kuningas. Suomalaiset uskoivat häntä ja antautuivat vapaatahtoisesti Tanskan vallan alaisiksi. Mutta kuningas lähetti päälliköilleen käskyn jatkaa verituomioita Suomessakin. Monta urhoollista suomalaista miestä mestattiin ja Raaseporin luona katkaisi mestaaajan kirves Hemming Gadinkin harmaan pään. Nyt Kristian kuningas luuli valtansa turvatuksi kaikissa valtakunnissaan, sillä samalla lailla oli hän Norjassakin perinpohjin masentanut kaiken vastustuksen.

Mutta Jumalan vanhurskas tuomio kohtasi tätä julmaa kuningasta ja syöksi hänet alas vallan kukkuloilta. Ensin nostivat Ruotsin talonpojat, sitten Suomenkin aatelisto ja talonpojat kapinan petollista Kristian kuningasta vastaan, joka oli tahrannut kätensä niin monen viattoman verellä.

Silloin eli täällä suomalainen aatelmies, nimeltä Niilo Grabbe, Grabbakan herra. Hän rupesi pienen rohkean miesjoukon päälliköksi ja alkoi omin päin käydä sotaa tanskalaisia vastaan. Niilo Grabbe oli salaisessa liitossa kansan kanssa, purjehti pitkin rantoja ja tunsikin kaikki tanskalaisten yritykset. Hän hiipi öisin maihin, karkasi tanskalaisten kimppuun näiden nukkuessa nimismiesten taloissa, sulki ovet ja poltti viholliset huoneihin. Hän oli joka paikassa eikä missään. Kun tanskalaiset etsivät häntä Porvoosta, saivat he siellä tietää hänen olevan Kokemäellä. Kohta sen jälkeen hän oli Tallinnassa. Tanskalaiset eivät koskaan olleet turvassa hänen hyökkäyksiltään, ja viimein Grabbe herätti sellaista kauhua, ettei yksikään vihollinen uskaltanut tulla maahamme muutoin kuin suuret sotavoimat mukanaan. Mutta silloinkin kun tanskalaiset tulivat mieslukuissina, ei yksikään heistä uskaltanut öisin nukkua; niin pelkäsivät kaikki Niilo Grabbea.

135. Rustaa Vaasa.

Silloin eli nuori ruotsalainen aatelmies, nimeltä *Kustaa Eerikinpoika Vaasa*. Hän oli petollisesti joutunut Kristian tyrannin vangiksi Tanskaan mutta pakeni vankeudesta. Hänen mielessään hehkui rakkaus isänmaahan, joka silloin oli kovassa ahdingossa, ja hän palasi salaa Ruotsiin.

Siellä oli luvattu suuri palkinto sille, joka saisi hänet kiinni. Tanskalaiset etsivät häntä kaikkialta, ja hänen täytyi paeta kuin vainotun pedon. Marraskuussa vuonna 1520 hän tuli talonpojaksi puettuna Taalain maakuntaan. Siellä hän makasi yötä erään rikkaan vuoritulallisen luona. Tämä oli petturi ja lähetti sanan tanskalaisille, mutta hänen vaimonsa

päästi Kustaan akkunasta pakoon. Sitten Kustaa tuli erään metsästäjän tupaan ja lämmitteli takan ääressä. Kohta hänen jälkeensä tulivat tanskalaiset tupaan. Metsästäjän vaimo paistoi leipiä uunissa, löi Kustaata leipälapiolla selkään ja sanoi: “Mene siitä heti riittä puimaan!” Kustaa meni. Metsästäjä kätki hänet olkikuormaan ja lähti sitä ajamaan. Tiellä hän tapasi tanskalaisten lähetit. Nämä epäilivät jonkun olevan kuormaan piilotettuna ja pistivät keihäänsä olkien läpi. Kustaa sai haavan jalkaansa ja verta vuoti tielle, mutta metsästäjä leikkasi haavan hevosen jalkaan siten pettääkseen vainoojia.

Myöhemmin Kustaa tuli erään talonpojan luokse, jonka nimi oli Tomte Matte. Siellä hänet kätkeettiin lattian alle kellariin, ja kohta senjälkeen tulivat tanskalaiset tupaan. Tomte Matten vaimo pani joulu-olutta ja asetti heti olutammeensa kellarin luukun päälle, niin ettei kukaan epäillyt piilopaikkaa. Sama kellari on jällellä vielä tänäkin päivänä, ja sille paikalle on pystytetty muistomerkki. Kustaa pääsi pois, mutta oli alinomaisessa hengenvaarassa. Useita päiviä ja öitä hän värjötteli sydäntalvella piilossa siltain ja kaatuneiden vanhain honkain alla metsissä. Hän piti puheita Taalain miehille, kertoi heille Tukholman verilöylystä, jossa hänen isänsä oli mestattu, ja pyysi heitä puolustamaan Ruotsin vapautta. Alussa he eivät tahtoneet häntä uskoa. Kustaan täytyi paeta erämaiden halki Norjan rajalle asti. Mutta Taalain miehet katuivat, lähettivät suksimiehiä pakolaista noutamaan ja nousivat kapinaan Tanskan valtaa vastaan.

Siitä ajoin Kustaa herra tuli ruotsalaisten talonpoikien johtajaksi. He nousivat kapinaan kaikkialla maassa, voittivat tanskalaiset ja karkoittivat Kristian kuninkaan Ruotsin valtakunnasta. Kohta tämä julma kuningas karkoitettiin Tanskastakin, ja hän kuljeskeli sitten rauhatonna toisesta Euroopan maasta toiseen. Muutamien vuosien kuluttua hän taas koetti voittaa valtakuntiansa takaisin, mutta joutui vangiksi. Kaksitoista vuotta istui hän, joka oli ollut kolmen valtakunnan kuningas, muurien takana ahtaassa vankilahuoneessa, johon hänelle annettiin ruoka pienestä muuriaukosta. Vasta kun hän oli harmaapää ukko, lievennettiin hänen vankeuttansa, ja sitten hän eli vielä kauan varoittavana todistuksena Jumalan vanhurskaasta tuomiosta.

Toisin kävi Kustaa Vaasan. Hänet, joka oli ollut niin köyhä ja hyljätty, Jumala koroitti suureen kunniaan, ja hän vertasi itseänsä kuningas Daavidiin, joka kerran oli ollut köyhä paimen. Ruotsalaiset valitsivat Kustaa Vaasan ensin valtionhoitajaksi, sitten kuninkaaksi (v. 1523). Hänestä tuli suuri ja mainio kuningas sekä Ruotsin valtaistuimella hallinneen kuuluisan Vaasa-suvun kantaisä.

136. Junkkeri Tuomas ja Eerik Fleming.

Pelastettuaan suurimman osan Ruotsia Kustaa Vaasa lähetti Suomeen pienen sotajoukon Niilo Vestgöten johtamana. Suomen aatelisto varusti sotamiehiä, ja syksyllä vuonna 1521 suomalainen ja ruotsalainen sotaväki alkoi yhteisvoimin piirittää Turun linnaa. Tämän päällikkönä oli saksalainen mies, nimeltä *junkkeri Tuomas*, ja hänellä oli sotaan tottuneita saksalaisia palkkasotureita sekä tykkejä ja kaikkia muita tarvikkeita. Piirittäjät sitävastoin olivat huonosti varustetut; he eivät koko talvikautena saaneet mitään toimeen, mutta junkkeri Tuomas teki väkineen linnasta hyökkäyksiä. Niissä hän otti useita ruotsalaisia herroja vangeiksi ja oli sitä paitsi jo ennen sulkenut suomalaisia vankeja linnan vankikoppeihin. Eräänä aamuna pystytettiin linnan muureille korkeita hirsipuita. Niihin junkkeri Tuomas hirtätti muutamia vankeja uhatakseen ja pilkatakseen heidän maanmiehiään, ja Niilo Vestgöte näki oman veljensä riippuvan hirsipuussa.

Talvella tuli Kristian kuninkaalta käsky surmauttaa kaikki vangit, jotka vielä olivat hengissä, eikä junkkeri Tuomas odottanut toista käskyä. Pyöveli sai siis uutta työtä, linnassa mestattiin kaksi suomalaista ritaria ja useita alempisukuisia miehiä. Yksi vangeista oli *Eerik Fleming*, nuori, uskalias ja viisas suomalainen aatelismies. Hän oli olevinaan Kristian kuninkaan innokas puoluelainen ja sanoi, ettei hän ketään vihannut niin katkerasti kuin kapinallista Kustaa Vaasaa. Kun Fleming oli aikansa sellaista puhunut, niin hän sai pitää henkensä, vieläpä voitti julman junkkerin luottamuksenkin. Eräänä iltana Fleming pyysi saada yöllä karata piirittäjien kimppuun, ja junkkeri Tuomas suostui siihen, toivoen saavansa hirtättää useampia vankeja. Fleming otti mukaansa ne suomalaiset ja ruotsalaiset vangit, jotka vielä olivat elossa, ja niiden vartijoiksi joukon saksalaisia sotamiehiä. Yön pimeydessä hän ryntäsi ruotsalaisten leiriä vastaan, mutta oli edeltäkäsin lähettänyt salaa sanan Niilo Vestgötelle. Yhtäkkiä piiritti Niilo Vestgöten väki hänen joukkonsa. Heti käänsivät Fleming ja vangit aseensa saksalaisia sotamiehiä vastaan; nämä kaatuivat viimeiseen mieheen, ja pelastuneet vangit otettiin riemulla vastaan ruotsalaisten leirissä.

Näin kului talvi. Vahvaa Turun linnaa ei voitu valloittaa, ja heti meren auettua saapui tanskalainen laivasto Turkuun. Piiritys täytyi jättää sikseen. Tanskalaiset ryöstivät taas Turkoa, ja suuri tulipalo syttyi, kun Niilo Vestgöten ruutikellari räjähti ilmaan.

Myöhemmin kesällä vuonna 1522 junkkeri Tuomas sai käskyn koota runsaasti ruokavaroja Suomesta ja viedä ne Tukholmaan, jossa olevia tanskalaisia Kustaa Vaasa piiritti. Tuomas purjehti Suomesta isolla laivastolla. Tultuaan likelle Ruotsin rannikkoa hän lähetti pienen laivan vakoilemaan, olisiko näkyvissä vihollisia. Juuri silloin sattui Eerik Flemingin johtama ruotsalainen laivasto olemaan erään saaren takana väijyksissä. Äkkiarvaamatta hän valloitti tanskalaisen laivan ja vei sen miehistön vankina ruotsalaisiin laivoihin. Sitten hän puki itsensä ja väkensä vangittujen tanskalaisten vaatteihin, nousi tuohon pieneen laivaan ja laski täysin purjein tanskalaista laivastoa kohti. Junkkeri Tuomas näki laivan lähenevän, halusi heti kuulla, minkälaisia sanomia se toi, ja soudatti itsensä veneellä vakoilijalaivalle. "Mitä kuuluu?" kysyi hän. "Kaikki hyvin!" vastasi Fleming tanskalaisessa takissaan. Junkkeri Tuomas kapusi kohta laivaan. Tuskin hän oli ennättänyt kannelle, kun jo havaitsi petoksen ja yritti hypätä veneeseen, mutta samassa hänet otettiin kiinni. Fleming laski taas Ruotsin saaristoa kohti, ja tanskalainen laivasto, jonka miehistö oli nähnyt junkkeri Tuomaan nousevan laivaan, seurasi jäljessä. Heti ryntäsi Fleming tanskalaisten kimppuun, joilla ei ollut päällikköä, ja valtasi koko heidän laivastonsa, yhtä laivaa vaille, jonka nimi oli "Suomen prinssi". Tämä puolustautui urhoollisesti koko Ruotsin laivastoa vastaan, se täytyi ampumalla sytyttää palamaan, ja se upposi kaikkine väkineen.

Junkkeri Tuomas vietiin vangittuna Kustaa Vaasan eteen ja hirtettiin tammeen julmien tekojensa palkinnoksi. Se häntä enimmin harmitti, ettei häntä, muka ritariimestä, hirtetty edes hamppunuoralla, vaan niiniköydellä. Mutta Eerik Flemingistä tuli rikas ja mahtava mies sekä ruotsalaisen laivaston amiraali.

137. Piispa Arvid Kurki.

Maunu Tavastin jälkeen oli Turun piispoina ollut rikkaita, oppineita ja mahtavia miehiä Suomen ylhäisimmästä aatelistosta. He olivat uljaita kirkkoruhtinaita, viisaita hallitusmiehiä ja rakastivat maatansa. Suomi kukoisti heidän hallituksensa aikana. Mutta

tästä hyvästä ajasta teki lopun Venäjän sota ja tanskalaisten hävitykset. Kirkot ryöstettiin, maa köyhtyi, kansa ei jaksanut maksaa kymmenyksiä. Svante Sturen aikana oli Turussa peräkkäin kaksi vanhaa piispaa, jotka eivät jaksaneet pitää järjestystä näinä kovina aikoina. Ja suuri sekasorto oli silloin kaikissa oloissa.

Viimein tuli valtioviisas ja ylhäissukuinen *Arvid Kurki* Turun piispaksi vuonna 1510. Hän hallitsi hiippakuntaansa jäntevästi, ja vielä kerta nähtiin katolisen kirkon ylipaimenen esiintyvän melkein yhtä loistavana, ylevänä ja mahtavana kuin hänen kuuluisat edeltäjänsä. Mutta ajat kävivät yhä tukalammiksi. Arvid piispan likeisin esimies, Upsalan arkkipiispa Kustaa Trolle, oli maanpetturi ja kannatti Kristian kuningasta. Kun tanskalaiset pääsivät voitolle ja valloittivat Suomen, niin Arvid piispalla ei ollut muuta neuvoa kuin teeskennellyllä alamaisuudella viihdyttää Kristian kuninkaan epäluuloa. Hän pyysi kuninkaalta maatiloja ja etuja, esiintyäkseen omanvoiton pyytäjänä, sillä Kristian kuningas, joka oli petollinen, ei luullut kenenkään voivan menetellä rehellisesti ja omaa hyötyään katsomatta. Senvuoksi kuningas armahti Arvid piispaa, mutta kaikki rehelliset Suomen miehet surivat sitä, luullen heidän piispansa pettäneen isänmaansa.

Arvid piispa antoi maanmiestensä jonkin aikaa luulla hänestä pahaa ja kätki suuren joukon sota-aseita Kuusiston linnan kellariholveihin. Mutta kun Kustaa Vaasa lähetti sotaväkeä Turkuun, heitti piispakin teeskentelyn, jakoi sotaväelle aseita ja yhtyi julkisesti vapauden puolustajiin. Kansalaisemme kuulivat hänen kehoitustaan ja varustautuivat tanskalaisia vastaan. Arvid piispa tiesi kyllä panevansa henkensä ja onnensa alttiiksi, mutta näitä hän piti vähäarvoisina, sillä isänmaa oli hänelle kaikkia maallisia etuja rakkaampi.

On jo kerrottu, että Turun linna jäi valloittamatta ja sai keväällä vuonna 1522 apua tanskalaiselta laivastolta. Tanskalaiset olivat taas vähän aikaa herroina maassamme ja etsivät piispaa kaikkialta rangaistaksensa häntä hänen luopumisestaan. Arvid piispa pakeni rannikkoa myöten pohjoiseen päin, ensin Raumalle, sieltä Poriin, sieltä Närpiöön Pohjanmaalle. Mutta kun vainoojat alinomaa olivat hänen kintereillään, täytyi hänen Närpiössä astua laivaan paetakseen Ruotsiin. Hänen mukanaan lähti useita maamme ylhäisimpiä aatelisia, rouvia ja pappeja. Laiva oli kiireessä tullut huonosti varustetuksi, kenties oli siinä myöskin liiaksi väkeä ja tavaraa. Kun pakolaiset likenivät Ruotsin rannikkoa Öregrundin edustalla, nousi kova myrsky, ja siinä hukkui laivan keralla piispa ja kaikki pakolaiset 23 päivänä toukokuuta v. 1522.

Näin päättyi Suomen viimeisen katolisen piispan kunniakas elämänura. Niinkuin ensimmäinen piispa Henrik oli antanut henkensä Suomen puolesta, niin uhraisi myöskin viimeinen piispa, Arvid Kurki, henkensä isänmaansa puolesta. Emme siis saa unhottaa, että katolinen kirkko Suomessa kaikkine puutteineen ja vikoineen kuitenkin on sekä alkanut että päättänyt vaiheensa kunniakkaasti.

VIIDES LUKU.

Kertomuksia Suomen sotaisilta ajoilta.

138. Lutherin uskonpuhdistus.

Minä päästän vapauteen ne sielut, jotka te olette vanginneet kuin linnut.

Hesek. 13: 20.

Missä ei Jumalan sana ihmisiä valaise, siellä vallitsee pimeys ja inhimillinen hairaus. Katolinen kirkko ei sallinut kansan lukea raamattua. Paavi palvelijoihin tavoitteli maallista valtaa, pukeutui purppuraan ja eli herkullisesti. Luostarit olivat monin paikoin tulleet laiskuuden ja rikosten pesiksi; kansat olivat vajonneet törkeään taikauskoon ja rukoilivat pyhimyksiä enemmän kuin Jumalaa. Katumusta ja parannusta tekemättä voitiin rahalla ostaa synnit anteeksi, ja petetyt ihmisraukat luulivat tulevansa autuaiksi, kun kilahuttivat hopearahan anneaupiaan arkkuun.

Tässä suuressa pimeydessä Jumala oli jo kauan valistanut muutamia hartaita kristityitä, jotka rohkeamielisesti astuivat esiin julistamaan totuutta. He olivat kärsineet paljon vaivaa Jumalan sanan tähden. Muutamia oli roviolla poltettu tai piinapenkkiin sidottu; toisia oli julistettu pannaan, ajettu maanpakoon tai viety heiltä kaikki omaisuus. Kuitenkaan ei saatu totuutta tukahdutetuksi; paavin valta oli kyllä suuri, mutta Jumalan voima oli suurempi. Piispa Arvid Kurjen aikana esiintyi Saksassa harras, voimakas ja oppinut munkki, tohtori *Martti Luther*. Hänet Jumala kutsui suureen työhönsä, totuuden tietoa levittämään. Tohtori Luther luki yksinäisessä luostarikammiossaan raamattua alinomaa rukoillen ja alkoi käsittää, että ihmiset olivat Jumalan sanan väärentäneet. Hän matkusti paavin luokse Roomaan rukoilemaan tätä, jota sanottiin kristikunnan isäksi, saattamaan entiselleen totisen kristinuskon. Paavi halveksi tätä kehoitusta ja kielsi Lutheria kansalle puhumasta. Mutta jota enemmän Lutheria kiellettiin, sitä rohkeammin hän julisti puhdasta Jumalan sanaa semmoisena, kuin sen oli raamatusta käsittänyt. Viimein hän julisti luopuvansa paavista, poltti hänen kirjeensä ja käänsi raamatun heprean-, kreikan- ja latinankielestä saksankielelle. Vähää ennen oli, Jumalan sallimuksesta, kirjapainotaito keksitty, ja sen avulla saattoi raamattu pikaisesti levitä kaiken kansan luettavaksi. Suuri hengellinen herätys syntyi maailmassa. Jumalan sana nousi jälleen paistavana aurinkona maailman pimeään yöhön ja valaisi kaikki kansat. Monet tuhannet ihmiset kuuntelivat iloiten ja ihmetellen uutta oppia Jumalan armosta Kristuksessa, joka antaa meille autuuden

ilmaiseksi, kun me vain uskomme. Sitä enemmän riehuivat Jumalan sanan viholliset, jotka tahtoivat pitää maailmaa pimeydessä. Tohtori Luther ja hänen kannattajansa joutuivat katkeran vainon alaisiksi, häväistyiksi ja pannaan julistetuiksi. Hänet kutsuttiin keisarin, kuningasten ja piispain eteen, mutta hän ei peruuttanut sanaakaan, vaan vastasi heille: "Tässä minä seison enkä muuta voi; Jumala minua auttakoon; amen!" Täytyihän niin rohkean taistelun totuuden puolesta viimein viedä voittoon. Jumala johdatti useita ruhtinaitakin totuuden tuntoon, ja uusi evankelinen oppi levisi yhä laajemmalle. Tätä suurta kirkollista parannusta nimitetään *uskonpuhdistukseksi*.

Kustaa Vaasa oli ensimmäisiä, joka pani uskonpuhdistuksen toimeen valtakunnassaan. Pian saapui Jumalan puhdas sana Lutherin oppilasten tuomana Suomeenkin. Nuori suomalainen maisteri, *Pietari Särkilahti*, oli opiskellut Lutherin kaupungissa Wittenbergissä ja alkoi saarnata hänen oppiansa Turun tuomiokirkossa. Aika oli sovelias: piispa oli kuollut, hänen pappinsa olivat neuvottomina, maassa oli sota, eikä kenelläkään ollut aikaa estää uuden opin levittämistä.

Muissa maissa sai uskonpuhdistus vasta kovien sotien ja monien kapinain perästä voiton. Meidän maahamme tämä uusi totuuden oppi tuli hiljalleen ja virvoittavana kuin keväinen sade. Ei kukaan sitä vastustanut. Eikä kuitenkaan yksikään muu kansa niin itsepintaisesti pysy vanhoissa tavoissaan ja vanhassa uskossaan kuin Suomen kansa. Mutta miten sai tämä uusi oppi niin hiljaisen ja rauhallisen voiton? Ensiksikin Jumalan sanan ja Jumalan Hengen voiman vaikutuksesta, joka taivuttaa ihmisten sydämet niinkuin vesiojat. Mutta toiseksi meidän tulee muistaa, että melkein kaikki jumalanpalvelus tähän asti oli toimitettu latinankielellä. Nyt alkoivat Lutherin oppilaat messuta, saarnata ja opettaa kansan kielellä. Se sai monen sydämen heltymään. Nyt he kuulivat Jumalan puhuvan heille heidän omalla kielellään: nyt he tiesivät, että hän ymmärsi heidän rukouksensa. He olivat tulleet likemmäksi taivaallista Isäänsä, joka siihen asti oli heistä näyttänyt olevan niin kaukana, ja tuntui, kuin hän olisi astunut taivaasta alas heidän tykönsä ja itse puhunut heille. Sanomaton ilo täytti heidän mielensä, heissä heräsi väkevä, elävä usko ja he ylistivät Jumalaa.

139. Kustaa kuninkaan hallitus.

Paljon vallattomuutta oli syntynyt entisinä rauhattomina aikoina. Mutta kuningas Kustaa oli ankara herra, joka ei suvainnut valtakunnassaan mitään epäjärjestystä. Hämeen talonpojat olivat tottuneet kalastamaan ja metsästämään Pohjanmaalla. Kun toisia uudisasukkaita asettui sinne, kävivät hämäläiset kateellisiksi, karkasivat uudisasukasten kimppuun ja polttivat heidän talonsa. Kuningas rankaisi heitä tästä väkivallanteosta kovasti. Ja toisella kertaa, kun savolaiset eivät tahtoneet totella hänen käskyjäänsä, hän kirjoitti heille: "Teidän pitää tietää, että sitä varten me olemme teidän oikea herranne ja esivaltanne, että me hallitsemme teitä ettekä te meitä."

Vielä ankarammin kuningas nuhteli suomalaisia aatelismiehiä, jotka rasittivat talonpoikia. Suomen rikkaimpia ja mahtavimpia herroja olivat siihen aikaan Fleming-veljekset. Talonpojat esittivät valituksia heitä vastaan, ja kuningas kirjoitti suosikillensa Eerik Flemingille, joka silloin oli valtakunnanpuhemies ja sotalaivaston amiraali: "Me olemme kuulleet, herra Eerik, näiden köyhäin miesten monenlaiset valitukset siitä, että te teette heille vääryyttä, ja kun he valittavat hätäänsä meille, kuten kohtuullista on, sidotte te heidät köysiin ja kiusaatte heitä niin kovasti, että muutamat heistä ovat oleskelleet

suojattomina metsissä koko talven. Kun nyt emme saata kärsiä sitä, että te niin kovasti köyhiä ahdistatte, varoitamme me teitä menettelemään näissä asioissa niin, että saatatte Jumalan ja meidän edessämme töistänne vastata.” Kun tämä varoitus ei auttanut, kirjoitti kuningas toisen kerran: “Jos ette lakkaa vaatimasta laitonta kyydinajoa ja kestitystä, niin menetätte osan läänityskartanoistanne, niin että paukkuu.” Eivätkä varoitukset jääneet tyhjiksi sanoiksi. Sekä Eerik Fleming että muut herrat menettivät kerran toisensa perästä kartanoita ja läänityksiä, jotka kuningas oli heille antanut. Silloin ei ollut majataloja, ja talonpoikain täytyi usein maksutta antaa herroille kyytihevosta, ruokaa ja majoitusta. Tämän estämiseksi Kustaa kuningas säati ensimmäisen kyytiasetuksen. Ja jotta voudit eivät saattaisi kiskoa laittomia veroja, kirjoitettiin kaikki maaomaisuus ensimmäiseen maakirjaan ja jaettiin manttaaleihin, tai muihin verolukuihin, niin että jokaisen veroluvun tuli maksaa määrätty vero. Kuninkaalla oli Suomessakin monta kartanoa ja hän määräsi itse, kuinka niitä piti hoitaa. Hän katsoi itsensä valtakunnan isännäksi ja tahtoi pitää huolta kaikesta.

Kustaa kuningas kävi Suomessa kahdesti. Ensimmäisen kerran hän istui oikeutta Turussa, toisen kerran hän oli täällä jouduttuaan sotaan Venäjää vastaan. Pienen rajametelin tähden ryntäsi maahamme suuri venäläinen sotajoukko, ryhtyen piirittämään Viipuria tammikuussa vuonna 1556. Siellä oli paljon hevosta, ja jotteivät ne joutuisi kärsimään ruoan puutetta, lähetti Viipurin päällikkö yöllä kuormarattaita tuomaan heiniä linnkaan. Silloin oli lumeton talvi, ja kun heinäkuormia ajettiin malkasiltaa myöten linnasaareen, synnyttivät rattaiden pyörät ankaran kolinan. Kuullessaan tämän kummallisen jyryn yön hiljaisuudessa venäläiset luulivat, että suuri suomalainen armeija oli tulossa Viipurin avuksi. Kohta he jättivät leirinsä; toiset lähtivät heti tiehensä, toiset ajoi Viipurin varusväki pakoon.

Tähän aikaan oli Kustaa kuningas puolisonsa ja muutamain lastensa keralla Turussa. Vanhoilla päivillä valtasi hänet pelko, ja hän oli jo aikeissa palata pitkää tietä Tornion kautta Ruotsiin, kun tuli tieto vihollisen pakenemisestä. Seuraavana vuonna tehtiin Venäjän kanssa rauha.

Lapsistaan oli Kustaa kuninkaalla paljon vastusta, mutta kansa häntä siunasi. Liikuttavasti hyvästeltyään valtakunnan kokoontuneita säätyjä tämä suuri kuningas kuoli v. 1560, jättäen jälkimaailmalle sen muiston, että hän oli ryhtynyt valtakunnan hallitukseen sen ollessa köyhänä, hävitettynä ja vieraan vallan alaisena, mutta jättänyt sen jälkeläisilleen vapaana ja kukoistavana.

140. Piispa Mikael Agricola.

Vuonna 1527 oli Ruotsissa valtiopäivät Vesteråsin kaupungissa. Siellä päätettiin, että Jumalan sanaa piti puhtaana saarnattaman koko valtakunnassa; ettei kenenkään enää tullut totella paavia; että piispain ja pappien tuli olla kuninkaalle alamaiset ja että kirkkojen omaisuus oli kuuluva kruunulle. Siten oli katolinen oppi Ruotsin valtakunnasta hävitetty. Aikanaan se oli saanut toimeen paljon hyvää, kuten ennen on kerrottu, mutta nyt oli tullut aika, jolloin sen erhetysten täytyi väistyä puhtaamman opin tieltä.

Ensimmäinen evankelista oppia suosiva Turun piispa oli *Martti Skytte*. Hän oli harras ja hyväatekeväinen mies, joka omalla kustannuksellaan lähetti nuoria miehiä Wittenbergiin oppiansa kartuttamaan. Yksi näistä oli *Mikael Agricola*, kalastajan poika Pernajan

pitäjistä. Hän tuli Turun koulun rehtoriksi ja viimein Martti Skytten jälkeen Turun piispaksi v. 1554. Mutta Viipuriin kuningas asetti toisen piispan, *Paavali Juustenin*, niin että Suomi silloin oli jaettuna kahteen hiippakuntaan.

Mikael Agricola oli hyvin ponteva, oppinut ja väsymätön mies. Jo se oli suurta, että hän köyhästä ja alhaisesta säädystä oli työllään kohonnut niin korkealle kunniasijalle kuin Turun piispanistuini oli; mutta tämä ei ollut hänen suurin ansionsa. Hänen nimensä tuli Suomessa rakkaaksi ja kuuluisaksi siitä, että hän ensiksi alkoi kirjoittaa ja painattaa kirjoja suomenkielellä. Ennen hänen aikaansa ei ollut olemassa ainoatakaan suomenkielistä kirjaa. Oli ainoastaan käsinkirjoitettuja latinalaisia kirjoja, ruotsinkielisiä pyhimystaruja ja kolme kirjaa katolista jumalanpalvelusta varten, nekin Saksassa painetut. Mitäpä muita kirjoja tarvittiinkaan, kun ainoastaan papit osasivat lukea! Suomessa ei ollut yhtäkään kirjapainoa, ja Ruotsissa yksi ainoa. Kirjain painattaminen oli kallista, eikä ainoatakaan kirjaa saatu painaa kuninkaan luvatta. Mutta tämä ei Agricolaa pelottanut. Hän sovitti kirjoitukseen suomenkielen sanat ja taivutukset, joita ei vielä koskaan ennen ollut kirjoissa käytetty. Hän sai kuninkaan oivaltamaan suomalaisten kirjain hyödyllisyyden, ja hänelle suotiin vähän apua niiden painattamiseen Tukholmassa. Ja hän alkoi siitä, mistä kaikki kirjanluku alkaa: hän painatti suomalaisen aapiskirjan noin vuonna 1540. Sitten hän julkaisi Lutherin vähän katkismuksen suomeksi ja sitten rukouskirjan, joka ”kului kaikkien suomalaisten käsissä”. Suurimmaksi kunniakseen ja onnekseen hän katsoi koko raamatun kääntämistä suomeksi, mutta ei ennättänyt suomentaa muuta kuin muutamia osia siitä. Kuitenkin hän sai suureksi ilokseen painosta julkaistuksi koko *Uuden Testamentin* suomeksi vuonna 1548, ja se, joka tämän on tehnyt, ei ole elänyt turhaan. Sillä nyt sai suomalainen kansa ensimmäisen kerran omalla äidinkielellään lukea maailman suurinta, pyhintä ja kalleinta kirjaa, Jumalan omaa ilmoitettua sanaa. Ja niin oli, kuin profeetta Jesaja sanoo: ”Kansa, joka pimeydessä vaeltaa, näkee suuren valkeuden; niille, jotka asuvat kuoleman varjon maassa, paistaa kirkas valo.”

Niin, totisesti tämä oli suurin hyvyys, mitä Jumala suomalaisen miehen kautta saattoi kansalleen osoittaa. Agricolan työ kantoikin runsaita hedelmiä kaikiksi ajoiksi. Vuonna 1541 oli raamattu jo ilmestynyt ruotsiksi. Siitä ajasta alkaen Jumalan sana astui kansan keskuuteen ja kylvi jaloa siementä suvusta sukuun. Moni vielä luuli Jumalan sanan tulevan häväistyksi siitä, että se käännettiin kansan kielelle. Mutta Agricola kirjoitti rukouskirjansa alkulauseeseen:

”Kyllä se kuulee suomen kielen,
Joka ymmärtää kaikkein mielen.”

Kovasta työstä oli tämän suuren isänmaanystävän terveys heikontunut. Hän kuoli ainoastaan 47 vuoden ikäisenä v. 1557 paluumatkalla Moskovasta, jonne kuningas oli hänet lähettänyt muiden edustajain kanssa rauhansopimusta tekemään. Mikael Agricola haudattiin Viipuriin, ja kiitollinen Suomen kansa on pystyttänyt hänelle sinne muistopatsaan.

141. Suomen Kerttua Juhana.

Ruotsin kuninkaas olivat ennen vanhaan olleet kansan valitsemia, mutta nyt oli kruunu tullut Vaasan suvulle perinnäiseksi. Kuningas Kustaa I:llä oli neljä poikaa ja neljä tytärtä. Vanhin poika, *Eerik*, peri valtakunnan; nuoremmat pojat saivat kukin maakuntia

herttuakunnikseen. Kuningas rakasti enimmin toista poikaansa *Juhanaa* ja antoi hänelle suuren osan Suomea. Juhana herttua sai hallita ja hoitaa lainkäyttöä Suomessa, mutta koska tämä maa oli osa Ruotsin valtakuntaa, täytyi hänen pitää Ruotsin kuningasta päämiehenään.

Tämä viimeinen kohta ei miellyttänyt Juhanaa. Tämä oppinut, komea, nuori 20-vuotias prinssi tahtoi olla oma käskijänsä ja saada oman valtakunnan. Senvuoksi hän etsi rikasta morsianta ja saikin omakseen prinsessa *Katariinan*, jonka veli oli Puolan kuninkaana ja jolla sukunsa mukaan oli lisänimenä *Jagellonica*. Myöhään syksyllä vuonna 1562 Juhana toi tämän ihanan Suomen herttuattaren Turkuun ja piti Turun linnassa loistavaa hovia.

Kustaa kuningas oli jo kuollut, ja Eerik XIV oli kuninkaana Ruotsissa. Eerik oli epäluuloinen, Juhana oli kunnianhimoinen; molemmat veljekset vihasivat, pelkäsivät ja epäilivät toisiansa. Ruotsi oli joutunut sotaan Puolaa vastaan Liivinmaasta, jonka kumpikin tahtoi valloittaa; mutta Juhana herttua oli salaa lankonsa, Puolan kuninkaan, puolella. Eerik kuningas vihastui, haastoi Juhana veljensä tilinteolle valtakunnan säätyjen eteen Tukholmaan ja, kun hän ei tätä käskyä noudattanut, tuomitutti hänet valtakunnan kavaltajana kuolemaan.

Silloin Juhana herttua varustautui vastarintaan ja toivoi saavansa apua Puolasta. Kesäkuussa v. 1563 kokoontui paljon väkeä Turkuun Heikin-markkinoille. Juhana herttua piti suomenkielellä puheen kokoontuneelle kansalle, soimasi ankarin sanoin Eerik kuningasta ja kehoitti suomalaisia vapauttamaan maansa Ruotsin ylivallasta. Tähän hän lupasi Puolan apua, ja moni huusi ensi innossaan siihen suostuvansa, mutta katui sitten, ja viisaat kansalaiset pitivät Ruotsin valtaa parempana kuin puolalaista.

Viikon kuluttua saapui Eerik kuninkaan sotajoukko Turun linnaa piirittämään. Juhana herttua puolustautui elokuuhun asti ja seisojoka päivä linnan tornissa kaukoputkellaan tähyttämässä, milloin Puolan laivaston valkeita purjeita alkaisi näkyä Turun edustalla. Laivastoa ei kuulunut, ja linnan varusväki alkoi joutua epätoivoon. Vanha tarina kertoo Eerik kuninkaan väen eräänä iltana sitoneen hevosen selkään olkia ja risukimppuja, sytyttäneen oljet palamaan ja ajaneen palavan hevosen juoksemaan pitkin Hevoskaria, joka on vähän matkan päässä linnasta. Oli pimeä, ja kaikki linnan muureilla olevat vahdit riensivät sille puolelle, ihmetellen tuota kiitävää tulta. Sill'aikaa sanotaan kuninkaan väen toiselta puolelta kiivenneen muureille ja valloittaneen linnan. Mutta aikakirjat kertovat, että kun herttua turhaan oli puolalaisia odottanut ja hänen oma väkensä alkoi hänestä luopua, hänen viimein oli pakko aukaista linnan portit kuninkaan välle. Tämä tapahtui elokuussa vuonna 1563.

Juhana herttua ja Katariina herttuatar vietiin vankeina Ruotsiin ja suljettiin Gripsholman linnaan. Eerik kuninkaalla oli häijy neuvonantaja, nimeltä Yrjö Pietarinpoika. Kun tämä tarjosi herttuattarelle vapauden ja ruhtinaallisen eläkkeen, jos hän luopuisi puolisostaan, näytti ruhtinatar vihkimäsormustaan, johon oli piirretty: "Kuolema yksin meidät erottaa." Sitten hän seurasi vapaaehtoisesti herttuata vankeuteen. Herttuan täytyi omin silmin katsella, kuinka kuninkaan julma kosto kohtasi hänen puoluelaisiaan, ja siihen loppui Juhana herttuan hallitus Suomessa.

142. Eerik kuningas ja suomalaiset.

Kustaa kuninkaalla oli sananpartena: "Kerta sanoa ja sanassaan pysyä on parempi kuin

sata kertaa puhua”. Tätä ei Eerik kuningas pannut sydämelleen. Hän ei ollut suuren isänsä kaltainen; hän oli epäluuloinen, pelkuri, huikentelevainen ja julma. Hän tuhlassi valtakuntansa varoja mielettömiin kosimisiin ja loistavaan kruunaukseen. Hän nimitti kreivejä ja vapaaherroja, mutta pelkäsi sitten, että aatelisto kukistaisi hänet valtaistuimelta. Sitten hän lähetti kaikkialle vakoilijoita ja uskoi, mitä nämä hänelle kertoivat. Täten hän tuli vietellyksi moniin onnettomiin väkivallantekoihin ja oli jonkin aikaa pelosta ja omantunnonvaivoista heikkomielisenä. Näin hän kadotti kansan suosion, ja häntä pelättiin kuin hirmuvaltiasta.

Puolan-sodan lisäksi Eerik kuningas oli joutunut sotaan Tanskaakin vastaan. Tässä sodassa harjoitettiin molemmin puolin suurta julmuutta, ja monta Tanskan rajalla olevaa maakuntaa hävitettiin perinpohjin. Paljon suomalaisia palveli kuninkaan sotajoukoissa ja laivastoissa. He olivat kuuluisat urhoollisuudestaan, joskus myöskin julmuudestaan, sillä sota villitsi heidät. Suomalaiset olivat tämän ajan parhaita jousimiehiä. Silloin jo tosin käytettiin tykkeitä ja raskaita pyssyjä, jotka asetettiin tukeen nojalle ja sytytettiin luntulla; mutta suomalaiset luottivat enemmän hyviin jousiinsa. Kysyttiin voimakkaita käsivarsia jännittämään noita jäykkiä, teräksisiä jousenkaaria.

Siihen aikaan alkoivat suomalaisetkin sotapäälliköt tulla kuuluisiksi. Vironmaa oli jo antautunut Ruotsin valtaan. *Henrik Klaunpoika Horn*, Kankaisten herra, hoiti siinä maassa päällikkyyttä valtioviisaasti ja urhoollisesti. *Klaus Kristerinpoika Horn*, Joensuun herra, oli Ruotsin mainioin merisankari. Ei koskaan ollut Ruotsin laivasto Itämerellä ollut niin vahva kuin Eerik kuninkaan aikana Klaus Hornin johtamana. Ensimmäisen kerran hän oli kolme päivää amiraalina ja ennätti sinä aikana voittaa Tanskan laivaston. Sitten hän hävitti kerran toisensa perään Tanskan ja Lyypekin sotalaivastot, valtasi heidän kauppalaivansa, kantoi Juutinraumassa Tanskan tullin ja uhkasi Kööpenhaminaa. Nämä voitot saatuaan Klaus Horn kulki riemusaatossa Tukholmaan, ja tanskalaisen amiraalin Otto Rudin täytyi kulkea saatossa vankina. Eerik kuningas nuhteli kovin sanoin Rudia ja oli vihan vimmassa lävistää hänet miekallaan. Silloin Klaus Horn tarttui kuninkaan käteen ja sanoi: “Tämä mies on taistellut urhoollisesti isänmaansa puolesta ja ansaitsee pikemmin kiitosta kuin moitetta.” Kuninkaan viha lauhtui, ja Klaus Hornin rohkeamielisyyttä ylistettiin yhtä paljon kuin hänen voittojaan. Tämä Suomen urho kuoli ruttoon vuonna 1566 ja lepää haudattuna Upsalan tuomiokirkossa Kustaa Vaasan vieressä.

Niilo Schenk kuljetti pientä Troilus-nimistä sotalaivaa, jonka miehistönä oli suomalaisia. Buchowin meritaistelussa vuonna 1565 iski suuri tanskalainen amiraalilaiva Jägmästaren takaapäin Troilukseen “niinkuin merikotka sorsaan”. Troiluksen kajuutta musertui, yksi masto kaatui mereen, ja tanskalaiset viskasivat valtaushaan laivaan, pidelläkseen sitä kiinni. Silloin 70 suomalaista jännitti teräsrousensa, nuolia sateli, ja tanskalaisia kaatui. Urhoollinen tanskalainen amiraali Herlöf Trolle, joka seisoi Jägmästarenin peräkannella, teräksensininen haarniska yllä ja Tanskan vaakunalla, kolmella kruunulla koristettu hattu päässä, käski soittaa torvea. Niilo Schenk otti raskaan “putkensa” (kiväärinsä) ja ampui amiraalin. Silloin tanskalaiset katkaisivat hakaköytensä ja pakenivat. — Toisessa vähän myöhemmässä meritaistelussa Troilus oli neljä tuntia suuren, Kristoffer-nimisen tanskalaisen laivan kyljessä ja joka taholta ahdistettuna. Niilo Schenk suomalaisineen puolustautui siten, että Kristoffer ammuttiin upoksiin, ja sen haavoitettu päällikkö vaipui laivoineen meren pohjaan.

Maasodassa ruotsalaisilla oli huono onni. Kansa napisi, ja Eerik kuninkaan täytyi päästää veljensä, Juhana herttua, vankeudesta vapaaksi. Kohta senjälkeen herttua teki liiton nuoremman veljensä, Södermanlannin herttuan Kaarlen kanssa, nosti kapinan ja syöksi Eerikin valtaistuimelta vuonna 1568. Onneton Eerik kuningas oli kauan vankeudessa ja kuoli viimein myrkystä, jota hänen veljensä Juhanan käskystä hänelle annettiin. Turun linnassa on vielä ahdas tornihuone, jossa Eerik kuningas jonkin aikaa oli vankina.

143. Kaarina Maununtytär.

Eerik kuninkaan henkivartijaväessä palveli Maunu niminen korpraali. Hänen tyttärensä Kaarina istui 13-vuotiaana Tukholman torilla pähkinöitä myymässä. Eerik kuningas kulki sivuitse, huomasi nuoren tytön erinomaisen kauneuden ja kasvatti häntä sisarensa, prinsessa Elisabetin, hovinaisten seurassa.

Kaarina Maununtytär varttui, ja hänestä tuli yhtä hyväluontoinen kuin kauniskin. Eerik kuninkaan epävakainen sydän kiintyi vakavalla rakkaudella Kaarinaan, ja tämä osoitti kuninkaalle vastarakkautta myötä- ja vastoinkäymisessä. Sillä tuo julma kuningas oli kuitenkin komea ritari, jonka kasvot Kaarinan rinnalla muuttuivat lempeiksi kuin päivänpaiste.

Kuninkaan taipumus herätti hänen sukulaisissaan ja ylpeässä aatelistossa suurta mielipahaa, koska Kaarina oli niin alhaista säätyä. Mutta kuningas otti hänet puolisoikseen, arkkipiispa vihki heidät, ja Kaarina Maununtytär, joka ei ollut koskaan niin korkealle tavoitellut, kruunattiin Ruotsin kuningattareksi heinäkuussa vuonna 1568.

Tämä joudutti herttuan kapinaa ja Eerik kuninkaan kukistumista kohta senjälkeen. Ensimmäisinä vuosina Kaarina sai lapsineen käydä kuningasta vankeudessa lohduttamassa, mutta lopulta hän ei enää saanut häntä nähdä. Kuningatar muutti sitten Suomeen, asui jonkin aikaa Turussa köyhänä ja murheellisena, mutta sai sitten Juhana kuninkaalta Kangasalla Roineen rannalla olevan Liuksialan kartanon. Siinä hän eli monta vuotta, kaikkien rakastamana ja kunnioittamana lempeytensä tähden. Vuonna 1612 vaipui hurskas kuningatar kuoleman uneen ja lepää haudattuna Turun tuomiokirkossa, johon Suomi on hänelle teettänyt arkun mustasta marmorista. Kauniit lasimaalaukset koristavat kuningattaren hautakappelin ikkunoita ja esittävät kuvauksia hänen elämästänsä.

Eerik kuninkaalla ja Kaarina kuningattarella oli neljä lasta, joista kaksi varttui täyteen ikään. Prinsessa Sigrid Vaasasta tuli Klaus Tottin, Gerknäsin herran, puoliso, ja kuuluisan Aake Tottin äiti. Poikaa, Kustaa prinssiä, Juhana kuningas vainosi; hänet lähetettiin ulkomaille, ja hän eli koko ikänsä maanpaossa. Hänestä tuli oppinut herra, hänet kasvatettiin katoliseen uskoon, hän kärsi paljon puutetta ja koki ihmeellisiä elämänvaiheita. Kerrotaan, että hän kerjäläiseksi puettuna katseli orpanansa, Sigismund kuninkaan, kruunausta Varsovassa. Silloin hän oli tuntenut sisarensa Sigridin hovineitojen joukosta. Hän oli ilmaissut itsensä tälle, ja sisar oli antanut hänelle kaikki pienet säästörahansa. Suomeen hän ei saanut tulla; ainoastaan kerran hän sai syleillä äitiänsä Tallinnassa ja kuoli ennen häntä v. 1607.

Vielä tänäkin päivänä, kun Liuksialan kartanoa katselee, johtuu mieleen Kaarina Maununtytär. Siellä hän on kauan yksinäisyydessä itkenyt kyyneleitä, ei kadonneen kruununsa, vaan onnetoman puolisonsa ja maanpakolaisen poikansa tähden. Roineen aallot ovat vastaanottaneet hänen viattomat kyyneleensä ja kertovat niistä tuleville

sukupolville. Aika on ammuin hävittänyt hänen lyhytaikaisen loistonsa ja hänen pitkällisen surunsa jäljet; mutta hänen hyvyytensä elää vielä tänäkin päivänä siunatussa muistossa.

Kaarina Maununtyttären laulu Eerik XIV:lle.

Sydän myrskyvä unelmoi
tyynessä sylin armaan!
Metsä nyt hiljalleen tarinoi,
Luojan kiitosta puut huminoi.
Syliss' armaan
saat levon varmaan,
Jumal' yksin on päivä, mutt' maailma on yö.

Paina kuin äitisi helmahan pää,
kruunusi pirstoilla nuku!
Kulta ja korskeus jäähdyttää,
yksin rakkaus lämmittää.
Kruunullas nuku:
Armo ei huku,
Jumal' yksin on puhdas, mutt' syntiset me.

Valtakuntas nyt sylini on;
nuku valtasi suojaan!
Viha vie harhaan, mut usko vakaa on.
Herrahan nuku, sa rauhaton,
huolista suojaan
luottaen Luojaan!
Jumal' yksin on ylvä, mutt' tomua me.

144. Pontus De la Gardie ja hänen aikansa.

Eerik XIV:n jälkeen tuli hänen veljensä Juhana Ruotsin kuninkaaksi. Hän ei jättänyt jälkeensä kiitettävää muistoa. Kuningas Juhana III oli turhamainen, horjuva ja heikko, vastoinkäymisessä pelkuri ja myötäkäymisessä kopea. Hänen aikanaan sai aatelisto niin suuria etuuksia, että jokainen aatelmies piti itseänsä kuninkaan vertaisena. Ruotsin valtakuntaa häiritsivät uskonriidat, sillä Juhana kuningas oli salaisesti kääntynyt katoliseen uskoon ja tahtoi, että kansa tekisi samoin. Senvuoksi hän palautti monta katolista kirkonmenoa ja koetti panna valtakunnan luostarit entiseen kuntoon. Turun piispa Paavali Juusten, joka oli kirjoittanut ensimmäisen Suomen piispain ajantiedon, kuoli surusta näiden tapahtumain tähden. Hänen jälkeensä tuli piispaksi *Eerik Eerikinpoika Sorolainen*. Tämä oli oppinut ja hurskas, mutta myöntäväinen mies, joka noudatti kuninkaan tahtoa enemmän kuin luterilaisen piispan sopi. Senvuoksi kuningas uskoi hänelle koko Suonien kirkon hallinnon, niin että Suomi taas oli yhtenä ainoana hiippakuntana.

Venäjällä hallitsi silloin tsaari eli suuriruhtinas, nimeltä *Iivana IV*, joka hirmuisuudestaan sai lisänimen "julma". Hän oli kosinut Katariina Jagellonicaa ja saanut rukkaset, kun Suomen herttua Juhana sai myöntävän vastauksen. Tätä ei Iivana Julma voinut unhottaa; ja kun Eerik kuningasta vastaan syttyneessä kapinassa Venäjän lähettiläät Tukholmassa joutuivat ryöstön alaisiksi, virisi uudelleen sota Venäjän ja Ruotsin välillä. Venäläiset

hyökkäsivät Suomeen talvella v. 1572, kun suomalaiset sotajoukot olivat Vironmaata puolustamassa, ja hävittivät kauheasti maata aina Helsinkiä myöten. Sodassa oli yhteen aikaan suomalaisilla sangen huono onni.

Ruotsin sotajoukossa palveli silloin eräs ranskalainen, nimeltä *Pontus De la Gardie*. Hän tuli v. 1580 ylipäälliköksi venäläisiä vastaan, ja nyt sotaonni kääntyi. De la Gardie valloitti vanhan Käkisalmen linnan, joka sijaitsee siinä, missä Vuoksi laskee Laatokkaan, kulki jäätyneen meren poikki Viipurista Viroon ja valloitti Narvan. Ajettuaan venäläiset pois Virosta hän valloitti suurimman osan Inkerinmaata ja tuli urotöistään maankuuluksi. Venäläiset häntä pelkäsivät, ruotsalaiset ylistivät. Suomalaiset tiesivät Pontus de la Gardiasta monta tarinaa. Jyrkät vuoret, vanhat linnoitukset ja pitkät telasillat ovat saaneet nimensä hänestä. Seitsemän kilometriä Lappeenrannasta itäänpäin on vielä leveä ja syvä "Pontuksen kaivannoksi" sanottu oja muistona Saimaan kanavan ensimmäisestä kaivamisyrityksestä.

Eräänä syysiltana marraskuussa vuonna 1585 tämä kuuluisa sankari palasi veneellä Viron rajalla olevaa Narvajokea myöten venäläisten kanssa pidetystä rauhankeskustelusta. Vanha vene oli täynnä väkeä ja tykkejä; laitalauta irtaantui, vene upposi, ja 18 henkeä hukkui. Näiden joukossa oli Pontus de la Gardie. Hänen kuoltuaan kääntyi taas sotaonni. Venäläiset olivat taipuvaiset rauhaan, mutta Juhana kuningas tahtoi saada Inkerinmaan herran nimen. Sota syttyi uudestaan tuimaan tuleen. Kaksi kertaa, talvella v. 1590 ja 1592, hyökkäsi suuria venäläisiä sotajoukkoja Suomeen. Niissä oli monta tuhatta ratsumiestä. Ne tulivat kuin tuulispää, löivät kuoliaiksi tahi veivät mukanaan ihmiset, tappoivat karjan, polttivat kylät ja palasivat saaliineen yhtä nopeasti kuin olivat tulleetkin. Suurin osa Suomea hävitettiin, ja kaikki, jotka ennättivät paeta, piiloutuivat sydäntalvella metsiin. Kaukana pohjan perilläkin riehui sota. Suomenpuoleiset talonpojat ryöstivät Venäjän aluetta aina Vienanmereen asti, ja Venäjän-puoleiset hävittivät pohjoista Pohjanmaata aina Pohjanlahtea myöten.

Vihdoin tehtiin rauha. Ruotsalaiset antoivat takaisin Käkisalmen ja Inkerinmaan. Iivana Julma oli kuollut omantunnon vaivoin, koska oli rautavaltikalla lyönyt oman poikansa kuoliaaksi. Kuningas Juhana III oli hänkin kuollut pahan omantunnon painamana, koska oli myrkyttänyt veljensä Eerikin. Sellaisten pahain ruhtinasten tähden täytyi kansain silloin vertansa vuodattaa.

Vääryys hävittää kaikki maakunnat, ja paha elämä kukistaa voimallisten istuimet.
Viisauden kirja 6: 1.

145. Klaus Fleming ja Nuijasota.

Juhana III:n poika Sigismund oli enemmän puolalainen kuin ruotsalainen. Äitinsä Katariinan puolelta hän polveutui puolalaisesta kuningassuvusta, hänet kasvatettiin katoliseen uskoon ja valittiin katolisen Puolan kuninkaaksi. Isänsä kuoltua hän tuli myöskin luterilaisen Ruotsin kuninkaaksi. Ei ollut helppoa hallita kahta valtakuntaa, jotka riitelivät ylivallasta, ja kahta kansaa, jotka olivat eri uskoa. Ruotsalaiset eivät voineet ollenkaan sietää, että heidän kuninkaansa asui Puolassa ja kävi heidän luonaan munkkien ja muukalaisten seurassa. Pahat neuvonantajat uskottelivat kuninkaalle, ettei kenenkään ollut pakko pitää vääräuskoisille antamiaan lupauksia, jonka tähden hän rikkoi lupauksensa ja tahtoi palauttaa katolisen uskon Ruotsiin. Tästä syntyi eripuraisuutta, ja

siitä syttyi sota. Kustaa Vaasan nuorin poika, *Södermanlannin herttua Kaarle*, kuninkaan setä, oli yhtä uskalias ja älykäs kuin Sigismund oli itsepäinen ja hidas. Kaarle herttua tuli Ruotsin valtakunnan hoitajaksi ja julisti *Upsalan kokouksessa* v. 1593 luterinopin tämän valtakunnan ja kansan ainoaksi uskonnoksi.

Siihen aikaan oli *Klaus Fleming*, Suitian herra, kuningas Sigismundin määräämänä päällikkönä Suomessa. Häntä sanottiin Suitian-Klauksi, ja hänen vihamiehensä nimittivät häntä Nokinenäksi, koska hän oli tavoiltaan töykeä; mutta muuten hän oli tarmokas sankari ja kuninkaalleen uskollinen. Hän ei huolinut herttuan käskyistä, vaan kirjoitti hänelle, että vaikka valtakunnalla nyt oli monta herraa, hän tunsi ainoastaan yhden, nimittäin kuningas Sigismundin. Flemingillä oli varustettu sotajoukko, vaikka maassamme oli rauha, ja hän velvoitti talonpoikia elättämään sotaväkeä.

Siitä syntyi napinaa. Pohjanmaan talonpojat olivat vapaita maanviljelijöitä ja arkoja vapaudestaan. Juhana kuningas oli vapauttanut heidät majoitusvelvollisuudesta, ja he valittivat nyt, että talonpojan puidessa istui laiska ratsumies riihen kynnyksellä odottamassa saadakseen täyttää tyhjän säkkinsä. Kaarle herttua kehoitti silloin talonpoikia itse puolustautumaan. Eräänä juhlapäivänä lokakuussa v. 1596 oli tappelu Isonkyrön kirkolla, ja yksi ratsumies lyötiin kuoliaaksi. Silloin talonpojat kokoontuivat, karkasivat sotaväen kimppuun ja ryöstivät kuninkaan virkamiehiä. Kapina levisi yhtäkkiä kautta Pohjanmaan, Savon ja Pohjois-Hämeen. Talonpojat valitsivat erään Ilmajoen talonpojan, *Jaakko Ilkan*, johtajakseen ja hyökkäsivät Satakuntaan, jossa asettuivat leiriin Nokian kartanon lähelle. Heidän aikeensa oli kaikkialla ryöstää aateliskartanot, karkoittaa sotaväki ja julistaa Kaarle herttua kuninkaaksi.

Klaus Fleming kokosi sotaväkinsä ja yllätti Nokialla talonpojat, kun nämä paraikaa viettivät joulujuhlaa. Ilkka pakeni, talonpojat pakenivat, useita lyötiin kuoliaiksi, toiset otettiin vangeiksi ja mestattiin. Kohta senjälkeen joutui Ilkkakin vangiksi, ja hänet mestattiin Ilmajoella yhdessä muiden talonpoikaispäällikköjen kanssa. Nyt kokoontuivat talonpojat Pietarsaaren kirkolle ja päättivät, että miehen joka talosta piti lähteä maata puolustamaan. Sitten he asettuivat väijymään kuninkaan voutia, joka matkusti Pohjanmaalla, vangitsivat hänet ja ampuivat nuolillaan vartijat kuoliaiksi. Kapina leimahti taas ilnrituleen; uusi talonpoikais-sotajoukko keräytyi Ilmajoelle. Kansan raivo oli niin suuri, että vangittuja ratsumiehiä tungettiin avannoista jään alle, ja naiset löivät heitä ämpärillä päähän. Paha oli aika ja julmuutta molemmin puolin.

Helmikuun keskivaiheilla v. 1597 ratsasti Klaus Fleming ratsuväkineen Pohjanmaalle, tapasi talonpojat leirissä Ilmajoella ja tarjosi heille armoa, jos he alistuisivat kuninkaan tahtoon. Talonpojat, jotka luottivat suureen lukuunsa ja muutamiin pieniin tykkeihin, vastasivat uhitellen torjuvasti. Silloin ratsuväki karkasi heidän kimppuunsa, ja heiltä kaatui paljon väkeä. Useita lyötiin kuoliaiksi tai huljutettiin veteen, mutta senjälkeen kävi tuima kostotuomio kautta koko maan. Ei yksikään mies Suomessa ollut silloin niin pelätty ja vihattu kuin tuo mahtava Klaus Fleming. Mutta Jumala oli pannut määrän hänenkin elämänjuoksulleen. Tuskin 10 viikkoa Ilmajoen taistelun jälkeen Klaus Fleming kuoli yhtäkkiä matkalla Pohjan pitäjässä. Taikauskoinen kansa luuli, että Pohjanmaan noidat olivat hänet surmanneet.

146. Kaarle Herttua ja Arvid Stålarin.

Kaarle herttua lähti sotajoukkoineen Suomea valloittamaan ja piiritti Turun linnaa. Siinä piti Klaus Flemingin leski, Ebba rouva, puoliaan yhtä urhoollisesti kuin soturi konsanaan. Tykinluoti lensi tornin ikkunasta sisään ja tappoi miehen Ebba rouvan vieressä. Sitä rohkeammin hän kehoitti varusväkeä pontevaan vastarintaan. Herttuan pienet tykit eivät voineet mitään linnan lujille muureille, mutta itse hän menetti paljon väkeä.

Silloin oli linnassa eräs ylioppilas, nimeltä Daniel Hjort. Hän oli herttuan puolella ja sai salaa viekoitelluksi linnan sotamiehet. Nämä tähtäsivät tykit ilmaan, täyttivät ne hiekalla ja alkoivat karata herttuan puolelle. Linnan täytyi antautua, ja kaikki siellä-olijat joutuivat vangeiksi. Huhu oli liikkeellä, että Klaus Fleming vielä eli. Kerrotaan, että herttua, saadakseen varmuuden siitä, oliko Fleming todella kuollut, avautti hänen ruumisarkkunsa linnanholvissa ja nykäisi kuollutta parrasta, sanoen: "Jos nyt olisit elänyt, niin ei olisi pääsi ollut kovin lujassa." Siihen Ebba rouvan sanotaan vastanneen: "Jos minun herra-vainajani olisi elänyt, niin ei teidän armonne olisi koskaan tänne päässyt."

Sigismund kuningas oli pannut urhoollisen ja ilomielisen suomalaisen ritarin, Arvid Stålarmin, Suomen ylipäälliköksi. Tämän onnistui voittaa takaisin Turun linna, ja hän purjehti vuonna 1598 mukanaan 3,000 suomalaista Ruotsiin auttamaan kuningasta. Heitä vastaan marssi ruotsalaisia talonpoikia, Upsalan professorien johtamina, ja tätä retkeä nimitettiin *makkararetkeksi* siitä syystä, että talonpojilla oli makkaroit eväänä. Suomalaisten täytyi kääntyä takaisin. Kotimatalla hyökkäsi herttuan laivasto heidän kimppuunsa Ahvenanmaan edustalla; muutamia otettiin vangeiksi ja upotettiin kivi kaulassa mereen. Tämä oli pakanuuden ajoista lähtien ensimmäinen sotaretki, minkä suomalaiset tekivät Ruotsiin; mutta se tehtiin oman ja Ruotsin kuninkaan käskystä.

Sigismund kuningas, joka aina oli myöhäinen, tuli Ruotsiin vasta suomalaisten sieltä palattua. Hän tahtoi nyt valloittaa Ruotsin valtakunnan takaisin puolalaisella sotajoukolla, mutta Kaarle herttua voitti hänet, ja siitä saakka oli Sigismundin valta Ruotsissa lopussa. Puolassa hän ja hänen jälkeläisensä hallitsivat kauan aikaa sen jälkeen.

Kaarle herttua piti kuninkaan ystäviä Ruotsin valtakunnan vihollisina ja tuomitsi monta ylhäistä herraa kuolemaan. Stålarmin ja Etelä-Suomi olivat vielä kuninkaan puolella. Kesällä v. 1599 herttua purjehti uudestaan Suomeen ja voitti suomalaisen sotapäällikön Aksel Kurjen ja hänen ratsumiehensä lähellä Turkua. Viipurissa piti kuninkaan väki puoliaan. Pormestari ja porvarit, jotka eivät tahtoneet jättää kaupunkiaan väkivallan alaiseksi, avasivat merenpuoleisen portin. Herttua tunkeutui sisään, valtasi kaupungin ja tuomitsi 11 suomalaista herraa kuolemaan.

Etelä-Suomi vapisi ankaran herttuan edessä. Arvid Stålarmin ja kaikkien, jotka olivat hänen kanssaan Turun linnassa, täytyi antautua vangeiksi. Silloin Stålarmin pyysi, että häntä yksinään rangaistaisiin, koska muut vain olivat hänen käskyjään totelleet. Tätä ei herttua ja hänen asettamansa oikeusto ollenkaan tahtonut kuulla; monta mestattiin Turussa, mutta Stålarmin vietiin vankina Ruotsiin. Siellä hänet kolme kertaa kuljetettiin mestauspaikalle ja joka kerta armahdettiin, mutta hän päätti kuitenkin päivänsä vankeudessa.

147. Juhana Fleming.

Klaus Flemingin poika Juhana, uskollinen ja ylevämielinen nuorukainen, palveli kuningas Sigismundin hovissa, mutta matkusti kesällä v. 1598 Suomeen, käydäkseen kotitalossaan Suijassa. Eräänä päivänä tuli herra Arvid Stålarmin Suijasta kartanoon ja esitti nuorelle

Flemingille, että hänen kuninkaan kamarieherrana tulisi jäädä Suomeen pitämään kuninkaan väkeä rohkealla mielellä. Juhana Fleming vastasi: “En tahdo kuninkaani koiraakaan pettää, saati hänen linnaansa ja maatansa. Jos voin jotakin tehdä, jään mielelläni tänne ja panen suomalaisten kanssa kaikki alttiiksi nykyisen hädän aikana.”

Hän siis jäi maahamme ja joutui Stålarmin kanssa vangiksi Turun linnassa. Herttua kutsutti luoksensa nuoren miehen, verivihollisensa pojan, sääli hänen nuoruuttansa ja lupasi hänelle armoa, jos hän luopuisi kuninkaasta ja rupeaisi herttuan palvelukseen. Juhana Fleming notkisti toisen polvensa ja vastasi: “Minulla ei ole pätevää syytä luopua siitä uskollisuudesta, jonka olen kuninkaalleni vannonut; kuitenkin rukoilen, armollinen ruhtinas, nöyryydestä armahdusta.”

“Miksi et notkista molempia polviasiasi?” kysyi herttua.

“Sen kunnian säästän Jumalalle ja kuninkaalleni”, vastasi Fleming.

Silloin herttuan katse synkistyi, ja hän sanoi: “Sinä kyllin ilmaiset, että olet perinyt isäsi luonteen ja suuren rohkeuden ja varoitat meitä siitä, mikä vastedes meitä odottaisi, jos saisit jäädä elämään.”

Näillä sanoilla oli Juhana Flemingin kuolemantuomio lausuttu. Hänet vietiin mestattavaksi muiden Suomen herrain kanssa 12 päivänä marraskuuta v. 1599. Matkalla Fleming lähetti äidilleen testamenttinsa ja sormuksen, ainoan lahjan, sanoi hän, mikä hänellä oli äidilleen antaa. Äiti olkoon levollinen, sanoi hän, ja tietäköön, että hän ilolla kävi kuolemaan. Senjälkeen hän tervehti ystävällisesti kaikkia ympärillä seisovia ja astui rauhallisena vartijapiirin sisään. Siinä hän puhui kansalle, vakuutti viattomuuttansa ja sanoi mestaajalle antaessaan hänelle rahaa: “Tee tehtäväsi!” Sitten hän lankesi polvillensa, laski päänsä mestauspölkylle ja kuoli urhoollisen isänsä arvoisena 21 vuoden iässä.

Tuskin oli hänen kaulansa katkennut, kun Olavi, hänen velipuolensa, jota hän oli suuresti rakastanut, riensi paikalle ja polvistui mestauspölkyn ääreen, jotta hänen verensä sekaantuisi Juhanan vereen. Näihin veljeksiin loppui Viikin Flemingien vapaaherrallinen suku; toinen eloon jäänyt haara nimitti itseään Louhisaaren Flemingieiksi.

Niin uskolliset olivat suomalaiset miehet sille kuninkaalle, joka oli rikkonut sanansa ja lupauksensa.

148. Kuningas Kaarle IX.

Kaarle herttua, joka oli niin paljon verta vuodattanut, tuli nyt kuninkaaksi, ottaen nimen *Kaarle IX*. Hän oli pitkä ja tuima herra, jolla oli harmaa tukka, harmaat viikset ja harmaa leukaparta: päätöksissään nopea, toimissaan rohkea, neuvoissaan viisas. Hänen julmuuttaan emme tahdo kiittää. Meidän tulee vain muistaa, että hän eli ankarana aikana, jolloin valtakunta oli melkein hajoamaisillaan ja monet viattomat saivat vuodattaa vertansa syyllisten ohessa. Kaarle kuningas piti rautaisella kädellä valtakunnan koossa, jatkoi Kustaa Vaasan työtä ja laski perustuksen suurelle vallalle.

Suomessa vallitsi siihen aikaan nälkä, rutto, sota, väkivalta, vääryys ja suuri hämmennys. Kaarle kuningas koetti kaikin voimin hankkia maahan oikeutta. Hän oleskeli Suomessa kauan ja piti kansan kanssa maapäiviä. Hän rankaisi vilpillisiä vouteja ja toimitti paremman veronlaskun, jottei kukaan saisi kiskoja laittomia veroja. Lakejakin hän paransi; hänen toimestaan käännettiin laki suomenkielelle. Korvataksensa, mitä Pohjanmaa oli

hänen tähtensä kärsinyt, hän perusti Oulun ja Vaasan kaupungit, joista viimeksimainittu sai kuuluisan Vaasa-suvun vaakunan ja nimen.

Tämä tarmokas kuningas ei saanut valtakuntaansa kauan eikä rauhassa hallita. Hän joutui kolmeen kovaan sotaan: Tanskaa, Puolaa ja Venäjää vastaan. Viimeksimainitussa maassa oli Rurikin suku kuollut sukupuuttoon, monta kilpailijaa taisteli valtaistuimesta, ja puolalaiset tahtoivat panna Venäjän valtansa alaiseksi. Hädässänsä venäläiset tekivät liiton Ruotsin kuninkaan kanssa, ja kaksi nuorta sotapäällikköä, *Jaakko De la Gardie* ja suomalainen *Eevert Horn*, hyökkäsivät sotajoukkoineen Venäjän pääkaupunkiin Moskovaan v. 1610. Kansa meni heitä vastaan, tarjoten suolaa ja leipää; silloin tervehdittiin Suomen sotilaita Venäjän pelastajina. Mutta Ruotsin sotajoukossa olevat ulkomaalaiset nostivat kapinan, ja puolalaiset saivat tästä sotajoukosta voiton. De la Gardie ja Horn pelastivat joukkonsa jäännökset ja valloittivat seuraavana vuonna rikkaan Novgorodin. Nyt kun kaikki oli sekasorrossa, suostuivat venäläiset valitsemaan suuriruhtinaakseen Kaarle IX:n nuoremman pojan, herttua Kaarle Filipin. Kuninkaan tarkoituksena oli jakaa Venäjä kahdeksi valtakunnaksi ja yhdistää osa siitä Ruotsiin. Mutta Jumala oli toisin päättänyt, ja kaikki kuninkaan viisaat tuumat raukesivat tyhjiin. Ennenkuin nuori herttua Kaarle Filip ehti uuteen valtakuntaansa, valitsivat venäläiset suuriruhtinaakseen oman maan miehen, *Mikael Romanovin*, josta tuli Venäjän viimeksi vallassa olleen hallitsijasuvun kantaisä. Tästä alkaen tämä valtakunta tuli sopunsa vuoksi vahvaksi, niinkuin se ennen oli ollut eripuraisuutensa tähden heikko.

Suomalaiset taistelivat Kaarle kuninkaan sotajoukoissa ruotsalaisten, liiviläisten ja virolaisten rinnalla. Vuonna 1605 tuottivat puolalaiset tälle kuninkaalle verisen tappion. Silloin hän hyökkäsi tulisimpaan taisteluun, hänen hevosensa ammuttiin, ja hän itse oli vähällä joutua vangiksi. Eräs liiviläinen aatelismies, Henrik Wrede, antoi hevosensa kuninkaalle, joka pelastui, mutta Wrede sai surmansa hänen silmäinsä edessä. Kiitollisuudesta kuningas sitten lahjoitti Henrik Wreden leskelle Suomessa olevan Elimäen pitäjän, jossa ritarillinen Wrede-suku kauan hallitsi sukutilaansa Anjalan kartanoa.

Kuningas Kaarle IX kuoli vaivoista ja sodista murtuneena vuonna 1611. Suomalaiset antoivat hänelle nimen "hyvä kuningas". Ruotsin talonpojilla oli kauan jäljestäpäin tapana sanoa: "Niin kauan kuin suuren Kaarle kuninkaan sielukelloja soitettiin, itkivät nuoret ja vanhat, ja tuntui siltä kuin kaikki olisi ollut maassa autiota ja kuollutta".

149. Sigfrid Forsius.

Tiedätkö taivaan lait?

Job. 38: 33.

Uskonpuhdistuksen jälkeen alkoivat tieteet Euroopassa kukoistaa, ja Suomikin synnytti nyt mainion tiedemiehen. Hänen nimensä oli *Sigfrid Aronus*, ja hän nimitti itseään *Forsiukseksi* syntymäseutunsa Helsingin mukaan, joka ruotsiksi on Helsingfors. Koottuaan tietoja ulkomaanmatkoillaan hän oli aikansa oppineimpia miehiä ja koetti tutkia luonnon salaisuuksia. Kuningas Kaarle lähetti hänet toisen oppineen miehen kanssa Lapinmaata mittaamaan ja tekemään ensimmäisen kartan kaukaisesta pohjolasta. Mestari Sigfrid tuli tähtitieteen professoriksi Upsalan akatemiaan ja saavutti suuren maineen.

Sigfrid Forsius toimitti Ruotsin ja Suomen ensimmäiset almanakat. Siihen asti oli vuoden

päivät ja ajat merkitty piiruilla *riimusauvaan*; nyt ne saatiin lukea kirjasta. Mutta nämä ensimmäiset almanakat sisälsivät samalla ennustuksia seuraavan vuoden merkittävistä tapahtumista. Silloin luultiin, että taivaan tähdet voivat vaikuttaa ihmiskohtaloihin ja että viisaat saattoivat kiertotähtien asennosta ennustaa tulevia vaiheita. Mestari Sigfrid oli tästä niin varma, että hän pelkäämättä pani henkensä alttiiksi sen puolesta, minkä piti totena. Kuninkaalle ja monelle ylhäiselle herralle eivät hänen ennustuksensa olleet mieleen, varsinkin kun hän sanoi sodan Puolaa vastaan käyvän huonosti, kuten kävikin. Kun mestari Sigfrid ei varoituksista välittänyt, erotettiin hänet virastaan, suljettiin Örebron linnaan ja sidottiin piinapenkkiin. Sittemmin hänet laskettiin vapaaksi, mutta häntä kiellettiin vast'edes tähdistä ennustamasta.

Kuningas Kustaa Aadolf tahtoi sovittaa isänsä osoittaman kovuuden ja kehoitti mestari Sigfridiä pyytämään jotakin armonosoitusta. Vanhan tähtientutkijan sanotaan silloin pyytäneen itselleen Ruotsin valtakunnan pienintä kirkkoherrakuntaa, ja hän saikin pienen viran Tukholmassa. Sitten hän tuli kirkkoherraksi Tammisaareen ja eli siellä monta vuotta kaikkien kunnioittamana oppinsa ja hurskautensa tähden. Hän on kirjoittanut monta luonnontieteellistä kirjaa ja suomentanut virsikirjaamme otetun virren N:o 121: "Erotkaat synnin saastaisen vallasta kauhiasta." Rakkaista tähdistään hän ei voinut luopua. Vielä vanhalla iälläänkin hän yhä tutki kiertotähtien kulkua ja ennusti tulevia tapahtumia. Sanotaan hänen kerran saatuaan kutsun häihin Sällvikiin, puolen peninkulman päähän Tammisaaresta, varoittaneen häävieraita lähtemästä sinne veneellä, sillä hän odotti myrskyä. Kukaan ei uskonut häntä kauniina aamuhetkenä, häävieraat lähtivät purjehtimaan, mutta hukkuivat kaikki myrskyssä. Mestari Sigfrid meni maitse ja pääsi vahingotta perille.

Sigfrid Forsius tarkkasi luonnon merkkejä ja saattoi niistä ennustaa myrskyä. Mutta hänen uskonsa, että tähdet vaikuttavat ihmisten elämään, oli koko hänen aikakautensa uskoa. Meidän, jotka vähän enemmän tunnemme Jumalan luomistoa, ei sovi siitä moittia hurskasta Forsiusta; sillä jokaisella ajalla on erehdyksensä, ja jälkipolvet ihmettelevät meidän hairahduksiamme. Jaloa on aina kuitenkin rohkeasti tunnustaa, mitä pitää totena ja oikeana.

150. Kuningas Kustaa Aadolf.

Kun Kaarle IX oli kesken työtään kuollut, tuli hänen nuori poikansa *Kustaa Aadolf* 17 vuoden ikäisenä Ruotsin kuninkaaksi. Hän oli yhtä lempeä, kuin hänen isänsä oli ankara, ja puolusti totuutta aina kuolemaan saakka. Senvuoksi hänestä tuli Ruotsin ja Suomen suurin kuningas.

Hänen hallituksensa aikana kasvoi tässä maassa sotainen kansa. Olikin sellaiset ajat, jotka kysyivät voimaa ja miehuutta. Alituisten sotien tähden otettiin joka vuosi monta tuhatta nuorta miestä aurankurjesta ja lähetettiin vieraaseen maahan taistelemaan. Joka mies oli ikäänkuin sotilaaksi syntynyt. Kansan täytyi maksaa suuria veroja ja monissa paikoin kärsiä herrain ja voutien sortoa. Silloin kaikki luottivat, lähinnä Jumalaa, nuoreen kuninkaaseensa. Hän oleskeli usein ja kauan aikaa Suomessa. Hän kuunteli kansan valituksia, jakoi oikeutta ja rankaisi väkivallantekijöitä. Hän perusti Turun hovioikeuden, asetti uudestaan piispan Viipuriin, paransi oppilaitoksia, järjesti valtiopäivät. Hän perusti *Kokkolan*, *Uudenkaarlepyyn*, *Uudenkaupungin* ja *Tornion* kaupungit. Hän rakasti suomalaisia, kuten hekin rakastivat häntä. Hän oli jo lapsena tutustunut heihin, kun hän

kävi täällä isänsä kanssa, ja isä oli nimittänyt hänet Suomen suuriruhtinaaksi. Ei kukaan muu kuningas ole ymmärtänyt suomalaisten mielenlaatua niin hyvin kuin suuri Kustaa Aadolf, ja hän piti heidän urhoollisuuttaan, uskollisuuttaan ja luotettavuuttaan suuressa arvossa.

Vuonna 1616 hän kutsui Suomen säädyt *maapäiville* Helsinkiin. Sinne kokoontui aatelismiehiä, piispa, pappeja, porvareita, talonpoikia ja joitakuuta sotilaita. Kuningas pyysi heiltä neuvoa ja apua näinä vaikeina sota-aikoina, ja kaikki olivat valmiit uskollisesti uhraamaan kaikkensa isänmaalle. He myönsivät uusia veroja, ottivat asettaakseen uusia sotajoukkoja ja kehoittivat Ruotsin kansaa noudattamaan heidän esimerkkiänsä. Voimakas yksimielisyys ja miehuuden henki eli silloin Suomen kansassa. Se oli aina osannut taistella ja kärsiä; nyt se oppi voittamaan.

Tanskan kanssa tehtiin kovaehtoinen rauha, Venäjän ja Puolan kanssa kesti vielä sota. Kuningas itse oli joka vuosi sotatantereella ja oppi sotataitoa. Suomalainen sankari Eevert Horn sai surmansa Pihkovan piirityksessä. Kuningas suri häntä enemmän, kuin jos olisi suuren kaupungin menettänyt, ja hautautti hänet, ollen itse läsnä, suurin kunnianosoituksin Turun tuomiokirkkoon.

Venäjän sota päättyi voitollisesti *Stolbovan* rauhansopimukseen vuonna 1617. Ruotsi sai Nevajoen, jonka suulla nyt on Pietarin kaupunki, ja Inkerinmaan, joten Suomi oli tältä puolen turvattuna. Lisäksi venäläiset luopuivat Käkisalmen läänistä, joten Suomi laajeni aina Laatokkaan asti.

Puolan sota kesti vielä kaksitoista vuotta ja päättyi välirauhaan. Kuningas Kustaa Aadolfista oli tullut suuri sotapäällikkö, ja hänen sotilaansa olivat kaikissa vaaroissa karaistuneet. Siihen aikaan raivosi tuhoava uskonsota Saksanmaalla. Saksan keisari ja hänen katoliset liittolaisensa tahtoivat sortaa niitä kansoja, jotka tunnustivat evankeelista luterinoppia, ja pakottaa ne luopumaan uskostaan. Mutta tämä oli mitä suurinta väkivaltaisuuksia, sillä Jumala yksin on ihmisten omaintuntojen valti. Saksan evankeeliset valtiot kärsivät verisiä tappioita ja turvautuivat hädässään uskolaiseensa, Tanskan kuninkaaseen, pyytäen apua. Hän lähtikin apuun, mutta Saksan katolisten ruhtinain sotapäällikkö Tilly voitti hänet. Silloin nuo onnettomat, sorretut valtiot tekivät saman pyynnön Ruotsin kuninkaalle. Sangen vaarallista oli ryhtyä sotaan niin voimakkaita vastustajia vastaan, mutta kuningas Kustaa Aadolfin mielestä oli Jumalan puhdas sana ja omantunnon vapaus korkeinta maan päällä. Hänen kansansa ajatteli niinkuin hän, ja näin päättivät kuningas ja valtakunnan säädyt auttaa Saksassa kovaa sortoa kärsiviä uskolaisiaan, jotta he ja kaikki kansat saisivat Jumalaa palvella uskonsa ja omantuntonsa mukaan.

Sitten kuningas rohkein mielin lähti ruotsalaisten ja suomalaisten sotilastensa kanssa suureen *kolmikymmenvuotiseen sotaan* ja purjehti vuonna 1630 Saksaan.

151. Suomalaiset Demminin luona.

Saksanmaalla, Pommerissa oli pienehkö kaupunki, nimeltään Demmin, ja tämän kaupungin kuningas Kustaa Aadolf tahtoi valloittaa. Mutta lähellä kaupunkia oli keisarillinen sotapäällikkö Conti armeijoihin varustetussa leirissään. Eräänä aamuna kuningas ratsasti tarkastamaan vihollisen asemia eikä ottanut mukaansa muita kuin 70 suomalaista ratsumiestä henkivartioiksi. Kuninkaan joukoissa oli silloin Ponti-niminen

kavaltaja, italialainen, joka oli ollut ennen keisarin palveluksessa. Hän sai tiedon kuninkaan lähdöstä ja ajoi kohta viemään tätä tietoa Contin leiriin.

Conti lähetti 1,500 italialaista ratsastajaa väijymään solatielle, jota myöten kuninkaan oli määrä ratsastaa. Hän käski sotilaansa ottamaan kuningas vangiksi; mutta he eivät saisi ampua, ettei syntyisi hälinää ruotsalaisten leirissä. Kun kuningas vartijoineen ajoi solatielle, hyökkäsivät italialaiset joka taholta esiin ja piirittivät ratsastajat. Suomalaiset ryhmittäytyivät kuninkaan ympärille, ja vaikka heitä oli yksi kahtakymmentä vastaan, he lyödä huimauttivat vastustajiin niin ankarasti, ettei kukaan voinut heille mitään. Solatiellä syntyi hämminki; hevoset ja ratsastajat pakkautuivat toinen toisensa päälle, rinta vasten rintaa, mutta kumpikaan ei väistynyt. Alussa suomalaisilla oli etua kivääreistään, mutta kun tulisilta italialaisilta loppui maltti, he kiipesivät vuorille ja alkoivat hekin ampua. Nyt kaatui suomalaisia ratsumiehiä yksi toisensa perästä; tuo suuri ylivoima rutisti heidät miltei kuoliaaksi, mutta kuningas soti vielä terveenä ja pelkäämättä harventuneen vartijajoukkonsa keskellä. Sitten hänen hevosensa kaatui, vihollisen ratsumies tempasi hänet mukaansa, eikä yksikään hänen harvoista jäljelle jääneistä suomalaisistaan voinut auttaa häntä tässä hirmuisessa ahdingossa.

Tässä suurimmassa hädässä lähetti Jumala avun. Kaksisataa ruotsalaista ratsumiestä, jotka kuningas oli jättänyt matkan päähän seuraamaan tapahtumia, oli kuullut ampumisen ja ajoi vaahoilla hevosillaan täyttä laukkaa solatielle. He hyökkäsivät rajusti italialaisten päälle, jotka joutuivat epäjärjestykseen ja pakenivat; mutta 200 jäi vangiksi. Ilokyynelissä kokoontuivat ruotsalaiset pelastetun kuninkaan ympärille.

Ahtaalla solatiellä oli 400 kuollutta, ihmisiä ja hevosia makasi toinen toisensa päällä. Noista 70:stä suomalaisesta oli elossa ainoastaan muutamia, ja hekin olivat haavoittuneet. Suuri kuningas Kustaa Aadolf katseli liikutetuin mielin näitä urhojaan, jotka niin uskollisesti olivat antaneet henkensä hänen edestänsä. "Kuinka monta urotyötä", hän sanoi, "olisivat nämä sankarit vielä tehneet, jos minun varomattomuuteni ei olisi vienyt heitä ennenaikaiseen kuolemaan!"

Nämä olivat jalomielisiä sanoja kuninkaan suusta, ja jalomielinen oli hänen uskollisten suomalaistenkin urotyö sinä päivänä Demminin luona. Jos uskolliset suomalaiset olivat antaneet henkensä sellaisen kuninkaan edestä kuin Sigismund, eivätkö he siis menisi ilolla kuolemaan Kustaa Aadolfin edestä.

152. Breitenfeldin taistelu.

Sodi totuuden puolesta kuolemaan asti, niin Herra Jumala on sotiva sinun puolestasi.

Jees. Siirak. 4: 28.

Syyskuussa vuonna 1631 kuului kova hätähuuto Saksanmaalta, Saksin luterilaisesta ruhtinaskunnasta. Kaupunkeja ja kyliä paloi ilmi tulessa, sillä katolilaisten sotapäällikkö, vanha, hirmuinen Tilly, hävitti maata. Kuningas Kustaa Aadolf lähti silloin auttamaan Saksia, ja syyskuun 7 p:nä, vanhaa lukua, molemmat sotajoukot kohtasivat toisensa suurella tasangolla pohjoispuolella Leipzigin kaupunkia, lähellä Breitenfeldin kylää.

Kummassakin sotajoukossa oli arviolta 33,000 miestä. Katolilaisten joukossa oli väkeä 20 eri kansasta, karaistuja, urhoollisia, saaliinhimoisia sotilaita, ylpeitä voitoistaan ja varmoja

siitä, että ajaisivat nuo uskaliaat pohjolan miehet takaisin heidän lumimaahansa. Ruotsin kuninkaan sotajoukossa oli ruotsalaisia, suomalaisia, skotlantilaisia, 11,000 Saksilaista ja muita saksalaisia joukkoja.

Silloin oli tapana asettaa sotajoukko kahdeksi siiveksi eli sivustaksi molemmin puolin keskirintamaa, ja oikeanpuolinen sivusta ratkaisi tavallisesti taistelun. Senvuoksi asetettiin aina urhoollisimmat siihen, ja nyt seisoi äärimmäisinä oikealla sivustalla 700 suomalaista ratsumiestä *Torsten Stålhandsken* johdossa. Näiden väliin oli kuningas asettanut tarkk'ampujia jalkaväestä. Suomalaiset ratsastivat pienillä, mitättömän näköisillä hevosilla, joita saksalaiset halveksien nimittivät kuormahevosiksi; mutta nämä hevoset olivat hyvin kestäviä eivätkä väsyneet niin pian kuin saksalaisten ratsut. Ruotsin jalkaväessä taisteli 380 karjalaistakin.

Kun sotajoukko oli järjestetty, ratsasti kuningas rintaman eteen, otti hatun päästensä, laski miekkansa kärjen maahan ja rukoili korkealla äänellä: "Kaikkivaltias Jumala, jonka kädessä on voitto ja tappio, käännä laupiaat kasvosi meidän, sinun palvelijaisi, puoleen! Kaukaisista maista ja rauhallisista asunnoista olemme tulleet tänne sotimaan vapauden, totuuden, sinun evankeliumisi puolesta. Suo meille voitto pyhän nimesi tähden! Amen."

Vanhan tavan mukaan lähetettiin torvensoittaja vaatimaan vihollista otteluun. Tilly vastasi: "Minä en ole koskaan taistelua välttänyt, ja kuningas tietää, missä hän minut tapaa". — Puolenpäivän aikaan tykit alkoivat paukkua. Laaja kenttä peittyi savuun. Katolilaisten joukossa oli silloin verrattoman urhoollinen sankari, nimeltä *Pappenheim*. Hän asettui 3,000 ratsastajan johtajaksi, jotka kaikki olivat kiireestä kantapäähän rautaan puetut ja ratsastivat suurilla, väkevilla hevosilla. Tällä ylivoimalla hän hyökkäsi kuin rajumyrsky suomalaisten kimppuun. Nämä ottivat hänet vastaan piikeillä ja tarkk'ampujain murhaavalla tulella; rautapukuiset miehet säpsähtivät ja kääntyivät takaisin. Pappenheim kokosi ne jälleen ja teki uuden hyökkäyksen sivulta päin. Kohta kuningas käski rivien kääntyä oikealle, niin että ne taas seisoivat rinta vihollista vastaan. Siinä syntyi mitä ankarin ottelu, mies miestä vastaan, mutta kukaan ei väistynyt paikaltaan, ja ruotsalainen ratsuväki tuli suomalaisten avuksi. Seitsemän kertaa Pappenheim hyökkäsi, seitsemän kertaa hänet torjuttiin takaisin. Joka kerta peittyi sotatanner hänen kaatuneilla miehillään; viimein hänen väkensä hajaantui hillittömään pakoon.

Tällä välin Tilly oli ensin rynnännyt Ruotsin armeijan keskustaa ja sitten saksilaisia vastaan. Saksilaiset olivat asetetut erilleen, he eivät voineet kestää rajua hyökkäystä, heidän rivinsä murtuivat, he pakenivat ruhtinaansa kanssa ja Tilly lähetti voitonsanomian keisarille. Nyt hän komensi voittoihin tottuneen jalkaväkensä hyökkäämään ruotsalaisten vasemman siiven kimppuun, ja tämän olisi hukka perinyt, ellei se olisi ollut niin urhoollinen, niin hyvästi harjoitettu ja niin taitavan sotapäällikön kuin suomalaisen *Kustaa Hornin* johdossa. Hän ja hänen väkensä puolustautuivat sankarillisesti, kunnes kuningas lähetti hänelle apua. Ja näin taisteli Euroopan kaksi parhainta ja harjaantuneinta sotajoukkoa kauan ja mitä raivokkaimmin toisiansa vastaan kummankaan väistymättä. Silloin kuningas huomasi, että Tillyn tykit olivat kukkulalle jätetyt riittävää suojelusta vaille. Heti hän käski osaston oikeata siipeä rynnätä kukkulalle, ja taas olivat suomalaiset ratsumiehet etunenässä. Tillyn tykit vallattiin ja käännettiin hänen omaa väkeänsä vastaan. Äkkiarvaamatta ja hirmuisesti kuulat tuhosivat katolilaisten tiheitä rivejä. Nämä eivät voineet kauan kestää, ne kaatuivat tai hajaantuivat hurjaan pakoon ja veivät mukanaan

vanhan Tillyn, joka itki epätoivosta. Ainoastaan neljä hänen urhoollisinta rykmenttiään jäi uhitellen paikalleen metsänrinteeseen ja piti siinä puoliaan pimeään asti.

Voitollinen, mutta uupunut Ruotsin armeija järjestettiin illan pimeässä taas taisteluasentoon; vielä ei oltu voitosta varmat. Vasta kun aamuaurinko valaisi veristä sotakenttää, nähtiin, että tähän asti voittamaton Tillyn armeija, joka niin monta vuotta oli ollut Saksan kauhuna, oli voitettu ja melkein hävitetty. Yhdeksäntuhatta haavoitettua ja kuollutta peitti sotakenttää. Niiden joukossa oli 2,000 saksilaista sekä 700 suomalaista, ruotsalaista ja skotlantilaista, loput katolilaisia. Kuningas ratsasti ruudinsavusta mustuneiden rivien eteen ja kiitti kaikkia, mutta hänen sydämensä nöyrtyi sotajoukkojen Jumalan edessä ja ylisti häntä voitosta.

Breitenfeldin nimeä eivät tulevat sukupolvet koskaan unohda. Siinä voitettiin ihana voitto Jumalan evankeliumin, ihmisten omientuntojen ja kansojen vapauden hyväksi. Suomen kansa pitää kaikkina aikoina kunnianansa, että se siellä on taistellut vanhurskaan taistelun.

153. Suomalaiset Würzburgin luona.

Kuningas Kustaa Aadolf lähti voitollisen sotajoukkonsa kanssa keisarin liittolaisia vastaan lounaiseen Saksaan ja valloitti Main-virran rannalla sijaitsevan Würzburgin kaupungin. Korkealla vuorella virran toisella rannalla kohosi vahva linnoitus, joka vallitsi koko kaupunkia, ja toinen puoli sinne johtavaa siltaa oli hajoitettu. Silloin kuningas lähetti eversti Aksel Liljen 550 pohjalaisen kanssa murhaavassa luotinateessa veneillä joen poikki. He pääsivät toiselle rannalle ja saivat suojaksensa luoduksi vallin. Sitten työnnettiin särjettyjen sillankaarien päälle palkkeja. Skotlantilaiset juoksivat ylitse ja auttoivat suomalaisia. Nyt oli vuoren jyrkänteellä oleva linna valloitettava. Siinä oli urhoollinen varusväki ja lujat puolikuunmuotoon rakennetut ulkovarustukset vuoreen hakatun portin ulkopuolella. Kuninkaan käskystä tehtiin väkiryynnäkö ulkovarustuksia vastaan, mutta turhaan: 300 miestä kaatui, rynnäkö torjuttiin. Kuitenkin täytyi panna liikkeelle viimeisetkin voimat, sillä Tilly lähestyi uuden sotajoukon kanssa linnan avuksi.

Varhain lokakuun 17 p:nä 1631 pimeässä kuningas lähetti pohjalaiset ja skotlantilaiset vielä kerran rynnäköllä valtaamaan ulkovarustuksia. Harvoin on nähty uljaampaa urotyötä. Nämä rohkeat sotilaat kiipesivät pimeässä jyrkkää kallionrinnettä, kahlasivat vallihaudan poikki ja kapusivat korkeata muuria ylös, koko aikana saamatta minkäänlaista suojaa vihollisen tuimaa tulta vastaan. Pimeys auttoi ryntääjiä, monta kaatui, mutta muut pääsivät muureille ja valloittivat ulkovarustuksen.

Seuraavana päivänä oli määrä rynnätä linnan, ja taaskin valittiin suomalaiset käymään etupäässä. Mutta piiritetyt aikoivat tehdä hyökkäyksen, ja silloin tunki Ruotsin sotajoukko portista sisään. Linna valloitettiin tuiman taistelun riehuttua itse linnanpihalla, ja voittajat saivat saaliikseen suuria aarteita. — Jos olikin taistelua ja vaivaa, niin kylläpä sotamiehet väliaikoina elivät herroiksi tuossa rikkaassa maassa. Tästä kirjoitti siihen aikaan eräs ruotsalainen virkamies: “Meidän Suomen poikamme, jotka nyt tottavat viinimaan oloihin, eivät vähiin aikoihin aikone Savoan palata. Liivin sodassa heillä usein ei ollut ravintona muuta kuin vettä ja homehtunutta, karkeata leipää ja kaljakeitosta; nyt Suomen mies tekee kypärissään kylmää kastiketta viinistä ja sämpylästä.”

154. Meno Lech-virran poikki.

Talven tultua liehuivat Ruotsin voitolliset sotaliput suurimmassa osassa Saksanmaata.

Näytti siltä, kuin Jumalan kostava enkeli olisi kulkenut näiden edellä ja huutanut kansoille kuningas Daavidin sanat 12:nesta psalmista: “Kurjien kärsimän väkivallan tähden, köyhien huokausten tähden minä nyt nousen”, sanoo Herra, “tuon pelastuksen sille, joka sitä kiihkeästi kaipaa”. Kaupungit ja linnat avasivat porttinsa, sortajat vapisivat, ja sorretut tervehtivät ilokyynelein pelastajiansa.

Sotamiesten lepo talvimajoissa ei tullut pitkäaikaiseksi. Kuninkaan retki kävi nyt katoliseen Baieriin, jossa evankeelista oppia oli kovasti vainottu. Tänne päästäkseen täytyi Ruotsin sotajoukon mennä Lech-virran poikki, joka laskee suureen Tonava-virtaan. Lech oli juuri paisunut kevättulvasta ja oli sekä virtava että syvä. Sotapäälliköt epäivät yrittämästään ylimenoa, varsinkin kun valpas Tilly seisoj mahtavan sotajoukon kanssa vastaisella rannalla Baieria puolustamassa. Kuningas arveli, että niiden, jotka olivat kulkeneet Itämeren poikki, ei tarvinnut pelätä noin pientä puroa, ja varustautui eksyttämään Tillyn valppautta.

Ensiksi oli saatava tieto virran syvyydestä. Eräs sotamies pukeutui talonpojaksi, otti pitkän seipään ja oli yrittävinään kahlata virran poikki. Kun vesi nousi vyötäisiin saakka, huusi hän apua. Baierilaiset toisella rannalla kuuluivat tämän, nauroivat hänelle ja huusivat kehoittaen häntä kääntymään takaisin, sillä joki oli 22 jalkaa (6,5 metriä) syvä. Sotamies kääntyi takaisin ja sai 50 riksiä kuninkaalta palkinnoksi. Sitten veistettiin hirsistä tarpeeksi korkeita pukkeja sillan rakentamista varten, ja sillä aikaa sytytettiin tervaa, tuoreita puita ja märkiä olkia palamaan, niin ettei vihollinen saattanut savulta nähdä, mitä ruotsalaisten leirissä tehtiin. Kolme patteria varustettiin monilla tykeillä ampumaan vastakkaista rantaa.

Huhtikuun 5 päivänä v. 1632 alkoivat tykit paukkua joen kummallakin rannalla. Kuningas valitsi 300 suomalaista ja käski näiden veneillä mennä joessa olevaan saareen. Tämä onnistui, suomalaisilla oli lapioita muassaan, ja he alkoivat heti luoda vallia. Kohta suuntasivat kaikki katolilaisten tykit hirvittävän tulensa näihin 300 huimapäähän.

Uskomattomalta näytti, että yksikään heistä jäisi henkiin; mutta ruudinsavu suojeli heitä, ja ruotsalaiset patterit ampuivat niin tuimasti, että jyrinä kuului kauas vapisevaan Baieriin. Kuninkaan sanotaan omalla kädellään ampuneen 60 laukausta. Tilly hyökkäsi tekemään lopun näistä 300:sta, mutta nyt oli silta valmiina, ja 300 muuta suomalaista juoksi sitä myöten auttamaan kumppaneitansa. Heidän jälkeensä seurasivat skotlantilaiset, ruotsalaiset ja kuningas itse. Pian oli koko Ruotsin sotajoukko toisella rannalla. Kerta toisensa perään ryntäsivät katolilaiset, mutta heidät työnnettiin takaisin. Suomalaiset ratsumiehet olivat Weimarin herttuan Bernhardin johdolla ratsastaneet virran poikki matalimmasta paikasta ja karkasivat sivultapäin katolisen sotajoukon kimppuun. Turhaan lähetti Tilly parhaimmat miehensä tuleen. Viimein hän sieppasi sotalipun ja riensi urhoollisten vallooniensa etupäässä rantaan, mutta tykinluoti sattui hänen jalkaansa ja hän kaatui maahan tainnoksiin. Pimeän tultua vetäytyi voitettu katolinen joukko takaisin. Vanha Tilly kuoli kahden viikon kuluttua haavoistaan.

Tämän voiton jälkeen Ruotsin armeija levisi yli koko Baierin, valloitti sen pääkaupungin Münchenin ja ylisti Jumalaa juhlallisilla kirkonmenoilla Augsburgin kaupungissa, jossa 100 vuotta aikaisemmin luterilaisen kirkon ensimmäinen yleinen uskontunnustus oli laadittu.

155. Lützenin taistelu.

Tähän asti oli voitto seurannut ruotsalaisten ja suomalaisten sota-aseita heidän jalossa taistelussaan totuuden ja oikeuden puolesta. Suuri Kustaa Aadolf oli nyt valtansa kukkuloilla ja ajatteli tehdä lopun keisarin vallasta sekä perustaa suuren valtakunnan evankeelisen opin suojaksi. Mutta Jumalan tiet eivät ole ihmisten teitä. Hänen valittujen välikappaltensa täytyy usein kärsiä ja kuolla totuuden puolesta.

Böömin maassa eli siihen aikaan maankuulu sotapäällikkö, nimeltä *Wallenstein*, jonka keisari oli pannut viralta hänen julmuutensa, ylpeytensä ja määrättömän kunnianhimonsa tähden. Häneen keisari turvautui hädässään, ja Wallenstein pestasi pian pelottavan, 60,000 mieheen nousevan sotajoukon, jonka hän vei Ruotsin kuningasta vastaan. Kustaa Aadolf peräytyi ja asetti leirinsä Nürnbergin kaupungin lähelle. Wallenstein kulki jäljessä ja asetti leirinsä puolen peninkulman päähän kuninkaasta. Yhdeksän pitkä viikkoa molemmat sotajoukot seisoivat vastakkain kesällä v. 1632, ja maata hävitettiin laajalti. Wallensteinilla ei ollut säälin tunnetta, mutta kuningas tahtoi tehdä lopun kurjuudesta ja rynnätä vihollisen lujaa leiriä vastaan. Ruotsalaiset ja suomalaiset kiipesivät jyrkkiä vuorensinämiä ylös pitkiä tykkirivejä vastaan: he suistuivat kuin kotkat lennosta, he sortuivat alas verissä päin. Alempana laaksossa taisteli Stålhandske suomalaisine ratsumiehineen mainiota Kronenbergiä ja hänen ratsumiehiään vastaan, jotka ylpeästi nimittivät itseänsä "voittamattomiksi". Kronenberg kaatui; hänen voittamattomansa työnnettiin pakosalle.

Viimein nälkä ja taudit pakottivat kummankin sotajoukon lähtemään leiristään. Kuningas oli taas kääntynyt Baieria vastaan, kun syksyllä tuli tieto, että Wallenstein hävittäen oli hyökännyt Saksiin. Kohta riensi kuningas jälleen sinne ja huomasi, että Wallenstein oli hajoittanut sotajoukkonsa talvimajoihin sekä lähettänyt Pappenheimin pois parhaan ratsuväen kanssa. "Nyt", sanoi kuningas, "luulen todentotta, että Jumala on antanut vihollisen käsiimme". Ja hän päätti yllättää Wallensteinin *Lützenin* kaupungin luona Saksissa.

Kaikki riippui siitä, voisiko äkkiarvaamatta yllättää vihollisen, ennenkuin Pappenheim ehti takaisin. Ruotsin armeijan täytyi marssia vastakynnettyjä, syysateen liottamia peltoja pitkin. Ryntäys viivästy, ja Wallenstein sai aikaa koota hajanaiset joukkonsa. Valkeni 6 päivä marraskuuta 1632. Se oli pilvinen ja sumuinen syyspäivä. Kuningas ei tahtonut ottaa haarniskaansa, koska vanhat haavat tuottivat tuskaa. Hän sanoi: "Jumala on minun haarniskani". Sumun keskellä odotettaessa hän puhui sotilailleen. Hän viritti Lutherin virren: "Jumala ompe linnamme" ja sen jälkeen: "Älä pelkää, lauma piskuinen!" jonka virren hän itse oli vähää ennen sepittänyt. Mustat, sumun peittämät rivit yhtyivät virteen, ja syvää hartautta oli tässä juhlallisessa veisuussa, joka oli niin monelle valmistuksena kuolemaan.

Kello 11 alkoi vieno tuuli hiukan hajoittaa sumua. Kuningas pani kätensä ristiin miekan kahvan ympärille ja rukoili: "Jeesus, Jeesus, suo meidän taistella tänäkin päivänä pyhän nimesi kunniaksi!" Samassa alkoivat tykit jyskyä, ja *Lützenin* kaupungin nähtiin palavan.

Stålhandske 500 suomalaisen ratsumiehen kanssa seiso, taas äärimmäisenä oikealla sivustalla kuninkaan omassa johdossa. He syöksyivät koko Ruotsin sotajoukon kanssa syvän ojan ylitse, murskivat vihollisen ensimmäisen rivin ja valtasivat sen tykit. Toisessa rivissä oli heitä vastassa mustat, rautaan puetut ratsumiehet. Kuningas huusi: "Stålhandske, käy noihin mustiin miehiin käsiksi; niistä tulee meille vastusta." Stålhandske karkasi päin, ja ankara ottelu syntyi. Kuningas ratsasti toista suuntaa, hän ajoi kiiruusti, ja harvat voivat häntä seurata. Sumussa ja ruudinsavussa hän joutui vihollisten keskelle. Kiväärinluoti murskasi hänen käsivartensa. Hän vaipui verissään satulasta maahan ja jäi luotien ja miekkain lävistämänä ja tuntemattomana makaamaan hevosten jalkoihin. Yksi ainoa ystävä, eräs saksalainen nuorukainen, makasi verissään hänen vieressään. Kohta ilmaisi kuninkaan haltijaton hevonen, verinen satula selässä, herransa

kaatuneen.

Tähän aikaan, kello 1 päivällä, oli ruotsalaisten ensimmäinen rynnäkkö torjuttu, mutta saatuaan tiedon kuninkaan kuolemasta sotilaat unhottivat haavansa ja väsymyksensä. Tuntuipa, kuin olisi elämä kadottanut arvonsa, kun suurin, paras sankari oli kaatunut. Taas ryntäsivät kaikki eteenpäin, ja herttua Bernhard rupesi pääkomentajaksi. Stålhandske löi maahan kaikki, mitä hänen eteensä tuli. Hän valloitti takaisin sen paikan, missä kuningas oli kaatunut. Koko Wallensteinin sotajoukko horjui ja hajosi, kun samassa kuului huuto: "Pappenheim tulee!" Ja Pappenheim tuli kuin kiljuva jalopeura 1,500 ratsumiehen kanssa. Keisarilliset saivat uutta intoa; syntyi hirveä taistelu. Ruotsin jalkaväki, jossa oli 200 savolaista, ei väistynyt: se kaatui paikalleen pitkänä rivinä, ja tappio näytti olevan käsissä. Mutta Jumala pani sinä päivänä määrän monelle sankarille. Pappenheim ei tietänyt kuninkaan kuolemasta ja etsi häntä tulisen kiihkeästi. "Missä on Ruotsin kuningas?" — "Tuolla", sanottiin, "tuolla hän ratsastaa suomalaisten etupäässä!" Sinne ratsasti Pappenheim, ja siellä hän kaatui. Moni luuli Stålhandsken luodin hänet kaataneen. Keisarillisten joukossa ei ollut toista niin rakastettua kuin Pappenheim; hänen kerallaan raukesi heidän miehuutensa, ja hämmästyen he näkivät uuden ruotsalaisen sotajoukon ikäänkuin maasta kasvavan. Kuningas oli asettanut sotarintaman taakse 5,300 saksalaista, jotka eivät vielä olleet ottaneet taisteluun osaa. Näiden tukemana kävi tuo perin uupunut ruotsalainen sotajoukko kolmannen kerran rynnäkköön, ja nyt oli kalliisti ostettu voitto vihdoin saavutettu. Aurinko laski, pimeys tuli: Wallensteinin täytyi lähteä sotatantereelta. Siinä makasi 10,500 kuollutta ja haavoitettua: niiden joukossa 4,500 ruotsalaista, suomalaista, skotlantilaista ja saksalaista, jotka olivat vuodattaneet vertansa kuninkaan rinnalla.

Kuningas Kustaa Aadolfin ruumis löydettiin vasta myöhään yöllä soihtujen valossa ruumiskasojen keskeltä ryöstettynä, alastomana, ystävien ja vihollisten polkemana, jotka olivat hänen ylitsensä ratsastaneet. Harvoin on maallinen suuruus ollut niin kuolemassa rikkitallattuna ja kuitenkin kaikiksi ajoiksi jälkeensä jättänyt kuolemattoman, rakastetun muiston. Hänen ruotsalainen, hänen suomalainen kansansa suri häntä suurimpana sankarina, ystävät ja viholliset, itse Saksan keisarikin, itkivät hänen kuolemaansa. Ritariholman kirkossa Tukholmassa säilytetään hänen tomua.

Toisenlaisen lopun sai pelätty Wallenstein. Määrättömässä ylpeydessään hän vehkeili herraansa, keisaria, vastaan ja tahtoi ruotsalaisten avulla päästä itsenäiseksi ruhtinaaksi. Mutta keisari otti häneltä päällikkyyden, hänen sotajoukkonsa hylkäsi hänet. Kuningas Kustaa Aadolf kaatui julkisessa taistelussa, sydänpäivän valossa, rehellisesti kamppaillen Jumalan evankeliumin puolesta. Wallenstein kaatui petturina yön pimeydessä murhaajan miekan lävistämänä, 1 vuoden ja 4 kuukauden kuluttua Lützenin taistelusta.

156. Kristiina kuningatar ja kolmikymmenvuotisen sodan loppu.

Kuningas Kustaa Aadolf jätti jälkeensä kuusivuotiaan tyttären, *Kristiina*-nimisen. Valtiosäädyt tunnustivat hänet hallitsijaksi, ja valtakunnan etevimmät miehet hoitivat hallitusta hänen lapsuutensa ajan.

Ruotsalaiset ovat aina rakastaneet suuria mainetöitä, mutta tyynemmässä Suomenkin kansassa olivat sotavoitot herättäneet ylevän sankaruuden hengen. Senvuoksi kaikki olivat yksimielisiä siitä, ettei Saksan sotaa lopetettaisi, ennenkuin evankeelinen oppi olisi

turvattuna ja Ruotsin valtakunta saanut kunniakkaan rauhan. Tämä vaati vielä 16 vuotta kestäviä kovia taisteluita ja raskaita uhrauksia. Saksan pelkurimaiset ruhtinaat pettivät uskolaisensa, ja kun Ruotsin armeija, jossa urhoollinen suomalainen mies, Kustaa Horn, alipäällikkönä oli mukana, vuonna 1634 oli kärsinyt suuren tappion, näytti kaikki olevan lopussa. Silloin ilmestyi toisia sotapäälliköitä, jotka olivat oppineet sotataitonsa Kustaa Aadolfilta ja johtivat hänen sotajoukkojaan uusiin voittoihin. *Banér, Torstenson ja Wrangel* voittivat katolilaiset ja masensivat Tanskan. Kaikkialla taistelivat Suomen soturit — *Hornin*, jota kuningas nimitti “oikeaksi kädekseen”, *Aake Tottin*, jota hän sanoi “lumiaurakseen”, *Stålhandsken, Wittenbergin* ja muiden suomalaisten sankarien johdossa — pelottomasti saksalaisia, espanjalaisia, italialaisia, unkarilaisia, kroaatteja, vallooneja ja monia muita kansoja vastaan. Suomen ratsumiehet pysyivät yhä suuressa maineessa urhoollisimpina urhoollisten joukossa, ja kun heillä rynnäkössä oli tapana huutaa: “Hakkaa päälle!” nimitettiin heitä Saksassa “hakkapeliitoiksi”. Heidän pienet, mitättömän näköiset hevosensa joivat Elben, Reinin ja Tonavan virroista, kuten ennen olivat juoneet Nevasta ja Weikselistä. He herättivät Berlinissä, Wienissä ja monissa muissa kaupungeissa ja maissa sellaista kauhua, että heitä verrattiin luonnon alkuvoimiin, joita ei kukaan voi vastustaa.

Tuo suuri sota oli riehunut kolmekymmentä vuotta; se oli tullut hurjemmaksi ja tuhoavammaksi, kun lempeä Kustaa Aadolf ei ollut enää hillitsemässä sotilasten saaliinhimoa. Suurin osa Saksaa oli erämaana. Vihdoin, kun katolisilla ruhtinailta ei enää ollut sotamiehiä eikä rahaa, täytyi itsepintaisimpienkin taipua. Silloin *Westfalin rauhansopimus* v. 1648 teki lopun tästä pitkällisestä sodasta. Ruotsi sai maita ja rahaa, keisarin täytyi luvata ettei hän enää ketään uskon tähden ahdistaisi, ja omantunnonvapaus, jonka puolesta ruotsalaiset ja suomalaiset olivat niin miehuullisesti taistelleet, oli tästä alkain maailmassa turvattuna.

Sodan aikana kasvoi nuori Kristiina, ja hänestä tuli hyvin oppinut ja kuuluisa kuningatar. Hänestä on sanottu, että harvoissa ihmisissä on ollut niin monta oivallista ominaisuutta ja niin monia vikoja. Hän oli ylevämielinen ja nerokas, oikullinen ja omavaltainen. Hänellä oli miehen pää ja rohkeus, mutta ei naisen sydäntä. Hän ymmärsi kaikkea muuta, mutta ei pelätä Jumalaa eikä voittaa itseään. Hänen loistavan hallituksensa aikana Suomi ei paljoa tiennyt mahdista ja komeudesta; sillä suurin osa maatamme oli annettu läänityksiksi korkeille herroille, jotka täältä kantoivat kruunun tulot.

Tähän aikaan tuli tupakka maahamme sotaväen mukana.

157. Kreivin aika ja Turun akatemia.

Ruotsin suurin valtiomies tähän aikaan oli *Aksel Oxenstjerna*, joka Kristiina kuningattaren holhoojahallituksessa oli sen johtavana voimana. Hänen rinnallaan oli *Pietari Brahe* valtakunnanneuvoston viisaimpia miehiä. Ja Pietari Brahe oli 9 vuotta Suomen kenraalikuvernöörinä, jota maata pidettiin valtakunnan toisena pääosana, niin että Suomea oli tapana mainita lähinnä Ruotsin jälkeen.

Kreivi Brahe oli varteva, komea herra, jolla oli ruskea tukka, siniset silmät ja lempeät kasvopiirteet. Hän tutustui pitkällä ja vaivalloisilla matkoillaan maahamme paremmin kuin kukaan ruotsalainen mies ennen häntä. Vuonna 1638 hän kirjoitti valtakunnanhallitukselle, että jos Suomi kerran vaurastuisi, voisi sitä metsien, järvien ja

merien laajuuteen sekä kalojen, lintujen ja muiden tavarain runsauteen nähden “hyvin verrata johonkin, eikä pienimpään, Euroopan kuningaskuntaan”. Ja Pietari Brahe toimitti paljon Suomen hyväksi. Hänen aikansa alkoivat maanmittarit jakaa maata ja vuorimiehet etsiä malmeja. Paljon maanteitä rakennettiin, majataloja perustettiin; nyt saatettiin lähettää kirjeitä postissa, ja suomalaiset laivat rohkenivat purjehtia valtamerille. Perustettiin uusia kaupunkeja: *Kristiina, Pietarsaari, Raahe, Kajaani, Kuopion kauppala, Savonlinna, Lappeenranta*. Sellaisen muiston Pietari Brahe jätti jälkeensä; senvuoksi olikin sitten tapana sanoa, kun jotakin tapahtui suotuisalla hetkellä, että se tuli “kreivin aikaan”.

Ja kreivin aikana saatiin täällä toimeen kaksi suurtyötä: Turun akatemia ja suomalainen raamattu. Akatemiasta tulee Suomen kiittää kahta ruotsalaista valtakunnan hallitusmiestä: kreivi Brahea ja valtiokansleria, kreivi Aksel Oxenstjerna. Kolmantena miehenä oli tarmokas Turun piispa *Iisak Rothovius*, jonka aikana maamme jälleen oli jaettuna kahteen hiippakuntaan. Kristiina kuningatar oli silloin vasta 14-vuotias, mutta hän harrasti oppia, ja hänen nimessään perustettiin tämä uusi oppilaitos. Ei ollut köyhän maamme helppoa suuren Saksan-sodan aikana, joka kiinnitti kaikkien mielet ja nieli kaikkien rahat, saada varoja sellaiseen rauhan ja valistuksen laitokseen.

Mutta viisaudesta on sanottu: “Siitä minä pidän enemmän kuin kuningaskunnasta ja ruhtinashuoneesta, ja rikkauden minä pidän sen rinnalla tyhjänä. En minä pitänyt jalokiveä sen vertaisena; sillä kaikki kulta on siihen verraten kuin huono hieta, ja hopea on sen rinnalla pidettävä loan arvoisena.” Viis. kirj. 7: 8, 9.

Niin ylevä oli kansan mieli, ettei mikään näyttänyt mahdottomalta, kun oli kysymyksessä suurtyö joko sodan tai rauhan toimissa. Kaikki tahtoivat olla siinä osallisina: urhoollisen Torsten Stålhandsken leski lahjoitti akatemialle ensimmäisen kirjakokoelman, joka oli tuotu sotasaaliina Tanskasta. *Heinäkuun 15 päivänä* v. 1640 Turun akatemia vihittiin juhlallisesti. Se oli kaunis kesäpäivä. Koko Turku oli kukilla kaunistettuna, ja Aurajoki oli liputettuja laivoja täynnä. Suuressa, loistavassa juhlakulkueessa lähdettiin kello 7 aamulla Turun linnasta akatemiataloon, jossa kreivi Brahe ja piispa pitivät puheita. Sitten oli jumalanpalvelus tuomiokirkossa ja senjälkeen muita juhlallisuuksia. Vanha Turku tunsu uudestaan nuortuneensa; soitantoa esitettiin, tykit paukkuivat, torvet raikuivat ja kansa kajahutteli iloisia eläköön-huutoja.

Tämä ensimmäinen akatemia, jota nykyjään nimitetään *yliopistoksi*, oli alussa köyhä, kuten itse maammekin. Siinä oli ensimmäisenä vuonna 44 ylioppilasta, joista ainoastaan 8 syntyperäistä suomalaista. Toisena vuonna oli siinä jo 300 ylioppilasta, niistä monta suomalaista. Heidän ei tarvinnut enää, kuten tähän asti, matkustaa kauas etäisiin maihin korkeampaa oppia hankkimaan. Turun akatemiasta lähti vähitellen mainioita valtiomiehiä ja tiedemiehiä, pappeja ja koulunopettajia, jotka levittivät valistusta oppimattoman kansan keskuuteen. Sellaiset suurlaitokset eivät kuitenkaan heti ole valmiita. Ne vaativat aikaa kypsyäkseen, ja vielä kauan oli siellä opettajissa ja oppilaisissa olemassa paljon raakuutta.

Mitä Turun akatemia merkitsi Suomelle, se pian kyllä näkyi, sillä sen mukana tuli kirjapainotaito maahamme. Ensimmäinen kirjapaino perustettiin v. 1642 Turkuun. Samana vuonna ilmestyi painosta ensimmäisen kerran koko raamattu suomeksi, ja näin Mikael Agricolan rakkain toive sadan vuoden kuluttua toteutui. Silloinen aika synnytti suurtoita kaikilla aloilla. Suomen kansa taisteli Jumalan sanan puolesta, ja Jumalan sana tuli

siunaavaisena sen majoihin, tuoden mukanaan hyödyllisiä tietoja. *Eskil Petraeus* kirjoitti ensimmäisen suomen kieliopin, ja oppinut *Johannes Messenius* kirjoitti pohjoismaiden kansain historian, ollessaan vankina Kajaanin linnassa.

158. Kaarle X Kustaa ja Arvid Wittenberg.

Kristiina kuningatar oli mieleltään niin epävakainen, että pian kyllästyi valtakuntaansa ja jätti kruunun vuonna 1654 serkulleen Kaarle Kustalle, joka oli Kaarle IX:n tyttärenpoika. Itse hän matkusti ulkomaille, kulki maita mantereita ja himoitsi maailman ihailua. Mutta kun hän ei pelännyt Jumalaa eikä rakastanut isänmaatansa, ei hänellä ollut missään pysyväistä sijaa. Hänen isänsä oli uhrannut henkensä Jumalan puhtaan opin puolesta, mutta tytär mieltä katolisen kirkon erheisiin ja päätti rauhattoman elämänsä vieraassa maassa.

Kaarle X Kustaa oli uskaliaimpia ja urhoollisimpia kuninkaita. Häneltä puuttui vain tarpeeksi voimaa kukistaakseen puolet maailmaa. Hän aloitti hallituksensa rauhallisesti tekemällä köyhien kansojensa hyväksi hyödyllisiä parannuksia ja säästöjä. Silloin hän joutui toisena hallitusvuotenaan sotaan Puolan kuningasta vastaan, joka vaati itselleen Ruotsin kruunua. Siitä alkaen oli Kaarle Kustaan lyhyt hallituskausi yhtämittäinen jakso hämmästyttäviä urotöitä. Hän valloitti ja kukisti koko mahtavan Puolan valtakunnan. Kun Tanska ryhtyi sotaan, meni Kaarle Kustaa sydäntalvella jäätyneiden Beltin salmien ylitse, valloitti Tanskan saaret ja pakoitti tämän vallan luopumaan niistä hedelmällisistä maakunnista, jotka Tanskalla silloin oli Etelä-Ruotsissa. Silloin saatiin onnekas rauhansopimus, mutta Kaarle Kustaa rikkoi rauhan, musertaakseen kokonaan Tanskan. Hän ei käsittänyt, mitä kansa voi, joka taistelee henkensä ja vapautensa puolesta. Onni kääntyi; Tanskan kukistettu kansa nousi ja voitti tuon suuren sotapäällikön sekä hänen voitollisen sotajoukkonsa. Uudet rohkeat tuumat mielessä kuningas Kaarle Kustaa kuoli nuorena v. 1660.

Hänen aikanaan hyökkäsivät venäläiset Suomeen vuonna 1656. Melkein kaikki maamme sotaväki oli poissa kuninkaan mukana; mutta niin sotainen oli silloin Suomen kansa, että talonpojat, porvarit, vieläpä koulupojatkin tarttuivat aseihin ja karkoittivat vihollisen. Maansa ulkopuolella suomalaiset sotivat puolalaisia, tatarilaisia, tanskalaisia, preussilaisia, hollantilaisia ja itävaltalaisia vastaan. Usein he taistelivat yksi kymmentä vastaan, raivaten itselleen tietä kautta tuntemattomien maiden, poikki vuolaiden virtojen, metsien, jäiden ja erämaiden; ottelivatpa toisinaan aseveljinä unkarilaisten, kasakkain ja puolivillien kansain rinnalla, joiden nimiä eivät ennen koskaan olleet kuulleet.

Kaarle Kustaan kuuluisimpia sotapäälliköitä oli suomalainen *Arvid Wittenberg*, joka oli kotoisin Porvoosta. Hän oli Kustaa Aadolfin aikuisia sotureita ja kaikissa vaaroissa pelkäämätön. Wittenberg johti ensimmäistä sotajoukkoa, joka hyökkäsi Puolaan; häntä verrattiin silloin kiilaan, joka työnnettiin halkeavaan valtakuntaan. Sotajoukot heittivät aseensa, ja vahvat linnat avasivat porttinsa tälle väkevälle sankarille. Kuningas pani hänet Warsovan, Puolan pääkaupungin päälliköksi. Pian nousi koko Puolan kansa pelastamaan isänmaatansa, ja Wittenberg pienine joukkoineen joutui saarroksiin tuossa suuressa viholliskaupungissa. Siinä hän piti puoliaan kokonaisen vuoden. Toukokuussa v. 1656 tuli Puolan kuningas itse 100,000 miehen voimalla valloittamaan takaisin pääkaupunkiansa. Wittenbergillä oli 3,000 ruotsalaista ja suomalaista asetettavana näitä 100,000 miestä ja Warsovan 40,000 vihollismielistä asukasta vastaan. Mutta hän olikin jo

kahdennenkymmenennen kerran päällikkönä piiritetyssä linnassa.

Puolan kuningas lähetti käskyn, että portit oli avattava: muutoin ei ollut armoa odotettavissa. Wittenberg vastasi, ettei kuninkaan pitäisi vaatia rehellistä soturia häpeälliseen tekoon ja ettei puolalaistenkaan nyt tarvinnut osoittaa armeliaisuuttaan, vaan urhoollisuuttaan. Tämä vastaus sai puolalaiset raivoon, ja he ryntäsivät Warsovaa vastaan kesäkuun 20 p:nä. Kello 5:stä aamulla kello 3:een iltapäivällä piti Wittenberg ja hänen väkensä puoliaan verrattoman sankarillisesti. Heidät työnnettiin pois muureilta, kaupunkilaiset ahdistivat heitä, ja he taistelivat yhä katu kadulta, talo talolta. Vihdoin ei enempää kuin 900 miestä ollut jäljellä; nämä sulkeutuivat luostariin, valmiina taistelemaan viimeiseen mieheen. Mutta puolalaiset itse olivat urhoollista kansaa ja ihmettelivät sellaista miehuutta. Nämä 900 saivat vapaasti lähteä; ainoastaan Wittenberg vietiin vankina puolalaiseen linnaan ja kuoli vankeudessa. Hänen kunniakseen lyötiin vuonna 1826 muistoraha, jossa on kuvattuna kotka, salama kynsissä.

159. Kuningas Kaarle XI:n aikakausi.

Kaarle X Kustaa jätti jälkeensä pojan, *Kaarle XI:n*, joka kuninkaaksi tullessaan oli ainoastaan 4 vuoden ikäinen. Hänen lapsuutensa aikana hallitsivat suuret herrat valtakuntaa huonosti. Aatelisherrat olivat silloin ainoat rikkaat ja ainoat, joilla oli varoja hankkia korkeampia tietoja. Heidän hallussaan oli suurin osa maaomaisuutta, ja he tahtoivat tehdä talonpojat epävapaiksi lampuodeiksi. Kaikissa muissa maissa talonpojat ovat olleet tällaisia aatelistolain maaorjia, joita on voitu myydä yhdessä tilan mukana. Ruotsi, Norja ja Suomi ovat ainoat maat, jotka eivät koskaan ole suvainneet sellaista häpeätä, ja paras Ruotsilta saamamme perintö on se, että jokainen Suomen mies ja nainen on ikivanhoista ajoista ollut lain turvissa vapaa.

Kaarle XI varttui, ja hänestä tuli hiukan itsevaltainen, mutta tarmokas ja viisas kuningas. Hän ei pitänyt herrojen hallituksesta ja osasi toimia niin viisaasti, että valtiosäädyt antoivat hänelle suuremman vallan, kuin yhdelläkään Ruotsin kuninkaalla ennen häntä oli ollut. Silloin hän peruutti aatelisherroilta useita suuria maatiloja ja verosaatavia, joita entiset kuninkaat olivat heille lahjoittaneet valtakunnan vahingoksi. Siten tuli kansan vapaus turvatuksi; omaisuus ja valistus jakaantuivat tasaisemmin kaikkien säätyjen kesken. Suomalainen aatelismies Klaus Hermaninpoika Fleming oli peruuttamistoimessa kuninkaan uskollisin apulainen. Aatelisto nurkui ja vihasi Flemingiä, mutta kansa ylisti kuninkaan viisautta.

Hänen hallituskautensa alkupuolella oli ankaria sotia. Nuori kuningas taisteli urheasti kuin hänen isänsäkin ja sai toimeen kunniallisen rauhan. Satavuotista yhtämittaista sotaa seurasi nyt onnellinen rauhanaika, jota kesti Kaarle XI:n hallitusajan loppuun.

Suomi oli antanut puolet vuodentuloistaan ja puolet sotakelpoisista miehistään pitkällisiin sotiin, joita vieraisissa maissa käytiin. Nyt se sai levähtää ja hengähtää. Uupunut kansa tunsu virkistäväänsä ja voimansa uudistuvan. Monta autiotilaa otettiin uudestaan viljelykseen, väestö lisääntyi, varallisuus eneni, verot vähenivät. *Gezelius* piispat, isä ja poika, perustivat uusia kouluja ja saattoivat kerskata siitä, että koko kansa nyt taisi kirjaa lukea. Monta hengellistä kirjaa ilmestyi suomeksi; *Elias Brenner* kuvasi Suomen vanhoja muistomerkkejä.

Kuningas kutsui palvelukseensa kelpollisia miehiä kaikista säädyistä, sääti viisaita lakeja,

jotka ovat olleet voimassa meidän aikoihimme asti, ja korjasi monta sota-aikoina syntynyttä hämmennystä ja epäkohtaa. Niinkuin hän itse ankarasti noudatti hyviä tapoja ja jumalanpelkoa, samoin tehtiin koko hänen valtakunnassaan. Se, joka piti pahaa ja jumalatonta elämää, ajettiin maanpakoon. Se, joka tuli kirkkoon synnintunnustuksen jälkeen tahi lähti sieltä pois ennen siunausta, sai maksaa sakkoo. Ketkään muut kuin papit ja lääkärit eivät saaneet liikkua kaduilla jumalanpalveluksen aikana; tapahtuipa niinkin, että kadut siksi aikaa suljettiin ketjuilla. Meidän aikamme ei sellaista ankaruutta saata käsittää, mutta sen kova kuri kasvatti tarmokkaan kansan. Jälkipolvet ovat ylistäneet vanhaa, hyvää Kaarle XI:n aikaa.

Näillä onnenpäivillä oli kuitenkin musta varjopuolensa. Taikausko oli vielä yleinen, oppineetkin miehet Turun akatemiassa uskoivat noitia ja taikomisia. Näin syntyi Suomessa kuten Ruotsissakin se taikauskoinen luulo, että noita-akat ratsastivat pääsiäisyönä luudilla hornaan ja opettivat pieniä lapsia paholaista palvelemaan. Monta vanhaa eukkoa syytettiin sellaisista perättömistä rikoksista, tuomittiin kuolemaan ja poltettiin roviolla. Se oli sokeata ja surkeata intoa, mutta silloinen aika oli ankara, ja valistuksen tie kulkee erhetyksien kautta.

160. Suuret nälkävuodet.

Jumalan tahto oli, että Suomen kansa Kaarle XI:n onnellisina aikoina kokoaisi voimia kestääkseen uusia koettelemuksia. Sillä tämän kuninkaan viimeisinä hallitusvuosina alkoi pitkä jakso suuria onnettomuuksia, joita ei yksikään kansa olisi voinut kestää ilman sitkeätä elinvoimaa, kärsivällisyyttä ja luottamusta Jumalaan.

Luonnonvoimat ja vuodenajat olivat kuin hairahtuneet säännölliseltä uraltaan. Viitenä vuotena, vuodesta 1689 alkaen, Jumala lähetti edeltäpäin kaikenlaisia luonnossa näkyviä varoituksia. Kesät olivat tavattoman kuumia, keväät ja syksyt tavattoman kuivia, talvet ylenmäärin kylmiä. Vuonna 1690 kävi sydänkesällä niin kova halla, että pääskysten pojat putoilivat kuolleina pesistään. V. 1691 poimittiin mansikoita huhtikuussa, mutta samaan aikaan v. 1692 oli niin kova pakkanen, että monta ihmistä paleltui kuoliaaksi.

Etelä-Euroopassa oli kovia maanjäristyksiä, vuoret syöksivät tulta, ja heinäsiirkkalaumat hävittivät viljavainioita. Näinä viitenä vuotena Suomessa kuitenkin saatiin monta runsasta satoa. Viljaa oli niin paljon, että jyväkuormat usein seisoivat monta päivää myymättä kaupunkien toreilla. Mutta kaikki elivät vain päivästä päivään niinkuin taivaan linnut; kukaan ei huolinut säästää mitään vastaisen varaksi, ei kukaan ottanut varteen Jumalan varoittavia ennemerkkejä.

Vuonna 1694 oli Keski-Euroopassa niin kauhea nälänhätä, että rikkaassa Pariisissa kuoli nälkään 92,000 ihmistä. Suomessa tuli katovuosi, kansa söi pettua, siellä täällä nähtiin jo nälkään kuolleita ihmisiä teiden varsilla. Vuonna 1695 tuli "suuri nälkävuosi". Silloin oli niin kova talvi, että moni paleltui kuoliaaksi, ja sudet ahdistivat ihmisiä huoneissa. Kevät tuli kylmä, kesä kylmä ja sateinen. Elo ei ennättänyt kypsyä, pelloilla nähtiin vain joitakuuta korsiä ja niiden vieressä pelkkä musta multa. Syyskuussa halla vei kaikki, mitä jäljellä oli. Hätä yltyi, herrat ja talonpojat alkoivat palveluksestaan erottaa puolet palvelijoistaan. Seitsemän jyvälaivaa joutui Merenkurkussa haaksirikkoon.

Vuosi 1696 oli kovempi kaikkea, mitä maamme siihen asti oli kokenut. Se oli kummallinen vuosi. Talvi oli niin leuto, että jäät sulivat jo helmikuun lopulla, pääskysel

tulivat Etelä-Ruotsiin, ja useat tekivät toukoa. Mutta maaliskuun 7 päivänä palasi pakkanen, ja järvet jäättyivät jälleen niin lujiksi, että niitä ajettiin. Kevättouot turmeltuivat, syyskylvö mätäni maassa. Kesä tuli kylmä, ja elokuun 8 päivänä peitti paksu jää kaikki järvet. Elokuun 22 päivänä tuli taaskin halla, käyden neljänä yönä perätysten. Koko Suomessa saatiin tuskin muutamia tynnyrejä hallan panemia, puoleksi tuleentuneita jyviä. Niityt eivät kasvaneet heinää, elukat kuolivat, jänikset ja osaksi linnut katosivat metsistä, kukko herkesi laulamasta, arka ilves otti pakonsa kyliin, rottalaumat söivät kaikki, mitä eteen sattui.

Silloin Jumalan käsi saattoi koko Suomeen suuren hädän ja puutteen, semmoisen kuin profeetta Joel sanoo: "Pelto on hävitetty, maa on murheissansa ja peltomiehet seisovat hämmästyneinä." Mikkelinpäivän aikaan alkoi irtolaisväkeä, pian myös torppareita ja pikkutilain omistajia virrata kaupunkeihin. Nämä tulivat täpötäyteen väkeä, ja vähän oli antamista. Kalpeita, haamuiksi laihtuneita ihmisiä hoippui maanteillä, kunnes kaatuivat, ja monet jäivät kirkkomaille kuolemaan. Kun nämä nälkiintyneet joukot tapasivat lehmän tahi hevosen laitumella, löivät ne sen paikalla kuoliaaksi, söivät lihan raa'altaan ja joivat veren. Jos ei sellaista ruokaa ollut, käytiin käsiksi koiriin, kissoihin, rottiin, variksiin ja kaikenlaisiin perkeisiin. Toiset söivät olkia, ruumenia, rapaa, ruohoja, juuria. Talonpojat, porvarit, papit, herrasmiehet, kaikki söivät pettuleipää, ja sitä pidettiin rikkaana, jolla oli hiukan tyhjistä tähkistä hienonnettuja survejauhoja petun sekaan panna. Epäterveellinen ravinto synnytti hävittäviä kulkutauteja. Monessa pitäjässä väki väheni aivan sukupuuttoon. Yhtenä vuotena kuoli Suomessa 100,000 ihmistä ja näinä kolmena nälkävuotena yhteensä enemmän kuin 150,000 eli lähes kolmas osa maamme silloisesta väestöstä. Kaikki kansa nöyrytyi nyt Jumalan väkevän käden alle, ja hänen sallimastaan loput säilyivät hengissä, parhaasta päästä kalastamalla järvien ja meren rannikoilla. Hiukan viljaa tuli myöskin valtakunnan hallitukselta Ruotsista.

Vuonna 1697 oli kasvu parempi, mutta mihin ei mitään ollut kylvetty, siinä ei ollut korjattavaakaan. Vasta seuraavina vuosina nähtiin maassamme taas leipää. Nälänhädän seuraukset tuntuivat kuitenkin kauan. Monta oli maastamme lähtenyt, kuollen Venäjälle tahi Ruotsiin. Autioiksi jääneihin kyliin ja pitäjiin muutti sitten toisia asukkaita. Elinvoimat masentuivat, valistus pimeni, tavat villiityivät. Mutta Suomen kansalle on kunniaksi, että vaikka henki onkin rakas, kansa kuitenkin tämän suurimmankin hädän aikana piti lait pyhinä. Muissa maissa synnyttää suuri hätä aina suuria väkivallantöitä: ryöstöjä, murhia, polttoja. Täällä harvinaisena poikkeuksena tapahtui, että puolikuolleet raukat ryöstivät muutamia herrastaloja Savossa. Usein nähtiin satojen kurjain kurottavan käsiään parempiosaisten ihmisten suljettuja portteja kohti, mutta porttiin he eivät koskeneet, he kaatuivat sen eteen. Semmoista kieltäymyksen miehuutta tavataan vain harvoissa kansoissa.

161. Kaarle kahdestoista ja Narvan taistelu.

Nälänhädän kovimmillaan ollessa kuoli kuningas Kaarle XI vuonna 1697, kansojensa siunaamana. Tukholman linna paloi, uusi aika alkoi. Valtaistuimelle nousi nyt tämän viisaan kuninkaan viisitoistavuotias poika, jonka kuuluisa nimi oli *Kaarle XII*. Hän rakasti vanhoja sankarisatuja, ja jo aikaisin hänellä oli suuret urotyöt mielessä. Nelivuotiaana hän istui hevosen selässä, 12 vuoden ikäisenä hän ratsasti täyttä laukkaa pensaiden ja aitojen ylitse. Sotaleikit ja metsästys olivat hänen mielitöitään lapsuudesta saakka, ja kun hän oli

kiertänyt karhun metsässä, ei hän sallinut kenenkään käyttää muita aseita kuin ryhmysauvoja ja puuhankoja, saadakseen pedon elävältä kiinni.

Ennenkuin hän oli 16 vuotta täyttänyt, otti hän valtiosäädyltä vastaan isänsä yksinvallan. Hän käytti sitä poikamaisella tavalla, antoi vanhain valtaneuvosten hallita valtakuntaa ja näpäytteli kirsikankiviä heidän nenällensä. Itse hän oli sotasilla, ryntäsi lumilinnoituksia vastaan, laski kelkalla äkkijyrkkiä mäenrinteitä, ratsasti hoviherrojaan kumoon, valjasti 30 hevosta riviin 30 reen eteen ja piti meritappeluja, joissa taistelijat ruiskuttivat toistensa veneet vettä täyteen. Kun hän oli näin riehunut kolme vuotta, tuli hänestä mies ja sankari, jota koko maailma ihmetteli.

Tähän aikaan hallitsi Venäjällä tarmokas tsaari, *Pietari I*, jolle jälkimaailma antoi lisänimen Suuri. Hän tahtoi tehdä valtakuntansa mahtavaksi ja opettaa tietämättömälle kansalleen Länsi-Euroopan sivistystä. Mutta Venäjä oli silloin Itämerestä eristettynä, ja sillä oli pääsy merelle avoinna ainoastaan Jäämeren kautta. Pietari oli valloittanut maita turkkilaisilta; nyt hän ryhtyi, Puolan ja Tanskan kuningasten liittolaisena, ahdistamaan myöskin Ruotsia. Kaikki olivat kuulleet puhuttavan Ruotsin valtaistuimella “mellastavasta pojasta” ja tahtoivat käyttää tilaisuutta saadakseen takaisin ruotsalaisten valloittamat maat.

Keväällä v. 1700 syttyi tämä suuri sota. Kuningas Kaarle oli metsästävässä ja oli saanut 14 karhua elävältä, kun hänelle tuotiin tieto kolmen vihollisen hyökkäyksestä. Silloin tuli leikistä täysi tosi. Ennen kesän loppua oli “poika” sotajoukkoineen noussut maihin Tanskassa ja pakottanut sen kuninkaan rauhantekoon. Sieltä hän lähti Venäjää vastaan. Tsaari Pietari oli linnoitetussa leirissä Narvajoen rannalla Virossa ja aikoi 45,000-miehisellä sotajoukolla valloittaa ruotsalaisen Narvan linnan. Häntä vastaan marssi kuningas Kaarle ja karkasi 20 p:nä marraskuuta v. 1700 venäläisten kimppuun 8,400 miehellä väsyneitä, viluisia ja läpikastuneita joukkoja, jotka olivat yönsä viettäneet lumessa taivasalla.

Tsaari Pietari oli parhaiksi matkustanut pois, ja eräs ranskalainen johti hänen harjaantumattomia joukkojaan. Kello 2 iltapäivällä alkoi ankara pyryilma. Lumi tuiskusi venäläisten silmiin, niin etteivät he voineet nähdä vihollisiaan, ennenkuin nämä jo olivat heidän kimpussa. Siinä alkoi tuima taistelu kaikilla aseilla, enimmin kuitenkin miekalla. Venäläisten leiriin rynnättiin, vallit murrettiin, venäläinen ratsuväki kääntyi pakoon ja yritti päästä virran poikki, mutta 1,000 miestä hukkui. Venäjän jalkaväki piti urhoollisesti puoliaan, mutta joutui epäjärjestykseen ja yritti paeta erään sillan ylitse. Silta murtui, ja taaskin tuhansia hukkui virtaan. Ne, jotka eivät voineet päästä pakoon, pitivät hurjistuneina puoliaan. Kuningas oli joka paikassa ensimmäisiä; hän ratsasti suoraan vallihautaan, menetti hevosensa, miekkansa ja toisen saappaansa, mutta oli pian taas ottelussa. Pimeä tuli, ystävät ja viholliset hämmentyivät toisiinsa. Venäläiset eivät voineet väikeänsä laskea, heidän sotajoukkonsa oli hajoitettu kahteen osaan, he eivät luottaneet ulkomaalaiseen päällikköönsä ja pitivät taistelun menetettynä. Se päättyi; soturit seisoivat sota-aseissa kylmässä talviyössä väsyneinä ja viluissaan. Seuraavana aamuna voitollinen Ruotsin sotajoukko asettui pitkiin riveihin, peittääkseen vähälukuisuuttaan. Siinä oli silloin ainoastaan 6,000 sotamiestä; monella näistä ei ollut luoteja eikä ruutia. Osa Venäjän sotajoukosta oli lähtenyt yöllä tiehensä; 12,000 heitti aamulla aseensa ja sai vapaasti mennä menojaan. Kolmantena päivänä kuningas kiitti Jumalaa voitostansa pelastetussa Narvassa.

Kaksi viidettäosaa siitä sotajoukosta, joka voitti Narvan taistelussa, oli suomalaisia. Siinä taisteli 500 Turun läänin ratsumiestä, 600 Uudenmaan ratsumiestä, 500 Viipurin läänin ratsumiestä, 850 miestä Viipurin jalkaväkeä ja muita joukkoja eri osista maattamme: yhteensä 3,200 suomalaista.

162. Retki Pultavaan.

Kahdeksantoista vuoden ikäinen oli Kaarle XII voittaessaan tanskalaiset ja venäläiset. Tästä hetkestä alkaen hänestä tuli Euroopan sankari. Maailma ylisti hänen verratonta urhoollisuuttaan, hänen vaatimattomuuttaan voiton jälkeen, hänen lempeyttään voitettuja kohtaan, hänen puhtaita tapojaan ja vilpitöntä jumalanpelkoaan. Hänen kansansa uneksi vain voittoja, hänen sotilaansa — hänen kaarlelaisensa — pitivät suurimpana kunnianansa saada sotia ja kuolla kuninkaan puolesta.

Ja eteenpäin kulki kuningas Kaarle voitosta voittoon. Hän piti vaarat leikinasiana; luodit näyttivät häntä väistävän. Hän kääntyi kolmatta vihollistansa, Puolan kuningasta August Väkevää vastaan. Siitä ei ollut apua, että August voi paljain käsin puristaa kokoon hevosenkengän: kaiken täytyi väistyä pohjolan sankarin tieltä. Hän kulki leveäin virtain poikki vihollisten nähden; hän kaatoi suuria, urhoollisia, hyvin varustettuja sotajoukkoja. Hän kulki isoisänsä tietä, valloitti koko Puolan valtakunnan, erotti kuningas Augustin hallituksesta ja pakotti puolalaiset valitsemaan uuden kuninkaan, jonka kanssa hän teki liiton. Viimein hän ryntäsi August Väkevän perintömaahan Saksiin ja pakotti vastustajansa rukoilemaan rauhaa.

Seitsemän vuoden kuluttua Narvan taistelusta kuningas Kaarle oli valtansa kukkuloilla. Ei ollut toista nimeä niin uljasta kuin hänen, ei ollut toista sotajoukkoa niin tottunutta voittamaan. Keisarit ja kuninkaat vapisivat, kun nämä pelättävät pohjolan sankarit vielä kerran ilmestyivät Saksaan.

Mutta Jumala havaitsi, että kunnia ja sankarimaine olivat tulleet kuningas Kaarlen mieliteoiksi ja että paljon viatonta verta oli Puolassa vuotanut. Senvuoksi Jumala, joka on väkevintäkin sankaria väkevempi, asetti määrän kuninkaan voitoille ja sokaisi hänet menestyksellä. Hänen kulkunsa Puolassa oli kuin purjehtijan kulku merellä: kaikki väistyi hänen tieltään, mutta hänen takanansa yhdistyivät aallot, kansa nousi ja karkoitti hänen liittolaisensa. Nyt Kaarle kuningas lopuksi tahtoi valloittaa Venäjän valtakunnan ja retkeili Etelä-Venäjälle, jossa odotti apua kasakoilta. Mutta niinä seitsemänä vuonna, joina hän oli jättänyt venäläiset rauhaan, oli tsaari Pietari ruotsalaisilta oppinut sotataidon ja harjoittanut joukkonsa taistelukuntoisiksi. Kuningas Kaarle tunkeutui yhä etäämmälle eikä saanut apua, näki ainoastaan hävitettyjä maita ja vimmastuneita vihollisia. Hänen sotilaansa seurasivat häntä; uljas sotajoukko sai uusia voittoja, mutta harveni harvenemistaan, ja Pietari voitti ne lisäjoukot, joita Suomesta lähetettiin.

Kesäkuussa v. 1709 kuningas ryhtyi piirittämään Poltavan linnaa Etelä-Venäjällä, 200 penikulman päässä omasta valtakunnastaan. Siinä tsaari Pietari hänet saarsi 55,000 miestä ja 132 tykkiä käsittävällä sotavoimalla. Ruotsin sotajoukossa oli 18,400 miestä; siltä puuttui ruokavaroja ja ruutia, mutta kuningas Kaarlen tapana ei ollut kääntyä takaisin. Oli 28 päivä kesäkuuta. Pelkäämättä, kuten ainakin, ryntäsivät hänen uhkamieliset sotilaansa venäläisten linnoituksia vastaan ja valloittivat ne. Mutta tähän asti haavoittumatonta sankaria oli pyssynluoti nyt pahasti haavoittanut jalkaan, niin ettei hän voinut ratsastaa

kentällä järjestämässä taistelua. Syntyi hämmennystä johdossa: osa armeijasta ryntäsi yhä eteenpäin ja joutui vangiksi; toinen osa jäi paikoilleen, ja sen kimppuun karkasi suuri ylivoima tsaarin itsensä johtamana. Hirmuisen taistelun jälkeen Ruotsin sotajoukon täytyi väistyä; 2,500 miestä oli kaatunut, 2,000 oli vankina; loput kokoontuivat kuninkaan ympärille ja marssivat eteläänpäin. Siellä on iso *Dnieper*-virta, johon yhtyy pienempi *Worskla*-niminen joki. Näiden jokien kulmauksessa joutui ruotsalaisen sotajoukon jäännös taaskin venäläisten ahdistamana saarroksiin. 12,500 miehen täytyi antautua vangiksi; 500 miestä pääsi kuninkaan kera Turkinmaahan.

Pultavan taistelussa kamppaili noin 3,000 suomalaista, jäännöksiä niistä urhokkaista pataljoonista, jotka olivat sotatantereilla harvenneet. Näiden joukossa oli Viipurin, Uudenmaan ja Turun läänin ratsumiehiä, Karjalan rakuunia sekä jalkaväkeä Porin, Uudenmaan ja Turun läänin rykmenteistä. Ne, jotka eivät kaatuneet, vietiin vankeina kauas Venäjälle. Muutamat pakenivat kotimaahansa; toiset päästettiin vapaiksi rauhanteon jälkeen, ja kaikilla oli kummallisia elämänvaiheita kerrottavana.

163. Viipurin valloitus.

Sillä aikaa, kun kuningas Kaarle voitti hyödyttömiä voittoja Puolassa ja halveksi venäläisiä, lähenivät nämä askel askeleelta Suomea ja Itämeren. He hävittivät Viron- ja Liivinmaata, kärsivät usein tappioita, mutta oppivat viimein itse voittamaan. Sitten he valloittivat Inkerinmaan, Suomen esimuurin. Pähkinälinna piti puoliaan niin urhoollisesti, että sen varusväestä oli jäljellä ainoastaan 83 miestä maahan ammuttujen muurien takana, kun se vihdoinkin antautui. Tsaari itse palveli sotajoukossaan kapteenina. Toukokuun 4 päivänä v. 1703 hän valloitti ruotsalaisen Nevanlinnan Nevajoen varrella, ja toukokuun 16 päivänä hän alkoi sen lähistöön perustaa uutta pääkaupunkia *Pietaria*. Nyt hän samosi 40,000 miehen voimalla Suomeen. Siestarjoella oli 4,000 suomalaista *Cronhjortin* johdossa. Nämä puolustivat miehuullisesti maansa rajaa. Tsaari tyytyi tällä kertaa vain hävittämään rajaseutuja ja palasi takaisin.

Seuraavana vuonna hän valloitti rynnäköllä Narvan. Suomalaiset, *Maydellin* johtamina, koettivat turhaan tekemällä uskaliaita partioretkiä hävittää uutta Pietarin kaupunkia. Vuonna 1706 lokakuussa hyökkäsi tsaari Pietari 20,000 miehen voimalla Suomeen ja alkoi kiivaasti ampua Viipuria. Kaupunki vapisi, monet talot paloivat, kaikki odottivat rynnäkköä, mutta 17 päivän kuluttua venäläinen sotajoukko lähti odottamatta pois. Viipurin asukkaat luulivat ihmeen tapahtuneen, samanlaisen kuin se, jonka kautta Herra pelasti Samarian syyrialalaisten kuninkaan Benhadadin piirityksestä.

Sitten tuli neljä rauhallista vuotta, jolloin Venäjän joukot taistelivat kuningas Kaarlea vastaan. Mutta Pultavan voiton jälkeen tsaari Pietari päätti vihdoinkin valloittaa Viipurin. Maaliskuun 22 päivänä vuonna 1710 ilmestyi venäläinen sotajoukko jälle ja alkoi piirittää linnaa. Huhtikuussa tuli venäläinen laivasto ja kohta sen jälkeen tsaari itse tuoden parhaan väkensä. Venäjän sotajoukko seiso nyt, 23,000-miehisenä kaareissa kaupungin ympärillä, ja toista sataa järeätä tykkiä aloitti hirveän ampumisen. Viipurissa oli päällikkönä eversti *Maunu Stjernstråle*, täysiverinen kaarlelainen. Hänellä oli linnäväkenä 4,000 urhoollista miestä; näihin yhtyivät kaupungin porvarit, ja kaikki olivat päättäneet viimeiseen asti suojella tätä Suomen portin lukkoa. Torneja ja muureja, huoneita ja ihmisiä sortui luotien vaikutuksesta, linnan ruutikellari räjähti ilmaan, ainoastaan syvimmissä kellareissa saivat naiset ja lapset suojaa, mutta Viipuri piti puoliaan. Venäläiset tekivät

väkiryynnäköitä, mutta ne torjuttiin. Tsaari päätti silloin antaa tykkien ratkaista taistelun ja käski ampua kahta kauheammasti. Kesäkuun alussa oli satamanpuoleinen muuri 400 metrin pituudelta soraläjänä, puolet puolustusväkeä oli saanut surmansa, holveissa nääntyi monta haavoitettua, eikä vähääkään apua ollut odotettavissa. Vasta silloin, kesäkuun 10 päivänä, Viipuri antautui, soraan ja veriin peittyneenä, kunniallisilla ehdoilla. Piiritystä oli kestänyt 13 viikkoa, ja vihollinen oli siinä menettänyt yhdeksättätuhatta miestä.

Ehtoja ei täytetty. Linnanväki ja monta kaupungin eloon jääneistä asukkaista vietiin vankeuteen. Kohta senjälkeen antautui Käkisalmi 14-päiväisen piirityksen jälkeen.

164. Napuen taistelu.

Minkätähden Suomi suurimmassa hädässä jätti vahvimman porttinsa avuttomaksi? Sellainen ei ollut kansan mieli: se tarttui aseihin kaukaisimmissakin seuduissa; kautta koko maamme kaikui huuto: “Viipuriin! Viipuriin!” Mutta kuningas oli määrännyt tänne kelvottoman sotapäällikön, jonka nimi oli *Lybecker*. Hän halveksi talonpoikia, uuvutti sotaväkensä eikä ymmärtänyt johtaa kansaa, joka ei mitään mieluummin halunnut kuin puolustaa isänmaatansa. Kaikki kävi huonosti. Ja kuitenkin Suomen kansa oli jo satoja vuosia oppinut voittamaan. Jokainen mies oli sotilas, jokainen vaimo kertoi lapsilleen sankarisatuja. Mutta suurin osa maamme sotakelpoista nuorisoa vuodatti silloin vertansa Inkerinmaalla, Virossa, Liivinmaalla, Puolassa, Saksassa ja Venäjällä — kaikkialla paitsi ei omassa maassa, missä sen voimia enimmin olisi tarvittu. Kuningas käski, kansa totteli, onnettomuus tuli, ja nyt tämä urhoollinen kansa sai uudestaan oppia vanhaa kärsimisen taitoansa.

Viipurin valloitus vaikutti kaikkien sydämiin niinkuin tuulenvihuri, joka tempaa tuvan suulta oven. Kun mielet näin olivat murheen masentamat, tuli rutto maahamme. Syksyllä vuonna 1710 se kulkeutui Virosta laivassa Helsinkiin ja levisi aina Ouluun asti. Ilma oli tyyni, sumuinen ja terveydelle vahingollinen, aurinko kätki kasvonsa, ja viheriä lima peitti vedet. Ihmiset sairastuivat yht’äkkiä ja kuolivat kolmantena päivänä. Moneen taloon ei jäänyt yhtäkään ihmistä eloon. Turussa kuoli 6,000 asukkaasta 2,000, Helsingissä 1,185, Porvoossa 652. Oulun läänissä kuoli kokonaisia kyläkuntia sukupuuttoon. Useat pakenivat saaristoihin ja olivat siellä myöhään talveen. Kun aurinko taas jouluaamuna pilkahti paistamaan, heräsi murheellisten sydämessä uusi toivo. Siitä alkaen helpotti rutto ja taukosi kokonaan seuraavana keväänä.

Silloin oli taas sota käsissä. Kovaa kokenut kansa tarttui jälleen aseihin, hajoitetut rykmentit varustettiin uudestaan. *Lybecker* erotettiin päällikkyydestä; hänen sijaansa tuli vanha rehellinen *Nieroht*, joka turhaan koetti valloittaa Viipuria takaisin. Hän kuoli pian, ja kuningas uskoi päällikkyyden jälleen *Lybeckerille*. Kaksi vuotta kului turhiin marssimisiin, häpeälliseen pakoon, ja nuoret sotamiehet itkivät harmista, kun eivät saaneet taistella. Kaukana pohjoisessa kävivät talonpojat molemmiin puolin rajaa “sarkasotaa”; silloin ryöstettiin Kajaanin kaupunki. Venäläiset saapuivat jälleen v. 1713. He valloittivat Helsingin, Porvoon, pianpa Turunkin, vaan *Lybecker* ei tahtonut taistella. Mutta nyt rohkeni Ruotsin valtakunnan-neuvosto tehdä kuninkaan tahtoa vastaan ja pani *Lybeckerin* viralta. Urhea kaarlelainen *Kaarle Armfelt* sai päällikkyyden Suomessa.

Se oli silloin jo liian myöhäistä. Koko Suomi oli vihollisen käsissä, pakolaisia purjehti joukoittain Ruotsiin. Turun akatemia oli aivan autiona. Kuudentuhannen miehen kera

Armfelt seisoj Pälkäneellä. Siellä venäläiset kulkivat hirsilautoilla Mallasveden poikki ja pakottivat kovan taistelun perästä suomalaisen sotajoukon vetäytymään pohjoiseen päin. Napuen kylän pelloille Isossakyrössä Armfelt pysähtyi odottamaan venäläisiä. Hänellä oli silloin 4,300 soturia ja 1,500 aseistettua talonpoikaa. Häntä vastaan samosi Venäjän paras sotapäällikkö, ruhtinas *Galitzin*, mukanaan 12,000 miestä, ja 19 päivänä helmikuuta v. 1714 oli Napuen eli Isonkyrön taistelu.

Suomen sotajoukko oli kolme päivää seisonut lumessa ja pakkasessa, molemmin puolin jäätynyttä Kyrönjokea. Kello 11 aamupäivällä venäläiset tulivat jäätä pitkin ja karkasivat suomalaisten kimppuun joen oikeanpuolisella rannalla, tuulen tupruttaessa tuiskulunta ja palavasta kylästä savua näille vasten silmiä. Kahdesti torjuttiin rynnäkkö, vihollisen rivit hajoitettiin, suomalaiset valtasivat kuusi tykkiä. Voitto näytti varmalta, kun kenraali de la Barre suomalaisten ratsumiesten kanssa yht'äkkiä lähti pakoon, joten ainoastaan Turun läänin ratsuväki jäi paikalle. Venäläisten rivit järjestyivät taas, suomalainen jalkaväki joutui umpisaarroksiin, ja sen kimppuun käytiin joka taholta; voitto muuttui veriseksi tappioksi. Talonpojat joutuivat epäjärjestykseen ja kaatuivat; sotamiehet asettuivat neliöön ja pitivät puoliaan kuolemaan asti. Useimmat upseerit ja 2,500 miestä kaatui, eräs aliupseeri komensi kolmen rykmentin jäännöksiä. Armfelt taisteli viimeisten joukossa ja murtautui läpi vihollisten Laihian metsään. Ruhtinas Galitzin oli menettänyt 3,000 miestä, ja kuitenkin hän puhui suomalaisten urhoollisuudesta kunnioittavasti. Kunnia oli pelastettu, mutta maa oli menetetty.

Seuraavana keväänä oli Kyrönjoki niin täynnä kuolleita, ettei sen vettä pitkään aikaan saattanut juoda. Meidän ajan viljavat peltovainiot joen rannoilla kätkevät kaatuneiden lahonneet luut.

165. Kajaanin linna ja kivekkäät.

Suomen viimeisen sotajoukon jäännökset vietiin Ruotsin rannikoita puolustamaan. Koko muu Suomi oli jäänyt viholliselle alttiiksi, paitsi pieni *Kajaanin linna*, joka vielä kaksi vuotta piti puoliaan metsäin ja erämaiden takana. Sinne samosi venäläinen kenraali Tshekin 4,000 miestä mukanaan joulukuussa v. 1715 ja vaati linnan avaimia. Majuri *Juhana Henrik Fieandt* oli Kajaanin linnan päällikkönä. Hänellä oli 50 vanhaa, aikansa palvelutta, iän ja haavain murtamaa sotamiestä, mutta ne olivat kaarlelaisia, ja Fieandt antoi venäläisille epäävän vastauksen. Näiden täytyi ryhtyä piirittämään niskoittelevaa linnaa. Se ei ottanut oikein menestyäkseen ilman tykkejä. Sotatauti alkoi raivota huonosti varustetussa venäläisleirissä; 1,000 miestä kuoli kuukauden kuluessa. Heidän sijaansa tuli lisäväkeä 3,000 miestä, jotka toivat mukanaan tykkejä. Nyt koeteltiin kaarlelaisten miehuutta. Yöt päivät heidän täytyi muureilla valvoa. Ei ollut heillä ruokaa, ei puita; pakkaneen yltyi niin kovaksi, että heidän sormensa kohmettuivat pyssyä pidellessä. Naiset ja lapset, jotka olivat paenneet linnan turviin, nääntyivät nälkään ja viluun. Sittenkin Fieandt tahtoi puolustautua; hän tahtoi ennen räjäyttää linnan ilmaan kuin antaa sen viholliselle. Mutta hän ei voinut olla kuulematta onnettomain rukouksia: hän antautui 24 päivänä helmikuuta v. 1716 sillä ehdolla, että saisi vapaan lähdön.

Kun Tshekin näki nuo harvalukuiset, nälän näännyttämät, paleltuneet sotilasvanhukset, jotka kaksi kuukautta olivat uhmanneet hänen koko voimaansa, oli hän vihoissaan surmauttaa heidät kaikki. Silloin yksi hänen eversteistään, Mannstein, riisui miekan vyöltään ja uhkasi luopua Venäjän palveluksesta. Kajaanin linnan puolustajat saivat jäädä

henkiin, mutta heidät vietiin vankeina ja tyhjiksi ryöstettyinä naisten ja lasten kanssa Venäjän sisämaihin. Linnan kellareihin oli jäänyt 7 tynnyriä ruutia. Muutaman päivän kuluttua räjähti linna ilmaan, ei tiedetä miten, ja muurien jäännökset ovat paikallaan vielä tänäkin päivänä kuohuvan Ämmäkosken saarella. Tämä linna rakennettiin vuonna 1607, Kaarle IX:n aikana, Koillis-Suomen suojaksi.

Sodan alussa olivat Inkerinmaan talonpojat tarttuneet aseihin ja tehneet partioiretkiä Venäjän puolelle. Heidän päällikkönsä *Kivekäs* tuli niin kuuluisaksi, että kansa nimitti sellaisia uskaliaita partiolaisia *kivekkäiksi*, joskus myöskin *sisseiksi*. Suomen talonpojat tarttuivat hekin aseihin ja kävivät sotaa omin päin. Kenraali Nieroht hankki heille aseita, sanoi heitä jalkarakuunoikseen ja nimitti *Taneli Luukkoisen* heidän majurikseen. Heillä oli myös kapteeneja ja luutnantteja, niiden joukossa *Pietari Longström* ynnä muita. Joskus oli heitä 200 tahi 300 miestä yhdessä; usein oli 10, 20 tai 30 tällaista hurjapäistä, kaikissa vaivoissa ja vaaroissa karaistunutta talonpoikaissotilasta väijymässä teiden varsilla; he surmasivat kuljeksivia vihollisia, anastivat heidän kuormastovaununsa, polttivat heidän jyvääittansa tai yllättivät heidät öisin talonpoikaistaloissa. Näin kivekkäät tulivat vihollisen kauhuksi; mutta kun kansa kaikkialla oli heidän puolellaan, antoivat he myöskin aihetta julmiin hävityksiin. Venäläiset olivat siihen aikaan raakoja ja sodan villitsemiä. Kostaakseen kivekkäille he tekivät kaikenlaista väkivaltaa. He pitivät suomalaisia tavattoman jäykkäluontoisena kansana, joka piti hävittää, kun sitä ei saanut kukistetuksi.

166. Tapani Lövingin seikkailut.

Uskaliaimpia kivekkäitä oli Tapani Löving. Hän oli ollut kirjanpitäjänä ja kirjurina, kun hän vuonna 1710 joutui venäläisen partiojoukon vangiksi Karjalassa, mutta karkasi ja löi kasakan kuoliaaksi. Senjälkeen hän meni sotapalvelukseen, sai pienen joukon komennettavakseen ja oli osallisena lukemattomissa seikkailuissa. Ollen aina sukkela, neuvokas ja rohkea, hän alkoi pian käydä sotaa omin päinsä, joskus muutamia kumppaneita mukanaan. Löving kuljeskeli milloin minkinlaisessa valepuvussa maalla ja merellä, tiedustellakseen vihollisen asemaa ja antaakseen siitä tietoja kuninkaalle ja ruotsalaisille päälliköille. Hän oli venäläisten kanssa usein päivällä kovissa otteluissa; ilvehti tuntemattomana heidän kanssansa illalla; nukkui yön heidän kanssansa samalla lavitsalla; otti seuraavana aamuna heidän hevosensa ja aseensa, aluksensa ja saaliinsa; oli kaikkialla pelättynä, kaikkialla vainottuna ja kävi sotaansa 11 vuotta uskomattomien vaivain ja alituisen hengenvaaran alaisena. Hänen monista seikkailuistaan kerromme ainoastaan muutamia, semmoisina, kuin hän itse niitä on päiväkirjassaan kuvaillut.

“Vuonna 1713 komensi minut herra kenraalimajuri Armfelt polttamaan viholliselta Porvoon sillan, ja kun olin sillan korvassa, ampui vihollinen yht’äkkiä muutamilla sadoilla musketeilla niin, että maa allani savusi, mutta ei kuitenkaan saanut sattumaan. Sitten tuli juosten minua kohti sillalle ja tähtäsi minuun muuan mies, jota minä, ennättäen vähää ennen, ampua paukautin rintaan, ja hän osasi minua vasempaan korvaan. Kuitenkin paloi meidän puoleinen osa siltaa poroksi. Takaisin tultuani kohtasi minut herra majuri Gyllenström ja surkutteli. Sanoi myöskin lisäksi: ‘Minkä nimen nyt annamme Lövingille, kun hän on menettänyt korvansa?’ Minä vastasin: ‘Menettänyt olen korvani, kuitenkin vain vasemman; mutta moni menettää tässä vielä henkensäkin.’ Kiskaisin sitten pois korvavalehden, joka riippui sivulla.”

“Vuonna 1715... Kun heräsin eräässä tuvassa Ahvenanmaalla, tuli 3 miestä ovelle, ladatut

pyssyt kädessä. Minä tempasin pistoolini, hyökkäsin sukkajalassa suoraan heidän päälleen ja ajoin heidät pois, sittenkuin he olivat laukaisseet pyssynsä, joita minä altapäin töykkäsin, niin että kuulat menivät kattoon. Sain silmilleni vain muutamia ruudinjyviä, joiden jälki pysyy hautaan asti. Toverini ja minä juoksimme jäälle, ja heti, kun olimme rannasta lähteneet, laskeutui meidän ja maan välille sanomattoman sakea sumu, mutta edessämme paistoi aurinko niinkuin kirkkaana kesäpäivänä. Jäljissämme tuli 40 venäläistä rakuunaa ja kasakkaa. Olimme eräällä saarella pimeään yöhön asti, käänsimme sitten kenkämme takaperin ja marssimme koko yön. Aamulla tuli tuulenvihuri ja peitti löyhällä lumella jälkemme. Tultuamme Skagön pohjoiselle niemekkeelle kohtasi meitä koko parvikunta venäläisiä; siinä pistettiin kumppani vierestäni kuoliaaksi. Minä hyppäsin korkealta vuorelta alas veteen, jota meri oli sinne heittänyt. Venäläiset eivät voineet minua saavuttaa eivätkä ampua; istuin vuoren rotkossa Kaikkivaltiaan turvissa, riisuin kengät jaloistani, sillä ne jäättyivät kokoon, ja puristelin jalkojani, jotteivät paleltuisi. Vuorella taitoin kuusenoksia alleni ja päälleni, makasin näin puolen yötä ja minua paleli niin, että henkeni ja ruumiini vapisi. Nousin ja kuljin Getan vuorelle kaksi runsasta peninkulmaa sukkasillani, kantaen jäätyneitä kenkiäni. Kun kohmejää koski jalkoihin kipeästi, täytyi kaatuessa käsin ja jaloin ottaa vastaan; joka askel tällä kahden peninkulman matkalla oli verellä merkitty. Maihin tultuani näin risumajan, johon talonpojat olivat vieneet tavaransa, mutta vihollinen oli ottanut kaikki. Sovittelin heiniä jalkaini peitteeksi ja löysin sieltä tyhjän, karkean säkin, jonka käärin ympärilleni, sekä heinäin alta leivän ja pienen rasian, puolillaan voita. Mieleeni tulivat kohta Danielin sanat jalopeurain luolassa: ‘Herra, muistatko vielä minua?’ Tulta tehdessäni tuli vihollinen ulkopuolelle. Minä astelin takaperin meren rantaan, kävelin viluissani edestakaisin vuoren juurella ja katselin jalkojani: ne olivat paleltuneen nauriin näköiset, valkeat aina polviin asti. Minun täytyi niitä hieroa lumella. Viimein tulin Finströmin pitäjään erään lesken luokse; oli 3 päivä maaliskuuta. Konttasin polvillani, hakkasin puita, muurasin takkaa, korjasin ovea, ikkunoita ja lattiata. Eukko huomasi minusta olevan apua, lupasi ruoan ja paransi jalkani. Hän oli kätkenyt lumikinokseen jauhoja, voita ja juustoa. Tulipa hänen karjansakin, jonka vihollinen oli vienyt, takaisin nuorat sarvissa. Niin suurta Jumalan ihmetyötä ei voi ikinä syntinen ihminen ymmärtää, joka ei ole ollut hädässä.”

“V. 1717 kesäkuun 8 päivänä purjehdin Falsterbohun ja luin Tanskan, Englannin ja Venäjän laivastot, jotka olivat Kjögen lahdessa. Tänne pysähdyin, tein meriretkiä kesäkuun loppuun asti, otin 52 vankia, 3 alusta, täynnä viinejä ja ruokatavaroita, olin Tanskan laivaston keskellä ja Kööpenhaminan edustalla. Sain sitten kutsun tulla Kuninkaallisen Majesteetin (Kaarle XII:n) luokse, joka oli Lundissa. Hän tutki minulta kahdenkesken venäläisten mieslukua Suomessa ynnä muuta. Annettuani kaikkiin kysymyksiin alamaiset vastaukset tuli kreivi Liewen Hänen Majesteettinsa luokse. Tämä myös puhui muutamia sanoja minun hyväkseni, ja hänen Majesteettinsa lausui kahteen kertaan minulle tämän kiitoksen: ‘Me näemme, ettei Löving ole pelkuri’, — johon minä vastasin: ‘Minä en koskaan pelkää, en Jumalan enkä kuninkaan, vielä vähemmän viholliseni edessä. Sillä minulla on armollinen Jumala ja oikeutta harrastava kuningas, joka palkitsee, jos teen pahoin tai hyvin. Vihollistani en pelkää, sillä pelko ei auta vähääkään.’ — Sitten sain 100 tukaattia ja matkaa varten 50 plootua. Nousin katsomaan, kuinka Hänen Majesteettinsa kirjoitti; jolloin Hänen Majesteettinsa työnsi kaikki luotaan, taputti minua olalle ja sanoi: ‘Rakas Lövingini, lähtekää huomenna ja toimittakaa kaikki hyvin, niin kuormat pian lähetetään Suomeen; pidämme teidät muistissa’...”

“Jumalan suurta, ihmeellistä armoa ja hyviä töitä, niin myös sitä onnea, jonka Hän on minulle suonut, en viimeiseen hengenvetooni unhotta, vaan iloisella sydämellä sanon: Jumala olkoon suuresti kiitetty ja kunnioitettu! Sillä rukous on minun väkevyyteni, minun miekkani ja aseeni, joka minua suojelee hädän aikana. Jumala vahvistakoon minun uskoani viimeiseen loppuun asti! Amen.”

Tapani Löving kuoli Porvoon pitäjässä 88 vuoden vanhana.

167. Isonvihan aika.

Ruhtinas Galitzin määrättiin valloitetun Suomen ylimmäksi päälliköksi. Hän oli ihmisrakas mies, joka rankaisi sotamiestensä väkivallantöitä ja koetti saada järjestystä maahan. Tämä ei ollut helppoa, kun niin monta pappia, tuomaria ja muuta virkamiestä oli paennut Ruotsiin. Mutta Etelä- ja Keski-Suomessa saatiin jonkinlainen hallinto toimeen; kansan täytyi vanna uskollisuudenvalla Venäjän tsaarille ja maksaa veroa Venäjän kruunulle. Etäiseen Pohjanmaahan ei ulottunut lempeän ruhtinaan valta; siellä jatkui sota kaikessa julmuudessaan.

Syksyllä v. 1714 laski Venäjän laivasto sotajoukkoja maihin pohjoispuolella Uuttakaarlepyytä. Silloin syntyi pako ja kansanvaellus, jolla ei ole vertaista. Kirkonkellot oli jo ennen kaivettu maahan tai upotettu jokiin ja järviin. Se, jolla oli hevonen ja rattaat, pani rattaille lapsensa ja kaikki, mitä kiireessä ennätti saada mukaansa, paetakseen pohjoista kohti. Tiet olivat täynnä loppumattomia pakolaisjoukkoja. Jos pyörä särkyi, ei ollut aikaa korjata vikaa; kaikki täytyi jättää siihen paikkaan. Jäljessä kulkevain huuto saattoi peloittaa satoja edellä-ajajia niin, että he viskasivat pois ruoat ja vaatteet, jättivät kaikki ja juoksivat metsään. Merellä nähtiin niin paljon pakenevia veneitä, että rannalla olevat pakolaiset luulivat niitä Venäjän laivastoksi ja taas viskasivat kaikki pois. Muutamia veneitä Venäjän laivasto veikin merelle; toisia veneitä meni Ruotsin kaupunkiin Uumajaan, mutta vihollinen seurasi jäljessä ja poltti veneet sekä kaupungin. Toiset taas etsivät turvapaikkaa Hailuodossa Oulun edustalla, mutta sinne tuli yöllä kasakoita ja ne surmasivat pakolaiset. Monin paikoin tekivät talonpojat vastarintaa, sijoittuivat maanteiden varsille ja ampuivat kuljeksivia vihollisia. Tästä lisääntyivät hirmuisuudet ja viheliäisyys. Murhat ja poltot raivosivat hillitsemättä. Useita kidutettiin kuoliaiksi tahi pakotettiin avojaloin juoksemaan lumessa kasakkain hevosten jäljessä. Kaupungit ryöstettiin, Pietarsaari poltettiin, Oulussa tehtiin kaikenlaisia ilkitöitä.

Rangaistuksensa vastustusta ja estääkseen hyökkäystä Pohjois-Ruotsista tsaari Pietari käski hävittää koko Pohjanmaan Kemiä myöten. Lumi ja umpitiet pelastivat pohjoispuolella Oulua olevan maan; mutta Liminka, Saloinen ja pohjoispuoli Pyhäjoen pitäjää olivat perin pohjin hävitetyt, kun Vaasassa asuvan venäläisen maaherran *Tiesenhausenin* toimesta käsky peruutettiin. Vuonna 1714 hävitettiin Ahvenanmaa niin perinpohjin, että sen suuressa saaristossa seitsemään vuoteen ei tavattu ihmisasuntoa. Mutta Suomesta kävi se maine, että se saattoi asettaa parhaat sotamiehet. Sellaisia tsaari Pietari mielellään tahtoi saada palvelukseensa ja käski senvuoksi ottaa nuoria Suomen miehiä, missä näitä vain tavattiin, ja muodosti niistä sotajoukkoonsa kaksi rykmenttiä. Avarassa Venäjänmaassa oli myöskin autioita ja hävitettyjä seutuja. Sinne vietiin tuhansittain miehiä, naisia ja lapsia Suomesta, pauskattiin hevosen selkään tai ajettiin joukoissa palvelemaan Venäjän herrain maatiloilla. Limingasta yksin oli 124 henkeä surmattu ja 454 viety vankeuteen. Venäläisvallan viimeisinä vuosina saatiin jonkinlainen

hallitus Pohjanmaallakin toimeen, ja arvokkaampain talonpoikain täytyi kerätä veroja Venäjän kruunulle.

Siihen aikaan oli puolet Suomea erämaana, jossa kylät olivat tuhkana, pellot kylvämättä, karjat ja hevoset ryöstetyt, kalanpyydykset hävitetyt, sudet lukuisimmat ja rohkeimmat kuin ne köyhät pakolaiset, jotka milloin missäkin olivat etsineet metsissä turvaa. Suolasta oli niin suuri puute, että sitä myytiin lusikoittain, ja kun se kokonaan loppui, koottiin merivettä tuoppiin tai keitettiin sitä siksi, kunnes vesi haihtui, jotta saataisiin vähänkin suolaa. Kaikenlainen hätä rasitti maamme yhtä haavaa: sota, tulipalot, pakkanen, nälkä, taudit, pedot, pako, epätoivo, henkinen pimeys ja tapojen raakuus. Ja tämä *“Ison vihan aika”* on jättänyt jälkipolviin niin kauhistuttavan muiston, että myöhemmin, kun tahdottiin sen kauhuja osoittaa, sanottiin: “Oli niin pimeä, ettei nähty aurinkoa keskellä päivää”. Toiset sanoivat: “Oli niin kylmä, että tuli jäätyä takassa.”

Niin, totisesti oli Suomi silloin autio, hävitetty maa, koko maailman hylkäämä, ja sen kansa oli kuoleman kanssa kamppaileva kansa, niin maahan masennettu, ettei luultu sen enää koskaan siitä virkoavan. Esi-isämme saattoivat silloin sanoa niinkuin kuningas David 141:ssä psalmissa: “Niinkuin maata kynnetään ja kuokitaa, niin hajoitetaan luumme tuonelan kuilun partaalle. Niin, sinuun, Herra, minun silmäni katsovat, sinuun minä turvaan. Älä anna sieluni kuiviin juosta!” Ja taas he saattoivat sanoa, niinkuin 138:nnessa psalmissa sanotaan: “Vaikka minä vaellankin ahdingon kautta, sinä minut hengissä pidät; sinä ojennat kätesi vihollisteni vihaa vastaan, ja sinun oikea kätesi pelastaa minut.”

Niin ajatteli Suomenkin kansa tässä suurimmassa hädässään, ja senvuoksi se jäi henkiin. Mutta se kansa, joka on sellaisia koetuksia kestänyt ja kuitenkin elää ja taas on kohonnut ja taas kukoistaa, — sellainen kansa on totisesti Jumalan valitsema välikappale täyttämään hänen tahtoansa maan päällä. Sellainen kansa ei saata kuolla, ennenkuin se on tehtävänsä suorittanut.

168. Kuningas Kaarle XII:n muisto.

Pultavan taistelun jälkeen kuningas Kaarle oleskeli viisi vuotta pakolaisena uskottomien turkkilaisten luona, taivuttaakseen heitä sotaan Venäjää vastaan. Siellä hän taas tuli kuuluisaksi urhoollisuudestaan, kun turkkilaiset tahtoivat hänet karkoittaa hänen asunnostaan Benderistä; mutta huonosti kuningas saattoi hallita valtakuntaansa lähettämällä kirjeitä ja kuriireja 200 peninkulman päästä. Huonosti onnistui turkkilaisten sota Venäjää vastaan. Silloin kuningas ratsasti taas valtakuntaansa, ja kaikki odottivat parempia aikoja. Mutta sotajoukkojen Jumala oli hylännyt kuninkaan, kuten tämä oli hylännyt kansansa. Voitto ei enää seurannutkaan hänen sotalippujaan; vuosi vuodelta hänen valtakuntansa vaipui yhä suurempaan köyhyyteen ja ahdinkoon. Urhoollisena niin kovan kuin hyvänkin onnen päivinä hän soti vieläkin väistymättä, vaikka joka suunnalta vihollisten ympäröimänä. Aikana, jolloin Suomi kamppaili kuoleman kanssa, kuningas Kaarle tahtoi valloittaa Norjan, ja siellä hänet kaatoi eräänä pimeänä talviyönä lopulla vuotta 1718 Fredrikstenin linnasta ammuttu luoti. Samana talvena tuhoutui suurin osa Suomen viimeistä armeijaa, jonka kuningas oli lähettänyt Kaarle Armfeltin johdolla valloittamaan Keski-Norjaa. Suomalaisten täytyi palata takaisin, ja uudenvuoden yönä heidät yllätti yhtäkkiä tuntuilla lumimyrsky, jossa 600 miestä paleltui kuoliaiksi ja monet joutuivat raajarikoiksi, kun olivat palelluttaneet kätensä ja jalkansa.

Kuningas Kaarle oli verraton sotasankari: ruotsalainen urhoollisuudessa, suomalainen kestävyudessa, niin että hänestä on sanottu: “ei väistyä hän voinut, vain kaatua hän voi”. Ei yksikään kuningas ole ensin koroittanut valtakuntaansa suurempaan kunniaan ja sitten syössyt sitä syvempään häviöön. Mutta jälkipolvet unhottivat hänen virheensä ja muistivat vain hänen hyvät puolensa. Ruotsalaiset unhottivat kärsimyksensä ja kadotetun valtansa ja ylistivät ihailtua sankariansa. Eivätkä suomalaisetkaan tahtoneet uskoa, että kuningas Kaarle oli heidät suurimmassa hädässä hylännyt. Hänen urotyönsä kulkivat satuina vanhojen ja nuorien kesken. Niin kauan kuin yksikin Kaarle XII:n sotilaista Suomessa eli, otti hän kunnioittaen hatun päästään joka kerta, kun hän kuuli kuninkaan nimen mainittavan. Harmaapäisestä Suomen kaarlelaisesta onkin piispa Franzén sepittänyt kauniin laulun, josta tähän liitämme suomennettuina muutamia säkeistöjä.

Vanha soturi.

Saimaassa saar' on, maille sen muut ani harvoin kulkee kuin lokit aavan myrskyisen, mi syliinsä sen sulkee. Sen niemell' yhä törröttää petäjä käyrä, sammalpäätä.

Siin' istui alla petäjän mies muinaisaikalainen, soturin hattu päässä ja parta hopeainen, sininen takki, taljavyö: ei nykyaikaista se työ.

[Taljavyö: hirvennahasta valmistettu.]

Tien kyynel oli kyntänyt kasvoihin kuihtuneisiin, ja illan viima koski nyt hiuksiin harvenneisiin; hymyillen milloin taivaaseen hän katsoi, milloin syvyyteen.

Jok' ehtoo monet vuodet hän siin' istui pimennossa samainen puku yllähän ja samass' asennossa; kuin haamu muinaismaailman hän silmiss' oli katsojan.

“Mies Kaarlen olen viimeinen —” näin katseell' uljahalla hän nousi, korkeeks' kohoten — “viimeinen ilman alla, mi Kaarlen näin.” Tuon nimen vaan kun lausui, nosti hattuaan.

“Mun kaltaiseni hälläkin vyö, nuttu oli yhä. Mutt' tulessa kun oltihin, hän sankar' oli kyllä, suur' voitettuna, voittaissaan, mutt' suurin kenties kuollessaan...”

“Koht' olen satavuotinen, mutt' tyynnä istun tässä; ma isänmaani jälkehen en viihtyis' elämässä.” — Näin lausui; siitä päivinpä ei häntä enää nähtynä.

KUODES LUKU.

Kertomuksia Suomen uudemmalta ajalta.

169. Uudenkaupungin rauha ja vapauden aika.

Sittenkuin Ruotsin ja Venäjän edustajat kauan olivat neuvotelleet ja Venäjän laivasto hävittänyt Ruotsin rannikkoa, tehtiin vihdoon näiden molempain valtain kesken toivottu *rauha Uudessa kaupungissa* 30 päivänä elokuuta v. 1721. Ehdot olivat Ruotsin valtakunnalle kovat. Sen täytyi luovuttaa Venäjälle kauniita hedelmällisiä maita: Viro, Liivinmaa, Inkerinmaa, Viipurin kaupunki ja suurin osa Viipurin lääniä sekä eteläosa Käkisalmen lääniä ynnä Laatokan rannikko. Venäläiset luopuivat vielä samana syksynä muusta Suomesta, joka edelleen jäi Ruotsin vallan alaiseksi, ja maksoivat Ruotsille määrätyn rahasumman. Eräs suomalainen mies, kreivi Lillienstedt, papinpoika Porista, sai surullisen tehtävän Ruotsin edustajana allekirjoituksellaan vahvistaa isänmaansa

silpomisen.

Uudenkaupungin rauhansopimuksen johdosta siirtyi ylivalta pohjoismailla Ruotsilta Venäjälle, joka tästä ajasta alkaen oli mahtavimpia valtakuntia ja arvonimeltään keisarikunta. Suomi, joka oli kadottanut esimuurinsa, Inkerinmaan, ja osan alueestaan, jäi nyt itse vain Ruotsin kilveksi Venäjän kasvavaa voimaa vastaan. Täällä ei ollut enää turvallisuudesta takeita, kun Viipuri oli venäläisten vallassa ja heidän uusi pääkaupunkinsa Pietari oli aivan likellä maamme rajaa. Eivätkä suomalaisetkaan enää luottaneet Ruotsin apuun, kun he Ison vihan aikana olivat jääneet niin kokonaan oman onnensa nojaan ja Ruotsin valta oli nyt Venäjän rinnalla niin vähäpätöinen, Senvuoksi jo moni aavisti, että koko Suomi ennemmin tai myöhemmin oli tuleva Venäjään yhdistetyksi. Kummallinen epävarmuus vallitsi. Kaikki tahtoivat uskollisesti pysyä vanhassa liitossaan Ruotsin kanssa, mutta kukaan ei tietänyt, kuinka kauan se vielä saattaisi kestää. Ja niin joutui Suomen kansa enemmän kuin ennen ajattelemaan itseänsä ja kuinka se voisi itsekseen menestyä. Tähän asti oli kansamme ollut ruotsalaisten opissa, ja paljon oli sillä vielä oppimista; mutta Uudenkaupungin rauhansopimuksen jälkeen alkoi ikäänkuin uusi oppijakso, jossa oppilas kasvoi suuremmaksi ja oppi ajattelemaan omin päin. Sitä ei heti huomattu, mutta myöhemmin se selveni enemmän. Uuden ajan aatteet alkoivat hiljalleen kypsyä. Suomi oli onnettomuudestaan paljon oppinut, ja kansan mieli oli vuoden 1721 jälkeen toinen kuin sitä ennen.

Ruotsi oli onnettomuudesta uuvuksissa, aivan kyllästynyt sotiin ja kuninkaan yksinvaltaan. Tuskin oli tuo pelätty sankari kuollut, kun jo kaikki tahtoivat vapaampaa hallitusmuotoa. Kaarle XII oli kuollut naimatonna. Hänen jälkeensä tuli hänen sisarensa *Ulrika Eleonora* Ruotsin hallitsevaksi kuningattareksi. Viimeksimainittu jätti kruunun puolisolonsa Hessenin *Fredrikille*, ja tämä tuli kuninkaaksi ottaen nimen *Fredrik I*. Molempain täytyi kuitenkin ensin allekirjoittaa ja valallaan vahvistaa uusi hallitusmuoto. Kaikki valta oli tästä lähtien oleva kansaa edustavien *valtiosäätyjen* eli valtakunnan neljän säädyn edusmiesten käsissä. Säätyjen oli määrä joka kolmas vuosi kokoontua valtiopäiville, säätää lakeja, määrätä sodasta ja rauhasta sekä valtakunnan hallituksesta. Valtakunnanneuvosto oli säätyjen asettama ja pani niiden päätökset täytäntöön. Kaikki asetukset oli annettava kuninkaan nimessä, ja hänen oli ne allekirjoitettava, mutta ei oman tahtonsa, vaan neuvoston ja valtiosäätyjen tahdon mukaan. Hänellä oli kuninkaan arvo, mutta ei valtaa; hän oli nimenä ja kilpenä, jonka takana vapaa kansa hallitsi valtakuntaa. Sellaista hallitusmuotoa on muissa maissa nimitetty *tasavallaksi* eli kansanhallitukseksi. Mutta Ruotsia ja Suomea sanottiin edelleen kuningaskunnaksi, koska kansa oli siihen tottunut ja pelkäsi herrain valtaa. Kaikki, paitsi kuningas, iloitsivat alussa saavutetusta vapaudesta, ja senvuoksi nimitettiin tätä aikaa *vapaudenajaksi*.

170. Arvid Horn ja Suomen toipuminen.

Suurten onnettomuuksien aikana tapahtuu usein että Jumala valitsee voimallisia välikappaleita elvyttämään masennettuja kansoja ja alakuloisia miehiä. Sellainen voimallinen Jumalan välikappale oli *Arvid Horn*, suurin ja etevin valtiomies, minkä Suomi siihen asti oli synnyttänyt.

Hän oli syntynyt Vuorentaan kartanossa Halikon pitäjässä vuonna 1663 ja oli samaa mainiota Kankaisten Hornien aatelissukua kuin kuuluisat sotapäälliköt Eevert ja Kustaa Horn. Hän aloitti uransa köyhänä ylioppilaana Turussa, meni sitten sotapalvelukseen ja

taisteli vieraassa maassa turkkilaisia vastaan. Vuonna 1696 Horn oli Upsalassa, ja silloin tapahtui, että leskikuningattaren hevoset pillastuivat laukkaamaan linnan mäkeä alas. Kuningas Kaarle XI huusi: "Eikö kukaan voi pelastaa kuningatarta?" Silloin ratsasti Horn semmoisella vauhdilla hevosia vastaan, että ne kaatuivat ja hänen oma hevosensa samoin, mutta kuningatar oli pelastettu. Siitä päivästä alkoi hänen onnensa. Hän sai päällikkyyden, vuodatti vertansa Kaarle XII:n ensimmäisissä voitollisissa taisteluissa, ollen hänen urhoollisimpia henkivartijoitaan. Kun Puolan kuningas erotettiin hallituksesta ja uusi kuningas kruunattiin, oli Horn, kuten ennen hänen maanmiehensä Arvid Wittenberg, Puolan pääkaupungin päällikkönä. Mutta hän ei hyväksynyt Puolan sotaa, sai luvan palata Ruotsiin ja tuli siellä valtakunnanneuvoston etevimmäksi mieheksi. Hänellä oli raskas ja epäkiitollinen tehtävä näinä kovina aikoina, jolloin kuningas Kaarle oli kaukana poissa ja kaikki oli sekasorrossa. Hän auttoi monta onnetonta suomalaista pakolaista Ruotsissa; hän keksi neuvon, kun useimmat luulivat Ruotsin valtakunnan olevan auttamattomasti hukassa. Hän ei pelännyt kuninkaan epäsuosiota eikä vihamiestensä parjauksia, kun vain saattoi tämän valtakunnan pelastaa perikadosta. Horn etupäässä sai kuninkaan kuoleman jälkeen toimeen vapaan hallitusmuodon; sitten hän oli myöskin Ruotsin valtakunnan hallituksen johtavana miehenä lähes 19 vuotta. Silloin tehtiin rauha kaikkien vihollisten kanssa. Valtakunta voimistui jälleen, kaikki sekasorto korjattiin, velat maksettiin, varallisuus palautui, ja Ruotsin valtakunnan parannettu laki hyväksyttiin Hornin hallitessa vuonna 1734. Tämä 1734 vuoden laki julkaistiin v. 1759 myöskin suomennoksena ja on näistä ajoista asti suojellut kaikkien kansalaistemme vapautta ja oikeutta.

Tähän aikaan kohosi Suomi ikäänkuin tuhasta. Jo syksyllä v. 1721 alkoivat pakolaiset palata Ruotsista, huolimatta meren myrskyistä, joihin moni hukkui. Talvella, keväällä ja kesällä v. 1722 olivat tiet täynnä tällaisia palaavia pakolaisia ja Venäjältä vapautettuja vankeja, jotka suurissa joukoissa, hädän- ja huolenalaisina, etsivät entisiä kotejaan hävitetyssä, mutta aina rakkaassa ja ikävöidyssä isänmaassaan. Tiet olivat rappiolla, sillat poissa, ei ollut hevosia, ei ruokavaroja, autiota oli kaikkialla. Kun nämä pakolaiset löysivät entisen talonsa tai kylänsä paikan, olivat huoneet poltettuina, paljaiksi ryöstettyinä tai ikkunattomina ja katottomina, kaivo mullalla täytettynä, pelot metsittyneinä, linnut olivat tehneet pesänsä hoidottomaksi, autioksi jääneeseen kirkkoon. Lapset kyselivät turhaan vanhempiaan ja vanhemmat lapsiaan. Kukaan ei tietänyt heidän kohtaloansa; ani harvoin löydettiin joku, jonka luultiin iäksi päiviksi kadonneen. Ja kuitenkin itkivät nämä köyhät pakolaiset ilokyyneleitä, kun taas astuivat rakkaan kotiseutunsa maalle. He alkoivat uusin voimin jälleen rakentaa tupaa, raivata niittyä, kuokkia peltoa ja kulkea pitkiä matkoja hankkiakseen itselleen hevosien tai lehmän. Ruotsin hallitus heitä auttoi, myönsi verovapautta määrävuosiksi ja lähetti tänne taitavia miehiä tutkimaan maamme tilaa ja esittämään keinoja sen parantamiseksi.

Niin suuri hävitys ei ollut hetkessä korjattu. Se kävi hitaasti ja kysyi paljon vaivaa, paljon kärsivällisyyttä, paljon kieltäymystä. Ensimmäiset viljat vei kato; usein pedot repivät vasta hankitun karjan. Moni näki palatessaan talonsa uusien asukkaiden hallussa, ja kauan kesti, ennenkuin järjestys ja laki, Jumalan sanan saarnaaminen ja koulujen opetus jälleen saatiin kuntoon. Mutta eteenpäin kuitenkin mentiin, toivo ja luottamus huojensi kaikkia kärsimyksiä. Turun akatemia aloitti taas toimintansa, ja viisi tai kuusi vuotta rauhanteon jälkeen alkoi hävitetty maamme jälleen kukoistaa.

Kun sota oli riistänyt kaikki nuoremmat miehet, oli alussa maamme väestönä enimmiten

ukkoja, naisia ja lapsia. Vähitellen lapset kasvoivat, naivat varhain ja alkoivat autiutiloja viljellä. Jumala on luontoon pannut voiman, joka ikäänkuin kiirehtii korvaamaan suuria hävityksiä. Joka perhekunnassa oli siihen aikaan ihmeellisen suuri joukko lapsia. Ja näin väkiluku lisääntyi nopeasti, niin että miespolven kuluttua maassamme taas oli yhtä monta asukasta kuin ennen Isoa vihaa.

Antakaa Herralle Jumalallenne kunnia, ennenkuin hän antaa pimeyden tulla, ja ennenkuin jalkanne loukkaantuvat pimeihin vuoriin. Jerem. 13: 16.

Ihmeellisin teoin sinä vastaat vanhurskaudessa, sinä Jumala, pelastuksemme, maan äärten kaikkien sekä kaukaisen meren turva. Ps. 65: 6

Jotka kyynelin kylvävät, he riemuiten niittävät kerran. He itkien lähtevät, siementä vieden, he riemuiten palaavat, lyhteitä tuoden. Ps. 126:5, 6.

171. Lappeenrannan taistelu.

Arvid Horn piti jumalanpelkoa kaiken viisauden alkuna eikä antanut ylhäistenkään vieraiden estää itseänsä pitämästä joka aamu ja ilta rukouksia talon väkensä kanssa. Siunaus seurasikin koko hänen hallitustaan, niin että Ruotsin valtakunta silloin kokosi uusia voimia ja nautti virkistävää lepoa rauhan hiljaisuudessa.

Mutta sen ajan ruotsalaiset olivat sodan kasvattamia eivätkä voineet unhottaa valtakuntansa menetettyä mahtia. Nousi nuorempi sukupolvi, joka muisteli vain kaarleiaisten voittoja, mutta oli unhottanut niiden tappiot. Näin syntyi vastapuolue, jolle Hornin rauhallinen hallitus ei ollut mieleen ja joka nimitti itseänsä *hatuiksi*, sillä hattua pidettiin vapaiden ja urhoollisten miesten tuntomerkinä. Sitä vastoin sanottiin Hornia ja rauhan kannattajia erotukseksi hatuista *myssyiksi*, mikä oli olevinaan herjausnimitys. Nämä kaksi puoluetta, hatut ja myssyt, alkoivat nyt valtiopäivillä kiistellä vallasta. Ja useimmat suomalaiset olivat myssyjä, koska hyvin ymmärsivät, että jos uusi sota täällä syttyisi, niin Suomi saisi enimminkin vertaan vuodattaa ja ehkä kokonaan joutuisi Venäjän haltuun.

Tukholman valtiopäivillä v. 1738 sai hattujen puolue voiton ja asetti hallitukseen omia miehiään. Kukaan ei uskaltanut julkisesti syyttää vanhaa Hornia; mutta hän oli kyllästynyt valtaan ja ihmisten kiittämättömyyteen; hän pyysi vapaaehtoisesti eron viroistaan ja muutti maakartanoonsa. Siellä päättyi vähän aikaa sen jälkeen hänen kunniakas elämänsä, jättäen jälkimaailmalle sen muiston, että hän, kuten Kustaa Vaasa, oli vastaanottanut sortuneen, ahdistetun ja varattoman valtakunnan hallituksen, mutta jättänyt maan seuraajilleen vapaana ja kukoistavana.

Sangen pian Suomen ja Ruotsin kansat oppivat kaipaamaan Hornin viisasta hallitusta. Pietari Suuren lähin suku oli syösty Venäjän valtaistuimelta, ja venäläiset olivat tyytymättömät nähdessään vierasten hallitsevan heidän valtakuntaansa. Tätä tyytymättömyyttä tahtoi Ruotsin hattuhallitus käyttää hyväkseen ja lupasi asettaa valtaistuimelle Pietarin tyttären *Elisabetin* siinä toivossa, että hän palkkioksi sellaisesta avusta antaisi takaisin ne maakunnat, jotka Ruotsi oli Uudenkaupungin rauhansopimuksessa menettänyt. Suomeen lähetettiin siis sotajoukko, jonka oli määrä marssia Pietariin Elisabetia auttamaan. Mutta Elisabet pääsi valtaistuimelle ilman ruotsalaisten apua eikä ollut ollenkaan taipuvainen antamaan mitään maakuntia takaisin.

Vähäisen pelotuksen sijaan, jota hatut olivat aikoneet, syntyi v. 1741 tuima sota.

Saimaan etelärannalla on kauniilla paikalla pieni Lappeenrannan kaupunki, ja siinä oli eräällä niemellä linnoituksia. Ennenkuin Ruotsin sotajoukko oli Suomessa saatu kuntoon, hyökkäsi 11,000 miehen suuruinen venäläinen armeija Viipurista Lappeenrantaan, jossa syntyi taistelu 23 päivänä elokuuta v. 1741. Kenraali Wrangel oli kiiruhtanut linnoituksen avuksi ja asetti 4,000 ruotsalaista ja suomalaista poikkipuolin niemen kannasta. Venäläiset ryntäsivät ruotsalaisten oikealla sivustalla olevaa kukkulaa vastaan, mutta heidät työnnettiin takaisin. Ruotsalaiset juoksivat heidän jäljessään rinnettä alas, mutta joutuivat vangeiksi. Osa ruotsalaisten vasempaa sivustaa siinä olevain suomalaisten kanssa lähti pelkurimaisesti pakoon. Toiset pitivät puoliaan isäin urhoollisuudella, mutta heidät voitettiin. Viholliset tunkeutuivat pakenevien jäljessä linnaan. Täällä syntyi ankara taistelu; kuolleita oli kaduilla kasoittain. Lappeenranta valloitettiin, ryöstettiin ja poltettiin, mutta venäläinen armeija palasi takaisin Viipuriin. Enemmän kuin 2,500 kuollutta oli sotatanterella, niiden joukossa 1,200 ruotsalaista ja suomalaista; 1,000 miestä otettiin vangiksi. Seuraavana päivänä tuli kenraali Buddenbrock 5,000 miehen kanssa Lappeenrantaan auttamaan, mutta liian myöhään.

Näin huonosti alkoi tämä sota, ja vielä huonommin sitä jatkettiin, jopa niinkin kurjasti, että jokainen rehellinen mies sitä häpesi. Useat olivat tyytymättömiä, kaikki eripuraisia, valmistukset huonot, sotapäällikkö *Lewenhaupt* epäröivä ja heikko. Toinen odotti toistaan ja syytti toistaan; talvi kului, monta tuhatta kuoli sotaruttoon, ja *Lewenhaupt* hieroi sovintoa keisarinna Elisabetin kanssa. Kevään tullessa Elisabet tarjosi Suomelle Venäjän turvissa itsenäisyyden, ja sitten hän lähetti venäläisen sotajoukon Haminaa vastaan. Silloin *Lewenhaupt* poltatti Haminan ynnä siellä olevat kruunun varastot ja peräytyi länteen päin, jättäen ilman taistelua toisen vahvan aseman toisensa perästä. Ruotsin laivasto ja maa-armeija juoksivat kilpaa, kumpi ennen ehtisi pakoon. Vihdoin, kun suomalaisia sotilaita oli joukoittain karannut, tuli sotajoukko Helsinkiin, ja siellä sen piirittivät venäläiset, jotka ennen olivat ennättäneet Turuntielle länsipuolelle Helsingin kaupunkia. Nyt täytyi 16,000 ruotsalaisen ja suomalaisen heittää aseensa 22,000 venäläiselle. Suomalaiset saivat palata kotiseuduilleen, ruotsalaiset lähetettiin meritse Ruotsiin. Venäläiset ottivat kaikki sotavarastot ja saivat pian haltuunsa koko Suomen, jonka täytyi vannoa uskollisuudenvala keisarinna Elisabetille.

Tämän sodan aikana, jota sanottiin "Pikku vihaksi", kärsi Suomi tosin paljon vahinkoa, mutta sitä ei hävitetty autioksi. Venäläiset säästivät maamme, sillä he aikoivat pitää sen omanaan ja asettivat tänne nuhteettoman hallituksen. Mutta seuraavana vuonna, kun Ruotsin valtiopäivillä valittiin uusi, keisarinnan mielen mukainen perintöruhtinas, antoi hän takaisin suurimman osan maamme, paitsi Savonlinnan, Lappeenrannan ja Haminan linnoituksia alueineen sekä pientä kolkkaa itäisestä Uudestamaasta. Kun rauha tehtiin Turussa v. 1743, tuli Kymijoki Venäjän ja Ruotsin valtakuntain rajaksi.

Näin sota päättyi häpeään ja vahinkoon. Saipa hattujen hallitus sen lisäksi vielä nöyrytä siksi paljon, että sen täytyi kutsua venäläinen sotajoukko Ruotsin avuksi tanskalaisia vastaan. Peläten vihastunutta kansaa hatut silloin koettivat ajaa kaiken syyn onnettomien sotapäällikköjensä niskoille. Kenraalit *Lewenhaupt* ja *Buddenbrock* pantiin syytteeseen, tuomittiin kuolemaan ja mestattiin Tukholman edustalla.

172. Hyödyn aikakausi.

Nyt käsitti jokainen, että Ruotsin samoin kuin Suomenkin sotaisen suuruuden aika oli lopussa. Sotaisan mielen ja sotaiset muistot veivät viimeiset jäljellä olevat kaarlelaiset mukanansa hautaan. Nyt käytiin vain sana- ja kynäsotaa, varsinkin puolueiden taistellessa valtiopäivillä. Horn ja hänen myssyinsä olivat jo alkaneet, kuten itse sanoivat, “valloittaa takaisin valtakunnan menetetyt maakunnat sen omassa piirissä”, s.o., he tahtoivat tästä lähin perustaa valtakunnan voiman lisääntyvään viljelykseen ja karttuvaan varallisuuteen. Hattujen täytyi ryhtyä samanlaisiin rauhallisiin valloituksiin. Ja näin ajan vallitseva henki suuntautui etupäässä kaikenlaisiin hyödyllisiin parannuksiin, jonka vuoksi tätä aikakautta on nimitetty “hyödyn aikakaudeksi”.

Ruotsin hallitus oli ollut varsin hyväntahtoinen Suomea kohtaan, joka olikin valtakunnan kilpenä itää vastaan ja asetti niin urhoollisia sotamiehiä. Mutta Ruotsi oli ruotsalaisille rakkain, ja siitä johtui, että rauhan aikana parannuksia toimeenpantaessa Suomesta ei pidetty huolta. Suomen valtiopäivämiehet olivat nyt kaikki yksimieliset ja vaativat tällaisia parannuksia omallekin maallensa. Heidän oikeutettuja toivomuksiansa täytettiinkin. Tänne lähetettiin taas taitavia miehiä tutkimaan maamme tilaa. Sodasta kärsineet saivat verojen huojennusta. Lainajyvästöjä perustettiin, 20 maanmittaria lähetettiin tänne isoajakoa toimittamaan. Koskia ruvettiin perkaamaan, soita ojittamaan, vuorimalmeja etsimään ja rautatehtaita rakentamaan. Koetettiin tuoda maahan hyödyllisiä ulkomaan kasveja ja perustettiin senvuoksi taimitarha Turun lähelle. Akatemiaan asetettiin erityinen opettaja kaikkia maatalouteen kuuluvia asioita varten. Apteekkeja ja sairaaloita perustettiin; ensimmäistä kertaa asetettiin nyt oppinut lääkäri jokaiseen lääniin. Kauppaa ja meriliikettä oli mieli parantaa; mutta vaikea oli päästä siitä vanhasta harhaluulosta, että hallituksen muka tuli ryhtyä kaikkeen ja ohjata vapaata kauppaa pakkokeinoilla. Vasta monien ja pitkien riitojen jälkeen saivat entistä useammat Suomen merikaupungit vihdoinkin v. 1765 tapulioikeuden eli vapauden lähettää laivansa sinne, missä kauppa parhaiten kannatti; mutta toiset saivat purjehtia ainoastaan Itämerellä ja toiset muihin valtakunnan satamiin. Tästä ajasta alkaen lisääntyi maamme laivaliikenne.

V. 1749 pantiin pappien muistiinpanojen perusteella alkuun ensimmäinen *väenlasku*, ja silloin oli Ruotsin Suomessa 420,000 asukasta eli neljäs osa valtakunnan väestöstä. Siihen asti olivat kaikki käyttäneet vanhaa ajanlukua, joka vähitellen oli jäänyt 11 päivää jälkeen vuoden todellisesta ajasta. Mutta v. 1753 jätettiin helmikuusta 11 päivää pois, niin että hypättiin 17 päivästä helmikuuta 1 päivään maaliskuuta. Ja täten pantiin käytäntöön uusi, oikeampi ajanluku eli *uusi luku*. Venäjällä käytetään kuitenkin edelleen vielä vanhaa lukua eli ajanlaskua, joka on 13 päivää jäljessä tätä todellista aikaa.

Hyödyn-aikakaudella syntyi Ruotsissa mainioita tiedemiehiä, runoilijoita ja taidenieikkoja. Suomi kulki hitaasti perässä. Niinkuin se ennen oli Ruotsin valtakunnan puolesta uhrannut vertaan ja sotilaitaan, niin se alkoi nyt yhä enemmän valtiomiehillä, lainsäätäjillä ja taitavilla virkamiehillä hyödyttää tätä valtakuntaa. Tieteet alkoivat kukoistaa Turun akatemiassa. Siellä painettiin nyt monta kirjaa ja oppineitten tutkimusta historian, luonnontieteen ja maatalouden alalta. V. 1766 valtiosäädyt säätivät perustuslain *painovapauden* turvaksi, joten sananvalta — joka lähinnä omantunnon vapautta, on ihmisen kalleimpia oikeuksia — turvattiin jokaiselle, kun hän vain otti oikeustossa vastatakseen, jos oli rikkonut.

Myssyt ne saivat toimeen tapulioikeuden laajennuksen ja painovapauden, joita hatut olivat

kovin pelänneet. Hatut olivat taas aloittaneet mielettömän sodan, tällä kertaa Preussia vastaan, ja kun sota kävi huonosti, pääsivät myssyt voitolle. Tästä n.s.

“*Pommerinsodasta*“, joka päättyi v. 1762, oli kuitenkin se hyöty, että suomalaiset sotamiehet kotiin palatessaan toivat *perunoita* laukuissaan mukanaan; ja siitä ajasta alkaen ruvettiin vähitellen perunoita viljelemään nauriiden sijasta, jotka siihen saakka olivat olleet yleisiä. Samaan aikaan alkoi kahvi ja tee tulla käytäntöön meidän maassamme.

Maamme asema Venäjään nähden oli epävarma ja vaaranalainen. Paitsi sitä aluetta, jonka Suomi oli Uudenkaupungin rauhansopimuksessa menettänyt, se oli nyt menettänyt myöskin osan Savoaa, jonka jakoi kahden valtakunnan kesken kartalle mielivaltaisesti merkitty raja, kulkien kyläin ja tilusten poikki, niin että toinen puoli taloa oli Ruotsin ja toinen puoli Venäjän aluetta. Ruotsinpuoleisella Savolla ei ollut yhtään likeistä merisatamaa. Senvuoksi perustettiin *Loviisan* kaupunki, jota alussa nimitettiin Degerbyksi, ja kaupungin edustalle rakennettiin *Svartholman* linnoitus. Mutta maamme tarvitsi vahvempaa varustusta, se kun oli itäiset linnansa menettänyt. Silloin alkoi *Augustin Ehrensward* v. 1749 rakentaa seitsemälle saarelle Helsingin sataman suulle erinomaisen vahvaa *Viaporin* linnoitusta eli nykyistä *Suomenlinnaa*. Tämä mainio ja nerokas mies kuului sukuperältänsä (äidinpuoleiselta) Ruotsiin, mutta hänen parhaat työnsä ja hänen hautansa ovat Suomen omia. Hän oli syntynyt Vestmanlannissa, mutta on Suomenlinnassa haudattuna “töittänsä keskellä”.

Suomen kansa oli kahtia jaettu, kuten maakin. Monet liittyivät nyt enemmän Ruotsiin, toiset enemmän Venäjään; muutamat haaveksivat sitä itsenäisyyttä, jonka keisarinna Elisabet oli maallemme tarjonnut. Muissa maissa synnyttää sellainen kummallinen tila kapinaa ja eripuraisuutta. Täällä pysyi kansa uskollisena ja rauhallisena. Mutta meidän kansamme kävi nyt valtiollisen vapauden koulua; Suomen valtiopäivämiehet hallitsivat Ruotsin valtakuntaa yhdessä ruotsalaisten kanssa. Siitä oppi moni ajattelemaan maamme asemaa ja maamme suomalaista kansaa.

Siihen aikaan alkoi myöskin uusi valistus ja hienommat tavat voittaa alaa maamme sivistyneissä kansanluokissa. Enimmät uutuudet tulivat Ranskasta — hyvää ja huonoa sekaisin. Raakuus ja ennakkoluulot alkoivat kadota, mutta myöskin Jumalan sanan voima ja esi-isäin yksinkertaiset hyveet haihtuivat nyt monen sydäimestä. Hyödyn aikakausi mietti paljon ja sai paljon aikaan. Jumala hajoitti tuuleen tyhmit ajatukset, mutta antoi hyvien itää hedelmällistä tulevaisuutta varten.

173. Kuningas Kustaa III.

Vapaudenajan kuninkailla oli hallitsijan arvo ilman valtaa, mutta kansaan juurtunut kunnioitus tuotti heille enemmän vaikutusvaltaa, kuin mitä laki oli heille varannut. *Fredrik I* oli nuoruudessaan sotasankari ja vanhoilla päivillään taitava metsästäjä. Turhaan koetettuaan saada suurempaa valtaa hän välitti sangen vähän valtakunnan hallituksesta, piti huolta huvituksistaan ja laiminlöi puolisoaan, kuningatar Ulrika Eleonora, joka oli hänelle kuninkuuden toimittanut. Fredrikin kuoltua, v. 1751, tuli v. 1743 valittu perintöruhtinas, Holstein-Gottorpin sukuhaaraa oleva *Aadolf Fredrik*, Ruotsin kuninkaaksi. Hän oli rehellinen, valtakuntansa parasta tarkoittava mies, mutta yhtä hyväluontoinen ja heikko, kuin hänen puolisonsa *Lovisa Ulrika*, Preussin prinsessa, oli nerokas, kiivas ja vallanhimoinen. Tämä pyrki laajentamaan kuninkaanvaltaa, oli alinomaa riidassa valtakunnanneuvoston kanssa, kärsi usein katkeraa nöyryytystä ja

pakotettiin ottamaan lapsilleen valtiosäätyjen määräämät opettajat. Kun kuningas kieltäytyi kirjoittamasta nimeänsä neuvoston päätöksien alle, painettiin se niihin leimasimella.

V. 1752 kuningas Aadolf Fredrik matkusti Suomessa, jossa ei kukaan Ruotsin kuningas suuren Kustaa Aadolfin jälkeen ollut käynyt. Moni ruotsalainen piti tätä ihmeellisenä sankariryönä, ikäänkuin kuningas olisi uskaltanut henkensä villi-ihmisten ja pakanain käsiin. Tätä hyvää, ystävällistä kuningasta juhliittiin ja katseltiin, missä hän vain kulki: pystytettiin muistomerkkikin ruohokentälle, jossa hän söi aamiaista. Hän antoi Loviisan kaupungille kuningattarensa nimen, kuunteli kärsivällisesti pitkiä puheita, joita ei ymmärtänyt, ja matkusti sitten vammatta ja vauriotta takaisin Ruotsiin.

Kun Aadolf Fredrik kuoli v. 1771, tuli hänen vanhin poikansa *Kustaa*, joka silloin oli ulkomaanmatkalla, kuninkaaksi ja oli Kaarle XII:n jälkeen ensimmäinen Ruotsissa syntynyt kuningas. Tällä nuorella prinssillä oli kaikki ne ominaisuudet, jotka lumoavat ihmisten sydämiä: äly, sukkeluus, hilpeys, kaunopuheisuus, arvokas, ystävällinen ja viehättävä seurustelutapa. Hän oli kasvatettu sen ajan hienoimman ranskalaisen sivistyksen mukaan ja oli Euroopan hovien ihastuksena, ennenkuin hän tuli Ruotsin ja Suomen ihastukseksi. Tämän hohtavan kuoren alla ei kuitenkaan ollut lujaa sydäntä, sillä siinä ei ollut lujaa uskoa. Hän oli kaikkia kohtaan lempeä ja jalomielinen; hänellä oli ylevät ajatukset kuninkaan velvollisuuksista, ja hän tahtoi ennen kuolla kuin panna alttiiksi valtakuntansa kunniaa ja itsenäisyyttä.

Tämän kuninkaan hallitus oli kuin auringonpaiste sadekuuron jälkeen. Hän salli alhaisimman ja köyhimmänkin esittää valituksensa, ja kansa rakasti häntä yhtä paljon, kuin vallitsevat herrat häntä pelkäsivät ja epäilivät.

Vapaudenaika ei ollut enää samanlainen kuin Hornin hallitessa. Ei mikään laki voi tehdä vapaaksi sitä, jonka omasta povesta puuttuu vapauden perijuuri, ja vapauden ensimmäinen ehto on voida osoittaa itsensäkieltämistä, jotta *kaikki* tulisivat vapaiksi. Tätä eivät voineet ne hatut eivätkä ne myssyt, jotka valtakuntaa nyt hallitsivat. He vainosivat vastustajiansa ja harrastivat enemmän puolueensa menestystä tai oman valtansa säilyttämistä kuin valtakuntansa etua. Ottivatpa he lisäksi ulkovalloilta häpeällisiä lahjoja, ostaakseen niillä itselleen kannattajia valtiopäivillä, ja se, joka enimmän voi maksaa, pääsi valtaan. Eivätkä ulkomaiden lähettiläät suotta kultiansa jaelleet. He sekaantuivat Ruotsin valtakunnan hallitukseen; he tahtoivat, että valtiopäiville kokoontunut eduskunta ajaisi heidän asioitaan. Ja näin ei ollut enää vapautta eikä itsenäisyyttä; olipa Ruotsin valtakunta jo niin halveksittu, että kolme sen naapuria, Preussi, Tanska ja Venäjä, neuvottelivat keskenään, tulisiko niiden heti kohta tehdä loppu niin viheliäisestä valtakunnasta vai aluksi ottaa siltä ne maakunnat, jotka kukin naapuri katsoi parhaiten itselleen sopiviksi.

Tämä kaikki vaikutti, että moni jo oli kyllästynyt vapaudenajan kansanhallitukseen. Tätä tyytymättömyyttä kuningas käytti hyväkseen vuonna 1772, kun kaikki olivat tuskastuneet pitkiin ja riitaisiin valtiopäiviin, joilla ei saatu mitään aikaan. Siinä hänen täytyi käyttää suurta teeskentelemistä. Hänen alkusuunnitelmansa oli kutsua tyytymättömät suomalaiset avukseen. Suomalaiset sotajoukot luottivat kuninkaaseen, vanhoivat hänelle erityisen uskollisuudenvalan, ja ne vietiin Ruotsiin. Mutta kun ne sinne tulivat, oli kaikki jo tehty. Osa ruotsalaista sotaväkeä Skånessa oli noussut kapinaan säätyjen hallitusta vastaan; kuninkaan oli ollut pakko jouduttaa vallankumousta. Elokuun 19 päivänä hän oli

lähtenyt ratsastamaan Tukholmassa, saanut puolelensa monta, selittänyt heille aikovansa pelastaa Ruotsin valtakunnan ja ottanut heiltä uuden uskollisuudenvalan. Sitten hän oli suljettanut Tukholman portit ja pidättänyt valtakunnanneuvoston kokoushuoneeseensa ja esittänyt kokoontuneille säädyille uuden hallitusmuodon eli valtakunnan hallitusta koskevan perustuslain. Ja tämän perustuslain olivat valtiosäädyt hyväksyneet 21 p:nä elokuuta v. 1772, tykkien ollessa ladattuina viereisellä torilla.

Tällä tavoin kumottiin vapaudenajan hallitusmuoto. Niin suurta onnettomuutta, kuin voimassaolevan lain väkivaltainen kukistaminen on, saattaa ainoastaan äärimmäisenä pakkokeinona puolustaa. Kustaa kuningas oli varma siitä, että Ruotsin valtakunta ainoastaan täten saattoi pelastua sisällisestä rappiosta ja ulkonaisesta sorrosta, vieläpä yleisestä perikadostakin. Varmaa ainakin on, että tämä valtakunta jälleen tuli itsenäiseksi, puolueet hajaantuivat, suurin osa kansaa kiitti kuningasta, ja että kuningas Kustaan hallituksen alkupuolella oli enemmän todellista vapautta kuin vapaudenaikana. Mutta vaikka tässä vallankumouksessa ei veripisaraakaan vuodatettu, vaikka kuningas senjälkeen oli kaikkia kohtaan lempeä ja sovinnollinen, kyti kuitenkin häntä vastaan veriviha niiden sydämissä, jotka tähän asti olivat valtakuntaa vapauden nimessä hallinneet.

Nyt tuli useita rauhallisia, onnellisia vuosia. Kuningas kävi monta kertaa Suomessa ja osoitti pitävänsä sen menestyksestä hellää huolta. Vuonna 1775 hän perusti hovioikeuden Vaasaan. *Kuopion, Heinolan, Tampereen ja Kaskisten* kaupungit perustettiin, *Hämeenlinna* muutettiin nykyiselle paikalleen, isojako toimitettiin, raha-asiat järjestettiin, kidutuksen käyttäminen rikosasiain tutkimisessa lakkautettiin, ja vieraan uskon tunnustajat valtakunnassa saivat harjoittaa jumalanpalvelustaan. Kuninkaan suojelemina kohosi Ruotsissa mainioita runoilijoita, joiden lauluja Suomessakin laulettiin ja jotka pian täällä saivat seuraajia. Jälkipolvet muistelivat kauan kaipauksella näitä Kustaa III:n hallituksen kirkkaita ja onnellisia päiviä, ja ne vaikuttivat elähyttävästi, ilahuttavasti ja jalostuttavasti meidänkin maan kaukaisiin soppiin. Vakava suomalainenkin tunsu sydämensä sulavan, kun tuo lempeä kuningas maassamme matkustaessaan soi kaikille ystävällisen tervehdyksen, piti hellää huolta kaikista ja jakeli kumminlahjoja lapsille. Lähinnä suurta Kustaa Aadolfia ei ole yksikään kuningas ollut Suomessa niin rakastettu kuin Kustaa III.

174. Anjalan liitto.

Mutta pysyväistä onnea ei kuitenkaan ole ilman totista jumalanpelkoa. Kustaa III:n aikana eivät ketkään Euroopassa, jotka pitivät itseänsä sivistyneinä ja valistuneina, uskoneet Jumalaan, vaan järkeen; mikä ei estänyt heitä luottamasta tietäjiin ja henkienmanaajiin. Tämän suuren ja yleisen uskottomuuden aikana taistelivat ihmisten intohimot hillittömästi keskenään, ja samalla kuin aika oli täynnä valtavia aatteita, rohkeita tekoja, oli se kukkuroillaan myrkyllistä vihaa.

Kustaa kuningas sai runsain määrin sitä kokea. Hänkin uskoi järkeen ja henkienmanaajiin. Hän uskoi olevansa viisas kuningas, joka hallitsi kiitollista kansaa. Mutta hänessä oli vikoja, hän erehtyi. Hän rakasti komeutta ja huvituksia, hän toi maahan ulkomaan tapoja ja vaateparsia. Hän tahtoi sivistää kansaansa teatterilla, hänellä oli suosikkeja, jotka eivät aina olleet parasta lajia. Koska hän tarvitsi paljon rahaa ja alinomaa oli sen puutteessa, määräsi hän, että kruunu yksinään sai polttaa ja myydä paloviinaa. Hänen suosikkinsa myivät kirkkoherranvirkoja ja upseerin-valtakirjoja. Tämä herätti tyytymättömyyttä. Kuninkaallisessa perheessä oli yhtenäen eripuraisuutta, juonia ja keskinäisiä soimauksia,

jopa kunniaa loukkaavia puheitakin, ja niistä syntyi juoruja, parjauksia ja häväistyksiä. Lopulta oli tuskin sitä häpeällistä ja ilkeätä rikosta, josta eivät kuninkaan viholliset häntä syyttäneet. Kaikkialla valtakunnassa liikkui tällaisia solvaavia puheita, mutta kuningas ei niistä mitään tiennyt. Hän itse oli hävittänyt parhaimman keinon, millä hallitsijat saavat tietää totuuden ja kansan ajatukset hallituksesta. Hän oli ensin supistanut ja vihdoin lakkauttanut painovapauden. Näin tulivat ainoastaan imartelijain mieliteltyt hänen korviinsa, ja nämä vakuuttivat, että kaikki ihailivat niin viisasta kuningasta. Sellaista uskovat kuninkaat mielellään, ja kuningas Kustaa luuli syystä voivansa odottaa kansalta kiitollisuutta.

Äkkiarvaamatta hän tuli erehdyksensä tuntemaan. Hän oli kutsunut kokoon valtiopäivät v. 1786, ja niillä hän kuuli niin kovia sanoja, niillä häntä kohtasi kokoontuneiden säätyjen puolelta niin suuri vastustus, että hän kiireesti lopetti valtiopäivät. Hän päätti nyt toimittaa levottomalle kansalleen muuta ajattelemista.

Venäjän hallitsijana oli silloin hyvin mahtava ja valtioviisas keisarinna *Katariina II*. Hän sekaantui Euroopan asioihin ja tahtoi ryhtyä Ruotsinkin asioihin. Kuningas Kustaa aavisti, että Venäjä ennemmin tai myöhemmin oli anastava Suomen ja uhkaava Ruotsia, jolle hänen onnistuisi saada silvotulle Suomelle parempaa rajaa. Nyt näytti tilaisuus sopivalta, kun Venäjä oli sodassa Turkkiä vastaan, mutta perustuslaki ei myöntänyt kuninkaalle oikeutta ryhtyä hyökkäyssotaan valtiosäätyjen suostumatta. Kuningas Kustaa uskotteli silloin, että venäläiset olivat aloittaneet sodan tekemällä partioretken Ruotsin valtakunnan alueelle, rupesi itse ylipäälliköksi, vei ruotsalaisia sotajoukkoja Suomeen kesällä v. 1788 ja meni rajan ylitse.

Oli määrä valloittaa Savonlinnan ja Haminan linnat, mutta sotajoukossa syntyi levottomuutta, joka pakotti kuninkaan peräytymään.

Ranskasta ja Amerikasta levisi siihen aikaan uusia, kuningasvallalle vihamielisiä vapausoppeja, jotka pääsivät monessa valtaan. Herjaukset ja tyytymättömyys kuninkaaseen enensivät nurjamielisyyttä. Armeijan upseerit olivat kauan pitäneet salaisia kokouksia, ja nyt, kun useat heistä katsoivat sodan laittomaksi, kieltäytyivät he röyhkeästi kuningasta tottelemasta ja alkoivat villitä sotamiehiä. Elokuun 12 päivän vuonna 1788 nämä velvollisuutensa rikkoneet sotilaat tekivät liiton *Anjalan* kartanossa Kymijoen varrella ja vaativat kirjelmässä, että kuningas tekisi rauhan Venäjän kanssa ja kutsuisi kokoon valtiosäädyt. Vieläpä yksi heistä matkusti salaa keisarinna Katariinan luokse pyytämään häneltä turvaa Suomelle. Sillä muutamat suomalaiset upseerit ja aatelismiehet tahtoivat irroittaa Suomen Ruotsista ja tehdä sen itsenäiseksi, Venäjän suojeluksen alaiseksi valtioksi. Tämän salaisen hankkeen salaisena johtajana oli sotapäällikkö *Yrjö Maunu Sprengtporten*, suomalainen mies, joka ennen oli kiitettävästi maatansa palvelut ja perustanut Suomen ensimmäisen kadettikoulun, mutta joutunut kuninkaan epäsuosioon ja palveli nyt keisarinnaa.

Kuningas matkusti nyt Ruotsiin, jota tanskalaiset ahdistivat, torjui onnellisesti heidän hyökkäyksensä ja voitti jälleen kansan suosion. Suomessa sota oli hetkeksi tauonnut. Mutta kun Anjalan-miesten salainen hanke tuli ilmi, katuivat monet, jotka olivat tähän liittoon yhtyneet ainoastaan nurjamielisyydestä kuningasta ja sotaa vastaan. Suomen kansa, joka ei koskaan ole voinut sietää pettureita, havaitsi hämmästyen ja närkästyen sen kuulumattoman tapahtuman, että omat maanmiehet ja sotilaat ilmisodan aikana olivat

kieltäytyneet tottelemasta kuningasta ja neuvotelleet vihollisen kanssa. Kaikki tyytymättömyys kuninkaaseen oli unohdettu; yhtenä miehenä oli koko kansa vanhalla uskollisuudellaan kuninkaan puolella, ja nyt oli petturien vuoro vapista. Muutammat heistä pakenivat Venäjälle, toiset otettiin kiinni, pantiin syytteeseen ja tuomittiin kuolemaan. Kuningas lievensi rangaistuksen, niin että useimmat olivat jonkin aikaa vankeudessa ja saivat sitten armon. Ainoastaan yksi rohkeimmista päämiehistä, Turun läänin rykmentin eversti Hästesko, kärsi kuolemanrangaistuksen.

Seuraavana talvena kokoontuivat valtiosäädyt Tukholmaan ja hyväksyivät 21 p:nä helmikuuta v. 1789 n.s. *Yhdistys- ja vakuuskirjan*, jonka säädökset vielä enemmän laajensivat kuninkaan ja supistivat valtiosäätyjen valtaa. Aatelissäädyn vastustusta ei voitu masentaa muulla kuin väkivallalla, mutta niin kova oli aatelittomain säätyjen viha Anjalan-miehiä vastaan, että ne suostuivat kaikkeen, mutta se ei ollut onneksi valtakunnalle eikä kuninkaalle itselleen.

175. Porrassalmen taistelin.

Keväällä vuonna 1789 sota alkoi uudestaan kuninkaan omalla johdolla. 8,000 miehen suuruinen venäläinen armeija samosi Mikkeliin päin ja karkoitti pienen suomalaisen vartiojoukon, joka viisi tuntia teki urhokasta vastarintaa Kyyrön kylän luona. Puolen peninkulman päässä Mikkelistä kulkee maantie kaitaista selännettä pitkin *Porrassalmen* sillalle. Sinne tulivat venäläiset kesäkuun 12 päivän illalla, karkoittivat taas etuvartion kolmituntisen kahakan jälkeen, asettivat tykkejä rantatörmälle ja alkoivat valoisana kesäyönä ankarasti ampuu. Porrassalmella seisoivat 700 suomalaista, kaksi pientä tykkiä mukanaan, Stedingkin ja Aminoffin johtamina. Ne olivat Porin ja Savon rykmenttien jalkaväkeä sekä muutamia Karjalan ja Uudenmaan rakuunoita.

Kesäkuun 13 päivänä kello 6 aamulla hyökkäsivät venäläiset puoleksirevitylle sillalle. Heidät työnnettiin pistimillä takaisin järveen; he hyökkäsivät uudestaan ja heidät työnnettiin uudestaan takaisin. Koko päivä taisteltiin: aina uudet, verekket joukot vihollisen puolella ja aina samat veriset, ruudista mustuneet ja väsyneet soturit suomalaisten puolella. Venäläiset lennättivät Suomen väen puoleiselle rannalle semmoisen luotituiskun, että tuskin yhtään puuta tai kiveä jäi eheäksi; mutta nuo elävät muurit pitivät paikkansa. Siinä taistelivat nuoret, sittemmin niin kuuluisat sotasankarit Adlercreutz ja von Döbeln; siinä iski kranaatinsirpale Döbelnin vasempaan ohimoon haavan, jonka tähden hänellä sittemmin oli tuo hyvin tunnettu musta side otsalla. Siinä myöskin Sprengtporten johti venäläisiä isänmaatansa vastaan ja oli pahasti haavoitettuna kannettava pois taistelutanterelta.

Suomalaiset olivat ampuneet loppuun kaikki luotinsa ja alkoivat ladata kiväärejänsä univormunnapeillaan, kun vihdoinkin Pohjanmaan rykmentti tuli tykkeineen heille avuksi kello 4 i.p. Vasta kello 7 illalla peräytyivät venäläiset, ammuttuaan kaiken ruutinsa ja menetettyään 900 miestä. Taistelu oli kestänyt 17 tuntia ja suomalaisista oli kaatunut alun kolmatta sataa miestä. Se ei ollut mikään ratkaiseva taistelu, sillä kuusi päivää sen jälkeen venäläiset kiersivät tämän salmen; mutta syystä on Porrassalmen taistelua verrattu muinaisajan kuuluisiin urotöihin.

Sotaa käytiin enimmäkseen Savossa vaihtelevalla onnella, ja sitä jatkettiin vuonna 1790. Emme saata kertoa kaikkia niitä uljaita taisteluita, joita siellä taisteltiin ja joissa Suomen

soturi kuninkaansa johtamana, ensimmäisen kerran Kaarle XII:n ajoista asti, uudestaan oppi unhoittamansa voittamistaidon. Merellä sotivat suomalaiset merimiehet ja suomalaiset laivat ruotsalaisten rinnalla yhtä uljaasti. Vuonna 1788 taistelivat Ruotsin ja Venäjän laivastot kuusi tuntia *Suursaaren* edustalla, kummankaan voittamatta. Elokuun 24 päivänä vuonna 1789 Ruotsin laivasto kärsi tappion *Ruotsinsalmessa*. Vuonna 1790 sulki Venäjän laivasto kuninkaan laivastoineen *Viipurin* lahteen, mutta hän murtautui läpi verisesti taistellen 3 päivänä heinäkuuta. Pian sen jälkeen, heinäkuun 9 päivänä, oli Ruotsinsalmen *toinen* meritaistelu, jossa Ruotsin laivasto saavutti voiton.

Tämä joudutti rauhantekoa, joka tapahtui *Värälän* kylässä Kymijoen rannalla 19 päivänä elokuuta vuonna 1790. Aikaisempia Venäjän ja Ruotsin välisiä rauhansopimuksia oli sanottu “iankaikkisiksi”, Värälässä tehtyä rauhaa sanottiin “pysyväiseksi”. Mitään ei muutettu: rajat jäivät entiselleen, ja Suomen asema jäi yhtä epävakaiseksi kuin ennenkin. Mutta 80 vuoden tuottamien tappioiden, 80-vuotisen paon ja ylenkatseen perästä oli Ruotsin ja Suomen aseille hyvityksenä sekä niiden kansoille kunnianasiana, että ne taas olivat kunnialla kestäneet taistelun mahtavaa Venäjää vastaan.

176. Kuningas Kustaan kuolema.

Monella on tie mielestensä oikea, mutta se johdattaa viimein kuolemaan.

Salom. sananlaskut 16: 25.

Kuningas Kustaa tarvitsi rakkautta, kuten ilmaa tarvitaan hengittämiseen; viha oli hänestä myrkyä. Jota enemmän hänen ympärillään hiipivä viha masensi hänen virkeätä mieltään, sitä enemmän hän koetti uusilla rohkeilla suunnitelmilla tukahduttaa sisäistä rauhattomuuttansa. Milloin hän mietti Norjan valloittamista, milloin Puolan kruunua; vihdoin hän teki liiton Venäjän kanssa ja varustautui sotaan Euroopan tulikekälettä Ranskaa vastaan, auttaakseen sen kuningasta hänen kapinallisia alamaisiansa vastaan. Hänen selkeä katseensa sumentui; hänen hallituksensa kävi yhä yksinvaltaisemmaksi, hänen vihamiehensä yhä katkerammiksi. Vihdoin tekivät muutamat aatelismiehet salaliiton hänet murhatakseen.

Maaliskuun 16 päivänä vuonna 1792 kuningas lähti myöhään illalla naamiohuveihin suureen teatteriin, jonka hän itse oli Tukholmaan rakennuttanut. Keskiyön aikana piirittivät hänet oudot, mustiin puetut henkilöt, valkeat naamarit kasvoilla; käsi löi häntä olkapäälle, ja ääni sanoi: “Hyvää iltaa!” Samassa paukahti pistoli, kuului huuto: “Tuli on valloillaan”, ja kuninkaan vasempaan kylkeen meni kaksi kuulaa ja useita rautanaulasia. Nojaten tallimestarinsa, parooni Essenin, käsivarteen hän vielä jaksoi omin voimin lähteä salista. Ovet suljettiin, kaikkien läsnäolevien piti merkitä nimensä. Lattialla oli laukaistu ja laukaisematon pistoli sekä iso, teräväksi hiottu veitsi.

Tukholman tulliportit suljettiin, ei ketään päästetty kaupungista, vartijoita lisättiin toinen verta. Jo seuraavana aamuna tavattiin ja vangittiin murhaaja, erään sepän ilmiantamana, jolta hän oli veitsen ostanut. Hän oli virasta erotettu kapteeni, nimeltä Anckarström, rautainen, synkkämielinen ja väkivaltainen mies, joka luuli kuninkaalta kärsineensä vääryyttä. Hänen rikostoverinsa, jotka kaikki olivat tyytymätöntä aatelia, joutuivat pian kiinni. Yksi otti myrkyä, toiset tuomittiin maanpakoon tai elinkautiseen vankeuteen. Anckarström yksin mestattiin. Hän kuoli katumatta ja pelotta, raakalaisen mielenlujuudella, tuntematta hirmuisen rikoksensa suuruutta.

Kuolettavasti haavoittunut kuningas eli vielä siksi kauan, että ennätti järjestää valtakunnan hallituksen ja siten tehdä mitättömäksi salaliittolaisten tuuman, jonka tarkoituksena oli alkuhämmissä kumota voimassaoleva järjestelmä. Jalommalla mielenlujuudella kuin hänen murhaajansa hän kärsi ääneti tuskansa, antoi vihollisillensa anteeksi ja kuoli 46 vuoden ikäisenä, 29 päivänä maaliskuuta vuonna 1792.

Kuningas Kustaa III:ta on niin katkerasti herjattu ja niin innokkaasti ihailtu, että jälkimaailman arvostelu hänestä ei vielä ole vakaantunut. Hänen suurin onnettomuutensa oli se, että hän oli kasvanut ilman jumalanpelkoa ja että häneen oli juurtunut menneitten aikain kuvittelu kuningasten virheettömyydestä. Hän ei ymmärtänyt sitä uusien aatteiden ja suurten kumousten aikaa, jossa hän eli. Kuten lahjakkaissa ihmisissä useimmiten oli hänessä suuria vastakohtia: toisinaan sankari urhoollisuudessa, voimassa, kestävyudessa ja uutteruudessa, toisinaan taas häilyvä perhonen, joka leikkien kukkasten parissa unhotti kaikki huolet ja kaikki vakavat ajatukset. “Neron kuninkaaksi” häntä sanottiin, ja se nimitys oli oikea, mutta kuninkaaksi ei hänestä ollut huojuvalle valtaistuimelle. Nekin, jotka enimmin olivat häntä moittineet hänen eläessään, surivat häntä hänen kuoltuansa, ja suomalaiset arvelivat kuten Vänrikki Stool, että oli “säälä kuningasta urheaa”.

177. Kustaa Mauri Armfelt.

Millainen herra, sellainen palvelija, sanoo vanha sananlasku, eivätkä ainoastaan Kustaan III:n hoviherrat, vaan koko hänen aikakautensa otti hänet esikuvakseen. Kauan eli sitten Suomessakin yhä harveneva joukko noita “kustavilaisia”, joilla myöhemmän ajan yksinkertaisemman ja kömpelömmän polven rinnalla oli arvokkaampi ryhti, hienommat seurustelutavat ja tuo kursaileva kohteliaisuus, jota ennen käytettiin. Tämä siro käytösparsi, tämä kohteliaisuudensäätöjen tarkka noudattaminen, ei ollut ainoastaan aatellisille, sotilaille ja korkeimmille virkamiehille ominaista, sen olivat omaksuneet myöskin papit, porvarit ja sellaiset talonpojat, jotka olivat olleet herrasmiesten seurassa. Tämän kauniin pinnan alla oli toisinaan paljon kevytmielisyyttä, paljon pilkallista ja pisteliästä sukkeluutta; mutta usein nähtiin siihen yhdistyneenä paljon sydämellisyyttä ja jalomielistä rakkautta kaikkeen, mikä elämässä on hyvää, ylevää ja kaunista. Onnellista ei ollut, että kustavilainen aikakausi suurensi juopaa herrasluokan, itseään sivistyneiksi eli “paremmiksi ihmisiksi” sanovain, ja “halvemman” työkansan välillä, johon oppimaton kansa kuului. Onnellista ei myöskään ollut, että tämä herrasluokka, joka puhui ruotsia, halveksi alhaista kansaa, joka enimmiten puhui suomenkieltä. Mutta kustavilainen aikakausi tutustutti meidän siihen asti sivistymätöntä kansaa sivistyneen Euroopan tapoihin ja seurustelutaitoon. Kaikesta tapojemme hienostumisesta — paljosta tieteen ja taiteen alalla, yksinpä nuorison tanssileikeistäkin ja viulunsoittajan sävelistä talonpoikaishäissä, on meidän enimmäkseen kiittäminen Kustaa III:n aikakautta.

Suomen hansan keskuudesta lähtikin yksi täydellisimpiä kustavilaisia, tuo loistava, ihailtu *Kustaa Mauri Armfelt*. Hän oli syntynyt Tarvasjoen pitäjässä vuonna 1757 huhtikuun 1 päivänä, jota päivää hänen oli tapana nimittää ensimmäiseksi sukkeluudekseen. Neljän vuoden ikäisenä hän näki unissaan, että enkeli astui taivaasta hänen luoksensa ja lupasi täyttää kolme hänen toivomustaan, jotka hän itse saisi valita. Silloin hän oli unissaan toivonut kolmea hyvää: tullakseen ruhtinaan suosikiksi, ollakseen sotilaana voitokas ja saavuttaakseen kaikkien niiden rakkauden, joita hän tahtoi miellyttää. Kaikki nämä kunnianhimoiset toivomukset täytyivät: ensimmäinen vuonna 1780, jolloin hän

ulkomaanmatkalla voitti Kustaa III:n suosion, toinen silloin, kun hän oli päällikkönä sodassa venäläisiä vastaan, ja kolmas koko hänen elämänsä aikana.

Kuningas Kustaa jätti jälkeensä 13-vuotiaan pojan, joka sitten tuli kuninkaaksi nimellä *Kustaa IV Aadolf*. Hänen alaikäisenä ollessaan hoiti hallitusta hänen setänsä, *herttua Kaarle*, mutta kuningas-vainaja oli määrännyt uskollisen ystävänsä Armfeltin poikansa likeisimmäksi neuvonantajaksi. Tämä ei miellyttänyt Kaarleä eikä hänen kaikkivaltiasta suosikkiansa, parooni *Reuterholmia*, joka hänkin oli syntyään suomalainen. He lähettivät Armfeltin Ruotsin lähettilääksi Italiaan. Armfelt epäili heitä: hän luuli, ettei nuori kuningas ollut kyllin turvattu heidän kunnianhimoisilta pyyteiltään, ja oli Ruotsissa olevien ystävänsä kanssa kirjevaihdossa tuumien kukistaa Reuterholmin ja julistaa kuninkaan täysi-ikäiseksi ennen määrääaikaa. Nämä kirjeet avattiin tiellä Hampurin postikonttorissa, jonka jälkeen Armfelt ja hänen ystävänsä joutuivat syytteenalaisiksi ja tuomittiin maankavaltajina kuolemaan. Kun Armfeltia ei saatu kiinni, sanotaan Reuterholmin palkanneen rosvoja murhaamaan hänet. Kaikkialla väijyttynä, mutta pelastuneena ihailevien ystävänsä avulla, joita hän joka paikassa saavutti, Armfeltin onnistui päästä pakoon Venäjälle. Sieltä hänet kutsuttiin takaisin Kustaa IV Aadolfin tultua täysi-ikäiseksi, mutta hän oli liian rohkeamielinen pysyäksensä kauan tuon suuriluuloisen kuninkaan suosiossa. Silloin Armfelt meni uudestaan Venäjän palvelukseen ja sai elämänsä lopulla vielä kerran palvella suomalaista isänmaatansa Turun akatemian kanslerina ja puheenjohtajana siinä komiteassa, joka esitti keisarille Suomen asioita. Viipurin läänin palauttamiseen muun Suomen yhteyteen liittyvä muisto hänen tärkeimmistä valtiomiesteostaan, hän kun muita tarmokkaammin oli keisari Aleksanteri I:n luona ajanut tätä maamme tulevaisuudelle mitä tärkeintä asiaa. Kreivi Kustaa Mauri Armfelt kuoli vuonna 1814. Kauniina, nerokkaana ja sukkelapuheisena hän oli tunnettu ja ihailtu miltei kaikissa Euroopan hoveissa. Monivaiheisen elämänsä, maanpakolaisuutensa sekä erinomaisen lumoamistaitonsa tähden häntä on verrattu muinaisen Kreikan kuuluisimpaan ihastuttajaan ja sanottu "Pohjolan Alkibiadeeksi".

Herttua Kaarlen ja Reuterholmin hallitus oli Kustaa III:n hallitukseen verrattuna kuin harmaa iltapäivähämärä. He tahtoivat tehdä kaikki paremmin kuin hän, horjuivat sinne tänne, olivat hyvässä sovussa Ranskan, mutta huonossa Venäjän kanssa. He tahtoivat saada aikaan säästäväisyyttä, kielsivät kahvin ja silkin käyttämisen, mutta saavuttivat enemmän pilkkaa kuin hyötyä. Kaikki toivoivat parempia aikoja, kun nuori kuningas itse ryhtyi hallitukseen lopulla vuotta 1796. Hän oli silloin ujo ja harvapuheinen 18-vuotias nuorukainen, tunnettu rehellisyydestään ja jäykkyydestään, jota hän jo oli osoittanut purkaessaan kihlauksensa keisarinna Katariinan pojantyttären kanssa Pietarissa senvuoksi, ettei avioliittosopimus ollut kirjoitettu niin, kuin oli sovittu, — joka vastustus niin harmitti mahtavaa keisarinnaa, että hän kohta senjälkeen sairastui ja kuoli.

178. Henrik Gabriel Porthan.

Kaikki nykyajan sivistyneet kansat ovat pystyttäneet muistopatsaita suurille kuninkailleen, sankareilleen ja neroilleen. Suomenkin kansa on pystyttänyt sellaisia muistopatsaita, mutta ei ensiksi kuninkaalle, ei sotapäällikölle eikä valtiomiehelle, vaan rakastetulle ja muistettavalle tiedemiehelle. *Henrik Gabriel Porthanin* pronssinen muistopatsas pystytettiin vuonna 1864 aukealle paikalle Turun tuomiokirkon edustalle ja kustannettiin koko maastamme kootuilla varoilla. Millä oli juuri hän ansainnut kunnian tulla näin

muistettavaksi sankarien ja kuningasten edellä? Hän oli maalaispapin poika, syntynyt kaukana Viitasaarella vuonna 1739. Siitä päivästä asti, jolloin hän tuli ylioppilaaksi Turun akatemiaan, oli koko hänen elämänsä pyhitetty tieteelle ja isänmaalle. Tarkalla älyllään, lujalla tahdolla ja uuraalla, kärsivällisellä, lakkaamattomalla työllään hän kokosi sellaiset tietoaarteet, että hän oli akatemian kaunistuksena. Hän tuli latinan kielen professoriksi; hän hoiti akatemian kirjastoa, hän oli tämän oppilaitoksen tuki ja kunnia, kaikkien sen oppilaiden isällinen ystävä, vieläpä koko kansansa opettaja. Mutta senvuoksi ei hänelle muistopatsasta pystytetty, eikä senkään vuoksi, että hän on laskenut perustuksen maamme historialle, vaan siksi, että hän on laskenut alkuperustan selvälle tajunnallemme siitä, että Suomen kansa on itsenäinen, omintakeinen kansa.

Suomen kansa oli olemassa aina siitä ajasta asti, jolloin sen sirpaleet alkoivat Pähkinäsaaren rauhansopimuksen jälkeen kasvaa yhdeksi; olemme nähneet, kuinka puutteellinen ja epäselvä oli tämän kansan käsitys itsestään. Se ei ollut saanut aikaa tätä ajatella; sehän oli lakkaamatta taistellut henkensä ja elatuksensa puolesta. Kun muinoin herttua Juhana tai keisarinna Elisabet tai Anjalan-miehet olivat puhuneet itsenäisestä Suomesta, ei kukaan heitä ymmärtänyt, eikä sellainen ulkonainen (valtiollinen) itsenäisyys silloin olisi ollutkaan meille hyödyllinen. Sellaista ei Porthan meille opettanutkaan; Ruotsin valtakuntaa ajatellessaan hän sanoi itseänsä ruotsalaiseksi. Hän opetti meille, että Suomen kansa on Jumalalta saanut sellaisen ominaisen luonteen, että sen tulee omasta itsestään etsiä parhaat elinvoimansa ja kehittyä vapaasti omalla tavallaan, jotta kaikki ne jalot siemenet, jotka Jumala on kylvänyt tähän kansaan, kypsyisivät ja hyödyttäisivät ihmiskuntaa.

Sellainen suuri aate, jota ei kukaan ennen ollut selvästi tajunnut, alkoi nyt vähitellen Porthanille selvitä. Niinkuin Luther muinoin tutki raamattua ja löysi siitä Jumalan evankeliumin, niin tutki Porthan maamme historiaa, maantiedettä, kansanrunoutta ja kieltä ja löysi niistä Suomen kansan. Hänelle kävi yhä selvemmäksi, että me kyllä olimme toisen valtakunnan aluetta ja että meidän täytyi paljon toisilta oppia, mutta että meidän kuitenkin tuli olla omintakeinen kansa, jos tahdoimme elää emmekä vain olla muiden jälkijatkona, omaa arvoa ja tahtoa vailla. Täysin varma hän ei ollut tavasta, miten tämä kävisi meille mahdolliseksi, sillä hän ei aikanaan uskaltanut ajatellakaan Suomen irrottamista Ruotsista. Vasta tämän tapahduttua, viisi vuotta hänen kuolemansa jälkeen, alkoi hänen aatteensa versoa uuden ajan pohjalla ja lähteä lukukamarista itse elämään. Silloin ilmestyi toisia, jotka alkoivat panna Porthanin aatetta käytäntöön ja työllään edistää Suomen kansan itsenäistä kehittymistä, sen yhteiskunnallista vapautta, sen kieltä, sen kasvattavaa ja hedelmällistä voimaa joka alalla ja sen aina vaatimatonta, mutta arvossapidettyä asemaa vapaana, omintakeisena kansana muiden kansain rinnalla. Tällaisen suuren työn alkuunpano on Henrik Gabriel Porthanin ansio, ja kun hän kuoli vuonna 1804, suri häntä koko kansamme niinkuin isäänsä.

Hän se myös vuonna 1771 alkoi toimittaa Suomen ensimmäistä, ruotsinkielistä "Åbo Tidningar" nimistä sanomalehteä, ja muutamia vuosia jälkeenpäin, v. 1776, ilmestyi myös ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti, "Suomalaiset Tietosanomat". Ne olivat aivan pieniä, harvaan ilmestyviä lehtisiä; mutta tästä pienestä alusta on sanomalehdistömme kasvanut nykyään tuiki tarpeelliseksi päivän uutisten, maailman keksintöjen ja hyödyllisten tietojen levittäjäksi.

Monien mainioiden suomalaisten tiedemiesten joukosta mainitsemme tässä ainoastaan Porthanin aikalaisen ja ystävän, lakitieteen professorin *Mathias Caloniuksen*, joka eli vuoteen 1817. Hän oli suurimmassa arvossa pidetty lakitieteiden opettaja, tuomari ja kirjailija koko Ruotsin valtakunnassa ja valtiomies, joka käytti tietojensa, arvonsa ja isänmaanrakkautensa voimaa maansa hyväksi sinä tärkeänä käännekohtana, jolloin Suomi erotettiin Ruotsista. Kahta niin oppinutta, niin jaloa ja niin rehellistä miestä kuin Porthan ja Calonius on Suomessa harvoin nähty rinnakkain.

179. Frans Mikael Franzén.

Maamme on kasvattanut mainioita miehiä ja kansalaisia seuraavassa järjestyksessä: ensin piispoja, sitten sotilaita, sitten valtiomiehiä, sitten tiedemiehiä, sitten runoilijoita ja viimeksi taiteilijoita. Ne ovat kaikki palvelleet isänmaataan; mutta se, joka palvelee isänmaataan, palvelee samassa myöskin ihmiskuntaa.

Ensimmäinen ja paras runoilija oli Suomen kansa, joka on kertonut ne kauniit sadut ja laulanut ne laulut, joista ennen olemme puhuneet. Kaikki parhaat senjälkeen ilmestyneet laulajat ovat omistaneet jonkin verran kansan henkeä, sen yksinkertaisuutta ja harrasta sävyä. Mutta runoustaide, joka noudattaa järjestettyjä sääntöjä, on nuorempi taide, ja se alkoi ensin ruotsinkielisenä saada arvoa, koska tämä kieli oli enemmän kehittynyt ja sillä oli esikuvia Ruotsissa. Vaikka moni koetti kirjoittaa säännönmukaisia runoelmia myöskin suomen kielellä, ovat suomalaiset taiderulemat kuitenkin kohonneet suurempaan arvoon vasta meidän aikoinamme, kun suomenkieltä on enemmän kehitetty. Sillä runous ja kaunotaide ovat sivistyksen kukkia; senvuoksi ne viimeisinä saavuttavat suuremman täydellisyyden. Ennenkuin kukat puhkeavat, täytyy kasvin juurtua, varttua ja lehdittyä.

Ruotsinkielisen runoustaiteen alkuna Suomessa olivat *Jaakko Fresen* valituslaulut jo Kaarle XII:n aikana. Vapaudenajan lopulla saavutti suomalainen valtiomies, kreivi *Kustaa Filip Creutz* suuren maineen hemeillä, hienoilla ja kauniilla, senaikuisten ranskalaisten esikuvien mukaan sepitetyillä runoelmillaan. Hän oli Suomen ensimmäisen suuren runoilijan, *Frans Mikael Franzénin* edeltäjä.

Franzénin isä oli kauppiana Oulussa ja olisi suonut poikansakin rupeavan kauppiaksi. Mutta hento ja ujo poikanen teki kaikki tehtävänsä kauppapuodissa yhtä huonosti kuin hän menestyi koulussa hyvin. Hän sai noudattaa Jumalan kutsumusta ja tuli ylioppilaaksi Turussa 13-vuotiaana. Siellä hän oli Porthanin rakkain oppilas, väsymätön oppimaan, ja tuli historian professoriksi. Jo pienenä hän oli sepittänyt surullisen runoelman kuolleesta lintusesta. Hän oli hartaasti rakastanut pientä laululintua, joka valoisina kesäöinä viserteli viiritangon päässä hänen isänsä talossa; tämä lintu, jonka laulu kumpusi Suomen luonnon sydäimestä, opetti Franzénin laulamaan. Suomi ja Ruotsi ihmettelivät hänen yksinkertaisia, sydämellisiä runojaan, jotka niin vähän olivat senaikuisten koreiden, mutkikkaiden runoelmain kaltaisia, ja 21 vuoden ikäisenä oli tuo Suomen pohjanperiltä lähtenyt runoilija jo maankuulu. Koko hänen pitkä elämänsä kului sitten vuoroin laulun, tieteen, kirkon ja isänmaan palveluksessa, mutta ennen kaikkea muistelemme häntä runoilijana, sillä Jumala oli antanut hänelle runon lahjan.

Ihmisen parhaat ajatukset ja työt ovat lahjoja kaiken hyvän antajalta. Sen tiesi Franzén. Kirjoittaessaan suurempia ja pienempiä runoelmiaan — pienet olivat sydämellisempiä ja parempia kuin suuret — hän hyvin tiesi, että kaikki paras tuli ylhäältä. Hänen ei tarvinnut

vaivalloisesti miettiä ja muodostaa runoelmaansa; se syntyi itsestään. Ja tämä teki hänet niin nöyräksi, kuin sen tuleekin olla, joka on parhaansa saanut lahjaksi. Hän oli mitä lempein ihminen; kirkastettu loiste oli hänen kauniissa silmissään ja hänen kumartuneen päänsä ympärillä. Kun Suomi erotettiin Ruotsista, muutti Franzén sinne, surren isänmaataan, jota hän ei koskaan lakannut rakastamasta. Ruotsissa hän tuli kirkkoherraksi ja viimein pohjoisen Hernösandin hiippakunnan piispaksi. Siellä hän palveli Jumalan valtakuntaa monta vuotta sillä suurella, lempeällä ja hellällä vakavuudella, joka teki hänet niin rakastetuksi. Hän on, paitsi runoelmiaan, painattanut kauniita virsiä ja saarnoja sekä useita mainioista miehistä pitämiään muistopuheita.

Vuonna 1840, kun yliopistomme vietti riemujuhlaansa, kävi piispa Franzén suomalaisessa isänmaassansa. Kaikki oli täällä uutta ja outoa: uusi esivalta, uudet ihmiset, uudet virstanpylväät. Ainoastaan nuoriso, joka kunnioituksella ja rakkaudella tervehti häntä tervetulleeksi, oli vielä sama nuoriso kuin entisinä aikoina.

Keinutuolissa, nuorimman tyttärensä tuudittamana, hänen elämänsä päättyi seitsemän vuotta senjälkeen, vuonna 1847 Hernösandissa. Hän oli silloin 75 vuoden ikäinen. Piispa Franzénin sadannen syntymäpäivän muistoa juhlittiin monin paikoin Suomessa ja Ruotsissa 9 päivänä helmikuuta 1872. Hänelle on muistopatsas pystytetty Ouluun koko Suomesta kootuilla varoilla.

Franzénin aikalainen oli runoilija *Mikael Choraëus*, papinpoika, vöyriäinen, joka kuoli hovisaarnaajana Tukholmassa jo 1806. Hän oli tunnettu sukkeluuksistaan, kaunopuheisuudestaan sekä monista iloisista, hellämielisistä ja surullisista runoistaan. Franzénin ja Choraëuksen runoja luki ja lauloi yleisesti Suomen senaikuinen sivistynyt nuoriso. Nämä molemmat olivat niin uskollisia ystävyksiä, että Choraëus kuolinvuoteellaan pyysi Franzénia, joka silloin oli leskimies, ottamaan puolisoikseen hänen nuoren leskensä; niin tapahtuikin.

180. 1808 vuoden sota.

Yhdeksästoista vuosisata teki tuloaan maailmaan, suuria mullistuksia tuottaen. Uuden aikakauden koittaessa olivat uudet aatteet vallanneet ihmisten mielet, ja uuden ajan nuoriso nousi taisteluun vanhan ajan kannattajia vastaan. Suuren suuret sotajoukot taistelivat vastatusten, rajoja muuteltiin, valtakuntia kukistettiin, valtaistuimet vapisivat. Ja tämä suuri aatteiden ja intohimojen myrsky tempasi viimein mukaansa kaukaisen Suomenkin. Sillä uusi aika on sellainen, että kaikkien kansain onni kuten onnettomuuskin liittyy likeisesti yhteen; tuskinpa on niin unhotettua soppea, tuskin niin pientä torppaa kaukana Suomen saloilla, etteivät suuren maailman suuret tapahtumat niihinkin koskisi.

Sellaisena väkivallan aikana, joka pani kansain ja ruhtinasten kaikki voimat koetukselle, oli Jumala asettanut Ruotsin valtaistuimelle nuoren, rehellisen ja hyvää tarkoittavan, mutta ymmärrykseltään heikon ja hovi-imartelijain seurassa huonosti kasvatetun kuninkaan. Kuningas Kustaa IV Aadolf oli kasvanut niin suuria ajatellen kuninkaallisesta arvostaan, että hän kolmivuotiaana loukkaantui siitä, etteivät hoviherrat olleet juhlapukuun puetut hänen syntymäpäivänään. Hän luuli, että kuningas tiesi kaikki paremmin kuin muut, oli äärettömän itsepäinen, kysyi harvoin neuvoa muilta ja halveksi varoituksia. Lisäksi hän oli nörkäs ja arka pikkuasioissa. Isä, Kustaa III, oli pannut vaatetukseen ja ulkonaiseen käytökseen suurta arvoa. Poika määräsi kuninkaallisella säännöksellä niiden palmikkojen pituuden, joita upseerien tuli pitää niskassa tekotukan jatkona. Jokaisen napin piti olla niin eikä näin. Nuorella kuninkaalla oli surullinen muisto isänsä verisestä kuolemasta. Hän piti Anckarströmin rikosta Ranskan uusien vapausoppien vaikuttamana, vihasi ranskalaisia, eikä luullut voivansa kyllin ankarasti ehkäistä vapautta, varsinkaan painovapautta.

Kustaa IV:n Aadolfin hallitessa oli maassamme toistaiseksi rauha ja hyvä toimeentulo. Vuonna 1797 perustettiin Suomen talousseura maanviljelyksen ja käsiteollisuuden edistämiseksi. Jokaisen torpparin täytyi viljellä perunoita; sotamiehiä käytettiin koskien perkaamiseen, rokotus pantiin toimeen ja se pelasti monta tuhatta ihmishenkeä. Kuningas osoitti Suomelle suurta hyväntahtoisuutta. Kesällä vuonna 1802 hän matkusti nuoren puolisonsa Fredrikan kanssa halki maamme ja laski silloin Turun akatemian uuden talon peruskiven. Kansa tunkeutui perinnäisellä uskollisuudella Kustaa III:n pojan ympärille ja katseli huvikseen, kun kuninkaalliset söivät päivällistä avonaisten ikkunain ääressä kaikkien nähden.

Urhoollisessa, loistavassa, alati rauhattomassa Ranskassa ilmestyi tähän aikaan mahtava sotapäällikkö ja keisari nimeltä *Napoleon Bonaparte* (jota suomalaiset nimittivät "Punaparraksi"). Hän voitti kaikki vihollisensa ja tahtoi saattaa koko Euroopan valtansa alaiseksi. Kustaa IV Aadolf uhmali ja ärsytteli tätä mahtavaa miestä, voimatta häntä vastustaa, ja kävi häntä vastaan taitamatonta ja onnetonta sotaa Pommerissa. Englanti ja Venäjä olivat Napoleonin vahvimmat vastustajat. Silloin Napoleon vuonna 1807 yhtyi Venäjän keisarin Aleksanteri I:n kanssa Tilsitissä, teki rauhan ja tarjosi palkinnoksi Suomen, jos Aleksanteri auttaisi häntä englantilaisia vastaan. Napoleonilla oli tapana näin lahjoittaa pois toisten maita, joita hän itse ei voinut pitää, ja nyt hän tahtoi rangaista Ruotsin kuningasta. Keisari Aleksanteri epäröi: Kustaa IV Aadolf oli hänen lankonsa ja oli tosin ymmärtämättömyydessään ärsyttänyt Venäjätä, mutta ei kuitenkaan antanut syytä sotaan. Mutta venäläiset olivat kaksi kertaa ennen valloittaneet Suomen, pitäneet osan ja antaneet loput takaisin. He tunsivat tämän maan, he katsoivat Pietari suuren työn vasta

silloin päättyneeksi, kun Venäjä oli saanut haltuunsa kaikki Suomenlahden rannikot ja vallitsi Suomea, joka oli niin likellä Pietaria. Luulivatpa he myöskin Anjalan ajoilta, että monet suomalaiset mieluummin soisivat maansa yhdistetyksi Venäjään. Senvuoksi keisari Aleksanteri kehoitti Ruotsin kuningasta sulkemaan Itämeren englantilaisilta laivoilta, ja kun kuningas ei siihen suostunut, hyökkäsi helmikuussa vuonna 1808 kolme venäläistä sotajoukkoa Suomeen.

Venäläisten sotapäällikkö, kreivi *Buxhöwden*, aikoi valloittaa maamme noin vain sivumennen. Hän oli kuullut, että suomalaiset olivat Ruotsin valtaan tyytymättömiä, ja kuulutti, että kaikki pysyisivät alallansa, ettei kellekään tapahtuisi väkivaltaa, ja että Suomen sotilaiden tuli luopua Ruotsin sotalipuista ja heittää aseensa Venäjän sotapäälliköille; he saivat silloin maksun kivääreistään ja sapeleistaan. Mutta tämä päällikkö ei tuntenut Suomen kansaa eikä Suomen sotilasta. Kansa pysyi lailliselle esivallalleen uskollisena, sotamiehet eivät karanneet, saaticka myyneet aseitansa; he sotivat lippunsa alla kuolemaan asti. Tämän uskollisuuden ymmärsivät venäläiset hyvin kyllä, he olivat itse uskollisesti ja urhoollisesti isänmaatansa puolustaneet ja olisivat halveksineet meidän kansaamme, jos se olisi vilpistellyt velvollisuuksiensa täyttämässä.

Vuonna 1808 oli Suomella noin 19,000 omaa sotamiestä, paitsi nostoväkeä; mutta tämä sotavoima oli laajalle hajoitettu, huonosti varustettu ja sotaan valmistumaton. Se oli kuitenkin sotajoukko, “mi nääntyin nälkään, pakkaseen voi voiton iskut lyödä”. Ne, jotka talvisydännä ennättivät rajalle, puolustivat joka peninkulman alaa maastaan ja peräytyivät taistellen ylivoiman tieltä. Alkupuolella maaliskuuta oli suurin osa meidän sotajoukkojamme koossa Hämeenlinnan lähellä vanhan kenraali *Klerckerin* johtamana ja odotti käskyä rynnätä vihollista vastaan. Silloin saapui kuninkaan tänne määräämä kelvoton sotapäällikkö — kreivi *Mauri Klingspor*. Hän ei ollut viisastunut esi-isäimme vahingosta, hän oli unohtanut, että Lybecker Kaarle XII:n aikana ja Lewenhaupt vuonna 1742 olivat saattaneet Suomen perikatoon. Klingspor seurasi heidän onnetonta esimerkkiänsä. Hän ei ymmärtänyt kansaansa, ei sotamiehiänsä, ei velvollisuutensa eikä sotakunniansa vaatimuksia. Hän ajatteli vain, miten olla kuninkaan mieliksi, joka oli käskenyt hänen pelastaa sotajoukkonsa, kun hänen olisi pitänyt pelastaa maa. Ei sekään auttanut, että vanha Klercker lupasi panna seitsemänkymmenvuotiaan päänsä takaukseen voitosta. Surulla ja mielikarvauksella täytyi taisteluun valmiin Suomen sotajoukon heittää maansa viholliselle alttiiksi ja peräytyä kauas pohjoiseen Oulua kohti, jotta sillä olisi tie auki Ruotsiin.

Svartholman linna oli antautunut taistelutta, mutta vielä seisoivat suuri, luja Viapori (nykyään Suomenlinna) kallioillaan meren keskellä; — Viapori, joka nyt oli, mitä menetetty Viipuri oli ennen ollut, ei ainoastaan Ruotsin turva, vaan Suomen portin lukko. Kun Klingspor pakeni, sanoivat vanhat ja nuoret: “Viapori suojelee meitä, sillä on jäykät muurit, taitava päällikkö, 6,000 urhoollista sotamiestä, 2,000 tykkiä, suurilukuinen, toista sataa sotalaivaa käsittävä laivasto. Se on hyvin varustettu, ja Helsingin läheisiltä vuorilta ammutut vihollisen luodit putoavat voimattomina mereen, niinkuin rakeet kimmahtavat kallioista.”

Mutta niin ei käynytkään: Viapori kukistui, mutta se ei kukistunut niinkuin Viipuri. Lujina niinkuin linnoituksen muurit olivat sotamiesten rivit, mutta päällikkö horjui, ja meren uljas kuningatar, Suomen vahva lukko, jätettiin 3 päivänä toukokuuta v. 1808, kaikkine varastoineen, laivoineen ja aseineen, pienelle venäläiselle sotajoukolle, joka — ollen itse

miesluvultaan linnan puolustajia tuskin suurempi — kummakseen näki näiden lähtevän pois vielä jäässä olevan merenlahden poikki. Helsinki sai toisen kerran kokea samaa nöyryytystä kuin vuonna 1742, — joilla kummallakaan ei ole vertaansa urhoollisen kansamme menneissä vaiheissa.

Silloin valtasi koko kansamme sama kuvaamaton sanattoman kauhun tunne kuin vuonna 1710, mutta tällä kertaa ei säilytetty kunnia ollut sitä lieventämässä. Maamme julistettiin Venäjän valtakuntaan liitetyksi, ja sen asukasten täytyi kirkoissa taikka käräjäpaikoilla ja raastuvissa vannoa keisarille uskollisuudenvala.

181. Kaarle Juhana Adlercreutz.

Pitkällä, surullisella peräytymisretkellään pohjoista kohti oli Suomen sotajoukko ikäänkuin kadoksissa. Ei kukaan tiennyt, miten sen oli käynyt, ei kukaan toivonut enää mitään sen aseilta. Silloin, kun mielet vielä olivat hämmästyksissä Viaporin kukistumisesta, alkoi saapua odottamattomia voitonsanomina pohjoisesta, ja kohta oli *Kaarle Juhana Adlercreutzin* nimi kaikkien huulilla.

Hänen aatelinen sukunsa polveutui Lohjalta talonpojista, ja itse hän oli syntynyt Kiialan kartanossa Porvoon pitäjässä vuonna 1757. 12 vuoden ikäisenä hän meni sotapalvelukseen ja oli Karjalan rakuunain kapteenina, kun hän vuonna 1789 haavoittui Döbelnin keralla Porrassalmella. Älykkäänä ja uskaliaana Adlercreutz oli jo kunnialla monet tulet kestänyt, kun hän huhtikuussa v. 1808 kenraaliajutanttina tuli Klingsporin lähimmäksi mieheksi päällikkyydessä ja sai toisinaan vallan omin päin jotakin uskaltaa. Sotajoukko oli saapunut Raaheen, urhea, iloinen, parrakas Kulnev ja hänen tuulennopeat kasakkansa aina kintereillä. Toisena pääsiäispäivänä, 18 päivänä huhtikuuta, Klingspor istui rekeensä, ajoi edemmäs pohjoiseen päin ja käski sotajoukon tulla jäljessä. Vastahakoisesti seurasi Adlercreutz, joka johti sotajoukkoa, ja oli ennättänyt *Siikajoelle*, kun takaa-ajava vihollinen kiivaasti kävi hänen kimppuunsa. Hän kääntyi päin ja piti puoliaan viisi tuntia. Silloin kello 6 illalla hän huomasi venäläisten levittäytyneen liian kauas sivuille, jonka tähden hän päätti hyökätä heidän keskirintamaansa. Iloista hurraata huutaen juoksivat uusmaalaiset ja savolaiset takaisin jään poikki, kiipesivät jyrkkää rantaäyrästä ylös ja valloittivat siinä olevan kylän. Toisia seurasi jäljessä; Venäjän sotajoukko hajoitettiin kahtia, ja sen täytyi tappion kärsien peräytyä. Tämä ensimmäinen voitto rohkaisi Suomen sotajoukon lannistunutta mieltä. Yhdeksän päivää senjälkeen voittivat Adlercreutz ja Cronstedt toisen venäläisen sotajoukon *Revonlahdella*, ja nyt oli surkea pako aika lopussa. Nyt marssi sotajoukkomme uudestaan ja uusi toivo mielessä etelää kohti. Vastahakoisesti Klingspor vuorostaan seurasi; mieluisinta oli hänelle herkkupöytä niin kaukana sotantereelta kuin mahdollista.

Kallisarvoisia viikkoja kului hukkaan. Eteenpäin kulki kuitenkin Adlercreutz, eteenpäin kulki porilaisineen tuo urhoollisista urhoollisin, *Yrjö Kaarle von Döbeln*, musta side otsalla. Tämä ruotsalaissyntyinen mies oli ylväs saadessaan taas vuodattaa vertansa suomalaisten soturien johtajana. Döbeln ja Kulnev pitivät toisiaan niin suuressa arvossa, että Döbeln kielsi sotilaitaan Kulnevia ja Kulnev samoin väkeään Döbelniä ampumasta.

Juhannusaamuna jyrisivät tykit *Uudenkaarlepyyn* luona, jossa vihollisen sotajoukko pelastui joutumasta vangiksi nopeasti peräytymällä poltetun sillan taakse. Seuraavana päivänä vihollinen ryösti Vaasan, jossa ruotsalainen sotajoukko oli noussut maihin ja

joutunut tappiolle. Semmoinen oli kuninkaan tapa käydä sotaa. Hän muka tarvitsi ruotsalaiset sotajoukkonsa tanskalaisia vastaan; hänhän aikoi valloittaa Norjan. Kerran hän lähestyi laivastoineen Turkuu, mutta kääntyi takaisin, kun Venäjän laivasto näyttäytyi, ja viipyi myöhään syksyyn Ahvenanmaalla.

Lapualla Pohjanmaalla käy monta tietä ristiin. Siinä seisoj venäläinen armeija *Rajevskin* johtamana kahden kylän välissä kirkon ja joen viereisellä avaralla kentällä. Sen jääkärit väijyivät ruispelloissa ja kaatoivat monta urhoollista miestä. Adlercreutz järjesti rynnäkön. Döbeln otti osalleen suurimman vaaran. Ensimmäisinä ryntäsivät porilaiset ja Karjalan jääkärit; kaikki tahtoivat kilvan uhmata hirmuista luotituiskua. Iso kirkonkylä valloitettiin; Liuhtarin kylän sytytti voitettu, mutta taitavasti peräytyvä vihollinen palamaan. Se oli uljas voitto. Suomen sotajoukko ryntäsi nyt kolmena osastona etelää kohti: Etelä-Pohjanmaalla nousi kansa vastarintaan ja ampui kuoliaaksi kuljeksivia vihollisia, josta sitten koitui talonpojille kova rangaistus. Ahvenanmaalaiset olivat nousseet jo toukokuussa ja karkoittaneet vihollisen. *Roth ja Spoof*, kaksi uskaliasta partiolaista, kävivät 40 porilaisen kanssa, niinkuin muinoin kivekkäät, omin päin sotaa Näsijärven tienoilla, siepaten vihollisten kuriireja ja tavarakuormia.

Silloin kreivi *Buxhöwden*, joka toimi maamme hallitusmiehenä Turussa, käsitti, ettei Suomea käynyt valloittaminen muuten kuin tosi sodalla. Uusia joukkoja valittua, sotaan tottunutta, urhoollista väkeä tuotiin Suomeen, ja Adlercreutzia vastaan lähetettiin nuori, älykäs kreivi *Kamenski*. Elokuussa vihollinen taas eteni voimakkaana ja järjestettynä uuden hyökkäyssuunnitelman mukaan, ja nyt saatiin “hypätä morsiushyppyä”, kuten Kaarle XII:n oli tapana sanoa. Ei lepoa enää yöllä eikä päivällä, kaikkialla kuului tykkien pauke, kaikkialla vuoti verta. Meno- ja paluumarssit väsyttivät sotamiehiä. *Alavus* oli eteläisin paikka, johon Suomen sotajoukko raivasi tiensä reippaan voiton kautta, savolaisten hyökätessä etumaisina. Mutta kun kohta sen jälkeen uljas *Otto von Fieandt* joutui tappiolle *Karstulassa*, ja vihollinen uhkasi pohjoista rantatietä, ei kukaan voinut enää estää vapisevaa Klingsporia kääntymästä paluumatkalle pohjoiseen, mikä peräytyminen kuitenkin ei enää ollut kunniaton pakoretki. Uhkamielisenä ja harmistuneena pysähtyi Suomen sotajoukko tuon tuostakin rinta vihollista vastaan, voitti toisena päivänä, peräytyi toisena. Näin saapuivat harvenneet, haavoitetut, ruudista mustuneet rivit merenrannikolle. Klingspor oli nyt saanut odottamattoman käskyn “ajaa vihollinen maasta” ja jätti tuskissaan koko päällikkyyden Adlercreutzille. Tämä pysähtyi lujaan asemaan *Oravaisiin*, kolmen peninkulman päähän Uudestakaarlepyystä etelään päin. Hänellä oli 4,900 miestä, puolet ruotsalaisia ja 17 tykkiä. Syyskuun 14 päivänä ryntäsi Kamenski hänen kimppuunsa mukanaan 7,800 miestä ja 20 tykkiä. Verinen, kuten Suomen viimeinen taistelu vuonna 1714, oli tämäkin päivä Oravaisten kentällä. Taistelu kesti kello 6:sta aamulla myöhään syysillan pimeään. Kulnev oli aloittanut leikin savolaisten kanssa; sitten taisteltiin muutaman puron omistamisesta, jonka kumpikin yhtä suurella urhoollisuudella vuorotellen valloitti. Silloin Adlercreutz päätti, kuten Siikajoellakin, murtaa Venäjän hajanaisen sotajoukon keskirintaman. Hän jätti vahvan asemansa ja ryntäsi voitollisena puhki vihollisten rivien. Mutta nyt oli vastassa vereksiä sotajoukkoja, hänen kimppuunsa hyökättiin sivuilta; hänen rivinsä murrettiin, hajoitettiin, työnnettiin oikealle metsään, vasemmalle mereen. Ystävät ja viholliset sekaantuivat pimeässä toisiinsa, ja voitettujen joukkonsa pirstojen kanssa Adlercreutz saapui Uuteenkaarlepyyhyn, johon Döbeln sitä ennen oli raivannut hänelle tien, voittaan

vihollisjoukon *Juuttaalla*.

Oravaisten kentällä makasi lähes kolmetuhatta kuollutta, niiden joukossa 1,200 ruotsalaista ja suomalaista, osoittaen kummankin sotajoukon miehuutta ja kuoleman halveksimista.

Melkein unhotettuna oli kenraali *Sandels* savolaisineen koko kesän vastustanut vihollisen rynnäköitä Toivalassa ja Paloisissa Pohjois-Savossa. Näissä ja muissa taisteluissa *Fahlander, Malm ja Duncker* saavuttivat sankarimaineensa. Kamenski ja Klingspor olivat syksyllä tehneet aselevon Lohtajalla, mutta tämä peruutettiin Savossa 27 päivänä lokakuuta. Sandels oli silloin Iisalmen kirkolla. Koljonvirran luona hyökkäsi 6,000 vihollista hänen 1,400 miehensä kimppuun. Se oli ankara painiskelu vielä viimeisenä hetkenä. Hyökkääjät työnnettiin takaisin virtaan ja jättivät sen rannalle lähes 800 kuollutta ja haavoitettua.

182. Haminan rauha.

Kun suurin osa Suomea jo oli valloitettu, erotettiin Klingspor päällikkyydestä, kuten Lybecker vuonna 1713 ja Lewenhaupt vuonna 1742. Hänen seuraajansa, kenraali Klercker, sai surullisen tehtävän koettaa parantaa edeltäjänsä vikoja, kun kaikki oli liian myöhäistä. Sodankäyntiin tarvitaan, paitsi päälliköitä ja sotamiehiä, myöskin rahaa, ruokavaroja, sotatarpeita, sotalääkäreitä, sairaanhoitoa; ja Suomen armeijalta puuttui kaikki. Sandelsin täytyi peräytyä voiton saatuaan, Adlercreutzin tappiolle jouduttuaan. Väsyneinä, haavoitettuina, sairaina, ryysyihin puettuina, usein vailla leipää nälän sammukkeeksi, mutta aina vielä uhkaava kivääri kyyryisillä hartioilla, kulkiivat nämä urhoolliset soturit myöhään syksyllä vielä kerran kohti perimmäistä pohjolaa. Nyt, kun voitto ei enää heidän mieltänsä elähdyttänyt, vei väsymys ja puute heiltä viimeisetkin voimat. Useat näistä kaikissa vaivoissa ja vaaroissa karaistuneista miehistä, joita kuolema niin usein oli sotatanterella säästänyt, sairastuivat nyt ja kuolivat unhotettuina ahtaissa kenttäsairaaloissa. Adlercreutz teki sopimuksen Kamenskin kanssa Olkijoella: koko Suomi Kemijokeen asti luovutettiin venäläisille, ja Suomen sotajoukon tähteet lähtivät kahtena osastona Ruotsiin. Kenraali Gripenberg, joka johti Turun ja Porin sekä Hämeen ja Uudenmaan rykmenttien tähteitä, luuli kaikki menetetyksi, heitti aseensa ja palasi kotimaahan. Toinen osasto, Savon prikaatin, Karjalan jääkärien ja Pohjanmaan rykmentin jäännökset, taisteli Cronstedtin ja Sandelsin johtamana viimeiseen asti ruotsalaisten rinnalla ja Ruotsin puolesta. Döbeln lausui sitten yksinkertaisin, kauniin jäähyväissanoin kunnioituksensa näille Suomen urhoollisen sotajoukon kallisarvoisille tähteille. Ne olivat ruotsalaisen sotilaan liikuttavat jäähyväiset Suomen sotilaille, sitten kun molemmat niin monella sotatanterella olivat kuusisataa vuotta uskollisesti vierekkäin vertansa vuodattaneet.

Tähän aikaan oli Ruotsin valtakunta kuninkaan itsepintaisuuden ja taitamattomuuden tähden joutunut perikatonsa partaalle. Mitä sopi toivoa semmoiselta kuninkaalta, joka vastaukseksi, kun hänen hätääkärsivä suomalainen sotajoukkonsa rukoili saada välttämättömiä tarpeita, lähetti upseereilleen armollisen luvan saada talvisodan aikana pitää puuteroimatonta tukkaa! Joka taholla oli vihollisia, ja viimeinenkin ystävä, Englanti, luopui loukkaantuneena. Kun sitten venäläiset maaliskuussa vuonna 1809 menivät jään yli Ahvenanmaalle ja Ruotsin rannikolle sekä jäätyneen Merenkurkun yli Uumajaan, puhkesi kauan kytenyt tyytymättömyys ilmi, ja Ruotsin sotaväki Länsi-Ruotsissa nosti kapinan.

Mutta ennenkuin tämä joukko ennätti Tukholmaan, ja koska kuningas kaikista varoituksista huolimatta tahtoi aloittaa sisällisen sodan kapinallista sotajoukkoa vastaan, riistettiin häneltä kuninkuus panemalla toimeen vallankumous Tukholmassa 13 päivänä maaliskuuta vuonna 1809. Adlercreutz, hän se vain muutamien kumppanien avulla otti rohkeasti kuninkaan vangiksi Tukholman linnassa, minkä jälkeen kokoontuneet valtiosäädyt asettivat valtaistuimelle kuninkaan sedän, herttua Kaarlen, joka otti nimekseen *Kaarle XIII*. Suomen viimeinen kuningas, Kustaa IV Aadolf, vaimoineen ja lapsineen maanpakoon tuomittuna, kuljeksi sitten synkkänä ja sureksivana Saksanmaalla eversti Gustafssonin nimellä ja kuoli maanpakolaisena. Hänen jälkeläisiänsä elää vielä Saksassa.

Ruotsin valtiosäädyt kiittivät Adlercreutzia ja antoivat hänelle palkinnoksi suuren kuninkaankartanon. Kuusi vuotta hän vaikutti uuden isänmaansa hyväksi mahtavana jäsenenä sen hallituksessa ja kuoli v. 1815, jolloin hänet haudattiin Siikajoen taistelun vuosipäivänä. Itse hän suri sitä, että oli ainoa suomalainen mies, joka oli kuninkaansa syössyt valtaistuimelta. Sellainen teko tuntui suomalaisen sydämelle raskaalta, vaikka hän sillä olikin pelastanut valtakunnan.

Ruotsin silloisessa hädässä ja uuden kuninkaan noustua valtaistuimelle ei rauhanteko Venäjän kanssa kauan viipynyt. Se tehtiin *Haminassa 17 päivänä syyskuuta vuonna 1809*. Ruotsin täytyi silloin luovuttaa Venäjälle loput Suomea, joka silloin ulottui Kemijokeen, ynnä tämän joen sekä Tornion- ja Muonionjokien välinen maa, joka tähän asti oli ollut ruotsalaista Länsipohjan maakuntaa. Sitäpaitsi luovutettiin Ahvenanmaa saaristoineen, jota Ruotsi turhaan koetti itselleen pidättää. Lisäksi täytyi Ruotsin luvata tehdä rauha Venäjän liittolaisten kanssa ja keisari Napoleonin tyydyttämiseksi sulkea satamansa Englannin laivoilta. Suomen kansasta sanotaan rauhansopimuksessa ainoastaan, että koska Venäjän keisari jo vapaatahtoisesti oli vakuuttanut suomalaisille vapaan uskonnonharjoituksen, omistusoikeuden ja muut etuoikeudet, Ruotsin kuningas sen johdosta on vapautettu pyhästä velvollisuudestaan panna varaamuksia entisten alamaisten eduksi.

Ja näin siis koko maamme 17 päivänä syyskuuta vuonna 1809 yhdistettiin Venäjän valtakuntaan.

183. Vänrikki Stoolin tarinat.

Suomen erottaminen Ruotsista jätti jälkeensä katkeria muistoja molemmin puolin Pohjanlahtea. Ruotsin puolella oli Suomea kohtaan paljon vanhaa ystävyyttä, ja siihen yhdistyi tappion katkeruus, suru valtakunnan silpomisesta sekä tulevaisuuden pelko, jotka tekivät eron raskaaksi. Kauan vuoden 1809 jälkeen oli toivo Suomen takaisin valloittamisesta vielä rakkaana ajatuksena monen ruotsalaisen mielessä, he eivät voineet ajatellakaan, että maallamme enää olisi mitään onnea ja menestystä, sittenkin se oli menettänyt Ruotsin turvan. Vasta meidän aikanamme, kun uusia sukupolvia on astunut esiin uusine aatteineen, alkavat ruotsalaisetkin huomata, että Suomen erottaminen Ruotsista oli historiallinen välttämättömyys hamasta siitä ajasta, jolloin Ruotsi lakkasi olemasta Itämeren valtiaana; että meidän maattamme sen jälkeen oli vaikea puolustaa; että sen omistaminen pikemmin saattoi Ruotsin uusiin sotiin kuin suojeli tätä valtakuntaa. Kaikki tämä on vähitellen haihduttanut entisen mielikarvouden, ja jäljelle on jäänyt ainoastaan vanha ystävyys. Yhtyneenä kaipaukseen on tämä ystävyys tullut ruotsalaisten

puolelta yhä hartaammaksi. Ruotsalainen on vieraanvarainen kaikkia kohtaan, mutta hartaammin hän ei purista kenenkään kättä kuin Ruotsiin tulleen suomalaisen, jota isänmaansa tähden tervehditään kadotettuna, mutta jälleen löydettyinä ystävänä.

Suomen puolella oli samoin vanha liitto niin rakas ja uusi liitto niin epä tietoinen, että eron karvaus sai monen sydämen kauan verta vuotamaan. Mutta täällä sitä oli jo satoja vuosia nähty valmisteltavan maamme silpomalla ja pelolla aavistettu sen seuraavan Venäjän vallan kohoamisesta ja Ruotsin voimattomuudesta. Kun eron hetki tuli, oli maamme uusi asema niin kokonaan ihmisten lähimpänä huolena, näiden katseet pakosta niin herkeämättä tulevaisuuteen suunnatut, että mennyt aika muistoinen herkesi mieliä valtaamasta. Pian myöskin tuo uusi, Porthanin perustama ajatus itsenäisestä Suomesta, omintakeisesta ja itsetoimivasta Suomen kansasta kävi yhä selvemmäksi ja tehokkaammaksi. Kun siis vanha sukupolvi muistoinen kuoli pois, tunsu nuorempi polvi itsensä entisyydestä vapautuneemmaksi. Uuden ajan suomalaiset käsittivät, ettei Suomi ollut Ruotsilta paljon saanut antamatta paljon takaisin. Mutta he eivät myöskään, jolleivät olleet sokeita ja tuiki kiittämättömiä, saattaneet kiistää, että maamme oli Ruotsin vallan aikana käynyt pitkää, opettavaista koulua, ja että yhteiskuntamme ja eurooppalainen sivistyksemme yhä edelleen on suurimmalta osalta ruotsalaista pohjaa. Nuorempi sukupolvi käsitti tämän ymmärryksellään, niinkuin vanha polvi oli käsittänyt sen sydämellään, mutta nuorempikin sukupolvi tarvitsi muistojen innostavaa lämpöä, ja silloin ilmestyivät “Vänrikki Stoolin tarinat”.

Vielä miespolven ajat Suomen yhdistämisestä Venäjään eli täällä vanhoja sotilaita, jotka entisinä aikoina olivat taistelleet Adlercreutzin, Döbelnin ja Sandelsin johdolla. He elivät muistoissaan, sodan päivät olivat heille rakkaat, ja he tiesivät kertoella monta uljasta ja hauskaa tekoa sekä monta pientä erikoispiirrettä, jotka historioitsija oli unhottanut. 1820-luvun alkupuolella kuunteli eräs nuori ylioppilas, nimeltä *Johan Ludvig Runeberg*, tällaisen vanhan sotilaan kertomuksia Ruovedellä. Hänellä itsellään oli lapsuudenmuisto sodan ajoilta: hän oli nelivuotiaana nähnyt Döbelnin ja Kulnevin Pietarsaaren kaupungissa. Näiden muistojen innostamana ja sittemmin tutustuneena moneen vanhaan sankariin Runeberg — joka silloin jo oli pohjoismaiden mainioin runoniekka — julkaisi nämä sotilasmuistot kahtena kokoelmana nimellä *Vänrikki Stoolin tarinat*. Ei milloinkaan ole runoteosta meidän maassamme tervehditty sellaisella innostuksella ja ihailulla. Vanhat ja nuoret lukivat sitä samalla mielenliikutuksella; pojan sydän sykki, neidon posket hehkuivat, ja ankarat, jäykät miehet vuodattivat kyyneleitä, kuullessaan näitä tarinoita menneiltä ajoilta.

Niin yleväaattaisia runoelmia, niin uljaita, niin hartaita, niin mestarillisia kuvatessaan tapahtumia ja henkilöitä kuninkaasta ja kenraalista alkaen alhaisimpaan kuormarenkiin asti — jopa tuohon kurjaankin asti, jota oli ennen hoettu “riikinkoiraksi”, mutta joka tuli sankariksi hänkin — ovat harvat maat ja harvat aikakaudet synnyttäneet. Niitä on lukuaan ainoastaan 34, mutta jokainen runo on kuin marmorista veistetty taideteos. Ne leviävät nyt kautta maailman useille kielille käännettyinä; muukalaiset kadehtivat niitä sotilaita, jotka ovat saaneet haudallensa sellaisen muistopatsaan.

Vänrikki Stoolin tarinat alkavat “Maamme” nimisellä kansallislaululla, kuvaavat sitten vanhaa, varatonta soturia, joka ylioppilaalle kertoo sodan vaiheita, ja sen jälkeen ilman minkäänlaista järjestystä, ylhäisiä ja alhaisia, urhoja ja pelkureita. Kaikki astuvat

ilmielävinä esiin: "Pilven veikko" Perhon erämaassa; — ruotuvaivainen sotamies Alavudella; — luutnantti Zidén Vaasan poikineen — torpan tyttö, joka suri sitä, että hänen sulhasensa oli vammatonna paennut taistelusta; — typerä Sven Tuuva, urhon mieli povessa; — von Konow riidellen korpraalinsa kanssa; — kuoleva venäläinen Lemun niemellä; — karkea von Fieandt piippuineen ja lammasnahkaturkkeineen; — Sandels Koljonvirran rannalla; — vanha Hurtti leirinuotiolla; — Kulnev, joka suuteli lasta kätkyessä; — kuningas, joka veti käsiinsä Kaarle XII:n kintaat; — Klingspor, josta urhot häpesivät haastella; — Döbeln Juuttaalla; — Porilaisten marssi; — reipas Lotta Svärd; — vanha Lode, joka ei sallinut kenenkään laiminlyödä aamurukousta, vaikka luoteja sateli; — vakaa von Törne rikkiammuttuine takinhelmoineen: — urhoollisen Dunckerin kuolema Hörneforsin taistelussa; — von Essen ja hänen sisukas kuskinsa Matti; — viisitoistavuotias sankari Wilhelm von Schwerin; — rohkeamielinen maaherra Wibelius, joka asetti lain väkivaltaa vastaan; — lopuksi Adlercreutz Siikajoella. Ja monta muuta lisäksi.

Kuunnelkaamme ainoastaan sotilaspojan laulua, kaikuna Suomen sotaisista ajoista!

184. Sotilaspoika.

[F. Pacius on säveltänyt tämän laulun.]

Nuor', uljas, sorja sotilas ol' isäni jos ken, hän pyssyn otti, oli mies viistoista täyttäen. Tie kunniaan vain tiettynä, ol' aina altis kestämään hän vaivan, vaaran, liekin, jään; sen taisi taatto, sen!

Laps olin, kun hän lähti pois, kun sotatorvet soi, mutt' uljasta en unhottaa ma käyntiänsä voi, en hattuaan, en töyhtöään, en päivetystä poskipään, ain', aina tumman varjon nään, min kulmakarvat loi.

Kun joukot pohjolasta pois taas riensi, kuulla sain, jok' ottelussa kuinka hän ol' urhoist' urhokkain.

Jo risti rintaan pantihin
ja kohta, kuulin, toinenkin;
ah, mielessäni aattelin,
kunp' oisi myötä vain!

Ja talvi lähti, sulii jäät, sai kevät kukkineen, niin sankarina taattoni ma kuulin kaatuneen. Ma tunsin olon oudommaks, niin huolen, riemun riutovaks; äit' itki päivän, itki kaks, jo pantiin parilleen.

Lapuan taistoon taatto jäi, mies likin lippuaan; siin' ensi kerran kelmenneen sodassa kerrotaan! Hält' isä eestä Kustavin kuol' Utin nummen nurmihin, ja Lappeell' isä tältäkin, mies Kaarle kuninkaan.

Niin heidän kävi, kaikki sai he vertaan vuodattaa;
mutt' uljasta ol' elo tuo, noin kuolla korkeaa.

Ken huonona jäis hoippumaan?
Ei, nuorna kuolla eestä maan
ja kunnian ja kuninkaan,
se eikö sorjempaa!

Mä köyhä olen orpo nyt, syön leipää vierahan, mult' isän kuolo kodon vei ja

suojan, suosijan. Mutt' vaikertaa en huoli vaan, saa aika varren varttumaan, ma, poika kelpo sotilaan, en sorru hukkahan.

Kun suureksi ma kasvan vaan, viistoista täyttää saan, ma taistoon mennä tahdon myös ja vaaraan, kuolemaan. Ja missä taajin liekki lie, ain' askeleeni sinne vie, mist' ennen, taatot, teillä tie, myös poika polkemaan!

Vänrikki Stoolin tarinat.

185. Keisari Aleksanteri I ja Porvoon valtiopäivät.

Venäjän keisari Aleksanteri I polveutui Pietari Suuresta tämän tyttären Annan, Aleksanterin isän isänäidin kautta. Tämä oli naimisissa Holsteinin herttuan Kaarle Fredrikin kanssa, joka oli kuningas Kaarle XI:n tyttärenpoika. Aleksanteri I ja nykyinen hallitseva keisarisuku polveutuvat siis sekä Venäjän tsaareista että Ruotsin kuninkaista, mutta isänpuolelta saksalaisista Holsteinin herttuosta.

Keisari Aleksanteri oli aivan nuorena noussut valtaistuimelle isänsä, keisari Paavalin, jälkeen sangen rauhattomana aikana ja sekaantui vastoin tahtoansa niihin suuriin sotiin ja mullistuksiin, jotka seurasivat Ranskan vallankumousta.

Keisari saattoi vähemmän kuin muut noudattaa oman sydämensä toiveita. Hänen täytyi noudattaa valtakuntansa perinnäistä valtiotaitoa ja säilyttää tai laajentaa sen valtaa, silloinkin kun hän mieluummin olisi tahtonut pitää huolta ainoastaan kansansa onnesta.

Kun Aleksanteri I oli valloittanut Suomen, päätti hän kuitenkin olla muutamissa kohdin noudattamatta entistä valtiotaitoa. Tämän maan hän olisi voinut kokonaan sisällyttää Venäjän valtioon ja panna Venäjän lain alaiseksi, kuten hänen edeltäjänsä olivat panneet ne osat Suomea, jotka joutuivat Venäjän valtakunnan omiksi vuosina 1721 ja 1743. Tähän ei häneltä voimaa puuttunut. Mutta koska Suomen silloinen valtiomuoto myönsi hallitsijalle ylimmän vallan maan hallinnossa, jonka ohessa kansalle jäi suurin osa sen vanhaa vapautta, katsoi keisari paremmaksi antaa tämän vapaan maan pitää ruotsinaikaisen lakinsa, erityisen valtiomuotonsa ja oman hallintonsa keisarikunnan rinnalla, jonka kanssa sen muuten tuli olla erottamattomasti yhdistettynä. Vaikka Suomi oli vähäinen, köyhä ja vajavoimainen suureen, rikkaaseen ja mahtavaan Venäjään verrattuna, oli sillä kuitenkin vanhempi sivistys, ja se oli ollut kauemmin uuden Euroopan edistysrientoihin osallisena. Vuoden 1808 sota oli saanut keisarin vakuutetuksi Suomen kansan urhoollisuudesta ja uskollisuudesta laillista esivaltaansa kohtaan, ja hän tahtoi ennemmin saavuttaa vapaan ja onnellisen kansan vilpittömän luottamuksen kuin valloitetun kansan valheellisen alistuvaisuuden.

Jo lopulla vuotta 1808 kutsuttiin sentähden edustajia Suomen neljästä säädystä Pietariin keisarille esittelemään niitä toimenpiteitä, jotka ensi aluksi olivat tarpeen vaatimia. Ja kun tämä "lähetyskunta" oli varovaisella, mutta isänmaallisella tavalla täyttänyt tehtävänsä, kutsuttiin Suomen säädyt kokoontumaan 10 päivänä maaliskuuta v. 1809 *valtiopäiville Porvooseen*. Sinne kokoontui silloin, entisen valtiopäiväjärjestyksen mukaan, 60 aatelismiestä, 8 pappia, 19 porvaria ja 30 talonpoikaa, joille neljälle säädylle keisari määräsi puhemiehet, kuten kuningas ennen oli tehnyt. Maaliskuun 27 päivänä keisari itse saapui Porvooseen ja julistutti seuraavan vakuutuksen, jommoisen hänen jälkeläisensä sitten aina antoivat.

“Me Aleksanteri ensimmäinen, Jumalan armosta koko Venäjänmaan Keisari ja Itsevaltias, Suomen Suuriruhtinas y.m. y.m., y.m., teemme tiettäväksi: että sittenkun Me, Jumalan sallimuksesta, olemme haltuumme ottaneet Suomen Suuriruhtinaskunnan, olemme Me tämän kautta tahtoneet vakuuttaa ja vahvistaa maan uskonnon ja perustuslait sekä ne etuudet ja oikeudet, joita itsekukin sääty mainitussa Suuriruhtinaskunnassa erikseen ja kaikki sen asukkaat yhteisesti, niin ylhäisemmät kuin alhaisemmat, tähän asti ovat valtiosäännön (konstitutsionin) mukaan nauttineet: luvaten säilyttää kaikki nämä edut ja oikeudet lujina ja koskemattomina täydessä voimassaan. Suuremmaksi vakuudeksi olemme Me tämän vakuutuskirjan merkinneet omakätisellä allekirjoituksellamme. Annettu Porvoossa 15 (27) päivänä maaliskuuta v. 1809. Aleksanteri.”

Maaliskuun 28 p:nä keisari avasi valtiopäivät ranskankielisellä valtaistuinpuheella, jonka tulkitsi ruotsiksi maamme ensimmäinen Venäjän-ajan kenraalikuvernööri, Kustaa III:n ajoilta kuuluisa kenraali Sprengtporten. Maaliskuun 29 päivänä keisari otti vastaan valtiosäätyjen Suomen kansan puolesta tekemän kuuliaisuudenlupauksen ja jokaisen eri säädyn uskollisuudenvalan, sanoen hellällä mielenliikutuksella ottavansa vastaan nämä todistukset kunnioitettavan kansan vapaatahtoisesta kuuliaisuudesta.

Suomen valtiosäätyjen uskollisuudenvala Porvoossa oli tosiaankin — oikeuden, vaikka ei voiman kannalta katsoen — vapaatahtoinen vala, kuten keisari lausui. Sillä nämä säädyt eivät voineet olla keisarin laillisia alamaisia, ennenkuin Ruotsin kuningas sittemmin, syyskuussa samana vuonna, oli luovuttanut Suomen Venäjän valtakunnalle ja vapauttanut Suomen kansan sen aikaisemmasta uskollisuudenvalasta. Näin keisari Aleksanteri I:n vakuutus ja Suomen säätyjen uskollisuudenvala maaliskuussa v. 1809 oli molemminpuolinen, oikeusvoimainen sopimus.

Porvoon valtiopäivät ratkaisivat nopeasti ne muutamat, mutta vaikeat ja tärkeät kysymykset, jotka keisari oli niille esittänyt. Säädyt ehdottivat, että maan ruotujakoinen sotaväki päästettäisiin palveluksesta vähintäänkin 50 vuodeksi, jottei sen mahdollisesti sitä ennen tarvitsisi taistella Ruotsia vastaan. Sotaväenpidon sijasta maksaisivat maanomistajat kruunulle “vakanssiveroa”, ja vastaisen Suomen armeijan ei tarvitsisi olla sotapalveluksessa maamme rajojen ulkopuolella. Keisari vahvisti sotaväen lakkauttamisen ja vakanssiveron.

Sitten säädyt neuvottelivat kruunulle menevistä maksuista ja maamme rahasta, joksi nyt tuli Venäjän hopearupla. [Ruotsin raha oli myöskin Suomessa käypää aina vuoteen 1840. Kun Venäjän ja Ruotsin setelien arvo milloin nousi milloin laski, syntyi tästä paljon sekaannusta. Silloin laskettiin hopearuplia, pankkoruplia, kopeekoita, riikinseteleitä, pankkoriksejä, ploatuja, killinkejä, äyrejä, runstykkejä, talareita ja vanhoja Ruotsin markkoja.] Lopuksi neuvoteltiin maamme uudesta hallituksesta. Korkeimmaksi virastoksi tuli “hallitusneuvosto”, jolle sittemmin annettiin nimeksi keisarillinen Suomen senaatti. Kun kaikista näistä oli neuvoteltu, saapui keisari taas Porvooseen ja päätti valtiopäivät 19 päivänä heinäkuuta. Tervehdittyään säätyjä armollisin sanoin hän lausui: “Tämä jalo ja rehellinen kansa on siunaava sitä kaitselmusta, joka on säätänyt asiain nykyisen järjestyksen. Kansakuntain joukkoon tästälähin koroitettuna, lakiensa turvissa, se on muistava entistä hallitustansa vain lujittaaksensa sitä lujemmaksi sitä ystävyydenliittoa, jonka rauha on rakentava.”

186. Suomi jälleen yhdistettynä.

Niin oli nyt entinen Ruotsin maakunta Suomi tullut erityiseksi, Venäjän valtakuntaan yhdistetyksi valtioksi. Tällaisen uuden, “kansakuntain joukkoon” koroittavan aseman kunnia ja taakka oli monen senaikuisen suomalaisen mielestä vaaroja täynnä. He eivät voineet käsittää keisari Aleksanterin tulevaisuudenajatusta. Kun he ajattelivat tätä köyhää maata “erottamattomasti ja ikuisiksi ajoiksi” yhdistettynä sellaiseen masentavaan ylivaltaan, kuin Venäjän valtakunta oli, vapisi heidän sydämensä tulevaisuuden pelosta. Ja kun rauhansopimuksessa virkamiehet saivat oikeuden muuttaa Ruotsiin, käyttivät muutamat korkea-arvoisetkin miehet tätä lupaa hyväkseen. Me, jotka nyt elämme muutamia miespolvia heidän jälkeensä ja jotka olemme nähneet silloin niin uhkaavan tulevaisuuden valjonneen paremmiksi päiviksi, emme saa liian ankarasti tuomita heidän sydämensä epäilystä.

Ei ainoastaan yhteinen kansa, vaan myöskin verrattomasti suurin osa valistuneista kansalaisista jäi maahamme asumaan, valmiina nyt kuten ennenkin kantamaan sen kohtaloita ja käyttämään parhaat voimansa sen hyväksi. Vielä oli Suomi paloitettuna, kahtia halkaistuna maana. Venäjän ja Suomen kesken jaettuina kärsivät Karjala ja Savo suurta ahdinkoa, ollen erilaisten lakien alaisina kummallakin puolen tuota mielivaltaista rajaa. Venäjän puoli, jota tavallisesti nimitettiin “*Vanhaksi Suomeksi*”, oli Viipurin maaherran aluetta, jossa kaupungissa oli sen ylioikeusto ja korkeampi oppilaitos, jotavastoin kirkollinen hallitus oli Pietarissa. Joitakuuta vanhoja lakeja ja tapoja oli säilytetty, toisia muutettu. Talonpoikain maanomistusoikeus jäi unhotuksiin, sittenkun hallitsijat alkoivat lahjoittaa suuria maatiloja eli “lahjoitusmaita” mahtaville miehille, joiden tilanhoitajat mielivaltaisesti koroittivat veroja. Keisari Aleksanteri huomasi, että tämä osa maata oli ollut huolenpitoa vailla, että kansa oli vaipunut raakuuteen, että virkamiehet olivat huononpuoleisia ja että neljän kielen, suomen, venäjän, saksan ja ruotsin, käyttäminen rinnakkain aiheutti siellä paljon häiriötä.

Siihen aikaan keisari oli kyllästynyt Napoleonin kopeuteen ja aavisti suuren sodan syttyvän. Voidakseen viedä kaikki sotavoimansa etelään ja länteen hän tahtoi turvata valtakuntansa luoteista rajaa sekä Pietaria ja teki Ruotsin kanssa liiton Napoleonin vastaan. Mutta sitä ennen hän tahtoi, samalla viisaasti turvaten kansan menestystä, vielä kerran voittaa suomalaisten sydämet jalomielisellä teolla. *Joulukuun 23 päivänä v. 1811* palautti keisarillinen asetus — suuri ja kallis joululahja! — Vanhan Suomen muun Suomen yhteyteen samojen lakien, hallinnon ja yhteiskunnallisten oikeuksien alaiseksi. Ne erityiset olot, jotka olivat venäläisen hallituksen aikana siellä syntyneet, pysyivät vielä jonkin aikaa, mutta tasoittuivat vähitellen. “Vanhan Suomen” väestö kasvoi ikäänkuin itsestään kiinni omaan juureensa, muuhun Suomen kansaan, johon se aina oli ollut liittynenä. Ja kun meidän aikanamme Suomen valtio lunasti lahjoitusmaatkin, jotta niillä asuvat talonpojat saivat ostaa takaisin maansa kiistämättömäksi omaisuudekseen, niin ei ole Vanhassa Suomessa paljon muita jälkiä 90-vuotisesta erosta kuin se vaikutus, jonka Venäjän ja Pietarin läheisyys aina saa rajamailla aikaan.

Näin yhdistettiin jälleen silvottu Suomi. Tämä rauhanajan teko antoi takaisin, minkä kaksi sotaa oli maaltamme riistänyt; sen raja tuli jälleen samaksi, kuin se vuoden 1617 jälkeen oli ollut. Vielä kaukaisessa tulevaisuudessakin vastaiset sukupolvet korjaavat hedelmiä Aleksanteri I:n hallitsijavakuutuksesta ja maamme jälleenyhdistämisestä.

Keisarikaan ei ollut kansamme suhteen pettynyt. Kun Napoleon kohta senjälkeen v. 1812

marssitti puoli miljoonaa sotamiestä Venäjänmaahan ja tämä valtakunta taisteli henkensä kaupalla maailman suurinta sotapäällikköä vastaan, oli Venäjällä takanaan luotettavat rajat, ja se saattoi jakamatta käyttää koko voimaansa hyökkääjää vastaan. Tähän asti voittamaton Napoleon ajettiin takaisin, lannistettu Eurooppa nousi hänen valtaansa vastaan, ja vajaan kolmen vuoden kuluttua hänet vietiin hylättynä vankina eräälle Atlantin meren etäiselle saarelle, jossa hän sitten kuoli. Hän, joka kerran oli lahjoittanut pois Suomen, lepää nyt Parisissa Laatokan rannoilta lohkaistun punaisen porfyripatsaan alla.

Näiden maailmanhistoriallisten tapahtumain aikana työskenteli vasta yhdistetty Suomi suorittaakseen vuosisatojen ja Aleksanteri I:n työtä. "Suomen asiain komitea" esitteli keisarille maamme asioita "valtiosihteerinsä" kautta. Eri hallitus asetettiin kutakin maamme erityistä hallintohaaraa varten. Perustettiin Suomen Pankki, perustettiin ritarihuone Suomen aatelialle ja Haminan kadettikoulu nuorten upseerien kasvattamista varten. Turun akatemiaan perustettiin uusia opettajanvirkoja, se sai monia etuja ja suuriruhtinas Nikolain kanslerikseen eli ylimmäksi esimiehekseen. Vuonna 1819 tuli Helsinki maamme pääkaupungiksi vanhan Turun sijaan. Kaikesta näkyi, että uusi Suomi oli syntymässä — hyödyksikö vai vahingoksi — sen voi ainoastaan tulevaisuus osoittaa. Mutta monien epäroivien ja monien kunnianhimoisten ohella oli maassamme myös monta uskaliaista miestä, jotka innolla ja toimella ryhtyivät uuden ajan työhön, niiden joukossa Turun akatemian ensimmäinen kansleri vuoden 1809 jälkeen, *Mikael Speranski*, syntyyään viipurilainen, Suomen ensimmäinen valtiosihteeriksi *Robert Henrik Rehbinder* ja Suomen ensimmäinen arkkipiispa *Jaakko Tengström*.

V. 1819 kesällä matkusti keisari Aleksanteri laajalti Suomessa. Milloin vaunuissa, milloin takonpoikaisrattailla, milloin jalkaisin sydänmaiden halki tai veneessä koskia laskien hän kulki Kuopion, Kajaanin ja Oulun kautta länsirannikolle ja siitä eteenpäin Turkuun, Tampereelle, Hämeenlinnaan, Helsinkiin, kaikkialla voittaen puolelleen kansan sydämen. Tämä maassamme niin muistettavan keisarin hallituskausi päättyi vuoden 1825 lopulla.

187. Turun palo.

Aleksanteri I:n jälkeen nousi valtaistuimelle hänen nuorempi veljensä Nikolai I. Tämä ankara ja tarmokas valtiaskas oli päättänyt kukistaa ne kapinat, jotka hänen hallitessaan häiritsivät Venäjän valtakuntaa ja Eurooppaa. Meidän maamme pysyi rauhallisena, kuten ainakin; ainoa maa, missä ei koskaan tavattu kapinan merkkiäkään. Kuitenkin vaikutti silloisen ajan levottomuus sen, että pieniä, yksityisiä ja satunnaisia häiriöitä pidettiin rauhalle vaarallisina. V. 1829 asetettiin sensuuri, minkä johdosta ei yhtään kirjaa eikä sanomalehteä maassamme saatu painaa tai ulkoa maahamme tuoda ilman erityistä tarkastusta ja hyväksymistä. Muutamina vuosina ei saatu suomeksi painattaa muuta kuin uskonopillisia ja yleistä taloutta koskevia kirjoja. Maanviljelystä, joka kärsi kovista katovuosista, koetti hallitus kaikin tavoin auttaa, koskia perattiin, järviä laskettiin, Saimaan kanava kaivettiin, ja väkiluku kasvoi. Viipurin hovioikeus perustettiin 1839, ja v. 1850 jaettiin maamme kolmeen hiippakuntaan: Turun, Porvoon ja Kuopion.

Vuonna 1826 julisti keisari Nikolai, ettei hän siitä lähtien enää aikonut vahvistaa mitään Suomessa langetettua kuolemantuomiota, paitsi sellaisista rikoksista, jotka Venäjän valtakunnan turvallisuutta häiritsivät. Siitä ajasta alkaen tuomittiin kyllä aina edelleen pahantekijöitä kuolemarangaistukseen voimassaolevan lain mukaan, mutta heitä ei enää mestattu, vaan heidät lähetettiin elinkautisiksi vangeiksi Siperian vuorikaivoksiin.

Vanha Turku, joka samaan aikaan lakkasi olemasta maamme pääkaupunkina, kukoisti vielä kauppoineen, tuomiokapituleineen ja akatemioineen. Se oli Suomen suurin ja parhaiten rakennettu kaupunki, asukasluku oli 13,000, kun hirveä tulipalo, 4 päivänä syyskuuta vuonna 1827, näytti aikovan hävittää Turun maan pinnalta.

Oli lauhkea syyspäivä, taivas puoliselkeä, vieno luodetuuli. Illalla klo 9 lyömältä, kun Turun porvarit menivät levolle, alkoivat kellot läpätä tuomiokirkon tornissa. Palvelustyttö teurastaja Hellmanilla Aningaisten kadun varrella, Aurajoen oikealla puolella, oli puhdistanut talia; — tali syttyi tuleen, ja tämä puutalo rupesi palamaan. Tunnin kuluessa oli koko Aningaisten seutu ilmitulessa. Joki on meitä suojeleva, arveli Turun parhaiten rakennettu ja rikkain osa joen vasemmalla puolella. Sinne vietiin kaikki pelastettu tavara, siellä luulivat kaikki olevansa turvassa, ei kukaan ajatellut lentäviä kipinöitä, ja ylioppilaat, jotka usein ennen olivat olleet reippaimmat tulipalon sammuttajat, eivät olleet vielä kaupungissa näin aikaisin syksyllä. Silloin, kello 10:n aikana, siihen asti hiljaisena pysynyt tuuli kiihtyi vinkuvaksi myrskyksi ja viskasi kipinöitä joen yli professori Hällströmin kaksikerroksisen talon katolle. Se alkoi palaa, tulenliekit levisivät kaupungin keskustaan, ja hetken kuluttua oli kaikki yhtenä tulimerenä.

Vanhan tuomiokirkon akkunat kimaltelivat tulen hohteessa. Sen tervattu paanukatto syttyi tuleen ja paloi niinkuin tuohi. Liekit luikertelivat alas hautaholveihin asti, tuprahtivat tornin ristikon kautta ylös, sulattivat sen kuparikaton, ajoivat naakat pesistään ja leimahtivat tornin aukoista sanomattoman korkealle ilmaan. Kello oli silloin lähes 11 yöllä. Nyt ei enää saattanut ajatellakaan sammuttamista. Tuli oli niin ankara, että vesi joessa lämpeni ja kaukaistenkin rakennuksien ikkunalasit kuumuudesta sulivat. Aurajoen silta paloi. Puoleksi palaneita papereita, seteleitä, makuuvaatteiden höyheniä lenteli aina Sauvoon saakka, neljän peninkulman päähän kaupungista. Kaikkialla oli sanomaton sekasorto. Moni muutti viidesti tai kuudesti pelastamansa vähät tavarat, mutta tuli kiirehti jäljessä ja otti joka kerta osan tähteistä. Useat sadat perhekunnat viettivät unettoman yön pelloilla tullien ulkopuolella. Vasta myöhään seuraavana päivänä asettui tuli, mutta se kyti vielä kekäleissä koko viikon. Silloin oli tuskin kahdeksatta osaa jäljellä vastikään niin kukoistavasta Turusta. Vahingot olivat suunnattoman suuret. Yksin setelirahaa paloi miljoonia riksejä. Suurin osa Turun akatemian tieteellisiä kokoelmia, sen kallis kirjasto, monta korvaamatonta käsikirjoitusta menneiltä ajoilta joutui tulen saaliiksi. Se oli yleinen onnettomuus koko maallemme.

Ja se tuntuikin koko maassamme. Kaikkialta lähetettiin runsasta apua palosta kärsineille. Turku sai 10 vuodeksi vapauden kruununverojen maksamisesta; se sai runsaita lainoja ja kohosi kaunistuneena jälleen tuhasta. Mutta uusi Turku ei ollut enää mitä vanha oli ollut. Sen lempilapsi, akademia, muutettiin palon jälkeen Helsinkiin. Kaupan, meriliikkeen ja sovinnollisen yhteishengen kannattamana on nykyisellä Turulla suuri merkitys. Arkipiispa, hovioikeus ja lukuisia oppilaitoksia on siellä vielä paikallansa.

Turun palon johdosta perustettiin maamme kaupunkeja varten yhteinen suuri palovakuutusyhtiö, jonka kaikki osakkaat yhteisesti korvaavat sen vahingon, minkä rakennusten palaminen on yksityiselle omistajalle tuottanut. Siten kävi mahdolliseksi runsaammin korvata ne suuret vahingot, joita syntyi silloin, kun Hämeenlinna paloi v. 1831, Pietarsaari v. 1835, Hamina v. 1840, Pori ja Vaasa v. 1852 sekä Uusikaarlepyy v. 1858. Nykyään on myöskin olemassa yhteinen palovakuutusyhtiö kaupunkien irtaimistoa

varten sekä maalla olevia rakennuksia ja irtaimistoa varten, mainitsematta useita muita palovakuutusyhtiöitä.

188. Yliopiston riemujuhla v. 1840.

Turun akatemia muutettiin vuonna 1828 Helsinkiin ja sai silloin nimekseen "Suomen keisarillinen Aleksanterin Yliopisto". Sen tarpeiksi valmistui vuonna 1832 suuri, valoisa ja ilmava, arvokas ja kaunis päärakennus. Sen lisäksi tuli sitten toisia kauniita ja tilavia rakennuksia: kirjastoa varten, jossa säilytetään enemmän kuin 500,000 kirjaa ja käsikirjoitusta; observatoriota varten, jossa taivaankappalten kulkua tutkitaan suurilla kaukoputkilla; useita tieteellisiä kokoelmia varten; laboratorioita varten, joissa luonnonvoimia tutkitaan; kasveja varten, joita on tuotu kaikista maailmanosista; suuria sairaaloita varten, joissa opetetaan lääkintätaitoa. Sillä tätä maamme korkeinta oppilaitosta, jossa on enemmän kuin 200 opettajaa ja virkamiestä sekä neljättä tuhatta kirjoihin pantua ylioppilasta, on viime vuosiin saakka koko kansa suosinut. Pienen kansamme, jolla ei ole muuta rikkautta, täytyy saavuttaa menestyksensä hyödyllisillä tiedoilla ja perustaa arvonsa siihen, että se sivistyksessä, avuissa ja kaikenpuolisessa edistyksessä on maailman valistuneimpain kansain tasalla.

Yliopiston mukana tuli Turusta vanhoja, mainioita opettajia, mutta ensi alussa muuton jälkeen se vieroksui uutta ympäristöään. Vasta vuodesta 1840 se paremmin kotiutui Helsinkiin, ja samaan aikaan alkoi uusi elämä uuteen isänmaalliseen suuntaan liikkua sen keskuudessa, levittäen valoa ja lämpöä kaikkialle maahamme.

Yliopisto, joka tietysti oli Turun akatemian jatkona, oli silloin kahdensadan vuoden vanha. Tätä muistoa vietettiin suurella riemujuhlalla Helsingissä 15 päivänä heinäkuuta vuonna 1840. Juhlaan kutsuttiin edustajia Venäjän, Ruotsin, ja muiden maiden yliopistoista; koko maastamme tulvasi lukemattoman paljon vieraita ja matkustavia. Siellä oli piispa Franzén, siellä keisarin ja maamme uskottu palvelija, kreivi Rehbinder; kaikki, mitä Suomessa oli kaunista ja mainiota, kokoontui tänne iloitsemaan tuosta kalliin valkeuden hyvästä lahjasta, jonka Jumala kaksisataa vuotta sitten oli antanut valjeta täällä etäisessä pohjolassa. Kaupungin vanhassa kirkossa pidettiin jumalanpalvelus. Uusi iso kivi kirkko, n.s. Nikolain kirkko, oli jo melkein valmis, mutta ei vielä vihitty. Siinä oli alttarin sijalla iso puhujalava; monet kuvapatsaat, seppeleet ja kallisarvoiset kankaat kaunistivat tuota korkeata temppeliä. Kellot soivat, tykit paukuivat, ihanat laulut ylistivät Jumalaa hänen vuosisatoja kestäneestä armostaan. Puhujat selittivät päivän merkitystä latinan-, ruotsin- ja venäjänkielillä; suomenkieli odotti aikaansa. Ja näin kesti juhlaa viisi päivää. Siinä saivat uudet jumaluusopin, lakitieteen, lääketieteen ja viisaustieteen tohtorit tohtorinhattunsa. Siinä seppelöitiin laakereilla 96 nuorta maisteria. Näiden juhlallisuuksien jälkeen oli päivällisaterioita ja muita juhlapitoja; kadut vilisivät juhlapukuisia väkijoukkoja. Keisari antoi yliopistolle kaksi uutta rahapalkkaa vanhoja, virastaan eronneita opettajia varten; toiset antoivat apurahoja köyhille ylioppilaille; tiedemiehet julkaisivat tieteellisiä kirjoja ja runoilijat kauniita runoelmia ylentääkseen juhlallisuutta.

Kun muistamme Turun akatemian ensimmäistä perustamisjuhlaa, saatamme ymmärtää, miksi Suomen kansa 200 vuotta sen jälkeen kiitti Jumalaa. Kaikki, mikä vuonna 1640 oli suurta ja loistavaa: valtakuntain mahtavuus, voittojen kunnia, ruhtinaat, sankarit, ihmisteot, ihmisonni, se oli kaikki mennyt, kaikki tomuksi muuttunut. Ajan vaiheet olivat maatumme kohdanneet, loistavat ilot, synkät surut, masentavat onnettomuudet. Jumalan

suojeleva käsi yksin oli muuttumatta ollut armahtavasti ojennettuna maamme ja kansamme ylitse; Hän oli suonut niiden varttua viisaudessaan, ja kun kaikki muu oli hävinnyt, oli tämä oppilaitos, vaikka sodan ja tulipalon turmelemana, kuitenkin kukistumattomana seisonut pystyssä halki aikakausien, nöyrästi todistaen totuuden voittoa.

189. Keisari Nikolai ja Itämainen sota.

Monet vuodet oli keisari Nikolain ankara käsi hillinnyt ajan rauhattomia aaltoja. Hänen sotajoukkonsa olivat voittaneet Persian, Turkin, Puolan, Unkarin. Suomen sotilaita oli siellä taistellut venäläisten rinnalla. Hänen sanansa painoi enemmän kuin mikään muu Euroopan valtiotaidossa; hänen rautaiselle tahdolleen uskalsivat valtiomiehet ainoastaan salaa panna esteitä. Kun hän kävi Saksassa, Englannissa, Italiassa, nöyrtyivät kaikki tämän pelättävän hallitsijan edessä, ja meidän maassamme vapisivat virkamiehet pelosta, että jokin seikka mahdollisesti suuttuttaisi tuota ankaraa keisaria, joka tosin oli suonut monelle hyödylliselle yritykselle runsasta kannatusta.

Silloin tapahtui v. 1853, että orjuutetussa Turkinmaassa, missä kristityt olivat milloin turkkilaisten vainon alaisina, milloin riidassa keskenään, kreikanuskoiset kristityt pyysivät keisari Nikolain suojelusta. Tästä ja muista syistä joutui Venäjä sotaan Turkkia vastaan. Merivallat Englanti ja Ranska, lopulta myöskin Italia, peläten venäläisten valtaa, asettuivat turkkilaisten puolelle, ja Itävalta asetti uhkaavia sotajoukkoja Venäjän rajalle. Näin syttyi v. 1854 suuri sota, jota käytiin enimmäkseen Mustaan mereen pistävällä Krimin niemimaalla, mutta joka ulottui kauas Itämerelle, jopa Jäämerenkin rannikoille ja kaukaisiin maanosiin.

Suomen kauppalaivasto, joka silloin oli merillä, hävitettiin melkein kokonaan. Osan laivoista anastivat englantilaiset, toiset myytiin ulkomaille, jotteivät joutuisi hukkaan. Englantilaiset astuivat maihin Raahessa, Oulussa ja Kemissä, polttaen laivoja, makasiineja ja tervavarastoja, mutta kun he alkoivat samaa tehdä Kokkolassa, torjuttiin heidät takaisin verissä päin. Suomi oli Napoleonin aikana asettanut kolme rykmenttiä pestattuja jääkäreitä — “perunajääkäreiksi” nimitti kansa heitä, mutta heidän sijassansa oli nyt pestattuja tarkk’ampujia (Suomen kaarti) ja pestattuja merisotamiehiä (Suomen meriväki). V. 1854 asetettiin uusi joukko meriväkeä ja kuusi ruotujakoista tarkk’ampujarykmenttiä, niin että Suomessa silloin oli noin 6,600 omaa sotamiestä, paitsi vapaaehtoisia ja niitä lukuisia venäläisiä joukkoja, joita maahamme marssi. Tällä sotavoimalla suojeltiin rannikoitamme; mutta ei ollut helppoa maalla juosta kilpaa vihollisen laivaston kanssa, joka saattoi missä tahansa laskea maihin.

Vuosina 1854 ja 1855 kuului kaikilla rannikoillamme tykkien pauketta, milloin siellä, milloin täällä. Tammisaaren, Turun, Haminan, Helsingin, Rauman, Uudenkaupungin, Vaasan edustalla ja muissa paikoissa näyttäytyi vihollisen laivoja. Maapattereita tehtiin, molemmin puolin ammuttiin, verta vuoti. Ahvenanmaa joutui muutamaksi ajaksi vihollisen valtaan. Siellä oli venäläinen linnoitus, *Bomarsund*, jota oli Suomen varoilla rakennettu vuodesta 1830 asti, mutta joka vielä oli keskentekoinen. Sen ampuivat ranskalaiset ja englantilaiset maahan ja räjähdyttivät ilmaan, jolloin venäläinen varusväki ynnä muutamia Turun tarkk’ampujia vietiin sotavankeina Ranskaan ja Englantiin. Svartholman ja Hankoniemen entiset Ruotsin-ajan linnoitukset räjähytettiin ilmaan. Rauhallinen Suomi, jolla ei ollut mitään osaa Euroopan valtiotaidossa, sai tuntea, että sillä

oli kunnia ja vastuu yhteinen eurooppalaisen suurvallan kanssa.

Elokuun 9 päivänä v. 1855 ampuivat Englannin ja Ranskan laivastot Viaporissa pommeilla, suurilla, ontoilla rautakuulilla, jotka olivat ruudilla täytetyt ja niin laitettut, että ne ammuttaessa syttyivät ja määrääjän kuluttua räjähtävät rikki. Suurin osa linnan sisustasta muuttui raunioiksi, mutta muurit kestivät eheinä, ja raunioiden keskellä seisoivat edelleenkin pystyssä Ehrensvärdin hautapatsas kuulain säästämänä kuin ihmeen kautta. Jyske oli niin kova, että se kuului sisämaahan 30 peninkulman päähän, kun painoi korvansa vuorta vasten. Helsingissä monet pelkäsivät kaupungin hävitystä ja muuttivat irtaimistonsa pois, sillä pommit iskivät viuhuen alas rantavierille ja kyntivät hiekkaan sylensyvyisiä, leveitä kuoppia. Mutta 46 tunnin päästä lakkasi ankara ampuminen, ja vihollisten laivastot poistuivat, tekemättä kaupungille mitään vahinkoa.

Pelottomana seisoivat keisari Nikolai Venäjän etunenässä vastustaen melkein koko Euroopan liittoutunutta voimaa. Mutta hänet, jota ei yksikään vihollinen voinut murtaa, mursi sodan parhaillaan riehuessa, väkevämpi voima, kaikkivoittava kuolema. Keisari kuoli muutamia päiviä sairastettuaan 2 päivänä maaliskuuta v. 1855 Pietarissa. Miettien katselee jälkimaailma hänen valkeasta marmorista tehtyä yksinkertaista hautaansa Pietari-Paavalin kirkossa, Pietari Suuren haudan vieressä. Niiden monien joukossa, jotka häntä hänen eläessään pelkäsivät, oli myöskin niitä, jotka kunnioituksella muistivat, että hän alati noudatti sitä, minkä oikeaksi arveli, ja niitä, jotka tiesivät, että hallitsijankin teräkseen puetussa rinnassa liikkui lempeitä tunteita.

190. Helsingin valtiopäivät v. 1863.

Venäjän valtaistuimelle nousi nyt vanhin keisari Nikolain neljästä pojasta, *Aleksanteri II*.

Kuten kaikki Jumalan valitut välikappaleet, sai tämäkin keisari hallituksensa alussa taistella suuria vaaroja, huolia ja koettelemuksia vastaan. Verinen sota hävitti Mustan meren ja Itämeren rannikoita. Vuoroin saatiin turkkilaisista voitto, vuoroin tuottivat muut viholliset tappioita. Venäjän vahva linnoitus Sevastopol Krimin niemimaalla valloitettiin väkiryynnäköllä mitä urhoollisimman puolustuksen jälkeen. Nyt olikin merivaltain sotakunnia tyydytetty; rauha tehtiin 30 päivänä maaliskuuta v. 1856. Koko tästä suuresta sodasta ei ollut mitään muuta pysyvää tulosta kuin Turkin vallan rappiotilan paljastuminen. — Venäjä vähensi lyhyeksi aikaa merivoimaansa Mustallamerellä ja lupasi olla vastedes rakentamatta linnoitusta Ahvenanmaalle.

Mutta Venäjän sisäiselle menestykselle tämä sota oli suuriarvoinen. Vaaran hetkenä tuli monta ennen tuntematonta epäkohtaa ilmi. Ei ollut kaikki vahvaa, mikä siltä näytti, sillä suurimpainkin sotavoimain tulee perustua kansan rauhalliseen vaurastumiseen. Keisari Aleksanteri havaitsi valtakuntansa suuret voimat tähän asti suunnatuiksi enemmän ulkonaisen vallan kuin sellaisen edistyneen saavuttamiseen, joka lisää kansan todellista onnea, ja hän päätti luoda uudeksi Venäjän. Tämä oli pitkälinen, vaarallinen ja vaivalloinen työ, joka vaati tarkkaa silmää, rohkeaa tarmoa ja harvinaista sitkeyttä. Mutta keisari Aleksanteri oli perinyt isänsä voiman ynnä setänsä Aleksanteri I:n lempeyden ja kauas tulevaisuuteen tähtäävän silmän. Rauhan palattua hän vapautti viidettäkymmentä miljoonaa maaorjaa, antaen kohtuullisen korvauksen heidän entisille herroilleen. Hän paransi oikeudenhoidon, järjesti opetuslaitokset ja rakennutti suunnattomilla kustannuksilla monia satoja peninkulmia rautateitä, lyhentääkseen välimatkat suuressa

valtakunnassaan. Samalla kuin hän teki yhteyden Länsi Euroopan kanssa helpommaksi ja siellä koetti pysyttää yleistä rauhaa, käytti hän valtakunnan sotavoimia kukistaakseen Sisä-Aasian raakoja rosvoikansoja ja levittääkseen sinne eurooppalaisen yhteiskunnan etuja. Vihdoin hän sääti "asevelvollisuuden" sotaväenoton sijaan, niin että jokaisen nuoren miehen tuli jonkin aikaa olla valmiina lähtemään sotaan isänmaansa puolesta.

Pian alkoivat Aleksanterin tulevaisuutta tarkoittavat työt syvästi vaikuttaa meidänkin maamme kohtaloihin. Useiden huonojen vuosien jälkeen taantui sen alkava vauraus yht'äkkiä kolmen kovan kadon kohdatessa vuosina 1856, 1862 ja 1867.

Viimeksimainittuna vuonna kesti ankaraa talvea kesäkuun alkuun asti, ja syyskuun alussa vei halla puolikypsän viljan. Pohjois-, Itä-, Länsi- ja Keski-Suomessa — melkein kaikkialla paitsi Uudellamaalla — tuli niin pelottava hätä, ettei moista ole ollut Kaarle XI:n ajoista asti. Nähtiin taas samaa hirvittävää kerjäläisten vaellusta, samaa viheliäistä hätäleipää, samojen kulkutautien tuhoja. Yhdessä vuodessa kuoli 100,000 ihmistä. Mutta nyt oli maassamme perunoita ja Venäjän mattojauhoja. Hallitus määräsi suuria apurahoja hädänalaisille, runsaita lahjoja kertyi omasta maasta, Venäjältä, Ruotsista ja muista maista. Näin huojentui hätä vähitellen, kun vuonna 1868 taas saatiin hyvä sato. Jumalan kova kuritus oli meille annettu varoitukseksi ajan veltosta nautinnonhimosta, ja vaikka kiitollisina otimme vastaan apua rikkaammilta mailta, niin syvästi nöyryyttävää oli nähdä maatumme pidettävän Euroopan vaivaistupana.

Koettelemusten parhaillaan kestäessä havaitsimme pian uuden hengen vallitsevan hallituksessamme. Kenraalikuvernööri, kreivi Berg oli väsymätön, yöt päivät puuhaava työnjouduttaja. Silloin rakennettiin ensimmäinen rautatie (Helsingistä Hämeenlinnaan). Silloin järjestettiin uudestaan Venäjän ja Suomen väliset tullisuhteet. Silloin pantiin valtionmetsät erityisen virkakunnan hoidettaviksi. Silloin maamme sai oman rahansa, markat ja pennit. Silloin perustettiin "Suomen Hypoteekkiyhdistys" lainojen hankkimiseksi maanviljelijöille. Silloin syntyi maanviljelyskouluja kaikkiin osiin maatumme. Silloin kansakoulutkin alkoivat levittää tietoja kansaan. Alinomaa oli "komiteoja" työssä ehdottaakseen uusia parannuksia. Suomen valtiomiehet saivat nyt rohkeutta esitellä hallitsijalleen maamme tarpeita. *L. G. von Haartman* oli pannut maamme raha-asiat oivalliseen kuntoon; *F. Langenskiöld* ja *J. V. Snellman* keksivät markat ja pennit; jälkimmäinen kantoi nälkävuosina hallituksen raskaimman kuorman ja toimitti varovasti uudet rahat liikkeeseen.

Aleksanteri II:n muistettavin teko Suomen hyväksi oli valtiopäiväin palauttaminen. Enemmän kuin viisikymmentä vuotta oli kulunut siitä, kun maamme säädyt kokoontuivat Porvooseen, mutta tarpeellisimpia parannuksia ei voitu, perustuslain mukaan, ilman säätyjen suostumusta tehdä. Rohkeamielisesti lausuttiin kansan toivomus, ja jalomielisesti se täytettiin. Vuodesta 1859 alkaen valmisteltiin senaatissa niitä asioita, joista valtiopäiville oli esitys annettava. Ja sittenkuin neljän säädyn edustajista muodostettu valiokunta oli näitä vielä tarkastanut v. 1862, kutsui hallitsija kansamme edustajat kokoon *Helsingin valtiopäiville* 15 päiväksi syyskuuta v. 1863.

Se oli juhlapäivä koko maallemme. Keisari Aleksanteri avasi valtiopäivät valtaistuinpuheella keisarillisessa palatsissa. Pääkaupungin loistavat juhlallisuudet herättivät vastakaikua syrjäisimmilläkin seuduilla. Kaupungeissa tuskin oli niin köyhää majaa, ettei siinä sinä iltana sytytetty, kuten jouluna, kynttilää palamaan. Kaikki kansa

kiitti Jumalaa ja rukoili Häneltä siunausta tälle ruhtinaalle, joka salli kansan äänen pitkän vaihtelun jälkeen taas puhua.

Seitsemän kuukautta kesti eduskunnan ahkera työ jota tottumattomuus viivytti, mutta isänmaanrakkaus joudutti. Lakiehdotuksia valiokunnat valmistivat, säädetyt tarkastivat, hallitsija vahvisti. Tärkeitä parannuksia päätettiin tai esitettiin vastaisuuden varalle. Maalaiskunnat saivat itsehallinnon (kunnallishallinnon), myöhemmin kaupungitkin. Viinan kotipoltto kiellettiin, kansakoulut saivat kannatusta ja eduskunta tarkasti valtion tilit.

Mutta tärkein oli vuoden 1867 säätykokouksen hyväksymä uusi *valtiopäiväjärjestys*, jonka hallitsija vahvisti 15 päivänä huhtikuuta v. 1869. Siten oli kansalle taattu varmuus saada äänensä valtaistuimen kuuluville ainakin joka viides vuosi. Kaikki lait saivat vaikuttavamman voiman, ja luja luottamuksen side yhdisti hallitsijan ja kansan toisiinsa. Vuodesta 1882 lähtien eduskunta kokoontui joka kolmas vuosi, mutta myöhemmin tehtiin taas muutos, jonka johdosta kansan edustajat harvemmin kokoontuivat, kunnes vuonna 1906 nelisäätyisten valtiopäiväin sijalle tuli yksikamarinen eduskunta, joka kokoontuu joka vuosi.

Seuraavat valtiopäivät ovat saaneet toimeen parannuksia kirkkolakiin, rikoslakiin, elinkeinolakiin ja eriuskolaislakiin. Ja asevelvollisuuslaki on säätänyt, että jokaisen Suomen miehen pitää määrävuodet nuoruusajastaan olla valmiina isänmaataan puolustamaan. Nykyään kestää asevelvollisuusaika eräin poikkeuksin vain yhden vuoden.

Maaliskuun 2 päivänä 1880 vietettiin Aleksanteri II:n valtaistuimelle nousemisen 25:tä vuosipäivää. Vuosi sen jälkeen, maaliskuun 13 päivänä v. 1881, sai keisari surmansa pahantekijän kädestä.

Vuonna 1894 huhtikuun 29 päivänä paljastettiin Helsingissä kautta maamme kerätyillä vapaaehtoisilla lahjoilla hankittu, kiitollisen Suomen kansan pystyttämä Aleksanteri II:n muistopatsas.

Hänen jälkeensä nousi valtaistuimelle hänen poikansa *Aleksanteri III*, joka kuoli hivuttavaan tautiin 1 päivä marraskuuta v. 1894. Hänen aikansa huolestutti maamme pelko perustuslakiemme järkyttämisestä.

191. Maamme laki.

Nyt tahtoisimme mielellämme tuntea maamme lakeja. Kaikki niitä tarvitsevat, kaikkien täytyy niitä noudattaa, ja tuleehan jokaisen tietää, mitä noudattaa. Sillä laki on kansan oikeudentunto. Mutta tässä täytyy meidän näin tärkeästä asiasta puhua aivan lyhyesti.

Kuulemme puhuttavan yleisestä laista ja perustuslaista. Mitä näillä ymmärretään?

Yleinen laki on se, joka määrää, mikä maassa on oikeata, mikä väärää, joka suojelee rehellistä, rankaisee rikollista ja järjestää yksityisen kansalaisen oikeussuhteet. Yleisenä lakinamme on Ruotsin valtakunnan vuonna 1734 hyväksytty lakikirja ynnä ne lisäykset ja muutokset, jotka siihen myöhemmin on perustuslain mukaisessa järjestyksessä tehty. Mainituissa laissa on yhdeksän lukua, joita vanhan pohjoismaisen tavan mukaan sanotaan kaariksi, nimittäin: Naimakaari, Perintökaari, Maakaari, Rakennuskaari, Kauppakaari, Rikoskaari, Rangaistuskaari, Ulosottokaari ja Oikeudenkäyntikaari. Vuosien kuluessa on myöskin annettu suuri määrä erityisiä lakeja ja asetuksia.

Perustuslaiksi taas nimitetään sellaista tärkeätä lakia, joka määrää maan hallitsemisen perusteet sekä kansalaisten perusoikeudet ja joilla on erityinen loukkaamattomuus eli pyhyys. Meidän tärkeimpinä perustuslakeinamme olivat vuoteen 1919 asti Hallitusmuoto vuodelta 1772, Yhdistys- ja vakuuskirja vuodelta 1789 ynnä valtiopäiväjärjestys vuodelta 1906.

Mitä sisältävät nämä perustuslait? Ne sisältävät *hallitussääntömme*, (*konstitusionimme*), meidän vapaan hallitusmuotomme, perusohjeet siitä, mikä on velvollisuutemme, oikeutemme, uskollisuutemme ja vapautemme. Mitä on hallitussääntö eli konstitusioni? Se on sellainen hallitusmuoto, jossa hallitus ja kansa ovat kumpikin sitoutuneet määrättyihin velvollisuuksiin ja kumpikin pidättäneet itselleen määrättyjä oikeuksia toisiinsa nähden. Lainsäätämisen oikeus on jaettu kahdelle vallalle: hallitsijalle, joka on ensimmäinen valtiomahti, ja kansalle, joka säätyjensä kautta valtiopäivillä, on toinen valtiomahti.

Hallitsijana, valtion päämiehenä, on Venäjän keisari, Suomen suuriruhtinas. Hänen velvollisuutensa ja oikeutensa ovat määrättyinä Yhdistys- ja vakuutus kirjassa: “Me tunnustamme, että meillä on perintöruhtinas [vuonna 1789 nimitettiin häntä perintökuninkaaksi], jolla on täysi valta hallita, rauhoittaa, pelastaa ja varjella valtakuntaa; alkaa sodan, päättää rauhan ja liiton ulkovaltain kanssa; antaa armon; antaa jälleen hengen, kunnian ja omaisuuden; määrätä, korkean mielensä mukaan, kaikista maan viroista, joihin pitää maassa syntyneitä suomalaisia miehiä pantaman, kuin myös käyttää lakia ja oikeutta. Muut valtiohoidolliset asiat toimitetaan niinkuin Suuriruhtinaallemme hyödyllisimmäksi näkyy.” Tästä sanoo Hallitusmuoto vielä laajemmasti: “Suuriruhtinaan tulee suojella maan luterilaista uskontoa ja kirkkoa. Hänen tulee oikeutta ja totuutta vahvistaa, rakastaa ja tallentaa, mutta murjaa ja väärää kieltää, poistaa ja polkea; ei ketään turmella hengen, kunnian, jäsenten ja menestyksen puolesta, jos hän ei laillisesti syypääksi todistettu ja tuomittu ole, eikä keneltäkään ottaa eli otattaa pois mitään omaisuutta, irtainta tahi kiinteätä, ilman lailliset tuomiotta ja tutkinnotta, kuin myös hallita maata lain hallitusmuodon mukaan.” “Ollen tässä muistettava, ettei yhtäkään tuomaria, korkeimmissa ja alhaisemmissa oikeuksissa, eikä yhtään pienempätä virkamiestä, jolla ei ole uskotun miehen arvoa tahi joka ei ole osallisena maan hallituksessa, saa ilman lailliset tutkinnotta ja tuomiotta panna viraltaan.” Ja lisäksi säädetään, että suuriruhtinas on sotavoiman ylimmäinen päällikkö, saapi yksinään tehdä rahaa ja korottaa aatelissäätyyn, vaan ei saa uutta lakia tehdä, ei uutta veroa panna, eikä uutta sotaväkeä ottaa, ilman säätyjen suostumatta, paitsi silloin, kun valtakuntaa ahdistetaan sodalla, jolloin hän voipi ryhtyä tarpeellisiin hankkeisiin (rahojen ja sotaväen), niin kauan kuin sotaa kestää.

“Valtiovaraston tila (kruunun tulot ja menot) on näytettävä säätyjen valiokunnalle, että he saavat tietää rahain tulleen käytetyiksi maan hyödyksi ja eduksi.”

Kansa on hallitsijan suhteen velvollinen kaikkeen siihen uskollisuuteen, kuuliaisuuteen ja kunnioitukseen, joita laki ja vala määräävät, sekä saa häneltä suojelusta, niin kuin yllä on sanottu.

Näitä ovat yhtäläisyys lain edessä ja oikeus myöntää uutta veroa, niin kuin Yhdistys ja vakuutukirjassa sanotaan: “Me pidämme itsemme vapaina, laille kuuliaisina ja vakaina alamaisina, laillisesti kruunatun Suuriruhtinaan alla, joka hallitsee meitä Suomen selitetyn lain mukaan [vuonna 1789: laillisesti kruunatun kuninkaan alla ja Ruotsin lain mukaan]. Kun me kaikki olemme yhtä vapaat alamaiset, niin tulee meidän myös, lain suojeluksen alla, kaikkien nauttia yhdenlaista oikeutta.” — “Ja kun oikea vapaus on vapaasti antaa maan voimassa pitämiseen, mikä tarpeelliseksi nähdään: niin on Suomen kansalla [vuonna 1789: Ruotsin kansalle, valtakunnan voimassa pitämisen, kuninkaan] kieltämättä oikeus Suuriruhtinaan kanssa neuvotella, sovitella, kieltää ja sopia.” — Muuten on jokaisen Suomen kansalaisen velvollisuus ja vapaus säädetty yleisessä laissa.

Valtiopäiväjärjestys määrää sitten yksityiskohtaisesti, millä tavalla Suomen kansa säätyjensä kautta valtiopäivillä esiintyy toisena valtiomahtina. Lailliset valtiopäivät kutsuu kokoon, avaa ja lopettaa Suuriruhtinaamme vähintään joka viides vuosi [vuodesta 1882: joka kolmas vuosi], sillä tällä välillä hän voi tärkeän asian niin vaatiessa, kutsua kokoon ylimääräiset valtiopäivät. Valtiopäivämiehen tulee valtiopäivillä noudattaa ainoastaan maan perustuslakeja, eikä häntä voida ilman säädyn päätöstä vaatia tilille puheistaan. Hänen valitsemisensa pitää olla täydellisesti vapaa, ja ehdot, kellä on oikeus valita valtiopäivämies tahi tulla siksi valituksi, ovat tarkkaan määrättyt.

Maan säätyinä ovat maan neljän säädyn edusmiehet. *Ritaristossa ja aatelistossa* on jokaisen suvun päämies eli edusmies itseoikeutettu valtiopäivämies. *Pappissäädystä* ovat arkkipiispa ja piispat itseoikeutetut osallistumaan valtiopäiville. Turun hiippakunnan papit valitsevat 12, Poivooii hiippakunnan 10 ja Kuopion hiippakunnan papit 6 edusmiesla. [Vuonna 1897 on maamme saanut neljä piispan hiippakuntaa.] Paitsi tätä valitsee Yliopisto yhden tai kaksi sekä koulunopettajat yhden tahi kaksi edustajaa jokaisesta hiippakunnasta. *Porvaristo* valitsee yhden jokaisesta kaupungista; mutta jos siinä on 6,000 asukasta, valitaan kaksi, ja niin edespäin jokaiselta täydeltä 6,000:lta. Pienet kaupungit, joissa on vähemmän kuin 1,500 asukasta, saavat sopia samasta valtiopäivämiehestä toisen kaupungin kanssa. *Talonpoikaissäätty* valitsee ensin valitsijamiehet, ja nämä valitsevat yhden valtiopäivämiehen kustakin tuomiokunnasta. Valtiopäivillä vuonna 1872 oli 110 valtiopäivämiestä ritaristosta ja aatelistosta, 37 pappia, 38 porvaria ja 56 talonpoikaa; yhteensä 241. Suuriruhtinas nimittää talonpoikaissäädyn sihteerin ja säätyjen puhemiehet, joiden kokouksissa aatelin puhemies, maamarsalkka, johtaa puhetta.

Tähän saakka on Suuriruhtinas yksin määrännyt ne asiat, jotka on käsiteltävä valtiopäivillä, ja säädyt ovat saaneet ainoastaan esityispyyntöjen avulla ehdottaa, mitä esityksiä he pitävät hyödyllisinä. Mutta v. 1882 on Aleksanteri III antanut säädylle takaisin v. 1789 menetetyt *motsionioikeuden* eli oikeuden esittää uutta lakia muissa, paitsi semmoissa asioissa, jotka koskevat perustuslakia, puolustuslaitosta tai painovapautta. Jokainen sääty valitsee jäseniä niihin valiokuntiin, joiden tulee ensin tutkia kutakin valtiopäiväasiaa ja antaa siitä sitten lausuntonsa. Sitten kukin sääty tutkii erikseen asiaa

täysi-istunnossaan, ilmoittaa muille päätöksensä ja saattaa pyytää heitä siihen yhtymään. Tietyissä asioissa saattavat kaikki säädyt neuvotella yhdessä, vaan ei päättää. Päätökset tehdään äänestämällä, ja enimmät äänet määräävät päätöksen. Perustuslakien ja etuoikeuksien muuttamiseen vaaditaan kaikkien säätyjen suostumus; muissa asioissa riittää kolmen säädyn päätös yhtä vastaan. Valiokunnat koettavat sovittaa erilaisia päätöksiä. Jos kaksi säätyä on päätöksen puolesta kahta vastaan, raukeaa kysymys; mutta määrätyissä tapauksissa saattaa sellaisen kysymyksen ratkaista suuri valiokunta. Jos Suuriruhtinas ei vahvista valtiopäiväin päätöstä, niin sillä ei ole lain voimaa.

Eri maissa on erilainen menettelytapa näissä asioissa. Meidän hallitussäännössämme on hallitsijan valta suurempi kuin kansanvalta. Mutta meillä on nuo jokaisen vapaan valtiolaitoksen kaksi kulmakiveä: kansan osuus lainsäätämässä ja kansan oikeus myöntää veroja. Mitä tästä vielä puuttuu, sen voi jokainen rehellinen kansalainen, luottaen hallituksen viisauteen ja kansan isänmaanrakkauteen, jättää valistuneen tulevaisuuden ratkaistavaksi.

192. Maamme kaupungit ja pääkaupunki.

Olemme jo puhuneet Suomen vanhasta pääkaupungista Turusta, joka vielä kukoistaa kauppaja- ja teollisuuskaupunkina. Seuraavat kaupungit ovat Suomen vanhimmat ja katolisena aikana perustetut: Turku, Viipuri, Porvoo, Ulvila (Pori), Rauma ja Naantali. Käkisalmi juontaa alkunsa myöskin samalta ajalta, mutta se kuului silloin Venäjän valtakuntaan. Kustaa Vaasa perusti Helsingin, ja myöskin Tammisaari sai alkunsa hänen hallituksensa aikana.

Kaarle IX perusti Oulun v. 1605 ja Vaasan v. 1606.

Kustaa II Aadolf perusti Uudenkaupungin v. 1617, Kokkolan, Uudenkaarlepyyn ja Tornion v. 1620; Sortavala tuli kaupungiksi 1632.

Pietari Brahe perusti maahamme monta uutta kaupunkia; silloin näet määrättiin perustettaviksi: 1639 Hämeenlinna, joka 1776 muutettiin nykyiselle paikalleen, Savonlinna ja Lappeenranta niinikään 1639, Kristiina ja Raahe 1649, Kajaani 1651, Pietarsaari 1653 ja Vehkalahti, joka myöhemmin sai Haminan nimen, 1653.

Vapaudenaikana perustettiin vuonna 1745 Loviisa.

Kustaa III perusti Heinolan ja Tampereen v. 1779, Kuopion v. 1782 ja Kaskisen v. 1785.

Viime vuosisadalta ovat Jyväskylä, Mikkeli, Joensuu, Maarianhamina, Kemi, Iisalmi, Hanko ja Kotka; tältä vuosisadalta, ja nuorin, on Lahti.

Väkirikkaimmat kaupungit ovat seuraavat neljä: Helsinki (noin 200,000 asukasta), Turku (60,000), Tampere (50,000) ja Viipuri (32,000).

Kustaa Vaasa aikoi perustaa suuren kauppakaupungin Santahaminan saarelle, itäpuolelle nykyistä Helsinkiä. Kuningas toivoi, että tästä syntyisi Venäjän, Saksan ja Hollannin tavarain vaihtopaikka, jopa oli siitä niin varma, että käsketti kaikkien Porvoon, Tammisaaren, Rauman ja Porin porvariin muuttaa Santahaminaan. Mutta kauppa on virran kaltainen: se virtaa sinne, mihin sen painolait vetävät. Ja ne eivät halunneet

Santahaminaan, joka jäi autioksi kalliosaareksi, jota vastoin nuo kuolemaan tuomitut kaupungit ovat yhä olemassa. Kauppa sattui rakastamaan enemmän Vantaanjoen suuta, jossa silloin oli koski ja hyvä satama. Sinne muutti muutamia porvareita, ja siinä paikassa, jota nimitetään Vanhaksikaupungiksi, kohosi noin v. 1550, pienoinen kaupunki, joka sai koskesta nimensä *Helsingfors*, suomeksi *Helsinki*.

Tämä pieni kaupunki sai ensimmäiset etuoikeutensa kuningas Juhana III:lta vuonna 1569. Täällä syntyi kuuluisa Sigfrid Forsius ja tänne kokosi Kustaa II Aadolf Suomen säädyt ympärilleen isänmaallisille valtiopäiville v. 1616, jotka ikäänkuin vihkivät Helsingin tulevaisuudeksi pääkaupungiksi. Mutta satama oli jo silloin tullut maan kohoamisesta johtuen liian matalaksi, ja v. 1639, Kristiina kuningattaren aikana, muutettiin Helsinki nykyiselle paikalleen, puoli peninkulmaa lounaaseen päin olevalle vuoriselle saarennolle, jota nimitettiin "Vironniemeksi". Tässä kaupunki pysyi edelleen vähäpätöisenä pikkukaupunkina enemmän kuin 100 vuotta. Mutta kun Viapori kohosi sen oivallisen sataman suulle, alkoi Helsinginkin kasvaa. Ruotsi-ajan loppupuolella se oli väkilukunsa ja kauniiden rakennustensa puolesta maan toinen kaupunki; ensimmäinen oli Turku. Helsingillä oli jo silloin ollut monenlaisia vaihteita ja se oli ollut raunioina kolme kertaa. Sen olivat hävittäneet viholliset (v. 1713), rutto (v. 1710) ja tulipalot (vv. 1557, 1713, 1808). Se oli nähnyt Ruotsin armeijan jättävän aseensa viholliselle v. 1742, viettänyt Kustaa III:n kanssa Suursaaren meritaistelun muistoa v. 1788 ja nähnyt Viaporin antautumisen v. 1808. Sitten, kun maamme tuli yhdistetyksi Venäjään, Helsinki oli lähempänä Pietaria kuin Turku; se oli lähempänä Itä-Suomea; sillä oli satama, johon mahtuivat vaikka kaikki Itämeren laivastot ja tämän sataman suulla oli lisäksi Viapori. Sen vuoksi siitä tehtiin maan pääkaupunki; senaatti monine virastoineen muutettiin tänne v. 1818 ja yliopisto v. 1828.

V. 1819 Helsinki oli vielä pieni kaupunki, jossa oli 5,000-6,000 asukasta. Puoltakaan sen nykyisestä maa-alasta ei ollut rakennettu. Töölön merenlahti ulottui siihen, missä nyt on Aleksanterinkatu korkeine kivitaloineen; senaatinrakennuksen vieressä oli suota. Kruununhaka oli karjan laitumena, ja kolkot, autiot vuoret, mihin nyt on raivattu kaupungin pohjoiset ja eteläiset kadut, näyttivät ihmiskäsille voittamattomilta. Vielä 1830-luvulla oli kaunis Kaivopuisto jylhää erämaata, ja sillä paikalla, missä nyt on rautatieaseman kauniit rakennukset oli vielä 20 vuotta tätä myöhemmin terveydelle vahingollinen lammikko. Mutta keisarin tahto, raha ja uuttera työ muuttivat tämän vähäisen kaupungin erämaineen kauniiksi pääkaupungiksi. Se on vielä pieni kaupunki muiden maiden suurten kaupunkien rinnalla, mutta varsin suuri meidän maallemme. Kustavilainen *Albrekt Ehrenström*, Kustaa III:n entinen yksityissihteeri ja G. M. Armfeltin liittolainen Reuterholmia vastaan, laati asemakaavan tälle syntymäkaupungilleen ja määräsi nimet sen kaduille. Arkkitehti *Engel*, syntyään saksalainen mies, teki senaatin ja yliopiston rakennusten sekä uuden kirkon piirustukset. Ehrenströmin ja Engelin pitkälle tulevaisuuteen tähtääviä suunnitelmia noudatettiin kuitenkin ainoastaan osittain ja tämä turha säästäväisyys maksoi sitten suuria summia.

Nyt ovat Helsingissä kaikki maan korkeimmat virkamiehet ja oppilaitokset, paitsi hiippakuntain piispat. Väkiluku nousee nopeasti, teollisuus pystyttää uusia tehtaitaan, raitiotiet ratisevat, kaasu- ja sähkövalot hohtavat, vihannoivat puistot peittävät entiset kolkot ja alastomat kalliot. Höyrylaivat savuavat satamassa, tavaroita tulvii maahan, mutta osa arvotavarain kauppaa kulkee vielä Santahaminan tienoilta Turkuun ja Viipuriin.

Helsinki on yhä rakenteilla oleva kaupunki, sen kirjava väestö ei ole vielä yhtenäistynyt ja siellä on liian kallista varallisuuttamme ajatellen, liian houkuttelevaista heikkouksillemme ja muutenkin paljon parantamisen varaa. Mutta sinne on kuitenkin kokoontunut paljon maan parhaita voimia, paljon vireää elämää ja jaloa isänmaanrakkautta. Aika on sen näin säätänyt; meidän tulee koetella kaikkea ja pitää se, mikä on parasta.

193. Yhteiskunta ja hallitus.

Vajavaista on kaikki ihmistyö, kuitenkin kiittäkään jokainen maa Jumalaa hyvin järjestetystä yhteiskunnastaan ja oikeutta harrastavasta hallituksesta. On kyllä kristittyjä maita, joissa on moni asia järjestetty paremmin kuin meillä. On toisia maita, joissa puolueet vainoavat kiivaasti toisiaan; joissa hallitustoimet ovat sekaisin, joissa virkamiehet ovat huolettomia ja omanvoitonhaluisia, tuomioistuimet lahjottavissa, laki voimaton ja kansa elää pimeydessä sekä maa on kykenemätön maksamaan karttuvia velkojaan. Mitä puutteita meillä vielä lieneekin — ja niitä saattaa olla kyllä paljon — saamme kuitenkin katsoa onneksemme, että täällä on olemassa vapaus ja lainkuuliaisuus sekä järjestys ja oikeus. Tästä suuresta onnesta saamme kiittää lähinnä yhteiskunnan lakeja, hallitusta sekä rauhallista, lakia noudattavaa kansaamme.

Suomalainen yhteiskuntamme on kasvanut ruotsalaisen yhteiskunnan juurista, mutta se on saanut elinvoimansa suomalaisen kansan hengestä. Kansa on kasvanut siihen, ja se on kasvanut kansaan.

Alussa oli kaikki hyvin yksinkertaista. Kansa valitsi kuninkaansa, pappinsa ja tuomarinsa. Kuningas määräsi linnanpäällikön, linnanpäällikkö hallitsi voutinsa kanssa lääniä, piispa hallitsi pappeja ja tuomari käytti lakia. Keskiajan lopulla monimutkaistui tämä yksinkertainen yhteiskunta säätyetujen johdosta; ne kumosivat ihmisten samanarvoisuuden lain edessä, ja verotuksen kautta, joka synnytti joukon virkamiehiä. Näin tultiin käännekohtaan, kun lakeja sääti milloin kuningas, milloin aateli ja papit, milloin porvarit ja talonpojat. Kustaa Vaasa, joka hallitsi valtakuntaansa isännän lailla, koetti jälleen asettaa tuon yksinkertaisen yhteiskunnan isällisen kuningasvaltansa alaiseksi. Mutta sitä kesti ainoastaan hänen hallituskautenansa, sillä ajan vanha nuttu oli jo käynyt ahtaaksi. Silloin Kustaa II Aadolf otti käyttöön uuden ajan yhteiskuntajärjestyksen, mutta osaksi vanhalla isällisellä hallitustavalla. Hallitus halusi olla hyväätarkoittavasti kansan holhoojana ja järjestää kaiken. Vasta näinä aikoina on opittu, että yksityinen kansalainen voi vaikuttaa enemmän ja paremmin yhteiskuntansa hyväksi, jos hänelle suodaan riittävä vapaus, esimerkiksi hänen rehellisessä työssään. Hallituksen suuri taito on nykyään siinä, että se osaa asettaa yhteiskunnan menestyksen, järjestyksen, turvan ja vaurauden sopusointuun yksityisen kansalaisen lainalaisen vapauden kanssa. Näin on vähitellen syntynyt hyvin monimutkainen hallitusjärjestelmä, jota saattaa verrata koneeseen, jonka toinen hammasratas tarttuu toiseen. Ero on siinä, että konetta käyttävät elottomat voimat, mutta yhteiskuntaa elävien ihmisten tahto. Jos hyvä yhteishenki puuttuu, ovat parhaimmatkin lait voimattomia, mutta jos on hyvää tahtoa ja vallitsee totinen jumalanpelko, joka on kaikkien hyvien tapojen alku, saattaa yhteiskunta menestyä puutteellisillakin laeilla.

Muistakaamme aina, että yhteiskunta on se suuri, hyvää tarkoittava järjestelmä, joka yhdistää meidät kaikki, suojelee meitä kaikkia sekä sitoo ja tekee vapaiksi meidät kaikki. Halvimmallakin, köyhimmälläkin on osansa, vastuunsa ja etunsa tässä kaikkien yhteisessä

yhteisössä. Hallituksella tarkoitamme lähinnä niitä virkakuntia, jotka antavat säännöksiä koko maalle. Mutta hallituksessa ovat osallisina kaikki kansanluokat — alkaen valtaistuimella istuvasta keisarista aina paikkakuntansa kunnallishallituksessa istuvaan köyhimpään talonpoikaan asti, vieläpä vähimpään päiväläiseenkin saakka, jolla on huolenaan oman itsensä ja taloutensa hallitseminen. Ja kaikkia näitä hallitsee, lähinnä taivaan Jumalaa, Suomen laki.

Joka vuosi joulun aikana painetaan ruotsiksi ja suomeksi kirja, jota nimitetään “Suomen Valtiokalenteriksi”. Siinä ovat lueteltuina muun muassa maan virkamiesten nimet. Tarkastakaamme ainoastaan kolmea rakennusta Helsingissä, saadaksemme vähänkin tietää, mitä noilla monilla virkamiehillä on tekemistä.

Lähellä siltaa pohjois- ja eteläsataman välillä on kolmikerroksinen kivirakennus, yksityisen asunnoksi kylläkin komea, mutta keisarin hovilinnaksi hyvin vaatimaton. Tässä asuu keisari, suuriruhtinas, käydessään maan pääkaupungissa. Maan lain mukaan hän on kaikkien hallitsija. Toisessa pienessä hovilinnassa Etelä-Esplanaadikadun varrella asuu kenraalikuvernööri. Hän on keisarin korkein uskottu mies maassamme, toimii puheenjohtajana senaatissa, on maan sotavoiman päällikkönä ja toimittaa kansliansa kautta maan asiat Pietariin. Siellä ne (paitsi sota-asioita) ottaa vastaan *ministerivaltiosihteri* keisarin Suomen kanslian kautta; sitä ennen ne tutkii sitä varten määrätty komitea ja sen jälkeen ne esitellään keisarille, joka vahvistaa ja allekirjoittaa ne, mitkä hän näkee hyödyllisiksi.

Kolmannessa rakennuksessa, Senaatintorin varrella, on keisarillisen Suomen senaatin ja sen läheisimpien virkakuntien kokouspaikka. Senaatti säätää ja tuomitsee keisarin nimessä; sen jäsenet keisari määrää kolmeksi vuodeksi. Senaatin “*oikeusosasto*” on maan korkein tuomioistuin, johon saa vedota kaikista kolmesta hovioikeudesta (Turun, Vaasan ja Viipurin); hovioikeuksiin saa vedota maan 229 *kärjäkunnasta*, (jotka ovat jaetut 61 tuomiokuntaan), 34 *raastuvanoikeudesta* ja yhdestä maanjako-oikeudesta. [Nämä luvut ovat vuodelta 1890] *Prokuraattorin* tehtävänä on puolestaan valvoa lainkäytäntöä, että lakeja noudatetaan.

Senaatin “*talousosasto*” hoitaa kuuden toimikunnan kautta, maan kansakunnallista hallintoa, sen tuloja, menoja ja tilejä sekä pitää huolta sotavoimain toimeentulosta. Tämän osaston alaisina ovat kuvernöörit eri lääneissä, joita on 8: — 1) Uudenmaan lääni; 2) Turun ja Porin lääni Ahvenanmaan kanssa; 3) Hämeenlinnan lääni; 4) Mikkelin lääni; 5) Viipurin lääni; 6) Kuopion lääni; 7) Vaasan lääni; 8) Oulun lääni, — joissa on yhteensä 51 kihlakuntaa, 269 nimismiehen piirikuntaa ja 37 kaupunkia. Sen hoidossa ovat kirkolliset ja yliopiston yleiset asiat, koulut, valtionarkisto, terveydenhoito, postilaitos, kanavat, rautatiet, yleiset rakennukset, vankilaitokset, rahapaja, Suomen Pankki (säätäjien edusmiesten valvonnassa), tullilaitos, luotsilaitos, vuorikaivokset, kalastusasiat, maanmittausvirasto, metsänhoito sekä maanviljelystä, kauppaa, merenkulkua ja elinkeinoja y.m. koskevat laitokset.

Niin monitahoiseksi haaraantuu nykyaikainen yhteiskunta. Mutta sitä ei hoideta ainoastaan palkatuilla virkamiehillä; se perustuu kauttaaltaan yksityisten kansalaisten apuun, itsekukin kohdaltaan tahi erityisten yhdistyksien ja laitosten kautta. Yhteiskunta ei saa koskaan väsyä, ei koskaan nukkua, ei koskaan pysähtyä; se on aina liikkeessä yöt ja päivät, niin kuin kello senaatin portaitten yläpuolella. Työ ja isänmaanrakkaus ovat sen

käyttövoimana. Niin kuin apostoli sanoo (Gal 6: 9): “Ja kun hyvää teemme, älkäämme lannistuko, sillä me saamme ajan tullen niittää, jos emme väsy.” Ja toisessa paikassa hän sanoo (1 Tim. 1: 5): “Mutta käskyn päämäärä on rakkaus, joka tulee puhtaasta sydäimestä ja hyvästä omastatunnosta ja vilpittömästä uskosta.”

194. Yhteydet ja liikenne.

Mitä ovat yhteydet?

Ne ovat kaikenlainen yhteys ja tiedottaminen ihmisten välillä käyttäen hyväksi kaikkia niitä keinoja, joiden avulla me saatamme kulkea toistemme luokse tai lähettää jotakin toisillemme. Koska menestys ja sivistys hyvin olennaisesti riippuvat näistä yhteyksistä, arvostellaan kunkin maan edistystä sen perusteella, miten hyvät tai huonot ovat sen yhteydet.

Täällä meidän etäisessä maassamme, talvien ja korprien helmassa, tiesivät ihmiset kauan aikaa hyvin vähän toisistaan, Meidän teinänsä olivat kesällä vesireitit, talvella jää. Heiliä oli polkuteitä yli vuorten ja ratsastusteitä poikki kangasten. Katolinen kirkko teetti ensimmäiset maantiet, sillat, lautat ja majatalot. Viidennellätoista vuosisadalla saatiin maalaismajatalot ja kyytihevokset, kuudennellatoista vuosisadalla posti, vielä myöhemmin ensimmäiset viitoitetut kulkuväylät. Vaunuissa ajoivat noin sata vuotta sitten ainoastaan kuninkaat ja korkeat herrat. Maamme monet järvet näyttivät ikäänkuin ojennetuina käsin odottavan kanavia. Mutta vasta viime vuosisadan puolivälissä valmistui Saimaan kanava, joka oli 350 vuotta aikaisemmin pantu alkuun.

Maaliskuussa vuonna 1826 toi 13 Savon talonpoikaa keisari Nikolaille anomuskirjan, jossa he pyysivät, että Saimaasta kaivettaisiin kanava mereen. Keisari tutkitutti asiaa, havaitsi sen mahdolliseksi, ja vuonna 1845 alkoi tuo suuri työ. “Koskiparooni”, Kaarle von Rosenkampff pani työn alkuun, ruotsalainen eversti Niilo Erikson sen suoritti. [Maaherra Ramsayn kehoituksesta insinööri Claes Henrik Nyberg tutki vuosina 1826-34 omalla kustannuksellaan, oliko mahdollista rakentaa kanava Saimaan ja Suomenlahden välille, jota työtä hän koskenperkauskomitean käskystä jatkoi vuonna 1836 ja silloin määräsi kanavan nykyisen suunnan.] Se ei ollut helppoa työtä, sillä kanava on enemmän kuin 2,5 metriä syvä, 12 metriä leveä pohjasta ja 5,5 peninkulmaa pitkä, josta 3 peninkulmaa on kaivettua. Jokia ja puroja oli johdettava syrjään, syviä soita täytettävä, vuoria särjettävä ja 28 sulkua muurattava hakatusta graniittikivistä. Ilman niitä olisi Saimaan vesi, joka on 67 metriä merenpintaa korkeammalla, virrannut kanavan kautta ja tulvannut yli koko seudun. Mutta kaikki esteet voitettiin, ja 7 päivänä syyskuuta 1856, samana päivänä jolloin keisari Aleksanteri II kruunattiin Moskovassa, vihittiin Saimaan kanava juhlallisesti. Se oli suuri ilonpäivä. Kanava on maksanut kolmattatoista miljoonaa markkaa, mutta se onkin avannut isoille järville ja monen monien peninkulmain pituisille rantamaille kulkuväylän mereen. Nykyään lähettävät Kuopio, Savonlinna ja Joensuu laivojaan Suomenlahteen.

Vaikka olisi kuinka kiire ollut, niin oli merimatka ennen hyvien tai huonojen tuulien varassa. Kesäsydännä matkustajat monasti viipyivät useita viikkoja Turun ja Tukholman välillä. Mutta v. 1830 oli höyryyn valtava voima ennättänyt Suomeenkin. Silloin rakennutti tehtaanisäntä Arppe pienen höyrylaivan, “Ilmarisen”, hinauttaakseen lastilotjia Saimaalla. Nyt savuaa suomalaisia höyrylaivoja Saimaalla, Näsijärvellä, Päijänteellä, kaikilla

merenrannikoillamme ja valtamerillä. Talvellakin pitävät jäänmurtaja-laivat tärkeimpiä satamiamme avoimina laivaliikenteelle.

Höyrylaivan täytyy kuitenkin usein laskea ankkuriin myrskyssä, sumussa ja yön pimeydessä. Rautatie on tuskin minkäänlaisista ilmoista riippuva, ei edes lumikinokсистakaan, jotka vain ani harvoin muutamaksi tunniksi viivyttävät junain kulkua. Maaliskuun 17 päivänä vuonna 1862 avattiin Suomen ensimmäinen rautatie yleisön käytettäväksi. Päälle 12 peninkulman matka Helsingistä Hämeenlinnaan, joka ennen vei kokonaisen päivän, oli nyt rautatien suoremman suunnan tähden lyhennyt 11 peninkulmaksi ja vie 3 tuntia. Vielä tärkeämpi oli toinen, Helsingin ja Pietarin välinen rautatie, joka vihittiin 11 p:nä syyskuuta v. 1870. Näiden kaupunkien väliseen matkaan meni ennen 3 tai 4 päivää; nyt se kestää 10 tuntia. Nämä molemmat ensimmäiset rautatiet rakennutti Suomen valtio: ensimmäisen 12,800,000, toisen 27,500,000 markalla, jota työtä Venäjän kruunu avusti lainaamalla 10 miljoonaa, jotka sittemmin on maksettu. Senjälkeen on Suomen valtio rakennuttanut rautateitä maamme eri osiin, ja kaupungit ja yksityiset yhtiöt ovat teettäneet sivuratoja, joten kaikki maamme kaupungit, lukuunottamatta Maarianhaminaa ja Heinolaa, jo ovat päässeet rautatieverkon yhteyteen; ja miespolven kuluttua kulkee luultavasti rautateitä ristiin rastiin kautta koko maan.

Kun ihmiset ja tavarat näin kiitävät eteenpäin höyryn voimalla, lentävät sanomat salaman nopeudella *sähkölennättimen* kautta. Kun keisari Nikolai kuoli 1 päivänä maaliskuuta 1855, tuli tämä tärkeä sanoma samana päivänä sähkölennättimen kautta tiedoksi melkein koko Euroopassa, mutta Helsingissä saatiin siitä tieto vasta kolmantena päivänä. Maamme oli sodan aikana saanut "optillisen sananlennättimen". jonka ilmoitusmerkit asetettiin korkeiden salkojen päihin pitkin rannikoita, mutta usein tämä taukosi toiminnasta, jos oli pimeä tai ilma sumuinen. Sähkölennätin laitettiin maahamme vuonna 1856, ja nyt se levittää nopeasti tietoja etäisimpiinkin seutuihin. Meillä oleva sähkölennätin on yhdistetty Venäjän postilaitokseen eikä se ole Suomen hallituksen oma.

Telefooni, puhelanka, puhelin, on ikäänkuin sähkölennättimenä suupuheelle.

Pikakirjoittaja ei käytä tavallisia kirjaimia, vaan kirjoittaa sanain asemasta merkin lyijykynällä, ja tämä käy niin nopeasti, että hän valtiopäivillä ja muissa tilaisuuksissa kirjoittaa paperille puheen yhtä pian kuin se puhutaankin.

Ja *sanomalehdet* kiirehtivät levittämään kaikkia uutisia ja kaikkia yksityisten ilmoituksia.

Ennen oli monta mutkaa, jos tahtoi kirjeen lähettää *postissa*. Nyt pannaan kirje postimerkillä varustettuna postilaatikkoon, ja joka paikkaan Suomessa on sama maksu eli postiraha; kirje ulkomaille maksaa vähän enemmän. Jos tahdotaan kirjoittaa muutamia rivejä avonaiselle leimatulle kortille, maksaa se puolta vähemmän. Postiteitse voi lähettää myöskin paketteja, kirjoja ristisiteessä, rahaa y.m. Kaikki tämä, nopea postinkulku ja monet uudet postilaitokset, tekee sen, että posti nyt kuljettaa kuusi vertaa enemmän kuin 20 vuotta takaperin. Vuonna 1912 kulki 126 miljoonaa postilähetystä vuodessa, s.o. 40 jokaista asukasta kohti, ja vuonna 1923 190 miljoonaa postilähetystä, s.o. 55 asukasta kohti. [Maamme väkiluku v. 1923 oli 3.469.402.] Ja tämä on vielä vähän, sillä useissa maissa on vastaava luku paljon suurempi. On kuin maan toinen osa lakkaamatta puhelisi toisen osan kanssa; ja kun näin miljoonat ihmiset joka päivä matkustavat, kirjoittavat ja lähettävät jotakin toisilleen, on maa lopulta kuin vilisevä muurahaispesä, mutta varallisuus

ja sivistys edistyvät.

Suomen postilaitos on nykyään yhdistetty venäläiseen postihallintoon.

195. Maamme vaurastuminen.

Jos esi-isämme voisivat vain päiväksikin nousta haudastaan, ihmettelisivät he kaikkea sitä uutta, mitä on tullut heidän Suomeensa vajaan puolen vuosisadan kuluessa. Mitä he ajattelisivat, jos näkisivät rautahevosen heitä vetävän kiitävää vauhtia taikka näkisivät laivan kulkevan ilman purjeita vastatuuleen taikka saisivat sähkösanoman muutamassa minuutissa 70 peninkulman päästä taikka ottaisivat tulta tulitikulla taikka kuulisivat tuhansien hyrräävien rautarullien surinan suuressa kehrutehtaassa? He luulisivat kaikkea tätä noituudeksi.

Kuitenkin kuulee nyt monen valittavan, että nykyajan keksinnöt köyhältä työmieheltä vievät hänen rehellisesti ansaitsemansa leivän. Totta kyllä on, että monta sataa ajomiestä Viipurin läänissä menetti leipänsä, kun Saimaan kanava anasti heidän rahtiansionsa. Totta on, että rautatie anastaa vielä enemmän, ettei ompelija enää voi kilpailla ompelukoneen kanssa, ja että ahkera rukki turhaan kehrää rihmaansa kilpaa tehtaan kanssa. Vaiheen aikana tuntuu sellainen monestakin kovalta. Mutta pian voi tuo leivättömäksi tullut työ kääntyä toisille aloille, missä kone ei voi kilpailla ihmisen kanssa. Ihminen saa jättää koneelle *koneellisen* työn, johon vaaditaan ainoastaan ruumiinvoimia tai sormien näppäryyttä, ja pidättää itselleen ne toimet, joissa hänen ajatteleva henkensä voi työskennellä mukana. Jota enemmän luonnonvoimat tulevat hänen palvelijoikseen, sitä enemmän ihminen saa aikaa ja halua viljellä sielunsa voimia, joita nyt niin usein ruumiillinen työ vaivuttaa. Hän irtautuu irtautumistaan tomun orjuudesta palvelemaan Jumalaa, Luojaansa, hänen vapaana lapsenansa ja täyttämään hänen tahtoansa maan päällä.

Sellaisen suuren vapauttamistyön on Jumala antanut meidän aikakaudelle koneellisten keksintöjen avulla suoritettavaksi. Mutta tähän vaaditaan, että henkiset ja siveelliset voimat meissä ovat maallisia himoja voimakkaammat. Mitä se auttaa ihmistä, jos hän voittaa koko maailman ja vahingoittaa sielunsa? Jos asetumme veltoon lepoon nauttimaan uuden ajan mukavuuksista tai unhotamme Jumalan ja ylistämme ainoastaan ihmisälyä, silloin totisesti uusi orjuus kaikkine pahoine himoineen saa meissä vallan, ja me hukumme surkeasti, kuten monta muuta kansaa ennen meitä on hukkunut velttouteen tahi ylpeyteensä. Meidän, jotka olemme saaneet paljon enemmän kuin isämme, täytyy olla sitä nöyremmät, uskollisemmat ja ahkerammat siinä työssä, jonka Jumala on meille määrännyt.

Kuinka maamme vaurastuu uuden ajan elähdyttävien voimien vaikutuksesta, sen näemme silmäimme edessä, ja siitä kertoo nykyinen *tilastotiede*. Samoin kuin historia meille kuvaa menneen, jo päättyneen ajan, samoin tilastotiede merkitsee nykyajan olot, jotka vielä ovat tekeillä, ja vertaa niitä toisiinsa tai entisiin aikoihin. Tämä on opettavaista. Se osoittaa meille selvillä numeroilla, edistyykö vai taantuuko maa varallisuuteen, väkilukuun, hyviin tapoihin, tietoihin ja moneen muuhun nähden. Vuodesta 1865 alkaen on Helsingissä Tilastollinen päätoimisto, joka vuosittain ikäänkuin vaa'alla punnitsee, minkä arvoinen maamme on.

Jos kysymme tältä valppaalta arvonmäärääjältä, vastaa se meille, että vuonna 1810

Suomen kruununverot, tullitulot ja muut valtion tulot nousivat 6 miljoonaan 700,000 markkaan kullassa. Vuonna 1835 ne olivat kohonneet 8 miljoonaan 560,000 markkaan, mutta vuonna 1896 ne arvioitiin 49 miljoonaksi. Maamme, s.o. yksityisten, varoista saamme käsityksen, kun tiedämme, että vuodontulot maanviljelyksestä tavallisina vuosina arvioidaan 100 miljoonaksi markaksi, että vuotuinen tavaravaihto kaupan ja meriliikenteen kautta vuonna 1895 nousi 292 miljoonaan markkaan, että tehtaot valmistavat tuotteita vuosittain enemmän kuin 108 miljoonan arvosta, vuorikaivannot 13 miljoonan markan arvosta vuodessa; että voita viedään maasta tavallisina vuosina 10-14 miljoonan arvosta ja että ulosvietyjen lankkujen, tervan, puiden ja muiden metsätuotteiden arvo on v. 1867 jälkeen noussut päälle 40 miljoonan, jonka ovat kuitenkin aiheuttaneet satunnaisen korkeat hinnat ulkomaan markkinoilla.

Mutta rikastumisen taito ei perustu suuriin tuloihin, vaan pieniin menoihin. Meidän tulee myös muistaa, että maamme on viime vuosina ulkomaan tavaroista maksanut 100:sta 140:een miljoonaan markkaan ja sitäkin enemmän. Emme ole saaneet suolaamme, puuvillaamme, jauhomattojamme emmekä rautateitämme ilmaiseksi. Me hakkaamme vuosittain suuria aloja metsää maksaaksemme kahvimme, sokerimme, viiliimme, ulkomaankankaamme ja muut koristuksemme. Luonnollista on, että, kun ulkomaalaiset ostavat paljon meiltä, mekin ostamme paljon heiltä. Onhan meillä 1,921 purjelaivaa, 447 höyrylaivaa ja 11,000 merimiestä: niiden täytyy tuoda jotakin kotiin takaisin, kun ne eivät kuljeta rahtia ulkomaan satamain välillä. Emme me sen vuoksi tule velkaantumaan; ja jos Suomen valtio on tehnyt velkoja, on niitä tehty niin hyödyllisten asiain kuin kanavain ja rautateiden tähden. Mutta on vaarallista, jos kansa hyvinä aikoina totuttaa itsensä ylellisyyteen, jota se huonoina aikoina ei enää voi maksaa. Ja kevytmielistä on, jos ei hyvinä päivinä säästetä jotakin huonojen päivien varaksi. Muissa maissa on *säästöpankki* melkein joka kylässä.

Kuunnelkaamme vielä vähäisen, mitä tilastolla on kertomista väkiluvun lisääntymisestä.

Hyvinä ja tavallisina vuosina lisääntyy väkiluku siten, että useampia syntyy kuin kuolee, mutta toisinaan sodan, kulkutautien ja nälkävuosien aikana se vähenee siten, että useampia kuolee kuin syntyy. Jos laskemme kaikki yhteen, havaitsemme maan väkiluvun tulleen toista vertaa suuremmaksi 60 tahi 70 vuoden kuluessa. V. 1751 oli senaikuisessa ruotsalaisessa Suomessa 430,000 asukasta. Vuonna 1815 oli koko yhdistetyssä Suomessa 1 miljoona 96,000 henkeä. Viisikymmentä vuotta sen jälkeen, v. 1865, siinä oli 1 miljoona 843,000 henkeä. Seuraavina kovina vuosina väkiluku väheni, ja v. 1868 lopulla oli maassamme 1 miljoona 736,000 asukasta. Sitten se on taas enennyt ja nykyään (1895) sen arvioidaan olevan 2 miljoonaa 520,000 henkeä.

1,000:tta tyttölästä kohden syntyy maassa 1,036 poikalasta. Kuitenkin on täällä enemmän naisia, sillä miehet ovat useimmin hengenvaaroissa ja naiset elävät kauemmin.

Mahdottoman suuri vahinko maallemme on se, että täällä melkein joka toinen lapsi kuolee ennen kuin se on täyttänyt 10 vuotta. 100:sta maan asukkaasta 35 on 15 vuotta nuorempia, 57 15-60 vuoden välillä ja 8 yli 60 vuoden. 70 vuoteen elää yksi 70:stä, 80 vuoteen yksi 400:sta, 90 vuoteen yksi 5,200:sta ja 100 vuoteen yksi 100,000:sta.

196. Kirkko ja koulu.

Kuningas David ei turhaan sano 55. psalmissa: "Heitä murheesi Herran huomaan, hän

pitää Sinusta huolen, ei hän salli vanhurskaan ikinä horjua.” Koko maamme todistaa sen, että totinen jumalanpelko pitää kansan voimassa ja vanhurskaus rakentaa sen asunnon.

Ylistäkäämme siis Jumalan suurena armona sitä, että jo enemmän kuin 700 vuotta olemme tunnustaneet kristinuskoa ja että 350 vuotta Jumalan puhdas sana ja evankeliumi on asunut tykönämme. Mitä kristillinen kirkkomme tällä pitkällä ajalla onkaan vaikuttanut maamme menestykseksi ja sielujen rauhaksi! Kuinka monta tuhatta se onkaan lohduttanut katkerimmassa hädässä, ja parempina päivinä johdattanut heidän tiensä totuuden tuntuun ja kaikkeen hyvään! Ja kuinka usein onkaan Suomen pappikin ollut osallisena kansan kurjuudessa, taittanut leipäänsä nälkäiselle ja ruumiillisissa ja hengellisissä asioissa ollut hyvänä neuvonantajana, sivistyksen ja kaiken hyödyllisen edistyksen edusmiehenä oppimattoman kansan keskellä, lähempänä heitä kuin kukaan muu!

Kirkko-sanalla ei tarkoiteta ainoastaan Jumalan temppeliä, vaan myöskin Jumalan seurakuntaa. Meidän evankelinen kirkkomme perustettiin Kustaa Vaasan aikana tohtori Martti Lutherin saksalaisen seurakunnan mukaiseksi. Kestettyään monet levottomat vaiheet se vahvistettiin Upsalan kokouksen päätöksellä vuonna 1593 ja järjestettiin täydellisesti Kaarle XI:n aikana vuoden 1686 kirkkolain nojalla. Sekä tämä aikanaan oivallinen laki että myöskin kirkon silloin hyväksytyt käsikirja, virsikirja ja katkismus olivat pitkän ajan kuluessa käyneet puutteellisiksi, vieläpä muutamissa asioissa suvaitsemattomiksi toisin ajattelevia kohtaan. Sen vuoksi on näitä kirkon lakeja ja kirjoja paljon paranneltu, osittain hallitsijain ja säätyjen suostumuksella, osittain nykyisen kirkollishallituksen toimesta, kuitenkin niin, että kirkon vanha kristillinen perustus on jätetty kokonaan muuttamatta. Vuoden 1869 kirkkolaki tunnustaa Jumalan pyhän sanan ainoaksi ohjeeksi, jonka mukaan kaikki opetus kirkossa on arvioitava. Sitä, jolla on kirkon opista eroava mielipide, tulee varoittaa ja opettaa, mutta häntä ei saa estää siirtymästä tiseen kirkkokuntaan. Maamme jakaantuu hiippakuntiin, joilla kullakin on oma piispansa ja tuomiokapitulinsa, hiippakunnat rovastikuntiin, nämä taas seurakuntiin, joilla kullakin on papistonsa, kirkkokokouksensa ja kirkkoneuvostonsa. Joka viides vuosi neuvottelevat valitut papit ja maallikot kirkolliskokouksessa, arkkipiispan johtaessa, kirkollisista asioista.

Kuinka nyt tämä kirkko meidän aikanamme toimittaa tehtävänsä Jumalan valtakunnan palveluksessa päälle sen, mitä laki säättää, siitä Jumala yksin tuomitsee. Yhteiskunta todistaa, että missä elävä usko on, siinä se ilmenee lainkuuliaisuudessa ja kaikissa kristillisissä avuissa. Missä taas paimen laumoineen nukkuu, siellä leviävät paheet, siellä kuullaan lastenkin suusta kirouksia ja juoppojen melua yön hiljaisuudessa. Toisinaan lähettää Jumala voimakkaan eksytyksen hengen herättämään horrokseen vaipunutta uskoa. Toisinaan lähettää hän suuret herätysliikkeet palvelemaan samaa tarkoitusta. Valtavin sellainen on ollut Suomen myöhäisempi herännäisyys, jonka pääjohtajaksi Jumala oli kutsunut syväsieluisen savolaisen talonpojan Paavo Ruotsalaisen. Usein on miettiväinen Suomen kansa, halutessaan tutkia Jumalan sanan syvyyttä, joutunut hurmahenkien harhateille. Mutta silloin aina on eksytys kutsunut totuuden aseisiin, totuuden ääni on saanut voiton, ja uusi hengellinen elämä on kansassa herännyt.

Meidän maassamme on jumalanpelko ulkonaisestikin ollut viisauden alkuna, sillä *koulu* on täällä kirkon tytär. Kauan se oli tämän äitinsä kovan kurin alaisena, ja vieläkin valvoo kirkko kaikkien oppilaitosten uskonnonopetusta. Muuten koulu on nykyään erillään

kirkosta ja oman kouluhallituksen alaisena. Toista sataa vuotta on korkeamman kouluopetuksen järjestysmuoto pysynyt entisellään, kunnes vuonna 1843 pantiin alkuun yhä jatkuvat muutokset koulun kohottamiseksi ajan vaatimusten tasalle. Nykyään voimassa oleva koulujärjestys on vuodelta 1872, mutta osaksi muutettu.

Valtio kustantaa koulujen opetuksen, joka toisissa annetaan suomen-, toisissa ruotsinkielellä, mutta oppilaat, ottamatta lukuun rajoitettua lukua varattomia, suorittavat vuosimaksun. *Lyseot* ovat opillisia kouluja, jotka oppiajan kuluttua lähettävät oppilaansa yliopistoon. *Polyteknillinen koulu ja reaalikoulut* ynnä "reaalilyseot" antavat oppilailleen ne tiedot, joita tarvitaan keinollisissa eli porvarillisissa ammateissa. — Erillään näistä kaikista ja oman erityisen hallituksen alaisena on *Suomen kadettikoulu* Haminassa, jossa kasvatetaan nuorukaisia upseereiksi.

Nämä oppilaitokset ovat poikia varten. Mutta kun meidän aikakautemme tunnustaa naisenkin oikeuden ajattelevana olentona tarjoavat *tyttökoulut* korkeampaa opetusta maan tyttärille. On myöskin olemassa monta yksityistä oppilaitosta, toiset valtion avustamia, joissa annetaan opetusta elinkeinoa, ammattitaitoa, kauppaa, merenkulkua ja taidesivistystä varten; vieläpä on kouluja pienille 3-8 vuoden ikäisille lapsille, joita siellä leikin avulla totutetaan järjestykseen ja tarkkuuteen.

Ei kukaan ole estetty hankkimasta itselleen korkeampaa sivistystä. Mutta suurelle joukolle kansan lapsia, pojille ja tytöille, suomea tai ruotsia puhuville, on nykyään *kansakoulu* vapaasti avoinna. Tätä varten ovat säädyt myöntäneet erityistä apua, joilla valtio myös kustantaa *seminaareja* kansakoulunopettajain ja -opettajattarien valmistamiseksi. Muutoin pitää kukin paikkakunta huolta korkeammista tahi alhaisemmista kansakouluistaan. Vuonna 1889 niitä oli koko maassa 1,010 ja niissä oppilaita yhteensä 65,000. Tämä suuri kansansivistystyö on siis nopeasti edistynyt. Muutamat paikkakunnat ovat rientäneet perustamaan niin monta kansakoulua kuin mahdollista; toiset ovat kuitenkin olleet haluttomia tahi epäluuloisia; ne luulevat, että kansakoulu muka tekee oppilaistaan herroja ja opettaa heitä ylenkatsomaan maanviljelystä ja kodin yksinkertaisia tapoja. Ne unohtavat, ettei missään ammatissa ja elinkeinossa meidän aikanamme tulla toimeen ilman oppia. Ne eivät tiedä, että muissa sivistysmaissa, joissa kansakoulu on vanhempi, esim. Ruotsissa, kelvollisimmat maanviljelijät, arvokkaimmat talonpojat ja ymmärtäväisimmät emännät ovat sellaisia, jotka nuoruudessaan ovat saaneet paremmat tiedot ja paremman kasvatuksen kansakoulussa.

Suomen kansakoulun ikimuistettava perustaja ja isä on pastori *Uno Cygnaeus*, joka syntyi Hämeenlinnassa 12. päivänä lokakuuta v. 1810 ja kuoli 2. päivänä tammikuuta v. 1888.

Ja näin kulkee opetus niinkuin valonsäde kaikkien kansankerrosten läpi, kansakoulusta ja pikkulastenkoulusta alkaen yliopistoon asti, tarjoten kaikille oppia ja hyviä tapoja, jotka ovat suuremmanarvoiset kuin hopea ja kulta. Koti aloittaa, koulu jatkaa, elämä päättää kasvatuksemme. Koulunuoriso on totuuden lipun suojassa alati eteenpäin marssiva sotajoukko, jolla valloitamme maailman. Opettajat ja opettajattaret ovat tulevaisuuden kylväjiä. Kunnioittakaamme ja kiittäkäämme heitä aina heidän uhrautuvasta vaivastaan! Ei koko maassamme ole tärkeämpää tehtävää, ei hyödyttävämpää virkaa kuin heidän. Ja koulu ymmärtää nyt oppilaansa paremmin kuin ennen. Se vaatii heiltä nyt kuten ainakin hyvää käytöstä, ahkeruutta, kuuliaisuutta ja järjestystä; mutta se ei enää kuten ennen paina oppia päähän vitsalla. Se rankaisee lempeästi, se varoittaa kärsivällisesti, se vetoo

oppilaittensa omaan oikeudentuntoon ja iloitsee nähdessään heidän rohkeamielisinä, onnellisina, ruumiiltaan ja sielultaan voimakkaina taistelevan totuuden puolesta.

197. Runoilijat ja taiteilijat.

On jo edellä sanottu, että kaunotaiteet, jotka ilahduttavat ja jalostavat ihmiselämää, ovat viimeisenä asteena jokaisen kansan kehityksessä ja osoittavat sen kukoistusta. Niillä on sama ihmeellinen voima sulattaa jäitä kuin keväisellä auringonpaisteella. Kovimmankin sydämen täytyy niiden tenhosta heltyä. Kun “Maamme” ensimmäisen kerran laulettiin kevätkentällä Helsingin ulkopuolella 13 päivänä toukokuuta vuonna 1848, oli koko suuri kenttä täpösen täynnä väkeä, ja tuntui, kuin olisi laulu tunkeutunut läpi tuhansien sydänten. Silloin nähtiin kyyneleitä monen silmissä, tuntemattomat ihmiset puristivat toistensa kättä, ja laulu loihti ilmi isänmaan suuruuden ja kauneuden.

Runeberg on runoillut “Maamme”-laulun; *Pacius* on sepittänyt siihen sävelen. Professori Johan Ludvig Runeberg syntyi Pietarsaaren kaupungissa v. 1804, oli jonkin aikaa opettajana yliopistossa, mutta muutti sitten Porvooseen kreikkankielen opettajaksi. Hän oli kasvanut siihen aikaan, jolloin Franzénin laulut vielä olivat kaikkien huulilla, ja runoili alussa Franzénin tapaan luonnon kauneudesta. Mutta Runeberg oli kuvanveistäjäksi luotu, vaikkei hän koskaan saanut oppia tätä taidetta. Hänen lauluissaan ja kertomuksissaan astui pian ihmiskuvia näkyviin, niin varmapiirteisiä, kuin olisivat ne olleet kreikkalaisesta marmorista veistetyt. Ne kuvasivat Suomen kansaa sen metsissä, kotitaloissa, pappiloissa ja herraskartanoissa maalla; ne olivat eloisia, raikkaita, voimakkaita ja iloisia kuvia, joissa ei kerjäläistäkään unhotettu. Sitten hän runoili Kreikanmaan ja Skandinavian muinaisista kuninkaista, venäläisestä orjatyöstä Katariina II:n ajalta, ja viimein Vänrikki Stoolin tarinat. Mutta lopuksi hän ryhtyi korkeimpaan ja vaikeimpaan kaikesta runoilusta, siihen, joka vaatii suurinta itsensäkieltämistä, nimittäin virsien sepittämiseen. Ja tässä työssä hänen henkensä ikäänkuin valmistui niihin koettelemuksiin, joita Jumala lähettää valituillensa maan päällä. Runeberg oli alkanut halpana ja huomaamattomana köyhyyden kanssa taistellen; mutta kun hänen päänsä oli harmaantunut ja hänen hervoton kätensä ei enää voinut kirjoittaa, ei ollut yksikään kuningas enemmän kunnioitettu kuin hän, ja niinkuin muinaisajan patriarkalle osoittivat hänelle kunnioitustaan kaikki pohjoismaiden kansat hänen 70:ntenä syntymäpäivänään. Hän kuoli 6 p:nä toukokuuta v. 1877, 73:n vuoden ikäisenä. Toukokuussa 1885 Suomen kansa pystytti tälle suurimmalle runoilijalleen keskelle Helsinkiä kauniin muistopatsaan, jonka on muovailnut runoilijan oma poika, kuvanveistäjä *Valter Runeberg*.

Runebergissa poistui mies, jonka kirjallisessa tuotannossa *Suomen ruotsinkielinen runous* — ruotsinkielinen runous, jossa sykkii suomalainen sydän — on kohonnut korkeimmilleen. Poissa on runoilija *Lauri Stenbäck*, jonka taisteleva henki etsi ja vihdoin löysi rauhan hänen virsistään. Poissa on nuori rikaslahjainen *Julius Wecksell* (k. 1907), joka etsi, mutta ei löytänyt rauhaa ennenkuin unhotuksessa. Pois läksi 1881 harmaapäänä Klaus Flemingin runoilija *Fredrik Cygnaeus*, joka lähetti maailmaan jaloaatteisia kehoituksiaan työhön taiteen ja isänmaan hyväksi. Näiden jälkiä kulki *Sakari Topelius*, joka laulullaan ihastutti koko kansamme ja niinikään sai osakseen kaikkien pohjoismaiden kunnioituksen ja pian sen jälkeen kuoli (1898), 80:n vuoden vanhana. Nuoremman sukupolven henki ja ajatuskanta ilmenee rikaslahjaisen, aikaisin kuolleen *K. A. Tavaststjernan* (k. 1898) runoissa ja kertomuksissa.

Suomen suomenkielisen taidेरunouden alkuna oli *Oksasen* “Säkenet”, jotka sytyttivät niinkuin aamurusko uuden päivän, jotavastoin *Suonio* syvänä ja hartaana kuvastaa suomalaisen hengen ikävöimistä. Molempien näiden runoilijain — professorien August Ahlqvistin ja Julius Krohnin — runoissa kukoistaa suomenkieli uuden ajan rikkaassa ihanuudessa. Matalasta majasta, köyhän kyläräätilin poikana, kuten aikanaan Lönnrot, astui näiden aikana julkisuuteen suomalaisen runouden voimainero *Aleksis Kivi* (1834-1872), jonka romaani “Seitsemän veljestä” on suomalaisen taidekirjallisuuden suurenmoinen perusteos ja on kohonnut maailmankirjallisuuden merkkiteosten arvoon. Aikalaistensa ymmärtämystä ja tukea saamatta Kivi murtui lopulta huoliin, puutteeseen ja kaikki kuluttavaan hengenpaloon. Vasta myöhemmät polvet ovat oppineet arvioimaan Kiven runouden oikean aseman ja merkityksen.

Jo katolinen kirkko oli tuonut Suomeen kaunotaiteet: — *rakennustaiteen, kuvanveistotaiteen, maalaustaiteen ja säveltaiteen*. Mutta monia vuosisatoja kului, ennenkuin maamme sai omia taiteilijoita. Täällä oli rakennusmestareita, jotka rakensivat kirkkoja, milloin yksinkertaisuudessaan arvokkaita, milloin koreudessaan rumia. Täällä oli puunpiirtäjiä, jotka tekivät karkeita kuvia, ja maalareita, jotka maalata tuhersivat nuo monet muodottomat alttaritaulut, joissa riippuu ryöväri, mutta ei Vapahtaja, ristinpuussa. Kantele oli olemassa, soittoniekkaja samoin; mutta varsinaisia, kehittyneitä suomalaisia taiteilijoita ei ole ollut ennenkuin meidän aikana. Saksalainen *Engel* on ensimmäisenä opettanut meille rakennustaidon, ja nyt monet arkkitehdit nuoruudeninnolla pyrkivät kehittämään omaa suomalaista rakennustyyliä. Maailmanmaineen on saavuttanut arkkitehti *Eliel Saarinen*. *Carl Sjöstrand* (syntyisin ruotsalainen) on voimakkaissa veistokuvissa esittänyt Kalevalan sankareja ja muovaillut Porthanin muistopatsaan; *Walter Runeberg* (k. 1920) oli perinyt isänsä kuvanveistotaidon ja valmistanut m.m. Aleksanteri II:n kuvapatsaan Helsingissä. Suurilahjainen oli *Johannes Takanen*, joka taiteen kukkuloille noustuaan, kuoli puutteen masentamana Roomassa syyskuulla v. 1885.

1700-luvun keskiaikailla opiskeli kaksi nuorta suomalaista, *Iisakki Wacklin ja Mikael Toppelius*, maalaustaidetta Tukholmassa. Mutta ensimmäinen täysin kehittynyt ja kuuluisa suomalainen maalari oli *Aleksanteri Lauraeus*, joka kuoli ulkomaalla v. 1828. Silloin oli kaikki taide Suomessa vielä leivätöntä. Italiasta palasi nuori suomalainen nimeltä *Robert Ekman*, ja hänellä oli uskallusta jäädä piirustuksen opettajaksi Turkuun. Vaikuttaen esimerkillään ja saaden oppilaita hänestä tuli Suomen maalaustaiteen varsinainen perustaja. Luomalla ensimmäiset historialliset kuvaukset maastamme, ensimmäiset Kalevalanaiheiset piirustukset, ensimmäiset tarkat kuvaukset Suomen kansan elämästä Ekman on raivannut seuraajilleen uran. Mutta kaikkien taiteilijain tarvitsee matkustaa ulkomaille, nähdäkseen ja oppiakseen jotakin parempaa; mistä he saisivat varoja siihen, köyhiä kun yleensä ovat? Muutamat taidetta harrastavat miehet tiesivät tähän neuvon: he perustivat vuonna 1846 *Suomen taideyhdistyksen*, avustaaksensa nuoria maalareita ja kuvanveistäjiä. Näin taide vähitellen sai vakinaisen asuinsijan Suomessa. Näin saivat *Magnus ja Ferdinand von Wright* enemmän rohkeutta maalata lintujaan, joissa pieninkin höyhen on luonnonmukainen ja jotka taululla näyttävät ikäänkuin laulavan. Silloin maalasi *Verner Holmberg* suomalaisia maisemia, joissa hongat humisivat, ja hänen nuorena kuoltuaan kulkivat hänen jälkiänsä *Berndt Lindholm ja Hjalmar Munsterhjelm, Karl Emil Jansson, Victor Vesterholm ja Adolf von Becker*. — *Albert Edelfelt* (k. 1905), *Akseli Gallen-Kallela, Eero Järnefelt, Pekka Halonen, Juho Rissanen, Magnus Enckell, T.*

Sallinen y.m. ovat meidän aikanamme saavuttaneet mainetta kuvillaan luonnon, sadun ja ihmiselämän alalta. Nyt, kun hallituskin joka vuosi jakaa matka-apuja nuorille taideniekkoille, kilpailevat Suomen taulut ja Suomen kuvanveistotaide parhaiden ulkomaalaisten kanssa.

Säveltaide ei ollut kauemmin ääneti. Siihen aikaan, jolloin moni Suomen neito pianon ääressä lauloi *Fredrik Ehrströmin* yksinkertaisia sävelmiä, kutsuttiin nuori hampurilainen, nimeltä *Fredrik Pacius*, musiikinopettajaksi Helsingin yliopistoon. Neljän vuosikymmenen aikana hän loi kauniita, suurenmoisia sävellyksiä, esitti oppilaineen muiden maiden musiikillisia mestariteoksia ja tuli näin korkeamman musiikin perustajaksi maassamme. Vähintään 12 sävellystä on kirjoitettu "Maamme"-lauluun, mutta Paciuksen sävellys on vienyt kaikista voiton. Hänen jälkiänsä kulkivat eräät nuoremmat säveltäjät, m.m. *Karl Collan* raikkaine lauluineen ja *Filip von Schantz*, joka uneksi ylevistä suurtöistä, *Aksel Ingelius*, joka oli niin läpeensä soitannollinen, ettei hän mitään muuta ollutkaan. Niin kuin *Wecksellin* ja *Kiven*, kuluttivat v. *Schantzin* ja *Ingeliuksen* heidän hehkuvat sielunsa. Maailma ihmettelee taiteilijan teosta eikä tunne sitä taistelua, joka kuluttaa hänet rikki, kun hän tuntee itsessään täydellisyyden, mutta ei voi milloinkaan kuvata sitä sellaisena muille.

Vihdoin on myöskin näytelmätaide, teatteri, joka niin kauan on täällä ollut muukalaisena vieraana, saanut maassamme vakavan asuinsijan. Suomen kansallisteatteri on *Kaarlo ja Emilie Bergbom*-sisarusten elämäntyön tulos ja Suomi on synnyttänyt yhden aikamme suurimmista näyttämötaiteilijoista, *Ida Aalbergin* (k. 1915). Niinkuin entisinä aikoina ensimmäinen laulajatar *Johanna von Schoultz*, niin ovat myöhempinä aikoina *Ida Basilier*, *Alma Fohström*, *Aino Ackté*, *Helge Lindberg* ja muut Suomen laulajat saavuttaneet maailmanmainetta. Vaaditaan sisäistä taipumusta, pitkää, vaivalloista työtä, rohkeutta ja uutteruutta, jos mieli taiteilijana vastata nykyajan vaatimuksia. Kaikki tositaide on kuvastin, jossa aikakausi näkee parhaat ominaisuutensa puhdistetussa, kirkastetussa valossa. Ja näin taide tosiaankin on suuri ja ylevä Jumalan lahja. Mutta jos pahat himot siinä esiintyvät, kuinka ihaniksi ne kasvonsa kaunistelkootkin, niin taide ei enää ole tositaide, se ei ole enää Jumalan palvelija, vaan Jumalan vihollinen. Katsokaamme siis, ketä herraa me palvelemme, ettei valo meissä muuttuisi pimeydeksi. — "Sillä", sanoo profeetta (Jes. 2: 16, 17), "Herran päivä käy kaiken kauniin käsialan ylitse, ja Herra yksin on silloin oleva korkea."

198. Suonion kotimaanvirsi.

Oi, kuningasten kuningas, sa maan ja taivaan valtias myös tälle maalle silmäs' luo ja armos' runsaat lahjat suo!

Vähäinen meidän kansa on, maailman silmiss' arvoton; vaan mitä mahtavinkaan vois, jos voimaa sult' ei saanut ois!

On edessäs kuin tomu vaan suuruudet, voimat, vallat maan; kuin viiattaat, korkein alenee ja matalaiset ylenee.

Kuink' usein juuri valitset aseikses pienet, alhaiset, siks', että Sinun voimasi selvemmin heissä näkyisi.

Kun tahdoit kansan valitun, otitpa ylenkatsotun ja halvan Juudan kansan, sen teit vartijaksi totuuden.

Ja Betlehempä, pienoisin
tuo kaupungeista Juudankin,
sai armon armoist' ylimmän,
Messiaan nähdä syntyvän.

Oi, Herra, kuule meitä myös,
tee meissäkin Sun armotyös!
Suuruutta emme rukoile,
me pienuuteemme tyydymme.

Jos meidän kansa aina sais vaan olla palvelijana, Sun töitäs aina toimittaa,
valistua ja valistaa!

199. Kotiintulo koulusta.

Aurinko laskee koivujen taakse tyyneen järveen. Kultaa on vedessä, viileyttä ilmassa;
taivaan rauha yli kaiken maani.

Kesäkuu on parhaillaan, tuomet kukkivat, kaikki linnut laulavat metsässä. Palaan koulusta
kotiin. Tie tuntuu niin pitkältä, sydän niin täyteläiseltä. Tahdon ajatella jotakin muuta,
koska on vielä palanen matkaa kirkkomäelle.

Mitä kaikkea olenkaan oppinut ja nähnyt siitä aamusta alkain, jolloin kiipesin tikapuille
tuolla kotona ja mietin tuota käsittämätöntä sanaa: *meidän maamme!* Nyt sen tunnen; —
taikka oikeammin, tunnen vähäisen nurkan siitä; ensimmäisen kirjaimen pitkästä läksystä.
Mutta nyt tiedän, että se *ansaitsee* rakkautta ja *minkä vuoksi* sitä rakastamme. Taivaallinen
isäni, suo minun oppia paljon, paljon enemmän isänmaastani, että tulisin sille kelvolliseksi
ja voisin palvella sitä koko elinaikani!

Kuinka ihmeellisesti Jumala kuitenkin on luonut tämän maan ja siunannut sen köyhyyttä!
Niin jylhä, niin kylmä, niin köyhä, etäinen, piilossa ja unhotettu, ja kuitenkin ihanin,
parhain, rakkain ja iloisin maa *meille!* Mitä sellaisesta maasta on, jossa ihminen alituisen
kesän helmassa istuu kylläisenä luonnon valmiiksi katettuun pöytään? Kaikkea tarjoaa se
hänelle, vaan ei tuota iloista kunniata luoda jotakin uutta ja parempaa, ei tuota voimallista
tietoa voida kieltäytyä, ei tuota vapaata tuntoa, ettei ole kenenkään orja. Minä tahdon olla
luonnon herra enkä sen kuokkavieras. Minä tahdon olla Päiviö, joka sai erämaan ja teki
sen huvitarhaksi. Oi, äitini, oikein sanoit: senpä eteen vasta kannattaa elää!

Ja tätä kansaa, jonka Herra Jumala on asettanut tänne maailman ääriin kiviä väöntämään,
kuinka rakastan sitä ja sen levollista voimaa! Se on sellainen, miksi luonto ja onnenvaiheet
ovat sen tehneet: rosainen vanha puu kivikkomaassa. Mutta kun karsimme pois kuivat
oksat, kun hankimme sille ilmaa ja valoa ja luomme tuoretta, uutta multaa sen juurille,
katso, silloin se on työntävä viheriöitä latvaterttuja, silloin se on kukoistava raittiina ja
nuorena. Kun ajattelen, mitä tämä kansa on kokenut kuolematta, mitä se on kestänyt
murtumatta, mitä se on kärsinyt epätoivoon joutumatta; silloin näyttää minusta, ettei se
koskaan saata murtua, niin kauan kuin sen juuri on terveenä. On ainoastaan yksi
vihollinen, joka sen saattaa kuolettaa turmelemalla sen sydämen, ja sen nimi on *Velttous*.
Mutta, katso, silloin taas tuo kova, kylmä ja köyhä maa ylt'ympärillä kehoittaa ja sanoo:
"Tee työtä!" Ja veltostunut kansa herää niinkuin unesta, havaitsee olevansa alastonna
kinoksilla, tuntee itsensä ja elää!

Jota enemmän ajattelen, mitä olen lukenut tämän kansan menneisyydestä, sitä paremmin käsitän, kuinka ihmeellisesti Jumala on johdattanut sitä syväin, pimeiden laaksojen kautta valon kukkuloille. Se kuului suureen, lukuisaan, mutta köyhään, oppimattomaan, pitkin puolta maailmaa hajoitettuun kansakuntaan. Jos Jumala olisi jättänyt Suomen kansan rauhaan omien voimiensa nojaan, olisi siitä tullut samanlainen koito, hukkaantunut ihmiskunnan pirstale kuin nuo poloiset, haihtuvat kansat Siperian erämaissa. Mutta Jumala on armollisesti valinnut tämän kansan monista sen sukulaisista. Minkätähden? Sitä en tiedä: kenties senvuoksi, että hän alusta alkain oli sille antanut suurempia luonnonlahjoja kuin toisille. Niin hän ohjasi sen kulkua kauemmaksi länteen, jossa se tuli yhteyteen slaavilaisten ja germanilaisten kansain kanssa. Siellä Jumala sen asetti vieraan ruotsalaisen vallan alaiseksi, joka oli tarpeeksi väkevä sitä suojelemaan, mutta ei kyllin suuri tai mahtava sitä nielemään. Ja sidottuna niinkuin nuori puu tähän tukeen kasvoi ja edistyi Suomen kansa, kovien myrskyjen karkaisemana. Sen perusluonne on itämainen, aasialainen; mutta kun se on saanut parhaan, mitä Eurooppa sille voi antaa, kristinopin, yhteiskunnan ja vapaan ihmissivistyksen, niin siinä on kumpaakin, itämaata ja länsimaata. Sellaisista kansoista voi Jumala jotakin tehdä. Kun aika sitten oli täyttynyt, päästi Jumala sen Ruotsin siteistä ja liitti sen uusilla siteillä Venäjään, ikäänkuin sillä viitatakseen sen alkuperään. Sillä siinä kohden näyttää Jumalan tarkoitus olevan aivan selvä, nimittäin että Suomen kansa on tuleva opettajaksi ja esikuvaksi monelle hukkuvalle heimolaiselleen, samassa kun se itse tekee sukunsa ominaisuuden hyödyttäväksi ihmiskunnalle. Ja kun sen väkiluku kerran kasvaa 10 miljoonaksi...

Näen kotini, näen sen, ikkunat kimaltelevat etäällä ilta-auringon valossa! Tuolla on meidän oma syöttöhakamme, tuolla on peltomme. Jo näen aidan, veräjän, ometan ja kaivon. Tuolla on paikallaan vanha savuttunut riihi nokisine ovineen, jossa ennen hyppelin tasakäpäälää oljilla. Oi, kuinka kaikki on entisen kaltaista, ja kuinka kaikki on kaunista! Punainen lato on saanut uuden katon, puron yli johtava silta on hiljan korjattu. Kas niin... nyt korkeat kuuset estävät taloa näkymästä! Kuinka tie on pitkä! — pitkä! pitkä! Kuule, tuolla haukkuu koira. Se on Musti, niin, varma olen siitä, se vainuaa minun tuloani.

Tie tekee mutkan; tässä ovat nuo vanhat haavat, joihin varikset tapaavat iltasin kokoontua. Eteenpäin, eteenpäin; — oi, jospa vois lentää! Ja nyt näen veräjän, kartanon, portaat aivan läheltä. Joku tulee tiellä... levittää kätensä... se on minun äitini, minun rakastettu äitini, joka tulee minua vastaan. Kuinka olen onnellinen, hyvä Jumalani: sinä olet antanut minulle kaikki. — — äidin, kodin, isänmaan! Oi, Jumala olkoon kiitetty!

200. Isänmaan virsi.

1. Jumala kaikkivaltias,
maatamme suojaa voimallas
niin sodassa kuin rauhassa
ja murheen, ilon aikana.
2. Tää maa se meille kallehin
ja kaikkein rakkain, armahin:
en läheltä ja kaukaa en
ma löydä vertahista sen.
3. Tääll' isämme on asuneet

ja taistelleet ja toivoneet;
me saman saimme asunnon
ja saman elon, kohtalon.

4. Ja täällä lapsemmekin saa
teitämme kerran vaeltaa
ja elää samaa elämää
ja samaa Luojaa ylistää.

5. Suo, Herra, suojas rakkaillen
sen järville ja rannoillen;
ja hellä hoitos vuotakoon
kuin kesäkaste ruusustoon!

6. Ja siunaa hartaat sielut nuo,
jotk' aina sillen hyvää suo;
mut kaada maamme sortajat,
sen onnen, rauhan rikkojat.

7. Sen anna olla omanas,
vapaana kasvaa turvissas;
totuutta, rakkautta tuo,
ja täysin Henkes armo suo.

8. Sa pimennosta autoit sen
kuin silmikosta kukkasen,
niin suo, ett' ajan loppuun saa
se valkeudessa kukoistaa.

9. Sun sanas on se valkeus,
maan sekä taivaan kaunistus;
sen kirkkaast' anna loistaa vaan
ja meit' ei jättää milloinkaan!

Runeberg

End of the Project Gutenberg EBook of Maamme kirja, by Zacharias Topelius

*** END OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK MAAMME KIRJA ***

***** This file should be named 49600-8.txt or 49600-8.zip ***** This and all associated files of various formats will be found in: <http://www.gutenberg.org/4/9/6/0/49600/>

Produced by Kristiina Tammitie and Tapio Riikonen

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg-tm electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG-tm concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark,

and may not be used if you charge for the eBooks, unless you receive specific permission. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the rules is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. They may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg-tm mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg-tm License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg-tm electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg-tm electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg-tm electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg-tm electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg-tm electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg-tm electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg-tm electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg-tm electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg-tm mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg-tm works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg-tm name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg-tm License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg-tm work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country outside the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg-tm License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg-tm work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this ebook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg-tm trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg-tm License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg-tm License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg-tm.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg-tm License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg-tm work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg-tm web site (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg-tm License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg-tm works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing

Project Gutenberg-tm electronic works provided that

* You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg-tm works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

* You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg-tm License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg-tm works.

* You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

* You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg-tm works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg-tm electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from both the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and The Project Gutenberg Trademark LLC, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg-tm collection. Despite these efforts, Project Gutenberg-tm electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg-tm electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE

PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg-tm electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg-tm electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg-tm work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg-tm work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg-tm

Project Gutenberg-tm is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg-tm's goals and ensuring that the Project Gutenberg-tm collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent

future for Project Gutenberg-tm and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's principal office is in Fairbanks, Alaska, with the mailing address: PO Box 750175, Fairbanks, AK 99775, but its volunteers and employees are scattered throughout numerous locations. Its business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's web site and official page at www.gutenberg.org/contact

For additional contact information:

Dr. Gregory B. Newby
Chief Executive and Director
gnewby@pglaf.org

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg-tm depends upon and cannot survive without wide spread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg Web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg-tm electronic works.

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg-tm concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg-tm eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg-tm eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our Web site which has the main PG search facility:
www.gutenberg.org

This Web site includes information about Project Gutenberg-tm, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.